Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

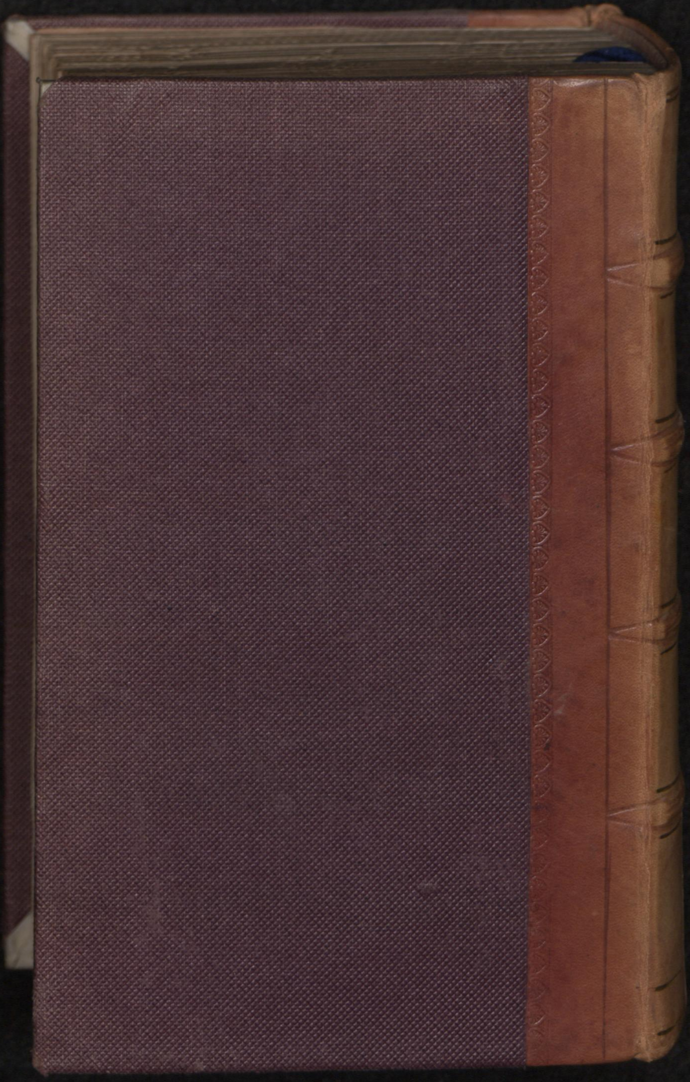

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di
Firenze.
Ald.1.3.42

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

Ald. 1/3.

BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE - FIRENZE
ALDINI
I
3
42
RACCOLTA NENCINI

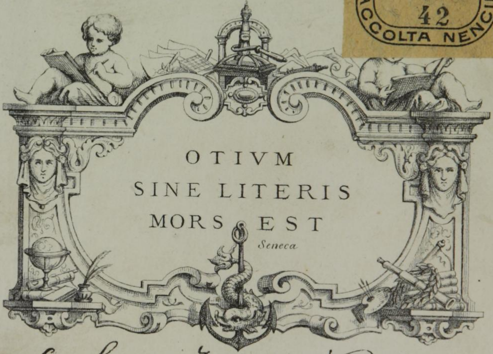

Ex Libris Joannis Nencini
1874

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

L. COELII LACTANTII FIRMIANI DIVINARVM INSTITVTIONVM LIBRI SEPTEM PROXIME CASTIGATI, ET AVCTI.

EIVSDEM

De ira Dei Liber I.

De opificio Dei Liber I.

Epitome in libros suos, liber acephalos.

Phoenix.

Carmen de dominica resurrectione.

ITEM *Index in eundem rerum omnium.*

TERTVLLIANI *liber apologeticus cum indice.*

AL DVS.

M. D. XXXV.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

PAVLVS MANVTIVS ALDI F. GERMANO MINADOO MONACHO CASINATI S.

IAM INDE à puero, cum in deligendis amicis iudicium per ætatem facere nondum possem, inerat mihi tamen illa cura, ut quos intelligerem aliqua patri meo necessitudine fuisse coniunctos, eos omnes & amarẽ uehementer, & colerem. Neque enim dubitabam, quin quos ille probasset, sibiq́; adiunctos uoluisset; ijdem cum eruditionis, tum probitatis laude in primis excellerent. Atque in hoc quidem studio nihil unquam, quod in me positum esset, prætermisi. Postea cum iam ipse per me, quid fugere, quid maxime sequi conueniret, intelligere cœpissem: existimans, præter ueteres amicitias noui etiam aliquid mihi præsidij comparandum; ut in quoq; uel integritatis, uel doctrinæ lumen aliquod elucere uidebatur; ita, ei me ut in gratia ponerem, summopere semper studui. Quo quidē ex numero cum pleriq; nostræ laudi fauere præseferant: (credo maxime propter clarissimi patris memoriam: quando in nobis, quæ commendari possint, et pauca sunt, & perquamexigua) planè tamen in ea re Honoratum Fasitelium inter principes uel primum agnosco. Nam ut omittam, qualem se nobis hac in sparta, quam nacti sumus, ornāda præstiterit: Quibus ille me stimulis ad studium summæ laudis, summæq; gloriæ semper incitauit? Modo enim uirtutis splendorẽ

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

modo paternum exemplum, quasi speculum aliquod, ante oculos mihi ponens; modo etiam, quid homines nó iam expectare, sed exposcere uiderentur, ostendens; mirabilem in me scientiæ cupiditatem accendebat. Eram totus in ijs studijs, quæ tantum ad parandam dictionis elegantiam adiumento esse solent; quum frequẽtissimis, ac propé quotidianis eiusdẽ admonitionibus aliquãdo commotus, ipse me collegi; uidiq;, quanto in errore uersarer, nisi ad eloquentiam ea quoq; adiungerentur, quæ à primis illis cum socraticæ disciplinæ, tum religionis Christianæ institutoribus de bene uiuendi instituto & præcepta sunt, & literis consignata. Itaq; qm̃ eò cætera nostra consilia diriguntur omnia, ut ab ea norma ne discrepent, quam pater Aldus non minima sua cum existimatione retinuit: decreui, post impressos philosophos, é sacris scriptoribus optimos quosq;, siue græcos, siue latinos, quos ille morte præuẽtus edere non potuit; ipse longe rectius, quàm circunferantur, & castigatos, & restitutos in lucem emittere. Spero autem, hoc eiusdẽ Fasitelij mei ope me præstiturum. Nam si neq; philosophiæ, neq; sacrarum literarum studia, in quibus propemodum ut excelleret, breui admodum tempore consecutus est; neq; aliæ, tametsi graues, occupationes morã illi adhuc ullam attulere, quo minus in excitandis politioribus literis egregia quadam, ac singulari me opera iuuaret: qui non debeo, in ijs, quæ sunt eius maxime propria, quasi iure quodam meo mihi omnia polliceri? Quin hebræa quoq; promittimus, si idem, ut optamus, ad ea etiam animum appulerit. Non enim facile dicam, plus'ne humanitatis in optimo iuuene, an erudi

tionis inesse perspexerim. sed certe cum alteram acce-
perit ab ipsa natura, alteram diligentia, uel summo po
tius quodam ingenio sit consecutus: in utraq; ita præ-
stat, ut anteponendus nemo, conferẽdi uero quampau-
cissimi sint. Non pauca tum græce, tum latine ab illo
scripta amici legimus. quid elegantius? quid purius? qd
magis aut sententiosum, aut propriũ? Versus facit: Mu-
sas ipsas non aliter loqui credas. Conscribit aliquid so
luta oratione: Veterem eloquentiam exprimi melius nõ
posse dicas. De iudicij præstantia, de candore animi, de
comitate nihil dicam: Primum quòd hæc notiora sunt,
quàm ut nostro indigeant testimonio: Deinde, quòd fa
cile possim, cum non sit hic proprius illa commemorã
di locus, in aliquã assentationis suspicionem incidere.
à qua ego tam lõge absum, quàm ille ipse, qua est mo
destia, cum hæc pauca de se scripta uel audiet, uel le-
get, laturus est submoleste. Verumenimuero faciũdum
ita fuit, & dandum aliquid amicitiæ ac ueritati: quã
do is est, de quo sit posteritas locutura. Quibus rebus
cum ego, ut illum incredibili quadam beneuolẽtia, uel
potius pietate complecterer, impulsus essem: etiam ut de
berem, magno eius beneficio factum est. Nam cum me
ita animatum, ut supra commemoraui, sensisset: quasi
non contentus, eam uiam, quæ ad ueram sapientiã du
cit, ostendisse, nisi etiam primos aditus muniret, detulit
ad me quos nũc impressimus Lactantij libros, tã mul
tis illos quidẽ in locis & emendatos, & auctos, ut cum
omnibus, qui ante exierant, collati, propemodum alij
uiderentur. Ego autem, ut initium libenter à Lactan
tio facerem, duabus præcipue causis mouebar: Et quòd

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

ab eo flagitiosas ueterum superstitiones tanto eloquentiæ flumine confutari uidebam, quantum in alio nemine, qui eandem materiem tractauerit, reperias: Et quòd authorem confirmandis bonis moribus, & literis tam utilem, in hominum manibus tam lacerum diutius haberi, non facile pati poteram. Itaq; secum ipsi cogitet sacrarum literarum studiosi, quidnam in reliquis, qui propediem edendi sunt, habentur'q; deprauatissimi, sperandum sit: quando hic, qui castigatissimus credebatur, corruptissimus inuentus est. In quo ne uoluisse lectori fucum facere uideamur: additiones eas, de quibus supra diximus; quo possent commodius inueniri, stellæ notæ utrinq; apposita inclusimus. Cætera loca, quæ propè infinita sunt, nemo non per se facile passim animaduertat. In quibus siqua uidebuntur cum pietate Christiana parũ conuenire: illa peritus lector caute, et (ut ita dicam) suspẽso pede percurrat. ego enim, ne deessem officio meo, totum Lactantium exhibere uolui. Quanquam mihi quidem interdum cogitanti, negligentia'ne, an consilio prætermissa olim ea fuerint, ratio ipsa persuasit, ut crederem, iccirco ab indoctis librarijs fuisse reiecta, ne Firmianum tanquam hæresis reum agere uiderentur. Parum omnino sapienter. Nec enim uiderunt, qua tempestate Lactantius hæc literis mandabat, nondum per nostros fuisse constitutum, quod ab omnibus καθολικῶς hodie seruatur: Quamobrem nec esse homini, de nobis alioqui optime merito, uertendum uitio, quasi eo animo scripserit, ut hæc, in quibus recte uiuẽdi ratio posita est, fundamenta peruerteret. Excusandũ est seculum illud, quod certiora non habebat. excusan-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

di magistri, qui nec ipsi poterant fortasse tradere magis pia. Lactantius ipse si fallitur; animi pietate nimia fallitur, non prauitate. Alioqui quot tollenda fuerant? de Trinitate, de Angelis, de Anima, de Antichristo, de Seculi fine. In quibus cum haeret, aut labitur; non sua existimanda est culpa, sed temporũ. Procul enim dubio quemadmodũ haec, quae prodidit, ut optima prodidit: ita in his pertinaciter nũquam perseuerasset, si uel haec nostra, uel alia meliora quispiam attulisset. Sed conuertor ad me ipsum. Ego GERMANE ornatissime, cum diligentius animo reputarẽ, cui destinari operis tam egregij dedicatio deberet: etsi tot principes, tot pontifices uiri eo munere dignissimi occurrebant; uni tamen tibi, quicquid id est, deferre tandem constitui. Atq; in hanc mentem impulit me non ea, quae in te singularis est, religio, non morum suauitas, non eruditio (quanquã illa quidem apud me, et alios plurimi sunt) sed ea tantum beneuolentia, quae tibi cũ Fasitelio meo, ut ex literis tuis ad eum elegantissime scriptis intellexi, non uulgaris intercedit. Nam cum illius erga nos merita eiusmodi sint, ut parem gratiam referre mihi me liceat: ita me demum arbitratus sum acceptorũ officiorum & memorem, & gratum probari posse; si quos ille summopere diligeret, eorundem me esse amantissimum, & studiosissimum sentiret. Adde, quòd, cum in ista Casinatis coenobij bibliotheca, uetustissimorũ codicum collatione liber esset emẽdatus; unde etiam alia & multa, et praeclara speramus: aequum erat, sub alicuius nomine apparere, qui & eodem in coenobio ageret, & laboris tam honesti particeps fortasse aliquãdo

esse uoluisset. Exit igitur Lactantius, tibi dicatus, non, ut dixi, propter excellentes ingenij tui dotes, sed propter eximiam cum Fasitelio nostro necessitudinem. Tu illũ, tanquam gratias acturũ, ad te uenientem, obuijs (quod aiunt) manibus excipe; exceptumq́; ita foue, ut nõ nisi raro admodum è complexu & sinu dimittas tuo. Solus. n. doctorum iudicio hic est, cuius assidua lectione humaniores literas sacris reconcilies, hoc est eloquentiã cum pietate coniungas. Rarum, & iandiu nostris inauditum munus. In quo tamen plerosq; omneis hac nostra tempestate, diuina quadam quasi πολινῳδίᾳ, ita uersari gratulamur; ut nõ paucos tui simileis id ipsum quod sequuntur, assequi posse cõfidamus. Me uero, etsi fortasse non ita dignum amicitia tua, tamen amantem redama, itaq́; tui studiosum existima, ut ne uetustissimus quidem familiaribus in hac parte concedam. Vale.

M. D. X X X V.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

OPTIMO, ATQVE INTEGERRIMO Antistiti Antonio Triultio, ac Christianissimi Francorum Regis Oratori ad Senatum Venetum praestantissimo, Ioannes Baptista Egnatius Venetus.

GRaue nuper uulnus accepimus Antistes integerrime, atq; ex Aldi Manutij morte maius opinione omnium incommodum. neque uero uni hoc mihi tantum contigit, qui hominis amicissimi iucunda consuetudine, & officiorum coniunctione charissimi priuatus sum, sed uniuersis plane literatis, ac bonarum artium studiosis. ut interitu singularis, ac eximij uiri non possimus non etiam atque etiam omnes commoueri. Auget uero molestiam hanc nostram, quòd in tanta doctorum uirorum, ac bonorum librorum penuria, quanta hoc tempore planè dignoscitur, uir & egregie doctus, & ad rem literariam suo periculo, ac labore iuuandam natus, alieno admodum tempore sublatus est: ut planè & doctrinae suae, & singularis industriae triste omnibus desyderium reliquerit. Ad haec autem doloris acerbitas eo grauior quotidie recrudescit, quòd cum literatis omnibus ita uixit, ut cum nullius unquam obtrectarit, aut aduersatus sit laudi, omnes incredibili pietate semper & amplexus sit, et fouerit. ut nemo ferè in omni Europa sit uel mediocriter eruditus, q nō singulari aliquo Manutij bñficio sit affectus. Illi igitur & ego cū illis praecipue iure doleo, dolēdumq; magis omnibus censeo, quando uir ille defunctus uita sit, cuius indu-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

ſtriæ parē nec noſtra, nec ſuperior ætas habuit. Quòd ſi memoriæ proditum eſt, uel mediocrium hominū morte, uel etiam auicularū interitu ciuitates etiam magnas doluiſſe, ſolenniq; pompa populum Ro. corui funus celebraſſe: quis nō planè angatur animo, cum amiſſum, extinctumq; illum uirum intelligat, qui rem literariā iam lapſam, ac propè deſperatam ſolus ferè erexerit, & reſtituerit? Cuius erectæ, ac reſtitutæ laus tanto maior, inſigniorq; exiſtimari debet, quanto grauior literarū amiſſio futura erat, quàm imperij, & finium diminutio. Illæ. n. cum ſemel amiſſæ ſunt, non modo non reuiuiſcunt, aut terrarum alibi florent, ſed ita planè intercidūt, ut earum ueſtigia uix ſuperſint. Imperium uero, ac ſumma rerum, ut apud unum populum, gentem'ue intercidat, ſic alibi lætius, illuſtriusq; exurgit: ut ex unius populi, nationisq; lapſu, maieſtas illa, & ſplendor imperij, opumq; magnitudo ad alium maior, & clarior ſæpe transferatur. Cæterum quando nec Aldo perpetua rerum felicitas promiſſa fuerat, nec nos in homine ſperare id poteramus: dolori noſtro terminū aliquem ſtatuamus, ne noſtro incommodo, ac detrimēto dolere magis uideamur. uixit etenim ille quàm diu licuit, & uixit in ſumma omnium probitatis, ac eruditionis opinione. Neque enim ulla tam barbara, tam remota gens hodie Europæ finibus includitur, cui nō notiſſimum Aldi nomen, ac celeberrimum fuerit. ſed & pleroſq; non ignobiles uiros uel hac ſola cauſa Venetias ueniſſe conſtat, ut unum hunc ſalutarent, & uiſerent, magniſq; etiā muneribus donarent: & quos urbs tanta, tamq; admirabilis ad ſui cōtemplationē nō tra-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

xerat, unius uiri fama perduxit: adhortati pro uirili, ut instituto restituendæ latinæ, ac græcæ linguæ proposito insisteret. In cuius ille meditationem cum dies, noctes'q; totus incumberet, graui, ac diuturno conflictatus morbo, quem ex nimio labore, ac uigilijs contraxerat, suo fortasse tempore, nostro certe alienissimo decessit. neq; enim ullum antea illi commodius hoc fuerat: cũ & longa illum experientia peritissimum fecisset, & multa iam parasset, quæ si perpolire, atq; absoluere potuisset, non multum certe ad rei summam desyderares. Ille igitur alijs alia, mihi Cœlij Lactantij Firmani septem institutionum diuinarum libros, & reliqua disertissimi Christianorum uiri monumenta corrigenda tradiderat, ut ipse interim aut alijs commodius emendandis, aut subleuandæ ualetudini uacare posset. Quo in opere quantum elaborarim, quantum'ue industriæ, ac studij adhibuerim, aliorum malumus esse iudicium.

Illud affirmare possum, tanto hosce libros castigatiores esse cæteris Lactantij libris, qui ad hãc diem impressi legantur, quanto Aldus ipse in hoc genere laudis omnes alios facile præstitit. Et ij quidem tibi iure nuncupari debuere: uel quòd inter religionis nostræ proceres primum dignitatis locum tenes: uel quòd clarissima in terra Italia familia natus es: uel quòd Christianissimi Regis, ac potentissimi Legatus apud Venetum Senatum incredibili ciuitatis gratia, ac prudentiæ opinione iam pridem fulges: uel deniq; quòd consilio, ingenio, authoritate, liberalitate parem ferè habeas neminem. Vnum lectorẽ admonitum uelim, Epitomen, quam curauimus addendam ex Hieronymi testimonio, non solum acce=

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

phalon esse, quod ille & doctissimus, et sanctissimus uir asserit: sed planè eius fragmentum quoddam. quod tamen qualecunq; esset, ex tanto naufragio uel scalmum hunc seruare studui. Quinetiam carmen de resurrectione, quod Lactantio adscriptum inueni, nó modo dignum eius uiri eloquentia mihi uisum est, sed ne cum Phœnice quidem, quem cecinit, comparandum: cum ad alia, in syllaba etiam claudicet. Sed & notas illas in Lactantium nescio cuius fraterculi expunximus: tum quòd multa ex illis imperite reprehendantur: tum etiã quòd uolumus suum cuiq; iudicium integrum esse: cũ præsertim illis temporibus hic floruerit, quibus eorum multa nondum communi consensu damnata fuerant. quæ uir alioqui disertissimus, nec pertinaciter affirmasset, & admonitus facile emendasset. Bene, ac feliciter Vale. M. D. X V.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

EX HIERONYMO DE VIRIS ILLVSTRIBVS.

f

Irmianus, qui et Lactantius, Arnobij discipulus, sub Dioclitiano principe accitus cum Fannio grammatico, cuius de medicinalibus uersu compositi extant libri, Nicomediae rhetoricam docuit, ac penuria discipulorum, ob graecam uidelicet ciuitatem, ad scribendum se contulit. Habemus enim Symposium quod adolescentulus scripsit Africae, & ὁδοιπορικὸν de Africa usq; Nicomediam hexametris scriptum uersibus, & alium librum, qui inscribitur Grammaticus, et pulcherrimum de ira Dei, et inst. diuin. aduersus gentes libri VII. Epitomen eiusdem operis in libro uno ἀκέφαλον, & ad Aesclepiadem libros duos, de persecutione librum unũ, ad Probum epistolarum lib. IIII. ad Seuerum Epist. lib. II. ad Demetrianum auditorem suum epist. lib II. ad eundem de opificio Dei, uel formatione hominis librum unum. Hic in extrema senectute magister Crispi Caesaris filij Cõstantini in Gallia fuit, qui postea à patre interfectus est.

Sed et in epistola ad Magnum ita Lactantij meminit, Septem libros aduersus gentes Arnobius edidit, totidẽq; discipulus eius Lactantius, qui de ira quoq; atq; opificio dei duo uolumina condidit: quos si legere uolueris, dialogum Ciceronis in eis excerptum reperies.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

INDEX IN LACTANTIVM PER CAPITA.

CAPITA XXIII, LIBRI I.

De ueri cognitione, & religione, & sapientia. Cap. I, Fol. I, a
De prouidentia ii,3:b
De mundi rectione iij,4:a
De testimonijs prophetarum de uno uero Deo iiij,6:a
De testimonijs poëtarum et philosophorum v,6:b
De testimonijs diuinis, & de Sybillis, & earum carminibus vi,9:a
De testimonijs ex responsis vij,11:a
De Deorum coitu, & ortu viij,12:a
De Hercule, & eius uita, & morte ix,13:a
De Aesculapij, Apollinis, Martis, Castoris, & Polluxcis, Mercurij, & Liberi uita, & gestis x,14:a
De Iouis ortu, uita, regno, nomine, & morte, & de Saturno, & Vrano, xi,14:b
De interpretatione deorum ex sententia Stoicorum ad physicam rationem fabulas traducentium xij,20:a
Stoicorum illa sententia euersa; & ibi de Iouis ortu, Saturno, & Ope xiij,21:a
De Euemeri historia: & ibi de Saturno, Ope, Cerere, Titane, Neptuno, Iunone, Plutone, Glauca, & eorum ortu, & casibus xiiij,22:a
Quomodo, cum fuerint illi homines, Dij fuerint nominati xv,23:a
De Deorum sexu & ortu. xvi,25:b

De philosophia: & indulgentia Epicuri xvij: 96.a
De pythagoricorum, & Stoicorum disciplina: & morte uoluntaria xviij: 99.a
De morte, & anima xix: 100.b
De socratis disciplina, & dictis xx: 102.a
De Platonis disciplina, & praeceptis xxi: 103.b
De Platonis praeceptis ibiq; ea reprehēsa xxij: 104.a
De erroribus quorundam philosophorum: & ibi de Sole, & Luna xxiij: 105.a
De Antipodibus, & coelo, & syderibus xxiiij: 106.a
De philosophia, & gradibus ad illam xxv: 107.a
De Dei doctrina, & philosophiae difficultate xxvi: 108.b
De philosophorū praeceptis, & eorū uarietate xxvij: 109.a
De uera religione: natura, fortuna: & philosophia xxviij: 110.a
De fortuna, & uirtute xxix: 111.b
De Dei ueri cognitione, & ea sapientia xxx: 113.a

CAPITA XXX LIB. IIII.

De priore religione, & defectione à Deo: & septem sapientibus. Cap. I, Fol. 114, a
De sapientiae inuentione ij: 115.a
De sapientia, & religione: de'q; iure patris, & domini iij: 115.b
De sapientia itidem, & religione: & iure patris & domini iiij: 117.a
De prophetis, & eorū temporibus v: 118.a
De Dei filio: de'q; eo testimonia vi: 119.a
De nomine IESV CHRISTI vij: 119.b

De ortu

De ortu IESV in spiritu, & in carne, de spiritibus: & ibi testimonia prophetarum viij.120,a
De uerbo Dei ix.121,b
De IESV aduētu & iudæorum casibus, & rectione x.122,a
De IESV aduentu, et prædictis Prophetarū xi.123,a
De IESV ortu ex Virgine, et uita morte, et resurrectione: deq; ijs rebus testimonia prophetarū xij.124,b
De IESV Deo, & homini: deq; eo testimonia prophetarum xiij.126,a
De IESV sacerdotio: deq; eo ipso testimonia prophetarum xiiij.128,b
De IESV uita, & miraculis: deq; ijs testimonia xv.130,b
De IESV passione, et ea prædicta xvi.132,a
De Iudæorum religionibus, odio in IESVM: & ibi testimonia xvij.133,b
De IESV passione, & ea prædicta xviij.135,a
De IESV Morte, sepultura, & resurrectione: ibiq; de ijs rebus prædicta xix.135,b
De IESV, et Galilæa, et de testamētis xx.138,b
De IESV ascensione, eaq; prædicta: & discipulorū prædicatione, & gestis xxi.139,b
Argumenta contra IESV incarnationē xxij.140,a
De præcipiendo, & agendo xxiij.140,b
Euersio eorum argumentorum: itidemq; de præcipiendo, & agendo xxiiij.141,b
De IESV aduentu, & carne, & spiritu xxv.143,a
De cruce IESV, & cæteris tormentis xxvi.145,a
De crucis uirtute: & ibi de Dæmonibus xxvij.146,b

bb

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

De spe, et uera religione: et superstitione xxviij.148,a
De religione Christiana, & de IESV cum patre cõ iunctione xxix.149,b
De hæresibus, & superstitionibus: déq; ijs uitandis xxx.150,b

CAPITA XXIIII, LIBRI V.

De iudicando, pertinacia perfidorum, eloquentia, et ueritate. Cap. I, Fol. 152,a
De impugnatione Christianæ religionis ij.154,a
De ueritate Christianorum, & aduersariorum uanitate. iij.155,a
De se, & Tertulliano, & Cypriano iiij.157,a
De Iustitia: primis seculis, & posterioribus v.158,a
De uitijs temporum deprauatorum vi.159,a
De IESV aduẽtus fructu: et uirtute, et uitijs vij.160,b
De Iustitia, & continẽtia: et ueri Dei cultu viij.161,a
De sceleribus impiorum, et Christianorum cruciatibus ix.162,a
De falsa pietate: & ibi reprehensio Aeneæ: & de falsa, & uera religione x.164,a
De crudelitate aduersus Christianos xi.165,b
De ueritate uirtutis, & existimatione xij.167,a
De Christianorũ incrementis, & supplitijs xiij.168,a
De Christianorũ fortitudine xiiij.169,a
De stultitia, sapiẽtia, pietate, æqtate, et iust. xv.169,b
De officijs iuri iusti xvi.171,a
De Christianorũ æqtate, sapia, et stultitia xvij.171,b
De Iustitia, sapientia, & stultitia xviij.175,a
De uirtute: & Christianorũ cruciatibus: & iure patris, & domini xix.175,b

De uanitate, et sceleribus impiarũ religionum, & Christianorum cruciatibus xx.177,a
De cultu deorum, & Dei ueri, & Aegyptiarum bestiarum xxi.180,b
De Dæmonum furijs, & errore infideliũ xxij.181,a
De Iustitia, & patientia Christianorũ xxiij.182,a
De Dei ultione xxiiij.183,a

CAPITA XXV, LIB. VI,

De Dei ueri cultu, et innocentia: & cultu falsorũ deorũ Cap. I. Fol. 185,a
De falsorum itidem deorũ, & ueri Dei cultu ij.186,a
De uijs uitæ: & ibi de uitijs, & uirtutibus: de cœli præmijs, & infernorum pœnis iij.187,a
De uitijs itidem uitæ, & uoluptatibus, & incommodis Christianorum iiij.188,b
De falsa uirtute, & eadem uera: & scientia v.190,b
De summo bono: et uirtute, scientia, iustitia, vi.192, a
De uia erroris, & ueritatis vij.194,b
De errorib. philosophorũ: et uarietate legũ viij.195,a
De lege, & præcepto Dei: & misericordia: & errore philosophorum ix.196,a
De religione, erga Deum: & misericordia, erga hoĩem: de'q; mundi principio x.198,a
De personis, in quas beneficiũ sit conferendũ xi.200,
De generibus beneficentiæ, & operibus misericordiæ xij.202.a
De pñia, misericordia, et peccatorũ, uenia xiij.205,a
De affectibus, de'q; ijs ibi Stoicorum sententia: et de uirtute, uitiis, & misericordia xiiij.106,a
De affectibus: de'q; ijs peripateticorũ sñia xv.206,a

De affectibus: & de iis peripateticorum illa sententia euersa xvi.208,a
De affectibus, & usu eorum: & patientia, & summo bono Christianorum xvii.209,a
De Dei quibusdam mandatis: & patientia & ibi est reprehensus Cicero xviii.211,
De affectibus itidem, eorũq; usu xix.213,b
De sensibus, & eorũ uoluptatibus brutorum, & hõis: deq; oculorũ uoluptate, & spectaculis xx.214,b
De auriũ uoluptatibus: & sacris literis xxi.217,a
De saporis, & odoris uoluptatibus xxii.217,a
De tactus uoluptate, & libidine, & matrimonio, & continentia xxiii.218,a
De pœnitentia, uenia: & præceptis Dei xxiiii.221,a
De sacrificio, deq; dono Deo digno xxv.223,a

CAPITA XXVII, LIB. VII,

De mundo: atq; ibi reprehensio perfidorum. Cap. I, Fol.225,a
De errore philosophorũ, & diuina sapientia ii.227,a
De natura, Deo, mundo: atq; ibi reprehensi Stoici, et Epicurei iii,228,a
De homine, & mundo iiii.230,a
De hominis creatione: & dispositione mundi: deq; summo bono v.231,b
De cultu Deorum vi.236,a
De philosophorũ uarietate, eorũq; ueritate vii.237,a
De immortalitate viii.238,a
De æternitate animæ: deq; uirtute ix.239,a
De uitiis, & uirtutibus: uita, & morte x.240,b
De temporibus postremis: deq; aia, & corpe xi.241,b

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

De anima itidem, & corpore: deq; eorum coniunctione, & discessu, & reditu illius xii. 242, b
De aia: deq; eius resurrectione testimonia xiii. 245, a
De mũdi tẽporibus primis, & postremis xiiii. 245, b
De mundi uastatione, et mutatione iperiorũ xv. 247, a
De mũdi itidẽ uastatione, eiusq; prodigiis xvi. 249, a
De falso propheta, & incommodis piorum, et illius interitione xvii 250, a
De mundi casibus in extremo: deq; iis prædictis à uatibus xviii. 251, a
De aduentu CHRISTI ad Iudicium: et falso propheta deuicto xix. 251, b
De CHRISTI iudicio de Christianis: deq; anima xx. 252, a
De cruciatibus, & præmiis aiarũ xxi. 253, a
De errore poëtarum: deq; reditu animæ de infernis, xxii. 254, a
De resurrec. aiæ ibiq; de ea re testimõia xxiii. 255, a
De renouato mundo xxiiii. 256, a
De postremis tpibus, deq; urbe Roma xxv. 257, b
De Dæmonis emissione: alteroq; maximo iudicio. xxvi. 258, a
Adhortatio, & confirmatio piorum xxvii. 259, b

CAPITA XXIII, LIBRI DE IRA DEI.

Procemium: in quo de sapientia diuina, & humana. Cap. I, Fol. 261, b
De ueritate, deq; eius gradibus: et Deo ii. 262, a
De bonis, & malis in rebus humanis, eorũq; authore iii. 263, a
De Deo: deq; eius affectibus, & ibi Epicuri reprehẽsio.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

iiii.263,a
De Deo: de'q; eo de Stoicorum sententia: de ira, & gratia eius v.264,b
De sententia de Deo tuenda Christianis vi.265,b
De homine, & brutis, et religione vii.266,a
De religione viii.267,a
De Dei prouidentia: de'q; sententiis illi repugnantibus ix.268,a
De mundi ortu: & rerum natura: et Dei prouidentia x.268,b
De Deo, eo'q; uno xi.272,b
De religione, et Dei timore xii.274,a
De mũdi, et temporum cõmodo, et usu xiii.274,b
De homine, eius'q; commodis xiiii.276,b
De peccatis, Deo, et homine xv.277,a
De Deo: eius'q; ira, et gratia: et affectibus xvi.278,a
De Dei cura: & ira xvij.278,b
De peccatis uindicandis xviij.280,b
De anima, & corpore, de'q; prouidentia xix.281,b
De peccatis: & Dei misericordia xx.282,b
De ira Dei, & hominis xxi.283,b
De peccatis: de'q; ijs maximis recitati uersus Sibyllæ xxij.284,a
De Dei ira & punitione: de'q; ea Siby rum carmina recitata: castigatio præterea: & adhortatio xxiij.284,b

CAP. XXI, LIBRI DE OPIFICIO DEI.

Proœmium ad Demetrianum de opificio Dei ibi'q; adhortatio. Cap. I, Fol. 287,b
De gñatione belluarum, & hominis ij.289,a

De conditione pecudum, & hominis iij, 289, b
De imbecillitate hominis iiij. 191, b
De figuris animalium, & membris v. 193, b
De Epicuri errore: et membris, eorũq; usibus vi. 284, b
De partibus omnibus corporis vij. 295, b
De hois partibus: et ibi de oculis, et auribus viij. 297, a
De sensibus, eorumq; ui ix. 299, a
De hominis mẽbris exterroribus, eorũq; usu x. 299, a
De intestinis in homine, eorumq; usu xi. 301, a
De utero & conceptione, et sexibus xij. 303, a
De membris inferioribus xiij 304, a
De intestinorũ quorundã ignota ratione xiiij. 305, a
De uoce xv. 305, b
De mente, & eius sede xvi. 306. b
De anima: deq; ea sententiæ philosophorũ xvij. 307, b
De animo, & aio, eorumq; affectionibus xviij. 308, b
De anima, eaq; à Deo data xix. 309, a
De anima & diabolo: & corpore xx. 310, a
De se ipso, & ueritate xxi. 310, b

CAPITA XIII, EPITOMAE.

De Iustitia, sapientia, stultitia i. 312, a
De uero sacrificio ij. 312, b
De uijs uitæ: atq; ibi de Iustitiæ officijs, & primis mũdi temporibus iij. 313, a
De affectibus iiij. 313, b
De uoluptatibus sensuũ cohercendis v. 315, a
De inocẽtia: atq; ibi præcepta eorũ, q̃ uetãtur vi. 315, b
Præcepta eorum, quæ iubentur: ibiq; de misericordia vij. 317, a
De fide in religionem: & fortitudine: deq; fide in ma-

trimonio vij.317,b
De pœnitentia ix.318,b
De Deo, mundo, hoie, animæ immortalitate x.318,b
De Deo itidẽ, mundo, hoie aiæ immortalitate xi.320,a
De postremis temporibus xij.321,b
Adhortatio xiij.323,b

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

L. COELII LACTANTII FIRMIANI, DIVINARVM INSTITVTIONVM, ADVERSVS GENTEIS, DE FALSA RELIGIONE LIBRI PRIMI PRAEFATIO, AD CONSTANTINVM IMPERATOREM. Cap. I. a.

m AGNO, & excellenti ingenio uiri, cum se doctrinæ penitus dedidissent; quicquid laboris poterat impendi, contemptis omnibus & publicis, & priuatis actionibus, ad inquirendæ ueritatis studium contulerunt; existimantes, multo esse præclarius, humanarum, diuinarumq; rerum inuestigare, ac scire rationem; q̃ aut struendis opibus, aut cumulandis honoribus inhærere. Quibus rebus, quoniam fragiles, terrenæq; sunt, & ad solius corporis pertinent cultum; nemo melior, nemo iustior fieri potest. Erant illi quidem ueritatis cognitione dignissimi; quam scire tantopere cupiuerunt; atq; ita, ut eã rebus omnibus anteponerent. nam & abiecisse quosdam res familiares suas, & renuntiasse uniuersis uoluptatibus constat; ut solam, nudamq; uirtutem, nudi, expeditiq; sequerẽtur: tantumq; apud eos uirtutis nomen, & authoritas ualuit; ut in ipsa summi boni præmium esse indicarent. Sed neque adepti sunt id, quod uolebant: & operam simul, atque industriam perdiderunt: quia ueritas, idest arcanum summi dei, qui fecit omnia; ingenio, ac

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

proprijs non potest sensibus comprehendi. alioqui ni-
hil inter Deum, hominemq; distaret; si consilia, et di-
spositiones illius maiestatis æternæ cogitatio assequere-
tur humana. Quod quia fieri nõ potuit, ut homini per
seipsum ratio diuina innotesceret: non est passus homi-
nem Deus lumen sapientiæ requirentem, diutius ober-
rare; ac sine ullo laboris effectu uagari per tenebras
inextricabiles. aperuit oculos eius aliquando; & no=
tionem ueritatis munus suum fecit: ut & humanam sa-
pientiam nullam esse monstraret; & erranti, ac uago
uiam consequendæ immortalitatis ostenderet. Verum
quoniam pauci utuntur hoc cœlesti beneficio, ac mu-
nere; quòd obuoluta in obscuro ueritas latet; eaq; uel
contemptui doctis est, quia idoneis assertionibus eget;
uel odio indoctis, ob insitam sibi austeritatem; quã na-
tura hominum procliuis in uitia pati non potest: (nam
quia uirtutibus amaritudo permista est; uitia uero uo-
luptate condita sunt; illa offensi, hac deliniti, feruntur
in præceps; ac bonorum specie falsi, mala pro bonis
amplectuntur) succurrendum esse his erroribus credi-
di: ut & docti ad ueram sapientiam dirigantur; & in=
docti ad ueram religionem. Quæ professio multo me-
lior, utilior, gloriosior putanda est; q̃ illa oratoria; in
qua diu uersati, non ad uirtutem, sed plane ad argu-
tam malitiam iuuenes erudiebamus. Multo quippe
nunc rectius de præceptis cœlestibus disseremus; qui=
bus ad cultum ueræ maiestatis mentes hominũ institue-
re possimus. nec tam de rebus humanis benemeretur,
qui scientiam bene dicendi affert; quàm qui pie, atque
innocenter docet uiuere. idcirco maiore in gloria philo=

ſophi, q̃ oratores fuerunt apud Græcos. Illi enim recte uiuendi doctores ſunt exiſtimati: quod eſt longe præſtabilius: quoniam bene dicere, ad paucos pertinet; bene autem uiuere, ad omnes. Multum tamen nobis exercitatio illa fictarum litium contulit, ut nunc maiori copia, & facultate dicendi cauſam ueritatis peroremus. quæ licet poſſit ſine eloquentia defendi, ut eſt à multis ſæpe defenſa: tamen claritate, ac nitore ſermonis illuſtrãda, & quodãmodo diſſerenda eſt; ut potẽtius in animos inſluat & ui ſua, & inſtructa religione, & luce orõnis ornata. De religione itaq; nobis, rebuſq; diuinis inſtituitur diſputatio. Nã ſi qdã maximi oratores profeſſionis ſuæ quaſi ueterani, decurſis operibus actionum ſuarum, poſtremo ſe philoſophiæ tradiderunt; eamq; ſibi requiem laborum iuſtiſſimam putauerunt, ſi animos ſuos in earum rerum, quæ inueniri non poterant, inquiſitione torquerent; ut non tam otium ſibi, quàm negotium quæſiſſe uideantur, & quidem multo moleſtius, quàm in quo fuerant ante uerſati: quanto iuſtius ego me ad illam piam, ueram, diuinãq; ſapientiam, quaſi ad portum aliquem tutiſſimum, conferam; in qua omnia dictu prona ſunt, auditu ſuauia, facilia intellectu, honeſta ſuſceptu? Et, ſi quidam prudentes, & arbitri æquitatis, inſtitutiones ciuilis iuris cõpoſitas ediderunt; quibus ciuiũ diſſidentiũ lites, contentioneſq; ſopirent: quanto melius nos, & rectius diuinas inſtitutiones literis perſequemur; in quibus non de ſtillicidijs, aut aquis arcendis, aut de manu conſerẽda, ſed de ſpe, de uita, de ſalute, de immortalitate, de deo loq̃mur; ut ſuperſtitiones mortiferas, erroreſq; turpiſſimos ſo-

piamus? Quod opus nunc nominis tui auspicio inchoamus Cõstantine Imperator Maxime. Qui primus Romanorum principum, repudiatis erroribus, maiestatem dei singularis, ac ueri & cognouisti, & honorasti. Nã cum ille dies felicissimus orbi terrarum illuxisset, quo te Deus summus ad beatum imperij culmen euexit: salutarem uniuersis, & optabilem principatum praeclaro initio auspicatus es; cum euersam, sublatam'q; iustitiam reducens, teterrimum aliorum facinus expiasti. pro quo facto dabit tibi Deus felicitatem, uirtutẽ, diuturnitatem: ut eadem iustitia, qua iuuenis exorsus es, gubernaculum Reipub. etiam senex teneas; tuis'q; liberis, ut ipse à patre accepisti, tutelam Romani nominis tradas. Nam malis, qui adhuc aduersus iustos in alijs terrarum partibus saeuiunt; quanto serius, tanto uehementius idem omnipotens mercedem sceleris exoluet: quia ut est erga pios indulgentissimus pater, sic aduersus impios rectissimus iudex. Cuius religionem, cultum'q; diuinum cupiens defendere, quem potius appellem, quem alloquar, nisi eum, per quem rebus humanis iustitia, & sapientia restituta est? Omissis ergo huiusce terrenae philosophiae authoribus, nihil certi afferentibus, aggrediamur uiam rectam. quos equidem, si putarem satis idoneos ad bene uiuendum duces esse, & ipse sequerer; & alios, ut sequerentur, hortarer. Sed cum inter se magna concertatione dissideant, secum'q; ipsi plerunq; discordent: apparet eorum iter nequaquam esse directum: siquidem sibi quiq;, ut est libitum, proprias uias impresserunt, confusionem'q; magnam quaerentibus ueritatem reliquerunt. Nobis au-

tem, qui sacramentum uerae religionis accepimus; cum sit ueritas reuelata diuinitus; cum doctorem sapientiae, ducemq́; ueritatis Deum sequamur: uniuersos sine ullo discrimine uel sexus, uel aetatis ad coeleste pabulum conuocamus. Nullus enim suauior animo cibus est, quàm cognitio ueritatis. cuius asserendae, atq; illustrandae septem uolumina destinauimus: quamuis ea res infiniti pene sit operis, & immensi. ut siquis haec dilatare, atque exequi plenissime uelit: tanta illi rerum copia exuberet; ut nec libri modum, nec finem reperiat oratio. sed nos idcirco breuiter omnia colligemus; quod ea, quae allaturi sumus, tam clara sunt, & lucida; ut magis mirum esse uideatur, tam obscuram uideri hominibus ueritatem, & ijs praecipue, qui sapientes uulgo putantur: uel quod tantummodo instituendi nobis homines erunt, hoc est ab errore, quo sunt implicati, ad rectiorem uiam reuocandi. Quod si fuerimus (ut spero) assecuti: mittemus eos ad ipsum doctrinae uberrimum, ac plenissimum fontem: cuius haustu, atque potu, conceptam uisceribus sitim sedent, ardoremq́; restinguant. Eruntq́; illis omnia facilia, prona, manifesta: modo ne pigeat ad percipiendam sapientiae disciplinam, legendi, uel audiendi patientiam commodare. Multi enim superstitionibus uanis pertinaciter inhaerentes, obdurant se contra manifestam ueritatem, non tam de suis religionibus, quas praue asserunt, benemeriti; quàm de se male: qui cum habeant iter rectum; deuios sequuntur anfractus; planum deserunt, ut per praecipitium labantur; lucem relinquunt, ut in tenebris caeci, ac debiles iaceant. His consulendum est, ne contra se pu-

gnent; uelintq; se tandem ab inueteratis erroribus liberari. quod utiq; facient; si, quare sint nati, aliquando peruiderint. Hæc enim prauitatis est causa, ignoratio sui. quam siquis cognita ueritate discusserit: sciet quo referenda, & quemadmodum sibi uita degenda sit. Cuius scientiæ summam breuiter circunscribo: ut neque religio ulla sine sapientia suscipienda sit; nec ulla sine religione probanda sapientia.

Cap. 2. Suscepto igitur illustrandæ ueritatis officio, non putaui adeo necessarium ab illa quæstione principium sumere, quæ uidetur prima esse; natura sit ne prouidentia, quæ rebus omnibus consulat; an fortuitu uel facta sint omnia, uel regantur. Cuius sententiæ author est Democritus, confirmator Epicurus. Sed & antea Protagoras, qui deos in dubium uocauit; & postea Diagoras, qui exclusit; & alij nonnulli, qui non putauerunt deos esse: quid aliud effecerunt; nisi ut nulla esse prouidētia putaretur? quos tamen & cæteri philosophi, ac maxime Stoici acerrime retuderunt, dicentes, nec fieri mundum sine diuina ratione potuisse; nec constare, nisi summa ratione regeretur. Sed & M. Tullius, quamuis academicæ disciplinæ defensor esset, de prouidentia gubernatrice rerum & multa sæpe disseruit, stoicorum argumenta confirmans; & noua ipse afferens plurima. quod facit tum in omnibus suæ philosophiæ libris, tum maxime in ijs, qui sunt de natura deorum. Nec difficile sane fuit, paucorum hominum praue sentientium redarguere mendacia testimonio populorum, atq; gentium in hac una re non dissidentium. Nemo est enim tam rudis, tam feris moribus; quin oculos suos

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

in cœlum tollens, tametsi nesciat cuius dei prouidentia regatur hoc omne, quod cernitur; aliquam tamen esse intelligat ex ipsa rerum magnitudine, motu, dispositione, constantia, utilitate, pulchritudine, temperatione: nec posse fieri, quin id, quod mirabili ratione constat, consilio maiori aliquo sit instructum. Et nobis itaq; facillimum est, exequi hanc partem quamlibet copiose. Sed quia multum inter philosophos agitata res est; & prouidentiam tollentibus, satis responsum uidetur ab hominibus argutis, & eloquentibus; & de solertia diuinæ prouidentiæ per totum hoc opus, quod suscepimus, sparsim dicere necesse est: omittamus in præsenti hanc quæstionem. quæ cum cæteris sic cohæret; ut nihil à nobis disseri posse uideatur, ut non simul de prouidentia disseratur. Sit igitur nostri operis exordium quæstio illa consequens, ac secunda: Cap. 3. Vtrum potestate unius dei mundus regatur, an ne multorũ. Nemo est quidem, qui sapiat, rationemq; secũ putet; qui non unum deum esse intelligat, qui & condiderit omnia; & eadem, qua condidit, uirtute moderetur. Quid enim multis opus est ad mundi regimen sustinẽdum? nisi forte arbitremur; si plures sint, minus habere singulos neruorum, atq; uirium. Quod quidẽ faciunt ij, qui esse multos uolunt. quia necesse est imbeciles esse: siquidem singuli sine auxilio reliquorum, tantæ molis gubernaculum sustinere non possent. Deus autem, qui est æterna mens; ex omni utiq; parte perfectæ, consumatæq; uirtutis est. Quod si uerum est; unus sit, necesse est. Potestas enim, uel uirtus absoluta, retinet suam propriam firmitatem. Id autem solidum

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

existimandum est, cui nihil decedere; id perfectum, cui nihil possit accedere. Quis dubitet potentissimum esse regem, qui totius orbis habeat imperium? neque immerito: cum illius sint, quæ ubiq; sunt omnia: cum ad eum solum omnes undiq; copiæ congerantur. At si plures partiãtur orbem: minus certe opum, minus uirium singuli habebunt, cum intra præscriptam portionem se quisque contineat. Eodem etiam modo dij, si plures sint, minus ualebunt, alijs tantundem in se habentibus. Virtutis autem perfecta natura non potest esse nisi in eo, in quo totum est; non in eo, in quo pars exigua de toto est. Deus uero, si perfectus est (nam perfectus est) ut esse debet: non potest esse nisi unus, ut in eo sint omnia. Deorum igitur uirtutes, ac potestates infirmiores sint necesse est: quia tantum singulis deerit, quantum in cæteris fuerit. ita quanto plures, tanto minores erunt. Quid, quod summa illa rerum potestas, ac diuina uis ne semel quidem diuidi potest? Quicquid enim capit diuisionem, & interitum capiat necesse est. Si autem interitus procul est à Deo, quia incorruptibilis est, & æternus: consequens est, ut diuidi potestas diuina nó possit. Deus ergo unus est; si nihil esse aliud potest, quod tantundem capiat potestatis. & ij tamen, qui multos esse arbitrantur: officia inter se dicunt esse partitos. de quibus omnibus suo loco disputabimus. Illud interim, quod ad præsentem locum pertinet, teneo. Si partiti sunt inter se officia, eodem reuoluitur res, ut ex ijs quilibet sufficere omnibus nequeat. Perfectus igitur iam non erit, qui cessantibus cæteris, non potest omnia gubernare. Ita fit, ut ad regendum mun-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

dum unius perfecta uirtute magis opus sit, quàm imbecillitate multorum. Qui autem putat hanc tantam magnitudinem non posse ab uno regi, fallitur. Nec enim quanta uis, potestasq́; sit diuinæ maiestatis, intelligit; si existimat, singularem Deum, qui facere mundum potuit, eundem regere non posse, quem fecit. At si concipiat animo, quanta sit diuini huius operis immensitas: cum antea nihil esset, tamen uirtute, atque consilio dei ex nihilo esse conflatam: quod opus nisi ab uno inchoari, perficiq́; nō potuit: Iam intelliget, multo facilius ab uno regi, quod est ab uno constitutum. Dicat fortasse aliquis, ne fabricari quidem tam immensum opus mundi, nisi à pluribus potuisse. quamlibet multos, quālibet magnos faciat: quicquid in multis magnitudinis, potestatis, uirtutis, maiestatisq́; posuerit; id totum in unum confero, & in uno esse dico: ut tantum in eo sit istarum rerum, quantum nec excogitari, nec dici potest. Qua in re, quoniam & sensu deficimus, & uerbis; quia neq; tantæ intelligentiæ lucem pectus humanum; neq; explanationem tantarum rerum capit lingua mortalis: idipsum intelligere nos oportet, ac dicere. Video rursus quid è contrario dici possit. Tales esse illos plures, qualem nos uolumus unum. At hoc fieri nullo pacto potest, quod singulorum potestas progredi longius non ualebit, occurrentibus sibi potestatibus cæterorum. Necesse est enim, ut suos quisque limites aut transgredi nequeat; aut si transgressus fuerit, suis alterum finibus pellat. Non uident, qui deos multos esse credunt, fieri posse, ut aliquid diuersum uelint: ex qua re disceptatio inter eos, & certamen oriatur.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

sicut Homerus bellantes inter se deos finxit; cum alij Troiam capi uellent; alij repugnarent. Vnius igitur arbitrio mundum regi, necesse est. Nisi enim singularum partium potestas ad unam prouidentiam referatur: non poterit summa ipsa constare potestas; unoquoq; nihil curante amplius, q̃ quod ad eum proprie pertineat: sicut ne res quidem militaris; nisi unum habeat ducem, atq; rectorem. Quòd si in uno exercitu tot fuerint imperatores, quot legiones, quot cohortes, quot cunei, quot alæ: primum nec instrui poterit acies, unoquoq; periculum recusante; nec regi facile, aut temperari; quòd suis proprijs consilijs utantur omnes; quorũ diuersitate plus noceant, q̃ prosint. sic in hoc rerum naturæ imperio, nisi unus fuerit, ad quem totius summæ cura referatur: uniuersa soluentur, & corruent. Dicere autem, multorum arbitrio regi mundum: tale est, quale siquis affirmet, in uno corpore multas esse mentes; quoniam multa, et uariá sunt ministeria membrorum; ut singulos corporis sensus, singulæ mentes regere credantur: item multi affectus; quibus commoueri solemus uel ad iram, uel ad cupiditatem, uel ad lætitiã, uel ad metum, uel ad miserationem; ut in his omnibus totidem mentes putentur operari. Quod siquis profecto dicat: ne ipsam quidem, quæ una est, habere uideatur. Quòd si in uno corpore tantarum rerũ gubernationem mens humana possidet, & uniuersis simul intenta est: cur aliquis existimet, mundum non posse ab uno regi, à pluribus posse? Quod quia intelligunt isti assertores Deorum: ita eos præesse singulis rebus, ac partibus dicunt; ut tantum unus sit rector eximius.

Iam ergo cæteri dij non erunt, sed satellites, ac ministri; quos ille unus maximus, & potens omniũ officijs his præfecerit; ut ipsi eius imperio, ac nutibus seruiant. Si uniuersi pares non sunt: non igitur Dij omnes sunt. Nec enim potest hoc idem esse, quod seruit, & quod dominatur. Nam si Deus est nomen summæ potestatis; incorruptibilis esse debet, perfectus, impassibilis, nulli rei subiectus. Ergo Dij non sunt, quos parere uni maximo Deo necessitas cogit. Sed quia non frustra falluntur ij, qui hoc ita putent: causam huius erroris paulo post aperiemus. Nũc unitatem diuinæ potestatis testimonijs comprobemus. Prophetæ, qui fuerunt admodum multi, unum Deum prædicant, unum loquuntur: quippe qui unius Dei spiritu pleni, quæ futura essent, pari, & consona uoce prædixerunt. At enim ueritatis expertes, non putant his esse credendum. Illas enim non diuinas, sed humanas uoces fuisse aiunt. Videlicet quia de uno Deo præconium faciunt; aut insani, aut mendaces fuerunt. Atqui impleta esse in plerisq; quotidie illorum uaticinia uidemus: & in unam sententiam congruens diuinatio, docet non fuisse furiosos. Quis enim mentis emotæ, non modo futura præcinere, sed etiam cohærentia loqui possit? Num ergo fallaces erant, qui talia loquebantur? quid ab his tam longe alienum, quàm ratio fallendi; cum cæteros ab omni fraude cohiberent? Idcirco enim à deo mittebantur; ut & præcones essent maiestatis eius; & correctores prauitatis humanæ. Præterea uoluntas fingendi, ac mentiendi eorũ est, qui opes appetunt, qui lucra desyderant. quæ res proculdubio ab illis sanctis ui=

Cap. 4

ris abfuit. Ita enim delegato sibi officio functi sunt, ut derelictis omnibus ad tutelam uitæ necessarijs, non modo in futurum, sed ne in diem quidem laborarent, contenti extemporali cibo, quem Deus subministrasset. & hi non modo quæstum nullum habuerunt, sed etiã cruciatus, atque mortem. Amara sunt enim uitiosis, ac male uiuẽtibus præcepta iustitiæ. Itaq; ij, quorum peccata & arguebantur, & prohibebantur; excruciatos eos acerbissime necauerunt. Ergo à quibus abfuit studium lucri; abfuit etiam uoluntas peccandi, & causa fallendi. Quid, quod aliqui eorum principes aut etiam reges fuerunt, in quos cadere non posset suspicio cupiditatis, ac fraudis; & tamen præconium dei singularis, eadem, qua cæteri, diuinatione fecerunt?

Cap. 5. Sed omittamus sane testimonia prophetarum: ne minus idonea probatio uideatur esse ab his, quibus omnino nõ creditur. Veniamus ad authores: & eos ipsos ad ueri probationem testes citemus, quibus contra nos uti solẽt: poëtas dico, ac philosophos. ex his unum deum probemus necesse est. non quod illi habuerint cognitam ueritatem: sed quod ueritatis ipsius tanta uis est, ut nemo possit esse tam cæcus, qui non uideat ingerentẽ se oculis diuinam claritatem. Poëtæ igitur, quamuis deos carminibus ornauerint, & eorum res gestas amplificauerint summis laudibus: sæpissime tamen confitentur, spiritu, uel mente una cõtineri, regíq; omnia. Orpheus, qui & uetustissimus poëtarum, & æqualis ipsorum deorũ (siquidem traditur inter argonautas cum Tyndaridis & Hercule nauigasse) deũ uerum πρωτόγονον & magnum, primogenitum appellat; quod ante ipsum nihil

sit genitum, sed ab ipso sint cuncta generata: eundem etiam φάνητα, idest apparentem nominat. quod, cum adhuc nihil esset, primus ex infinito apparuerit, & extiterit. Cuius originem, atq; naturam, quia concipere animo non poterat, ex aere immenso natum esse dixit. πρωτόγονος φαέθων περὶ μήκεος ἠέρος υἱός. Aliud n. amplius, quod diceret, non habebat. Hunc ait esse omnium deorum parentem, quorum causa cœlum condiderit, liberisq; prospexerit, ut haberent habitaculum, sedemq; communem. ἔκτισεν ἀθανάτοις δόμον ἄφθιτον. Natura igitur & ratione ducente, intellexit esse præstantissimam potentiã cœli, ac terræ conditricem. Non poterat enim Iouem dicere esse principem rerum, qui erat Saturno genitus; neque Saturnum ipsum, qui cœlo natus ferebatur: Cœlum autem tanquam Deum primum constituere non audebat; quod uidebat esse elemẽtum mundi, quod ipsum eguerit authore. Hæc eum ratio perduxit ad illum Deum primogenitum, cui assignat, & tribuit principatum. Homerus nihil nobis dare potuit, quod pertineat ad ueritatem, qui humana potius q̃ diuina conscripsit. potuit Hesiodus, qui Deorum generationem unius libri opere complexus est. Sed tamen nihil dedit, non à Deo conditore sumens exordium, sed à Chao, quod est rudis, inordinatæq; materiæ confusa congeries: cum explanare ante debuerit Chaos ipsum unde, quando, quomodo esse, aut constare cœpisset. Nimirum sicut ab aliquo artifice disposita, ordinata, effecta sunt omnia: sic ipsam materiam fictam esse ab aliquo necesse est. Quis igitur hanc, nisi Deus, fecerit? cuius potestati subiacent omnia. Sed refu-

Principio genitus phaeton longo aere natus.

Condidit immortalibus domum incorruptibilem.

git hoc ille; dum horret incognitam ueritatem. Nõ enim Musarum instinctu, sicut uideri uolebat, in Helicone carmen illud effudit; sed meditatus uenerat, & paratus. Nostrorum primus Maro non longe fuit à ueritate: cuius de summo Deo, quem spiritum, ac mentem nominauit, hæc uerba sunt.

Principio cœlum, ac terras, camposq́; liquentes,
Lucentemq́; globum lunæ, titaniaq; astra,
Spiritus intus alit: totamq́; infusa per artus
Mens agitat molem, & magno se corpore miscet.

Ac nequis forte ignoret, quis nam esset illi spiritus, qui tantum haberet potestatis: declarauit alio loco, dicens.

Deum nãq; ire per omnes
Terrasq́;, tractusq́; maris, cœlumq́; profundum.
Hinc pecudes, armenta, uiros, genus omne ferarum,
Quenq; sibi tenues nascentem arcessere uitas.

Ouidius quoque in principio præclari operis sine ulla nominis dissimulatione à Deo, quem fabricatorem mundi, quẽ rerum opificem uocat; mundum fatetur instructum. Quòd si uel Orpheus, uel hi nostri, quæ natura ducente senserunt, in perpetuum defendissent: eandem, quam nos sequimur, doctrinam comprehensa ueritate tenuissent. Sed hactenus de poëtis: ad philosophos ueniamus. quorum grauior est authoritas, certiusq́; iudicium: quia non rebus commentitijs, sed inuestigandæ ueritati studuisse creduntur. Thales Milesius, qui unus è septem sapientum numero fuit; quiq́; primus omnium quæsisse de causis naturalibus traditur: aquã esse dixit, à qua nata sunt omnia: Deum autem esse mẽtem, q ex aqua cuncta formauerit. Ita materiã omniũ

rerum posuit in humore: principium, causamq; nascendi posuit in Deo. Pythagoras ita definiuit, quid esset deus: Animus, qui per uniuersas mũdi partes, omnemq; naturam commeans, atque diffusus; ex quo omnia, quae nascuntur, animalia uitam capiunt. Anaxagoras Deũ esse dixit infinitam mentem, quae per seipsum moueatur. Antisthenes multos quidem esse populares Deos, unum tamen naturalem, idest summae totius artificem. Cleanthes & Anaximenes aethera dicunt esse summũ Deum. cui opinioni poëta noster assensit.

Tum pater omnipotens foecundis imbribus aether
Coniugis in gremium laetae descendit; & omnes
Magnus alit magno permistus corpore foetus.

Chrysippus naturalem uim diuina ratione praeditam, interdum diuinã necessitatem Deum nuncupat. Item Zenon diuinam, naturalemq; legem. Horum enim omnium sententia, quãuis sit incerta; eodem tamen spectat, ut prouidentiam unam esse consentiant. siue enim natura, siue aether, siue ratio, siue mens, siue fatalis necessitas, siue diuina lex, siue quid aliud dixeris: idem est, quod à nobis dicitur Deus. nec obstat appellationum diuersitas; cum ipsa significatione ad unum omnia reuoluantur. Aristoteles, quãuis secum ipse diffideat; ac repugnantia sibi & dicat, & sentiat: in summum tamen unam mentem mundo praeesse testatur. Plato, qui omnium sapientissimus iudicatur: monarchiam plane, aperteq; defendit: nec aethera, aut rationem, aut naturam, sed, ut est, deum nominat: ab eo mundum hunc perfectum, atq; mirabilem esse fabricatum. Quẽ Cicero secutus atq; imitatus in plurimis, Deum frequẽter con-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

fitetur, ac supremum uocat in ijs libris, quos de legibus scripsit: ab eoq; regi mundum argumentatur, cum disputat de natura deorum, hoc modo. Nihil est præstantius Deo. ab eo igitur mundum regi necesse est. Nulli igitur est naturæ obediens, aut subiectus Deus. omnem ergo regit ipse naturam. Quid autem sit Deus, in consolatione definit. Nec uero deus ipse, qui intelligitur à nobis, alio modo intelligi potest, nisi mens soluta quædam & libera, & segregata ab omni concretione mortali, omnia sentiens, & omnia mouens. Annæus quoque Seneca, q ex Romanis uel acerrimus stoicus fuit, quam sæpe summum deum merita laude prosequitur. Nam cum de immatura morte dissereret: non intelligis, inquit, authorem, ac maiestatem iudicis tui, rectoris orbis terrarum, cœliq;, & deorum omnium Dei: à quo ista numina, quæ singula adoramus, et colimus, suspensa sunt. Item in exhortationibus. Hic, cum prima fundamenta molis pulcherrimæ iaceret; & hoc ordiretur, quo neque maius quicquam nouit natura, nec melius: ut omnia sub ducibus suis irent, q̃uis ipse per totum se corpus intenderat, tamen ministros regni sui deos genuit. Et q̃multa alia de deo nostris similia locutus est. quæ nũc differo, q͏̃ alijs locis opportuniora sunt. Nunc satis est demonstrare, summo ingenio uiros attigisse ueritatem, ac propé tenuisse; nisi eos retrorsum suscepta prauis opinionibus consuetudo rapuisset: qua & deos alios esse opinabantur; & ea, quæ in usum hominis Deus fecit, tanquam sensu prædita essent, pro dijs habenda, & colenda credebant.

Nunc

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

Nunc ad diuina testimonia transeamus. sed prius unū proferam; quod est simile diuino & ob nimiam uetustatem; & quod is, quem nominabo, ex hominibus inter deos relatus est. Apud Ciceronem C. Cotta pontifex disputans contra stoicos de religionibus, & de uarietate opinionum, quæ solent esse de dijs: ut more academicorum omnia faceret incerta; quinq; fuisse Mercurios ait: & enumeratis per ordinē quatuor, quintum fuisse eum, à quo Argus occisus sit: ob eamq; causam in Aegyptum profugisse; atq; Aegyptijs leges, ac literas tradidisse. Hunc Aegyptij Thoth appellant. à quo apud eos primus anni sui mensis, idest september nomen accepit. Idem oppidum condidit; quod etiam nunc græce uocatur ἑρμόπολις: & Saitæ seruant, & colunt eum religiose. Qui tametsi homo fuerit antiquissimus: tamen & instructissimus omni genere doctrinæ: adeo, ut ei multarum rerum, & artium scientia, Trismegisto cognomen imponerent. Hic scripsit libros, & quidem multos, ad cognitionem diuinarum rerum pertinentes. in quibus maiestatem summi, ac singularis Dei asserit: ijsdemq; nominibus appellat, quibus nos, Deum, & patrem. ac nequis nomen eius requireret: ἀνώνυμον, idest sine nomine esse dixit; eo q̄ nominis proprietate non egeat, ob ipsam scilicet unitatem. Ipsius hæc uerba sunt. ὁ δὲ θεὸς εἷς, ὁ δὲ εἷς ὀνόματος οὐ προσδέεται. ἔστι γὰρ ὁ ὢν ἀνώνυμος. Deo igitur nomen non est; quia solus est: nec opus est proprio uocabulo; nisi cum discrimen exigit multitudo, ut unāquāq; personam sua nota, & appellatione designes. Deo autem, quia semper unus est; proprium nomen est Deus.

cap. 6: Deus aūt unus, unus aūt nomine nō eget. est ēm qui est sine nomine.

Supereſt, de reſponſis, carminibus'q; ſacris teſtimonia,
quæ ſunt multo certiora, proferre. Nam fortaſſe ij, con-
tra quos agimus: nec poëtis putant eſſe credendum, tan
quam uana fingentibus; nec philoſophis, q errare po=
tuerunt, quia & hi homines fuerunt. M. Varro, quo
nemo unquam doctior, ne apud Græcos quidem, nedũ
apud Latinos uixit; in libris rerum diuinarum, quos
ad C. Cæſarem pontificem Maximum ſcripſit: cum de
quindecim uiris loqueretur, ſibyllinos libros ait non
fuiſſe unius Sibyllæ; ſed appellari uno nomine ſibylli-
nos, quòd omnes fœminæ uates, Sibyllæ ſunt à uete-
ribus nuncupatæ, uel ab unius Delphidis nomine; uel
à conſilijs deorum denuntiandis. σιοὺς enim deos nõ
θεοὺς, & conſilium non βουλὴν ſed βυλὴν appella-
bant æolico genere ſermonis. Itaq; Sibyllam dictã eſſe
quaſi θεοβύλην. Cæterum Sibyllas decem numero fuiſ=
ſe: eas'q; omnes enumerauit ſub authoribus, qui de ſin
gulis ſcriptitarunt: Primam fuiſſe de Perſis; cuius men
tionem fecerit Nicanor, qui res geſtas Alexandri Ma
cedonis ſcripſit: Secundam Libyſſam; cuius meminit
Euripides in Lamiæ prologo: Tertiam Delphicam; de
qua Chryſippus loquitur in eo libro, quem de diuina=
tione compoſuit: Quartam Cumæam in Italia; quam
Næuius in libris belli punici, Piſo in annalibus nomi=
nat: Quintam Erythræam; quam Apollodorus Ery-
thræus affirmat ſuam fuiſſe ciuem: eam'q; Graijs Iliũ
petentibus uaticinatam, & perituram eſſe Troiam; &
Homerũ mendacia ſcripturum: Sextam Samiã; de qua
ſcripſit Eratoſthenes in antiquis annalibus Samiorum
reperiſſe ſe ſcriptũ: Septimã Cumanam, nomine Amal-

Sibyllas decẽ fuiſſe, teſtatur.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

theam: quæ ab alijs Demophile, uel Herophile nominatur: eamq́; nouẽ libros attulisse ad Regẽ Tarquiniũ Priscum; ac pro eis trecẽtos philippeos postulasse; Regemq́; asp:rnatũ pretij magnitudinẽ, derisisse mulieris insaniam. illã in conspectu Regis tres cõbussisse; ac pro reliquis idẽ pretium postulasse: Tarquinium multo magis mulierẽ insanire putasse. Quæ denuo tribus alijs exustis, cum in eodem pretio perseueraret; motum esse regem; ac residuos trecentis aureis emisse: quorũ postea numerus sit auctus, capitolio refecto; quòd ex omnibus ciuitatibus & italicis, & græcis, & præcipue erythræis coacti, allatiq; sunt Romã, cuiuscunq; Sibyllæ nomine fuerunt: Octauam Hellesponticã in agro Troiano natam, uico Marpesso, circa oppidum Gergithium; quam scribit Heraclides ponticus Solonis et Cyri fuisse temporibus: Nonã Phrygiam; quæ uaticinata sit Ancyræ: Decimã Tiburtem, nomine Albuneã; quæ Tiburi colitur, ut dea, iuxta ripas Anienis: cuius in gurgite simulachrum eius inuentum esse dicitur, tenẽs in manu librum. Cuius sacra senatus in Capitoliũ transtulerit. Harum omniũ Sibyllarũ carmina & feruntur, et habẽtur præterquam Cumææ: cuius libri à Romanis occuluntur; nec eos ab ullo, nisi à quindecim uiris, inspici fas est. Et sunt singularũ singuli libri: qui quia Sibyllæ nomine inscribuntur; unius esse credũtur; suntq́; confusi: nec discerni, ac suũ cuiq; assignari põt, nisi erythrææ quæ & nomen suum carmini uerum inseruit; et Erythræam se nominatum iri, prælocuta est; cum esset orta Babyloniæ sed & nos confuse sibyllã dicemus; sicubi testimonijs earum fuerit abutendum. Omnes igitur hæ

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

sibyllæ unũ Deũ prædicant, maxime tamen erythræa: quæ celebrior inter cæteras, ac nobilior habetur: siquidem Fenestella diligentissimus scriptor de XV uiris dicens, ait, restituto capitolio retulisse ad senatum C. Curionem Cos. ut legati Erythras mitterentur; qui carmina sibyllæ conquisita, Romam deportarent: itaq; missos esse, P. Gabinium, M. Octacilium, L. Valerium: qui descriptos à priuatis uersus circa mille Romam deportarunt. idem supra ostendimus dixisse Varronem. In ijs ergo uersibus, quos legati Romam attulerunt, de uno Deo hæc sunt testimonia.

εἷς θεὸς ὃς μόνος ἐστὶν ὑπερμεγέθης ἀγένητος. idest

Vnus deus, qui solus est excedens omnẽ magnitudinem increatus.

Hunc esse solum Deum, summum; qui cœlum fecerit, luminibusq; distinxerit.

ἀλλὰ θεὸς μόνος εἷς πανυπέρτατος ὃς πεποίηκεν
οὐρανὸν ἠέλιόν τε καὶ ἀστέρας, ἠδὲ σελήνην,
καρποφόρον γαῖάν τε, καὶ ὕδατος οἴδματα πόντου. idest.

Sed deus solus unus eminentissimus, q fecit cælũ, solemq; et stellas, et lunã, fructiferamq; terram, et aquæ maris fluctus.

Qui quoniam solus sit ædificator mundi, et artifex rerũ, uel quibus cõstat, uel quæ ĩ eo sunt: solũ coli oportere, testatur.

αὐτὸν τὸν μόνον ὄντα σέβεσθ' ἡγήτορα κόσμου,
ὃς μόνος εἰς αἰῶνα καὶ ἐξ αἰῶνος ἔτυχεν. idest

Ipsum, q solus est, colite principem mũdi, q solus est in seculum, atq; à seculo fuit.

Item alia sibylla, quæcunq; est; cum perferre se ad homines Dei uocem diceret; sic ait.

εἷς μόνος εἰμὶ θεὸς. καὶ οὐκ ἔστι θεὸς ἄλλος. idest

Solus enim deus sũ, et nõ alius.

Exequerer nunc testimonia cæterarum: nisi & hæc sufficerent; & illa opportunioribus locis reseruarem. Sed cum defendamus causam ueritatis apud eos; qui aberrantes à ueritate, falsis religionibus seruiunt: quod genus probationis aduersus eos magis adhibere debemus; q̃ ut eos deorum suorum testimonijs reuincamus?

Apollo enim, quem præter cæteros diuinum, maximeq; fatidicum existimant; Colophone respondens, quòd Delphis emigrauerat, amœnitate ductus Asiæ: quærenti cuidam, quis esset, aut quid esset omnino deus; respondit uiginti & uno uersibus. Quorum hoc principium est.

αὐτοφυὴς ἀδίδακτος ἀμήτωρ ἀστυφέλικτος
οὔνομα μηδὲ λόγῳ χωρούμενον ἐν πυρὶ ναίων.
τουτὶ θεὸς μικρὰ δὲ θεοῦ μερὶς ἄγγελοι ἡμεῖς.

i. ex se ortus non edoctus sine mr̃e concussus nomen ne uerbo qdem capiendum, in igne habitans. hoc deus est. modica autẽ dei portio angeli nos.

Nunquid potest suspicari de Ioue esse dictum; q̃ et matrem habuit, & nomen? Quid, quòd Mercurius ille ter maximus; cuius supra mentionem feci: non modo ἀμήτορα, ut Apollo, sed ἀπάτορα quoque appellat Deum; quòd origo illi non sit aliunde. Nec enim potest ab ullo esse generatus, qui ipse uniuersa generauerit. Satis (ut opinor) & argumentis docui; et testibus confirmaui, quod per se satis clarũ est, Vnum esse regem mundi, unum patrem, unum Deum. Sed fortasse quærat aliquis à nobis idem illud, q̃d apud Ciceronem quærit Hortensius. Si Deus unus est: quæ esse beata solitudo queat? Tãquam nos, qui unum esse dicimus, desertum, ac solitarium eße dicamus. habet enim ministros: quos uocamus nuntios. Et est illud uerum, quod dixiße in exhortationibus Senecam supra retuli: genuisse regni sui ministros Deum. Verum hi neq; dij sunt; neque Deos se uocari, aut coli uolunt: quippe qui nihil præter iussum, ac uoluntatem Dei faciant. Nec tamen illi sunt, qui uulgo coluntur: quorum & exiguus, & certus est numerus. Quòd si cultores Deorum, eos ipsos se colere putant, quos summi dei ministros appellamus:

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

nihil est, quod nobis faciant inuidiam, qui unum dicamus, multos negemus. Si eos multitudo delectat: non duodecim dicimus, aut trecentos sexagintaquinq; (ut Orpheus) sed innumerabiles esse arguimus eorum errores in diuersum, qui tam paucos putant. Sciant tamen, quo nomine appellari debeant: ne Deum uerum uiolent: cuius nomen exponunt, dum pluribus tribuunt. Credant Apollini suo; qui eodem illo responso ut Ioui principatum, sic etiam cæteris dijs abstulit nomen. Tertius enim uersus ostendit, Dei ministros, non Deos, uerum angelos appellari oportere. De se quidem ille mentitus est. qui cum sit è numero dæmonum: Angelis se Dei aggregauit: deniq; in alijs responsis, dæmonem se esse, confessus est. Nam cum interrogaretur, quomodo sibi supplicari uellet: ita respondit.

πάνσοφε παντοδίδακτ᾽ αἰολόστροφε κέκλυθι δαῖμον.

Item rursus cum preces in Apollinem smyntheum rogatus expromeret: ab hoc uersu exorsus est.

ἁρμονίη κόσμοιο φαεσφόρε καὶ σοφὲ δαῖμον. idest.

Omnia sapiens, õia docte, qui ꝑ cuncta uerraris exaudi dæmon.

Quid ergo superest; nisi ut sua confessione uerberibus ueri Dei, ac pœnæ subiaceat sempiternæ? Nam in alio responso ita dixit,

δαίμονες οἳ φοιτῶσι περὶ χθόνα καὶ περὶ πόντον
ἀκάματοι δάμνανται ὑπαὶ μάστιγι θεοῖο. idest.

De utrisq; generibus in II. li. disseremus. Interim nobis sat est; q̃d dũ se honorare uult, et in cœlo collocare: cõfessus est, id q̃d res habet, quomodo sint appellãdi, q̃ Deo assistunt. Retrahant ergo se homines ab erroribus; & abiectis religionibus prauis, parentem suũ, dominumq; cognoscant: cuius nec uirtus æstimari potest;

nec magnitudo perſpici; nec principiũ cõprehẽdi. cum ad illũ mentis humanæ intentio, & acumen, & memoria peruenerit quaſi ſubductis, & conſumptis omnibus uijs: ſubſiſtit; hæret; deficit: nec eſt aliquid ulterius, quò progredi poſſit. uerum quia fieri nó poteſt, quin id, q̃d ſit, aliquando eſſe cœperit: conſequẽs eſt, ut quando nihil ante illum fuit; ipſe ante omnia ex ſeipſo ſit procreatus. ideóq; ab Apolline αὐτοφυὴς, à Sibylla αὐτογενὴς, & ἀγέννητος, & ἀποίητος nominatur. quod Seneca uir acutus in exhortationibus uidit. Nos, inquit, aliunde pendemus. Itaq; ad aliquem reſpiciamus; cui, quod eſt optimum in nobis, debeamus. Alius nos edidit; alius inſtruxit: Deus ipſe ſe fecit. His igitur tot et tantis teſtibus cõprobatur, unius Dei poteſtate, ac prouidentia mundum gubernari. cuius uim, maieſtatemq́; tantam eſſe dicit in Timæo Plato; ut eam neque mente concipere, neq; uerbis enarrare quiſquam poſſit ob nimiam eius, & inæſtimabilem poteſtatem. Dubitet ergo aliquis, an quicquam difficile, aut impoſſibile ſit Deo: qui tanta, tamq́; mirifica opera prouidentia excogitauit, uirtute conſtituit, ratione perfecit; nũc autem ſpiritu ſuſtentet, poteſtate moderetur, inexcogitabilis, ineffabilis, & nulli alij ſatis notus q̃ ſibi? Vnde mihi de tanta maieſtate ſæpius cogitanti; qui Deos colunt, interdum uideri ſolent tam cæci, tam incogitabiles, tam excordes, tã nó multũ à mutis animalibus differentes; qui credant, eos, qui geniti ſunt maris ac fœminæ coitu, aliquid maieſtatis, diuinæq́; uirtutis habere potuiſſe: cum Sibylla Erythræa dicat,

οὐδύνατ᾽ ἀνδρὸς

Non pot ex uiri semine, et matrice eius formatus esse.

ἐκ μηρῶν μήτρας τε θεὸς τετοπωμένος εἶναι. idest

Quòd si est uerum, sicuti est: apparet, Herculem, Apollinem, Liberum, Mercurium, Iouemq; ipsum cum cæteris homines fuisse; quoniam sunt ex duobus sexibus nati. Quid est autem tam remotum à Deo; q̃ id opus, quod ipse ad propagandam sobolem mortalibus tribuit? & quod sine substantia corporali nullum potest esse? Dijs ergo, si sunt immortales, et æterni; quid opus est altero sexu? nimirum ut generent. ipsa progenie quid opus est? cum successione nõ egeant, qui futuri sunt semper? Nam profecto in hominibus, cæterisq; animantibus diuersitas sexus, & coitio, & generatio nullam habet aliam rationem; nisi ut omnia genera uiuentium, quando sunt conditione mortalitatis obitura, mutua possint successione seruari. Deo autem, qui est sempiternus; neq; alter sexus, neque successio necessaria est. Dicet aliquis; Vt habeat uel ministros, uel in quos ipse possit dominari. Quid igitur opus est sexu fœmineo: cum Deus, qui est omnipotens, ut uocatur; sine usu, & opera fœminæ possit filios procreare? Nam si quibusdam minutis animalibus id præstitit; ut sibi è folijs natos et suauibus herbis ore legant: cur existimet aliquis, ipsum Deum nisi ex permistione sexus alterius non posse generare? Illos igitur, quos imperiti & insipientes tanquã Deos & nuncupant, & adorant: nemo est tam inconsyderatus; qui non intelligat fuisse mortales. Quomodo ergo, inquiet aliquis, Dij crediti sunt? Nimirum quia reges maximi, ac potentissimi fuerunt: ob merita uirtutum suarum, aut munerum, aut artium repertarum, cum chari fuissent ijs, quibus imperita-

uerant; in memoriam sunt consecrati. quod siquis dubitet: res eorũ gestas, & facta consyderet; quæ uniuersa tam poëtæ, q̃ historia ueteres prodiderunt.

Hercules, qui ob uirtutem clarissimus, & quasi Africanus inter deos habetur: non'ne orbem terræ, quem peragraße, ac expurgasse narratur; stupris, libidinibus, adulterijs, inquinauit? nec mirũ: cũ eßet adulterio genitus Alcmenæ. Quid tandem potuit in eo eße diuini; qui suis ipse uitijs mancipatus, & mares, & fœminas contra omnes leges infamia, dedecore, flagitio afficit? Sed ne illa quidem, quæ magna, & mirabilia gessit: talia iudicãda sunt; ut uirtutibus diuinis tribuẽda uideãtur. Quid enim tam magnificum, si leonem, aprumq́; superauit? si aues sagittis deiecit? si regium stabulũ eggessit? si uiraginẽ uicit; cingulumq́; detraxit? si equos feroces cum domino interemit? Opera sunt ista fortis uiri; hominis tamen. Illa enim, quæ uicit; fragilia, et mortalia fuerunt. Nulla enim est (ut ait orator) tanta uis; quæ non ferro, ac uiribus debilitari, frangiq́; possit. At animum uincere, iracundiam cohibere; fortissimi est. quæ ille nec fecit unquam; nec potuit. Hæc qui faciat: non modo ego eum summis uiris comparo; sed simillimum Deo iudico. Vellem, adiecißet de libidine, luxuria, cupiditate, insolẽtia; ut uirtutẽ eius impleret, quem similem Deo iudicabat. Non enim fortior iudicandus est, qui leonem, q̃ qui uiolentiam, & in seipso inclusam ferã superat iracundiam: aut qui rapacissimas uolucres deijcit; q̃ qui cupiditates auidissimas coercet: aut qui Amazonẽ bellatricem, q̃ qui libidinẽ uincit, pudoris, ac famæ debellatricem: aut qui fimum de Nota

stabulo, q̃ q uitia de corde suo eggerit. quae magis sunt perniciosa; quia domestica, et propria mala sunt: q̃ illa; quae & uitari poterant, & caueri. Ex quo fit; ut ille solus, uir fortis debeat iudicari, qui temperans est, et moderatus, & iustus. Quòd si cogitet aliquis, quae sint Dei opera: iam haec omnia, quae mirantur homines ineptissimi, ridicula iudicabit. Illa enim nõ diuinis uirtutibus, quas ignorant; sed infirmitate suarũ uiriũ metiuntur. Nam illud quidẽ nemo negabit; Herculem non tantum Euristheo seruisse regi, quod aliquatenus honestum uideri potest; sed etiã impudicae mulieri Omphale: quae illum uestibus suis indutum, sedere ad pedes suos iubebat pensa facientem. detestabilis turpitudo. sed tanti erat uoluptas. Quid tu, inqet aliquis, poëtis'ne credendum putas? Quid ni putem? Non enim ista Lucilius narrat, aut Lucianus; q Dijs, & hominibus non peperat: sed hi potissimũ, qui Deorũ laudes canebant. Quibus igitur credemus, si fidẽ laudãtibus nõ habemus? Qui hos mentiri putat: proferat alios, quibus credamus, authores: qui nos doceant, qui sint isti Dij; quomodo, unde orti: quae sit uis eorum: qui numerus: quae potestas: quid in his admirabile: quid cultu dignũ: quod denique certius, uerius'q; mysterium. nullos dabit. Credamus igitur istis; qui non ut reprehenderent, sunt locuti; sed ut praedicarent. Nauigauit ergo cum Argonautis; expugnauit'q; Troiam, iratus Laomedonti ob negatam sibi pro filiae salute mercedem. unde, quo tempore fuerit, apparet. Idem furore, atque insania percitus, uxorem suam cum liberis interemit. Hunc homines deum putant? sed Philoctetes eius haeres non pu-

tauit; qui facem supposuit arsuro; qui artus eius, & neruos cremari, ac diffluere uidit; qui ossa eius, ac cineres in Oeta monte sepeliuit: pro quo munere sagittas eius accepit Aesculapius & ipse non sine flagitio Apollinis natus, quid fecit aliud diuinis honoribus dignum; nisi quod sanauit Hippolytum? mortem sane habuit clariorem; quòd à Deo meruit fulminari. Hunc Tarquitius de illustribus uiris disserens, ait, incertis parentibus natum; expositum, & à uenatoribus inuentum; canino lacte nutritum; Chironi traditum, didicisse medicinam: fuisse autem Messenium; sed Epidauri moratum. Tullius etiam Cynosuris urbe Arcadiæ ait sepultum. Quid Apollo pater eius? Nón ne ob amorem, quo flagrauit, turpissime gregem pauit alienum; & muros Laomedonti extruxit? cum Neptuno mercede conductus. quæ illi negari potuit impune: ab eóq; primo Rex perfidus, quicquid cum Dijs pepigisset, didicit abnegare. Idem formosum puerum & dum amat, uiolauit; &, dum ludit, occidit. Homicida Mars, & per gratiam cædis crimine ab Atheniensibus liberatus; ne uideretur nimis ferus, & immanis; adulterium cum Venere commisit. Castor & Pollux, dum alienas sponsas rapiunt, esse gemini desierunt. nam dolore iniuriæ concitatus Idas, alterum gladio transuerberauit. & eosdem poëtæ alternis uiuere, alternis mori narrant: ut iam sint non Deorum tãtum, sed omnium mortalium miserrimi; quibus semel mori non licet. hos tamen Homerus ambos simpliciter (non ut poëtæ solent) mortuos esse testatur. Nam cum faceret in muris assidentem Priamo Helenam, cunctos Græ-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

ciæ principes recognoscere; solos autem se fratres suos requirere: subiecit orationi eius huiusmodi uersum.

Hæc ait. ast illos retinebat terra sepultos.

Fur ac nebulo Mercurius, quid ad famã sui reliqt, nisi memoriã fraudum suarum? Cælo scilicet dignus; quia palæstram docuit; & lyram primus inuenit. Liberũ patrẽ, in senatu Deorũ summæ authoritatis, primæq; esse sententiæ, necesse est: quia præter Iouẽ solus omnium triumphauit; exercitum duxit; Indos debellauit. sed inuictus ille Impator indicus Maximus, ob amorem, ac libidinem turpissime uictus est. Delatus enim Diam cum semuiro comitatu; nactus est impudicam mulierem in litore: ac fiducia uictoriæ indicæ uir esse uoluit; ne nimium mollis uideretur: atque illam patris proditricem, fratris interemptricem, ab alio relictam, & repudiatam, in coniugium sibi uendicauit; et liberam fecit; & cum ea pariter ascendit in cælum. Quid omnium horum pater Iupiter; qui in solenni precatione Optimus Maximus nominatur? non'ne à prima sua pueritia impius, ac pene paricida deprehenditur? cum patrem regno expulit, ac fugauit: nec expectauit mortem decrepiti senis, cupiditate regnandi. & cum paternum solium per uim, per arma cepisset: bello est à Titanibus lacessitus. quod humano generi principium fuit malorum. quibus uictis, & pace in perpetuum comparata, reliquam suam uitam in stupris, adulterijsq; consumpsit. Omitto uirgines, quas imminuit. id enim tolerabile iudicari solet. Amphitryonem ac Tyndarũ præterire non possum: quorum domos dedecore, atque infamia plenissimas reddidit.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

illud uero summæ impietatis, ac sceleris, quod regium puerum rapuit ad stuprum. Parum enim uidebatur; si in expugnãda fœminarũ pudicitia maculosus esset, ac turpis: nisi etiam sexui suo iniuriam faceret, hoc est uerum adulterium: quod fit contra naturam. hæc qui fecit; uiderimus, an maximus; certe optimus non est. quod nomen à corruptoribus, ab adulteris, ab incestis abest: nisi forte nos erramus homines; qui talia facientes sceleratos uocamus, ac perditos; omnibusq́; pœnis dignissimos iudicamus. Stultus autẽ M. Tullius, qui C. Verri adulteria obiecit: eadem enim Iupiter, quẽ colebat, admisit: Qui P. Clodio sororis incestũ: at illi Optimo Maximo eadem fuit & soror, & coniux.

Quis est igitur tam excors, qui hunc in cœlo regnare putet; qui ne in terra quidem debuit? Non insulse quidam poëta triumphum Cupidinis scripsit. quo in libro non modo potentissimum Deorum Cupidinem, sed etiã uictorem facit. Enumeratis enim amoribus singulorum; quibus in potestatem Cupidinis, ditionemq́; uenissent: instruit pompam; in qua Iupiter cum cæteris Dijs ante currum triumphantis ducitur cathenatus. eleganter id quidem à poëta figuratum: sed tamen non multum distat à uero. Qui enim uirtutis est expers; qui cupiditatibus, ac libidinibus malis uincitur: non Cupidini (ut ille finxit) sed morti subiectus est sempiternæ. Sed omittamus de moribus dicere: rem consyderemus: ut intelligant homines, in quibus miseri uersentur erroribus. Regnare in cœlo Iouem uulgus existimat. id & doctis pariter, & indoctis persuasum est. quod & religio ipsa, & precationes, & hymni, &

delubra, & simulachra demonstrant. Eundem tamen Saturno, & Rhea genitum confitentur. Quomodo potest Deus uideri; aut (ut ait poëta) hominum, rerumq; repertor; ante cuius ortum infinita homnũ millia fuerunt? Eorum scilicet, qui Saturno regnante uixerunt; ac priores luce, q̃ Iupiter, sunt potiti. Video aliũ Deum regem fuisse primis temporibus, aliũ consequentibus. Potest ergo fieri, ut alius sit postea futurus Si enim regnum prius mutatum est: cur desperemus etiam posterius posse mutari? nisi forte Saturnus generare potuit fortiorem: Iupiter non potest. Atqui diuinũ imperium aut semper immutabile est: aut, si est mutabile, qđ fieri non potest; semper utiq; mutabile est. Potest ergo Iupiter regnum amittere; sicut & pater eius amisit. ita plane. nam cum idem neq; uirginibus, neque maritatis unq̃ pepercisset: abstinuit se tamen una Thetide: quod responsum fuit, maiorem patre suo futurum, quisquis ex illa natus esset. Primum in eo imprudentia nõ Dei: cui nisi Themis futura dixisset; ipse nesciret si autem diuinus non sit: ne deus quidem sit; unde ipsa diuinitas nominatur, ut ab homine humanitas. Deinde conscientia imbecillitatis; qui timuit utiq; maiorem. quod qui facit; scit utiq; profecto non esse se maximum; quando quidem potest aliquid maius existere. Idem per stygiam paludem sanctissime iurat,

Vna superstitio, superis quae reddita diuis.

Quae est ista superstitio? aut à quo reddita? Est ergo aliqua potestas maxima; quae peierantes deos puniat? quae tanta formido est paludis infernae; si sunt immortales? quid metuunt eam; quam uisuri non sunt, nisi quos

mori necesse est? Quid igitur homines oculos suos in coelum tollunt? quid per superos deierant; cum ipsi superi ad inferos deuoluantur? ibiq́; habeant quod uenerentur, & adorent? Illud uero quale est? esse fata, quibus dij omnes & ipse Iupiter pareat. Si parcarum tanta uis est, ut plus possint q̃ coelestes uniuersi, quã́q; ipse rector, ac dominus: cur non illae potius regnare dicantur; quarum legibus, ac statutis parêre omnes deos necessitas cogit? Nunc cui dubium est; quin is, qui alicui rei obsequitur, maximus non sit? nam si sit; nõ accipiat fata, sed faciat. Nunc ad illud, quod omiserã, redeo. In una utiq; sola fuit continentior, cum eã deperiret; & non uirtute aliqua, sed metu successoris. Quae formido utiq; eius est; qui sit et mortalis & imbecillis, & nihili. quippe qui potuit et tunc, cũ nasceretur, extingui; sicut frater eius ante genitus extinctus est. qui si uiuere potuisset: nunq̃ minori concessiſſet imperium. ipse autem furto seruatus, furtimq́; nutritus, ζεὺς siue ζὺρ appellatus est; non, ut isti putant, à feruore coelestis ignis; uel quòd uitae sit dator; uel q animãtibus inspiret animas, quae uirtus solius dei est (quã enim possit inspirare animam, qui ipse accipit aliũde?) sed quòd primus ex liberis Saturni maribus uixerit. Potuerunt igitur homines alium Deum habere regem; si Saturnus non fuisset ab uxore delusus. At enim poëtae ista finxerunt. Errat quisquis hoc putat. illi enim de hominibus loquebantur: sed ut eos ornarent, quorũ memoriam laudibus celebrabant; deos esse dixerunt. Itaque illa potius ficta sunt, quae tanquam de dijs; non illa, quae tanquam de hominibus locuti sunt. quod clarum

fiet exemplo, quod inferemus. Danaen uiolaturus Iupiter, aureos numos largiter in sinũ eius infudit. Hæc stupri merces fuit. At poëtæ, qui quasi de deo loquebantur: ne authoritatem creditæ maiestatis infringerent; finxerunt ipsum in aureo imbre delapsum, eadem figura, qua imbres ferreos dicunt; cum multitudinem telorum, sagittarumq; describunt. Rapuisse dicitur in aquila Catamitum. poëticus color est. sed aut per legionem rapuit; cuius insigne aquila est: aut nauis, in qua est impositus; tutelam habuit in aquila figuratam; sicut taurum, cum rapuit, & transuexit Europam. Eodem modo conuertisse in bouem traditur Io Inachi filiam. quæ, ut iram Iunonis effugeret: ut erat iam setis obsita, iam bos, tranasse dicitur mare; in Aegyptumq; uenisse; atque ibi recepta pristina forma, dea facta; quæ nunc Isis uocatur. Quo igitur argumento probari potest, nec Europam in Tauro sedisse; nec Io factam bouem? Quòd certus dies habetur in fastis; quo Isidis nauigium celebratur. quæ res docet non tranasse illam, sed nauigasse. Igitur qui sapere sibi uidẽtur: quia intelligunt uiuum, terrenumq; corpus in cœlo esse non posse: totam Ganymedeam fabulam pro falso repudiãt; nec sentiunt, in terra id esse factum; quia res, ac libido ipsa terrena est. Non ergo res ipsas gestas finxerunt poëtæ: quod si facerent; essent uanissimi: sed rebus gestis addiderunt quendam colorem. Non enim obtrectantes illa dicebant, sed ornare cupientes. Hinc homines decipiuntur: maxime quòd, dum hæc omnia ficta esse arbitrãtur à poëtis; colunt, quod ignorant. nesciũt enim, qui sit poëticæ licentiæ modus; quousq; progredi fingendo

di fingendo

di fingendo liceat: cum officium poëtæ sit in eo, ut ea, quæ gesta sunt uere, in aliquas species obliquis figurationibus cum decore aliquo conuersa traducat. Totum autem, quod referas, fingere; id est, ineptũ esse, & mẽdacem potius q̃ poëtam. sed finxerũt ista, quæ fabulosa creduntur. num etiam illa, quæ de dijs fœminis, deorumq; connubijs dicta sunt? Cur igitur sic figurantur, sic coluntur? nisi forte non tantum poëtæ, sed & pictores ẽt, fictoresq; imaginum mentiũtur. Si enim hic Iupiter, qui à uobis dicitur Deus, non is est, qui ex Saturno, & Ope natus est: nõ oportuit nisi solius simulachrũ in templis omnibus collocari. quid sibi mulierũ effigies uolunt? quid sexus infirmus? in quẽ si cecidit iste Iupiter: tum uero ipsi lapides hominem fatebuntur. Mentitos aiunt esse poëtas; & his tamen credunt; immo uero non esse mentitos, re ipsa probant. Ita. n. deorum simulachra confingunt; ut ex ipsa diuersitate sexus appareat uera esse, quæ dicunt poëtæ. Nam quod aliud argumentum habet imago Catamiti, & effigies aquilæ; cũ ante pedes Iouis ponuntur in templis; & cum ipso pariter adorantur: nisi ut nefandi sceleris, ac stupri memoria maneat in æternũ? Non igitur à poëtis totum fictum est. aliquid fortasse traductum, & obliqua figuratione obscuratum; quò ueritas inuoluta tegeretur: sicut illud de sortitione regnorum. Aiunt. n. Ioui cœlum obtigisse, Neptuno mare, inferna Plutoni. cur non terra potius in sortem tertiam uenit? nisi ꝙ in terra gesta res est. Ergo illud in uero est; ꝙ regnum orbis ita partiti, sortitiq; sunt; ut orientis imperium Ioui cederet; Plutoni, cui cognomen Agesilao fuit, pars occidentis obtin=

geret: eo quod plaga oriens, ex qua lux mortalibus datur, superior; occidentis autem, inferior esse uideatur. Sic ueritatem mendacio uelauerunt; ut ueritas ipsa persuasioni publicae nihil derogaret. De Neptuni sorte manifestum est; cuius regnum tale fuisse dicimus, quale M. Antonij fuit infinitum illud imperium; cui totius orae maritimae potestatem senatus decreuerat; ut praedones persequeretur, ac mare omne pacaret. Sic Neptuno maritima omnia cum insulis obuenerunt. Quomodo id probari potest? Nimirum ueteres historiae docent. Antiquus author Euhemerus, qui fuit ex ciuitate Messana: res gestas Iouis, & caeterorum, qui dij putantur, collegit; historiamq; contexuit ex titulis, & inscriptionibus sacris, quae in antiquissimis templis habebantur, maximeq; in fano Iouis Triphylij; ubi aureã columnam positam esse ab ipso Ioue, titulus indicabat: in qua columna gesta sua perscripsit; ut monimentum esset posteris rerum suarum. Hanc historiam interpretatus est Ennius, & secutus. cuius haec uerba sunt. Iupiter imperiũ Neptuno dat maris; ut insulis omnibus, &, quae loca sunt secundũ mare, omnibus regnaret. Vera sunt ergo, quae loquuntur poëtae; sed obtentu aliquo, specieq; uelata. Potest & mons Olympus figurã poëtis dedisse; ut Iouem dicerent coeli regnũ esse sortitum; quod Olympus ambiguum nomen est & montis, & coeli. In Olympo autem Iouẽ habitasse, docet historia eadem: quae dicit. Eadem tempestate Iupiter in monte Olympo maximã partem uitae colebat; & eò ad eum in ius ueniebãt, siquae res in controuersia erant. Item, siquis quid noui inuenerat, quod ad uitam humanam utile esset; eò ue-

niebat; atq; Ioui ostendebat. Multa in hunc modū poëtæ transferunt; non ut in deos mentiantur, quos colūt; sed ut figuris, uarijsq; coloribus uenustatem, ac leporē carminibus suis addant. Qui autem non intelligunt, quomodo, aut q̄re quidque figuretur: poëtas uelut mendaces, & sacrilegos insequuntur. Hoc errore decepti etiā philosophi, ꝙ ea, quæ de Ioue feruntur, minime in deū conuenire uidebantur; duos Ioues fecerunt, unum naturalem, alterū fabulosum. Viderunt ex parte, quod erat uerum; eum scilicet, de quo poëtæ loquuntur, hominem fuisse. in illo autem naturali Ioue, uulgari consuetudine religionis inducti, errauerunt; ꝙ in deū nomen hominis transtulerunt; qui (ut supra diximus) q̄a solus est, non indiget nomine. Iouem autem illum esse, qui sit ex Ope, Saturnoq; natus, negari non potest. Vana igitur persuasio est eorum; qui nomen Iouis summo deo tribuunt. Solent. n. quidam errores suos hac excusatione defendere; qui conuicti de uno Deo, cum id negare non possunt, ipsum se colere affirmant: uerum hoc sibi placere, ut Iupiter nominetur. quo quid absurdius? Iupiter enim sine contubernio coniugis, filiæq; coli non solet. Vnde quid sit, apparet: nec fas est id nomen eò transferri; ubi nec Minerua est ulla, nec Iuno. Quid? ꝙ huius nominis proprietas non diuinam uim exprimit, sed humanam? Iouē enim, Iunonemq; à iuuando esse dictos Cicero interpretatur. Et Iupiter, quasi iuuans pater, dicitur; quod nomen in deum minime congruit; quia iuuare hominis est, opis aliq̄d conferentis in eum, qui sit alienus, & exigui beneficij. Nemo sic Deum precatur, ut se adiuuet; sed ut seruet; ut uitam,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

salutemq́; tribuat: quod multo plus, ac maius est, q̃ iuuare. Et quoniam de patre loquimur; nullus pater dicitur filios iuuare; cum eos generat, aut educat. Illud enim leuius est; q̃ ut eo uerbo magnitudo paterni beneficij exprimatur. Quanto id magis inconueniens est Deo; qui uerus est pater; per quē sumus; & cuius toti sumus; à quo fingimur, animamur, illuminamur; qui nobis uitam impertit; salutē tribuit; uictum multiplicem subministrat. Non intelligit beneficia diuina, qui se iuuari tantūmodo à Deo putat. Ergo non imperitus modo, sed ēt impius est, qui nomine Iouis uirtutē summae potestatis imminuit. Quare si Iouem ex rebus gestis, et ex moribus hominem fuisse, in terraq́; regnasse deprehēdimus: superest, ut mortem quoq; eius inuestigemus. Ennius in sacra historia, descriptis omnibus, quae in uita sua gessit; ad ultimum sic ait. Deinde Iupiter postq̃ terram quinquies circuiuit; omnibusq́; amicis, atq; cognatis suis imperiū diuisit; reliquitq́; hominibus leges; mores, frumētaq; parauit; multaq; alia bona fecit; immortali gloria, memoriaq́; affectus, sempiterna monimenta suis reliquit: aetate pessum acta, in Creta uitam cōmutauit; & ad Deos abijt: eumq́; Curetes filij sui curauerūt; decorauerunt q́; eū: & sepulchrum eius est in Creta in oppido Gnoso: et dicitur Vesta hanc urbem creauisse: inq́; sepulchro eius est inscriptum antiquis literis graecis, ὁ ζαὺς τοῦ κρόνου. id est latine; Iupiter Saturni. Hoc certe non poëtae tradunt, sed antiquarum rerum scriptores. quae adeo uera sunt; ut ea sibyllinis uersibus confirmentur; qui sunt tales.

δαίμονας ἀψύχους νεκύων εἴδωλα καμόντων

ὧν κρήτη καὶ χήματα τάφους ἣ δύσμορος ἴσχει.

Cicero de natura deorum, cum treis Ioues à theologis nominari diceret, ait, tertiũ fuisse Cretensem, Saturni filium; cuius in illa insula sepulchrum ostenditur. Quomodo igitur potest Deus alibi esse uiuus, alibi mortuus; alibi habere templũ, alibi sepulchrũ? Sciant ergo Romani, capitolium suũ. i. summum caput religionũ suarum publicarum, nihil esse aliud, q̃ inane monimentũ. Veniamus nunc ad eius patrem; qui ante regnauit; et qui fortasse plus habebat in se; quòd ex coitu tantorum elementorum genitus esse dicatur. Videamus, quid in eo fuerit Deo dignum: In primis illud, ꝙ aureũ seculum narratur habuisse; quòd iustitia sub eo fuerit in terra. Teneo aliquid in eo; quod in eius filio non fuit. Quid enim tam conueniens Deo, q̃ iustum regimen, ac pium seculum? Sed cum eadem ratione natum esse cogito: non possum putare Deũ summum; ꝙ uideam esse aliq̃d antiquius, coelum scilicet, atq; terrã. At ego Deum quæro; ultra quem nihil est omnino; qui fons, & origo sit rerum. Hic sit necesse est, qui coelũ ipsum condidit, terramq́; fundauit. Saturnus autem si ex his natus est (ut putatur) quemadmodum potest Deus esse principalis, qui alijs ortum suum debet? aut quis præfuit mundo, ante q̃ Saturnus gigneretur? Sed hoc poëticum est (ut dicebam paulo ante) figmentum. nec. n. fieri poterat, ut elementa insensibilia, tantoq́; interuallo separata, in unum coirent, ac filium procrearent; aut is, qui natus esset, non potissimum genitoribus similis existeret; sed eam formam gereret, quã parentes sui non habebant. Quæramus ergo, quid ueritatis sub hac figura lateat.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

Minutius Felix in eo libro, qui Octauius inscribitur sic argumentatus est: Saturnum, cum fugatus esset à filio, in Italiamq́; uenisset: Cœli filium dictum; ꝙ soleamus eos, quorum uirtutem miremur, aut qui repentino aduenerint, de cœlo cecidisse, dicere: terræ autem; quòd ignotis parentibus natos, terræ filios nominemus. Sunt hæc quidem similia ueri, non tamen uera: quia constat etiam tunc, cum regnaret, ita esse habitum. Potuit & sic argumentari: Saturnum, cum potentissimus rex esset, ad retinendam parentum suorum memoriam nomina eorum cœlo, terræq́; indidisse; cum hæc prius alijs uocabulis appellarentur. qua ratione & montibus, et fluminibus nomina scimus imposita. Neq; enim cum dicunt poëtæ de progenie Atlantis, aut Inachi fluminis; id potissimum dicunt, homines ex rebus sensu carentibus potuisse generari; sed eos utiq; significant, qui nati sunt ex ijs hominibus; qui uel uiui, uel mortui, nomina montibus, aut fluminibus indiderunt. Nam id apud ueteres, maximeq́; Græcos usitatum fuit. sic maria eorum traxisse nomina accepimus, qui deciderant in ea, ut Aegæum, Icarium, Hellesponticum. & in Latio Auentinus uocabulum monti dedit; in quo sepultus est: Tyberinus uel Tybris amni, in quo mersus est. Non ergo mirandum, si nomina eorum cœlo, terræq́; attributa essent, qui reges genuerant potentissimos. Apparet ergo, non ex cœlo natum esse: quod fieri non potest: sed ex eo homine, cui nomen Vrano fuit. quod esse uerũ, Trismegistus author est. qui cum diceret admodũ paucos extitisse, in quibus esset perfecta doctrina: in his Vranum, Saturnum, Mercurium cognatos suos nomi-

nauit. Hæc ille quia ignorauit; aliò traduxit historiã. qui quoniam quomodo potuerit argumentari, ostendi: nunc dicam, quomodo, ubi, à quo sit hoc dictũ. non. n. Saturnus hoc, sed Iupiter fecit. In sacra historia sic Ennius tradit. Deinde Pantum deducit in montẽ; qui uocatur cœli stella. Postq̃ eò ascendit; contemplatus est late terras; ibiq; in eo monte aram creat cœlo: primusq; in ea ara Iupiter sacrificauit. in eo loco suspexit in cœlum, quod οὐρανὸς nominatur: idq;, ꝙ supra mundum erat, quod æther uocatur, de sui aui nomine cœlo nomẽ indidit: idq; Iupiter, quod æther uocatur, precans primum cœlum nominauit: eamq; hostiam, quam ibi sacrauit, totam adoleuit. Nec hic tantum sacrificasse Iupiter inuenitur. Cæsar quoq; in Arato refert, Aglaosthenem dicere, Iouem cum ex insula Naxo aduersus Titanas proficisceretur; & sacrificiũ faceret in litore: aquilam ei in auspiciũ aduolasse: quã uictor bono omine acceptam tutelæ suæ subiugarit. Sacra uero historia ẽt ante consedisse illi aquilam in capite, atq; illi regnũ portendisse, testatur. Cui ergo sacrificare Iupiter potuit, nisi Cœlo auo? quẽ dicit Euhemerus in oceano mortuũ, & in oppido Aulatia sepultum. Quoniam reuelauimus mysteria poëtarum; et Saturni parẽtes inuenimus: ad uirtutes eius, & facta redeamus. Iustus in regno fuit. Primũ ex hoc ipso iã deus nõ est, quòd fuit: Deinde ꝙ ne iustus quidẽ fuit, sed impius nõ modo in filios, quos necauit, uerum etiam in patrem; cui dicitur abscidisse genitalia. quod forsitan uere acciderit. Sed homines respectu elementi, quod dicitur cœlum, totam fabulam explodunt tanq̃ ineptissime fictam. quã tamen

Stoici (ut solent) ad rationem physicam conantur traducere. quorum sententiam Cicero, de natura deorum disserẽs, posuit. Cœlestem, inquit, altissimã, ætheriamq; naturam, idest igneam, quæ per sese omnia gigneret, uacare uoluerunt ea parte corporis, quæ coniunctione alterius egeret ad procreandum. quæ ratio in Vestam potuit conuenire, si mas diceretur. Iccirco enim uirginem putant Vestam, quia ignis inuiolabile sit elementum, nihilq; nasci possit ex eo. quippe qui omnia, quæ arripuerit, absumat. Ouidius in Fastis.

Nec tu aliud Vestam q̃ uiuam intellige flammam:
Nataq; de flamma corpora nulla uides.
Iure igitur uirgo est, quæ semina nulla remittit,
Nec capit, & comites uirginitatis amat.

Vulcano quoq; id potuit ascribi; qui quidem putatur ignis. & tamen eã poëtæ non absciderunt. potuit & Soli; in quo est natura, & causa gignentium. nam sine Solis igneo calore neque nasci quicq̃, neq; augeri potest: ut nulli alij elemento magis opus sit genitalibus, q̃ calori; cuius fœtu concipiuntur, nascuntur, sustentantur omnia. Postremo ẽt si ita sit (ut uolunt) qui magis abscissum esse cœlum putemus, q̃ omnino sine genitalibus natum? Nam si per se gignit: non indigebat utiq; genitalibus, cũ Saturnum ipsum procrearet. Si uero habuit; & à filio abscissa sunt: ortus rerũ, & natura omnis interisset. Quid, quòd ipsi Saturno non diuinũ modo sensum, sed humanum quoq; adimunt? cũ affirmant esse eũ Saturnum, qui cursum, & conuersionem spatiorum, et temporũ continet; eumq; græci idipsum nomen habere. κρόνος enim dicitur. quod est idem, quod χρόνος, idest

ſpatium temporis. Saturnus autem eſt appellatus, ꝙ ſa-
turetur annis. Hæc Ciceronis uerba ſunt exponentis ſen
tentiam Stoicorum. quæ q̃ uana ſit; cuiuis intelligere
promptiſſimum eſt. Si enim Saturnus cœli eſt filius:
quomodo potuit aut tempus à cœlo gigni; aut cœlum à
tempore abſcidi; aut poſtea tempus imperio ſpoliari à
filio Ioue? Aut quomodo Iupiter natus eſt ex tempo-
re? Aut quibus annis ſaturari poſſit æternitas, cui nul-
lus eſt finis? — Si ergo uanæ ſunt iſtæ rationes phi=
loſophorum: quid ſupereſt, niſi ut uere factum eſſe cre-
damus, ideſt hominem ab homine abſciſſum? niſi forte
aliquis exiſtimet Deum fuiſſe, qui timuit cohæredem:
cum, ſiquid diuinitatis habuiſſet, non patris genitalia
debuerit amputare, ſed propria, ne Iupiter naſceretur,
qui eum regni poſſeſſione priuauit. Idem ſororem ſuã
Rheam, quam latine Opem dicimus, cum haberet uxo=
rem: reſponſo uetitus eſſe dicitur, mares liberos educare:
ꝙ futurum eſſet, ut à filio pelleretur. quam rem me-
tuens, natos ſibi filios non utiq; deuorabat (ut ferunt fa=
bulæ) ſed necabat. quanq̃ ſcriptum ſit in hiſtoria ſacra,
Saturnum, & Opem, cæteroſq; tunc homines humanã
carnem ſolitos eſitare: uerum primum Iouem leges ho
minibus, moreſq; condentem, edicto prohibuiſſe, ne li-
ceret eo cibo ueſci. quod ſi uerum eſt: quæ poteſt in eo
fuiſſe iuſtitia? Sed fictum ſanè putemus, Saturnum filios
deuoraſſe, modo cum aliqua ratione: nunc icirco, quod
ait uulgus, comediſſe filios ſuos eum, qui extulerit, ſe-
pulturæq; mandauerit. Ops autem cum Iouem pepe-
riſſet; ſubtraxit infantem; eumq; nutriendum furtim
miſit in Cretam. Rurſum imprudentiam reprehẽdam,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

necesse est. Cur enim responsum ab alio potius accepit? Cur in cœlo constitutus, quæ gerebantur in terra, non uidebat? Cur eum Corybantes cymbalis fefellerunt? Postremo cur extitit aliqua uis potentior, aut maior, quæ illius uinceret potestatem? Nimirum senex à iuuene facile uictus est, ac spoliatus imperio. Fugit igitur expulsus; & in Italiam nauigio uenit, cum errasset diu; sicut Ouidius in Fastorum libris refert.

Causa ratis superest. thuscum rate uenit ad amnem,
  Ante pererrato falcifer orbe Deus.

Hunc errantem, atq; inopē Ianus excepit. cuius rei argumenta sunt numi ueteres: in qbus est cū duplici frōte Ianus, et in altera parte nauis; sicut idē poëta subiecit.

At bona posteritas puppim formauit in ære,
  Hospitis aduentum testificata Dei

Omnes ergo non tantum poëtæ, sed historiarum quoq; ac rerum antiquarum scriptores, hominem fuisse consentiunt, qui res eius in Italia gestas memoriæ prodiderunt. Græci, Diodorus, & Thallus: Latini, Nepos, & Cassius, & Varro. Nam cum agresti quodam more in Italia uiueretur:

Is genus indocile, ac dispersum montibus altis
Composuit; leges'q; dedit; Latium'q; uocari
Maluit; his quoniam tutus latuisset in oris.

Censet'ne aliquis deum esse, qui pulsus est, qui fugit, qui latuit? nemo tam stultus est. qui enim fugit, aut latet: & uim, et mortem timeat, necesse est. Orpheus, qui temporibus eius recentior fuit: aperte, Saturnum in terra, & apud homines regnasse, commemorat.

πρώτισος μὲν ἄναξ ἐξ ἐπιχθονίων κρόνος ἀνδρῶν.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

ἐκ δὲ κρόνου γένετ' αὐτὸς ἄναξ μέγας εὐρυόπα ζεύς.

Item Maro noſter.

Aureus hăc uită in terris Saturnus ăgebat. et alio loco,
Aureaq;(ut perhibent)illo ſub rege fuere
Secula:ſic placida populos in pace regebat.

Neq; ſuperius dixit in cœlo egiſſe uitam; neq; inferius ſuperos in pace rexiſſe. unde apparet, illũ regem fuiſſe terrenum. quod alibi apertius declarat.

Aurea condet
Secula; quæ rurſus latio regnata per arua
Saturno quondă,

Ennius quidẽ in Euhemero nõ primũ dicit regnaſſe Saturnum, Sed Vranum patrem. Initio, inqt, primus in terris imperiũ ſummũ Vranus habuit. is id regnũ unà cum fratribus ſuis inſtituit, atq; parauit. non magna diſſenſio. ſiquidẽ maximorũ authorum de filio, ac patre dubitatio eſt, ſed tamen utrũq; fieri poteſt; ut & primus Vranus eminere inter cæteros potentia cœperit, & principatum habere non regnum; poſtea Saturnus maiores ſibi opes comparauerit, ac regium nomen aſciuerit. Nunc quoniam ab ijs, quæ retulimus, aliquantulum ſacra hiſtoria diſſentit: aperiamus ea, quæ ueris literis continentur; ne poëtarũ ineptias in accuſandis religionibus ſeq, ac probare uideamur. Hæc Ennij uerba ſunt. Exin Saturnus uxorẽ duxit Opẽ. Titan, qui maior natu erat, poſtulat ut ipſe regnaret. ibi Veſta mater eorũ, & ſorores Ceres, atq; Ops ſuadẽt Saturno, ut de regno nõ concedat fratri. Ibi Tită, qui facile deterior eſſet, q̃ Saturnus: icarco, & ꝙ uidebat matrem, atq; ſorores ſuas operam dare, ut Saturnus regnaret; conceſſit ei, ut is regnaret.

Itaq; pactus est cum Saturno; uti siquid liberum uirilis sexus ei natum esset, ne educaret. id eius rei causa fecit, uti ad suos gnatos regnum rediret. Tum Saturno filius qui primus natus est, eum necauerunt. Deinde posterius nati sunt gemini, Iupiter, atq; Iuno. Tum Iunonem Saturno in conspectum dedêre; atq; Iouẽ clàm abscondunt; dantq; eum Vestæ educandum, cælantes Saturnum. Item Neptunum clàm Saturno Ops parit; eumq; clanculum abscondit. ad eundem modum tertio partu Ops parit geminos, Plutonem, & Glaucam. Pluton latine est diespiter. alij Orcum dicunt. ibi Glaucam filiam Saturno ostendunt; ac filium Plutonem cælant, atq; abscondunt. Deinde Glauca parua emoritur. Hæc (ut scripta sunt) Iouis, fratrumq; eius stirps, atq; cognatio in hunc modum nobis ex sacra scriptione tradita est. Item paulo pòst hæc refert. Deinde Titan, postq̃ resciuit Saturno filios procreatos, atque educatos esse clàm: seducit secum filios suos, qui Titani uocantur; fratremq; suum Saturnum, atq; Opem comprehendit; eosq; muro circumegit: & custodiam his apponit. Hæc historia q̃ uera sit, docet Sibylla Erythræa, eadem ferè dicens; nisi ꝙ in paucis, quæ ad rem nõ pertinent, discrepat. Iupiter ergo liberatur summi sceleris crimine; ꝙ patrem uinxisse compedibus perhibetur. id enim Titan patruus fecit; ꝙ ille contra pactionem, iusq; iurandum mares liberos sustulisset. Reliqua historia sic contexitur: Iouem adultum, cum audiuisset patrem, atque matrem custodijs circunseptos, atque in uincula coniectos; uenisse cum magna Cretensium multitudine; Titanumq;, ac filios eius pugnando uicisse:

parentes uinculis exemisse: patri regnum reddidisse: atq; ita in Cretam remeasse: Post haec deinde Saturno datam sortem, ut caueret, ne filius eum regno expelleret: illum eleuandae sortis, atque effugiendi pericli gratia insidiatum Ioui; ut eum necaret: Iouem cognitis insidijs regnum sibi denuo uendicasse; ac fugasse Saturnum. qui cum iactatus esset per omnes terras, persequẽtibus armatis, quos ad eum comprehendendum, uel necandum Iupiter miserat: uix in Italia locum, in quo lateret, inuenit. Quibus ex rebus cum constet illos homines fuisse: non est obscurum, qua ratione Dij coeperint nominari. Si.n. nulli reges ante Saturnum, uel Vranum fuerunt propter hominum raritatem, qui agrestem uitam sine ullo rectore uiuebant: non est dubium, quin illis temporibus homines regem ipsum, totamq; gentem summis laudibus, ac nouis honoribus iactare coeperint; ut etiam Deos appellarent, siue ob miraculum uirtutis (hoc uere putabant rudes adhuc, & simplices) siue (ut fieri solet) in adulationem praesentis potentiae: siue ob beneficia, quibus erant ad humanitatem compositi. Deinde ipsi reges, cum chari fuissent ijs, quorum uitam composuerant: magnũ sui desyderium mortui reliquerunt. Itaque homines eorum simulachra finxerunt; ut haberent aliquod ex imaginum contemplatione solatium. progressiq; longius per amorem meriti, memoriam defunctorũ colere coeperunt; ut & gratiam referre benemeritis uiderentur; & successores eorum allicerent ad bene imperandi cupiditatem. quod Cicero de natura Deorum docet, dicens. Suscepit autem uita hominum, consuetudoq; cõmunis, ut beneficijs ex-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

cellentes uiros in cœlũ fama, ac uoluntate tolleret. Hinc Hercules, hinc Castor, hinc Pollux, hinc Aesculapius, hinc Liber. Et alio loco, atq; alio in plerisq; ciuitatibus intelligi potest, acuendæ uirtutis gratia, aut quo libentius reipublicæ causa periculum adiret optimus quisq; uirorum fortium memoriam honore deorum immortalium consecratam. Hac scilicet ratione Romani Cæsares suos consecrauerunt, et Mauri reges suos. Sic paulatim religiones esse cœpere; dum illi primi, qui eos nouerant, eo ritu suos liberos, ac nepotes, deinde omnes posteros imbuerunt. Et hi tamen summi reges ob celebritatem nominis in prouincijs omnibus colebantur. Priuatim uero singuli populi gentis aut urbis conditores, seu uiri fortitudine insignes erant, seu fœminæ castitate mirabiles; summa ueneratione coluerunt, ut Aegyptij Isidem, Mauri Iubam, Macedones Cabyrũ, Pœni Vranum, Latini Faunum, Sabini Sancum, Romani Quirinum. Eodem utiq; modo Athenæ Mineruam, Samos Iunonem, Paphos Venerem, Lemnos Vulcanum, Naxos Liberum, Apollinem Delphi. Sic per populos, atq; regiones uaria sacra suscepta sunt; dũ grati homines esse in suos principes cupiunt; &, quos alios honores uita carentibus deferant, inuenire nõ possunt. Præterea pietas eorum, qui successerant, plurimũ contulit ad errorem. qui (ut diuina stirpe nati uiderentur) diuinos honores parentibus detulerunt, deferriq; iusserunt. An ne potest aliquis dubitare, quomodo religiones deorum sint institutæ? cum apud Maronem legat Aeneæ uerba socijs imperantis.

Nunc pateras libate Ioui; precibusq; uocate

Anchisen genitorem. Cui non tantum immortalitatem, uerum etiam uentorum tribuit potestatem.

Poscamus uentos; atq; hæc mea sacra quotannis,
Vrbe uelit posita templis sibi ferre dicatis.

Idem scilicet de Ioue Liber, & Pan, & Mercurius, et Apollo, fecerunt: ac postea de his ipsis successores eorũ. Accesserunt etiam poëtæ: & compositis ad uoluptatem carminibus, in cœlum eos sustulerunt: sicut faciunt qui apud reges etiam malos panegyricis mẽdacibus adulantur. quod malum à Græcis ortum est. quorum leuitas instructa dicendi facultate, & copia, incredibile est quantas mendaciorũ nebulas excitauerit. Itaq; admirati eos, & susceperunt primi sacra illorum; & uniuersis gentibus tradiderunt. Ob hanc uanitatem Sibylla sic eos increpat.

Ἕλλας δὴ τί πέποιθας ἐπ' ἀνδράσιν ἡγεμόνεσσι;
Πρὸς τί δὲ δῶρα μάταια καταφθιμένοις ἀνατίθης;
θύεις εἰδώλοις. τίς τοι πλάνην βάλεν ἐν νῷ
ὥς τέσε τάδε ποιεῖν μεγάλοιο θεοῖο προσώπου
λειπομένου;

M. Tullius, qui non tantum perfectus orator, sed etiam philosophus fuit; siquidem solus extitit Platonis imitator: in eo libro, quo seipsum de morte filiæ consolatus est; nõ dubitauit dicere, Deos, qui publice colerentur, homines fuisse. Quod ipsius testimonium eo debet grauissimum iudicari; quòd & augurale habuit sacerdotium; & eosdem se colere, uenerariq; testatur: Itaq; intra paucos uersiculos duas res nobis dedit. Nam dum imaginem filiæ eodem se modo consecraturũ esse profiteretur; quo illi à ueteribus sunt consecrati: & illos mortuos esse docuit; & originẽ ua-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

næ superstitionis ostendit. Cum uero, inquit, & mares, & fœminas complures ex hominibus in deorum numero esse uideamus; & eorum in urbibus, atq; agris augustissima delubra ueneremur: assentiamur eorum sapientiæ; quorum ingenijs, & inuentis omnem uitā legibus, & institutis excultam, constitutamq́; habemus. Quòd si ullum unquam animal consecrandum fuit: illud profecto fuit. Si Cadmi, aut Amphiōis progenies, aut Tyndari in cœlum tollenda fama fuit: huic idem honos certe dicandus est. quod quidem faciam: teq́; omnium optimam, doctissimamq́;, approbantibus dijs immortalibus ipsis in eorum cœtu locatam, ad opinionem omnium mortalium consecrabo. Fortasse dicat aliquis, præ nimio luctu delirasse Ciceronem. Atqui omnis illa oratio, & doctrina & exemplis, & ipso loquendi genere perfecta, non ægri, sed constantis animi, ac iudicij fuit. & hæc ipsa sententia nullum præfert indicium doloris. Neq; enim puto illum tam uarie, tam copiose, tam ornate scribere potuisse; nisi luctū eius & ratio ipsa, & consolatio amicorum, & temporis longitudo mitigasset. Quid, quod idem dicit in libris de republica? idem de gloria? Nam de legibus; quo in opere Platonem secutus: leges uoluit ponere, quibus putaret usuram esse iustam, & sapientem ciuitatem: de religione ita sanxit. Diuos, & eos, qui cœlestes semper habiti sunt, colunto; & illos, quos in cœlo merita locauerunt, Herculem, Liberum, Aesculapiū, Pollucem, Castorem, Quirinum. Item in Thusculanis; cum diceret totum pene cœlum humano genere completum. Si uoluero, inquit, scrutari uetera; et ex illis ea, quæ scriptores Græciæ prodiderunt,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

ciæ prodiderunt, eruere coner: ipsi illi maiorum gentium Dij qui habentur, hinc à nobis profecti in cœlum reperientur. Quære, quorũ demonstrantur sepulchra in Græcia; remnisc ere, quoniam es initiatus, quæ traduntur mysterijs: tum deniq;, q̃ hoc late pateat, intelliges. Testatus est, uidelicet Attica conscientia ex ipsis mysterijs intelligi posse, ꝙ omnes illi homines fuerunt, qui coluntur. & cũ de Hercule, Libero, Aesculapio, Castore, Polluce, incunctanter fateretur: de Apolline ac Ioue patribus eorũ, item de Neptuno, Vulcano, Marte, Mercurio, quos maiorum gentium Deos appellauit, timuit aperte confiteri. Et iccirco dit, late hoc patere: ut idẽ de Ioue, cæterisq; antiquioribus dijs intelligamus. quorũ memoriam si eadem ratione ueteres consecrauerunt; qua se imaginem, nomenq; filiæ consecraturum esse dicit: ignosci mœrentibus potest, credentibus non potest. Quis. n. tam demens, qui consensu, & placito innumerabilium stultorum, aperiri cœlum mortuis arbitretur? aut aliquẽ, quod ipse non habeat, dare alteri posse? Apud Romanos Deus Iulius, quia hoc scelerato homini placuit Antonio; Deus Quirinus, quia hoc pastoribus uisum est: cum alter germani fratris extiterit, alter patriæ parricida. quòd si Cos. non fuisset Antonius: C. Cæsar pro suis in rempublicam meritis etiam defuncti hominis honore caruisset; & quidem consilio Pisonis soceri, & L. Cæsaris propinqui: qui uetabant funus fieri: & Dolabellæ Cos. qui columnam in foro, idest titulum eius euertit; ac forum expiauit. Nam Romulum desyderio suis fuisse, declarat Ennius, apud quem populus amissum regem dolens, hæc loquitur.

O Romule Romule dic, o,
Qualem te patriae custodem dij genuerunt?
Tu produxisti nos intra luminis oras.
O pater, o genitor, o sanguen dijs oriundum.
Ob hoc desyderium facilius creditum est Iulio Proculo mentienti; qui subornatus à patribus est, ut nuntiaret plebi suae, uidisse se regem humano habitu augustiorem; eumq; mandasse ad populũ, ut sibi delubrum fieret; se Deũ esse, & Quirinum uocari. Quo facto et ipsi populo persuasit, Romulũ ad deos abijsse: & senatum suspicione caedis regiae liberauit. Poteram ijs, quae retuli, esse contentus: sed supersunt adhuc multa suscepto operi necessaria. Nam quamuis ipso religionum capite destructo, uniuersa sustulerim: libet tamen prosequi caetera, & redarguere plenius inueteratam persuasionẽ; ut tandem homines pudeat suorum, ac poeniteat errorum. Magnum hoc opus, & homine dignum.
Religionum animos nodis exoluere pergo (ut ait Lucretius) qui quidẽ hoc efficere non poterat; quia nihil ueri afferebat. Nostrũ est hoc officiũ, qui & uerum Deum asserimus, et falsos refutamus. Illi ergo, qui poëtas finxisse de dijs fabulas opinantur; & deas foeminas esse credunt, & colunt: reuoluuntur imprudentes ad id, quod negauerãt, coire illos, ac parere. Nec enim fieri potest, quin duo sexus generandi causa sint instituti. Recepta uero sexuum diuersitate, nõ intelligunt consequens esse, ut concipiant. quod in Deum cadere non potest, ut isti putant. nã & Iouis esse filios dicunt, & caeterorum deorum. Nascuntur ergo, & quotidie quidem Dij noui. nec n. uincuntur ab hominibus foecunditate.

Igitur Deorum innumerabilium plena sunt omnia, nullo scilicet moriente. Nam cum hominum uis incredibilis, numerus sit inaestimabilis; quos tamen, sicuti nascuntur, mori necesse est: quid Deorum esse tandem putemus; qui tot seculis nati sunt, immortalesq; manserunt? Cur ergo tam pauci coluntur? nisi forte arbitramur, non generandi causa, sed tantummodo capiendae uoluptatis duos esse sexus Deorũ; & ea exercere, quae homunculos & facere, & pati pudet. Cum uero dicantur aliqui ex aliquibus nati: consequens est, ut semper nascantur; siquidẽ aliquando sunt nati: uel, si aliquando nasci desierunt; scire nos conuenit, cur, aut quando desierint. Non illepide Seneca in libris moralibus philosophiae. Quid ergo est, inquit, quare apud poëtas salacissimus Iupiter desierit liberos tollere? Vtrũ sexagenarius factus est; & illi lex Papia fibulam imposuit? an impetrauit ius trium liberorum? An tandem illi uenit in mentem; Ab alio expectes, alteri quod feceris? & timet, nequis sibi faciat, quod ipse Saturno? At isti, q Deos asserunt; uideant quomodo respondeant huic argumento, quod inferemus. Si duo sunt sexus Deorum: sequitur concubitus: & si coeunt; et domos habeant, necesse est. nec enim carent uirtute, ac pudore; ut hoc promiscue, aut in propatulo faciant; sicut muta uidemus facere animalia. si domos habent: consequens est, ut & urbes habeant; & quidem authore Nasone: qui ait,

Plebs habitat diuersa locis. hac fronte potentes
Coelicolae, clariq; suos posuere penates.

Si habent urbes: & agros igitur habebunt. Iam, quis non uideat, quae sequantur? arare illos, & colere: quod

quidem uictus causa fit. ergo mortales sunt. Quod argumentum retrouersum idem ualet. Si enim agros nõ habent; ne urbes quidem: si urbes non habẽt; ne domos quidem. Si domibus carent; ergo & concubitu. Si concubitus ab his abest; & sexus igitur fœmineus: in dijs autem uidemus & fœminas esse. ergo Dij nõ sunt. Dissoluat hoc argumentũ, siquis potest. Ita enim res rem sequitur; ut hæc ultima necesse sit confiteri. Sed ne illud quidem dissoluet aliquis. Ex duobus sexibus alter fortior, alter infirmior est. Robustiores enim mares sunt, fœminæ imbecilliores. Imbecillitas autem non cadit in Deũ: ergo nec fœmineus sexus. Huic additur superioris argumenti extrema illa conclusio; ut Dij non sint; quoniam in Dijs & fœminæ sunt. Ob has rationes Stoici aliouersus Deos interpretantur. et quia non peruident, quid sit in uero; conantur eos cum rerum naturaliũ ratione coniungere. quos Cice. secutus, de Dijs, ac religionibus eorũ hanc sententiã tulit. Videtis' ne igitur, ut à physicis rebus bene, atq; utiliter inuentis tracta ratio sit ad cõmentitios, ac fictos deos? quæ res genuit falsas opiniones, errores'q; turbulentos, superstitiones pene aniles. & formæ enim deorũ nobis, et ætates, & uestitus, ornatus'q; noti sunt. genera præterea, coniugia, cognationes omnes, omniaq; traducta ad similitudinem imbecillitatis humanæ. Quid planius, quid uerius dici potest? Romanæ philosophiæ princeps, et amplissimo sacerdotio præditus, cõmentitios, ac fictos Deos redarguit. quorum cultus, superstitiones pene aniles esse testatur: falsis opinionibus, erroribus'q; turbulentis implicatos esse homines queritur. Nam totus liber ter-

tius de natura deorum omnes funditus religiones euer tit, ac delet. Quid ergo à nobis expectatur amplius? Num eloquentia superare possumus Ciceronem? minime id quidem: sed fiducia illi defuit ignoranti ueritatem. quod ipse simpliciter in eodem opere confitetur. Ait. n. facilius se posse dicere, quid non sit, q̃ quid sit; hoc est, falsa se intelligere; uera nescire. Clarum est igitur, homines fuisse illos, qui Dij putantur; & eorum memoriam post mortem consecratam esse. ideo etiam ætates diuersæ sunt, & certæ imagines singulorũ; quòd in eo habitu, & ætate singulorum simulachra configurata sunt, in qua queq; mors deprehendit. Consyderemus (si placet) erumnas infelicium deorum. Isis filium perdidit, Ceres filiam. expulsa, et per orbem terræ iactata Latona, uix insulam paruam, in qua pareret, inuenit. Deûm mater & amauit formosum adolescentem; & eundem cum pellice deprehensum, exectis uirilibus semiuirum reddidit. & ideo nunc sacra eius à gallis sacerdotibus celebrantur. Iuno pellices acerrime persecuta est; quia parere ipsa non potuit ex fratre. Insulam Samum scribit Varro prius Partheniam nominatam, q ibi Iuno adoleuerit, ibiq; etiam Ioui nupserit. Itaq; nobilissimum, & antiquissimum templum eius est Sami, & simulachrum in habitu nubentis figuratum: & sacra eius anniuersaria nuptiarum ritu celebrantur. Si ergo adoleuit; si uirgo fuit primo, postea mulier: hominem fuisse, qui non intelligit; pecudem se fatetur. Quid loquar obscœnitatem Veneris omnium libidinibus prostitutæ non Deorum tantum, sed & hominũ? Hæc enim ex famoso Martis stupro genuit Har-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

moniam, ex Mercurio Hermaphroditum; qui est natus Androgynus; ex Ioue Cupidinem, ex Anchise Aeneā, ex Bute Erycen; ex Adone quidem nullum potuit, quòd etiamtum puer ab apro ictus, & occisus est. quæ prima (ut in historia sacra continetur) artem meretriciam instituit; authorq́; mulieribus in Cypro fuit, uti uulgo corpore quæstum facerent. quod iccirco imperauit; ne sola præter alias mulieres impudica, & uirorum appetens uideretur. Etiam'ne habet hæc aliquid numinis? cuius plura numerantur adulteria, q̄ partus. Sed ne illæ quidem uirgines illibatam castitatem seruare potuerunt. Vnde enim putemus Erichthonium esse natum? an ex terra, ut poëtæ uideri uolūt? At res ipsa clamat. Nam cum Vulcanus dijs arma fecisset; eiq́; Iupiter optionem dedisset præmij, quod uellet, postulandi; iurasset q́; (ut solebat) per infernam paludem, se nihil negaturum: tum faber claudus Mineruæ nuptias postulauit. Hic Iupiter Opt. Max. tanta religione constrictus, abnuere non potuit: Mineruam tamen monuit repugnare; pudicitiamq́; defendere. tum in illa colluctatione Vulcanum in terrā profudisse aiunt semen, unde sit Erichthonius natus. idq́; illi nomen impositum ἀπὸ τῆς ἔριδος, καὶ χθονὸς, idest ex certamine, atq; humo. Cur igitur uirgo eum puerum cum dracone conclusum, & obsignatum, tribus uirginibus Cecropidis commendauit? euidens (ut opinor) incestum; quod nullo modo possit colorari. Altera cum pene amatorem suum perdidisset; qui erat turbatis distractus equis: præstantissimum medicum Aesculapium curando iuueni aduocauit; eumq́; sanatum,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

–Secretis alma recondit
Sedibus; & nymphæ Egeriæ, nemoriq́; relegat:
Solus ubi in sylvis Italis, ignobilis æuum
Exigeret; uersóq́; ubi nomine Virbius esset.

Quid sibi uult hæc tam diligens, tam solicita curatio? quid secretæ sedes? quid relegatio uel tam longe, uel ad mulierem, uel in solitudinem? quid deinde nominis commutatio? Postremo, quid equorum tam pertinax abominatio? Quid significant hæc omnia, nisi conscientiam stupri, & amorem minime uirginalem? Erat plane, cur tantum laborem pro tam fideli iuuene susciperet; qui amanti nouercæ obsequium pernegaret.

Hoc in loco refellendi sunt etiam ij, qui Deos ex hominibus esse factos, non tantum fatentur; sed, ut eos laudent, etiam gloriantur, aut uirtutis gratia, ut Herculem; aut munerum, ut Cererem ac Liberum; aut artium repertarum, ut Aesculapiū, uel Mineruam. Hæc uero q̄ inepta sint, quamq́; non digna, propter quæ homines inexpiabili se scelere contaminent, hostesq́; Deo uero fiant; quo contempto, mortuorum sacra suscipiūt: ex singulis rebus ostendam. Virtutem esse dicunt, quæ hominem tollat in cœlum; nōn illam, de qua philosophi dixerunt, quæ posita est in bonis animi; sed hanc corporalem, quæ dicitur fortitudo. quæ quoniam præcipua in Hercule fuit: immortalitatem meruisse creditur. Quis tam stulte ineptus est, ut corporis uires diuinum, uel etiam humanum bonum iudicet; cum sint & maiores pecudibus attributæ; & uno morbo sæpe frangantur, uel ipsa senectute minuantur, et corruant? Itaq; idem ille, cum deformari ulceribus toros suos cerneret:

nec sanari se uoluit, nec senem fieri; nequando seipso minor, aut deformior uideretur. Hunc à rogo, quo uiuũ seipsum combusserat; ascendisse in cœlum putauerunt: eaq; ipsa, quæ stultissime admirati sunt; simulachris, & imaginibus expressa, & consecrata posuerunt; ut in perpetuum uanitatis eorum monimenta perstarent, qui ob necem bestiarũ Deos fieri credidissent. Sed hæc Græcorum fortasse culpa; qui res leuissimas pro maximis semper habuerunt. Quid nostri, num sapiẽtiores? qui athleticam quidem uirtutem contemnunt, quia nihil obest; sed regiã, quia late solet nocere, sic admirantur; ut fortes, & bellicosos duces in Deorũ cœtum locari arbitrentur; nec esse ullã aliam ad immortalitatem uiã, q̃ exercitus ducere, aliena uastare, urbes delere, oppida excidere, liberos populos aut trucidare, aut subijcere seruituti. uidelicet quò plures homines afflixerint, spoliauerint, occiderint: eò se nobiliores, & clariores putant: & inanis gloriæ specie capti, sceleribus suis nomen uirtutis imponunt. Iam mallem, ut à ferarũ cædibus Deos sibi fingerent; q̃ immortalitatẽ tam cruentam probarent. Siquis unum hominem iugulauerit; pro contaminato, ac nefario habetur; nec ad terrenum hoc domicilium Deorum admitti eum fas putant. Ille autem, qui infinita hominum millia trucidauerit; cruore campos inundauerit; flumina infecerit: non modo in templum, sed etiam in cœlum admittitur. Apud Ennium sic loquitur Africanus.

Si fas cædendo cœlestia scandere cuiquam est:
Mi soli cœli maxima porta patet.

Scilicet quia magnã partem generis humani extinxit,

ac perdidit. O quātis in tenebris Africane uersatus es: uel potius ò poëta, qui per cædes, & sanguinē patere hominibus in cœlum ascensum putaueris. Cui uanitati et Cicero assensit. Est uero, inquit, Africane. nam et Herculi eadem ipsa porta patuit. Tanq̄ ipse planè, cum id fieret, ianitor fuerit in cœlo. Equidem statuere nō possum, dolendumne potius, an ridendum putem; cum uideam & graues, & doctos, & (ut sibi uidentur) sapiētes uiros, in tam miserandis errorū fluctibus uolutari. Si hæc est uirtus, quæ nos immortales facit: mori equidem malim, quàm exitio esse quāplurimis. Si aliter immortalitas parari non potest, nisi per sanguinem: quid fiet, si omnes in concordiam consenserint? Quod certe fieri poterit; si pernicioso, et impio furore proiecto, innocentes esse ac iusti uelint. Num igitur nemo erit cœlo dignus? num peribit uirtus, quia hominibus in homines sæuire non dabitur? Sed isti, qui euersiones urbiū, populorumq́; summam gloriā computant: otium publicum non ferent; rapient; sæuient; & iniurijs insolenter illatis, humanæ societatis fœdus irrumpent; ut habere hostem possint, quem sceleratius deleant, q̄ lacessierint. Nunc ad reliqua pergamus. Nomen deorum Cereri, ac Libero traditio munerum fecit. Possum diuinis docere literis, uinum, atq; fruges ante progeniem cœli, atq; Saturni fuisse in usu hominum: sed ab his sane inuenta esse fingamus. Num potest plus, aut maius uideri, collegisse fruges; hisq; fractis, panem facere docuisse; aut uuas de uitibus lectas expressisse; uinumq́; fecisse: q̄ fruges ipsas, aut uites generasse, aut protulisse de terra? Reliquerit hæc sane Deus humanis ingenijs eruēda: tamen

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

fieri non poteſt, quin ipſius ſint omnia, qui & ſapientiã tribuit homini, ut inueniret; & ipſa illa, quæ poſſent inueniri, primus inuenit. Artes quoq; ſuis inuentoribus immortalitatem peperiſſe dicuntur, ut Aeſculapio medicina, Vulcano fabrica. Colamus igitur & illos, qui fullonicam, ſutrinamq; docuerunt. Cur autem figulinæ repertori honos non habetur? An quia iſti diuites uaſa Samia cõtemnunt? Sunt & aliæ artes; quarum repertores humanæ uitæ plurimum profuerunt. Cur non etiã illis attributa ſunt templa? ſed nimirum Minerua eſt, quæ omnes reperit: ideoq; illi opifices ſupplicant. Ergo ab his ſordibus Minerua aſcendit in cœlum. Eſt uero cauſa, cur quiſquam derelinquat eum, qui terram cum animantibus, cœlum cum aſtris, & luminibus exorſus eſt; ut eam ueneretur, quæ telam docuit ordiri? Quid ille, qui uulnera in corporibus ſanare docuit? num poteſt eſſe præſtantior, quàm qui corpora ipſa formauit? ſentiendi, ac uiuendi rationem dedit? herbas deniq; ipſas, & cætera, quibus medendi ars conſtat, excogitauit, ac protulit? At enim dicet aliquis, & huic ſummo, qui fecit omnia; & illis, q partim profuerunt; ſuam uenerationem eſſe tribuendam. Primũ nec factum eſt unq̃, ut qui hos colit, ẽt Deum coluerit; neq; fieri poteſt. quoniam ſi honos idem tribuitur alijs: ipſe omnino nõ colitur. cuius religio eſt, illum eſſe unũ, ac ſolum Deũ credere. Clamat ſummus poëta, eos omnes, qui inuentas uitam excoluere per artes, apud inferos eſſe, ipſumq; illum medicinæ repertorem, talis & artis, ad ſtygias undas fulmine eſſe detruſum: ut intelligamus, q̃tum ualeat pater omnipotẽs, qui

& Deos fulminibus extinguat. Sed homines ingeniosi hanc secum habebant fortasse rationem. quia Deus ful minari non potest: apparet non esse factum. immo uero, quia factum est: apparet hominem fuisse, non Deũ. Mendaciũ enim poëtarum non in facto est, sed in nomine. Metuebant enim malum, si contra publicam persuasionem faterentur, quod erat uerum. Quòd si hoc constat inter ipsos, ex hominibus Deos factos: cur ergo non credunt poëtis, siquando illorum fugas, & uulnera, & mortes, & bella, & adulteria describunt? Quibus ex rebus intelligi datur, non potuisse ullo pacto fieri Deos: quia ne homines quidem probi fuerunt: eaq; in uita sua gesserunt, quae mortem pariunt sempiternam. Venio nunc ad proprias Romanorũ religiones: quoniam de communibus dixi. Romuli nutrix Lupa honoribus est affecta diuinis. Et ferrem, si id animal ipsum fuisset, cuius figuram gerit. Author est Liuius, Larentiae esse simulachrum, & quidem non corporis, sed mentis, ac morum. Fuit enim Faustuli uxor, et propter uulgati corporis uilitatem Lupa inter pastores, idest meretrix nuncupata est; unde etiã Lupanar dicitur. exemplum scilicet Atheniensium in ea figuranda Romani secuti sunt. apud quos meretrix quaedã nomine Leaena, cum tyrannum occidisset: quia nefas erat, simulachrum constitui meretricis in templo; animalis effigiem posuerunt, cuius nomen gerebat. Itaq; ut illi monimentum ex nomine, sic isti ex professione fecerunt. Huius nominis etiam dies festus dicatus est; et Larentinalia constituta. Nec hanc solum Romani meretricem colunt, sed Faulam quoq; quam Her-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

culis scortũ fuisse, Verrius scribit. Iam quanta ista immortalitas putanda sit, quam etiã meretrices assequantur? Flora, cum magnas opes ex arte meretricia quæsiuisset; populum Romanum scripsit hæredem; certam pecuniam reliquit, cuius ex annuo fœnore suus natalis dies celebraretur, editione ludorum, quos appellant Floralia. Quod quia senatui flagitiosum uidebatur: ab ipso nomine argumentum sumi placuit; ut pudendæ rei quædã dignitas adderetur. Deam finxerunt esse, quæ floribus præsit; eamq́; oportere placari; ut fruges cum arboribus, aut uitibus bene, prospereq́; florescerẽt. Eum colorem secutus in Fastis poëta, nõ ignobilẽ nympham fuisse narrauit, quæ sit Chloris uocitata; eamq́; Zephyro nuptam, quasi dotis loco id accepisse muneris à marito, ut haberet omnium florum potestatem. Honeste quidem ista dicuntur; sed inhoneste, turpiterq́; creduntur. Nec debent (cum ueritas quæritur) huiusmodi nos uelamenta decipere. Celebrantur ergo illi ludi cum omni lasciuia, conuenientes memoriæ meretricis. Nam præter uerborum licentiã, quibus obscœnitas omnis effunditur; exuuntur etiam uestibus populo flagitante meretrices; quæ tunc mimorum funguntur officio; et in conspectu populi usq; ad satietatem impudicorum luminũ cum pudendis motibus detinentur. Cloacinæ simulachrũ in cloaca maxima repertum Tatius consecrauit: &, quia cuius esset effigies ignorabat; ex loco illi nomen imposuit. Pauorem, Palloremq́; Tullus Hostilius figurauit, & coluit. Quid de hoc dicam, nisi dignum fuisse, qui semper deos suos (sicut optari solet) præsentes haberet? Ab hoc illud M. Marcelli de consecratione

honoris, atq; uirtutis, honestate nominum differt, re congruit. Eadẽ uanitate Mentem quoq; inter deos collocauit Senatus. quam profecto si habuisset; eiusmodi sacra nunquam suscepisset. Magnum Cicero, audaxq; consilium suscepisse Græciã dicit; quòd cupidinum, et amorum simulachra in gymnasiis consecrasset. adulatus est uidelicet Attico; & irrisit hominem familiarẽ. Non enim illud magnum, aut omnino consilium dicendum fuit, sed impudicorum hominum perdita, & deplorata nequitia; qui liberos suos, quos erudire ad honesta deberent; prostituerunt libidini iuuentutis: à quibus flagitiorum Deos & in illis potissimum locis, ubi nuda corpora corruptorum luminibus patent; & in illa coli ætate uoluerunt, quæ simplex, & improuida prius irretiri, et in laqueos potest cadere, quàm cauere. Quid mirum, si ab hac gente uniuersa flagitia manarunt? apud quam ipsa uitia religiosa sunt; eaq; non modo nõ uitantur, uerum etiam coluntur. Et ideo huic sententiæ, tanquam Græcos prudentia uinceret, adiecit. Virtutes enim oportet, non uitia consecrari. Quod si recipis ò M. Tulli: non uides forte, ut irrumpant uitia cũ uirtutibus: quia mala bonis adhærent; & in animis hominum potentiora sunt. quæ si uetas consecrari: respondebit tibi illa eadem Græcia; se alios deos colere, ut prosint; alios, ne noceant. Hæc enim semper excusatio est eorum, qui mala sua pro dijs habent; ut Romani Rubiginem, ac Febrem. Si ergo uitia consecranda nõ sunt; in quo tibi assentior: ne uirtutes quidẽ. Non enim per se sapiunt, aut sentiunt: neque intra parietes, aut ædiculas luto factas, sed intra pectus collocandæ sunt,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

& interius comprehendendæ; ne sint falsæ, si extra hominem fuerint collocatæ. Itaq; præclaram illam legem tuam derideo, quam ponis his uerbis. Ast illa, propter quæ datur homini ascensus in cœlum; mentem, uirtutem, pietatem, fidem; earumq; laudum delubra sunto. Atqui hæc separari ab homine non possunt. Si enim colẽda sunt: in homine ipso sint, necesse est. Si autem sunt extra hominem: quid opus est ea colere, quibus careamus? Virtus colenda est, non imago uirtutis; & colenda est non sacrificio aliquo, aut thure, aut precatione solenni, sed uoluntate sola, atque proposito. Nam quid est aliud colere uirtutem, nisi eam comprehendere animo, & tenere? quod unusquisq; simul ac cœpit uelle; consequitur. Hic solus uirtutis est cultus. nã religio & ueneratio nulla alia nisi unius dei tenenda est. Quid igitur opus est ò uir sapientissime, superuacuis extructionibus loca occupare, quæ possint humanis usibus cedere? quid sacerdotes constituere, uana, & insensibilia culturos? quid immolare uictimas? quid tantos sumptus uel fingendis, uel colendis imaginibus impendere? Firmius, & incorruptius templũ est pectus humanum. hoc potius ornetur: hoc ueris illis numinibus impleatur. Has ergo falsas consecrationes sequitur, quod necesse est. Qui enim uirtutes sic colunt; idest qui umbras, atq; imagines uirtutum consectantur: ea ipsa, quæ uera sunt, tenere non possunt. Itaq; nulla in quoquam uirtus est, uitijs ubiq; dominantibus; nulla fides, omnia pro se unoquoq; rapiente; nulla pietas, nec consanguineis, nec parentibus parcente auaritia, & cupiditate in uenenum & ferrum ruente; nulla

pax, nulla concordia, publicae bellis saeuientibus, priuatim uero inimicitijs usq; ad sanguinem furentibus; nulla pudicitia, libidinibus effrenatis omnem sexum, & omnes corporis partes contaminantibus. nec tamen desinunt ea colere; quae fugiunt, & oderunt. Colunt enim thure, ac summis digitis, quae sensibus intimis colere debuerunt. qui error omnis ex illius principalis, ac summi boni ignoratione descendit. Vrbe à Gallis occupata, obsessi in capitolio Romani, cum ex mulierum capillis tormenta fecissent; aedem Veneri Caluae consecrarunt. Non igitur intelligunt, quàm uanae sint religiones, uel ex eo ipso, quòd eas his ineptijs cauillantur. À Lacedaemonijs fortasse didicerant, Deos sibi ex euentis fingere. qui cum Messenios obsiderent; & illi furtim deceptis obsessoribus egressi, ad diripiendam Lacedaemonem cucurrissent: à spartanis mulieribus fusi, fugatiq; sunt. Cognitis autem hostium insidijs, Lacedaemonij sequebantur. His armatae mulieres obuiam longius exierunt. quae cum uiros suos cernerent parare se ad pugnam; quòd putarent Messenios esse: corpora sua nudauerunt. At illi uxoribus cognitis, & aspectu in libidinem concitati; sicut erant, armati permisti sunt utiq; promiscue. nec enim uacabat discernere. sic iuuenes ab ijsdem ante admissi, cum uirginibus, ex quibus sunt partheniј nati; propter huius facti memoriam aedem Veneri Armatae, simulachrumq; posuerũt. quod tametsi ex causa turpi: tamen honestius uidetur, armatam Venerem consecrasse, quàm caluam. Eodem tẽpore Ioui quoq; Pistori ara apposita est; quòd eos in quiete monuisset; ut ex omni frumento, quod haberẽt,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

panem facerent, & in hostium castra iactarent: eoq; facto soluta est obsidio, desperantibus Gallis inopia subigi posse Romanos. Quae ista religionum derisio est? si earum defensor essem; quid tam grauiter queri possem; quàm deorum numen in tantum uenisse contemptum; ut turpissimis nominibus ludibrio habeatur? Quis nō rideat Fornacem deam? uel potius doctos uiros celebrandis fornacalibus operari? quis, cum audiat deam Mutam, tenere risum queat? Hanc esse dicunt, ex qua sint nati Lares: et ipsam, Laram nominãt, uel Larundam. Quid praestare colenti potest, quae loqui non potest? Colitur & Caca; quae Herculi fecit indicium de furto boum; diuinitatem consecuta, quia prodidit fratrem: Et Cunina; quae infantes in cunis tuetur; ac fascinum summouet: Et Sterculius; qui stercorandi agri rationem primus induxit: Et Mutinus; in cuius sinu pudendo nubentes praesident; ut illarum pudicitiã prior Deus delibasse uideatur: Et mille alia portenta: ut iam uaniores qui haec colenda susceperint, quàm Aegyptios esse dicamus, q̃ mõstruosa, et ridicula quaedam simulachra uenerantur, & colunt. Et haec tamen habent aliquam imaginem. Quid, qui lapidem colũt informem, atque rudem; cui nomen est Terminus? Hic est, quem pro Ioue Saturnus dicatur deuorasse. nec immerito illi honos tribuitur. Nam cum Tarquinius capitolium facere uellet; eoq; in loco multorum deorum sacella essent: consuluit eos per auguria; utrum Ioui cedere uellent: et cedentibus caeteris, solus Terminus mansit. Vnde Illum poëta capitoli immobile saxum uocat. Iam ex hoc ipso quàm magnus Iupiter inuenitur, cui

tur, cui non cessit lapis, ea fortasse fiducia, quòd illum de paternis faucibus liberauerat. Facto itaq; capitolio, supra ipsum Terminum foramen est in tecto relictū: ut, quia non cesserat; libero cœlo frueretur. quo ne ipsi quidem fruebantur, qui lapidem frui putauerunt. Et huic ergo publicæ supplicatur, quasi custodi finiū Deo: qui non tantum lapis, sed etiam stipes interdum est. Quid de ijs dicam, qui colunt talia? nisi ipsos potissimum lapides, ac stipites esse? Diximus de Dijs ipsis, qui coluntur: nunc de sacris, ac mysterijs eorum pauca dicenda sunt. Apud Cypri Salaminem, humanam hostiam Ioui Theucrus immolauit: id'q; sacrificium posteris tradidit: quod est nuper Hadriano imperante sublatum. Erat lex apud Tauros, inhumanā, & feram gentem; uti Dianæ hospites immolarentur: & id sacrificium multis temporibus celebratum est. Galli Esum, atq; Teutatem humano cruore placabant. Nec Latini quidem huius immanitatis expertes fuerunt. siquidem Latialis Iupiter etiam nunc sanguine colitur humano. Quid ab his boni precatur, qui sic sacrificant? Aut quid tales Dij hominibus præstare possunt, quorum pœnis propitiantur? Sed de Barbaris non est adeo mirandum; quorum religio cum moribus congruit. Nostri uero, qui semper mansuetudinis, & humanitatis gloriam sibi uendicarunt: non'ne sacrilegis his sacris immaniores reperiuntur? Hi enim potius scelerati sunt habendi, qui, cum sint liberalium disciplinarū studijs expoliti, ab hmanitate desciscunt; q̄ qui rudes, et imperiti ad mala facinora bonorū ignoratione labūtur. Apparet tamen, antiquum esse hunc immo-

landorum hominum ritum. siquidem Saturnus in Latio eodē genere sacrificij cultus est: non quidē ut homo ad arā immolaretur; sed uti in Tyberim de ponte mil uio mitteretur. quod ex responso quodam factitatum, Varro author est. cuius responsi ultimus uersus est talis.

καὶ κεφαλὰς κρονίδῃ καὶ τῷ πατρὶ πέμπετε φῶτα.

Quod quia uidetur ambiguum: & fax illi, & homo iaci solet. Verum id genus sacrificij ab Hercule, cum ex Hispania rediret, dicitur esse sublatum, ritu tamen permanente, ut pro ueris hominibus imagines iacerentur ex scirpo: ut Ouid. in Fastis docet.

Donec in hæc uenit Tirynthius arua: quotannis
  Tristia leucadio sacra peracta modo.
Illum stramineos in aquam misisse quirites:
  Herculis exemplo corpora falsa iace.

Hæc sacra uestales uirgines faciunt: ut ait idem.

Tum quoq; priscorum uirgo simulachra uirorum
  Mittere roboreo scirpea ponte solet.

Nam de infantibus, qui eidem Saturno immolabantur propter odium Iouis; quid dicam, nō inuenio. Tam barbaros, tam immanes fuisse homines; ut paricidium suum, idest tetrum, atq; execrabile humano generi facinus, sacrificium uocarent: cum teneras, atq; innocentes animas, quæ maxime est ætas parētibus dulcior, sine ullo respectu pietatis extinguerent; immanitatemq; omnium bestiarum, quæ tamen fœtus suos amant, feritate superarent. O dementiam insanabilem. quid illis isti Dij amplius facere possent, si essent iratissimi; q̄ faciunt propitij? cum suos cultores paricidijs inquinant; orbitatibus mactant; humanis sensibus spoliant? Quid

potest esse his hominibus sancti? Aut quid in profanis locis facient, qui inter aras deorum summa scelera committunt? Pescenius Festus in libris historiarum per satyram refert, Carthaginienses Saturno humanas hostias solitos immolare: & cum uicti essent ab Agathocle rege Siculorum; iratum sibi Deum putauisse: itaq; ut diligentius piaculum soluerent; ducentos nobilium filios immolasse.

Tantum relligio potuit suadere malorum:

Quae peperit saepe scelerosa, atq; impia facta.

Cui ergo dementissimi homines illo sacrificio consulebant? cum tantam partem ciuitatis occiderent; quãtam fortasse ne Agathocles quidem uictor occiderat. Ab isto genere sacrorum non minoris insaniae iudicanda sunt publica illa sacra; quorum alia sunt matris Deûm; in quibus homines suis ipsi uirilibus litant: amputato enim sexu nec uiros se, nec foeminas faciunt: Alia Virtutis; quam eandem Bellonam uocant: in quibus ipsi sacerdotes non alieno, sed suo cruore sacrificant. Sectis nanq; humeris, & utraq; manu districtos gladios exerentes, currunt; efferuntur; insaniunt. Optime igitur Quintilianus in fanatico. Istud, inquit, si Deus cogit; iratus est. Etiam'ne haec sacra sunt? Non'ne satius est pecudũ more uiuere; q̃ Deos tã impios, tam profanos, tam sanguinarios colere? Sed unde isti errores, & haec tanta flagitia manauerũt; suo loco differemus. interim uideamus & caetera, quae carent scelere: ne studio insectandi uideamur eligere peiora. Isidis aegyptia sacra sunt, quatenus filiũ paruulũ uel perdiderit, uel inuenerit. Nã primo sacerdotes eius deglabrato corpore sua

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

pectora tundunt; lamentantur, sicut ipsa, cum perdidit, fecerat. Deinde puer producitur quasi inuentus; & in lætitiam luctus ille mutatur. ideo Lucanus,
Nunquamq́; satis quæsitus Osiris.
Semper enim perdunt; & semper inueniunt. Refertur ergo in sacris imago rei, quæ uera gesta est. quæ profecto, siquid sapimus, declarat mortalẽ mulierem fuisse, ac pene orbam; nisi unicum reperisset. quod illum ipsum poëtam minime fugit. apud quem Pompeius adolescens, morte patris audita, hæc loquitur.
Euoluam busto iam numen gentibus Isim;
Et tectum ligno spargam per uulgus Osirim.
Hic est Osiris, quem Serapin & Serapidẽ uulgus appellat. Solent. n. mortuis consecratis nomina immutari; credo, nequis putet eos homines fuisse. Nam & Romulus post mortem Quirinus dictus est; & Leda Nemesis; & Circe Marica; & Ino, postquam se præcipitauit in mare, Leucothea; materq́; Matuta; & Melicertes filius eius, Palæmon, atq; Portunnus. Sacra uero Cereris Eleusinæ, non sunt his dissimilia. Nam sicut ibi Osiris puer planctu matris inquiritur: ita hic ad incestum patrui matrimonium rapta Proserpina. quam quia facibus ex Aetnæ uertice accensis quæsisse in Sicilia Ceres dicitur: idcirco sacra eius ardentium tedarum iactatione celebrantur. Apud Lampsacum Priapo litabilis uictima est asellus. Cuius sacrificij ratio in Fastis hæc redditur. Cum Dij omnes ad festum matris magnæ conuenissent; epulisq́; satiati, noctem lusibus ducerent: quieuisse humi Vestam, somnumq́; cepisse: ibi Priapum somno eius, ac pudicitiæ insidiatum: sed illam in-

tempestiuo clamore aselli, quo Silenus uehebatur, excitatum: libidinem uero insidiatoris esse detectam: Hac de causa Lampsacenos asellum Priapo quasi in ultionem mactare consueuisse: apud Romanos uero eundẽ Vestalibus sacris in honorem pudicitiæ conseruatæ panibus coronari. Quid turpius? quid flagitiosius? quàm si Vesta beneficio asini uirgo est? At poëta fabulam finxit. Num ergo illud est uerius, quod referunt ij, q̃ φαινόμενα conscripserunt; cum de duabus cancri stellis loquuntur, quas Græci ὄνους uocant? asellos fuisse, qui Liberũ patrem transuexerint, cum amnem transire non posset: quorum alteri hoc præmiũ dederit; ut humana uoce loqueretur: itaq; inter eũ, Priapumq; ortum esse certamen de membri obscœni magnitudine: Priapum uictum, & iratum, interemisse uictorem. Hoc uero multo magis ineptum est: sed poëtis licet quicquid uelint. Nõ excutio tam deforme mysterium; nec Priapum denudo; ne quid appareat risu dignum. Finxerunt hæc sane poëtæ: sed necesse est, alicuius maioris turpitudinis tegendæ gratia ficta sint. Quæ sint ergo quæramus. At ea profecto manifesta est. Nam sicut Lunæ taurus mactatur; quia similiter habet cornua; &

Placat equo Persis radijs Hyperiona cinctum;
Ne detur celeri uictima tarda Deo:

ita in hoc quia magnitudo membri uirilis enormis est; non potuit ei monstro aptior uictima reperiri, q̃ quæ ipsum, cui mactatur, posset imitari. Apud Lindum, quod est oppidum Rhodi; Herculis sacra sunt: quorum à cæteris longe diuersus est ritus. siquidem non εὐφημία (ut Græci appellant) sed maledictis, & execra-

tione cœlebrãtur: eaq; pro uiolatis habent, siquando inter solẽnes ritus uel imprudenti alicui exciderit bonum uerbum. Cuius rei hæc ratio redditur; si tamen ulla esse in rebus uanissimis potest. Hercules, cum eò delatus esset; famemq; pateretur: aratorem quendam aspexit operantem; ab eoq; petere cœpit, ut sibi unum bouem uenderet. Enimuero ille negauit fieri posse; quia spes sua omnis colẽdæ terræ, duobus illis iumentis niteretur. Hercules solita uiolentia usus, quia unum accipere non potuit, utrũq; sustulit. at ille infelix, cum boues suos mactari uideret; iniuriam suã maledictis ultus est. quod homini eleganti, & urbano gratissimum fuit. Nam dũ comitibus suis epulas apparat; dumq; alienos boues deuorat: illum sibi amarissime conuiciantem, cum risu, et cachinnis audiebat. Sed postq̃ Herculi diuinos honores ob admirationem uirtutis deferri placuit: à ciuibus ei ara posita est; quam de facto, βούζυγον .i. bouis iugum nominauit: ad quam duo iuncti boues immolarentur, sicut illi, quos abstulerat aratori. eumq; ipsum sibi constituit sacerdotem; ac præcepit, ut ijsdem maledictis semper in cœlebrandis sacrificijs uteretur; ꝙ negaret se unq̃ epulatum esse iucundius. Hæc iam non sacra sunt, sed sacrilegia; in quibus id sanctum ducitur, quod in alijs si fiat, etiam seuerissime uindicatur. Ipsius autem Cretici Iouis sacra ꝗd aliud, q̃ quomodo sit aut subtractus patri, aut nutritus, ostendunt? Capella est Amaltheæ nymphæ; quæ uberibus suis aluit infantẽ. de qua Germanicus Cæsar ĩ arateo carmine sic ait. Illa putatur

Nutrix esse Iouis; si uere Iuppiter infans
Vbera creteæ mulsit fidissima capræ:

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

Sydere quæ claro gratum testatur alumnum.

Huius capellæ corio usum esse pro scuto Ioue cõtra Titanas dimicantem, Musæus author est. unde à poëtis αἰγίοχος nominatur. Ita quicquid est gestum in abscondendo puero; id ipsum per imaginem geritur in sacris. sed & matris eius mysteriũ idem continet. quod Ouidius exponit in Fastis.

Ardua iandudum resonat tinnitibus Ide;

Tutus ut infanti uagiat ore puer.

Pars clypeos sudibus, galeas pars tundit inanes.

Hoc Curetes habent, hoc Corybantes opus.

Res latuit; priscíq; manent imitamina facti

Aera deæ; comites raucáq; terga mouent.

Cymbala pro galeis, pro scutis tympana pulsant:

Tibia dat phrygios, ut dedit ante, modos.

Hanc totam opinionem, quasi à poëtis fictam, Sallust. respuit: uoluitq; ingeniose interpretari; cur altores Iouis dicantur Curetes fuisse: & sic ait. Quia principes intelligendi diuina fuerũt; uetustatẽ ut cætera in maius cõponentes, altores Iouis celebrauisse. Quãtum errauerit homo eruditus; iã res ipsa declarat. si.n. princeps est Iupiter & deorũ, & religionum; si ante illum Dij nulli colebantur uulgo; quia nondum nati fuerãt, qui coluntur: apparet, Curetes ex diuerso principes fuisse diuina non intelligendi; per quos error omnis inductus est, & Dei ueri memoria sublata. Ex ipsis itaq; mysterijs, & cærimonijs intelligere debuerunt, hominibus se mortuis supplicare. Nõ igitur exigo, ut aliquis poëtarũ fictionibus credat. qui hos mentiri putat: Põtificũ ipsorum scripta consyderet; &, quicquid est literarum ad

ſacra pertinentium, reuoluat: plura fortaſſe, q̃ nos affe rimus, inueniet, ex quibus intelligat, inania, inepta, commentitia eſſe omnia, quæ pro ſanctis habentur. Si-quis autem percepta ſapiētia depoſuerit errorem: pro-fecto ridebit ineptias hominum pene dementium. illos dico, qui uel inhoneſto ſaltatu tripudiant; uel qui nudi, uncti, coronati, perſonati, aut luto obliti currunt. Quid de ſcutis iam uetuſtate putridis dicam? quæ cum portant; Deos ipſos ſe geſtare humeris ſuis arbitrantur. Nã Furius Bibaculus inter præcipua pietatis exempla numeratur. qui cum Præt. eſſet: tamen lictoribus præeuntibus, ancyle portauit; cum haberet magiſtratus beneficio, muneris uacationem. Non ergo ille Furius, ſed plane furioſus fuit, qui præturam hoc miniſterio ſe putauit ornare. Merito igitur, cum hæc à uiris non imperitis, ac rudibus fiant, Lucretius exclamat,

Ò ſtultas hominu m mentes, ò pectora cæca.
Quamlibet in tenebris uitæ, quantisq́; periclis
Degitur hoc æui, quodcunq; eſt.

Quis hæc ludibria non derideat, qui habeat aliquid ſanitatis? cum uideat homines uelut mente captos ea ſerio facere; quæ ſiquis faciat in luſu, nimis laſciuus, & ineptus eſſe uideatur.

Harum uanitatum apud Romanos author, & conſtitutor Sabinus ille rex fuit; qui maxime animos hominum rudes, atq; imperitos, nouis ſuperſtitionibus implicauit. quod ut faceret aliqua cum authoritate; ſimulauit cum dea Egeria nocturnos ſe habere congreſſus. Erat quædam ſpelunca peropaca in nemore Aricino, unde riuus perenni fonte manabat. huc remotis arbitris, ſe inferre conſueuerat; ut mentiri poſſet, mo-

nitu Deæ coniugis ea sacra populo se tradere, quæ acceptissima Dijs essent. uidelicet astutiam Minois uoluit imitari; qui se in antrum Iouis recondebat; & ibi diu moratus, leges tãquam sibi à Ioue traditas afferebat; ut homines ad parendum non modo imperio, sed etiã religione constringeret. Nec difficile sane fuit persuadere pastoribus. Itaq; pontifices, flamines, salios, augures creauit; Deos per familias descripsit. sic noui populi feroces animos mitigauit, & ad studia pacis à rebus bellicis auocauit. Sed cum alios falleret; seipsum tamen non fefellit. Nam post annos plurimos, Cornelio, & Bebio COSS. in agro scribæ Petilij sub ianiculo arcæ duæ lapideæ sunt repertæ à fossoribus: quarum in altera corpus Numæ fuit; in altera septem latini libri de iure pontificio; item græci totidem, de disciplina sapientiæ scripti: quibus religiones, non eas modo, quas ipse instituerat, sed omnes præterea dissoluit. Qua re ad Senatum delata, decretum est, ut hi libri abolerentur. ita eos Q. Petilius Præt. Vrb. in concione populi concremauit. insipienter id quidem. quid enim profuit, libros esse cõbustos? cum hoc ipsum, quòd sunt ideo combusti, quia religionibus derogabant; memoriæ sit traditum? Nemo ergo tunc in Senatu non stultissimus. Potuerunt enim & libri aboleri; & res tamen in memoriam non exire. Ita dum uolunt etiam posteris approbare, quanta pietate defenderint religiones: authoritatem religionum ipsarum, testando minuerunt. Sed ut Pompilius apud Romanos institutor ineptarum religionum fuit: sic ante Pompilium Faunus in Latio. qui & Saturno nefaria sacra constituit: & Picum pa-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

trem inter Deos honorauit: & sororem suam Fatuam Faunam, eamq́; coniugem consecrauit. quam C. Bassus Fatuam nominatam tradit, quòd mulieribus fata canere consueuisset, ut Faunus uiris. eandem Varro scribit tantae pudicitiae fuisse; ut nemo eã, quoad uixerit, praeter uirum suum mas uiderit, nec nomen eius audierit. Icirco illi mulieres in operto sacrificant; et Bonam deam nominant. & Sex. Clodius in eo libro, quẽ graece scripsit, refert Fauni hanc uxorem fuisse: quae quia contra morem, decusq́; regium clàm uini ollam ebiberat, & ebria facta erat; uirgis myrtheis à uiro usq; ad mortem caesa. postea uero cum eum facti sui poeniteret; & desyderium eius ferre non posset: diuinum illi honorem detulisse. Icirco in sacris eius obuolutam uini amphoram poni. Reliquit ergo posteris Faunus quoq; non parum erroris. quem tamen prudentes quiq; perspiciunt. Nam Lucilius eorum stultitiam, qui simulachra Deos putant esse, deridet his uerbis.

Terricolas Lamias Fauni quas, Pompiliȷ́q;
Instituere Numae; tremit has; hic omnia ponit.
Vt pueri infantes credunt signa omnia ahena
Viuere; esse homines: sic isti omnia ficta,
Vera putant; credunt signis cor inesse ahenis.
Pergula pictorum. ueri nihil: omnia ficta.

Poëta quidem stultos homines infantibus comparauit: at ego multo imprudentiores esse dico. Illi enim simulachra homines putant esse, hi Deos. Illos aetas facit putare quod non est, hos stultitia. Illi utiq; breui desinunt falli: horum uanitas & durat, et semper crescit. Sacra Liberi patris primus Orpheus induxit in Graeciam,

primusq; celebrauit in mõte Boeotiæ Thebis, ubi Liber natus est proximo. qui cum frequenter citharæ cantu personaret; Citheron appellatus est. Ea sacra etiamnunc Orphica nominantur. in quibus ipse postea dilaceratus, & carptus est. & fuit per eadem ferè tempora, quibus Faunus. sed quis ætate præcesserit; dubitari potest. siquidem per eosdem annos Latinus, Priamusq; regnauerunt, item patres eorum Picus, et Laomedon. quo regnante, Orpheus cum Argonautis ad Iliensium litus accessit. Procedamus igitur ulterius; & quæramus, quis omnino colendorum Deorum primus author extitit. Didymus in libris ἐξηγήσεως πινδαρικῆς ait, Melissea Cretensium regem primum Dijs sacrificasse; ac ritus nouos, sacrorumq; pompas introduxisse. Huius duas fuisse filias, Amalthæam, & Melissam: quæ Iouem puerum caprino lacte, ac melle nutrierunt. unde poëtica illa fabula originem sumpsit; aduolasse apes; atq; os pueri melle complesse. Melissam uero à patre primam sacerdotem matri magnæ constitutam. unde adhuc eiusdem Matris antistites Melissæ nuncupantur. Historia uero sacra testatur, ipsum Iouem, postq̃ rerum potitus est, in tantam insolentiam uenisse; ut ipse sibi fana multis in locis constitueret. Nã cum terras circuiret; in quancunq; regionem uenerat, reges, principésue populorum hospitio sibi, et amicitia copulabat: & cum à quoq; digrederetur; iubebat sibi fanum creari hospitis sui nomine; quasi ita posset amicitiæ, & foederis memoria conseruari. Sic constituta sunt templa Ioui Atabyrio, Ioui Labradeo. Atabyrius enim, & Labradeus hospites eius, atq; adiutores

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

in bello fuerunt. Item Ioui Laprio, Ioui Molioni, Ioui Cassio, & quæ sunt in eundem modum. quod ille astutissime excogitauit; ut & sibi honorem diuinum, & hospitibus suis perpetuum nomen acquireret cum religione coniunctum. Gaudebant ergo illi; & huic imperio eius libenter obsequebantur; & nominis sui gratia ritus annuos, & festa celebrabant. Simile quiddam in Sicilia fecit Aeneas; cum conditæ urbi, Acestæ hospitis nomen imposuit; ut eam postmodum lætus, ac libens Acestes diligeret, augeret, ornaret. Hoc modo religionem cultus sui per orbem terræ Iupiter seminauit; & exemplum cæteris ad imitandum dedit. Siue igitur à Melisseo, sicut Didymus, colendorum Deorum ritus effluxit; siue ab ipso quoque Ioue, ut Euhemerus tradit: de tempore tamen constat, quando Dij coli cœperint. Melisseus quidẽ multum antecessit ætate: quippe qui educauerit Iouem nepotem. Et icirco fieri potest, uel ut ante, uel adhuc puero Ioue Deos colere instituerit, idest alumni sui matrem, & auiam Tellurẽ, quæ fuit Vrani coniux; & patrem Saturnum: & ipse hoc exemplo, atque instituto Iouem ad tantam superbiam prouexerit; ut postea sibi diuinos honores auderet assumere. Nunc quoniam uanarum superstitionum originem deprehendimus: superest, ut etiam tempora colligamus, per quæ fuerint illi, quorum memoria colitur. Theophilus in libro de temporibus ad Autolicum scripto ait, in historia sua Thalum dicere; ꝙ Belus, quem Babylonij, & Aßyrij colunt, antiquior troiano bello fuisse inuenitur CCCXXII annis: Belum autem Saturno æqualem fuisse; et utrũq;

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

uno tempore adoleuisse. Quod adeo uerum est; ut ratione ipsa colligi possit. Nam & Agamemnon, qui gessit bellum troicum, Iouis abnepos fuit; & Achilles Aiaxq; pronepotes; & Vlysses eodem gradu proximus: Priamus quidem longa serie. sed authores quidã tradunt, Dardanum, & Iasium Coriti filios fuisse, non Iouis. Nec enim, si ita fuisset, ad usus impudicos Ganymedem pronepotem suum habere potuisset. Ita parentibus illorum, quos supra nominaui, si congruenter annos diuidas, numerus consentiet. Ab excidio autem troianæ urbis colliguntur anni MCCCCLXX. Ex hac temporum ratione manifestum est, ante annos non amplius quàm MDCCC natum esse Saturnum, qui et sator omnium Deorum fuit. Non ergo isti glorientur sacrorum uetustate: quorum & origo, & ratio, et tempora deprehensa sunt. Restant adhuc aliqua, quæ ad arguendas religiones falsas plurimum ualent. Sed iam finem facere libro decreui; ne modum excedat. Ea.n. plenius sunt exequenda; ut omnibus refutatis, quæ ueritati uidentur obstare; homines, qui bonorum ignorantia uagantur incerti, ad religionem uerã possimus imbuere. Primus autem sapientiæ gradus est, falsa intelligere; secundus, uera cognoscere. Ergo apud quem hæc prima institutio nostra profecerit, qua falsa deteximus; excitabitur ad ueri cognitionem. qua nulla est homini iucundior uoluptas: & erit iam sapientia cælestis disciplinæ dignus, qui ad cognoscenda cætera libens, ac paratus accesserit.

duo sapientiæ gradus.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

L. COELII LACTANTII FIRMIANI DIVINARVM INSTITVTIONVM ADVERSVS GENTEIS, LIBER SECVNDVS, DE ORIGINE ERRORIS AD CONSTANTINVM IMPERATOREM.

*Q*vanquam primo libro religiones deorum falsas esse monstrauerim; q̃ ij, quorum uarios, dissimilesq́; cultus per uniuersam terram consensus hominum stulta persuasione suscepit, mortales fuerint; functiq́; uita, diuinæ necessitati morte concesserint: tamen nequa dubitatio relinquatur; hic secundus liber fontem ipsum patefaciet errorum; causasq́; omnes explicabit; quibus decepti homines, & primitus deos esse crediderunt; & postmodum inueterata persuasione in susceptis prauissime religionibus perseuerarunt. Gestio enim Constantinæ Imperator conuictis inanibus, & hominum impia uanitate detecta, singularis dei asserere maiestatem, suscipiens utilius, & maius officium. scilicet reuocandi homines à prauis itineribus, & in gratiã secum ipsos reducendi; ne se (ut quidam philosophi faciunt) tantopere despiciant; ne'ue se infirmos, & superuacuos, & nihil, et frustra omnino natos putent. quæ opinio plerosq; ad uitia compellit. Nam dum existimant, nulli Deo nos esse curæ; aut post mortẽ nihil nos esse fu-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

turos: totos se libidinibus addicunt; & dum licere sibi putant, hauriẽdis uoluptatibus sitiẽter incumbunt. per quas imprudentes in laqueos mortis incurrunt. ignorant enim, quæ sit hominis ratio. quam si tenere uellent: in primis Deum *suum agnoscerent; uirtutem, iustitiamq; sequerentur; terrenis figmentis animas suas non substernerent; mortiferas libidinum uoluptates nõ appeterent; deniq; seipsos magni æstimarent; atq; intelligerent, plus esse in homine, quàm uidetur. cuius uim, conditionemq; non aliter posse retineri; nisi cultum ueri parentis sui, deposita prauitate, susceperint.* Equidem, *sicut oportet, de summa rerum sæpenumero cogitans, admirari soleo, maiestatem* Dei *singularis, quæ continet, regitq; omnia, in tantam uenisse obliuionem; ut quæ sola coli debeat, sola potissimum negligatur: homines autem ipsos ad tantam cæcitatem esse deductos; ut uero, ac uiuo* Deo *mortuos præferant; terrenos autem, in terraq; sepultos, ei præponant, qui fundator ipsius terræ fuit.* Et *tñ huic impietati hominum posset uenia concedi; si omnino ab ignorantia diuini nominis ueniret hic error. cum uero ipsos deorum cultores sæpe uideamus* Deũ *summũ & confiteri, & prædicare: quã sibi ueniã sperare possint impietatis suæ? q̃ non agnoscunt cultum eius, quẽ prorsus ignorari ab homine fas non est.* Nam *& cum iurant; & cum optant; & cum gratias agunt: non* Iouem, *aut* Deos *multos, sed* Deum *nominant: adeo ipsa ueritas, cogente natura, etiam ab inuitis pectoribus erumpit. quod quidem non faciunt in prosperis rebus.* Nam *tum maxime* Deus *ex memoria hominum elabitur; cum beneficijs eius fruentes, ho-*

Notabilis sententia, quam sepe est recti [illegible]

uorem dare diuinæ indulgentiæ deberent. At uero si qua necessitas grauis presserit: tunc Deum recordantur. si belli terror infremuerit; si morborum pestifera uis incubuerit; si alimenta frugibus longa siccitas denegauerit; si sæua tempestas, si grando ingruerit: ad Deum confugiunt; à Deo petitur auxilium; Deus, ut subueniat, oratur. siquis in mari uento sæuiente iactatur: hunc inuocat. siquis aliqua ui affligitur: hunc protinus implorat. siquis ad extremam mendicandi necessitatem deductus, uictum precibus exposcit: Deum solum obtestatur; & per eius diuinum, atque unicum numen hominum sibi misericordiã quærit. Nunquam igitur Dei meminerunt, nisi dum in malis sunt. Postq̃ metus deseruit; & pericula recesserunt: tum uero alacres ad Deorum templa concurrunt; his libant; his sacrificant; hos coronant. Deo autem, quẽ in ipsa necessitate implorauerant; ne uerbo quidem gratias agunt. adeo ex rerum prosperitate luxuria, ex luxuria uero, ut uitia omnia, sic impietas aduersus deum nascitur. Quanã istud ex causa fieri putemus? nisi esse aliquam peruersam potestatem, quæ ueritatis sit semper inimica; quæ humanis erroribus gaudeat; cui unicũ, ac perpetuum sit opus, effundere tenebras, & hominum cæcare mentes, ne lucem uideant, ne deniq; in cœlum aspiciãt, ac naturam corporis sui seruent. Nam cum cæteræ animantes pronis corporibus in humum spectent, quia rationem, ac sapientiã non acceperunt; nobis autem status rectus, sublimis uultus ab artifice Deo datus sit: apparet, istas religiones deorum non esse rationis humanæ; quia curuant cæleste animal ad ueneranda terre-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

na. Parens enim noster ille unus & solus, cum fingeret hominem .i. animal intelligens, & rationis capax: enimuero ex humo subleuauit, et ad contemplationẽ sui artificis erexit. quod optime ingeniosus poëta signauit.

Pronaq; cum spectent animalia cætera terram:
Os homini sublime dedit; cœlumq́; uidere
Iussit, & erectos ad sydera tollere uultus.

Hinc utiq; ἄνθρωπον Græci appellarunt, ꝙ sursum spectet. Ipsi ergo sibi renuntiant, seq́; hominum nomine abdicant, qui non sursum aspiciunt, sed deorsum. nisi forte idipsum, ꝙ recti sumus; sine causa homini attributum putant. spectare nos cœlum deus uoluit, utiq; nõ frustra. nam & aues, & ex mutis pene omnia cœlum uident: sed nobis proprie datum est, cœlum rigidis, ac stantibus intueri; ut religionem ibi quæramus; ut Deũ, cuius sedes illa est, quem oculis non possumus, animo contemplemur. quod profecto non facit, qui æs, aut lapidem, quæ sunt terrena, ueneratur. est autem prauissimum, cum ratio corporis recta sit, quod est temporale: ipsum uero animum, qui est æternus, humilem fieri: cũ figura, & status nihil aliud significent, nisi mentem hominis eò spectare oportere, quò uultum; & animũ tam rectum esse debere, q̃ corpus; ne id, cui dominari debet, imitetur. Verum homines & nominis sui, & rationis obliti, oculos suos ab alto deijciunt, soloq́; defigunt; atq; timent opera digitorum suorum; quasi quicq̃ esse possit artifice suo maius. Quæ igitur amentia est, aut ea fingere, quæ ipsi postmodum timeant; aut timere, quæ finxerint? Non ipsa, inquiunt, timemus, sed eos, ad quorum imaginem ficta, & quorum nomini-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

bus consecrata sunt. Nempe ideo timetis, ꝙ eos esse in
coelo arbitramini. neq; n. si Dij sunt, aliter fieri potest.
Cur igitur oculos in coelum non tollitis? & aduocatis
deorum nominibus, in aperto sacrificia celebratis? Cur
ad parietes, & ligna, & lapides potissimum, q̃ illò spe
ctatis, ubi eos esse creditis? Quid sibi templa? quid aræ
uolunt? quid deniq; ipsa simulachra; quæ aut mortuo-
rum, aut absentiũ monumenta sunt? Nam omnino fin-
gendarum similitudinũ ratio iccirco ab hominibus in-
uenta est, ut posset eorũ memoria retineri, qui uel mor
te subtracti, uel absentia fuerant separati. Deos igitur
in quorum numero reponemus? Si in mortuorum: quis
tam stultus, ut colat? Si in absentium: colendi ergo non
sunt; si nec uident, quæ facimus; nec audiũt, quæ preca-
mur. Si autem Dij absentes esse non possunt; qui, quo-
niam diuini sunt, in quacunq; mundi parte fuerint, ui-
dent, & audiunt uniuersa: superuacua ergo sunt simu-
lachra, illis ubiq; præsentibus; cum satis sit, audientiũ
nomina precibus aduocare. At enim præsentes nõ nisi
ad imagines suas adsunt. Ita plane: quemadmodũ uul
gus existimat mortuorum animas circa tumulos, et cor
porum suorũ reliquias oberrare. Sed tamen postquam
Deus ille præsto esse coepit; iam simulachro eius opus
non est. Quæro n. siquis imaginem hominis peregre
constituti contempletur sæpius, ut ex ea solatium capiat
absentis: num idem sanus esse uideatur; si eo reuerso,
atque præsente, in contemplanda imagine perseueret;
eáq; potius, q̃ ipsius hominis aspectu, frui uelit? Minime
profecto. Etenim hominis imago necessaria tum uidetur,
cum procul abest: superuacua futura, cũ præsto est. Dei

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

autem, cuius spiritus ac numen ubiq; diffusum, abesse nunquã potest; semper utiq; imago superuacua est. sed uerentur, ne omnis eorum religio inanis sit, & uana, si nihil in præsenti uideant, quod adorent: & ideo simulachra constituunt. quæ quia mortuorum sunt imagines: similia mortuis sunt. omni enim sensu carēt. Dei autem in æternum uiuentis uiuum, & sensibile debet esse simulachrum. quod si à similitudine id nomen accepit: quomodo possunt ista simulachra deo similia iudicari, quæ nihil sentiunt, nec mouētur? Itaq; simulachrum Dei non illud est, quod digitis hominis ex lapide, aut ære, aliáue materia fabricatur; sed ipse homo; quoniam & sentit, & mouetur, & multas, magnasq; actiones habet. Nec intelligunt homines ineptissimi, quòd si sentire simulachra, & moueri possent; ultro adoratura homines fuissent, à quibus sunt expolita: quæ essent aut incultus, & horridus lapis, aut materia informis, & rudis; nisi fuissent ab homine formata. Homo igitur illorum quasi parens putandus est; per cuius manus nata sunt; per quem speciem, figuram, pulchritudinem habere cœperunt. Et ideo melior est, qui fecit; q̃ illa, quæ facta sunt. Et tamen factorem ipsum nemo suscipit, aut ueretur. quæ fecit, timet; tanquam plus possit esse in opere, q̃ in opifice. Recte igitur Seneca in libris moralibus. Simulachra, inquit, deorũ uenerantur. illis supplicant genu posito; illa adorant; illis per totum assident diem, aut astant; illis stipem iaciunt, uictimas cædunt. & cum hæc tantopere suspiciant: fabros, qui illa fecere, contemnunt. Quid inter se tam contrarium, quàm statuarium despicere, sta-

tuam adorare; & eum ne in conuictum quidem admittere, qui tibi deos faciat? Quam ergo uim, quam potestatem habere possunt; cum ipse, qui fecit illa, non habeat? Sed ne hæc quidem dare his potuit, quæ habebat; uidere; audire; loqui; moueri. Quisquam'ne igitur tam ineptus est, ut putet aliquid esse in simulachro Dei, in quo ne hominis quidem quicquam est præter umbrã? sed hæc nemo consyderat. infecti sunt enim persuasione: ac mentes eorum penitus fucum stultitiæ perbiberunt. Adorant ergo insensibilia, qui sentiunt; irrationabilia, qui sapiunt; exanima, qui uiuunt; terrena, qui oriuntur é cœlo. Iuuat ergo, uelut in aliqua sublimi specula constitutum, unde uniuersi exaudire possint; persianum illud proclamare,

O` curas hominum, O` quantum est in rebus inane.
O` curuæ in terras animæ, & cœlestium inanes.

Cœlum potius intuemini: ad cuius spectaculum uos excitauit ille artifex uerus Deus. Ille uobis sublimem uultum dedit: uos in terram curuamini: uos altas mentes, & ad patrem suum cum corporibus suis erectas, ad inferiora deprimitis; tanquam uos pœniteat, non quadrupedes esse natos. Fas non est, cœleste animal cũ terrenis, in terramq; uergentibus uersari. qd uos beneficijs cœlestibus orbati, proniq; in humum uestra sponte procumbitis? Humi enim miseri uolutamini; cum deorsum quæritis, quod in sublimi quærere debuistis. Nã ista mortalium digitorum ludicra, & fragilia figmenta, ex quolibet materiæ genere formata, quid, qd aliud sunt, nisi terra, ex qua nata sunt? quid ergo rebus inferioribus subiacetis? quid capitibus uestris terram super-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

penitis? Cum enim uos terræ submittitis, humilioresq; facitis: ipsi uos ultro ad inferos mergitis, ad mortemq; damnatis. quia nihil terra inferius & humilius, nisi mors, & inferi. quæ si effugere uelletis: subiectam pedibus uestris terram contemneretis, corporis statu saluo. quod icirco rectum accepistis; quo oculos atq; mentem cum eo, qui fecit, conferre possetis. Contemnere autem, & calcare terram, nihil aliud est, quàm simulachra non adorare; quia de terra ficta sunt: item diuitias non concupiscere; uoluptates corporis spernere: quia opes & corpus ipsum, cuius hospitio utimur, terra est. Viuum colite, ut uiuatis. moriatur enim necesse est, qui se, suamq; animam mortuis adiudicauit. Sed quid prodest ad uulgus, & ad homines imperitos hoc modo concionari? cum uideamus etiam doctos, & prudentes uiros, cum religionum intelligant uanitatem, nihilo minus tamen in ijs ipsis, quæ damnant, colendis nescio qua prauitate perstare. Intelligebat Cicero falsa esse, quæ homines adorarent. nam cum multa dixisset, quæ ad euersionem religionum ualerent: ait tamen non esse illa uulgo disputanda; ne susceptas publicæ religiones disputatio talis extinguat. Quid ei facies, qui, cum errare se sentiat, ultro ipse in lapides impingat, ut populus omnis offendat? ipse sibi oculos eruat, ut omnes cæci sint? qui nec de alijs bene mereatur, quos patitur errare; nec de seipso, qui alienis accedit erroribus? nec utitur tandem sapientiæ suæ bono, ut factis impleat, quod mente percepit; sed prudens, & sciens pedem laqueo inserit, ut simul cum cæteris, quos liberare ut prudentior debuit, & ipse capiatur? Quin potius, siquid tibi

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

Cicero uirtutis est; experire, populũ facere sapientem. digna res est, ubi oẽs eloquentiæ tuæ uires exeras. Non enim uerendum est, ne te in tam bona causa deficiat oratio; qui sepe ẽt malas copiose, ac fortiter defendisti. Sed nimirum Socratis carcerẽ times; ideoq́; patrociniũ ueritatis suscipere non audes. At mortem, ut sapiens, contemnere debuisti. Erat quidem multo pulchrius, ut ob bene potius dicta, q̃ ob maledicta morereris. nec tibi laudis plus Philippicæ afferre potuerunt, q̃ discussus error humani generis, & mentes hominum ad sanitatem tua disputatione reuocatæ. sed concedamus timiditati: quæ in sapiente esse non debet. Quid ergo ipse in eodem uersaris errore? Video te terrena, & manu facta uenerari. uana esse intelligis: & tamen eadẽ facis, quæ faciunt ipsi, quos ipse stultissimos confiteris. Quid igitur profuit, uidisse te ueritatem, quam nec defensurus esses, nec secuturus? Sed si libenter errant ij, qui errare se sentiunt: quanto magis uulgus indoctum? quod pompis inanibus gaudet; animusq́; puerilibus spectat omnia; oblectatur friuolis; & specie simulachrorum capitur; nec ponderare secum unanquãq; rem potest; ut intelligat, nihil colendum esse, quod oculis mortalibus cernitur; quia necesse est, mortale sit. Nec mirandum est, si Deum non uideant; cum ipsi ne hominem quidem uideant, quem uidere se credũt. Hoc enim, quod oculis subiectum est; non homo, sed hominis receptaculum est: cuius qualitas, & figura non ex lineamentis uasculi, quo continetur, sed ex factis, & moribus peruidetur. Qui ergo colunt simulachra; corpora sunt animabus carentia; quia se corporalibus de-

derunt; nec uident plus aliquid mente, quàm corpore; cum sit animi officium, ea subtilius cernere, quæ acies corporalis non potest intueri. Quos homines idem ille philosophus, ac poëta grauiter accusat, tanquam humiles, & abiectos, qui contra naturæ suæ rationem ad ueneranda terrena se prosternant. ait enim,

Et faciunt animos humiles formidine Diuûm,
Depressosq; premunt ad terram.

Aliud quidem ille, cum hoc diceret, sentiebat; nihil utiq; esse colendum; quia Dij humana non curent. Deniq; alio loco religiones Deorum, et cultus, inane esse officium confitetur.

Nec pietas ulla est, uelatum sæpe uideri
Vertier ad lapidem, atq; omnes accedere ad aras,
Nec procumbere humi prostratum, & pãdere palmas
Ante Deûm delubra, nec aras sanguine multo
Spargere quadrupedum, nec uotis nectere uota.

Quæ profecto si cassa sunt: non oportet sublimes, & excelsos animos aduocari, atq; in terram premi, sed nihil aliud, q̃ cœlestia cogitare. Impugnatæ sunt ergo à prudentioribus falsæ religiones; quia sentiebant esse falsas: sed non est inducta uera; quia, qualis, aut ubi esset, ignorabant. Itaq; sic habuerunt, tanquam nulla esset omnino; quia ueram nõ poterant inuenire. & eodem modo inciderunt in errorem multo maiorẽ, quàm illi, qui falsam tenebant. Nam & isti fragilium cultores, quamuis sint inepti, quia cœlestia constituunt in rebus corruptibilibus, atque terrenis: aliquid tamen sapientiæ retinent; & habere ueniam possunt; quia summum hominis officium etsi non re ipsa, tamen

proposito tenent. siquidem hominum, atq; mutorũ uel solum, uel certe maximum in religione discrimen est. Hi uero quanto fuerunt sapientiores; quòd intellexerunt falsæ religionis errorem: tanto facti sunt stultiores; quòd esse aliquam uerã non putauerunt. Itaq; quoniã facilius est, de alienis iudicare, quàm de suis: dum aliorum præcipitium uident; non prospexerunt, quid ante suos pedes esset. In utraque igitur parte & summa stultitia inuenitur, & odor quidam sapientiæ: ut possis dubitare, quos dicas potissimum stultiores, illosńe, qui falsam religionem suscipiunt; an eos, qui nullam. Sed (ut dixi) uenia concedi posset imperitis, & qui se sapientes esse non fateantur: his uero non potest, qui sapientiam professi, stultitiam potius exhibent. Non sum equidem tam iniquus; ut eos putem diuinare debuisse, ut ueritatem per seipsos inuenirent. quod fieri ego non posse confiteor. sed hoc ab his exigo, quod ratione ipsa præstare potuerunt. Facerent enim prudentius, si & intelligerent esse aliquam ueram religionem; & falsis impugnatis, aperte pronuntiarẽt, eam, quæ uera esset, ab hominibus non teneri. Sed mouerit eos fortasse illud; quòd si qua uera esset religio; exereret se, ac uindicaret; nec pateretur esse aliud quicquam. Videre. n. nullo modo poterant, quare, aut à quo, & quemadmodum religio uera opprimeretur. quod est diuini sacramenti, & cœlestis arcani. Id uero, nisi doceatur, aliquis scire nullo pacto potest. Summa rei hæc est. Imperiti, & insipientes falsas religiones pro ueris habent; quia neque ueram sciunt; neque falsam intelligunt. Prudentiores uero, quia ueram nesciunt; aut in ijs, quas

falsas esse intelligunt, perseuerant; ut aliquid tenere uideantur: aut omnino nihil colunt; ne incidant in errorem: cum idipsum maximi sit erroris, uitam pecudum sub figura hominis imitari. Falsum uero intelligere, est quidem sapientiæ, sed humanæ. Vltra hunc gradum procedi ab homine non potest. itaq; multi philosophorum, religiones (ut docui) sustulerunt. uerum autem scire, diuinæ est sapientiæ. Homo autem per seipsum peruenire ad hanc scientiam non potest, nisi doceatur à Deo. Ita philosophi, quod summum fuit humanæ sapientiæ, assecuti sunt, ut intelligerent, quid non sit: illud assequi nequiuerunt; ut dicerent, quid sit. Nota Ciceronis uox est. Vtinam tam facile uera inuenire possem, q̃ falsa conuincere. Quod quia uires humanæ conditionis excedit: eius officij facultas nobis est attributa, quibus tradidit Deus scientiam ueritatis. cui explicandæ quatuor posteriores libri seruient. Nunc interim falsa, ut cœpimus, detegamus. Quid igitur maiestatis possunt habere simulachra, quæ fuerunt in homunculi potestate, uel ut aliud fierent, uel ut omnino non fierent? idcirco apud Horatiũ Priapus ita loquitur.

Olim truncus eram ficulnus, inutile lignum;
Cum faber incertus, scamnum faceret'ne Priapum,
Maluit esse Deum. Deus inde ego, furum, auiumq;
Maxima formido.

Quis non sit tanto hoc custode securus?
Fures enim tam stulti sunt; ut Priapi tentiginem timeant; cum aues ipsæ, quas terrore falcis, aut inguinis abigi existimãt; simulachris fabrefactis, idest hominum plane similibus, insideant, nidificent, inquinent. Sed

Flaccus, ut satyrici carminis scriptor, derisit hominum uanitatem. Verum ij, qui faciunt, seriam se facere rem opinantur. Denique poëta maximus, homo in cæteris prudens; in hoc solum non poëticæ, sed aniliter desipuit; cum in illis emendatissimis libris etiam fieri hoc iubet.

Et custos furum, atq; auium cum falce saligna,
Hellespontiaci seruet tutela Priapi.

Adorant ergo mortalia, ut à mortalibus facta. frangi enim, cremari possunt, ac perire. nam & tectis uetustate labentibus sæpe comminui solent: & consumpta incendio, dilabuntur in cinerem: & plerũq; (nisi sua illis magnitudo subuenerit, aut custodia diligens sepserit) in prædam furibus cedunt. Quæ igitur insania est, ea timere, pro quibus aut ruinæ, aut ignes, aut furta timeantur? Quæ uanitas, aliquam ab his spectare tutelam, quæ tueri semetipsa non possunt? Quæ peruersitas, ad eorum præsidia decurrere, quæ ipsa, cum uiolantur, inulta sunt, nisi à colentibus uindicentur? Vbi ergo ueritas est? ubi nulla uis adhiberi potest religioni; ubi nihil, quod uiolari possit, apparet; ubi sacrilegium fieri non potest. Quicquid autem oculis, manibusq; subiectum est: id uero, quia fragile est, ab omni ratione immortalitatis est alienum. Frustra igitur homines auro, ebore, gemmis Deos excolunt, & exornant; quasi uero ex his rebus ullã possint capere uoluptatem. Quis usus est pretiosorum munerum nihil sentientibus? an ille, qui mortuis? pari enim ratione defunctorum corpora odoribus, ac pretiosis uestibus illita, & conuoluta humi condunt; qua Deos honorant: qui

neque, cum fierent, sentiebant; neque, cum coluntur, sciunt. nec enim sensum consecratione sumpserunt. Non placebat Persio, quod aurea uasa templis inferantur, superuacuum putanti, esse inter religiones, quod non sanctitatis, sed auaritiæ sit instrumentum. Illa enim satius est Deo, quem recte colas, inferre pro munere,

Compositum ius, fasq; animi, sanctosq; recessus
Mentis, & incoctum generoso pectus honesto.

Egregie, sapienterq; sensit. Verum illud ridiculum subdidit: hoc esse aureum in templis, quod sint Veneri donatæ à uirgine pupæ. quas ille ob minutiem fortasse contempserit. Non uidebat enim, simulachra ipsa, & effigies Deorum, Polycleti, & Euphranoris, et Phidiæ manu ex auro, atque ebore perfectas, nihil aliud esse, quàm grandes pupas, non à uirginibus, quarum lusibus uenia dari potest, sed à barbatis hominibus consecratas. Merito igitur etiam senum stultitiam Seneca deridet. Non, inquit, bis pueri sumus (ut uulgo dicitur) sed semper. Verum hoc interest, quòd maiora nos ludimus. Ergo his ludicris, & ornatis, & grandibus pupis, & unguenta, & thura, & odores inferunt; his opimas, & pingues hostias immolant: quibus est quidem os, sed carens officio dentium: his peplos, & indumenta pretiosa: quibus usus uelaminis nullus est: his aurum, & argentum consecrant: quæ tam non habent qui accipiunt, quàm qui illa donarūt. Nec immerito Dionysius Siciliæ tyrannus post uictoriam Græcia potitus, Deos tales cōtempsit, spoliauit, illusit. siquidem sacrilegia sua iocularibus etiam

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

dictis prosequebatur. Nã cum Ioui Olympio aureum amiculum detraxisset; laneum iussit imponi, dicens, æstate graue esse aureum, hyeme frigidum, laneum uero utrique tempori aptum. Idem auream barbam detrahens Aesculapio, incongruens, & iniquum esse ait, cum Apollo pater eius imberbis esset adhuc, ac leuis; priorem filium, quàm patrem, barbatum uideri. Item pateras, & exuuias, & parua quædam sigilla, quæ simulachrorum protentis manibus tenebantur; detrahebat; & accipere se illa, non auferre dicebat. perquam enim stultum esse, & ingratum, nolle accipere ab his ultro porrigentibus, à quibus bona sibi homines precarentur. hæc ille fecit impune; quia rex, & uictor fuit. quin etiam secuta est eum solita felicitas. uixit enim usque ad senectutem; regnumq; per manus filio tradidit. In eo igitur, quia homines sacrilegia uindicare non poterant; oportuit Deos ipsos sui uindices esse. At si humilis quispiam tale quid commiserit: huic præsto sunt flagella, ignes, eculei, cruces, & quicquid excogitare iratis, & furentibus licet. Sed cum puniunt deprehensos in sacrilegio: ipsi de Deorum suorum potestate diffidunt. Cur enim illis potissimum non relinquant ulciscendi sui locum; si eos posse aliquid arbitrantur? Quin etiam putant illorum numine accidisse, ut prædones rerum sacrarum deprehensi tenerentur: & sæuiunt non tam ira, quàm metu; ne si deorum iniuriam nõ uendicauerint, ipsos expetant pœnæ, incredibili scilicet uanitate, qui nocituros sibi Deos putent ob aliena scelera, qui ipsis, à quibus uiolati, spoliatiq; sunt, per seipsos nihil nocere po-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

tuerunt. At enim sæpe ipsi quoq; in sacrilegos uindicauerunt: potest id uel casu accidisse: quod aliquando, non semper. Sed tamen paulopost, quomodo id acciderit, ostendã. Nunc interim quæro, cur illi tot, & tanta sacrilegia in Dionysio nõ uindicauerunt; qui non furtim, sed palàm Deos ludibrio habuit. Cur hunc tam potentem sacrilegum à templis, à cærimonijs, ab imaginibus suis non arcuerunt? Cur etiam sacris rebus ablatis, prospere nauigauit? quod ioco ipse testatus est (ut solebat). Videtis'ne, inquit comitibus suis naufragium timentibus, q̃ prospera sacrilegis nauigatio ab ipsis dijs immortalibus tribuatur? Sed hic fortasse à Platone didicerat, Deos nihil esse. Quid C. Verres? quem Tullius accusator eius eidem Dionysio, & Phalaridi, & tyrannis omnibus comparat. non'ne omnem Siciliã compilauit, sublatis Deorum simulachris, ornamentis'q; fanorum? Otiosum est persequi singula. unum libet commemorare; in quo accusator omnibus eloquentiæ uiribus, omni deniq; conatu uocis, & corporis deplorauit, de Cerere Catanensi, uel Ennensi. quarum alterius tanta fuit religio; ut adire templi eius secreta penetralia, uiris nefas esset: alterius antiquitas tanta; ut omnes historiæ loquantur, ipsam Deam fruges in Ennæ solo primum reperisse; filiam'q; eius uirginem ex eodem loco raptam. Deniq; Gracchanis temporibus turbata republica & seditionibus, & ostentis, cum repertum esset in carminibus Sibyllinis, antiquissimam Cererem debere placari; legati sunt Ennam missi. Hæc igitur Ceres uel religiosissima, quam uidere maribus ne adorandi quidem gratia licebat; uel antiquissima, quam

S.P.Q.R. sacrificijs, donisq́; placauerat: ex arcanis, & uetustis penetralibus, à C. Verre immissis latronibus seruis, impune sublata est. Idem uero, cum affirmaret, se à Siculis, ut causam prouinciæ susciperet, oratum: his uerbis usus est, sese iam ne deos quidem in suis urbibus, ad quos confugerent, habere; quòd eorum simulachra sanctissima C. Verres ex delubris religiosissimis sustulisset: quasi uero si Verres ex urbibus, delubrisq́; sustulerat, de cœlo quoq; sustulisset. Vnde apparet, istos Deos nihil habere in se amplius, quàm materiam, de qua sunt fabricati. Nec immerito ad te M. Tulli, hoc est ad teipsum hominem Siculi confugerunt; quoniam triennio sunt experti, Deos illos nihil ualere. essent enim stultissimi, si ad eos ob defendendas iniurias hominum confugissent, qui C. Verri nec pro seipsis irati esse poterant. At enim Verres ob hæc facinora damnatus est. Non ergo Dij uindicauerunt, sed Ciceronis industria. qua uel defensores eius oppressit: uel gratiæ restitit. Quid, quòd apud ipsum Verrem non fuit illa damnatio, sed uacatio? ut quemadmodum Dionysio Deorum spolia gestanti, Dij immortales bonam dederant nauigationem: sic etiam Verri bonam quietē tribuisse uideantur; in qua sacrilegijs suis tranquille frui posset. Nam frementibus postea ciuilibus bellis, sub obtentu damnationis ab omni periculo, & metu remotus, aliorum graues casus, & miserabiles exitus audiebat: & qui cecidisse solus omnibus stantibus uidebatur; is uero uniuersis cadentibus solus stetit; donec illum & opibus sacrilegio partis, & uita satiatum, ac senectute confectū proscriptio triūuiralis auferret, ea=

dem.s.quæ Tulliū uiolatæ deorum maiestatis ultorem. Quin ēt felix in eo ipso fuit, ꝙ ante suā mortem crudelissimū exitum sui accusatoris audiuit; Dijs uidelicet prouidētibus, ut sacrilegus, ac prædo ille religionū suarum nō ante moreretur, q̄ solatium de ultione cœpisset.

Quāto igitur rectius est, omissis insensibilibus, & uanis, oculos eò tendere; ubi sedes, ubi habitatio est Dei ueri; qui terrā stabili firmitate suspendit; qui cœlū distinxit astris fulgentibus; qui solem rebus humanis clarissimum, ac singulare lumen, in argumentum suæ unicæ maiestatis accendit; terris autem maria circunfudit; flumina sempiterno lapsu fluere præcepit;

Iussit & extendi campos, subsidere ualles,
Fronde tegi syluas, lapidosos surgere montes.

Quæ utiq; omnia non Iupiter fecit, qui ante annos mille septingentos natus est; sed idem

Ille opifex rerum, mundi melioris origo,

qui uocatur Deus. cuius principium, quoniam nō potest comprehendi; ne quæri debet quidem. Satis est homini ad plenam, perfectam'q; prudentiam; si Deum esse intelligat. cuius intelligentiæ uis, & summa hæc est; ut suspiciat, & honorificet communem parentem generis humani, & rerum mirabilium fabricatorem. Vnde quidam hebetis, obtusiq; cordis, elementa, quæ & facta sunt, & carent sensu, tanquam Deos adorant. qui cum Dei opera mirarentur, cœlum cum luminibus uarijs, terram cum campis & montibus, maria cum fluminibus, & stagnis, & fontibus: earū rerum admiratione obstupefacti, & ipsius artificis obliti, quem uidere non poterant, eius opera uenerari, &

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

colere cœperunt; nec unquam intelligere quiuerunt, quanto maior, quantoq; mirabilior sit, qui illa fecit ex nihilo. quæ cum uideant diuinis legibus obsequentia, cōmodis, atq; usibus hominū perpetua necessitate famulari: tamen illa Deos existimant esse, ingrati aduersus beneficia diuina, qui Deo patri indulgentissimo sua opera prætulerūt. Sed quid mirum, si aut barbari, aut imperiti homines errant? cum ēt philosophi stoicæ disciplinæ in eadē sint opinione; ut omnia cœlestia, quæ mouentur, in Deorum numero habenda esse censeant. siquidem Lucillus Stoicus apud Ciceronem sic loqtur. Hanc igitur in stellis constantiam, hanc tantam in tam uarijs cursibus in omni æternitate conuenientiam temporum, non possum intelligere sine mente, ratione, consilio. quæ cum in syderibus esse uideamus: non possumus ea ipsa non in Deorū numero reponere. Item paulo superius, Restat, inquit, ut motus astrorum sit uoluntarius. quæ qui uideat: non indocte solum, uerū etiam impie faciat; si Deos esse neget. Nos uero & quidē constanter negamus; ac uos ò philosophi non solum indoctos, & impios, uerum ēt cæcos, & ineptos, delirosq; probamus, qui ignorantiā imperitorū uanitate uicistis. Illi. n. Solē & Lunā, uos ēt sydera Deos putatis. Tradite igitur nobis stellarum mysteria; ut aras, & templa singulis erigamus; ut sciamus, quo quanq; ritu, quo die colamus; quibus nominibus, qbus precibus aduocemus: nisi forte nullo discrimine tam innumerabiles, tā minutos Deos aceruatim colere debemus. Quid quòd argumentum illud, quo colligunt uniuersa cœlestia Deos esse, in contrariū ualet? nā si Deos esse icirco opinātur;

quia

quia certos, & rationabiles cursus habent: errant. ex hoc enim apparet Deos non esse; q exorbitare illis à præstitutis itineribus non licet. Ceterũ si Dij essent: huc atq; illuc passim sine ulla necessitate ferrẽtur, sicut animantes in terra. quarũ quia liberæ sunt uolũtates: huc atq; illuc uagantur, ut libuit; & quo quãq; mens duxexit, eò fertur. Non est igitur astrorũ motus uolũtarius, sed necessarius; quia præstitutis legibus, officijs'q; deseruiunt. Sed cum disputaret de cursibus syderum; quos ex ipsa rerũ, ac temporũ congruentia intelligebat non esse fortuitos: xistimauit uoluntarios esse; tanq̃ nõ possent tam disposite, tam ordinate moueri, nisi sensus illis inesset officij sui sciens. O quàm difficilis est ignorantibus ueritas, & quàm facilis scientibus. Si motus, inquit, astrorum fortuiti non sunt: nihil aliud restat; nisi ut uoluntarij sint: immo uero ut nõ esse fortuitos manifestum est, ita nec uolũtarios. Quomodo igitur in conficiendis itineribus constantiã suam seruant? Nimirum Deus uniuersi artifex sic illa disposuit, sic illa machinatus est; ut per spatia cœli, diuina, & admirabili ratione decurrerent ad efficiendas succedentiũ sibi temporum uarietates. An Archimedes Siculus concauo ære similitudinem mundi, ac figuram potuit machinari; in quo ita solem, ac lunam cõposuit; ut inæquales motus & cœlestibus similes, cõuersionibus singulis quasi diebus efficerent: & non modo accessus solis, & recessus, uel incrementa, diminutiones'q; lunæ, uerum etiã stellarum uel errantium, uel uagarum dispares cursus, orbis ille dum uertitur, exhiberet? Deus ergo illa uera non potuit machinari, & efficere, quæ potuit solertia

hominis imitatione simulare? Vtrum'ne igitur Stoicus, si astrorum figuras in illo aere pictas, effictas'q; uidisset; suo illa consilio moueri diceret, ac non potius artificis ingenio? Inest ergo syderibus ratio, ad peragẽdos meatus suos apta: sed Dei est illa ratio, qui & fecit, et regit omnia; non ipsorum syderum, quae mouentur. Nam si solem stare uoluisset: perpetuus dies utiq; esset. Item si motus astra non haberent: quis dubitet, sempiternam noctem fuisse futuram? Sed ut diei, ac noctis uices essent; moueri ea uoluit, & tam uarie moueri, ut non modo lucis, ac tenebrarum mutuae uicissitudines fierent, quibus laboris, & quietis alterna spatia constarent; sed etiam frigoris, & caloris; ut diuersorũ temporum uis, ac potestas uel generandis, uel maturandis frugibus conueniret. Quam solertiam diuinae potestatis in machinandis itineribus astrorum quia philosophi non uidebant; animalia esse sydera putauerunt; tanquam pedibus & sponte, nõ diuina ratione procederent. Cur autem excogitauerit illa Deus, quis non intelligit? Scilicet ne solis lumine decedente, nimium caeca nox tetris, atque horrentibus tenebris ingrauesceret, noceret'q; uiuentibus. Itaq; & coelum simul mira uarietate distinxit: & tenebras ipsas multis, minutis'q; luminibus temperauit. Quanto igitur Naso prudentius, quàm illi, qui sapientiae studere se putant; qui sentit à deo lumina illa, ut horrorem tenebrarum depellerent, instituta. Is eum librum, quo φαινόμενα breuiter comprehendit, his tribus uersibus terminauit.

Tot numero, tali'q; Deus simulachra figura

Imposuit cœlo:perq; atras sparsa tenebras
Clara pruinosæ iussit dare lumina nocti.

Quòd si fieri non potest, ut stellæ Dij sint: ergo nec sol quidem, nec luna Dij esse possunt; quoniam à luminibus astrorum non ratione differunt, sed magnitudine. Quòd si hi Dij non sunt: ergo nec cœlum quidem; in quo illa omnia continentur. Simili modo si terra, quam calcamus, quam subigimus, & colimus ad uictum, Deus non est: nec campi quidem, ac montes Dij erunt. sed si hi non sunt: ergo ne tellus quidem uniuersa Deus uideri potest. Item si aqua, quæ seruit animantibus ad usum bibendi, aut lauandi, Deus non est: nec fontes quidem, ex quibus aqua profluit. si fontes non sunt; ne flumina quidem, quæ de fontibus colliguntur. si flumina quoque Dij non sunt: ergo & mare, quod ex fluminibus constat, Deus haberi non potest. Quòd si neque cœlum, neque terra, neque mare, quæ mundi partes sunt, Dij esse non possunt: ergo ne mundus quidem totus Deus est; quem ijdem ipsi Stoici & animantem, & sapientem esse contendunt, & propterea Deum. in quo tam inconstantes fuerunt; ut nihil dictum sit ab his, quod non ab ijsdem fuerit euersum. Sic enim argumentantur: Fieri non posse, ut sensu careat, quod sensibilia ex se generat. Mundus autem generat hominem, qui est sensu præditus: ergo & ipsum sensibilem esse. Item, Sine sensu esse non posse, cuius pars habeat sensum: igitur quia homo sensibilis est; etiam mundo, cuius pars homo est, inesse sensum. Propositiones quidem ueræ sunt; & sensibile esse, quod sensu præditum gignat; & ha-

bere sensum, cuius pars sensu aucta sit: sed assumptiones falsæ, quibus argumenta concludunt. quia neque mundus generat hominem: neque mundi homo pars est nam hominem à principio idem Deus fecit, qui & mundum: & non est mundi pars homo, sicut corporis membrum. potest enim mundus esse sine homine, sicut & urbs, & domus. Atqui ut domus, unius hominis habitaculum est, & urbs unius populi: sic & mundus domicilium totius generis humani. Et aliud est, quod incolitur; aliud, quod colit. Sed illi, dũ student id, quod falso susceperant, confirmare: & sensibilem esse mundum, & Deum argumentorum suorum consequentia non uiderunt. Nã si mundi pars est homo; & sensibilis est mundus, quia homo sentit: ergo quia mortalis est homo; mortalis sit & mundus, necesse est, nec tantum mortalis, sed ẽt omnibus morbis, & passionibus subiectus. Et è contrario, si Deus est mundus; & partes eius utiq; immortales sunt: ergo et homo Deus est, quia pars est (ut dicitis) mundi. si homo: ergo iumenta, & pecudes, & cætera genera bestiarum, & auium, & piscium; quoniam & illa eodẽ modo sentiunt, et mundi partes sunt. At hoc tolerabile est. nã et hæc colunt Aegyptij. Sed res eò peruenit; ut ranæ, & culices, & formicæ Dij esse uideãtur; quia & ipsis inest sensus, & partes mundi sunt. Ita semper argumenta ex falso petita, ineptos, & absurdos exitus habent. Quid, quòd ijdem ipsi aiunt, Deorum & hominum causa mundum esse constructum, quasi communem domum? ergo nec mundus Deus est; nec animans, si constructus est, animans enim non construitur, sed nascitur. Et si est ædificatus

BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE (FIRENZE)

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

sic utiq; tanq̃ domus, tanq̃ nauis: est ergo aliquis artifex mundi Deus. & seorsum erit mundus, qui factus est; seorsum ille, qui fecit. Iam, illud quàm repugnans & absurdum? quòd cum cœlestes ignes, cæteraq; mundi elementa Deos esse affirmant: item ipsum Deũ mundum dicunt. Quomodo potest ex deorum multorum aceruo unus Deus confici? Si astra Dij sunt: mundus ergo non Deus, sed domicilium Deorum est. Si uero Deus mundus est: ergo omnia illa, quæ sunt in eo, Dij non sunt, sed Dei membra; quæ utiq; solius Dei nomen accipere non possunt. Nec enim recte quis dixerit, membra hominis unius, multos homines esse. sed tamen non est similis cõparatio animalis, & mundi. Animal enim quia sensu prædi tum est: etiam membra eius habent sensum; nec, nisi à corpore diuulsa, putrescunt. Cuius igitur rei similitudinem gerit mundus? Nimirũ ipsi docent; cũ factum esse non diffitentur, ut esset Dijs, & hominibus quasi communis domus. Si ergo est constructus, ut domus: nec ipse Deus est, nec elementa; quæ sunt partes eius. quia neq; domus habere dominum sui potest; neq; illa, de quibus domus constat. Non tantum igitur ueritate, sed etiam uerbis suis reuincuntur. Sicut enim domus in usum habitandi facta, per se nihil sentit dominoq; subiecta est; qui eam fecit, aut incolit: ita mundus per se nihil sentiens, factori deo subiacet; qui eum in usum sui fecit. Duplici ergo ratione peccatur ab insipientibus: Primum, quòd elementa, idest Dei opera Deo præferunt: Deinde, quòd elementorum ipsorum figuras humana specie cõprehensas colunt. Nam solis, lunæq; simulachra humanum in modũ formãt:

item ignis, & terrae, & maris: quae illi Vulcanum, Vestam, Neptunum uocant; nec elementis ipsis in aperto litant. Tanta homines imaginum cupiditas tenet; ut iam uiliora ducantur illa, quae uera sunt. auro. s. gemmis, & ebore delectantur. Horum pulchritudo, ac nitor praestringit oculos: nec ullam religionem putant, ubicunq; illa non fulserint. Itaque sub obtentu Deorum, auaritia, & cupiditas colitur. Credunt enim Deos amare, quicquid ipsi concupiscunt; quicquid est, propter quod furta, & latrocinia, & homicidia quotidie saeuiunt; propter quod bella per totum orbem populos, urbes'q; subuertunt. Consecrant ergo Dijs manubias, & rapinas suas. quos certe necesse est imbecilles esse, ac summae uirtutis expertes, si subiecti sunt cupiditatibus. Cur enim coelestes eos putemus, si desyderāt aliquid de terra? Vel beatos, si aliqua re indigent? Vel incorruptos, si uoluptati habent ea, in quibus appetendis cupiditas hominum non immerito damnatur? Veniunt igitur ad Deos nō tam religionis gratia, quae nulla potest esse in rebus male partis, & corruptibilibus; q̄ ut aurum oculis hauriant; nitorē leuigati marmoris, aut eboris aspiciant; ut insignes lapillis, & coloribus uestes, uel distincta gemmis fulgentibus pocula insatiabili contemplatione contrectent. & quanto fuerint ornatiora templa, & pulchriora simulachra: tanto plus maiestatis habere creduntur. adeo religio Deorum nihil aliud est, q̄ quod cupiditas humana miratur. Hae sunt religiones; quas sibi à maioribus suis traditas, pertinacissime tueri, ac defendere perseuerant: nec considerant quales sint; sed ex hoc probatas, atq; ueras esse

confidunt, quòd eas ueteres tradiderũt: tantaq; est authoritas uetustatis; ut inquirere in eam, scelus esse ducatur. Itaq; creditur ei passim, tanquam cognitae ueritati. Deniq; apud Ciceronem sic dicit Cotta Lucillo. Habes Balbe, quid Cotta, quid pontifex sentiat. fac nunc ego intelligam, quid tu sentias. à te enim philosopho rationem religionis accipere debeo. Maioribus autẽ nostris, etiam nulla ratione reddita rationis, est credere. Si credis: cur ergo rationem requiris; quae potest efficere, ne credas? Si uero rationem requiris, & quaerendam putas: ergo non credis. ideo. n. quaeris, ut eam sequaris, cũ inueneris. Docet ecce te ratio non esse ueras religiones Deorum. Quid facies? maiorés ne potius, an rationem sequeris? quae quidem tibi ab alio insinuata, sed à te ipso inuenta, & electa est; cum omnes religiones radicitus eruisti. Si rationem mauis: discedere te necesse est ab institutis, & authoritate maiorum: quoniam id solum rectum est, quod ratio praescribit. Sin autem pietas maiores sequi suadet: fateris igitur & stultos illos fuisse, qui excogitatis contra rationem religionibus seruierint; & te ineptum, qui id colas, quod falsum esse cõuinceris. Sed tñ quoniam nobis tantopere maiorum nomen opponitur: uideamus tandẽ, q fuerint maiores illi; à quorũ authoritate discedi, nefas ducitur. Romulus urbem cõditurus, pastores, inter quos adoleuerat, cõuocauit. cũq; is numerus condendae urbi parum idoneus uideretur: constituit asylum. Eò passim confugerunt ex finitimis locis pessimi quiq; sine ullo conditionis discrimine. Ita conflauit ex his omnibus populum; legitq; in senatum eos, qui aetate anteibant; et patres appellauit,

quorum consilio gereret omnia. de quo senatu Propertius elegiarum scriptor hæc loquitur.

Curia, prætexto quæ nunc nitet alta senatu,
  Pellitos habuit, rustica corda, patres.
Bucina cogebat priscos ad uerba quirites.
  Centum illi in prato sæpe senatus erat.

Hi sunt patres; quorum decretis eruditi, ac prudentes uiri deuotissime seruiunt. id'q; uerum, ac immutabile omnis posteritas iudicat; quòd centum pelliti senes statutum esse uoluerunt. quos tamen (ut in primo libro dictum est) Pompilius illexit, ut uera crederent esse sacra, quæ ipse tradebat. Est uero, cur illorum authoritas tanti habeatur à posteris; quos nemo, cum uiuerent, neq; summus, neque infimus affinitate dignos iudicauit. Quare oportet, in ea re maxime, in qua uitæ ratio uersatur, sibi quenq; confidere, suo'q; iudicio, ac proprijs sensibus niti ad inuestigandam, & perpendendam ueritatem; quàm credentem alienis erroribus, decipi, tanquam ipsum rationis expertem. Dedit omnibus Deus pro uirili portione sapientiam; ut & inaudita inuestigare possent, & audita perpendere. Nec quia nos illi temporibus antecesserunt; sapientia quoque antecesserunt. quæ si omnibus æqualiter datur; occupari ab antecedentibus non potest. Illibabilis est tanquam lux, & claritas solis. quia ut sol oculorum, sic sapientia lumen est cordis humani. Quare cum sapere, idest ueritatem quærere, omnibus sit innatum: sapientiam sibi adimunt, qui sine ullo iudicio inuenta maiorum probant, & ab alijs pecudum more ducuntur. Sed hoc eos fallit; quòd maiorum nomine

posito, non putent fieri posse, ut aut ipsi plus sapiant, quia minores uocantur; aut illi desipuerint, quia maiores nominantur. Quid ergo impedit, quin ab ipsis sumamus exemplum; ut quomodo illi, qui falsa inuenerant, posteris tradiderunt; sic nos, qui uerum inuenimus, posteris meliora tradamus? Superest ingẽs quaestio: cuius disputatio non ab ingenio, sed à scientia uenit. quae pluribus explicanda erit; nequid dubium omnino relinquatur. Nam fortasse aliquis ad illa confugiat, quae à multis, & non dubijs traduntur authoribus; Eos ipsos, quos docuimus Deos non esse, maiestatem suam persaepe ostendisse & prodigijs, et somnijs, & augurijs, & oraculis. Et sane multa enumerari possunt digna miraculo, in primis illud, quòd Accius Nauius summus Augur, cum Tarquinium Priscum commoneret, ut nihil noui facere inciperet, nisi prius esset inauguratus; eiq; rex artis eius eleuans fidem diceret, ut consultis auibus renuntiaret sibi, utrum'ne fieri posset id, quod ipse animo concepisset; affirmaretq; Nauius posse: Cape igitur hanc, inquit, cotem; eam'q; nouacula disijce. at ille incunctanter accepit, ac secuit. Deinde illud, quòd Castor, & Pollux bello latino apud Lacum Iuturnae uisi sunt equorum sudorem abluentes; cum aedes eorum, quae iuncta fonti erat, sua sponte patuisset. ijdem bello Macedonico equis albis insidentes P. Vatinio Romam nocte uenienti se obtulisse dicuntur, nuntiantes, eo die regem Persen uictum, atq; captũ. quod paucis post diebus literae Pauli uerum fuisse docuerunt. Illud etiam mirabile, quòd simulachrum Fortunae muliebris non semel locutum esse traditur. item

Iunonis Monetæ; cum captis Veijs unus ex militibus ad eam transferendam missus, iocabundus, ac ludens interrogaret, utrum'ne Romã migrare uellet: respondit, uelle. Claudia quoq; proponitur in exemplo miraculi. Nam cum ex libris sibyllinis Idæa mater esset acciata; & in uado Tyberini fluminis nauis, in qua uehebatur, hæsisset; nec ullo modo, aut ulla ui commoueretur: Claudiam ferunt, quæ semper impudica esset habita ob nimios corporis cultus, Deam submissis genibus orasse; ut, si se castam iudicaret, suũ cingulum sequeretur: ita nauim, quæ ab omni iuuentute non ualuit commoueri, ab una muliere esse cõmotam. Illud æque mirum, quòd lue sæuiente Aesculapius Epidauro accitus, urbem Romam diuturna pestilentia liberasse perhibetur. Sacrilegi quoq; numerari possunt; quorum præsentibus pœnis iniuriam suam Dij uindicasse creduntur. Appius Claudius Censor, cum aduersus responsum ad seruos publicos sacra Herculis transtulisset: luminibus orbatus est; & Potitiorum gens, quæ prodidit, intra unius anni tempus extincta est. Item Censor Fuluius, cum ex Iunonis Laciniæ templo marmoreas tegulas abstulisset; quibus ædem Fortunæ equestris, quã Romæ fecerat, tegeret: & mente captus est; & amissis duobus filijs in illyrico militantibus, summo animi mœrore consumptus est. Præfectus etiam M. Antonij Turullius, cum apud Coos euerso Aesculapij luco classem fecisset; eodem postea loco à militibus Cæsaris est interfectus. His exemplis adiungitur Pyrrhus; qui sublata ex thesauro Proserpinæ Locrensis pecunia, naufragium fecit; ac uicinis Deæ litoribus illisus est; ut

nihil, præter eam pecuniam, incolume reperiretur. Ceres quoq; Milesia multum sibi apud homines uenerationis adiecit. Nam cum ab Alexandro capta ciuitas esset; ac milites ad eam spoliandam irrupissent: omniũ oculos repente obiectus fulgor ignis extinxit. Reperiuntur etiam somnia, quæ uim Deorum uideantur ostendere. Tiberio nanq; Attinio homini plebeio per quietem obuersatus esse Iupiter dicitur,, & præcepisse, ut Coss. & senatui nuntiaret, ludis circensibus proximis præsultorem sibi displicuisse; quòd Antronius Maximus quidam diuerberatum seruum sub furca medio circo ad supplicium duxerat; ideóq; ludos instaurari oportere. quod cum ille neglexisset; eodem die filiũ perdidisse; ipsum aũt graui morbo esse correptũ. et cum rursus eandẽ imaginem cerneret, quærentem, satís ne pœnarũ pro neglecto imperio pependisset: lectica delatus ad Coss. & omni re in senatu exposita, recepisse corporis firmitatem, suisq; pedibus domũ rediisse. Illud quoq; somnium non minoris fuit admirationis, quo Cæsar Augustus dicitur esse seruatus. Nam cum bello ciuili Brutiano implicatus graui morbo, abstinere prælio statuisset: medico eius Artorio Mineruæ species obuersata est, monens, ne propter corporis imbecillitatem castris se contineret Cæsar. Itaquæ in aciem lectica perlatus est: & eodem die à Bruto castra capta sunt. Multa præterea exempla similia possũt proferri: sed uereor, ne, si fuero in propositione rerum contrariarum diutius immoratus; aut oblitus esse propositi uidear; aut crimen loquacitatis incurram.

Exponam igitur omnium istorũ rationem: quò fa-

uilius res difficiles, & obscuræ intelliguntur. & has omnes simulati numinis præstigias reuelabo; quibus inducti homines, à ueritatis uia longius recesserunt. sed repetam longe altius; ut siquis ad legendum expers ueri, & ignarus accesserit; instituatur, atque intelligat, quod tandem sit caput horum, & causa malorum; & lumine accepto, suos, ac totius generis humani perspiciat errores. Sicut mater sine exemplo genuit authorem suũ: sic ineffabiliter pater genuisse credendus est coæternum. De matre natus est, qui ante iam fuit; de patre, qui aliquando non fuit. Hoc fides credat, intelligentia non requirat; ne aut non inuentum putet incredibile; aut repertum non credat singulare. Cum esset Deus ad excogitandum prudentissimus, ad faciendũ solertissimus, ante quàm ordiretur hoc opus mundi, * fecit in principio bonum ' & malum. Id plane quid sit, apertius explicabo; ne quis me ita loqui arbitretur, ut poëtæ solent. qui res incorporales quibusdam figuris quasi uisibilibus comprehendunt. Cum præter ipsum nihil adhuc esset, * quoniam pleni, & consumati boni fons in ipso erat, sicut est semper; ut ab eo bono tanquam riuus oriretur, longeq; proflueret, produxit similem sui spiritum, qui esset uirtutibus Dei patris præditus. Q uo autem id fecerit, cũ solus esset, in quarto libro docere conabimur. Deinde fecit alterũ, in quo indoles diuinæ stirpis non permansit. Itaque suapte inuidia tanquam ueneno infectus est, & ex bono ad malum transcendit, suoq; arbitrio, quod à Deo illi liberum datum fuerat, contrarium sibi nomen asciuit. Vnde apparet, cunctorum malorum fontẽ esse li=

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

uorem. Inuidit enim illi anteceſſori ſuo, qui deo patri perſeuerando, tum probatus, tum etiam charus eſt. Hunc ergo ex bono per ſe malum effectum Græci διάβολον appellant, nos criminatorem uocamus, quòd crimina, in quæ ipſe illicit, ad Deum deferat.

✱ Cur autem iuſtus Deus talem uoluerit eſſe, quantum ſenſus noſtri mediocritas poterit, explanare conabor. Fabricaturus Deus hunc mundum, qui conſtaret ex rebus inter ſe contrarijs, atque diſcordibus, conſtituit ante diuerſa, fecitq; ante omnia duos fontes rerum ſibi aduerſantium, inter ſeq; pugnantium, illos uidelicet duos ſpiritus; rectum, atque prauum. quorum alter eſt Deo tanquam dextera, alter tanquam ſiniſtra; ut in eorum eſſent poteſtate contraria illa, quorum mixtura & temperatione mundus, &, quæ in eo ſunt, uniuerſa conſtarent. Item facturus hominem, cui uirtutem ad uiuendum proponeret, per quam immortalitatem aſſequeretur; bonum & malum fecit; ut poſſet eſſe uirtus. quæ niſi malis agitetur; aut uim ſuam perdet; aut omnino non erit. nam ut opulentia bonum uideatur, acerbitas egeſtatis facit: & gratiam lucis commendat obſcuritas tenebrarum: ualitudinis & ſanitatis uoluptas, ex morbo ac dolore cognoſcitur. Ita bonum ſine malo in hac ui-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

ta esse non potest. & utrunque, licet contrarium sit; tamen ita cohæret, ut alterum si tollas, utrunque sustuleris. nam neque bonum comprehendi, ac percipi potest sine declinatione, ac fuga mali; nec malum caueri ac uinci sine auxilio comprehensi, ac percepti boni. necesse igitur fuerat & malum fieri, ut bonum fieret. Et quoniam fas non erat, ut à deo proficisceretur malum; neque enim contra se ipse faciet; illum constituit malorum inuentorem. quem cum faceret, dedit illi ad mala excogitanda ingenium, & astutiam; ut in eo esset & uoluntas praua, & perfecta nequitia. & ab eo contraria uirtutibus suis uoluit oriri, eumq; secum contendere. Vtrum'ne ipse plus bonorum daret, an ille plus malorum? Sed rursus quoniam deo summo repugnari non potest, bonorum suorum potestatem illi ultori assignauit. quem supra, bonum ac perfectum esse diximus. Ita duos ad certamen composuit, & instruxit. Sed eorum alte-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

rum dilexit, ut bonum filium; alterum abdicauit, ut malum. postea autem multos genuit alios operum suorum ministros; quos Graeci ἀγγέλους nominant; & illos unius, sed repugnantis naturae, qualis duorum. Sed pars illa corruptibilis, non utique statum corrupta est in ortus sui principio. Sed post compositum, ordinatumq; mundum, sicut mox docebimus, à substantiae coelestis uigore peruersa uoluntate desciuit. Caeterum in principio pares uniuersi, aequa conditione apud deum fuere; & idcirco angeli omnes:. quorum principes erant illi duo. Cum autem Deus ex his duobus alterum bono praeposuisset, alterum malo; exorsus est fabricam mundi, omnibus his, quos creauerat, ministrantibus, & per certa officia dispositis. ✳

Exorsus igitur Deus fabricam mundi, illum primũ, & maximum filium praefecit operi uniuerso; eoq; simul & consiliatore usus est, & artifice in excogitandis, ornandis, perficiendisq; rebus: quoniam is & prouidentia, & prudentia, & ratione, & potestate perfectus est. de quo nunc parcius; quòd alio loco & uirtus, & nomen eius, & ratio enarranda nobis erit. Nemo quaerat, ex quibus ista materijs tam magna, tam mirifica opera Deus fecerit. omnia enim fecit ex nihilo. Nec audiendi sunt poëtae, qui aiunt chaos in principio fuisse, idest confusionem rerũ, atq; elementorum; postea uero Deum diremisse omnem illam congeriem; singulisq; rebus ex confuso aceruo separatis, in ordinemq; descriptis, instruxisse mundũ pariter, et ornasse. Quibus facile est respondere potestatem dei non in-

telligentibus; quem credunt nihil efficere posse, nisi ex materia subiacente, ac parata. in quo errore etiam philosophi fuerunt. Nam Cicero de natura deorum disputans, sic ait. Primum igitur non est probabile, eam materiam rerum, unde orta sunt omnia, esse diuina prouidentia effectam; sed habere, & habuisse uim, et naturam suam. Vt igitur faber, cum quid ædificaturus est; non ipse facit materiam, sed ea utitur, quæ sit parata; fictorq; item cera: sic isti prouidentiæ diuinæ materiam præsto esse oportuit, non quam ipse faceret, sed quam haberet paratam. Quòd si non est à deo materia facta; ne terra quidem, & aqua, & aër, & ignis à Deo factus est. O quàm multa sunt uitia in his decem uersibus: Primum, quòd is, qui in aliis disputationibus, & libris fere omnibus prouidentiæ fuerit assertor, & qui acerrimis argumentis impugnauerit eos, qui prouidentiam non esse dixerunt; idem nunc quasi proditor aliquis, aut transfuga, prouidentiam conatus est tollere. in quo si contradicere uelis: nec cogitatione opus est, nec labore: sua illi dicta recitanda sunt. Nec enim ab ullo poterit Cicero, q̃ à Cicerone uehementius refutari. Sed concedamus hoc more, & instituto academicorum; ut liceat hominibus ualde liberis dicere, ac sentire quæ uelint. sententias ipsius consyderemus. Non est, inquit, probabile, materiam rerum à Deo factam. Quibus hoc argumentis probas? Nihil enim dixisti, quare hoc non sit probabile. Itaq; mihi è contrario uel maxime probabile uidetur: nec tamen temere uidetur, cogitanti plus esse aliquid in Deo: quem profecto ad imbecillitatem hominis redigis: cui nihil aliud, q̃ opificium

cium concedis. Quomodo igitur ab homine diuina illa-
nis differet; si ut homo, sic etiã Deus ope indigeat alie-
na? Indiget autem, si nihil moliri potest; nisi ab altero
illi materia ministretur. quod si fit: imperfectæ utiq;
uirtutis est: & erit iam potentior iudicandus materiæ
institutor. Quo igitur nomine appellabitur, qui poten-
tia Deum uincit? siquidem maius est, propria facere,
quàm aliena disponere. Si autem fieri non potest, ut sit
potentius Deo quicq̃; quem necesse est perfectæ esse uir-
tutis, potestatis, rationis: idem igitur materiæ fictor est,
qui & rerũ ex materia constantium. Neq;.n. Deo non
faciente, & inuito, esse aliquid aut potuit, aut debuit.
Sed probabile est, inquit, materiam rerum & habere,
& habuisse naturam suam, & uim. Quam uim po-
tuit habere, nullo dante? quã naturam, nullo generante?
Si habuit uim: ab aliquo eam assumpsit. A` quo autem
sumere, nisi à deo, potuit? Si habuit naturam; quæ utiq;
à nascendo dicitur: nata est. A` quo aũt, nisi à Deo, po-
tuit procreari? Natura.n. qua dicitur orta esse omnia, si
consilium non habet, efficere nihil potest. si autem ge-
nerandi, aut faciendi potens est: habet ergo consilium;
& propterea Deus sit, necesse est. Nec alio nomine ap-
pellari potest ea uis; in qua inest & prouidentia excô-
gitandi, et solertia, potestasq; faciendi. Melius igitur Se-
neca omnium Stoicorũ acutissimus: qui uidit nil aliud
esse naturam, q̃ Deum. Ergo, inquit, Deũ non laudabi-
mus, cui naturalis est uirtus? nec.n. illam didicit ex ul-
lo. Immo laudabimus. quamuis.n. naturalis illa ei sit:
sibi illam dedit: quoniam Deus ipsa natura est. Cum
igitur ortum rerũ tribuis naturæ, ac detrahis Deos; in

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

eodem luto hæsitans, uersuram soluis Geta. A quo enim fieri mundũ negas; ab eodẽ plane fieri mutato noĩe confiteris. Sequitur ineptissima cõparatio. Vt enim faber, inquit, cum quid ædificaturus est, non ipse facit materiam; sed utitur ea, quæ sit parata; fictorq; item cera: sic isti prouidentiæ diuinæ materiam esse præsto oportuit, nõ quam ipse faceret, sed quam haberet paratam. Immo uero non oportuit. erit enim Deus minoris potestatis, si ex parato facit. quod est hominis. faber enim sine ligno nihil ædificat: quia lignum ipsum facere nõ potest. non posse autẽ, imbecillitatis est humanæ. Deus uero facit sibi ipse materiam; quia potest. Posse enim, dei est. nam si non potest; Deus non est. Homo facit ex eo, quod est. quia per mortalitatem imbecillis est; per imbecillitatem, definitæ, ac modicæ potestatis. Deus aũt facit ex eo, quod nõ est. quia per æternitatem fortis est; per fortitudinem, potestatis immensæ. quæ fine, ac modo caret, sicut uita factoris. Quid ergo mirum, si facturus mundum Deus, prius materiam, de qua faceret; præparauit ex eo, quod non erat? quia nefas esset Deum aliunde aliquid mutuari; cum in ipso, uel ex ipso sint omnia. Nam si est aliquid ante illum factum; et quicquam non ab illo factum est: potestatem dei, & nomẽ amittet. At enim materia nunq̃ facta est, sicut Deus, qui ex materia fecit hunc mundum. Duo igitur constituuntur æterna, & quidem inter se contraria; quod fieri sine discordia, & pernicie non potest. Collidant enim necesse est ea, quorum uis, & ratio diuersa est. sic utraq; æterna esse non potuerũt, si repugnant. quia superare alterum, necesse est. Ergo fieri non potest, quin

æterni natura sit simplex; ut inde omnia, uelut ex fonte, descenderint. Itaque aut Deus ex materia ortus est; aut materia ex Deo. quid horum sit uerius, facile est intelligi. Ex his enim duobus alterum sensibile est; alterum caret sensu. Potestas faciendi aliquid non potest esse, nisi in eo, quod sentit; quod sapit; quod cogitat; quod mouetur. Nec incipi, aut fieri, aut cõsumari quicquam potest; nisi fuerit ratione præuisum, aut quemadmodum fiat ante quàm est; aut quemadmodũ constet postquam fuerit effectum. Deniq; is facit aliquid, qui habet uoluntatem ad faciendum, & manus ad id, quod uoluit, implendum. Quod autem insensibile est; iners, & torpidum semper iacet. nihil inde oriri potest, ubi nullus est motus uoluntarius. nam si omne animal ratione constat: certe nasci ex eo non potest, quod ratione præditum non est. nec aliunde accipi potest id, quod ibi, unde petitur, non est. Nec tamen commoueat aliquem, ꝙ animalia quædam de terra nasci uidẽtur. Hæc enim non terra per se gignit, sed spiritus Dei: sine quo nihil gignitur. Non ergo Deus ex materia, quia sensu præditum ex insensibili, sapiens ex bruto, impatibile de patibili, expers corporis de corporali nunquam potest oriri: sed materia potius ex Deo est. Quicqd.n. est solido, & contractabili corpore; accipit externam uim. quod accipit uim; dissolubile est. quod dissoluitur; interit. quod interit; ortum sit, necesse est. quod ortũ est; habuit fontem, unde oriretur, idest factorẽ aliquẽ sentientem, prouidum, peritumq; faciendi. is est profecto, nec ullus alius quàm Deus. Qui qm̃ sensu, rõne, prouidentia, potestate, uirtute præditus est; & animantia, &

inanima creare, & efficere potest. quia tenet, quomodo quidq; sit faciendum. Materia uero semper fuisse non potest. quia mutationem non caperet; si fuisset. Quod enim semper fuit: semper esse non desinit. et unde abfuit principium: abesse hinc etiam finem, necesse est. Quin etiam facilius est, ut id, quod habuit initium, fine careat; q̃ ut habeat finem, quod initio caruit. Materia ergo si facta non est: nec fieri ex ea quicquam potest. Si fieri ex ea nō potest: nec materia quidem erit. Materia enim est, ex qua fit aliquid. Omne autem, ex quo fit: quia recepit opificis manum; destruitur; et aliud esse incipit. Ergo quoniam finem habuit materia, tum, cum factus est ex ea mundus: & initium quoque habuit. Nã quod destruitur; aedificatum est. quod soluitur; alligatum. quod finitur; inceptum est. Si ergo ex commutatione, ac fine materia colligitur habuisse principium: à quo alio fieri, nisi à Deo, potuit? Solus igitur Deus est, qui factus non est: & iccirco destruere alia potest; ipse destrui non potest. permanebit semper in eo, quod fuit: quia non est aliunde generatus: nec ortus, nec natiuitas eius ex aliqua alia re pendet, quae illum mutata dissoluat. Ex seipso est, ut in primo diximus libro. & ideo talis est, qualem se esse uoluit; impassibilis, immutabilis, incorruptus, beatus, aeternus. Iã uero illa conclusio, qua sententiam terminauit Tullius, multo absurdior. Quòd si materia, inquit, à deo non est facta: nec terra quidem, & aqua, & aër, & ignis à deo factus est. Quàm callide periculum praeteruolauit. Sic enim superius illud assumpsit; tanquam probatione non indigeret: cum id multo esset incertius, q̃

illud, propter quod assumptum est. Si non est, inquit, à deo facta materia: nec mundus à Deo factus est. Ex falso maluit colligere, quod falsum est; quàm ex uero, quod uerum. Et cum debeant incerta de certis probari: hic probationem sumpsit ex incerto, ad euertendum, quod erat certum. Nam diuina prouidentia effectum esse mundum, ut taceam de Trismegisto, qui hoc praedicat; taceam de carminibus Sibyllarum, quae idem nuntiant; taceam de prophetis, qui opus mundi, ac opificium Dei uno spiritu, ac pari uoce testantur: etiam inter philosophos pene uniuersos conuenit. idem etiam Pythagorici, Stoici, Peripatetici, qui sunt principes omnis disciplinae. Denique à primis illis septem sapientibus, à Socrate usque ad Platonem pro confesso, & indubitato habitum est: donec unus multis post seculis extitit delirus Epicurus; qui auderet negare id, quod est euidentissimum, studio scilicet inueniendi noua; ut nomine suo constitueret disciplinam. Et quia nihil noui potuit reperire: ut tamen dissentire à caeteris uideretur; uetera uoluit euertere. in quo illum circumlatrantes philosophi omnes coarguerũt. Certius est igitur, mundum prouidentia instructum, quàm materiae prouidentia conglobatum. Quare non oportuit putare, iccirco mundum non esse diuina prouidẽtia factum, quia materia eius diuina prouidentia facta non sit: sed quia mundus diuina prouidentia sit effectus; & materiam esse factam diuinitus. Credibilius est enim, materiam potius à Deo factam; quia deus omnia potest: quàm mundum à Deo non esse factum: quia sine mente, ratione, consilio nihil fieri potest. Verum haec non Cice-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

ronis est culpa, sed sectæ. Cũ enim suscepisset disputationem, qua deorum naturam tolleret; de qua philosophi garriebant: omnem diuinitatem ignorantia ueri putauit esse tollendam. Itaque Deos potuit tollere; quia non erant. Cũ aũt prouidentiam diuinam, quæ est in uno Deo, conaretur euertere: q̃a cõtra ueritatem niti cœperat; deficiẽtibus argumentis, in hãc foueã necessario decidit, unde se extricare non posset. Hic ergo illum teneo hærentem, teneo defixum, quo Lucillus, qui contra disserebat, obmutuit. Hic est ergo cardo rerum; hic uertuntur omnia. Explicet se Cotta, si potest, ex hac uoragine. proferat argumenta, quibus doceat, semper fuisse materiam, quam nulla prouidentia effecerit. Ostendat, quomodo quicquam ponderosum, & graue aut esse potuerit sine authore; aut immutari ualuerit, ac desierit esse, quod semper fuit; ut inciperet esse, quod nunquam fuit. Quæ si docuerit: tum demum assentiar, ne mundum quidem diuina prouidentia constitutum: & tamen sic assentiar; ut alijs illum laqueis teneam. Eodem enim, quò nollet, reuoluetur, ut dicat & materiam, de qua mundus est, et mundum, qui de materia est, natura extitisse: cum ego ipsam naturam Deum esse contendam. Nec enim potest facere mirabilia, id est maxima ratione constantia, nisi qui habet mentem, prouidentiam, potestatem. Ita fiet, ut Deus fecerit omnia; nec quicquam esse possit omnino, quod non originem à deo traxerit. At idem quoties Epicureus est; & non uult à deo factum eße mundum: quærere solet, quibus manibus, quibus machinis, quibus uectibus, qua molitione hoc tantum opus

fecerit. Videret fortasse, si eo tempore potuisset esse, quo Deus fecit. Sed ne perspiceret homo dei opera; noluit eum inducere in hunc mundum, nisi perfectis omnibus. sed ne induci quidem poterat. quomodo enim subsisteret, cum fabricaretur desuper cœlum, terra subterfundaretur; cum fortasse humida uel nimijs rigoribus torporata concrescerent; uel igneis caloribus incocta, & solidata, durescerent. Aut quomodo uiueret, sole nõdum instituto, nec frugibus, nec animalibus natis? Itaq; necesse fuit hominem postremo fieri; cum iam mundo, cæterisq; rebus manus summa esset imposita. Denique sanctæ literæ docent, hominem fuisse ultimum dei opus; et sic inductum fuisse in hunc mundũ, quasi in domum iam paratam, & instructam. illius enim causa facta sunt omnia. Idem etiam poëtæ fatentur. Ouidius perfecto iam mundo, & uniuersis animalibus figuratis, hoc addidit.

Sanctius his animal, mentisq; capacius altæ
Deerat adhuc, & quod dominari in cætera posset.
Natus homo est.

adeo nefas existimandũ est, ea scrutari, quæ Deus uoluit esse cælata. Verum ille non audiendi, aut discendi studio requirebat, sed refellendi: quia confidebat, neminem id posse dicere. Quasi uero ex hoc putandum sit, non esse hæc diuinitus facta; quia quomodo facta sint, non potest peruideri. An tu, si educatus in domo fabrefacta, & ornata, nullam unq̃ fabricam uidisses: domum illam putasses non ab homine esse ædificatam; quia, quomodo ædificatur, ignorares? idem profecto de domo quæreres, quod nunc de mundo requiris: quibus manibus, quibus ferramentis ho-

mo tanta esset opera molitus; maxime si saxa ingentia, immensa cementa, uastas columnas, opus totum sublime, & excelsum uideres. non'ne haec tibi humanarum uirium modum uiderentur excedere; q̃a illa non tam uiribus, quàm ratione, atque artificio facta esse nescires? Quòd si homo, in quo nihil perfectum est; tamen plus efficit ratione, quàm uires eius exiguae patiãtur; quid est, cur incredibile tibi esse uideatur, cum mũdus dicitur factus à Deo? in quo, quia perfectus est; nec sapientia potest habere terminum, nec fortitudo mensuram. Opera ipsius uidentur oculis. quomodo autem illa fecerit; ne mente quidem uidetur. quia (ut Hermes ait) mortale immortali, temporale perpetuo, corruptibile incorrupto propinquare non potest, id est propius accedere, & intelligentia subsequi. & ideo terrenum adhuc animal rerum coelestium perspectionem nõ capit. quia corpore quasi custodia septum tenetur, quò minus soluto, ac libero sensu cernat omnia. Sciat igitur q̃ inepte faciat, qui res inenarrabiles quaerit. Hoc est. n. modũ conditionis suae transgredi; nec intelligere, quousq; homini liceat accedere. Deniq; cum aperiret homini ueritatem Deus; ea sola scire nos uoluit, quae interfuit hominem scire ad uitam consequẽdam. quae uero ad curiosam, et profanam cupiditatem pertinebant; reticuit, ut arcana essent. Quid ergo quaeris, quae nec potes scire; nec si scias, beatior fias? Perfecta est in homine sapientia; si & Deum esse unum, & ab ipso esse facta uniuersa cognoscat. Nunc quoniam refutauimus eos, qui de mundo, & factore eius Deo aliter sentiunt, quàm ueritas habet: ad diuinam mundi fabri-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

eam reuereamur: de qua in arcanis sanctæ religionis literis traditur. Fecit igitur Deus primum omnium cœlum, & in sublime suspendit: quod esset sedes ipsius Dei conditoris. Deinde terram fundauit, ac cœlo subdidit: quam homo cum cæteris animalium generibus incoleret. Eam uoluit humore circunflui, & contineri. Suum uero habitaculum distinxit claris luminibus; & impleuit; sole scilicet, lunæq; orbe fulgenti, & astrorum micantium splendentibus signis adornauit: tenebras autem, quod est his contrarium, constituit in terra. nihil enim per se continet luminis, nisi accipiat à cœlo. in quo posuit lucem perennem, & superos & uitam perpetuam: & contra in terra tenebras, inferos, & mortem. Tanto enim hæc ab illis superioribus distant, quantum mala à bonis, & uitia à uirtutibus. Ipsius quoque terræ binas partes contrarias inter se, diuersasq; constituit, scilicet orientem, occidentemq;. ex quibus oriens, Deo similis censetur; quia ipse luminis fons, & illustrator est rerum, & quod oriri nos faciat ad uitam sempiternam. Occidens autem conturbatæ illi, prauæq; menti ascribitur; quòd lumen abscondat; quòd tenebras semper inducat; & quòd homines faciat occidere, atque interire peccatis. Nam sicut lux orientis est; in luce autem uitæ ratio uersatur: sic occidentis tenebræ sunt: in tenebris autem & mors, & interitus continetur. Deinde alteras partes eadem ratione dimensus est, meridiem, ac septentrionẽ. quæ partes illis duabus societate iunguntur. Ea enim, quæ est solis calore flagrantior; proxima est, & cohæret orienti. At illa,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

quæ frigoribus, & perpetuo gelu torpet; eiusdem est, cuius extremus occasus. Nam sicut contrariæ sunt lumini tenebræ, ita frigus calori. Vt igitur calor lumini est proximus, sic meridies orienti: ut frigus tenebris, ita plaga est septentrionis occasui. Quibus singulis partibus suum tempus attribuit. Ver scilicet orienti, æstas meridionali plagæ, occidenti autumnus est, septentrioni hyems. In his quoq; duabus partibus, meridionali, et septentrionali, figura uitæ et mortis continetur: quia uita in calore est, mors in frigore. Sicut autem calor ex igne est, ita frigus ex aqua. Secundum harum partiũ dimensionem, diem quoq; fecit, ac noctem; qui spatia, & orbes temporum perpetuos, ac uolubiles, quos uocamus annos, alterna per uices successione conficiant. Dies, quem primus oriens subministrat; Dei sit, necesse est, ut omnia, quæcunq; meliora sunt. Nox autem, quam occidens extremus inducit; eius. s. quem Dei esse æmulum diximus. Quæ duo etiam in hoc præscius futurorum Deus fecit; ut ex ijs & ueræ religionis, et falsarum superstitionum imago quædam ostenderetur. Nam sicut sol, qui oritur in die; licet sit unus, unde solem esse appellatum Cicero uult uideri; quòd obscuratis syderibus, solus appareat: tamen quia uerum, ac perfectæ plenitudinis lumen est; & calore potissimo, et fulgore clarissimo illustrat omnia: Ita in Deo, licet sit unus; & maiestas, & uirtus, et claritudo perfecta est. Nox autem, quam prauo illi antitheo dicimus attributam; eius ipsius multas, & uarias religiones per similitudinem demonstrat. Quamuis enim stellæ innu-

merabiles micare, ac radiare uideātur: tamen, quia nō sunt plena, ac solida lumina; nec caloris perferunt quicquam; nec tenebras multitudine sua uincunt. Duo igitur illa principalia inueniuntur, quæ diuersam, & contrariam sibi habent potestatem; calor, & humor. quæ mirabiliter Deus ad sustentanda, & gignenda omnia excogitauit. Nam cum uirtus Dei sit in calore, et igni: nisi ardorem, uimq; eius admista humoris, ac frigoris materia temperasset; nec nasci quicquam, nec cohærere potuisset: quin statim conflagratione interiret, quicqd esse cœpisset. Vnde & philosophi quidam, & poëtæ discordi concordia mundum constare dixerunt: sed rationem penitus non uiderunt. Heraclitus ex igne nata esse omnia dixit, Thales Milesius ex aqua. Vterq; uidit aliquid: sed errauit tamen uterq;: quòd alterutrum si solum fuisset; neq; aqua nasci ex igne potuisset, neq; rursus ignis ex aqua. Sed est uerius, simul ex utroque permisto cuncta generari. Ignis quidem permisceri cum aqua non potest: quia sunt utraq; inimica: & si cominus uenerint; alterutrum, quod superauerit, conficiat alterum, necesse est: Sed eorum substantiæ permisceri possunt. Substantia ignis, calor est; aquæ, humor. Recte igitur Ouidius.

Quippe, ubi temperiem sumpsere humorq́;, calorq́;;
Concipiunt: & ab his oriuntur cuncta duobus.
Cūq; sit ignis aquæ pugnax: uapor humidus omnes
Res creat: & discors concordia fœtibus apta est.

Alterum enim quasi masculinum elementum est, alterum quasi fœmininum, alterum actiuum, alterum patibile. ideóq; à ueteribus institutum est; ut sacra-

mento ignis, & aquæ nuptiarum fœdera sanciantur; quòd foetus animantium calore, & humore corporentur, atque animentur ad uitam. Cum enim cōstet omne animal ex anima, & corpore: materia corporis in humore est, animæ in calore. quod ex auium fœtibus datur scire: quos crassi humoris plenos, nisi opifex calor fouerit; nec humor potest corporare, nec corpus animare. Exulibus quoque ignis, & aqua interdici solebat. adhuc enim uidebatur nefas, quamuis malos tamen, homines supplicio capitis afficere. Interdicto igitur usu earum rerum, quibus uita constat hominum; perinde habebatur, ac si esset, qui eam sententiam exceperat, morte multatus. adeo ista duo elementa prima sunt habita: ut nec ortū hominis, nec sine his uitam crediderint posse constare. Horum alterum nobis commune est cum cæteris animantibus; alterum soli homini datum. Nos. n. quoniam cœleste, atq; immortale animal sumus; igne utimur; qui nobis in argumentum immortalitatis datus est: quoniam ignis è cœlo est. cuius natura, quia mobilis est, & sursum nititur; uitæ continet rationem. Cætera uero animalia, quoniam tota sunt mortalia, tantummodo aqua utuntur. quod est elementum corporale, atque terrenum. Cuius natura, quia mobilis est, ac deorsum uergens, figuram mortis ostendit. Ideo pecudes neque in cœlum suspiciunt: neq; religiones sentiūt. quoniam ab his usus ignis alienus est. Vnde autem, uel quomodo Deus hæc duo principalia, ignem, et aquam uel accenderit, uel eliquauerit; solus scire potest, qui fecit. Consumato igitur mundo, animalia uarij generis, dissimilibus formis, & magna, & minora ut

fierent, imperauit. Et facta sunt bina, idest diuersi sexus singula: ex quorum foetibus & aer, & terra, & maria completa sunt. Deditq; his omnibus generatim Deus alimenta de terra; ut usui hominibus esse possent: alia nimirum ad cibos, alia uero ad uestimentum: quae autem magnarum sunt uirium; ut in excolenda terra iuuarent. unde dicta sunt iumenta. Ita rebus omnibus mirabili descriptione compositis, regnum sibi aeternum parare constituit; et innumerabiles animas procreare, quibus immortalitatem daret. Tum fecit ipse sibi simulachrum sensibile, atque intelligens; idest ad imaginis suae formam, qua nihil potest esse perfectius; hominem figurauit ex limo terrae. unde homo nuncupatus est; quòd sit factus ex humo. Denique Plato humanam formam θεοειδῆν esse ait; & Sibylla: quae dicit,

εἰκὼν ἴστ᾽ ἄνθρωπος ἐμὴ, λόγον ὀρθὸν ἔχουσα.

De hac hominis fictione poëtae quoque, quamuis corrupte, tamen non aliter tradiderunt. nanq; hominem de luto à Prometheo factum esse dixerunt. Res eos non fefellit, sed nomen artificis. Nullas enim literas ueritatis attigerant: sed quae prophetarum uaticinio tradita, in sacrario Dei continebantur; ea de fabulis & obscura opinione collecta, & deprauata, ut ueritas à uulgo solet uarijs sermonibus dissipata corrumpi, nullo non addente aliquid ad id, quod audierant; carminibus suis comprehenderunt. & hoc quidem inepte; quòd tam mirabile, tamq; diuinum opificium homini dederunt. Quid enim opus fuit, hominem de luto fingi; cum posset eadem ratione generari, qua ipse Pro-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

metheus ex Iapeto natus est? qui si fuit homo: generare hominem potuit, facere non potuit. De Dijs autem illum non fuisse, pœna eius in caucaso monte declarat. Sed neq; patrem ipsius Iapetum, patruum'q; Titana quisquam Deos nuncupauit: quia regni sublimitas penes Saturnum solum fuerit: per quam diuinos honores cum omnibus suis posteris consecutus est. Multis argumentis hoc figmentum poëtarum coargui potest. Factum esse diluuium ad perdendam, tollendam'q; ex orbe terræ malitiam, constat inter omnes. Idem enim & philosophi, poëtæ, scriptores'q; rerũ antiquarum loquuntur; in eo'q; maxime cum prophetarum sermone consentiunt. Si ergo cataclysmus à Deo ideo factus est; ut malitia, quæ per nimam multitudinem increuerat, perderetur: quomodo fictor hominis Prometheus fuit? cuius filium Deucalionem ijdem ipsi ob iustitiã solum esse dicunt seruatum. quomodo unus gradus, & una progenies orbem terræ tam celeriter potuit hominibus implere? Sed uidelicet hoc quoq; sic corruperunt, ut illud superius; cũ ignorarent, in quo tempore cataclysmus sit factus in terra; & quis ob iustitiam meruerit genere humano pereunte saluari; et quomodo, aut cum quibus seruatus sit. quæ omnia propheticæ literæ docent. Apparet ergo falsum esse, qđ de opificio itidẽ Promethei narrant. Verum quia poëtas dixeram non omnino mentiri solere, sed figuris inuoluere, & obscurare quæ dicant: non dico esse mentitos, sed primum omnium Prometheum simulachrum hominis formasse de pingui, & molli luto; ab eo'q; natam primo artem, & statuas, & simulachra fingendi. siquidem Io-

uis temporibus fuit. quibus primum templa constituit: & noui Deorum cultus esse cœperunt. sic ueritas fucata mendacio est: & illud, quod à Deo factum ferebatur, homini, qui opus diuinum imitatus est, etiam cœpit ascribi. Cæterum fictio ueri, ac uiui hominis é limo Dei est. quod Hermes quoq; tradit: qui non tantum hominem ad imaginem Dei factum esse dixit à Deo; sed etiam illud explanare tentauit, quàm subtili ratione singula quæq; in corpore hominis membra formauerit; cum eorum nihil sit, quod non tantundem ad usus necessitatem, quantum ad pulchritudinem ualeat. Id uero etiam Stoici, cum de prouidentia disserũt, facere conantur; & secutus eos Cicero pluribus quidem locis. Sed tamen materiam tam copiosam, & uberem strictim contigit. quam ego nunc icirco prætereo, quia nuper proprium de ea re librum ad Demetrianũ auditorem meũ scripsi. Illud hoc loco præterire non possum; quòd errantes philosophi quidam aiunt, homines, cæteraq; animalia sine ullo artifice orta esse de terra; unde illud Virgilianum est.

Terrea progenies duris caput extulit aruis.

& ij maxime fuerunt in ea sententia, qui esse prouidentiam negant. Nam Stoici animantium fabricam diuinæ solertiæ tribuunt. Aristoteles autem labore se, ac molestia liberauit, dicens, semper mundum fuisse: itaq; & humanum genus, & cætera, quæ in eo sunt, initiũ non habere, sed fuisse semper, ac semper, fore. Sed cum uideamus, singula quæq; animalia, quæ ante non fuerant, incipere esse, & esse desinere: necesse est, totum genus aliquando esse cœpisse, & aliquando desiturum

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

esse, quia cœperit. Omnia enim tribus temporibus contineri necesse est, præterito, præsenti, futuro. Præteriti est origo, præsentis substantia, futuri dissolutio. Quæ omnia in singulis hominibus apparent. & incipimus enim, cum nascimur; & sumus, cum uiuimus; & desinimus, cum interimus. Vnde etiam tres parcas esse uoluerunt, unam, quæ uitam hominibus ordiatur; alterã, quæ contexat; tertiam, quæ rumpat, ac finiat. In toto autem genere hominum quia solũ præsens tempus apparet: ex eo tamen & præteritum, idest origo colligitur; & futurum, idest dissolutio. Nam quoniam est; apparet aliquando cœpisse. esse enim nulla res sine exordio potest. & quia cœpit; apparet quandoq; desitura. Nec enim potest id totum esse immortale, quod ex mortalibus constat. Nam sicut uniuersi per singulos interimus: fieri potest, ut aliquo casu omnes simul, uel sterilitate terrarum, quæ accidere uel particulatim solet, uel pestilentia ubiq; diffusa, quæ singulas urbes, atq; regiones plerunq; populatur; uel incendio in orbem misso, quale iã fuisse sub Phaëtonte dicitur; uel diluuio aquarum, quale sub Deucalione traditur, cum præter unũ hominem genus omne deletum est. Quod diluuium si casu accidit; profecto potuit accidere, ut & unus ille, qui superfuit, interiret. Si autẽ diuinæ prouidentiæ nutu, quod negari non potest, ad reparandos homines reseruatus est: apparet, in Dei potestate esse uel uitam, uel interitum generis humani. quod si potest occidere in totum; quia per partes occidit: apparet, aliquando esse ortum: & ut fragilitas initium, sic declarat & terminum. Quæ si uera sunt: non potuit defendere Aristoteles,

teles, quò minus habuerit & mundus ipse principiũ. quod si Aristoteli Plato, & Epicurus extorquent: & Platoni, & Aristoteli, qui semper fore mundum putauerunt, licet sint eloquentes; ingrate tamen idem Epicurus eripiet, quia sequitur, ut habeat & finem. Sed hæc in ultimo libro pluribus exequemur. Nunc ad hominis originem recurramus. Aiunt, certis cõuersionibus cœli, & astrorũ motibus maturitatem quandam extitisse animalium serendorum: itaq; terrã nouam semen genitale retinentem, folliculos ex se quosdam in uterorũ similitudinem protulisse. de quibus Lucretius. Crescebant uteri terrè radicibus apti. eosq;, cum maturassent, natura cogente ruptos animalia tenera profudisse. Deinde terrã ipsam humore quodã, qui esset lacti similis, exuberasse; eoq; alimento animantes esse nutritos. Quomodo autem uim frigoris, aut caloris ferre, aut uitare potuerunt; aut omnino nasci, cum sol exureret, frigus astringeret? Non erant, inquiunt, in principio mundi hyems, & æstas, sed perpetua temperies, & uer æquabile. Cur ergo nihil horum fieri etiam nunc uidemus? Quia semel, aiunt, fieri necessarium fuit, ut animalia nascerentur. postq̃ uero esse cœperunt; concessa his facultate generandi, & terra parere desijt; & temporis conditio mutata est. O q̃ facile est, mendacia redarguere: Primũ, quòd nihil potest esse in hoc mundo, quod non sic permaneat, ut cœpit. nec enim sol & luna, & astra tunc non erant; aut cum essent, meatus non habebant, aut non diuina moderatio, quæ cursus eorũ temperat, et gubernat, cum ipsis simul cœperit: Deinde, quòd si ita sit, ut dicũt, prouiden-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

tiam esse, necesse est. & in ipsum incidunt, quod maxime fugiunt. Nondum enim natis animalibus, aliquis utiq; prouidit, ut nascerentur; ne orbis terræ desertus, atq; incultus horreret. ut autem de terra sine officio parentum nasci possent, necesse est magna ratione esse prouisum: deinde ut humor ille concretus de terra in uarias imagines corporum fingeretur: item ut é folliculis, quibus tegebãtur, accepta uidendi, sentiendiq; ratione, tanquam ex aluo matrum profunderentur. Mira, inexplicabilisq; prouisio est. sed putemus id quoq; casu accidisse: illa certe, quæ sequuntur, fortuita esse non possũnt; ut terra continuo lacte manaret; ut aëris temperies esset æqualis. Quæ si constat icirco esse facta, ut animalia recens edita uel haberent alimentum, uel non haberent periculum: necesse est, ut aliquis diuina nescio qua ratione prouiderit. quis autem potest prouidere, nisi Deus? Videamus tamen, an id ipsum, quod dictitant; fieri potuerit; ut homines nascerẽtur é terra. Si consyderet aliquis, quandiu, & quibus modis educetur infans; intelliget profecto, non potuisse terrigenas illos pueros sine ullo educatore nutriri. Fuit enim necesse, quampluribus mensibus iacere proiectos, donec confirmatis neruis mouere se, locumq; mutare possent. qúod uix intra unius anni spatium fieri potest. Iam, uide utrumne infans eodem modo, et eodem loco, quo est effusus, iacere per multos menses ualuerit. An non humore illo terræ, quod alimenti gratia ministrabat, & sui corporis purgamentis in unum mistis obrutus, corruptusq; moreretur? Itaq; nullo modo fieri potest, quin ab aliquo fuerit educatus. nisi forte anima-

lia omnia non tenera nata sunt, sed excreta. quod ut dicerent, nunquam uenit illis in mentem. Omnis ergo illa ratio impossibilis, & uana est: si tamen ratio dici potest, qua id agitur, ut nulla sit ratio. Qui enim dicit omnia sua sponte esse nata; nihilq; diuinæ prouidentiæ tribuit: hic profecto rationem non asserit, sed euertit. Quòd si neq; quicquam fieri sine ratione, neq; nasci potest: apparet diuinam esse prouidentiam; cuius est propriũ, quod dicitur ratio. Deus igitur rerum omniũ machinator fecit hominem. quod Cicero quamuis expers cœlestium literarum, uidit tamen; qui libro de legibus primo, hoc idem tradidit, quod prophetæ. cuius uerba subieci. Hoc animal prouidum, sagax, multiplex, acutum, memor, plenum rationis, et consilij, quẽ uocamus hominem, præclara quadam conditione generatum esse à summo Deo: solum est enim ex tot animantium generibus, atq; naturis, particeps rationis, & cogitationis, cum cætera sint omnia expertia. Vides'ne hominem quamuis longe à ueritatis notitia remotum, tamen, quoniam imaginem sapientiæ tuebatur, intellexisse non nisi à Deo hominem potuisse generari? Sed tamẽ diuinis opus est testimonijs; ne minus humana sufficiant. Sibylla hominem Dei opus esse testatur.

ὃς μόνος ἐστὶ θεὸς κτίστης ἀκράτητος ὑπάρχων
αὐτός δ᾽ ἐστήριξε τύπον μορφῆς μερόπων τε
αὐτὸς ἔμιξε φύσιν πάντων γενετῆς βιότοιο.

Eadem sanctæ literæ continent. Deus ergo ueri patris officio functus est. Ipse corpus effinxit; ipse animam, qua spiramus, infudit. Illius est totum, quicquid sumus. Quo id fecerit, si nos oporteret scire, docuisset,

sicut docuit cætera, quæ cognitionem nobis & pristini erroris, & ueri luminis attulerunt. Cum ergo marem ad similitudinem suam primum finxisset; tum etiam fœminam configurauit ad ipsius hominis effigiem; ut duo inter se permisti sexus propagare sobolem possent, & omnem terram multitudine opplere. In ipsius autem hominis fictione, illarum duarum materierum, quas inter se diximus esse contrarias, ignis, & aquæ conclusit, perfecit'q; rationem. Ficto enim corpore, spirauit ei animam de uitali fonte spiritus sui, qui est perennis; ut ipsius mundi ex contrarijs constantis elementis similitudinem gereret. Constat enim ex anima, & corpore, idest quasi é cœlo, et terra. quandoquidem anima, qua uiuimus, uelut é cœlo oritur à deo; corpus é terra, cuius é limo diximus esse formatū. Empedocles, quem nescias utrum'ne inter poëtas, an inter philosophos numeres, quòd de rerum natura uersibus scripsit, ut apud Romanos Lucretius, & Varro; quatuor elementa constituit, idest Ignem, Aërem, Aquam, & Terram, fortasse Trismegistum secutus, qui nostra corpora ex his quatuor elementis constituta esse dixit à Deo. habere nanq; in se aliquid ignis, aliquid aëris, aliquid aquæ, aliquid terræ; & neq; ignem esse, neq; aërem, neq; aquam, neq; terram. quæ quidem falsa non sunt. Nam terræ ratio in carne est; humoris, in sanguine; aëris, in spiritu; ignis, in calore uitali. Sed neq; sanguis à corpore secerni potest, sicut humor à terra; neq; calor uitalis à spiritu, sicut ignis ab aëre. adeo rerum omnium duo sola reperiuntur elementa: quorum omnis ratio in nostri corporis fictione conclusa est. Ex

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

rebus igitur diuersis, ac repugnantibus homo factus est, sicut ipse mundus ex luce, ac tenebris, ex uita, & morte. quae duo inter se pugnare in homine praecepit; ut si anima superauerit, quae ex Deo oritur, sit immortalis, & in perpetua luce uersetur: si autem corpus uicerit animam, ditioniq; subiecerit; sit in tenebris sempiternis, & in morte. Cuius non ea uis est, ut iniustas animas extinguat omnino, sed ut puniat in aeternum. Eam poenam, secundam mortem nominamus; quae est & ipsa perpetua, sicut & immortalitas. Primam sic definimus. Mors est naturae animantium dissolutio. uel ita. Mors est corporis, animaeq; seductio. Secunda uero sic. Mors est aeterni doloris perpessio. uel ita. Mors est animarum pro meritis ad aeterna supplicia damnatio. Haec mutas pecudes non attingit: quarum animae non ex Deo constantes, sed ex communi aëre, morte soluuntur. In hac igitur societate coeli, atq; terrae, quorum effigies in homine expressa est, superiorem partem tenent ea, quae sunt dei, anima scilicet, quae dominium corporis habet: inferiorem autem ea, quae sunt diaboli, corpus utique. quod quia terrenum est; animae debet esse subiectum, sicut terra coelo. Est enim terra quasi uasculum, quo tanquam domicilio temporali spiritus coelestis utatur. utriusq; officia sunt; ut hoc, quod est ex coelo, & Deo imperet; illud uero, quod ex terra est, diabolo seruiat. Quod quidem non fugit hominem nequam Sallustium: qui ait, Sed omnis nostra uis in animo, & corpore sita est. animi imperio, corporis seruitio, magis utimur. Recte, si ita uixisset, ut locutus est. Seruiuit enim foedissimis uoluptatibus; suamq; ipse sen-

tentiam uitæ prauitate dissoluit. Quod si anima ignis est, ut ostendimus; in cœlum debet eniti, sicuti ignis, ne extinguatur, hoc est ad immortalitatem, quæ in cœlo est. Et sicut ardere, ac uiuere non potest ignis; nisi aliqua pingui materia teneatur, in qua habeat alimentum: sic animæ materia, & cibus est sola iustitia, qua tenetur ad uitam. Post hæc Deus hominem, qua exposui ratione generatum, posuit in Paradiso, idest in horto fœcundissimo, & amœnissimo: quem in partibus orientis omni genere ligni, arborumq; conseruit; ut ex earum uarijs fructibus aleretur; expersq; omnium laborum, Deo patri summa deuotione seruiret. Tum dedit ei certa mandata; quæ si obseruasset, immortalis maneret; si transcendisset, morte afficeretur. Id autem præceptum fuit, ut ex arbore una, quæ fuit in medio Paradisi, non gustaret; in qua posuerat intelligentiam boni, & mali. Tum criminator ille inuidens operibus Dei, omnes fallacias, & calliditates suas ad decipiendum hominem intendit, ut ei adimeret immortalitatem. Et primo mulierem dolo illexit, ut uetitum cibum sumeret: & per eam ipsi quoq; homini persuasit, ut transcenderet Dei legem. Percepta igitur scientia boni, & mali pudere eum nuditatis suæ cœpit; absconditq; se à facie Dei: quod antea non solebat. Tum Deus eiecit hominem de Paradiso, sententia in peccatores lata, ut uictum sibi labore conquirerent: ipsumq; Paradisum igni circumuallauit; ne homo posset accedere; donec summum iudicium faciat in terra; & iustos uiros cultores suos in eundem locum reuocet morte sublata: sicut sacræ literæ docent, & Sibylla

erythræa, cum dicat.

οἱ δὲ θεὸν τιμῶντες ἀληθινὸν, ἀέναόν γε
ζωὴν κληρονομοῦσι τὸν αἰῶνος χρόνον αὐτοὶ
οἰκοῦντες παράδεισον ὁμῶς ἐριθηλέα κῆπον

Verum quoniam hæc extrema sunt; tota in extrema operis huius parte tractabimus. Nũc ea, q̃ prima sunt, explicemus. Mors itaq; secuta est hominem secundũ Dei sententiã. quod et Sibylla in carmine suo docet, dicens.

ἄνθρωπον πεπλάσθαι θεοῦ παλάμαις ἐνὶ αὐταῖς
ὅντε πλάνησεν ὄφις δολίως ἐπὶ μοῖραν ἀνελθεῖν
τοῦ θανάτου γνῶσίν τε λαβεῖν ἀγαθοῦ τε κακοῦ τε.

Sic facta hominis uita est temporaria, sed tamen longa, quæ in mille annos propagaretur. quod diuinis literis proditum, & per omnium scientiam publicatum cum Varro non ignoraret; argumentari nixus est, cur putarentur antiqui mille annos uictitasse. Ait enim, apud Aegyptios pro annis menses haberi, ut non solis per xij signa circuitus faciat annum, sed luna, quæ orbem illum signiferum xxx dierum spatio illustrat. quod argumentum perspicue falsum est. Nemo enim tunc millesimum annum transgressus est. Nunc uero qui ad centesimũ perueniunt; quod fit sæpissime: mille certe, ac ducentis mensibus uiuunt. Et authores idonei tradunt, ad cxx annos perueniri solere. Sed quia ignorabat Varro, cur, aut quando uita hominis esset diminuta; ipse diminuit; cum sciret mille & quadringentis mensibus posse uiuere hominem. Deus autem postea, cum uideret orbem terræ malitia, & sceleribus oppletum; statuit humanum genus diluuio perdere: sed tamen ad multitudinem reparandã delegit unũ, quod

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

corruptis omnibus singulare iustitiæ supererat exemplum. Hic cum sexcentorum esset annorum; fabricauit arcam, sicut præceperat ei Deus; in qua ipse cum coniuge, ac tribus filijs, totidemq; nuribus seruatus est; cum aqua uniuersos montes altissimos operuisset. Deinde orbe siccato, execratus iniustitiam prioris seculi Deus; ne rursus longitudo uitæ, causa esset excogitandorum malorum; paulatim per singulas progenies diminuit hominis ætatem; atq; in centum & xx annis metam collocauit, quam transgredi non liceret. Ille uero, cum egressus esset ex arca, ut sanctæ literæ docent, terram studiose coluit; atque uineam sua manu seuit. Vnde arguuntur, qui authorem uini Liberum putant. Ille enim non modo Liberum, sed etiam Saturnum, atq; Vranum multis antecessit ætatibus. qua ex uinea cum primum fructum cepisset; lætus factus, bibit usque ad ebrietatem, iacuitq; nudus. Quod cum uidisset unus ex filijs, cui nomen fuit Cham; non texit patris nuditatem: sed egressus, etiam fratribus indicauit. At illi sumpto pallio, intrauerunt auersis uultibus, patremq; texerunt. Quæ cum facta recognouisset pater; abdicauit, atque expulit filium. At ille profugus in eius terræ parte consedit, quæ nunc Arabia nominatur. eaq; terra de nomine suo Chanaam dicta est; & posteri eius Chananæi. Hæc fuit prima gens, quæ Deum ignorauit; quoniam princeps eius, & conditor cultum Dei à patre non accepit, maledictus ab eo. itaque ignorantiam diuinitatis minoribus suis reliquit. Ab hac gente proximi quiq; populi multitudine increscente fluxerunt. Ipsius autem pa-

tris posteri, Hebraei dicti; penes quos religio dei resedit. sed & ab his postea multiplicato in immensum numero, cum eos angustiae locorum suorum capere non possent; tum adolescentes uel missi à parentibus, uel sua sponte, cum rerũ penuria cogeret, profugi ad quaerendas sibi nouas sedes, huc atque illuc dispersi, omnes insulas, & orbem totum repleruntur; & à stirpe sanctae radicis auulsi, nouos sibi mores, ac instituta pro arbitrio condiderunt. Sed omnium primi qui Aegyptum occupauerunt; coelestia suspicere, atque adorare coeperunt. Et quia neq; domicilijs tegebantur propter aëris qualitatem (nec enim ullis in ea regione nubibus subtexitur coelum) cursus syderum, & defectus notauerunt; dum ea saepe uenerantes, curiosius, atq; liberius intuerentur. Postea deinde portentificas animalium figuras, quas colerent, commenti sunt, quibusdam prodigijs inducti. quorum mox authores aperiemus. Caeteri autem, qui per terram dispersi fuerunt; admirantes elementa mundi, coelum, solem, terram, mare, sine ullis imaginibus, ac templis uenerabantur; & his sacrificia in aperto celebrabant; donec processu temporum potentissimis regibus templa, & simulachra fecerunt; eaq; uictimis, & odoribus colere instituerunt sic aberrantes à notitia Dei, gentes esse coeperunt. Errant igitur, qui Deorum cultus ab exordio rerum fuisse contendunt, & priorem esse gentilitatem, quàm Dei religionem. quam putant posterius inuẽtam; quia fontem, atq; originem ueritatis ignorant. Nũc ad principium mundi reuertamur. Cum ergo numerus hominum coepisset increscere; prouidens Deus, ne fraudibus

suis Diabolus, cui ab initio terræ dederat potestatē, uel corrumperet, uel dispergeret homines, quos in exordio fecerat; misit angelos ad tutelam, cultum'q; generis humani. quibus quia liberum arbitriū erat datum, præcepit ante omnia; ne terræ contagione maculati, substantiæ cœlestis amitterent dignitatem. scilicet id eos facere prohibuit, quòd sciebat esse facturos, ut ueniam sperare non possent. Itaq; illos cum hominibus commorantes dominator ille terræ fallacissimus, cósuetudine ipsa paulatim ad uitia pellexit, & mulierum congressibus inquinauit. Tum in cœlum ob peccata, quibus se immerserant, nō recepti, ceciderunt in terram. sic eos Diabolus ex angelis Dei suos fecit satellites, ac ministros. Qui autem sunt ex his procreati; quia neq; angeli, neq; homines fuerunt, sed mediam quandam naturam gerentes; non sunt ad inferos recepti, sicut in cœlum parentes eorum. Ita duo genera dæmonum facta sunt, unū cœleste, alterum terrenum. Hi sunt immundi spiritus, malorum, quæ geruntur, authores. quorum idem Diabolus est princeps. Vnde Trismegistus illum δαιμονάρχην uocat. Dæmonas autem grammatici dictos aiunt, quasi δαήμονας, idest peritos, ac rerum scios. hos autem putant Deos esse. Sciunt illi quidem futura multa, sed non oīa; quippe quibus penitus consiliū Dei scire nō licet. & ideo solent respōsa in ambiguos exitus tēperare. Eos poëtæ et sciūt esse dæmonas; et loquūtur. Hesiodus ita tradit.

τοὶ μὲν δαίμονες εἰσὶ Διὸς μεγάλου διὰ βουλὰς
ἐσθλοὶ ἐπιχθόνιοι φύλακες θνητῶν ἀνθρώπων.

Quod icirco dictum est; quoniam custodes eos huma-

commentum est, et decipitur lactantius.

no generi Deus miserat. sed ipsi, cum sint perditores hominum; custodes tamen se uideri uolunt, ut ipsi colantur, & Deus non colatur. Philosophi quoq; de his dixerunt. Nam Plato etiam naturas eorum in sympo=sio exprimere conatus est. Et Socrates esse circa se assi=duum dæmona loquebatur; qui sibi puero adhæsisset; cuius arbitrio, & nutu sua uita regeretur. Magorum quoq; ars omnis, ac potentia horum aspirationibus con stat. à quibus inuocati, uisus hominum præstigijs obcæcantibus fallunt; ut non uideant ea, quæ sunt; & ui=dere se putent illa, quæ non sunt. Hi, ut dico, spiritus contaminati, ac perditi per omnem terram uagantur; & solatium perditionis suæ perdendis hominibus operantur. itaq; omnia insidijs, fraudibus, erroribus complent. adhærent enim singulis hominibus; & omnes hostiatim domos occupant; ac sibi geniorum nomen assumunt. sic enim latino sermone dæmonas interpretãtur. Hos in suis penetralibus consecrant. his quotidie merum profundunt; & scientes, dæmonas uenerantur, quasi terrestres Deos, & quasi depulsores malorum, quæ ipsi faciunt & irrogant. Qui quoniam sunt spiritus tenues, et incomprehensibiles; insinuant se corporibus hominum; & occulte in uisceribus operti, ualetu=dinem uitiant; morbos citant; somnijs animos terrent; mentes furoribus quatiunt; ut homines his malis cogant ad eorum auxilia decurrere. Quarum omniũ fallaciarum ratio expertibus ueritatis obscura est. Pro=desse. n. eos putant, cũ nocere desinunt; qui nihil aliud possunt, q̃ nocere. Dicat fortasse aliquis, colẽdos esse ergo, ne noceant, siquidem possunt nocere. Nocent illi qui

natura dea monu[m] ... [illegible]

dem; sed iis, à quibus timentur; quos manus Dei potẽs & excelsa non protegit; qui profani sunt à sacramento ueritatis. Iustos autem, idest cultores Dei metuunt. cuius nomine adiurati, de corporibus excedunt. quorũ uerbis, tanquam flagris uerberati, nõ modo dæmonas se esse confitẽtur; sed etiam nomina sua edunt, illa, quæ in templis adorantur, & quod plerunque coram cultoribus suis faciunt, non utique in opprobrium religionis, sed honoris sui. quia nec Deo, per quem adiurantur; nec iustis, quorum uoce torquentur, mentiri possunt. Itaq; maximis sæpe ululatibus editis, uerberari se, & ardere, & iam, iamq; exire proclamant. tantum habet Dei cognitio, ac iustitia potestatis. Cui ergo nocere possunt, nisi iis, quos habent in sua potestate? Deniq; affirmat eos Hermes, qui cognouerint Deum, non tantum ab incursionibus dæmonum tutos esse; uerum etiam ne fato quidem teneri. μία, inquit, φυλακὴ εὐσέβεια. εὐσεβοῦς γὰρ ἀνθρώπου οὔτε δαίμων κακὸς, οὔτε εἱμαρμένη κρατεῖ. θεὸς γὰρ ῥύεται τὸν εὐσεβῆ ἐκ παντὸς κακοῦ. τὸ γὰρ ἓν, καὶ μόνον ἐν ἀνθρώποις ἐστὶν ἀγαθὸν εὐσέβεια. Quid sit autem εὐσέβεια, alio loco his uerbis testatur, dicens. ἡ γὰρ εὐσέβεια γνῶσίς ἐστι τοῦ θεοῦ. Asclepius quoq; auditor eius, eandem sententiam latius explicauit in illo sermone perfecto, quem scripsit ad regem. Vterq; uero dæmonas esse affirmat inimicos, & uexatores hominum: quos ideo Trismegistus ἀγγέλους πονηροὺς appellat. adeo non ignorauit ex cœlestibus deprauatos terrenos esse cœpisse. Eorum inuenta sunt astrologia, & aruspicina, & auguratio, & ipsa, quæ dicuntur oracula, & necromantia, & ars ma-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

gica, & quicquid praeterea malorum exercent homines uel palam, uel occulte. quae omnia per se falsa sunt; ut Sibylla erythraea testatur.

—ἐπεὶ πλάνη πάντα τάδ᾽ ἐστὶν,
ἅπερ ἄφρονες ἄνδρες ἐρευνῶσι κατ᾽ ἦμαρ.

sed ijdem ipsi authores praesentia sua faciunt, ut uera esse credantur. Ita hominum credulitatem mentita diuinitate deludunt; quòd illis uerum aperire non expedit. Hi sunt, qui imagines, & simulachra fingere docuerunt; qui, ut hominum mentes à cultu ueri Dei auerterent; & fictos mortuorum regum uultus, & ornatos, exquisita pulchritudine statui, consecrariq; fecerunt; & illorum sibi nomina quasi personas aliquas induerunt. Sed eos magi, & ij, quos uere maleficos uulgus appellat, cum artes suas execrabiles exercent, ueris suis nominibus cient, illis coelestibus, quae in literis sanctis leguntur. Hi porro incesti, ac uagi spiritus, ut turbent omnia, & errores humanis pectoribus infundant; serunt, ac miscent falsa cum ueris. Ipsi enim, coelestes multos finxerunt esse, & unum regem omnium Iouem; eo quòd multi sunt spiritus angelorum in coelo, & unus parens, ac dominus omnium Deus: sed ueritatem mentitis nominibus inuolutam ex oculis abstulerunt. Nam Deus (ut principio docui) neque nomine, cum solus sit, eget: neque angeli, cum sint immortales, dici se Deos aut patiuntur, aut uolunt. quorum unum, solumq; officium est seruire nutibus Dei; nec omniuo quicquam, nisi iussu eius, facere. Sic enim mundum regi à Deo dicimus, ut à rectore prouinciam. cuius apparitores nemo socios eße in regenda prouincia dixe-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

rit; quamuis illorum ministerio res geratur. Et hi tamen possunt aliquid præter iussa rectoris, per ipsius ignorantiam, quæ est conditionis humanæ. ille autem præses mundi, & rector uniuersi, qui scit omnia; cuius diuinis oculis nihil septum est: solus habet rerum omnium cum filio suo potestatem: nec est in angelis quicquam, nisi parendi necessitas. Itaque nullum sibi honorem tribui uolunt. quorum honor in Deo est. Illi autem, qui desciuerunt à Dei ministerio; quia sunt ueritatis inimici, & præuaricatores Dei, nomen sibi, & cultum Deorum uendicare conantur: non quòd ullum honorem desyderent (quis enim honor perditis est?) nec ut Deo noceant, cui noceri non potest; sed ut hominibus. quos nituntur à cultura, & notitia ueræ maiestatis auertere; ne immortalitatem adipisci possint, quam ipsi sua nequitia perdiderunt. Offundunt itaque tenebras; & ueritatem caligine obducunt; ne dominum, ne patrem suum norint. & ut illiciant; facile in templis se occulunt; & sacrificijs omnibus præsto adsunt; eduntq; sæpe prodigia, quibus obstupefacti homines, fidem commodent simulachris diuinitatis, ac numinis. Inde est, quòd ab augure lapis nouacula incisus est; & quòd Iuno Veiensis migrare se Romam uelle respondit; quòd Fortuna muliebris periculum denuntiauit; quòd Claudiæ manum nauis secuta est; quòd in sacrilegos & Iuno nudata, & Locrensis Proserpina, & Ceres Milesia uindicauit; & Hercules de Appio, & Iupiter de Atinio, & Minerua de Cæsare. Hinc, quòd serpens urbem Romam pestilentia liberauit Epidauro accersitus. Nam illuc δαιμο-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

πάρχης ipse in figura sua sine dissimulatione perductus est. siquidem legati ad eam rem missi, draconem secum miræ magnitudinis attulerunt. In oraculis autem uel maxime fallunt. quorum præstigias profani à ueritate intelligere non possunt: ideoq; ab illis attribui putant & imperia, & uictorias, & opes, & euentus prosperos rerum; denique ipsorum nutu sæpe rempublicam periculis imminentibus liberatam. quæ pericula & responsis denuntiauerunt; & sacrificijs placati, auerterunt. Sed omnia ista fallaciæ sunt. Nam cum dispositiones Dei præsentiant; quippe qui ministri eius fuerunt: interponunt se in his rebus; ut quæcunq; à deo uel facta sunt, uel fiunt, ipsi potissimum facere, aut fecisse uideantur. & quoties alicui populo, uel urbi secundum Dei statum boni quid impendet: illi se id facturos uel prodigijs, uel somnijs, uel oraculis pollicentur; si sibi templa, si honores si sacrificia tribuantur. quibus datis, cum illud acciderit, quod necesse est; summam sibi pariunt uenerationem. Hinc templa deuouentur; & nouæ imagines consecrantur; mactantur greges hostiarum. Sed cum hæc facta sunt; nihilo minus tamen & uita, & salus eorum, qui hæc fecerint, immolantur. Quoties autem pericula impendent; ob aliquam se ineptam, & leuem causam profitẽtur iratos; sicut Iuno Varroni, quòd formosum puerum in templo Iouis ad excubias tenendas collocarat: & ob hanc causam Romanum nomen apud Cannas pene deletum est. Quòd si Iuno alterum Ganymedem uerebatur: cur iuuentus Romana luit pœnas? Vel si dij tantummodo duces curant, cæteram multitudinem ne-

gligunt: cur Varro solus euasit, qui hoc fecit? & Paulus, qui nihil meruit, occisus est? Videlicet nil tunc Romanis accidit fatis Iunonis iniquæ; cum Annibal duos exercitus populi Romani & astu, & uirtute confecit. Nam Iuno audere non poterat aut Carthaginem defendere, ubi arma eius, et currus fuit; aut Romanis nocere, quia progeniem troiano à sanguine duci
Audierat, tyrias olim quæ uerteret arces.
Sed illorum sunt isti lusus; qui sub nominibus mortuorum delitescentes, uiuentibus plagas tendunt. itaq; siue illud periculum, quod imminet, uitari potest; uideri uolunt id placati auertisse: siue non potest; id agunt, ut propter illorum contẽptum accidisse uideatur. itaq; sibi apud homines, qui eos nesciunt; authoritatem, ac timorem pariunt. Hac uersutia, & his artibus notitiam ueri, ac singularis Dei apud omnes gentes inueterauerũt. Suis enim uitijs perditi, sæuiunt, et crassantur, ut perdant. Icirco etiam humanas hostias excogitauerunt, ipsi hostes humani generis; ut quàm multas deuorarent animas. Dicet aliquis, cur ergo Deus hæc fieri patitur? nec tam malis succurrit erroribus? Vt mala cũ bonis pugnent; ut uitia sint aduersa uirtutibus, ut habeat alios, quos puniat; alios, quos honoret. Vltimis.n. temporibus statuit de uiuis, ac mortuis iudicare. de quo iudicio mihi erit in ultimo libro disputatio. Differt ergo, donec ueniat temporum finis; quo effundat iram suã in potestate, ac uirtute cœlesti, sicut Vatum prædicta priorum Terribili monitu horrificant. Nũc autem patitur homines errare, & aduersum se quoq; impios esse, ipse iustus, & mitis, & patiens. Nec enim fieri
potest,

potest, ut non is, in quo perfecta sit uirtus, sit etiam perfecta patientia. Vnde quidam putant, ne irasci quidem Deum omnino; quòd affectibus, qui sunt perturbationes animi, subiectus non sit: quia fragile est omne animal, quod afficitur, et commouetur. Quae persuasio ueritatem, atq; religionem funditus tollit. Sed seponatur interim locus hic nobis de ira Dei disserendi; quòd & uberior est materia, & opere proprio latius exequenda. Illos ergo nequissimos spiritus quisquis ueneratus fuerit, & secutus; nec coelo, nec luce potietur; quae sunt Dei: sed in illa decidet, quae in distributione rerum attributa esse ipsi malorum principi disputauimus, in tenebras scilicet, & inferos, et in supplicium sempiternum. Docui, religiones Deorum triplici ratione uanas esse: Vna, quòd simulachra ipsa, quae coluntur, effigies sint hominum mortuorum. est autem peruersum, & incongruens, ut simulachrum hominis à simulachro Dei colatur. colit enim quod est deterius, & imbecillius. tum inexpiabile facinus esse, deserere uiuentem, ut defunctorum monimentis seruias; qui nec uitam, nec lucem dare cuiquam possunt, qua ipsi carent. nec esse alium quenquam Deum, praeter unum, cuius iudicio, ac potestati omnis anima subiecta sit. Altera, quòd ipsae imagines sacrae, quibus inanissimi homines seruiunt; omni sensu carent, quoniam terra sint. Quis autem nō intelligat, nefas esse, rectum animal curuari, ut adoret terram? quae idcirco pedibus nostris subiecta est; ut calcanda nobis, non adoranda sit: qui sumus ideo excitati, & ex eo statum sublimem praeter caeteras animantes accepimus; ut non reuoluamur deorsum: ne hūc coe-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

lestem uultum proijciamus ad terram; sed oculos eò dirigamus, quò illos naturæ suæ conditio direxit; nihil'q; aliud adoremus, nihil colamus, nisi solum artificis, parentis'q; nostri unicum numen. qui propterea hominem rigidum figurauit; ut sciamus nos ad superna, & cœlestia prouocari. Tertia, quòd spiritus, qui præsunt ipsis religionibus, condemnati, & abiecti à Deo, per terram uolutentur. qui non tantum nihil præstare cultoribus suis possint; quoniam rerum potestas penes unum est: uerum etiam mortiferis eos illecebris, & erroribus perdant; quoniam hoc illis quotidianum est opus, tenebras hominibus obducere, ne quæratur ab illis uerus Deus. Non igitur colẽdi sunt; quia sententiæ Dei subiacent. Est enim piaculum maximum, addicere se potestati eorum, quibus, si iustitiam sequare, potentior esse possis, & eos adiuratione diuini nominis expellere, ac fugare. Quòd si apparet, religiones istas tot modis esse uanas, quibus docui: manifestum est, eos, qui uel mortuis supplicant; uel terram uenerantur; uel spiritibus impuris animas suas mancipant; rationem hominum non tenere; eos'q; impietatis, ac sceleris sui supplicia pensuros, qui rebelles aduersus parentem generis humani Deum, susceptis inexpiabilibus sacris fas omne uiolarunt. Quicunq; igitur sacramentum hominis tueri; rationem'q; naturæ suæ nititur obtinere: ipse se ab humo suscitet; & erecta mente oculos suos tendat in cœlum; non sub pedibus quærat Deum; nec à uestigijs suis eruat, quod adoret (quia quicquid homini subiacet, infra hominem sit, necesse est) sed quærat in sublimi, quærat in summo. quia nihil potest

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

homine maius esse, nisi quod fuerit supra hominem. Deus autem maior est homine; supra ergo, non infra est. nec in ima potius, sed in summa regione quaerendus est. Quare non est dubium, quin religio nulla sit, ubicunq; simulachrum est. Nam si religio ex diuinis rebus est; diuini autem nihil est, nisi in coelestibus rebus: carent ergo religione simulachra. quia nihil potest esse coeleste in ea re, quae fit ex terra. quod quidem de nomine ipso sapienti apparere potest. Quicquid enim simulatur; id falsum sit, necesse est. nec potest unquam ueri nomen accipere, quod ueritatem fuco, & imitatione mentitur. Si autem omnis imitatio, non res potissimum seria, sed quasi ludus, ac iocus est: non religio in simulachris, sed mimus religionis est. Praeferendum est igitur uerum omnibus falsis. calcanda terrena, ut coelestia consequamur. Ita enim res se habet, ut quisquis animam suam, cuius origo de coelo est, ad inferna, & ima prostrauerit; eò cadat, quò se ipse deiecerit. ideóq; oportet rationis, ac status sui memorem, non nisi ad superna niti semper, ac tendere. quod qui fecerit; hic plane sapiens, hic iustus, hic homo, hic coelo, Deóq; dignus iudicabitur. quem suus parens non humilem, nec ad terram more quadrupedum abiectum, sed stantem potius, ac rectum, sicut eum fecit, agnouerit. Peracta est igitur (ni fallor) magna, & difficilis suscepti operis portio: & maiestate coelesti suggerente nobis dicendi facultatem, inueteratos depulimus errores. Nunc uero maior nobis, ac difficilior cum philosophis proposita luctatio est. quorum summa doctrina, & eloquentia, quasi moles

aliqua mihi opponitur. Nā ut illic multitudine, ac prope consensu omnium gentium ueritas premebatur; ita hic authoritate præstantium omni genere laudis uirorum. Quis autem nesciat, plus esse momenti in paucioribus doctis, quàm in pluribus imperitis? sed non est desperandum, istos quoq; de sententia, Deo, ac ueritate ducibus, posse depelli. nec tā pertinaces fore arbitror; ut clarissimum solem sanus, ac patentibus oculis uidere se negent. Modo illud uerum sit, quod ipsi solēt profiteri; studio inuestigandæ ueritatis se teneri: efficiam profecto, ut quæsitam ueritatem diu & aliquando inuentam esse credant; & humanis ingenijs inueniri non potuisse, fateantur.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

L. COELII LACTANTII FIRMIANI DIVINARVM INSTITVTIONVM, ADVERSVS GENTEIS, LIBER TERTIVS, DE FALSA SAPIENTIA AD CONSTANTINVM IMPERATOREM.

u Ellem mihi, quando ueritas in obscuro latere adhuc existimatur, uel errore, atq; imperitia uulgi, uarijs & ineptis superstitionibus seruientis; uel philosophis prauitate ingeniorum turbantibus eam potius, q̃ illustrantibus; etsi non qualis in M. T. fuit; quia praecipua, & admirabilis fuit: aliquam tamen proximam eloquentiae contingere facultatem: ut quantum ueritas ui sua propria ualeat; tantum ingenij quoq; uiribus nixa, exereret se aliquando; & discussis, conuictis'q; tam publicis, quàm eorum, qui sapientes putantur, erroribus, humano generi clarissimũ lumen inferret. Quod quidem duabus ex causis fieri uellem; uel quòd magis possent credere homines ornatae ueritati, qui ẽt mendacio credunt, capti orationis ornatu, lenocinio'q; uerborum; uel certe, ut ipsi philosophi suis armis potissimum, quibus placere sibi, et confidere solent, opprimerentur à nobis. Sed quoniam Deus hanc uoluit rei esse naturam; ut simplex, & nuda ueritas, esset luculentior; quia satis ornata per se est; ideo'q; ornamentis extrinsecus additis fucata, corrumpitur; mendacium ue-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

ro specie placet aliena; quia per se corruptum uane-
scit, ac defluit, nisi aliunde ornatu quæsito circumlitum
fuerit, ac politum: æquo animo fero, ingenium mihi
mediocre fuisse concessum. Verum ego non eloquentiæ,
sed ueritatis fiducia suscepi hoc opus, fortasse maius,
quàm ut possit meis uiribus sustineri: quod tamen, etiã
si ego defecerim; Deo, cuius est hoc munus, adiuuante,
ueritas ipsa complebit. Etenim cum sciam maximos
quoq; oratores à causidicis mediocribus sæpe uictos;
quòd tanta est potentia ueritatis, ut seipsam, quamuis
in rebus exiguis, sua claritate defendat: cur hanc ego
in maxima causa ab ingeniosis quidem illis, ac disertis
uiris, sed tamen falsa dicentibus oppressum iri putem?
ac non illa, si minus oratione nostra, quæ de tenui fon
te admodum exilis emanat; lumine tamen suo clara,
& illustris appareat? Nec si philosophi doctrina lite-
rarum mirabiles extiterunt: ego etiam illis scientiam
ueri, cognitionemq; concesserim. quam nemo cogitan-
do, aut disputando assequi potest. Neq; enim nunc re-
prehendo eorum studium, qui ueritatem scire uolue-
runt; quia naturam hominis Deus ueri adipiscendi cu-
pientissimam fecit: sed id arguo, id reuinco; quòd ho-
nestam illorum, & optimam uoluntatem non sit secu-
tus effectus; quia neq; quid esset uerum ipsum, sciebãt;
neque quomodo, aut ubi, aut qua mente quærendum.
Ita dum succurrere humanis erroribus cupiunt; ipsi se
in plagas, & errores maximos induxerunt. Ad hoc
igitur me opus coarguendi philosophiam, susceptæ ma-
teriæ ordo ipse deduxit. Nam cum error omnis aut ex
religione falsa oriatur, aut ex sapientia: in eo conuin-

cendo necesse est utrunque subuertere. Cum enim sit nobis diuinis literis traditum, cogitationes omnium philosophorum stultas esse: id ipsum re, & argumentis docendum est: nequis honesto sapientiae nomine inductus, aut inanis eloquentiae splendore deceptus, humanis malit quàm diuinis credere. quae quidem tradita sunt breuiter, ac nude. nec enim decebat aliter: ut cum Deus ad hominem loqueretur, argumentis asfereret suas uoces, tanquam fides ei non haberetur: sed, ut oportuit, est locutus, quasi rerum omnium maximus iudex; cuius non est argumentari, sed pronuntiare uerum. Ipse ut Deus. nos autem, cum ad res singulas testimonia diuinae uocis habeamus: profecto monstrauimus, quanto certioribus argumentis possint uera defendi; cum etiam falsa sic defendantur, ut uera soleant uideri. Quare non est, quod philosophis tantum honoris habeamus; aut eorum eloquentiam pertimescamus. Loqui enim bene potuerunt, ut homines eruditi; uere autem loqui nullo modo; quia ueritatem nō didicerant ab eo, qui eius potens esset. Nec sane magnum aliquid efficiemus; quòd illos ignorantiae redarguemus. quam ipsi saepissime confitentur in eo solo, quoniam non eis creditur, in quo solo credi debuit. conabor ostendere nunquam illos tam ueridicos fuisse; quàm cum sententiam de sua ignoratione dixerunt. Nunc quoniam duobus superioribus libris religionum falsitas demonstrata est, nec non origo ipsa totius erroris exposita: huius libri munus est philosophiam quoque ostendere, quàm inanis, & falsa sit; ut omni errore sublato, ueri-

tas patefacta clarescat. Ordiamur itaq; à communi philosophiæ nomine; ut ipso capite destructo, facilior nobis aditus pateat ad excindendum omne corpus: si tamen potest corpus uocari, cuius partes, ac membra discordent; nec ulla compage inter se cohæreãt; sed quasi disiecta, & dissipata, palpitare potius quàm uiuere uideantur. Philosophia est (ut nomen indicat, ipsiq; definiunt) studium sapientiæ. Vnde igitur probem magis philosophiam non esse sapientiam, quàm ex ipsius nominis significatione? Qui enim sapientiæ studet; utiq; non dum sapit; sed, ut sapere possit, studet. In cæteris artibus, studium quid efficiat, & quò tendat, apparet. quas cum discendo aliquis assecutus est; iam non studiosus artificij, sed artifex nominatur. At enim uerecundiæ causa studiosos se sapientiæ, non sapientes uocauerunt. Immo uero Pythagoras, qui hoc primus nomen inuenit; cũ paulo plus saperet, quàm illi priores, qui se sapientes putauerunt; intellexit, nullo humano studio posse ad sapientiam perueniri; & ideo non oportere incomprehensæ, atq; imperfectæ rei perfectum nomen imponi. Itaque cum ab eo quæreretur, quemnam se profiteretur: respondit, philosophum, idest quæsitorem sapientiæ. Si ergo philosophia sapientiam quærit: nec ipsa sapiẽtia est, quia necesse est aliud esse, quod quærit; aliud, quod quæritur: nec quæsitio sapiẽtiæ recta est; quia nihil potest inuenire. Ego uero ne studiosos quidẽ sapientiæ philosophos esse concesserim. quia illo studio ad sapientiam non peruenitur. Nam si facultas inueniendæ ueritatis huic studio subiaceret; & si esset id studium tanquam iter ad sapientiam:

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

aliquando esset inuenta. Cum uero tot temporibus, tot ingenijs in eius inquisitione contritis, non sit comprehensa: apparet, nullam esse ibi sapientiam. Non ergo sapientiæ student, qui philosophantur: sed ipsi studere se putant: quia illud, quod quærunt; ubi, aut quale sit, nesciunt. Siue ergo sapientiæ student, siue non student; sapientes non sunt. quia nunquam reperiri potest, quod aut non recte quæritur; aut omnino non quæritur. Videamus tamen id ipsum, possit'ne hoc studio reperiri aliquid, an nihil. Duabus rebus uidetur philosophia constare; scientia, & opinatione; nec ulla alia re. Scientia ab ingenio uenire non potest, nec cogitatione comprehendi. quia in seipso habere propriam scientiam, non hominis, sed Dei est. Mortalis autem natura non capit scientiam, nisi quæ ueniat extrinsecus. Idcirco enim oculos, & aures, & cæteros sensus patefecit in corpore diuina solertia; ut per eos aditus scientia perueniret ad mentem. Nam causas naturalium rerum disquirere, aut scire uelle; Sol utrum'ne tantus, quantus uidetur, an multis partibus maior sit, quàm omnis hæc terra: item, Luna globosa sit, an concaua: & stellæ utrum'ne cohæreant cœlo; an per aërem libero cursu ferantur: cœlum ipsum qua magnitudine, qua materia constet; utrum quietum sit, an mobile; an incredibili celeritate uoluatur: quanta sit terræ crassitudo; aut quibus fundamentis librata, & suspensa sit: Hæc inquam disputando, & coniecturis uelle comprehendere; tale est profecto; quale si disserere uelimus, qualem esse arbitramur cuiuspiam remotissimæ gentis urbem, quam nunquam uidimus,

cuius'q; nihil aliud, q̃ nomen, audiuimus. Si nobis in ea re scientiam uendicemus; quæ non potest sciri: non'ne insanire uideamur, qui id affirmare audeamus, in quo reuinci possimus? Quanto magis, qui naturalia, quæ sciri ab homine non possunt, scire se putant; furiosi, dementes'q; sunt iudicandi. Recte ergo Socrates, & eum secuti academici scientiam sustulerunt, quæ non disputantis, sed diuinãtis est. Superest, ut opinatio in philosophia sola sit. Nam unde abest scientia; id totum possidet opinatio. Id enim opinatur quisque, quod nescit. Illi autem, qui de rebus naturalibus disputant; opinantur ita esse, ut disputant. Nesciunt igitur ueritatem: quoniam scientia, certi est; opinatio, incerti. Redeamus ad illud superius exemplum. Age, opinemur de statu, & qualitate urbis illius, quæ nobis rebus omnibus præter nomen ignota est. Verisimile est, in plano situm lapideis mœnibus, ædificijs sublimibus, uijs pluribus, magnificis, ornatis'q; delubris. Describamus, si placet, mores, habitum'q; ciuium. Sed cum hæc dixerimus; alius contraria disputabit. & cum hic quoq; perorauerit; surget & tertius, & alij deinceps; et opinabuntur multo disparia, quàm nos sumus opinati. Quid ergo erit ex omnibus certius? fortasse nihil. At omnia sunt dicta, quæ in rerum natura cadunt; ut necesse sit aliquid eorum esse uerum. At nescietur, quis uerum dixerit. Potest fieri, ut omnes ex parte aliqua errauerint; ex parte attigerint ueritatem. Stulti ergo sumus, si hoc disputatione quæramus. potest enim superuenire aliquis, qui opiniones nostras derideat, nos'q; pro insanis habeat, qui uelimus id, quod nescimus, quale

ſit opinari. Verum non opus eſt longe poſita conquirere: unde nemo fortaſſe ueniat, qui nos redarguat. Age, opinemur, quid nunc in foro geratur, quid in curia. longum eſt id quoq;. dicamus, interpoſito uno pariete qđ fiat: nemo poteſt id ſcire, niſi q̃ audiuerit, aut uiderit. Nullus enim audet id dicere: quia ſtatim non uerbis, ſed re ipſa præſenti refutabitur. Atqui hoc idem faciunt philoſophi; q̃ diſputant, in cœlo qđ agatur. ſed eo ſe id impune facere arbitrantur; q̃a nullus exiſtit, q̃ errores eorum coarguat. Quòd ſi exiſtimarent deſcenſurum eſſe aliquem, qui eos delirare, ac mentiri doceret: nunquam quicquam de ijs rebus, quas ſcire non poſſunt, diſputarent. Nec tamen ideo felicior putanda eſt eorum impudentia, et audacia, q̃a non redarguuntur. redarguit enim Deus; cui ſoli ueritas nota eſt: licet conniuere uideatur: eamq́; hominum ſapiẽtiam pro ſumma ſtultitia computat. Recte igitur Zeno, ac Stoici opinationem repudiarunt. Opinari enim te ſcire, quod neſcias; non eſt ſapientis, ſed temerarij potius, ac ſtulti. Ergo ſi neq; ſciri quicquam poteſt (ut Socrates docuit) nec opinari oportet (ut Zeno) tota philoſophia ſublata eſt. Quid, quòd non tantũ ab his duobus euertitur, qui philoſophiæ principes fuerunt; ſed ab omnibus? ut iam uideatur, iampridem ſuis armis eſſe confecta. In multas ſectas philoſophia diuiſa eſt: & omnes uaria ſentiunt. In qua ponimus ueritatem? in omnibus certe non poteſt. Deſignemus quamlibet. nempe in cæteris omnibus ſapientia non erit. Tranſeamus ad ſingulas. eodem modo, quicquid uni dabimus; cæteris auferemus. Vnaquæq; enim ſecta omnes alias euertit, ut

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

se, suaq; confirmet: nec ulli alteri sapere concedit; ne se desipere fateatur. sed sicut alias tollit; sic ipsa quoq; ab alijs tollitur omnibus. Nihilo minus enim philosophi sunt, qui eam stultitiæ accusant. Quancunq; laudaueris, ueramq; dixeris; à philosophis uituperatur, ut falsa. Credemus ne igitur uni sese suamq; doctrinam laudanti; an multis unius alterius ignorantiam culpantibus? Rectius ergo sit necesse est, quod plurimi sentiunt, quàm quod unus. Nemo enim potest de se recte iudicare. quod nobilis poëta testatur. Ita enim comparatam esse hominum naturam omnium; ut aliena melius uideant, & dijudicent, quàm sua. Cum igitur omnia incerta sint; aut omnibus credendum est, aut nemini. si nemini: sapientes ergo non sunt: quia singuli, sapientes esse se putant. si omnibus æque nõ sunt sapientes: quia singuli ab omnibus: esse negantur sapientes. Pereunt igitur uniuersi hoc modo; & tanquam Spartiatæ illi poëtarum, sic se inuicem iugulant; ut nemo ex omnibus restet. quod eo fit; quia gladium habent, scutum nõ habent. Si ergo singulæ sectæ multarum sectarum iudicio stultitiæ conuincuntur: omnes igitur uanæ, atq; inanes reperiuntur. ita seipsam philosophia consumit, & conficit. Quod cum intelligeret Arcesilas Academiæ conditor; reprehensiones omniũ inter se collegit, confessionemq; ignorantiæ clarorum philosophorũ; armauitq; se aduersus omnes. ita constituit nouam non philosophãdi philosophiam. Eo igitur authore duo philosophiæ genera esse cœperunt: Vnum, illud uetus; quod scientiã sibi uendicat: Alterum, nouum repugnans; quod eam distrahit. In his duobus generibus uideo dissidium, et

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

quasi ciuile bellum. Sapientiam, quæ distrahi non potest; in qua parte ponemus? Si natura rerum sciri potest; hæc tironum caterua interibit: si non potest; ueterani conficientur. si pares fuerint; nihilo minus peribit dux omnium philosophia; quia distracta est. nihil. n. potest sine interitu suo sibi esse contrarium. Si autem (ut docui) nulla potest esse in homine interna, & propria scientia ob fragilitatem conditionis humanæ: Arcesilæ manus uicit. Sed ne ipsa quidem stabit. quia non potest omnino nihil sciri. Sunt enim multa, quæ natura ipsa nos scire & usus frequens, & uitæ necessitas cogit. Itaq; pereundum est, nisi scias; quæ ad uitã sunt utilia, ut appetas; quæ periculosa, ut fugias, & uites. Præterea multa sunt, quæ usus inuenit. Nam solis, ac lunæ uarij cursus, & meatus syderum, & ratio temporum deprehensa est; & natura corporum à medicis, herbarumq; uires; & ab agricolis natura terrarũ, nec non imbrium futurorum, ac tempestatum signa collecta sunt. Nulla deniq; ars est, quæ non scientia constet. Debuit ergo Arcesilas, siquid saperet, distinguere, quæ sciri possent, quæue nesciri. Sed si id fecisset; ipse se in populum redegisset. Nam uulgus interdum plus sapit: quia tãtum, quantũ opus est, sapit. À quo si quæras, utrum sciat aliquid, an nihil; dicet se scire, quæ sciat; fatebitur se nescire, quæ nesciat. Recte ergo aliorũ sustulit disciplinas; sed non recte fundauit suam. Ignoratio. n. rerum omnium non potest esse sapientia. cuius est scire proprium. Ita cum philosophos expugnauerit; ac docuerit, eos nihil scire; ipse quoq; nomen philosophi perdidit: quia doctrina eius est, nihil scire. Nam

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

qui alios reprehendit, quòd nesciant; ipse debet sciens esse. cum autem nihil sciat; quæ peruersitas, quæ ue insolẽtia est, ob id ipsum se philosophum constituere, propter quod cæteros tollat? Possunt enim sic respondere. Si nihil nos scire conuiceris; & ideo non esse sapientes, quia nihil sciamus: ergo ne tu quidem es sapiens: quia te quoq; confiteris nihil scire. Quid ergo promouit Arcesilas; nisi ꝙ confectis omnibus philosophis, seipsum quoq; eodem mucrone transfixit? Nusquam' ne igitur sapientia est? Immo uero inter philosophos fuit: sed nemo uidit. Alij putauerunt, sciri posse oĩa. hi sapientes utiq; non fuerunt. Alij nihil. ne hi quidẽ sapientes fuerunt. illi, quia plus homini dederunt: hi, quia minus. utrisq; in utranq; partem modus defuit. Vbi ergo sapientia est? Vt neq; te omnia scire putes; quod Dei est: neq; omnia nescire: quod pecudis. Est enim aliquid medium, quod sit hominis, idest scientia cum ignoratione coniuncta, et temperata. Sciẽtia in nobis ab anima est; quæ oritur è cœlo: ignoratio à corpore: quod est è terra. unde nobis & cum Deo, & cum animalibus est aliqua communitas. Ita quoniam ex his duobus constamus elemẽtis; quorũ alterum luce præditum est, alterũ tenebris: pars nobis data est scientiæ, pars ignorantiæ. per hunc quasi pontem transire sine cadendi periculo licet. nam illi omnes, qui in alteram partem inclinauerunt; aut dextro, aut sinistrouersus ceciderunt. utraq; autem pars quõ errauerit, dicã. Academici contra physicos ex rebus obscuris argumentati sunt, nullam esse scientiam; & exemplis paucarum rerum incomprehensibilium cõtenti, amplexi sunt ignorantiã;

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

tanquam sciẽtiam totam sustulissent, quia in parte sustulerant. Physici contra ex ijs, quæ aperta sunt, argumentũ trahebant, oĩa sciri posse; contentiq́; perspicuis, retinebant scientiã; tanquam totam defendissent, quia ex parte defenderant. itaq́; neq; hi clara, neq; illi obscura uiderunt: sed utriq;, dum solam scientiam consertis manibus uel retinent, uel eripiunt; nõ uiderunt, in medio constitutam fore, quæ illos ad sapientiam trãsmitteret. Verũ Arcesilas ignorantiæ magister, cũ Zenoni obtrectaret principi Stoicorum; ut totam philosophiam euerteret (authore Socrate) suscepit hanc sententiam, ut affirmaret nihil sciri posse. Itaq; coarguit æstimationem philosophorum, qui putassent ingenijs suis erutam esse, atque inuentam ueritatem. uidelicet, quia mortalis fuerat illa sapientia; paucisq́; ante temporibus instituta, ad summum iam incrementum peruenerat; ut iam necessario consenesceret, ac periret: repente extitit academia tanquam senectus philosophiæ, quæ illam conficeret iam deflorescentem. Rectéq; uidit Arcesilas, arrogantes, uel potius stultos esse, qui putent, scientiam ueritatis coniectura posse comprehendi. Sed tamen falsa dicentem redarguere non potest, nisi qui scierit ante, quid sit uerum. quod Arcesilas ueritate non cognita facere conatus, introduxit genus philosophiæ ἀσύστατον; quod latine instabile, siue inconstans possumus dicere. Vt enim, nihil scire posse, sciẽdum sit; aliquid sciri, necesse est. Nam si omnino nihil scias; id ipsum, nihil sciri posse, tolletur. Itaq; qui uelut sententiæ loco pronuntiat, nihil sciri; tanquam præceptum profitetur, & cognitum; ergo aliquid sciri potest. Huic

simile est illud, quod in scholis proponi solet in asystati generis exemplum; somniasse quędam, ne somnijs crederet. Si enim crediderit; tum sequitur, ut credendum non sit. Si autem non crediderit; tunc sequitur, ut credendum sit. Ita si nihil sciri potest; necesse est, id ipsum sciri, quòd nihil sciatur. Si autem scitur, posse nihil sciri: falsum est ergo, quod dicitur, nihil posse sciri. Sic inducitur dogma sibiipsi repugnans, seq; dissoluens. Sed homo uersutus, cæteris philosophis uoluit scientiam eripere, ut eam domi absconderet. nam sibi illam profecto nõ adimit, qui aliquid affirmat, ut cæteris adimat: sed nihil agit. apparet enim; ac furtum suum prodit. Quanto faceret sapientius, ac uerius; si exceptione facta, diceret, causas, rationesq; duntaxat rerum cœlestium, seu naturalium, quia sunt abditæ, nesciri posse, quia nullus doceat; nec quæri oportere, quia inueniri quærendo non possunt. Qua exceptione interposita, et physicos admonuisset, ne quærerent ea, quæ modum excederent cogitationis humanæ; et seipsum calumniæ inuidia liberasset; & nobis certe dedisset aliquid, quod sequeremur. Nunc autem cum ab his sequendis nos retraxerit; ne uelimus plus scire, quàm possimus: non minus à se quoq; ipso retraxit. Quis enim uelit laborare, ne quicquã sciat? aut eiusmodi suscipere doctrinam, ut etiam communem scientiam perdat? Quæ si doctrina est; scientia constet, necesse est: si non est; quis tam stultus est, ut discendum id putet, in quo aut nihil discitur, aut omnino dediscitur? Quare si neq; omnia sciri possunt, quod physici putauerunt; neque nihil, quod academici: philosophia omnis extincta est.

Transeamus

Transseamus nunc ad alterã philosophiæ partem; quã ipsi moralẽ uocant; in qua totius philosophiæ ratio continetur. siquidem in illa physica sola oblectatio est, in hac etiam utilitas. Et quoniam in disponendo uitæ statu, formandisq; moribus, periculo maiori peccatur: maiorem diligentiam necesse est adhiberi; ut sciamus, quomodo nos oporteat uiuere. Illic enim potest uenia concedi. quia siue aliquid dicunt; nihil prosunt: siue delirant; nihil nocent. Hic uero nullus dissidio, nullus errori est locus. omnes unum sentire oportet, ipsamq; philosophiã uno quasi ore præcipere. quia si qd fuerit erratum; uita omnis euertitur. In illa priori parte ut periculi minus, ita plus difficultatis est; quod obscura rerum ratio cogit diuersa, & uaria sentire. Hic ut periculi plus, ita minus difficultatis; quod ipse usus rerum, & quotidiana experimenta possunt docere, quid sit uerius, & melius. Videamus ergo, utrumne consentiant, aut quid nobis afferant, quo rectius in uita degatur. Non necesse est omnia circuire: unum eligamus, ac potissimum; quod est summum, ac principale; in quo totius sapientiæ cardo uersatur. Epicurus summum bonum in uoluptate animi esse censet: Aristippus in uoluptate corporis. Calliphon, & Dinomachus cyrenaici, honestatem cum uoluptate iunxerũt. Diodorus in priuatione doloris summum bonum posuit: Hieronymus in non dolendo: Peripatetici autem in bonis animi, & corporis, & fortunæ. Herilli summum bonum est scientia: Zenonis, cum natura congruenter uiuere: quorundam Stoicorum, uirtutem sequi. Aristoteles in honestate, ac uirtute summum bonum col-

summum bonum qbus rebus co'sistat

locauit. Hæ ſunt fere omnium ſententiæ. In tanta diuerſitate quem ſequimur? cui credimus? Par eſt omnibus authoritas. Si eligere poſſumus, quod eſt melius; iam non eſt philoſophia nobis neceſſaria; quia ſapientes iam ſumus, qui de ſapientum ſententijs iudicemus. Cum uero diſcendæ ſapiẽtiæ cauſa ueniamus; qui poſſumus iudicare, qui nondum ſapere cœperimus? maxime cum præſto aſſit academicus, qui nos pallio retrahat, ac uetet cuiquam credere; nec tamen afferat ipſe, quod ſequamur. Quid ergo supereſt; niſi ut omiſſis litigationibus furioſis, ac pertinacibus, ueniamus ad iudicem illum, ſcilicet datorem ſimplicis, & quietæ ſapientiæ? qui non tantum formare nos, ac inducere in uiam poſſit; uerum etiam de controuerſijs iſtorum ferre ſententiam. Hic nos docet, quid ſit hominis uerum, ac ſummum bonum. de quo prius quàm dicere incipio; illæ omnes ſententiæ ſunt refellendæ; ut appareat, neminem illorum fuiſſe ſapientem. Cum de officio hominis agatur; oportet ſummum ſummi animalis bonum in eo conſtitui, quod commune cum cæteris animalibus eſſe non poſſit. Sed ut feris dentes, armentis cornua, uolucribus pennæ, propria ſunt: ſic homini aliquid ſuum debet aſcribi, ſine quo rationem ſuæ conditionis amittat. Nã quod uiuendi, aut generandi cauſa datum eſt omnibus; eſt quidem bonum naturale; ſummum tamen non eſt; niſi quod eſt unicuiq; generi proprium. Sapiens ergo non fuit, qui ſummum bonum credidit animi uoluptatem. quoniam ſiue illa ſecuritas, ſiue gaudium eſt; communis eſt omnibus. Ariſtippo ne reſpondendum quidem duco; quem in corporis ſemper

uoluptates ruentem, nihilq; aliud quàm uentri, & ueneri seruientem, nemini dubium est, hominem nõ fuisse. sic enim uixit; ut nihil inter eum, pecudemq; distaret, nisi unum, quòd loquebatur. Quòd si asino, aut cani, aut sui facultas loquendi tribuatur; quæras'q; ab his, quid sibi uelint, cum fœminas tam rabide consectantur, ut uix diuelli queant, cibos etiam, potumq; negligant; cur aut alios mares uiolenter abigant, aut ne uicti quidem absistant; sed à fortioribus sæpe contriti, eo magis insectentur; cur nec imbres, nec frigora pertimescant; laborem suscipiant; periculum non recusent: Quid aliud respondebunt, nisi summum bonum esse corporis uoluptatem? eam se appetere, ut afficiãtur suauissimis sensibus; eos'q; esse tanti, ut assequendorum causa, nec laborem sibi ullum, nec uulnera, nec mortem ipsam recusandam putent. Ab his'ne igitur præcepta uiuendi petemus; qui hoc idem sentiũt, quod animæ rationis expertes? Aiunt Cyrenaici, uirtutem ipsam ex eo ipso esse laudandam, quòd sit efficiens uoluptatis. Verum ergo inquit obscœnus canis, aut sus ille lutulentus. nam ideo cum aduersario summa uirium contentione depugno; ut uirtus mea pariat mihi uoluptatem: cuius expers sim necesse est, si uictus abscessero. Ab his ergo sapere discemus, quos à pecudibus, ac belluis non sententia, sed lingua discernit? Priuationem doloris summum bonum putare, non plane peripateticorum, ac Stoicorum, sed cynicorum philosophorum est. Quis enim non intelligat, ab ægrotis, & in aliquo dolore positis esse hoc disputatum? Quid tam ridiculum, quàm id habere pro summo bono, quod me-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

dicus possit dare? Dolendum est ergo, ut fruamur bono, & quidem grauiter, ac sæpe; ut sit postea, non dolere, iucundius. Miserrimus est igitur, qui nunquam doluit; quia bono caret. quem nos felicissimum putabamus, quia malo caruit. Ab hac uanitate nõ longe abfuit, qui, omnino nihil dolere, summum bonum dixit: Nam præter q omne animal doloris est fugiens; qui potest sibi hoc bonum præstare; quod nobis ut eueniat, nihil aliud possumus quàm optare? Summum autem bonum non potest efficere quenquam beatum, nisi semper fuerit in ipsius potestate. hoc autem non uirtus homini, non doctrina, non labor, sed natura ipsa cunctis animantibus præstat. Qui uoluptatem cum honestate iunxerunt; communionem hanc effugere uoluerunt. sed effecerunt repugnans bonum. quoniam qui uoluptati deditus est; honestate careat, necesse est: qui honestati studet; uoluptate. Peripateticorum bonum nimium multiplex, exceptis animi bonis, quæ ipsa quæ sint, magna contentio est; commune cum belluis potest uideri. Nam corporis bona, idest incolumitas, indolentia, ualetudo, non minus sunt mutis, quàm homini necessaria; ac nescio, an etiam magis. quia homo & medelis, & ministerijs subleuari potest, muta nõ possunt. Item, quæ appellant fortunæ bona? nam sicut homini opibus ad uitam tuendam, ita illis præda, & pabulis est opus. Ita inducendo bonum, quod non sit in hominis potestate, totum hominem alienæ ditioni subiugarunt. Audiamus etiam Zenonem. nam is interdum uirtutem somniat. Summum, inquit, est bonum, cum natura consentanee uiuere. Belluarum igitur nobis more uiuendum

est. Nam quae abesse debent ab homine; in his omnibus deprehenduntur. uoluptates appetunt; metuunt; fallunt; insidiantur; occidunt: & , quod ad rem maxime attinet, Deum nesciunt. Quid ergo me docet, ut uiuam secundum naturam; quia ipsa in deterius prona est; & quibusdam blandimentis lenioribus in uitia praecipitat? Sed si aliam mutorum, aliam hominis dicit esse naturam; quòd homo ad uirtutem sit genitus: non nihil dicit: sed tamen non erit definitio summi boni. quia nullum est animal, quod non secundum naturam suã uiuat. Qui scientiam summum bonum facit; aliquid homini proprium dedit. sed scientiam alterius rei gratia homines appetunt, non propter ipsam. Quis enim scire contentus est, non expetens aliquem fructum scientiae? Artes ideo discuntur, ut exerceantur: exercentur autem uel ad subsidia uitae, uel ad uoluptatem, uel ad gloriam. Non est igitur summum bonum, quod non propter se expetitur. Quid ergo interest, utrum scientiam summum bonum putemus; an illa ipsa, quae scientia ex se parit, idest uictum, gloriam, uoluptatem? quae non sunt homini propria, & ideo ne summa quidem bona. Nam uoluptatis, & uictus appetentia non homini solum, sed etiam mutis inest. Quid cupiditas gloriae? non'ne in equis deprehenditur, cum uictores exultant, uicti dolent?

Tantus amor laudum, tantae est uictoria curae.

Nec immerito summus poëta experiendum esse ait,

Et quis cuiq; dolor uicto, quae gloria palmae.

Quòd si ea, quae parit scientia, communia sunt cum

aliјs animalibus: non est ergo summum bonum scientia. Praeterea non mediocre huius disputationis est uitium, quòd scientia nuda ponitur. Incipient enim beatiores uideri, qui artem aliquam scierint, immo uero qui & res malas scierint; ut tam beatus sit, qui uenena didicerit temperare, quàm qui mederi. Quaero igitur, ad quam rem scientia referenda sit. si ad causas rerum naturalium: quae beatitudo erit mihi proposita, si sciero unde Nilus oriatur, uel quicquid de coelo physici delirant? Quid, quòd earum rerum non est scientia, sed opinio; quae pro ingeniјs uaria est? Restat, ut scientia bonorum, ac malorum summum bonum sit. Cur ergo scientiam maluit, quàm ipsam sapientiam summum bonum dicere; cum sit utriusque significatio, & uis eadem? Nemo tamen usque adhuc summum bonum dixit esse sapientiam. quod melius dici potuit. Nam scientia parum est ad bonum suscipiendum, malumq; fugiendum, nisi accedat & uirtus. Multi enim philosophorum, cum de bonis, malisq; differerent; aliter tamen, q̃ loquebantur, natura cogente uixerunt, quia uirtute caruerunt. Virtus autem cum scientia coniuncta, est sapientia. Superest, ut eos etiam refellamus, q uirtutem summum bonum putauerunt. in qua opinione etiã M. Tullius fuit. in quo multum inconsyderati fuerunt. non. n. uirtus ipsa est summum bonum, sed effectrix, & mater est summi boni: quoniam perueniri ad illud sine uirtute non potest. Vtrunq; intellectu est facile. Quaero enim, utrum'ne ad praeclarũ illud bonum facile perueniri putent; an cum difficultate, ac labore. Expediant acumen

suum, erroremq́; defendant. si facile ad illud, ac sine labore perueniri potest; summum bonum non est. quid. n. nos cruciemus, q̃d conficiamus enitendo diebus, & noctibus? quandoq̃dem tam in promptu id, quod quærimus, iacet; ut illud quilibet sine ulla contentione animi deprehēdat. Sed si cōmune quoq;, ac mediocre quodlibet bonum non nisi labore assequimur; q̃m bonorum natura in arduo posita est, malorum in præcipiti: summo igitur labore summū bonum assequi necesse est. quod si uerissimum est: ergo altera uirtute opus est, ut perueniamus ad eam uirtutem, quæ dicitur summū bonum. quod est incōgruens, et absurdū; ut uirtus per seipsam perueniat ad seipsam. Si non potest ad ullum bonū nisi per laborem perueniri: apparet uirtutem esse, per quā peruenitur: q̃m in suscipiēdis, perferēdisq; laboribus, uis, officiumq́; uirtutis est. Ergo summū bonum non potest esse id, propter quod necesse est ad aliud perueniri. Sed illi, cum ignorarent quid efficeret uirtus, aut quò tenderet; honestius autem nihil reperirent: substiterunt in ipsius uirtutis nomine; quam nullo proposito emolumento, appetendam esse dixerunt; & bonum sibi constituerūt, quòd bono indigerent. Aristoteles ab ijs non longe recessit; q̃ uirtutem cum honestate summum bonum putauit: quasi ulla uirtus possit esse inhonesta; ac non, siquid habuerit turpitudinis, uirtus esse desinat. sed uidit fieri posse, ut de uirtute prauo iudicio sentiatur male & ideo existimationi hominum seruiendum putauit. quod qui facit; à recto, bonoq́; discedit. quia non est in nostra potestate, ut uirtus pro suis meritis honestetur. Nam q̃d est honestas; nisi honor perpetuus, ad aliquē secūdo populi ru-

more delatus? Quid ergo fiet; si errore, ac prauitate hominum, mala existimatio subsequatur? abijciemus'ne uirtutem, quia flagitiosa, & turpis ab insipientibus iudicetur? Quae quoniam inuidia premi, ac uexari potest; ut sit ipsum proprium, ac perpetuum bonum, nullo extrinsecus adiumento indigere debet, quin suis per se uiribus nitatur, & constet. Itaq; nec ullum ei ab homine bonum sperandum est; nec ullum malum recusandum. Venio nunc ad uerae sapientiae summum bonum. cuius natura hoc modo determinanda est: Primũ, ut solius hominis sit; nec cadat in ullum aliud animal: Deinde, ut solius animi; nec communicari possit cum corpore: Postremo, ut non possit cuiquam sine scientia, & uirtute contingere. Quae circunscriptio illas omnes sententias excludit, ac soluit. eorum enim, qui dixerunt, nihil tale est. Dicam nunc, quid sit: ut doceam (quod institui) philosophos omnes caecos, atq; insipientes fuisse; qui, quod est homini summum bonum constitutum, nec uidere, nec intelligere, nec suspicari aliquando potuerunt. Anaxagoras, cum ab eo quaereretur, cuius rei causa natus esset; respondit, solis, ac coeli uidendi. Hanc uocem admirantur omnes, ac philosopho dignam iudicant. At ego hunc puto non inuenientem quid responderet, effudisse hoc passim, ne taceret. quod quidem secum, si sapiens fuisset, commentatum, & meditatum habere debuit. quia siquis rationẽ sui nesciat; non homo sit quidem. sed putemus non ex tempore dictum illud effusum. Videamus, in tribus uerbis quot, & quanta peccauerit: Primum, quòd omne hominis officium in oculis posuit, nihil ad mentem referens, sed

tria in sũmo bono reqrũt.

ad corpus omnia. Quid si cæcus fuisset? officium'ne hominis amitteret; quod fieri sine occasu animæ non potest? Quid cæteræ corporis partes? an'ne carebunt suis quoque muneribus? Quid, quòd plus est in auribus, quàm in oculis situm? quoniam & doctrina, & sapientia percipi auribus solis potest, oculis solis non potest. Cœli, ac solis uidendi causa natus es? Quis te in hoc spectaculum induxit? aut quid cœlo, rerumq́; naturæ uisio tua confert? Nimirum ut hoc immensum, & admirabile opus laudes. Cōfitere ergo rerum omnium esse constitutorem Deum: qui te in hunc mundum quasi testem, laudatoremq́; tanti sui operis induxit. Magnum esse credis, uidere cœlum, ac solem. cur ergo gratias non agis ei, qui huius beneficij author est? cur non ipsius uirtutem, prouidentiam, potestatem metiris animo, cuius opera miraris? etenim necesse est, ut multo mirabilior sit, qui mirabilia perfecit. Si te quispiam uocasset ad cœnam; in eáq; optime acceptus esses: non insanus uiderere, si pluris faceres ipsam uoluptatem, q̃ uoluptatis authorem? Adeo philosophi ad corpus omnia referunt, nihil prorsus ad mentem: nec uident amplius, q̃ quod sub oculos uenit. Atqui remotis omnibus officijs corporis, in sola mente ponenda est hominis ratio. Non ergo ideo nascimur, ut ea, quæ sunt facta, uideamus; sed ut ipsum factorem rerum omnium contemplemur, idest mente cernamus. Quare siquis hominem, qui uere sapit, interroget, cuius rei gratia natus sit: respondebit intrepidus, ac paratus, colendi se Dei gratia natum; qui nos ideo generauit, ut ei seruiamus. seruire autem Deo, nihil aliud est, quàm bonis operi-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

bus tueri, & conseruare iustitiam. Sed ille, ut homo diuinarum rerum imperitus, rem maximam redegit ad minimum, duo sola deligens, quæ sibi diceret intuenda. Quòd si natum se esse dixisset, ut mundum intueretur: quanquam omnia comprehenderet, ac maiori uteretur sono; tamen non impleßet hominis officium. quia quanto pluris est anima, quàm corpus: tanto pluris est Deus, quàm mundus: quia mundum Deus fecit, & regit. Non ergo mundus oculis, quia utrunq; est corpus; sed Deus anima contemplandus est: quia Deus, ut est ipse immortalis; sic animum uoluit esse sempiternum. Dei autem contemplatio est, uenerari, & colere communem parentem generis humani. Quod si à philosophis abfuit; proiectiq; in terram fuerunt diuina ignorando: existimandus est Anaxagoras ad ea, quæ uidenda natum se esse dixit, nec cœlum uidisse, nec solem. Expedita est igitur hominis ratio, si sapiat. cuius propria est humanitas. nam ipsa humanitas quid est, nisi iustitia? quid est iustitia, nisi pietas? pietas autem nihil aliud est, quàm Dei parentis agnitio.

Summũ igitur bonum hominis in sola religione est. nam cætera, etiam quæ putantur esse homini propria; in cæteris quoque animalibus reperiuntur. Cum enim suas uoces proprijs inter se notis discernunt, atq; dignoscunt; colloqui uidentur. ridendiq; ratio apparet in his aliqua, cum demulsis auribus, contractoq; rictu, et oculis in lasciuiam resolutis, aut homini alludunt, aut suis quisq; coniugibus, ac fœtibus proprijs. Nonne aliquid amori mutuo, & indulgentiæ simile impartiunt? Iam, illa, quæ sibi prospiciunt in futurum, & cibos reponũt;

habent utiq; prouidentiam. Rationis quoq; signa in multis deprehenduntur. Nam quando utilia sibi appetunt; mala cauent; pericula uitant; latibula sibi parant in plures exitus disparentia: profecto aliquid intelligunt. Potest aliquis negare illis inesse rationem, cum hominem ipsum sæpe deludant? Nam quibus generandi mellis officium est; cum assignatas incolunt sedes; castra muniunt; domicilia inenarrabili arte componunt; regi suo seruiunt; nescio, an in his perfecta sit prudentia. Incertum est igitur, utrum'ne illa, quæ homini tribuuntur, communia sint cum alijs uiuentibus: religionis certe sunt expertia. Equidem sic arbitror, uniuersis animalibus esse datam rationem, sed mutis tantummodo ad uitam tuendam, homini autem ad propagandam. Et quia in homine ipsa ratio perfecta est; sapientia nominatur. quæ in hoc eximium faciat hominem; quòd soli datum est homini intelligere diuina. Qua de re Ciceronis uera est sententia. Ex tot, inquit, generibus nullum est animal præter hominem, quod habeat notitiam aliquam Dei: ipsisq; in hominibus nulla gens est neque tam immansueta, neque tam fera, quæ non, etiam si ignoret, qualem Deum haberi deceat; tamen habendum sciat. Ex quo efficitur, ut is agnoscat Deum, qui, unde ortus sit, quasi recordetur. Qui ergo philosophi uolunt animos omni metu liberare; tollunt etiam religionem; & orbant hominem suo proprio, ac singulari bono. quod est à recte uiuendo, atque ab omni humanitate disiunctum. quia ut Deus cuncta uiuentia subiecit homini, sic ipsum hominem sibi. Nam quid est, cur ijdem ipsi disputent, eò dirigendam esse mentem, quò uultus erectus

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

est? Si enim nobis cœlum spectandum est: ad nihil aliud utique quàm ob religionem. Si religio tollitur: nulla nobis ratio cum cœlo est. Itaq; aut eò est spectandum, aut in terram procumbendum. In terram procumbere, nisi uelimus, quidem non possumus: quorum status rectus est. In cœlum igitur spectandum est: quò natura corporis prouocat. quod si constat esse faciendum: aut ideo est faciendũ, ut religioni seruiamus; aut ideo, ut rationem rerum cœlestium cognoscamus. Sed rationem rerum cœlestium cognoscere nullo modo possumus. quia nihil eiusmodi potest cogitando inueniri, sicut supra docui. Religioni ergo seruiendum est. quam qui non suscipit; ipse se prosternit in terram; & uitam pecudum secutus, humanitate se abdicat. Sapientiores ergo imperiti: qui etiam si errant in religione deligenda; tamen naturæ suæ, conditionisq; meminerunt.

Constat igitur totius humani generis consensu, religionem suscipi oportere. sed quomodo in ea erretur, explicandum est. Naturam hominis hanc Deus esse uoluit; ut duarum rerum cupidus, & appetens esset; religionis, & sapientiæ. Sed homines ideo falluntur, quòd aut religionem suscipiunt omissa sapientia; aut sapientiæ soli student omissa religione; cum alterum sine altero esse non possit uerum. Cadunt ergo ad multiplices religiones, sed ideo falsas, quia sapientiam reliquerunt; quæ illos docere poterat, Deos multos esse non posse. aut student sapientiæ, sed ideo falsæ, quia religionem summi Dei omiserunt; qui eos ad ueri scietiam potuit erudire. Sic homines, qui alterutrum suscipiunt; uitam deuiam, maximisq; erroribus plenam sequun=

tur: quoniam in his duobus inseparabiliter connexis et officium hominis, & ueritas omnis inclusa est. Miror itaq; nullum omnino philosophorum extitisse, qui sedem, ac domicilium summi boni reperiret. Potuerunt enim sic quaerere. Quodcunq; est summum bonum; necesse est omnibus esse propositum. Voluptas est, quae appetitur à cunctis: sed haec & communis est cum belluis; & honesti uim non habet; & satietatem affert; et nimia nocet; & processu minuitur aetatis; & multis nõ contingit. nam qui opibus carẽt; quorum maior est numerus; etiam uoluptate careant, necesse est. Non est igitur summum bonum, sed ne bonum quidem uoluptas. Quid diuitiae? Multo magis. Nam & paucioribus, & plerunq; casu, & inertibus saepe et nonnunquam scelere contingunt; & optantur ab ijs, qui eas iam tenent. Quid regnum ipsum? Ne id quidem. Non enim cuncti homines regnare possunt: & necesse est uniuersos summi boni capaces esse. Quaeramus igitur aliquid, quod propositum sit omnibus. Num uirtus? Negari non potest, quin & bonum sit, & omnium certe bonum. Sed si beata esse non potest; quia uis, & natura eius in malorum perferentia posita est: non est profecto summum bonum. Quaeramus aliud. At nihil uirtute pulchrius, nihil sapientia dignius inueniri potest. Si enim uitia ob turpitudinem fugienda sunt: uirtus igitur appetenda est ob decorem. quid ergo? potest'ne fieri, ut quod bonum, quod honestum esse constat; mercede, ac praemio careat; sitq; tam sterile, ut nihil ex se cõmodi pariat? Labor ille magnus, & difficultas, et eluctatio aduersus mala, quibus haec uita plena est; aliquid magni bo-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

ni pariat, necesse est. Id uero quid esse dicemus? num uoluptatem? at nihil turpe ex honesto nasci potest. Num diuitias? num potestates? At ea quidem fragilia sunt, & caduca. Num gloriam? num honorem? num memoriam nominis? At hæc omnia non sunt in ipsa uirtute, sed in aliorum existimatione, atque arbitrio posita. Nam sæpe uirtus & inuisa est; & malo afficitur. Debet autem id bonum, quod ex eo nascitur, ita cohærere; ut diuelli, atque distrahi nequeat. nec aliter summum bonum uideri potest, quàm si proprium sit uirtutis; & tale, ut neq; adijci quicquam, nec detrahi possit. Quid, quòd in his omnibus contemnendis uirtutis officia consistunt? Nam uoluptates, opes, potentias, honores, atque omnia, quæ pro bonis habentur, non concupiscere, non appetere, non amare, quod cæteri faciunt uicti cupiditate, id est profecto uirtutis. Aliud ergo sublimius, atq; præclarius efficit; nec frustra his præsentibus bonis reluctatur; nisi quòd maiora, et ueriora desyderat. non desperemus inueniri posse; modo uerset se cogitatio in omnia. Neque enim leuia, aut ludicra petuntur præmia. Sed quæritur quid sit, propter quod nascimur; quid efficiat uirtus. possumus sic inuestigare. Duo sunt, ex quibus homo constat; animus, & corpus. Multa sunt propria animi, multa propria corporis, multa utriq; communia; sicut est ipsa uirtus: quæ quoties ad corpus refertur; discernendi gratia fortitudo nominatur. Quoniam igitur utrique subiacet fortitudo; utrique proposita dimicatio est, & utrique ex dimicatione uictoria: corpus, quia solidum est, & comprehensibile; cum solidis, & comprehensibilibus con-

fligat necesse est: animus autem, quia tenuis, & inui-
sibilis est; cum ijs congreditur hostibus, qui uideri, tan-
giq; non possunt. Qui sunt autem hostes animi, nisi
cupiditates, uitia, peccata? quæ si uicerit uirtus, ac fuga-
uerit; immaculatus erit animus, ac purus. Vnde ergo
colligi potest, quid efficiat animi fortitudo? Nimirum ex
coniuncto, & pari, hoc est ex corporis fortitudine. quod
cum in aliquam congressionem, certamenq; uenerit;
quid aliud ex uictoria, quàm uitam petit? Siue enim
cum homine, siue cum bestia dimicet; pro salute certa-
tur. Ergo ut corpus uincendo id assequitur, ut non inte-
reat: sic etiam animus, ut permaneat. & sicut corpus
ab hostibus suis uictum, morte multatur; ita superatus
à uitijs animus, moriatur necesse est. Quid ergo inter-
erit inter animi, corporisq; dimicationem, nisi quòd cor
pus temporalem uitam expetit, animus sempiternam?
Si ergo uirtus per seipsam beata non est; quoniam in
perferēdis (ut dixi) malis, tota uis eius est; si omnia, quæ
pro bonis concupiscuntur, negligit; si summus eius gra
dus ad mortem patet; quandoquidem uitam, quæ opta-
tur à cæteris, sæpe respuit; mortemq;, quam cæteri ti-
ment, fortiter suscipit: si necesse est, aliquid ex se magni
boni pariat; quia suscepti, & superati usq; ad mortem
labores, sine præmio esse non possunt: si nullum præ-
mium, quod ea dignum sit, in terra reperitur; quan-
doquidem cuncta, quæ fragilia sunt, & caduca, sper-
nit: Quid aliud restat, nisi ut cœleste aliquid efficiat,
qa terrena uniuersa contemnit? & ad altiora nitatur,
qa humilia despiat? Id uero nihil aliud pót esse, q̃ im-
mortalitas. Merito ergo philosophorum non obscurus

Euclides, qui fuit conditor Megaricorum disciplinæ; dissentiens à cæteris, id esse summum bonum dixit, quod simile sit, & idem semper. Intellexit profecto, quæ sit natura summi boni; licet id non explicauerit quid sit. id est autem immortalitas, nec aliud omnino quicq̃. quia sola nec imminui, nec augeri, nec immutari potest. Seneca quoq; imprudens incidit, ut fateretur, nullum esse aliud uirtutis præmiũ, q̃ immortalitatem. Laudans enim uirtutem in eo libro, quem de immatura morte conscripsit; Vna, inquit, res est uirtus, quæ nos immortalitate donare possit, & pares Dijs facere. Sed & Stoici, quos secutus est; negant sine uirtute effici quenq̃ beatum posse. Ergo uirtutis præmium beata uita est, si uirtus (ut recte dictum est) beatam uitam facit. Non est igitur (ut aiunt) propter seipsam uirtus expetenda, sed propter uitam beatam, quæ uirtutẽ necessario sequitur. Quod argumentum docere eos potuit, quod esset summum bonum. Hæc autem uita præsens, & corporalis, beata esse non potest; quia malis est subiecta per corpus. Epicurus Deum beatum uocat, quia incorruptus & quia sempiternus est. Beatitudo enim perfecta esse debet; ut nihil sit, quod eam uexare, ac imminuere, aut immutare possit. Nec aliter quicquam existimari beatum potest, nisi fuerit incorruptum. Incorruptum autem nihil est, nisi quod est immortale. Sola ergo immortalitas beata est; quia corrumpi, ac dissolui non potest. Quòd si cadit in hominẽ uirtus; quod negare nullus potest; cadit & beatitudo. Non potest. n. fieri, ut sit miser, qui uirtute est prædictus. Si cadit beatitudo; ergo & immortalitas cadit in hominem, quæ

beata

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

beata est. Summum igitur bonum sola immortalitas inuenitur; quia nec aliud animal, nec corpus attingit; nec potest cuiquam sine scientiæ uirtute, idest sine Dei cognitione, ac iustitia peruenire. cuius appetitio quàm uera, quàm recta sit, ipsa uitæ huiusce cupiditas indicat: quæ licet sit temporalis, & labore plenissima; expetitur tamen ab omnibus, & optatur. hanc enim tam senes q̃ pueri, tam reges quàm infimi, tam denique sapientes quàm stulti cupiunt. Tanti est (ut Anaxagoræ uisum est) contemplatio cœli, ac lucis ipsius; ut quascũq; miserias libeat sustinere. Cum igitur laboriosa hæc, & breuis uita, non tantum hominum, sed etiam cæterorum animantium consensu magnum bonum esse ducatur: manifestum est, eandem summum, ac perfectum fieri bonum, si & fine careat, & omni malo. Deniq; nemo unquam extitisset, qui hanc ipsam breuem cõtemneret, aut subiret mortem, nisi spe uitæ longioris. nam illi, qui propter salutem ciuium, uoluntariæ se neci obtulerunt, sicut Thebis Menœceus, Athenis Codrus, Romæ Curtius, & Mures duo Decij; nunquam mortem uitæ com modis prætulissent; nisi se immortalitatem opinione ciuium consequi putauissent qui tametsi nescierunt immortalitatis uiam: res tamen eos non fefellit. Si enim uirtus diuitias, & opes ideo contemnit, q̃a fragiles sunt; uoluptates ideo, quia breues: ergo & uitam fragilem, breuemq; ideo contemnit; ut solidam, et perpetuam consequatur. Ipsa ergo cogitatio per ordinem gradiens, & uniuersa consyderans, perducit nos ad eximium illud, & singulare, cuius causa nascimur, bonum. quod si fecissent philosophi; si non, quod semel apprehenderant,

tueri pertinaciter maluissent: profecto peruenissent ad uerum hoc, ut ostendi modo. quod si non fuit eorũ, qui cœlestes animas unà cum corporibus extinguunt: illi tamen, qui de immortalitate disputant animi, intelligere debuerunt, ideo propositam nobis esse uirtutem, ut perdomitis libidinibus, rerumq; terrestrium cupiditate superata, puræ, ac uictrices animæ ad Deum, idest ad originem suã reuertantur. Idcirco enim soli animantiũ ad aspectum cœli erecti sumus; ut summum bonum nostrum in summo Deo esse credamus. Ideo religionem soli capimus; ut ex hoc sciamus, humanum spiritum non esse mortalem, quòd Deum, qui est immortalis, & desyderat, et agnoscit. Igitur ex omnibus philosophis, qui aut pro summo bono scientiam, aut uirtutem sunt amplexi; tenuerunt quidem uiam ueritatis; sed non peruenerunt ad summum. Hæc enim duo sunt, quæ simul efficiãt illud, quod quæritur. Sciẽtia id præstat; ut quomodo, & quo perueniendum sit, nouerimus; uirtus, ut perueniamus. Alterum sine altero nihil ualet. ex scientia. n. uirtus, ex uirtute summum bonum nascitur. Beata igitur uita, quam philosophi quæsiuerunt semper, & quærunt; siue in cultu deorum, siue in philosophia nulla est. & ideo ab his non potuit reperiri; quia summũ bonum non in summo quæsiuerunt, sed in imo. Summũ autem quid est, nisi cœlum, et Deus, unde animus oritur? Imum quid est, nisi terra, unde corpus est? Itaq; licet quidam philosophi summum bonum non corpori, sed animo dederint: tamen, quoniam ad illum in hanc uitã retulerunt, quæ cũ corpore terminatur; ad corpus reuoluti sunt: cuius est omne hoc tẽpus, quod trãsigitur

in terra. Quare non immerito summum bonum non comprehenderunt. quia quicquid ad corpus spectat, et immortalitatis est expers; uanum sit, necesse est. Non cadit ergo in hominẽ beatitudo illo modo, quo philosophi putauerunt; sed ita cadit, non ut tunc beatus sit, cũ uiuit in corpore; qđ utiq; ut dissoluatur, necesse est corrumpi; sed tunc cũ anima societate corporis liberata, in solo spiritu uiuit. Hoc uno beati esse in hac uita possumus, si minime beati esse uideamur; si fugiẽtes illecebras uoluptatum, soliq; uirtuti seruientes, in omnibus laboribus, miserijsq; uiuamus: quæ sunt exercitia, & corroboramenta uirtutis: si deniq; asperam illã uiam, difficilemq; teneamus, quæ nobis ad beatitudinem patefacta est. Summum igitur bonum, quod beatum facit, non potest esse, nisi in ea religione, atq; doctrina; cui spes immortalitatis adiuncta est. Res exigere uidetur hoc loco, ut quoniã docuimus immortalitatẽ esse summũ bonũ; id ipsum immortalem esse animã comprobemus. Qua de re ingens inter philosophos disceptatio est: nec quicquam tamen explicare, aut probare potuerunt. Ii, qui uerum de anima sentiebant; expertes huius diuinæ eruditionis, nec argumenta uera, quibus uincerent, attulerunt; nec testimonia, quibus probarent. sed oportunius hanc quæstionem tractabimus in ultimo libro, cum de uita beata nobis erit disserendum. Superest pars illa philosophiæ tertia, quam uocant logicam, idest rationalem; in qua tota dialectica, & omnis loquendi ratio continetur. Hanc diuina eruditio non desyderat: quia non in lingua, sed in corde sapiẽtia est: nec interest, quali utatur sermone. res enim, non

uerba quæruntur. & nos nō de grammatico, aut oratore; quorum scientia est, quomodo loqui deceat; sed de sapiente disserimus; cuius doctrina est, quomodo uiuere oporteat. Quòd si neq; physica illa ratio necessaria est, neq; hæc logica; quia beatum facere non possunt: restat, ut in sola ethica totius philosophiæ uis contineatur: ad quam se abiectis omnibus Socrates contulisse dicitur. In qua etiam parte quoniam philosophos errasse docui; qui summum bonum, cuius capiendi gratia generati sunt, non comprehenderunt: apparet, falsam, & inanem esse philosophiam; quia nec instruit ad iustitiæ munera; nec officium hominis, rationemq; confirmat. Sciant igitur errare se, qui philosophiam putant esse sapientiā. nō trahantur authoritate cuiusquā; sed ueritati potius et faueāt, accedāt. Nullus hic temeritati locus est: in æternū stultitiæ pœna subeūda est; si aut psona inanis, aut opinio falsa deceperit. Homo autem, qualiscūq; est, si sibi credit, hoc est si homini credit (ut non dicam stultus, qui suum non uideat errorem) certe arrogans est, qui sibi audeat uendicare, quod humana conditio non recipit. Ille ipse Romanæ linguæ summus author quantum fallatur, licet ex illa sententia peruidere. qui cum in libris officiorum philosophiam nihil aliud esse dixisset, quàm studium sapientiæ; ipsam autem sapientiam, rerum diuinarū, & humanarum scientiam: tum adiecit. cuius studium qui uituperat; haud sane intelligo quidnam sit, quod laudandum putet. Nam si oblectatio quæritur animi, requiesq; curarum: quæ conferri cum eorum studijs possunt, qui semper aliquid inquirunt, quod spectet, et ualeat ad bene, beateq; uiuen-

dum? Si uero ratio cóstantiæ, uirtutisq; ducitur: aut hæc ars est, aut nulla omnino, per quam eas assequamur. nullam dicere maximarum rerum artem esse, cum minimarum sine arte nulla sit; hominum est parum consyderate loquentium, atq; in maximis rebus errãtium. Si autem est aliqua disciplina uirtutis: ubi ea quæretur, cum ab isto genere discendi discesseris? Equidem tametsi operam dederim, ut quantulamcunq; dicendi assequerer facultatem propter studium docendi; tamen eloquẽs nunquam fui: quippe qui forum ne attigerim quidem. sed necesse est, ipsa me faciat causæ bonitas eloquentẽ. ad quã diserte, copioseq; defendendam, sciẽtia diuinitatis, & ipsa ueritas sufficit. Vellem igitur Ciceronem paulisper ab inferis surgere; ut uir eloquẽtissimus ab homunculo non diserto doceretur: Primum quidnam sit, quod laudandum putet; qui uituperat id studium, quod uocatur philosophia: Deinde neq; illam esse artem, qua uirtus, & iustitia discatur; nec aliam ullam, sicut putauit: Postremo quoniam est uirtutis disciplina; ubi quærenda sit, cum ab illo discendi genere discesseris. quod ille non audiendi, discendiq; gratia quærebat. A quo enim posset audire, cum sciret id nemo? Sed, ut in causis facere solebat; interrogatione uoluit urgere, ad confessionẽq; deducere; tanq̃ confideret, respõderi prorsus nihil posse, quo minus philosophia esset magistra uirtutis. q̃d quidem in Tusculanis disputationibus aperte professus est, ad eam ipsam conuersa oratione, tanquam se declamatorio dicendi genere iactaret. O uitæ philosophia dux, inquit; O uirtutis indagatrixq;, expultrix uitiorum quid non modo nos, sed omnino uita hominum sine te

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

esse potuisset? Tu inuentrix legum, tu magistra morum, ac disciplinæ fuisti. Quasi uero aliq̄d per seipsa senti- ret; ac nō potius ille laudādus esset, qui eā tribuit. Po- tuit eodē modo gratias agere cibo, & potui; q̄a sine his rebus uita constare nō possit; in q̄bus ut sensus, ita be- neficij nihil est. Atqui ut illa, corporis alimēta sunt; sic animæ, sapiētia. Rectius itaq; Lucretius, cū eum laudat, q̄ sapiētiā primus inuenit: sed hoc inepte, quòd ab homine inuentā putauit. Quasi uero illam alicubi iacentem homo ille, quem laudabat, inuenerit, tanquā tibias ad fontem, ut poëtæ aiunt; quòd sic repertorem sapientiæ, ut Deum, laudauit. ita enim dicit.

Nemo (ut opinor) erit mortali corpore cretus.
Nam si ut ipsa petit maiestas cognita rerum,
Dicendum est: Deus ille fuit, Deus inclyte Memmi.

Tamen non erit sic laudandus Deus, quòd sapientiam inuenerit; sed q̄ hominem fecerit, qui posset capere sa- pientiā. Minuit. n. laudem, qui partem laudat ex toto. Sed ille, ut hominē, laudauit. qui tamen ob id ipsum de= beret pro Deo haberi, q̄ sapere inuenerit. nam sic ait.

-Non' ne decebit,
Hunc hominem numero diuûm dignarier esse?

Vnde apparet, aut Pythagorā uoluisse laudare, qui se primus (ut dixi) philosophum nominauit; aut Milesiū Thalem, qui de rerum natura primus traditur dispu= tasse. Sed dum hominem quærit extollere; rē ipsam de- pressit. non est enim magna, si ab homine potuit inue- niri. Verum potest, ut poëtæ, dari uenia. At ille idem perfectus orator, summusq́; philosophus, ne Græcos re= prehendam, quorum leuitatem semper accusat, & ta-

men sequitur; ipsam sapientiam, quam aliâs donum, aliâs inuentum Deorum uocat, poëticæ figuratam laudat in faciem. Grauiter etiã queritur extitisse aliquos, qui eam uituperarent. Quisquam'ne, inquit, uituperare uitæ parentẽ, & hoc parricidio se inquinare audeat, & tam impie ingratus esse? Nos ergo M. Tulli parricidæ sumus, & insuendi te iudice in culeum, qui philosophiã negamus parentem esse uitæ? An tu, qui aduersus Deum tam impie ingratus es (nõ hunc, cuius effigiem ueneraris in capitolio sedentem; sed illum, qui mũdum fecit, hominem'q; figurauit; qui sapientiam quoq; ipsam inter cætera cœlestia beneficia largitus est) magistram tu uirtutis, aut parentem uitæ uocas; ad quam siquis accesserit, multo sit incertior necesse est, quàm prius fuerit? cuius enim uirtutis? quæ ipsa ubi sita sit, adhuc philosophi non expediunt. cuius uitæ? cum ipsi doctores ante fuerint senectute, ac morte confecti, quàm constituerint, quomodo uiui deceat. cuius ueritatis indagatricem profiteri potes? qui sæpe testaris, cum tanta multitudo fuerit philosophorum, sapientem tamen extitisse adhuc neminem. Quid ergo te magistra illa uitæ docuit? An ut potentissimum consulem maledictis incesseres? eum'q; hostem patriæ uenenatis orationibus faceres? Sed omittamus illa, quæ possunt excusari fortunæ nomine. Studuisti nempe philosophiæ, & quidem sic, ut nullus unquam diligentius: quippe qui omnes cognoueris disciplinas, sicut ipse gloriari soles; eam'q; ipsam latinis literis illustraueris, imitatorem'q; te Platonis ostẽderis. Cedo igitur quid didiceris; aut in qua secta ueritatem deprehenderis. In academia scilicet, quam secutus es

quam probasti. At hæc nihil docet, nisi ut scias, te nihil scire. Tui ergo te libri arguunt, quàm nihil à philosophia disci possit ad uitã. Hæc tua uerba sunt. Mihi autem non modo ad sapientiam cæci uidemur; sed ad ea ipsa, quæ aliqua ex parte cerni uideantur, hebetes, & obtusi. Si ergo philosophia est magistra uitæ: cur tibi ipse cæcus, & hebes, & obtusus uidebare; quem oportuit illa docentem, & sentire, & sapere, & in clarissima luce uersari? At quam confessus fueris philosophiæ ueritatem, docent ad filium composita præcepta: quibus mones, philosophiæ quidem præcepta noscenda, uiuendum autẽ esse ciuiliter. Quid tam repugnans dici potest? Si noscenda sunt præcepta philosophiæ; ideo utique noscenda sunt, ut recte, sapienter'q; uiuamus. Vel, si ciuiliter uiuendum est: non est igitur philosophia sapientia: siquidem melius est ciuiliter, quàm philosophice uiuere. Nã si sapientia est, quæ dicitur philosophia: stulte profecto uiuit, qui non secundum philosophiam uiuit. Si autem non stulte uiuit, q ciuiliter uiuit: sequitur ut stulte uiuat, qui philosophice uiuit. Tuo itaq; iudicio philosophia stultitiæ, inanitatis'q; damnata est. Idem in consolatione, idest in opere non ioculari, hanc de philosophia sententiam tulisti. Sed nescio quis nos teneat error, ac miserabilis ignoratio ueri. Vbi est ergo philosophiæ magisterium? aut quid te docuit illa uitæ parens, si uerum miserabiliter ignoras? Quòd si hæc erroris, ignorationis'q; confessio, pene inuito tibi ab intimo pectore expressa est: cur non aliquando uerum fatebaris, philosophiam, quam tu nihil docentem in cœlum laudibus extulisti, magistram uirtutis esse non posse?

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

Eodem ductus errore Seneca (quis enim ueram uiam teneret, errãte Cicerone?) Philosophia, inquit, nihil aliud est, quàm recta uiuendi ratio, uel honeste uiuendi scientia, uel ars rectæ uitæ agendæ. Non errabimus, si dixerimus philosophiam esse legem bene, honesteq; uiuendi. Et qui dixit illam regulam uitæ; suum illi nomen reddidit. Hic plane non respexit ad commune philosophiæ nomen. quæ cum sit in plures sectas, disciplinasq; diffusa; nihilq; habeat certi, nihil deniq; de quo uniuersi una mente, ac uoce consentiant: quid potest esse tam falsum, quàm regulam uitæ, philosophiam uocari, in qua diuersitas præceptorum rectum iter impediat, et turbet? aut legem bene uiuendi, cuius capita longe dissonant? aut scientiam uitæ agendæ, in qua nihil aliud efficitur, contraria sæpe dicendo; quàm ut nemo quicquam sciat? Quæro enim, utrum'ne academiã philosophiam putet esse; an non? Negaturum nõ arbitror. quod si est: nihil ergo illorum cadit in philosophiam. quæ ut omnia reddat incerta; legem abrogat; artẽ nullam putat; rationem subuertit; regulam deprauat; scientiam funditus tollit. Falsa igitur illa oĩa: q̃a in rem semper incertam, & adhuc nihil explicantem cadere non possunt. Nulla itaq; ratio, uel sciẽtia, uel lex bene uiuendi, nisi in hac unica, & uera, & cœlesti sapientia constituta est; quæ philosophis fuit ignota. Nam illa terrena, quoniam falsa est; uaria, & multiplex, sibiq; tota contraria est. & sicut unus est huius mundi constitutor, & rector Deus; una ueritas: ita unam esse, ac simplicem sapientiam, necesse est: quia quicquid est uerũ, ac bonum; id perfectum esse non potest, nisi fuerit sin-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

gulare. Quòd si philosophia uitam posset instruere: nulli alij nisi philosophi essent boni: & qui eam non didicissent; essent omnes semper mali: cum innumerabiles existant, & semper extiterint, qui sint, aut fuerint sine ulla doctrina boni; ex philosophis autem perraro fuerit, qui aliquid in uita fecerit laude dignum. Quis est tandem, qui non uideat, eos homines uirtutis, qua egent, non esse doctores? Nam siquis mores eorum diligenter inquirat; inueniet iracundos, cupidos, libidinosos, arrogantes, proteruos, & sub obtentu sapientiæ sua uitia cælantes; domi facientes ea, quæ in scholis arguissent. Fortasse mentior accusandi gratia. non' ne id ipsum Tullius & fatetur, & queritur? Quotus quis'q;, inquit, philosophorum inuenitur, qui sit ita moratus, ita animo, & uita constitutus, ut ratio postulat? qui disciplinã suam, non ostentationem scientiæ sed legem uitæ putet? qui obtemperet ipse sibi, & decretis pareat suis? Videre autem liceat alios tanta leuitate, & iactatione; ut his fuerit non didicisse melius: alios pecuniæ cupidos, alios gloriæ, multos libidinum seruos; ut cum eorum uita, & uitijs mirabiliter pugnet oratio. Nepos'q; Cornelius ad eundem Ciceronem ita scribit. Tantum abest, ut ego magistrã esse putem uitæ philosophiam, beatæ'q; uitæ perfectricem; ut nullis magis existimem opus esse magistris uiuendi, quàm plerisq;, qui in ea disputanda uersantur. Video enim magnam partem eorum, qui in schola de pudore, & continentia præcipiant argutissime; eosdem in omnium libidinum cupiditatibus uiuere. Item Seneca in exhortationibus. Pleriq;, inquit, philosophorum tales sunt, diserti in conuitium suum, quos si

audias in auaritiam, in libidinem, in ambitionem per-orantes; in iudiciũ sui putes professos. adeo redundant ad ipsos maledicta in publicum missa. quos nos non aliter intueri decet, quàm medicos, quorum tituli remedia habent, Pyxides uenena. Quosdam uero nec pudor uitiorum tenet; sed patrocinia turpitudini suæ fingunt; ut etiam honeste peccare uideantur. Faciet sapiens (inquit idem Seneca) etiam quæ non probabit; ut etiam ad maiora transitũ inueniat: nec relinquet bonos mores; sed tempori aptabit: ut quibus alij utuntur in gloriam, aut uoluptatem; utatur agendæ rei causa. Deinde paulopost. Omnia, quæ luxuriosi faciunt, quæq; imperiti; faciet & sapiens, sed non eodem modo, eodemq; proposito. Atqui nihil interest, quo animo facias, quod fecisse uitiosum est. quia facta cernuntur; animus non uidetur. Aristippo Cyrenaicorum magistro cum Laide nobili scorto fuit consuetudo. quod flagitium grauis ille philosophiæ doctor sic defendebat; ut diceret, multum inter se, & cæteros Laidis amatores interesse; q̃d ipse haberet Laidem; alij uero à Laide haberentur. O præclara, & imitanda bonis sapientia. Huic uero liberos in disciplinam dares; ut discerent habere meretricem. Aliquid inter se, ac perditos interesse dicebat; scilicet quòd illi bona sua perderent, ipse gratis luxuriaretur. In quo sane sapientior meretrix fuit; quæ sic philosophum habuit pro lenone; ut ad se omnis iuuentus doctoris exemplo, & authoritate corrupta, sine ullo pudore concurreret. Quid ergo interfuit, quo animo philosophus ad meretricem famosissimam commearet; cum eum populus, et riuales sui ui-

derent omnibus perditis nequiorem? Nec satis fuit ita uiuere; sed docere etiam libidines cœpit; ac mores suos de lupanari ad scholam transtulit, disserens, uoluptatem corporis esse summum bonum. Quæ doctrina execrabilis, & pudēda, non in corde philosophi, sed in sinu meretricis est nata. Nā quid ego de Cynicis loquar? quibus in propatulo coire cū coniugibus mos fuit. Quid mirum, si à canibus, quorum uitam imitantur; etiam uocabulum, nomenq́; traxerunt? Nullum igitur in hac disciplina magisterium uirtutis est; cum etiam illi, qui honestiora præcipiunt; aut non faciant ipsi quæ suadēt; aut si faciunt (quod raro accidit) non disciplina eos ad rectum, sed natura perducat; quæ sæpius etiam indoctos impellit ad laudem. Verum enim cum se perpetuæ desidiæ tradant; nullamq́; uirtutē capessant; & omnem suam uitam nihil aliud, quàm in eloquendo peragant: quid aliud quàm inertes putari debent? Sapiētia autem nisi in aliquo actu fuerit, quo uim suā exerceat; inanis, & falsa est. rectèq́; Tullius ciuiles uiros, qui remp. gubernent; qui urbes aut nouas constituant, aut constitutas æquitate tueantur; qui salutem, libertatemq́; ciuium uel bonis legibus, uel salubribus consilijs, uel iudicijs grauibus conseruent: philosophiæ doctoribus præfert. Bonos enim facere oportet potius, q̄ inclusos in angulis facienda præcipere, quæ ne ipsi quidem faciunt, qui loquuntur. & quoniā se à ueris actibus remouerunt: apparet, eos exercendæ linguæ causa, uel aduocandi gratia, artem ipsam philosophiæ reperisse. qui autem docent tantum, nec faciunt; ipsi præceptis suis detrahunt pondus. quis enim obtemperet, cum

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

ipsi praeceptores doceant non obtemperare? Bonum est autem, recta, & honesta praecipere: sed nisi & facias, mendacium est: & incongruens, atq; ineptum est, non in pectore, sed in labijs habere bonitatem. Non ergo utilitatem ex philosophia, sed oblectationem petūt. Quod quidem Cicero testatus est. Profecto, inquit, omnis istorum disputatio, quanq̄ uberrimos fontes uirtutis, & scientiae contineat; tamen collata cum horum actis, perfectisq; rebus, uereor ne tantum uideatur attulisse negotijs hominum quandā oblectationem otij. Vereri quidem non debuit, cum uerum diceret: sed quasi timeret, ne proditi mysterij reus à philosophis citaretur; nō est ausus confidenter pronuntiare, quod fuit uerum, illos nō ideo disputare, ut doceant; sed ut se oblectent in otio. qui quoniam authores sunt rerum gerendarum; nec ipsi quicquam gerunt: pro loquacibus sunt habendi. Sed profecto, quia nihil boni ad uitam afferebant: nec ipsi decretis suis obtemperauerunt; nec quisquam per tot secula inuētus est, qui eorum legibus uiueret. Abijcienda est igitur omnis philosophia: quia non studendum est sapientiae, quod fine, ac modo careat; sed sapiendum est, & quidem mature. Non enim nobis altera uita conceditur; ut, cum quaeramus in hac sapientiam; in illa sapere possimus: in hac utrunq; fieri necesse est. cito inueniri debet, ut cito suscipi possit; nequid pereat ex uita, cuius finis incertus est. Ciceronis Hortensius contra philosophiam differens, circumuenitur arguta conclusione; quòd cum diceret philosophandum nō esse; nihilo minus philosophari uidebatur: quoniam philosophi est, quid in uita faciendum, uel non

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

faciẽdũ sit, disputare. Nos ab hac calũnia immunes, ac liberi sumus, qui philosophiam tollimus, quia humanæ cogitationis inuentio est; sophiam defendimus, quia diuina traditio est; eamq; ab omnibus suscipi oportere testamur. Ille, cum philosophiam tolleret; nec melius aliquid afferret: sapiẽtiam tollere putabatur: eoq; facilius de sententia pulsus est; quia constat hominẽ nõ ad stultitiam, sed ad sapientiam nasci. Præterea illud quoq; argumentum contra philosophiam ualet plurimũ; quo idẽ est usus Hortensius; ex eo posse intelligi, philosophiam non esse sapientiam, quòd principium, & origo eius appareat. Quando, inquit, philosophi esse cœperunt? Thales (ut opinor) primus. recens hæc quidem ætas. ubi ergo apud antiquiores latuit amor iste inuestigandæ ueritatis? Idem Lucretius ait.

Deniq; natura hæc rerum, ratioq; reperta est
Nuper: & hanc, primus cum primis ipse repertus
Nunc ego sum, in patrias qui possum uertere uoces.

Et Seneca, Nondũ sunt, inquit, mille anni, ex quo initia sapientiæ nota sunt. Multis ergo seculis humanum genus sine ratione uixit. Quod irridens Persius, Postquàm, inquit, sapere urbi Cum pipere, & palmis uenit: tanquam sapientia cum saporis mercibus fuerit inuecta. quæ si secundum hominis naturam est; cum homine ipso cœperit, necesse est: si uero non est; nec capere quidem illam posset humana natura. Sed quia recepit; igitur à principio fuisse necesse est. ergo philosophia, quia non à principio fuit; non est eadem uera sapientia. sed uidelicet Græci, qui sacras ueritatis literas non attigerant; quemadmodum deprauata esset sa-

pientia, nesciuerunt. Et ideo cum uacare sapientia humanam uitam putarent; philosophiam commenti sunt; idest latentem, atq; ignotam sibi ueritatem differendo eruere uoluerunt quod studium per ignorantiam ueri, sapientiam putauerunt. Dixi de philosophia ipsa, quàm breuiter potui: nunc ad philosophos ueniamus; non ut cum his decertemus, qui stare non possunt; sed ut eos fugientes, atque deiectos nostro campo insequamur. Epicuri disciplina multo celebrior semper fuit, quàm cæterorum: non quia ueri aliquid afferat; sed quia multos populare nomen uoluptatis inuitat. Nemo enim non in uitia pronus est. Propterea, ut ad se multitudinem contrahat; apposita singulis quibusq; moribus loquitur. Desidiosum uetat literas discere; auarum populari largitione liberat; ignauum prohibet accedere ad remp. pigrum exercere; timidum militare. irreligiosus, audit Deos nihil curare; inhumanus, et suis commodis seruiens, iubetur nihil cuiquam tribuere: omnia enim sua causa facere sapientem. fugienti turbam solitudo laudatur. qui nimium parcus est; discit aqua, & polenta uitam posse tolerare. qui odit uxorem; huic enumerantur cœlibatus bona: habenti malos liberos, orbitas prædicatur: aduersus impios parentes nullum esse uinculum naturæ. impatienti, ac delicato, dolorem esse omnium malorum maximum dicitur: forti, etiam in tormentis beatum esse sapientem. qui claritati, ac potentiæ studet; huic præcipitur reges colere: qui molestiam ferre non potest; huic regiam fugere. Ita homo astutus ex uarijs, diuersisq; modis circulum cogit; & dum studet placere

omnibus, maiore discordia secum ipse pugnauit, quàm inter se uniuersi. Vnde autem disciplina eius tota descendat, quam originem habeat; explicandum est. Videbat Epicurus bonis aduersa semper accidere, paupertatem, labores, exilia, carorum amissiones; malos contra, beatos esse; augeri potentia; honoribus affici: uidebat innocẽtiam minus tutam; scelera impune committi: uidebat, sine delectu morum, sine ordine, ac discrimine annorum saeuire mortem; sed alios ad senectutem peruenire; alios infantes rapi; alios iam robustos interire; alios in primo adolescentiae flore immaturis funeribus extingui; in bellis potius meliores & uinci, & perire maxime autem commouebat, homines in primis religiosos grauioribus malis affici: ijs autem, q aut Deos omnino negligerent, aut non pie colerent; uel minora incõmoda euenire, uel nulla: ipsa etiam saepe templa fulminibus conflagrare. Quod Lucretius queritur, cum dicit de Deo.

-Tum fulmina mittat: & aedes
Ipse suas disturbet: & in deserta recedens,
Saeuiat exercens telum: quod saepe nocentes
Praeterit, exanimatq; indignos, inq; merentes.

Quòd si uel exiguam ueritatis auram colligere potuisset; nunquã haec diceret, aedes illũ suas disturbare; cũ ideo disturbet, quòd non sunt suae. Capitolium, quod est romanae urbis, & religionis caput summum; non semel, sed saepius fulmine ictum conflagrauit. Homines autem ingeniosi quid de hoc existimauerint, ex dicto Ciceronis apparet: qui ait, diuinitus extitisse illã flammam, non quae terrestre illud domicilium Iouis deleret; sed

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

ret; sed quæ sublimius, magnificentius'q; deposceret. Qua de re etiam in libris consulatus sui eadem dixit, quæ Lucretius.

Nam pater altitonans stellanti nixus olympo,
Ipse suas arces, atq; inclyta templa petiuit,
Et capitolinis iniecit sedibus ignes.

Pertinaci ergo stultitia non modo uim, maiestatem'q; ueri Dei non intellexerunt; sed etiam impietatem sui erroris auxerunt; qui templum cœlesti iudicio sæpe damnatum restituere contra fas omne contenderint. Cũ hæc igitur cogitaret Epicurus; earum rerum uelut iniquitate inductus (sic enim causam, rationem'q; ignoranti uidebatur) existimauit nullam esse prouidentiam. quod cum sibi persuasisset; suscepit etiam defendẽdum. sic in errores inextricabiles se ipse conicit. Si enim prouidentia nulla est; quomodo tam ordinate, tam disposite mundus effectus est? Nulla, inquit, dispositio est. multa enim facta sunt aliter, quàm fieri debuerunt. et inuenit homo diuinus, quæ reprehenderet. Quæ singula si uacaret refellere; facile ostenderem, nec sapientem hunc fuisse, nec sanum. item si nulla prouidentia est; quomodo animalium corpora tam prouidenter ordinata sunt, ut singula quæq; membra mirabili ratione disposita, sua officia conseruent? Nihil, inquit, in procreandis animalibus prouidentiæ ratio molita est. nam neq; oculi facti sunt ad uidendum, neque aures ad audiendum; neq; lingua ad loquendum; neque pedes ad ambulandum: quoniam prius hæc nata sunt, quàm esset, loqui, audire, uidere, ambulare. Itaq; non hæc ad usum nata sunt; sed usus ex illis natus est. Si nulla pro-

uidentia est; cur imbres cadunt; fruges oriuntur; arbusta frondescunt? Non, inquit, semper animantium causa ista fiunt: quoniam prouidentiæ nihil prosunt. sed omnia sua sponte fieri, necesse est. Vnde ergo nascuntur, aut quomodo fiunt omnia, quæ geruntur? Non est, inquit, prouidentiæ opus. sunt enim semina per inane uolitantia; quibus inter se temere conglobatis, uniuersa gignuntur, atque concrescunt. Cur igitur illa non sentimus, aut non cernimus? Quia nec colorem habēt, inquit, nec calorem ullum, nec odorem; saporis quoque, & humoris expertia sunt; & tam minuta, ut secari, ac diuidi nequeant. Sic eū, quia in principio falsum susceperat, consequentium rerum necessitas ad deliramenta perduxit. Vbi enim sunt, aut unde ista corpuscula? Cur illa nemo præter unum Leucippum somniauit? à quo Democritus eruditus, hæreditatem stultitiæ reliquit Epicuro. Quæ si sint corpuscula, & quidem solida, ut dicunt; sub oculos certe uenire possunt. Si eadem est natura omnium; quomodo res uarias efficiunt? Vario, inquit, ordine, ac positione conueniunt, sicut literæ: quæ cum sint paucæ; uarie tamen collocatæ, innumerabilia uerba conficiunt. At literæ uarias formas habent. Ita, inquit, & hæc ipsa primordia. nam sunt aspera; sunt hamata; sunt leuia. Secari ergo, & diuidi possunt, si aliquid inest illis, quod emineat. Si autem leuia sunt, & humoris indigent; cohærere non possunt. Hamata igitur esse oportet, ut possint inuicem concathenari. Cum uero tam minuta esse dicantur, ut nulla ferri acie disiici ualeant; quomodo hamos, aut angulos habent? Quos, quia extant; necesse

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

est posse diuelli. Deinde quo fœdere inter se, qua mente conueniunt, ut ex his aliquid constituatur? si sensu carent; nec coire tam disposite possunt. quia non potest quicquam rationale perficere nisi ratio. Quàm multis coargui hæc uanitas potest; sed properat oratio.

Hic est ille,

Qui genus humanum ingenio superauit: & omnes
Restinxit stellas, exortus uti ætherius sol.

quos equidem uersus nunquã sine risu legere possum. Non enim de Socrate, aut Platone hoc saltem dicebat; qui uelut reges habentur philosophorum: sed de homine; quo sano, & uigente nullus æger ineptius delirauit. Itaq; poëta inanissimus leonis laudibus murẽ non ornauit, sed obruit, & obtriuit. At idem nos metu liberat mortis. de qua hæc ipsius uerba sunt expressa. Quando nos sumus; mors non est. quando nos nõ sumus; mors est. mors ergo nihil ad nos. Quàm argute nos fefellit. quasi uero transacta mors timeatur, quia iam sensus ereptus est; ac non ipsum mori, quo sensus eripitur. Est enim tempus aliquod, quo & nos iam nõ sumus; et mors tñ nondũ est. idq; ipsum uidetur miserũ esse, cum & mors esse incipit; et nos esse desinimus. Nec frustra dictum est. MORS misera nõ est. aditus ad mortem est miser, hoc est morbo tabescere, ictum pp̄eti, ferrũ corpore excipere, ardere igni, dentibus bestiarũ laniari. Hæc sunt, quæ timentur; non q̃a mortem afferãt, sed quia dolorẽ magnum. Quæ res potius efficit, ut dolor malum sit. Omnium, inquit, malorũ maximũ est. Qui ergo non possum non timere: si id, quod mortem antecedit, aut efficit, malũ est? Quid, q̃d totum

illud argumentum falsum est? quia non intereunt animæ. Vere inquit. nam quod cum corpore nascitur; cum corpore intereat, necesse est. Iam superius dixi, differre me hunc locũ melius, et operi ultimo reseruare; ut hãc Epicuri persuasionem, siue illa Democriti, siue Dicæarchi fuit; & argumentis, & diuinis testimonijs redarguam. Verum ille fortasse impunitatem uitijs suis spopondit. fuit enim turpissimæ uoluptatis assertor. cuius capiendæ causa, nasci hominem putauit. Quis, cum hoc affirmari audiat; uitijs, & sceleribus abstineat? Nam si perituræ sunt animæ; appetamus diuitias, ut omnes suauitates capere possimus. quæ si nobis desunt; ab ijs, qui habent, auferamus clàm, dolo, ui; eo magis, si humanas res Deus nullus curat, quandocunq; spes impunitatis arriserit, rapiamus, necemus. Sapientis est enim, malefacere; si & utile sit, & tutum: quoniam siquis in cœlo Deus est, non irascitur cuiquam. Aeque stulti est, & benefacere: quia sicut ira non commouetur; ita nec gratia tangitur. Voluptatibus igitur, quoquomodo possumus, seruiamus. Breui enim tempore nulli erimus omnino. Ergo nullum diem, nullum denique temporis punctum fluere nobis sine uoluptate patiamur; ne, quia ipsi quandoq; perituri sumus; id ipsum, quod uiximus, pereat. Hoc ille tametsi non dicit uerbo; re tamen ipsa docet. Nam cum disputat, omnia sapientem sua causa facere; ad utilitatem suam refert omnia, quæ agit. Itaq; qui audit hæc flagitia; nec boni quicquam faciendum putabit; quoniam bene facere ad utilitatem spectat alienam: nec à scelere abstinendum; quia maleficio præda coniuncta est. Archipirata quis-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

quam, uel latronum ductor, si suos ad grassandum cohortetur; quo alio sermone uti potest; quàm ut eadē dicat, quæ dicit Epicurus? Deos nihil curare; non ira, nō gratia tangi: inferorū pœnas non esse metuendas; quòd animæ post mortem occidant; nec ulli omnino sint inferi: uoluptatem esse maximum bonum: nullam esse humanam societatem: sibi quenq; consulere: neminem esse, qui alterum diligat, nisi sua causa: mortem non esse metuendam forti uiro, nec ullum dolorem, quin, etiam si torqueatur, si uratur; nihil se curare dicat. Est plane, cur quisquam putet hanc uocem uiri esse sapientis, quæ potest latronibus aptissime cōmodari? Alij autem contraria his disserunt; superesse animas post mortem. & hi sunt maxime pythagorici, ac stoici. quibus etsi ignoscendum est; quia uerum sentiunt: non possum tamen non reprehendere eos; quia non scientia, sed casu inciderunt in ueritatem. itaq; in eo ipso, quod recte sentiebant, aliquid errarunt. Nam cum timerent argumentum illud, quo colligitur, necesse esse, ut occidant animæ cum corporibus, quia cum corporibus nascuntur: dixerunt non nasci animas, sed insinuari potius in corpora, & de alijs in alia migrare. Non putauerunt aliter fieri posse, ut supersint animæ post corpora, nisi uideantur fuisse ante corpora. Par igitur, ac prope similis error est partis utriusq;. Sed hæc in præterito falsa est, illa in futuro. Nemo enim uidit, quod est uerissimū, & nasci animas, & nō occidere: quia, cur id fieret, aut quæ ratio esset; homines nescierunt. Multi ergo ex ijs, quia æternas esse animas suspicabantur; tanquā in cœlum migraturi essent, sibi ipsis manus intulerunt, ut

Cleãthes, ut Chrysippus, ut Zenon, ut Empedocles; qui se in ardentis Aetnæ specum intempesta nocte deiecit, ut, cum repente non apparuisset, abisse ad Deos crederetur: & ex Romanis Cato, qui fuit in omni sua uita Socraticæ uanitatis imitator. Nam Democritus in alia fuit persuasione. Sed tamen Sponte sua leto caput obuius obtulit ipse. quo nihil sceleratius fieri potest. Nam si homicida, nefarius est; quia hominis extinctor est: eidem sceleri obstrictus est, qui se necat; quia hominẽ necat. Immo uero maius esse id facinus existimandum est, cuius ultio Deo soli subiacet. Nam sicut in hanc uitam nõ nostra spõte uenimus: ita rursus ex hoc domicilio corporis, quod tuendum nobis assignatum est; eiusdẽ iussu nobis recedendũ est, qui nos in hoc corpus induxit, tandiu habitaturos, donec iubeat emitti. & si uis aliqua inferatur, æqua mẽte id ferẽdũ est; cum extincta innocentis anima inulta esse non possit; habeamus'q; uindicẽ magnum; cui soli uindicta integra semp est. Homicidæ igitur illi oẽs philosophi, & ipse Romanæ sapiẽtiæ princeps Cato: qui ante quàm se occideret; perlegisse Platonis librũ dicitur, qui est scriptus de æternitate animarum; & ad summũ nefas philosophi authoritate compulsus est. & hic tamen aliquam moriendi causam uidetur habuisse, odium seruitutis. Quid Ambraciotes ille; qui, cum eundem librum perlegisset; præcipitem se dedit, nullam aliam ob causam, nisi quòd Platoni credidit? Execrabilis prorsus, ac fugienda doctrina, si abigit homines à uita. Quòd si scisset Plato, atque docuisset, à quo, & quomodo, & quibus, et quæ ob facta, & quo tempore immortalitas tribuatur; nec

Cleombrotum impegisset in mortem uoluntariam, nec Catonem; sed eos ad uitam, & ad iustitiam potius erudisset. Nam Cato uidetur mihi causam quaesisse moriendi, non tam ut Caesarem fugeret, quam ut Stoicorum decretis obtemperaret, quos sectabatur; nomenq; suum grandi aliquo facinore clarificaret. cui quid mali accidere potuerit, si uiueret; non inuenio. C. enim Caesar, ut clemens erat, nihil aliud efficere uolebat, etiam in ipso belli ciuilis ardore; quàm ut bene mereri de Repub. uideretur, duobus optimis ciuibus, Cicerone & Catone, seruatis. Sed redeamus ad eos, qui mortem pro bono laudant. De uita quereris: quasi uixeris, aut unquam tibi ratio constiterit, cur omnino sis natus. Non'ne igitur tibi uerus ille, & communis omnium pater Terentianum illud iure increpauerit? Prius disce, quid sit uiuere. si displicebit uita; tum istoc utitor. Indignaris te malis esse subiectum: quasi quicquam merearis boni, qui patrem, qui dominum, qui regem tuum nescis: qui quamuis clarissimam lucem intuearis oculis; mente tamen caecus es; et in profundis ignorantiae tenebris iaces. quae ignorantia efficit, ut quosdam dicere non puderet, idcirco nos esse natos, ut scelerum poenas lueremus. quo quid delirius dici possit, non inuenio. Vbi enim, uel quae scelera potuimus admittere, qui omnino non fuimus? Nisi forte credemus inepto illi seni; qui se in priori uita Euphorbum fuisse mentitus est. Hic credo, quòd erat ignobili genere natus; familiam sibi ex Homeri carminibus adoptauit. O` miram, & singularem Pythagorae memoriam. O` miseram obliuionem nostrū omnium

qui nesciamus, qui ante fuerimus. Sed fortasse uel errore aliquo, uel gratia sit effectum, ut ille solus letæum gurgitem non attigerit; nec obliuionis aquam gustauerit. uidelicet senex uanus (sicut otiosæ aniculæ solent) fabulas tanq̃ infantibus credulis finxit. Quòd si bene sensisset de ijs, quibus hæc locutus est; si homines eos existimasset: nunquam sibi tam petulanter mentiendi licentiam uendicasset. sed deridenda hominis leuissimi uanitas. Quid Ciceroni faciemus? qui cum in principio consolationis suæ dixisset, luendorum scelerum causa nasci homines: iterauit id ipsum postea, quasi obiurgans eum, qui uitam, pœnam non esse putet. recte ergo profatus est, errore, ac miserabili ueritatis ignorantia se teneri. At illi, qui de mortis bono disputant; quia nihil ueri sciunt, sic argumentantur. Si nihil est post mortem; non est malum mors; aufert enim sensum mali. Si autem supersunt animæ; est etiam bonum, quia immortalitas sequitur. Quam sententiã Cicero de legibus sic explicauit. Gratulamurq; nobis, quoniam mors aut meliorem, quàm qui est in uita; aut certe non deteriorem allatura est statum. Nam sine corpore animo uigente, diuina uita est; sensu carente, nihil profecto est mali. Argute, ut sibi uidebatur, locutus est; quasi nihil esse aliud possit. Atqui utrũq; hoc falsum est. Docent enim diuinæ literæ, non extingui animas, sed aut pro iustitia præmio affici, aut pœna pro sceleribus sempiterna. Nec enim fas est, aut eum, qui sceleratus in uita feliciter fuerit, effugere quod meretur; aut eum, qui ob iustitiam miserrimus fuerit, sua mercede fraudari. Quod adeo uerum est, ut idem Tul-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

lius in consolatione, non easdem sedes incolere iustos, atq; impios, prædicauerit. Nec enim omnibus, inquit, ijdem illi sapiẽtes arbitrati sunt eundem cursum in cœlum patere. nam uitijs, & sceleribus contaminatos de prim in tenebras, atque in cœno iacere docuerunt; castos autem animos, puros, integros, incorruptos, bonis etiam studijs, atque artibus expolitos, leui quodam, & facili lapsu ad Deos, idest ad naturam sui similem peruolare. Quæ sententia superiori illi argumento repugnat. Illud enim sic assumptum est, tanquã necesse sit, omnem hominem natum, immortalitate donari. Quod igitur erit discrimen uirtutis, ac sceleris, si nihil interest, utrum'ne Aristides sit aliquis, an Phalaris? utrum Cato, an Catilina? Sed hanc repugnantiam rerum, sententiarumq; non cernit, nisi qui tenet ueritatem. Siquis igitur nos roget, utrum'ne bonum sit mors, an malum; respondebimus, qualitatem eius ex uitæ ratione pendere. Nam sicut uita ipsa bonum est, si cum uirtute uiuatur; malum, si cum scelere: sic & mors ex præteritis uitæ actibus ponderanda est. Ita fit, ut si uita in Dei religione transacta sit; mors malũ non sit; quia translatio est ad immortalitatem. Sin aliter; malum sit, necesse est; quoniam ad æterna (ut dixi) supplicia transmittit. Quid ergo dicemus, nisi errare illos, q̃ aut mortem appetunt, tanq̃ bonum; aut uitã fugiunt, tanq̃ malum? Nisi ꝙ sunt iniquissimi, qui pauciora mala non cõpensant bonis pluribus. Nã cum oẽm uitam per exquisitas, & uarias traducant uoluptates; mori cupiũt, siquid forte his amaritudinis superuenit: & sic habẽt; tanq̃ illis nunq̃ fuerit bene, si aliquando fuerit male.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

Damnant igitur uitam omnem; plenamq; nihil aliud, q̃ malis opinantur. Hinc nata est inepta illa sententia; hanc esse mortem, quã nos uitam putemus; illã uitam, quam nos pro morte timeamus: ita primum bonum esse, non nasci; secundum, citius mori. Quae, ut maioris sit authoritatis, Sileno attribuitur. Cicero sic in consolatione. Non nasci, inquit, longe optimum, nec in his scopulos incidere uitae: Proximum autem, si natus sis, q̃ primum, tanquam ex incendio effugere fortunae. Credidisse illum uanissimo dicto exinde apparet, quòd adiecit aliquid de suo, ut ornaret. Quaero igitur, cui esse optimum putet non nasci; cum sit nullus omnino, qui sentiat. nam ut bonum sit aliquid, aut malum, sensus efficit. Deinde, cur omnẽ uitam nihil aliud esse, quàm scopulos, & incendium putauerit; quasi aut in nostra fuerit potestate, ne nasceremur; aut uitam nobis fortuna tribuat, nõ Deus; aut uiuendi ratio quicquam simile incendio habere uideatur. Non dissimile Platonis illud est, quòd aiebat, se gratias agere naturae; Primum, q̃ homo natus esset, potius quàm mutũ animal: Deinde, q̃ masculus potius, q̃ foemina; quòd Graecus, q̃ Barbarus: Postremo quòd Atheniensis, & q̃ temporibus Socratis. Dici non potest, quantam mentibus caecitatem, q̃tosq; pariat errores ignoratio ueritatis. Ego plane contenderim, nunq̃ quicquam dictum esse in rebus humanis delirius. Quasi uero si aut barbarus, aut mulier, aut asinus denique natus esset; idem ipse Plato esset, ac non ipsum illud, quod natum fuisset. Sed uidelicet Pythagorae credidit; qui ut uetaret homines animalibus uesci, dixit, animas de corporibus in

aliorum animalium corpora commeare. quod & uanum, & impossibile est: Vanum, quia necesse non fuit, ueteres animas in noua corpora inducere; cum idē artifex, qui primas aliquando fecerat, potuerit semper nouas facere: Impossibile, quia rectæ rationis anima tam immutare naturā status sui non potest, q̃ ignis aut deorsum niti, aut in trāsuersum, fluminis modo, flammam suam fundere. Existimauit igitur homo sapiens, potuisse fieri, ut anima, quæ tūc erat in Platone, in aliquod mutum animal includeretur; essetq; humano sensu prædita; ut intelligeret, ac doleret, incongruenti se corpore oneratam. Quanto sanius faceret, si gratias agere se diceret, quòd ingeniosus, quòd docilis natus esset, quòd in ijs opibus, ut liberaliter erudiretur. Nam quòd Athenis natus est, quid in eo beneficij fuit? An nō plurimi extiterunt in alijs ciuitatibus excellenti ingenio, atq; doctrina uiri; qui meliores singuli, q̃ omnes Athenienses fuerunt? Quanta hominū millia fuisse credamus, qui & Athenis nati, & temporibus Socratis, indocti tamen, ac stulti fuerunt? Non. n. aut parietes, aut locus, in quo quisq; est effusus ex utero, conciliat homini sapientiam. Quid uero attinuit, Socratis se temporibus natum gloriari? Num Socrates ingenia discentibus potuit cōmodare? Non uenit in mentem Platoni, Alcibiadem quoq;, et Critiam eiusdē Socratis assiduos auditores fuisse; quorum alter hostis patriæ acerrimus fuit; alter crudelissimus omniū tyrannorū. Videamus nūc, quid in Socrate ipso tam magnum fuerit, ut homo sapiens merito gratias ageret, illius se temporibus esse natum. Non inficior, fuisse illum paulo cordatiorē, quàm

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

cæteros, qui naturam rerum putauerunt ingenio posse comprehendi. In quo illos non excordes tantum fuisse arbitror, sed etiam impios; quòd in secreta cælestis illius prouidentiæ, curiosos oculos uoluerint immittere. Romæ, & in plerisque urbibus scimus esse quædam sacra, quæ aspici à uiris nefas habeatur. Abstinent igitur aspectu, quibus contaminare illa non licet: & si forte uel errore, uel casu quispiam uir aspexerit; primo pœna eius, deinde instauratione sacrificij scelus expiatur. Quid his facias, qui inconcessa scrutari uolunt? Nimirum multo sceleratiores, qui arcana mundi, & hoc cæleste templum profanare impijs disputationibus quærunt; quàm qui ædem Vestæ, aut Bonæ deæ, aut Cereris intrauerint. Quæ penetralia, quamuis adire uiris non liceat; tamen à uiris fabricata sunt. Hi uero non tantum impietatis crimen effugiunt; sed, quod est multo indignius, eloquentiæ famam, et ingenij gloriã consequuntur. Quid, si aliquid inuestigare possent? Sunt enim tam stulti in asseuerando, quàm improbi in quærendo; cum neque inuenire quicquam possint; nec defendere, etiam si inuenerint. Nam si uerum uel fortuito uiderint, quod sæpius contingit; committunt, ut ab alijs id pro falso refellatur. Non enim descendit aliquis de cælo, qui sententiam de singulorum opinionibus ferat. quapropter nemo dubitauerit, eos, q̃ ista conquirant, stultos, ineptos, insanos esse. Aliquid ergo Socrates habuit cordis humani; qui cum intelligeret hæc non posse inueniri; ab eiusmodi quæstionibus se remouit. uereorq; ne in eo solo. Multa. n. sunt eius non modo laude indigna, sed etiam reprehensione dignissima: in

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

quibus fuit suorum simillimus. Ex his unum eligam, quod ab omnibus sit probatũ. celebre hoc prouerbiũ Socrates habuit. QVOD supra nos, nihil ad nos. Procumbamus igitur in terram; & manus nobis ad praeclara opera datas conuertamus in pedes. Nihil ad nos caelum, ad cuius contemplationem sumus excitati; nihil deniq; lux ipsa pertineat. certe uictus nostri causa de caelo est. Quòd si hoc sensit, non esse de rebus caelestibus disputandum; ne illorum quidem rationem poterat comprehendere, quae sub pedibus habebat. Quid ergo? num errauit in uerbis? Verisimile non est: sed nimirũ id sensit, quod locutus est, religioni minime seruiendũ. quod si aperte diceret, nemo pateretur. Quis enim nõ sentiat, hunc mundum tam mirabili ratione perfectũ, aliqua prouidentia gubernari? quandoquidem nihil est, quod possit sine ullo moderatore consistere. Sic domus ab habitatore deserta dilabitur. nauis sine gubernatore abit pessum. & corpus relictum ab anima defluit: nedum putemus tantam illam molem aut construi sine artifice, aut stare tandiu sine rectore potuisse. Quòd si publicas illas religiones uoluit euertere; non improbo; quin etiam laudabo, si ipse quod est melius inuenerit. Verum idem per canem, & anserem deierabat. O hominem scurrã (ut ait Zeno epicureus) ineptum, perditum, desperatum, si cauillari uoluit religionem; dementem, si hoc serio fecit, ut animal turpissimũ pro Deo haberet. Quis iam superstitiones Aegyptiorum audeat reprehendere, quas Socrates Athenis authoritate confirmauit sua? Illud uero nonne summae uanitatis; quòd ante mortem familiares suos rogauit,

ut Aesculapio gallum, quem uouerat, pro se sacrarent? Timuit uidelicet, ne apud Rhadamanthum recuperatorem, uoti reus fieret ab Aesculapio. Dementissimum hominem putarem, si morbo affectus perisset. Cum uero hoc sanus fecerit; est ipse insanus, qui eum putet esse sapiētem. En, cuius temporibus natum esse se homo sapiens gratulatur. Videamus tamen, quid illum Socrates docuerit: qui cum totam physicam repudiasset; eo se contulit, ut de uirtute, atque officio quæreret. itaq; non dubito, quin auditores suos iustitiæ præceptis erudierit. Docente igitur Socrate, non fugit Platonem, iustitiæ uim in æquitate consistere. siquidem omnes pari conditione nascuntur. Ergo nihil, inquit, priuati, ac proprij habeant; sed ut pares esse possint, quod iustitiæ ratio desyderat, omnia in commune possideant. Ferri hoc potest, quandiu de pecunia dici uidetur. Quod ipsum quàm impossibile sit, & quàm iniustum, poteram multis rebus ostendere. Cōcedamus tamen, ut possit fieri. Omnes.n. sapientes erunt, & pecuniam contemnēt. Quò ergo illum communitas ista perduxit? Matrimonia quoq;, inquit, communia esse debebunt: scilicet ut ad eandem mulierem multi uiri, tanquam canes confluant; et is utiq; obtineat, qui uiribus uicerit: aut si sapientes sunt, ut philosophi; expectent, & uicibus tanq̄ lupanar obeant. O mirā Platonis æquitatem. Vbi est igitur uirtus castitatis? ubi fides coniugalis? quæ si tollas, omnis iustitia sublata est. at idem dixit, beatas ciuitates futuras fuisse, si aut philosophi regnarent, aut reges philosopharentur. Huic uero tam iusto, tam æquo uiro regnum dares: alijs abstulisset sua; alijs condonasset

aliena: prostituißet pudicitiam fœminarũ. quæ nullus unquam non modo rex, sed ne tyrannus quidem fecit. Cum uero intulit rationem turpissimi huius consilij: sic inquit. Ciuitas concors erit, & mutui amoris constricta uinculis, si omnes omniũ fuerint & mariti, & patres, & uxores, et liberi. Quæ ista confusio generis humani est? Quomodo seruari potest caritas, ubi nihil est certũ quod ametur? Quis aut uir mulierem, aut mulier uirũ diliget, nisi habitauerint semp una? nisi deuota mens, & seruata inuicẽ fides indiuiduã fecerit caritatem? quæ uirtus in illa promiscua uoluptate locũ non habet. Item si omnes omniũ liberi sint, quis amare liberos, tanq̃ suos, poterit, cũ suos esse aut ignoret, aut dubitet? quis honorẽ tanq̃ patri deferet, cũ unde natus sit, nesciat? Ex quo fit, ut non tantum alienũ pro patre habeat, sed etiã patrem pro alieno. Quid, quòd uxor potest esse communis, filius non potest? quem concipi non nisi ex uno necesse est. Perit ergo illi una communitas, ipsa reclamante natura. Superest, ut tantummodo concordiæ causa uxores uelint esse communes. At nulla uehementior discordiarum causa est, quàm unius fœminæ à multis maribus appetitio. In quo Plato si ratione non potuit, exemplis certe potuit admoneri & mutorum animalium, quæ ob hoc uel acerrime pugnant; & hominum, qui semper ob eam rem grauissima inter se bella gesserunt. Restat, ut communio ista nihil aliud habeat, præter adulteria, & libidines; propter quas funditus eruẽdas, uirtus est uel maxime necessaria. Itaq; non inuenit concordiã, quã quærebat; quia non uidebat, unde oriatur. Nã iustitia in ex-

*tra positis nihil momenti habet, ne in corpore quidem;
sed tota in hominis mente uersatur. Qui ergo uult ho=
mines adæquare; non matrimonia, non opes subtrahe=
re debet, sed arrogantiam, superbiam, tumorem; ut illi
potentes, & elati pares esse se etiā mendicissimis sciāt.
Detracta enim diuitibus insolentia, & iniquitate, ni-
hil intererit, utrum'ne alij diuites, alij pauperes sint,
cum animi pares sint; quod efficere nulla res alia præ=
ter religionem Dei potest. Putauit igitur se inuenisse iu-
stitiam, cum eam prorsus euerterit; quia non rerū fra-
gilium, sed mentium debet esse communitas. Nam si iu
stitia uirtutum omnium mater est; cum illæ singulæ tol
luntur, ipsa subuertitur. Tulit autem Plato ante omnia
frugalitatem; quæ utiq; nulla est, ubi proprij nihil ha=
beatur. Tulit abstinētiam; siquidem nihil fuerit, quod
abstineatur, alienum. Tulit temperantiam, tulit casti-
tatem; quæ uirtutes in utroq; sexu maximæ sunt. Tu-
lit uerecundiam, pudorem, modestiam; si honesta, et le-
gitima esse incipiunt, quæ solent flagitiosa, & turpia
iudicari. Sic uirtutem dum uult omnibus dare, omni-
bus ademit. Nam rerum proprietas, & uitiorum, &
uirtutum materiam continet; communitas autem nihil
aliud, quàm uitiorum licentiam. Nam uiri, qui multas
mulieres habent; nihil aliud dici possunt, quàm luxu-
riosi, ac nepotes. Item mulieres, quæ à multis habentur;
non utiq; adulteræ, quia certum matrimonium nullum
est; sed prostitutæ, ac meretrices sint necesse est. Redegit
ergo humanam uitam ad similitudinem non dico mu-
torum, sed pecudum, ac belluarum. Nam uolucres pe-
ne omnes faciunt matrimonia; & paria iungunt; &*

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

nidos suos tanquam genitales toros concordi mente defendunt; & foetus suos, quia certi sunt, amant; & si alienos obieceris, abigunt. At homo sapiens contra morem hominum, contráq; naturã, stultiora sibi, quae imitaretur, elegit. Et quoniam uidebat in caeteris animalibus officia marium, foeminarumq; non esse diuisa; existimauit oportere ẽt mulieres militare, & consilijs publicis interesse, & magistratus gerere, & imperia suscipere. itaq; his arma, & equos assignauit. consequẽs est, ut & lanam, & telam uiris, & infantium gestationes. Nec uidit impossibilia esse, quae diceret; ex eo, quòd adhuc in orbe terrae neque tam stulta, neque tam sapiens ulla gens extiterit, quae hoc modo uiueret.

Cum igitur in tanta uanitate ipsi philosophorũ principes deprehendantur; quid illos minores putabimus, qui nunquam sibi tam sapientes uideri solent, quàm cum pecuniae contemptu gloriantur? Fortis animus. Sed expecto quid faciant; & quò ille contemptus euadat. Tradita sibi à parentibus patrimonia, tanquam malum fugiunt, ac deserunt. Et ne in tempestate naufragium faciant; in tranquillo se ultro praecipitant; non uirtute, sed peruerso metu fortes; sicut illi, qui, cum timent ne ab hoste iugulentur, ipsi se iugulant, ut mortem morte deuitent. Sic isti, unde putant gloriam liberalitatis acquirere, sine honore, sine gratia perdunt. Laudatur Democritus, quòd agros suos reliquerit; eosq; pascua publica fieri passus sit. Probarem, si donasset. Nihil autem sapienter fit, quod si ab omnibus fiat, inutile est, ac malum. Sed haec negligentia tolerabilis. Quid ille, qui patrimonium in numos redactum effudit in

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

mare? Ego dubito utrum'ne sanus, an demens fuerit. Abite, inquit, in profundum malæ cupiditates; ego uos mergam, ne ipse mergar à uobis. Si tantus pecuniæ contemptus est; fac illam beneficium, fac humanitatem; largire pauperibus. potest hoc, quod perditurus es, multis succurrere, ne fame, aut siti, aut nuditate moriantur. Imitare insaniam saltem, furorem'q; Tuditani; sparge populo diripienda. Potes & pecuniam effugere, & tamen bene collocare; quia saluum est quicquid pluribus profuit. Zenonis autem paria peccata quis probat? Sed omittamus id, quod est ab omnibus semper irrisum. Illud satis est ad coarguendum furiosi hominis errorem; quòd inter uitia, & morbos, misericordiam ponit. Adimit nobis affectum; quo ratio humanæ uitæ pene omnis continetur. Cum enim natura hominis imbecillior sit, quàm cæterorum animalium, quæ uel ad perferendam uim temporum, uel ad incursiones à suis corporibus arcendas, naturalibus munimentis prouidentia cœlestis armauit; homini autem quia nihil istorum datum est; accepit pro istis omnibus miserationis affectum; qui plane uocatur humanitas; qua nosmet inuicem tueremur. Nam si homo ad conspectum alterius hominis efferaretur; quod facere uidemus animantes, quarum natura soliuaga est; nulla esset hominum societas; nulla urbium condendarum uel cura, uel ratio. sic neque uita quidem satis tuta, cum & cæteris animalibus exposita esset imbecillitas hominum; & ipsi inter semetipsos belluarum more sæuirent. Non minor in alijs dementia. Quid enim dici potest de illo, qui nigram dixit esse

niuem? q̃ consequens erat, ut etiam picem albam esse diceret. Hic est ille, qui se iccirco natum esse dicebat, ut cœlum, ac solem uideret; qui in terra nihil uidebat sole lucente. Xenophanes dicentibus mathematicis orbem lunæ duodeuiginti partibus maiorem esse, q̃ terram, stultissime credidit. & quod huic leuitati fuit consentaneum, dixit, intra concauum lunæ sinum esse aliam terram; & ibi aliud genus hominum simili modo uiuere, quo nos in hac terra uiuimus. Habent igitur illi lunatici homines alterã lunam, quæ illis nocturnum lumen exhibeat, sicut hæc exhibet nobis. Et fortasse noster hic orbis alterius inferioris terræ luna sit. Fuisse Senecam inter Stoicos ait, qui deliberaret, utrum'ne Soli quoq; suos populos daret, inepte scilicet q dubitauerit. Quid enim perderet, si dedisset? Sed, credo, calor deterrebat, ne tantam multitudinem periculo committeret; ne si æstu nimio perijssent, ipsius culpa euenisse tanta calamitas diceretur. Quid illi, qui esse contrarios uestigijs nostris antipodas putant; num aliqd loquuntur? aut est quisquam tam ineptus, qui credat esse homines, quorum uestigia sint superiora, q̃ capita? aut ibi quæ apud nos iacent, inuersa pendere? fruges, & arbores deorsum uersus crescere? pluuias, & niues, & grandinem sursum uersus cadere in terram? Et miratur aliquis hortos pensiles inter septem mira narrari; cum philosophi & agros, & maria, & urbes, & montes pensiles faciant? Huius quoq; erroris aperienda nobis origo est. Nam semper eodem modo falluntur. Cum enim falsum aliquid in principio sumpserint, uerisimilitudine inducti; necesse est, eos in ea, quæ

consequuntur, incurrere. Sic incidunt in multa ridicula; quia necesse est falsa esse, quæ rebus falsis congruũt. Cum autem primis habuerint fidem; qualia sunt ea, quæ sequuntur, non circunspiciunt, sed defendunt omni modo; cum debeãt prima illa, utrum'ne uera sint, an falsa, ex consequentibus iudicare. Quæ igitur illos antipodas ratio perduxit? Videbant syderum cursus in occasum meantium; solem, atq; lunam in eandem partem semper occidere, atq; oriri semper ab eadem. Cum autem non perspicerent, quæ machinatio cursus eorum temperaret; nec quomodo ab occasu ad orientẽ remearent; cœlum autem ipsum in omnes partes putarent esse deuexum; quod sic uideri, propter immensam latitudinem necesse est: existimauerunt, rotundum esse mundum, sicut pilam; et ex motu syderum opinati sunt, cœlum uolui; sic astra, solem'q;, cum occiderint, uolubilitate ipsa mundi ad ortum referri. Itaque & æreos orbes fabricati sunt, quasi ad figuram mundi; eos'q; cælarunt portentosis quibusdã simulachris, quæ astra esse dicerent. Hanc igitur cœli rotunditatem illud sequebatur; ut terra in medio sinu eius esset conclusa. Quod si ita esset, etiam ipsam terram globo similem. neq; enim fieri posset, ut non esset rotundum, quod rotundo conclusum teneretur. Si autem rotunda etiam terra esset; necesse esse, ut in omnes cœli partes eandẽ faciẽ gerat; idest montes erigat, campos tendat, maria cõsternat. Quod si esset, ẽt sequebatur illud extremũ; ut nulla sit pars terræ, quæ non ab hominibus, cæteris'q; animalibus incolatur. Sic pẽdulos istos antipodas cœli rotunditas adinuenit. Quòd si quæras ab ijs, q̃ hæc por-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

tenta defendunt; quomodo non cadunt omnia in inferiorem illam cœli partem: respondent, hanc rerum esse naturam, ut pondera in medium ferantur; & ad medium connexa sint omnia, sicut radios uidemus in rota: quæ autē leuia sunt, ut nebula, fumus, ignis, à medio differantur, ut cœlum petant. Quid dicam de ijs nescio, qui, cum semel aberrauerint, constanter in stultitia perseuerant, & uanis uana defendunt; nisi ꝙ eos interdū puto aut ioci causa philosophari; aut prudētes, & scios mendacia defendenda suscipere; quasi ut ingenia sua in malis rebus exerceant, uel ostentent. At ego multis argumētis probare possem, nullo modo fieri posse, ut cœlum terra sit inferius; nisi & liber iam concludendus esset; & adhuc aliqua restarent, quæ magis sunt præsenti operi necessaria; & quoniā singulorum errores ꝑcurrere nō est unius libri opus. satis sit pauca enumerasse, ex q̄bus possit, qualia sint cætera, intelligi.

Nunc pauca nobis de philosophia in communi dicenda sunt; ut confirmata causa peroremus. Summus ille noster Platonis imitator existimauit philosophiam non esse uulgarem; quòd eam non nisi docti homines assequi possent. Est, inquit, philosophia paucis contenta iudicibus, multitudinem consulto ipsa fugiens. Non est ergo sapientia, si ab hominum cœtu abhorret. quoniam si sapientia homini data est; sine ullo discrimine omnibus data est; ut nemo sit prorsus, qui eam capere non possit. At illi uirtutem humano generi datam sic amplexantur, ut soli omnium publico bono frui uelle uideantur, tam inuidi, ꝗ̄ si uelint deligare oculos, aut effodere cæteris, ne solem uideant. Nam quid est aliud

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

hominibus negare ſapientiam; q̃ mentibus eorum ue-
rum, ac diuinum lumen auferre? Quòd ſi natura ho-
minis ſapientiæ capax eſt; oportuit opifices, et ruſticos,
& mulieres, & omnes deniq;, qui humanam formam
gerunt, doceri, ut ſapiant; populumq́; ex omni lingua,
& conditione, & ſexu, & ætate conflari. Maximum
itaq; argumentum eſt, philoſophiam neq; ad ſapientiam
tendere, neque ipſam eſſe ſapientiam; quòd myſterium
eius barba tantum celebratur, & pallio. Senſerunt hoc
adeo Stoici; qui & ſeruis, & mulieribus philoſophandũ
eſſe dixerunt: Epicurus quoq;; qui rudes omnium lite-
rarum ad philoſophiam inuitat: item Plato; qui ciui-
tatem de ſapientibus uoluit componere. Conati quidem
illi ſunt facere, quod ueritas exigebat; ſed nõ potuit ul-
tra uerba procedi. Primum, quia multis artibus opus
eſt, ut ad philoſophiam poſſit accedi. Diſcendæ iſtæ com
munes literæ, propter uſum legendi; quia in tanta re-
rum uarietate, nec diſci audiẽdo poſſunt oĩa, nec memo
ria contineri. Grãmaticis quoq; non parũ operæ dandũ
eſt; ut rectam loquẽdi rationem ſcias. Id multos annos
auferat neceſſe eſt. Nec oratoria quidẽ ignoranda eſt;
ut ea, quæ didiceris, proferre, atq; eloqui poſſis. Geome-
tria quoq;, ac muſica, & aſtrologia neceſſaria eſt; quòd
hæ artes cũ philoſophia habent aliquã ſocietatem. quæ
uniuerſa perdiſcere neq; fœminæ poſſunt, quibus intra
puberes annos officia mox uſibus domeſticis profutura
diſcenda ſunt; neque ſerui, quibus per eos annos uel
maxime ſeruiendum eſt, quibus poſſunt diſcere; neque
pauperes, aut opifices, aut ruſtici, quibus in diem ui-
ctus labore eſt quærendus. Ob eam cauſam Tullius

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

ait, abhorrere à multitudine philosophiam. At enim rudes Epicurus accipiet. Quomodo ergo illa, quæ de principijs rerum dicuntur, intelligent? quæ perplexa, & inuoluta, uix etiam politi homines assequuntur. In rebus igitur obscuritate implicatis, & ingeniorum uarietate confusis, & eloquentium uirorum exquisito sermone fucatis, quis imperito, ac rudi locus est? Deniq; nullas unquam mulieres philosophari docuerunt, præter unam ex omni memoria Themisten; neque seruos, præter unum Phædonem; quem male seruientem redemisse, ac docuisse Cebetem tradunt. Enumerant etiam Platonem, ac Diogenem: qui tamen serui non fuerunt: sed his seruitus euenerat: sunt enim capti. Platonem quidem redemisse Aniceris quidam traditur HS VIII. itaque insectatus est conuitijs redemptorem Senecà, q̃ paruo Platonem æstimauerit. furiosus, ut mihi quidem uidetur, qui homini fuerit iratus, quòd non multum pecuniæ perdidit. scilicet aurum pendere debuit, tanquam pro mortuo Hectore; aut tantum ingerere numorum, q̃tum uenditor non poposcit. Ex Barbaris uero nullum, præter unum Anacharsim Scytham: qui philosophiam ne somniasset quidem, nisi & linguam, & græcas literas ante didicisset. Quod ergo illi poscente natura faciẽdum esse senserunt; sed tamen neq; ipsi facere potuerunt; neq; à philosophis fieri posse uiderunt: sola hæc efficit doctrina cœlestis; quia sola sapientia est. Illi scilicet persuadere cuiquam potuerunt; qui nihil persuadent etiam sibi. aut cuiusquam cupiditates opprimene; iram temperabunt; libidinem coercebunt: cum ipsi & cedant uitijs; & fateantur, plus ualere na=

o 4

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

turam. Dei autem præcepta, quia & simplicia, & uera sunt, quantum ualeant in animis hominum, quotidiana experimenta demonstrant. Da mihi uirum, qui sit iracūdus, maledicus, effrenatus: paucissimus Dei uerbis tam placidum, quàm ouem, reddam. Da cupidum, auarum, tenácem: iam tibi eum liberalem dabo, & pecuniam suam plenis manibus largientem. Da timidum doloris, ac mortis: iam cruces, & ignes, & Phalaridis taurum contemnet. Da libidinosum, adulterū, ganeonem: iam sobrium, castum, continentem uidebis. Da crudelem, & sanguinis appetentem: iam in ueram clementiam furor ille mutabitur. Da iniustum, insipientem, peccatorem: continuo & æquus, & prudens, & innocens erit. Vno enim lauacro malitia omnis abolebitur. Tanta diuinæ sapientiæ uis est; ut in hominis pectus infusa, matrem delictorum stultitiam uno semel impetu expellat. ad quod efficiendum, non mercede, non libris, non lucubrationibus opus est. Gratis ista fiunt, facile, cito; modo pateant aures; & pectus sapientiam sitiat. Nemo uereatur nos. aquam non uēdimus; nec solem mercede præstamus. Dei fons uberrimus, atque plenissimus patet cunctis; et hoc cœleste lumen uniuersis oritur, quicunq; oculos habent. Num quis hæc philosophorum aut unquam præstitit, aut præstare, si uelit, potest? Qui cum ætates suas in studio philosophiæ conterant; neq; alium quenq̄, neq; seipsos (si natura paululum obstitit) possunt facere meliores. Itaq; sapientia eorum, ut plurimū efficiat, non excindit uitia, sed abscondit. Pauca uero Dei præcepta sic totum hominem immutant, & exposito uetere nouum reddunt; ut non

cognoscas eundem esse. Quid ergo? nihil'ne illi simile praecipiunt? Immo permulta: & ad uerum frequenter accedunt. sed nihil ponderis habent illa praecepta; quia sunt humana; & authoritate maiori, idest diuina illa carent. Nemo igitur credit; quia tam se hominem putat esse, qui audit; q̃ est ille, qui praecipit. Praeterea nihil apud eos certi est, nihil, quod à scientia ueniat. Sed cum omnia coniecturis agantur; multa etiã diuersa, & uaria proferantur: stultissimi est hominis, praeceptis eorum uelle parere: quae utrum uera sint, an falsa, dubitatur. & ideo nemo paret, quia nemo uult ad incertum laborare. Virtutem esse, Stoici aiunt, quae sola efficiat uitam beatam. Nihil potest uerius dici. Sed quid, si cruciabitur, aut dolore afficietur? Poterit'ne quisquam inter carnifices beatus esse? Immo uero illatus corpori dolor, materia uirtutis est. itaq; ne in tormẽtis quidem miser est. Epicurus multo fortius, sapiens, inquit, semper beatus est; & uel inclusus in Phalaridis tauro hanc uocem emittet. Suaue est; & nihil curo. Quis eum non irriserit? Maxime, quòd homo uoluptarius personam sibi uiri fortis imposuit, et quidem supra modum. Non enim fieri potest, ut quisquã cruciatus corporis pro uoluptatibus ducat; cum satis sit, ad officium uirtutis implendum perferre, ac sustinere. Quid dicitis Stoici? Quid tu Epicure? Beatus est sapiẽs, etiam cum torquetur. Si propter gloriam; patientia non fruetur. in tormentis enim fortasse morietur. Si propter memoriam; aut non sentiet, si occidunt animae; aut si sentiet, nihil ex ea consequetur. Quis ergo alius fructus est in uirtute? quae beatitudo uitae? ut aequo animo

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

moriatur? Bonum mihi affertis unius horæ, aut fortasse momenti, propter quod non expediat in tota uita miserijs, & laboribus confici. Quantum autem temporis mors occupat? quæ cum uenit, utrum æquo animo, an iniquo eam subieris, iam nihil refert. Ita fit, ut nihil aliud ex uirtute captetur nisi gloria. Sed hæc aut superuacua, & breuis est; aut prauis hominum iudicijs non sequenda. Nullus igitur ex uirtute fructus est, ubi uirtus mortalis est, & caduca. Itaque qui hæc locuti sunt; umbram quandam uirtutis uiderunt, ipsam uirtutem non uiderunt. Defixi enim fuerunt in terram; nec uultus suos in altum erigebãt, ut eam possent intueri; quæ sese cæli regionibus ostentabat. Hæc causa est, cur præceptis eorum nullus obtemperet; quoniam aut ad uitia erudiunt, si uoluptatem defendunt; aut, si uirtutem asserunt; neque peccato pœnam minantur, nisi solius turpitudinis; neque uirtute ullum præmium pollicentur, nisi solius honestatis, & laudis; cum dicant, non propter aliud, sed propter seipsam expetendam esse uirtutem. Beatus est igitur sapiens in tormentis: sed cum torquetur pro fide, pro iustitia, pro Deo; illa patientia doloris beatissimum faciet. Est enim Deus, qui solus potest honorare uirtutem; cuius merces immortalitas sola est. quam qui non appetunt, nec religionem tenent, cui æterna subiacet uita; profecto neque uirtutis uim sciunt, cuius præmium ignorant; neque in cælum spectant, quod ipsi se facere putant, cum res non inuestigabiles quærunt; quia ratio in cælum spectandi nulla alia est, nisi aut religionem suscipere, aut animam suam immortalem esse credere.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

Quisquis enim aut Deum colendum esse intelligit, aut immortalitatis spem sibi propositam habet; mens eius in coelo est: & licet id non aspiciat oculis; animae tamen lumine aspiciat. Qui autem religionem non suscipiunt; terreni sunt; quia religio de coelo est. & qui animam putant cum corpore interire; aeque in terram spectant; quia ultra corpus, quod est terra, nihil amplius uident, quod sit immortale. Nihil igitur prodest, hominẽ ita esse fictũ, ut recto corpore spectet in coelũ; nisi erecta mente Deum cernat; & cogitatio eius in spe uitae perpetuae tota uersetur. Quapropter nihil aliud est in uita, quo ratio, quo conditio nostra nitatur; nisi Dei, qui nos genuit, agnitio, & religiosus, ac pius cultus. unde quoniam philosophi aberrauerũt, sapientes utiq; non fuerunt. Quaesierunt illi quidem sapientiam: sed quia non rite quaerebant; prolapsi sunt longius; & in tantos errores inciderunt, ut etiam communem sapientiam non tenerent. Non enim tantum religionem asserere noluerũt; uerum etiam sustulerunt, dum specie uirtutis falsae inducti, conantur animos omni metu liberare. quae religionis euersio, naturae nomen inuenit. Illi enim, cũ aut ignorarent, à quo esset effectus mundus; aut persuadere uellent, nihil esse diuina mente perfectum; naturam esse dixerunt rerum omnium matrem; quasi dicerent, omnia sua sponte esse nata: quo uerbo plane imprudentiam suam confitentur. Natura enim, remota prouidentia & potestate diuina, prorsus nihil est. Quòd si Deum naturam uocant; quae peruersitas est, naturam potius quàm Deum nominare? Si autem natura ratio est, uel necessi-

tas, uel conditio nascendi; non est per seipsam sensibilis; quia necesse est, mentem esse diuinam, quæ sua prouidentia nascendi principium rebus omnibus præbeat. Aut si natura est cœlum, atque terra, & omne, quod natum est; nō est Deus natura, sed Dei opus. Non dissimili errore credunt esse fortunam, quasi deā quandam res humanas uarijs casibus illudentem; quia nesciunt, unde sibi bona, & mala eueniant. Cum hac se compositos ad præliandum putant; nec ullam tamen rationem reddunt, à quo, & quam ob causam; sed tantum cū fortuna se digladiari momentis omnibus gloriantur. Iam quicūq; aliquos consolati sunt ob interitum, amissionem'q; carorum; fortunæ nomen acerrimis accusationibus prosciderunt: nec omnino ulla eorum disputatio de uirtute est, in qua non fortuna uexetur. M. Tullius in sua consolatione pugnasse se semper contra fortunam loquitur; eam'q; à se esse superatam, cum fortiter inimicorum impetus retudisset; ne tum quidem se ab ea fractum, cum domo pulsus patria caruit. tum autem, cum amiserit carissimam filiam, uictum se à fortuna turpiter confitetur. Cedo, inquit, en manum tollo. Quid hoc homine miserius, qui sic iaceat? Insipienter, inquis; sed qui profitetur se esse sapientem. Quid ergo sibi uult assumptio nominis? Quid contemptus ille rerum, qui magnificis uerbis prætenditur? Quid dispar cæteris habitus? Aut cur omnino præcepta sapientiæ dantur; si nemo, qui sapiat, adhuc inuentus est? Et quisquam nobis inuidiam facit, quia philosophos negamus esse sapientes? cum ipsi nec scire se quicquam, nec sapere fateantur. Nam siquando ita defe-

cerint, ut ne effingere quidem quicquam possint; quod faciunt in rebus cæteris: tum uero ignorantiæ admonentur; & quasi furibundi exiliunt; & exclamant, se cæcos esse, & excordes. Anaxagoras pronuntiat, circũfusa esse tenebris omnia. Empedocles angustas esse sensuum semitas queritur; tanquam illi ad cogitandum rheda, & quadrigis opus esset. Democritus quasi in puteo quodam sic alto, ut fundus sit nullus, ueritatem iacere demersam: nimirum stulte, ut cætera. Non enim tanquam in puteo demersa est ueritas; quò uel descendere, uel etiam cadere illi licebat; sed tanquam in summo montis excelsi uertice, uel potius in cœlo. quod est uerissimum. Quid enim est, cur eam potius in imum depressam diceret, quàm in summũ leuatam? nisi forte mentem quoq; in pedibus, aut in imis calcibus constituere malebat potius quàm in pectore, aut in capite. Adeo remotissimi fuerũt ab ipsa ueritate; ut eos ne status quidem sui corporis admoneret, ueritatem in summo illis esse quærendam. Ex hac desperatione confessio illa Socratis nata est; qua se nihil scire dixit, nisi hoc unum, quòd nihil sciat. Hinc academiæ disciplina manauit: si tamen disciplina dici potest, in qua ignoratio & discitur, & docetur. Sed ne illi quidem, qui scientiam sibi assumpserunt, id ipsum, quod se scire putabant, constanter defendere potuerunt. Qui, quoniam ratio illis non quadrabat; per ignorantiam rerum diuinarum tam uarij, tam incerti fuerunt, sibiq́; sæpe contraria disserentes, ut quid sentirẽt, quid uellent, satis statuere, ac dijudicare non possis. Quid igitur pugnes aduersus homines eos, q̃ suo sibi gladio pereũt? Quid labores, ut

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

eos destruas, quos sua ipsos destruit, atq; affligit oratio? Aristoteles (inquit Cicero) ueteres philosophos accusans, ait eos aut stultissimos, aut gloriosissimos fuisse, qui existimassent philosophiam suis ingenijs esse perfectam: sed se uidere, quòd paucis annos magna accessio facta esset, breui tempore philosophiam plane absolutam fore. Quod igitur fuit illud tempus? quo in ore? quando est, aut à quibus absoluta? Nam quòd ait stultissimos fuisse, qui putassent ingenijs suis perfectam esse sapientiam; uerum est: sed ne ipse quidem satis prudenter, qui aut à ueteribus cœptam, aut à nouis auctam, aut mox à posterioribus perfectum iri putauit. nunquam enim potest inuestigari, quod non per uiam suam quæritur. Sed repetamus id, quod omisimus. Fortuna ergo per se nihil est: nec sic habendum est, tanquam sit in aliquo sensu. Siquidem fortuna est accidentium rerum subitus, atque inopinatus euentus. Verum philosophi, ne aliquando non errent, in re stulta uolunt esse sapientes; qui fortunæ sexum mutant; eam'q; non deam, sicut uulgus, sed Deum esse dicunt. Eundem tamen interdum naturam, interdum fortunam uocant; quòd multa (inquit idem Cicero) efficiat inopinata nobis propter obscuritatem, ignorationem'q; causarum. Cum igitur causas ignorent, propter quas fiat aliquid; & ipsum, qui faciat, ignorent, necesse est. Idem in opere ualde serio, in quo præcepta uitæ deprompta ex philosophia filio dabat, magnam, inquit, esse fortunæ uim in utranque partem, quis nesciat? Nam &, cum prospero flatu eius utimur, ad exitus peruenimus optatos; &, cum reflauerit, affligimur.

primum, qui negat sciri posse quicquam, sic hoc dixit, tanquam & ipse, & omnes sciant. Deinde, qui, etiam quae clara sunt, dubia conatur efficere; hoc putauit esse clarum; quod illi esse debuit uel maxime dubium; nam sapienti omnino falsum est. Quis, inquit, nescit? Ego uero nescio. Doceat me (si potest) quae sit illa uis, qui flatus iste, & qui reflatus. Turpe igitur est, hominem ingeniosum dicere id, quod, si neges, probare non possit. Postremo, quòd is, qui dicit, assensus esse retinendos; quòd stulti sit hominis, rebus incognitis temere assentiri: is inquam plane uulgi, & imperitorum opinionibus credidit, qui fortunam putant esse, quae hominibus tribuat bona, & mala. nam simulachrum eius cum copia, & gubernaculo fingunt; tanquam haec & opes tribuat; & humanarum rerum regimen obtineat. Cui opinioni & Virgilius assentit, qui fortunã omnipotentem uocat: & historicus, qui ait. Sed profecto fortuna in omni re dominatur. Quid ergo caeteris dijs loci superest? Cur non aut ipsa regnare dicitur, si plus potest; aut sola colitur, si omnia? Vel, si tantum mala immittit; aliquid causae proferant, cur, si dea sit, hominibus inuideat, eosq; perditos cupiat, cum ab his religiose colatur: cur aequior sit malis, iniquior autem bonis: cur insidietur; affligat; decipiat; & exterminet: quis illam generis hominum uexatricem perpetuam constituerit: cur denique tam malam sortita sit potestatem; ut res cunctas ex libidine magis, quàm ex uero celebret, obscuretq;. Haec inquam philosophos inquirere oportuit potius, quàm temere innocentem accusare fortunam: quae etiam si sit aliqua; nihil tamen afferri ab his

potest, cur hominibus tam inimica sit, quàm putatur. Itaq; illæ omnes orationes, quibus iniquitatem fortunæ lacerant, suasq; uirtutes contra fortunam superbissime iactant; nihil aliud sunt, quàm deliramenta inconsyderatæ leuitatis. Quare non inuideant nobis; quibus aperuit ueritatem Deus: qui sicut scimus, nihil esse fortunam; ita scimus, esse prauum, ac subdolum spiritum, qui sit inimicus bonis, hostisq; iustitiæ; qui contraria faciat, quàm Deus. cuius inuidiæ causam in secundo libro explicauimus. Hic ergo insidiatur uniuersis: sed eos, qui nesciũt Deum, errore impedit; stultitia obruit; tenebris circunfudit; nequis possit ad diuini nominis peruenire notitiam: in quo uno & sapientia continetur, & uita perpetua. Eos autem, qui deum sciunt, dolis, & astutia aggreditur; ut cupiditate, ac libidine irretiat; ac peccati blandimentis deprauatos, impellat ad mortẽ; uel, si dolo nihil profecerit, ui et uiolentia deijcere conatur. Idcirco enim in primordijs transgressionis non statim ad pœnam detrusus à Deo est, ut hominem malitia sua exerceat ad uirtutem. quæ nisi agitetur, ni assidua uexatione roboretur; non potest esse perfecta. siquidem uirtus est perferendorum malorum fortis, ac inuicta patientia. Ex quo fit, ut uirtus nulla sit, si aduersarius desit. Huius itaq; peruersæ potestatis cũ uim sentirent uirtuti repugnantem, nomenq; ignorarent; fortunæ uocabulum sibi inane finxerunt. Quod quàm longe à sapientia sit remotum, declarat Iuuenalis his uersibus.

Nullum numen abest, si sit prudentia: sed nos
Te facimus Fortuna deam, cœloq; locamus. Stultitia igitur, &

tur, & error, & caecitas, & (ut Cicero ait) ignoratio rerum, atq; causarum; Naturae, ac Fortunae nomina induxit. Sed ut aduersarium suum nesciunt; sic nec uirtutem quidem sciunt; cuius scientia ab aduersarij notione descendit. Quae si coniuncta est cum sapiẽtia; uel (ut ipsi dicunt) eadem ipsa sapientia est: ignorent necesse est, in quibus rebus sita sit. Nemo enim potest ueris armis instrui; si hostem, contra quem fuerit armandus, ignorat: nec aduersarium uincere; qui in dimicando non hostem uerum, sed umbram petit. Prosternetur enim, qui alio intentus, uenientem uitalibus suis ictum nec praeuiderit ante, nec cauerit. Docui, quantum mea mediocritas tulit, longe deuium philosophos iter a ueritate tenuisse. Scio tamen, quàm multa praeterierim, quia non erat mihi propria contra philosophos disputatio. Sed huc necessario diuertendũ fuit; ut ostenderem, tot, & tanta ingenia in rebus falsis esse consumpta; ne quis forte a prauis religionibus exclusus, ad eos se conferre uellet, tanquam certi aliquid reperturus. Vna igitur spes homini, una salus in hac doctrina, quam defendimus, posita est. Omnis sapientia hominis in hoc uno est, ut Deum cognoscat, & colat. hoc nostrum dogma, haec sententia est. Quanta itaq; uoce possum testificor, proclamo, denũtio. Hoc est illud, quod philosophi omnes in tota sua uita quaesierunt; nec unq̃ tamen inuestigare, comprehendere, tenere ualuerunt; quia religionem aut prauã tenuerunt, aut totam penitus sustulerunt. Facessant igitur illi omnes, qui humanam uitam non instruunt, sed turbant. Quid enim docent? aut quem instruunt; qui seipsos nondum in-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

ſtruxerunt? Quem ſanare ægroti, quem regere cæci poſſunt? Huc ergo nos omnes, quibus eſt cura ſapientiæ conferamus. An expectabimus donec Socrates aliquid ſciat? aut Anaxagoras in tenebris lumen inueniat? aut Democritus ueritatem de puteo extrahat? aut Empedocles dilatet animi ſui ſemitas? aut Arceſilas, et Carneades uideant, ſentiant, percipiant? Ecce uox de cœlo ueritatem docens, et nobis ſole ipſo clarius lumen oſtendẽs. Quid nobis iniqui ſumus? & ſapientiã ſuſcipere cunctamur? quã docti homines contritis in quærendo ætatibus ſuis, nunq̃ reperire potuerunt. Qui uult ſapiens, ac beatus eſſe, audiat Dei uocem; diſcat iuſtitiã; ſacramentum natiuitatis ſuæ norit; humana contemnat; diuina ſuſcipiat; ut ſummum illud bonum, ad quod natus eſt, poſſit adipiſci. Diſſolutis religionibus uniuerſis; & omnibus, quæcunq; in earum defenſionem dici uel ſolebant, uel poterant, refutatis; deinde conuictis philoſophiæ diſciplinis, ad uerã nobis religionem, ſapiẽtiamq; ueniendum eſt; quoniam eſt (ut docebo) utrunq; coniunctum; ut eam uel argumentis, uel exemplis uel idoneis teſtibus aſſeramus; et ſtultitiam, quã nobis iſti Deorum cultores obiectare non deſinunt, ut nullam penes nos, ſic totam penes ipſos eſſe doceamus. Et q̃q̃ prioribus libris, cum falſas arguerem religiones; & hic, cum falſam ſapientiam tollerem, ubi ueritas ſit oſtenderim: planius tamen, quæ religio, & quæ ſapientia uera ſit, liber proximus indicabit.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

L. COELII LACTANTII FIRMIANI DIVINARVM INSTITVTIONVM, ADVERSVS GENTEIS, LIBER QVARTVS, IN QVO DOCETVR QVAE RELIGIO, ET QVAE SAPIENTIA VERA SIT.

c

Ogitanti mihi Constantine Imp. & cũ animo meo sæpe reputanti priorem illum generis humani statum; & mirum pariter, & indignum uideri solet, quòd unius seculi stultitia, religiones uarias suscipientis, Deosq; multos esse credẽtis, in tantã subito ignorationẽ sui uentum est, ut ablata ex oculis ueritate, neq; religio Dei ueri, neq; humanitatis ratio teneretur; hominibus nõ in cœlo summũ bonum quærẽtibus, sed in terra. Quã ob causam profecto seculorum ueterum mutata felicitas est. Cœperunt. n. relicto parente, & constitutore omniũ Deo, insensibilia digitorũ suorũ figmẽta uenerari. quæ prauitas quid effecerit, aut quid malorum attulerit, res ipsa declarat. auersi nanque à summo bono; quod ideo beatum, ac sempiternum est, quia uideri, tangi, cõprehendi non potest; & à uirtutibus ei bono congruẽtibus, quæ sunt æque immortales; ad hos corruptos, et fragiles Deos lapsi; & studentes ijs rebus, qbus solum corpus ornatur, alitur, delectatur; mortem sibi perpetuam cum Dijs, & cum bonis corporalibus quæsierũt;

quia morti corpus omne subiectum est. Insecuta est igitur huiusmodi religiones iniustitia, & impietas; sicuti fuerat necesse. desierũt enim uultus suos in cœlum tollere. sed deorsum mẽtes hominum depressæ, terrenis ut religionibus, sic etiã bonis inhærebant. secutum est dissidium generis humani, & fraus, & nefas omne; quia spretis æternis, atq; incorruptis bonis, quæ sola debent ab homine concupisci; temporalia, et breuia maluerũt; maiorq́; hominibus ad malum fides fuit; qui prauum recto, quia præsentius fuerat, prætulerunt. Sic humanam uitam prioribus seculis in clarissima luce uersatam caligo, ac tenebræ comprehenderunt. et, quod huic prauitati congruens erat; postq̃ sublata sapientia est; tum demum sibi homines sapientum nomen uendicare cœperunt. Tum autem nemo sapiens uocabatur, cũ omnes erant. Vtinamq́; nomen illud aliquando publicũ quamuis ad paucos redactum, tamen uim suam retineret. Possent enim fortasse pauci illi uel ingenio, uel authoritate, uel assiduis hortamẽtis liberare populum uitijs, & erroribus. sed adeo in totum sapiẽtia cęciderat; ut ex ipsa nominis arrogantia nullum eorum, qui uocarentur, apparuerit fuisse sapientem. Et tamen prius, quàm hæc, philosophia quæ dicitur esse, inueniretur; septem fuisse traduntur; qui primi omnium, quia de rebus naturalibus quærere, ac disputare sunt ausi, sapiẽtes haberi, appellariq́; meruerunt. O` miserum, calamitosumq́; seculum; quo per orbem totum septem soli fuerunt, qui hominum uocabulo cierentur. nemo enim potest iure dici homo, nisi qui sapiens est. sed si cæteri oẽs, præter ipsos, stulti fuerunt; ne illi quidẽ sapientes; quia

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

nemo ſapiens eſſe uere, iudicio ſtultorum poteſt. Adeo ab his abfuit ſapientia; ut ne poſtea quidem increſcente doctrina, & multis, magniſq; ingenijs in id ipſum ſemper intentis, potuerit perſpici ueritas, et comprehendi. Nam poſt illorum ſeptem ſapientum gloriam, incredibile eſt, quanto ſtudio inquirendæ ueritatis Græcia omnis exarſerit. Ac primum, nomen ipſum ſapientiæ arrogans putauerunt; ſeq; non ſapientes, ſed ſtudioſos ſapiētiæ uocauerunt. Quo facto & illos, qui temere ſapientum ſibi nomen aſciuerant, erroris, ſtultitiæq; damnauerunt, & ſe quoq; ipſos ignorantiæ; quam quidem non diffitebantur. Nam ubicunq; rerū natura ingenijs eorum quaſi manus oppoſuerat, ne rationē poſſent aliquam reddere; teſtificari ſolebāt, nihil ſcire ſe, nihil cernere. Vnde multo ſapientiores inueniuntur, qui ſe aliqua ex parte uiderūt; q̄ illi, qui ſe ſapere crediderunt.

Quare, ſi neq; illi fuere ſapientes, qui ſunt appellati; neq; poſteriores, qui nō dubitauerunt inſipientiam confiteri; quid ſupereſt, niſi ut alibi ſit quærēda ſapientia, quando non eſt, ubi quærebatur, inuenta? Quid autē putemus fuiſſe cauſæ, cur tot ingenijs, totq; temporibus ſummo ſtudio, & labore quæſita non reperiretur; niſi quòd eā philoſophi extra fines ſuos quæſierunt? Qui quoniā peragratis, & exploratis omnibus, nuſquam ullam ſapientiam comprehenderunt; & alicubi eſſe illam neceſſe eſt: apparet, illic potiſſimū eſſe quærendam, ubi ſtultitiæ titulus apparet; cuius uelamento Deus, ne arcanum diuini ſui operis in propatulo eſſet, theſaurū ſapientiæ, ac ueritatis abſcondit. Vnde equidem ſoleo mirari, quòd cum Pythagoras, & po-

ſtea Plato, amore indagãdæ ueritatis accenſi, ad Aegyptios, & Magos, & Perſas uſq; penetraſſent, ut earum gentium ritus, & ſacra cognoſcerent (ſuſpicabantur enim, ſapientiam in religione uerſari) ad Iudæos tantum non acceſſerint; penes quos tunc ſolos erat; & quò facilius ire potuiſſent. Sed auerſos eſſe arbitror diuina prouidentia, ne ſcire poſſent ueritatem: quia nondum fas erat alienigenis hominibus, religionem Dei ueri, iuſtitiamq; cognoſcere. Statuerat enim Deus, appropinquante ultimo tempore, ducem magnum cœlitus mittere, qui eam perfido, ingratoq; populo ablatam, exteris gentibus reuelaret. Qua de re in hoc libro aggrediar diſputare; ſi prius oſtendero ſapientiam cum religione ſic cohærere, ut diuelli utrunq; non poſſit.

Deorum cultus, ut in priore libro docui, non habet ſapientiam; non modo quia diuinum animal hominẽ terrenis, fragilibusq; ſubſternit; ſed quia nihil ibi diſſeritur, quod proficiat ad mores excolendos, uitamq; formandam; nec habet inquiſitionem aliquam ueritatis, ſed tantummodo ritum colendi; qui non officio mentis, ſed miniſterio corporis conſtat. Et ideo non eſt illa religio uera iudicanda; quia nullis iuſtitiæ, uirtutisq; præceptis erudit, efficitq; meliores. Itaq; philoſophia, quia in illis religionem, ideſt ſummam pietatem non habet, non eſt uera ſapientia. Nam ſi diuinitas, quæ gubernat hunc mundum, incredibili beneficentia genus hominũ ſuſtentat, et quaſi paterna indulgentia fouet; uult profecto gratiam ſibi referri, & honorem dari. nec conſtare homini ratio pietatis poteſt, ſi cœleſtibus beneficijs extiterit ingratus; quod non eſt utiq; ſapientis. Quo-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

niam igitur (ut dixi) philosophia, & religio Deorum, disiuncta sunt, longeq; discreta; siquidem alij sunt professores sapientiae, per quos utiq; ad Deos non aditur; alij religionis antistites, per quos sapere nõ discitur: apparet, nec illam esse ueram sapientiam, nec hanc religionem. Idcirco nec philosophia potuit ueritatem comprehendere; nec religio deorum, rationem sui, qua caret, reddere. Vbi autem sapientia cum religione, inseparabili nexu cohaeret, utrunq; uerum esse necesse est. quia et in colendo sapere debemus, idest scire, quid nobis, & quomodo sit colendum; & in sapiendo colere, idest re, & actu, quod scierimus, implere. Vbi ergo sapientia cum religione coniungitur? Ibi scilicet, ubi Deus colitur unus; ubi uita, & actus omnis ad unum caput, & ad unam summam refertur. Denique ijdem sunt doctores sapientiae, qui & Dei sacerdotes. Nec tamen moueat quenquam, quia saepe factum est, & fieri potest, ut philosophus aliquis, Deorum suscipiat sacerdotium. quod cum fit, non tamen coniungitur philosophia cum religione; sed & philosophia inter sacra cessabit; & religio, quando philosophia tractabitur. Illa enim religio muta est; non tantum, quia mutorum est; sed quia ritus eius in manu, & digitis est; & non in corde, aut lingua, sicut nostra, quae uera est. Idcirco & in sapientia religio, & in religione sapientia est. Ergo non potest segregari; quia sapere nihil aliud est, nisi Deum uerum iustis, ac pijs cultibus honorare. Multorum autem Deorum cultus non esse secundum naturã, etiam hoc argumento colligi potest, & comprehendi. Omnem Deum, qui ab homine colitur, necesse est inter

solennes ritus, & precationes, patrem nuncupari, non tantum honoris gratia, uerum etiam rationis; q & antiquior est homine; & q uitam, salutē, uictum præstat, ut pater. Itaque ut Iupiter à precantibus pater uocatur, & Saturnus, & Ianus, & Liber, & cæteri deinceps; quod Lucilius in Deorum concilio irridet:

Vt nemo sit nostrum, quin pater optimus diuûm.
Vt Neptunus pater, Liber, Saturnus pater, Mars,
Ianus, Quirinus pater nomen dicatur ad unum.

Quòd si natura non patitur, ut sint unius hominis plures patres (ex uno enim procreatur) ergo Deos etiam multos colere, cōtra naturā est, cōtraq; pietatem. Vnus igitur colendus est; qui potest uere pater nominari. Idē etiam dominus sit, necesse est, quia sicut potest indulgere, ita etiam coercere. Pater ideo appellandus est, quia nobis multa, & magna largitur: dominus ideo, quia castigandi, ac puniendi habet maximam potestatem. Dominum uero eundem esse, qui sit pater, etiam iuris ciuilis ratio demonstrat. Quis enim poterit filios educare, nisi habeat in eos domini potestatem? Nec immerito paterfamilias dicitur, licet tantum filios habeat. uidelicet nomen patris complectitur etiam seruos, quia familias sequitur. & nomen familiæ complectitur etiā filios, quia pater antecedit. unde apparet, eundē ipsum & patrem esse seruorum, & dominum filiorum. Deniq; & filius manumittitur tanquam seruus; et seruus liberatus, patroni nomen accipit, tanquam filius. quòd si propterea paterfamilias nominatur, ut appareat, eum duplici potestate præditum; quia & indulgere debet, quia pater; & coercere, quia dominus: ergo

idem seruus est, qui & filius; idem dominus, qui & pater. Sicut igitur naturæ necessitate non potest esse nisi unus pater; ita nec dominus nisi unus. quid enim faciat seruus, si multi domini diuersa imperauerint? Ergo contra rationem, contraq; naturam sunt religiones multorum Deorum. siquidem nec patres multi possunt esse, nec domini; Deos autem, & patres, & dominos nuncupari, necesse est. Teneri ergo ueritas non potest, ubi homo idē multis patribus, dominisq; subiectus est; ubi animus in multa dispersus, huc, atq; illuc diuagatur. Nec habere ullam firmitatē religio potest, quando certo, & stabili domicilio caret. Cultus igitur Deorum ueri esse non possunt; eodem modo, quo matrimoniū dici non potest, ubi mulier multos uiros habet; sed hæc aut meretrix, aut adultera nominabitur. à qua enim pudor, castitas, fides abest, uirtute careat necesse est. Sic & religio Deorum impudica est, & incesta; quia fide caret; quia honos ille instabilis, & incestus, caput, atque originem non habet. Quibus rebus apparet, q̄ inter se coniuncta sint sapientia, & religio. sapientia spectat ad filios, quæ exigit amorem; religio ad seruos, quæ quidem exigit timorem. Nam sicut illi patrē diligere debent, et honorare; sic hi dominum colere, ac uereri. Deus autem, qui unus est, quoniam utrāq; personam sustinet, & patris, & domini; & amare eum debemus, quia filij sumus; & timere, q̄a serui. Non potest igitur nec religio à sapientia separari, nec sapientia à religione secerni; quia idem Deus est, qui & intelligi debet, quod est sapientiæ; & honorari, quod est religionis. Sed sapientia præcedit; religio sequitur: quia

prius est, Deum scire; consequens, colere. Ita in duobus nominibus una uis est, quamuis diuersa esse uideatur. Alterũ enim positum est in sensu, alterum in actu. Sed tamen similia sunt duobus riuis ex uno fonte manantibus. Fons autem sapientiæ, & religionis deus est: à quo hi duo riui si aberrauerint, arescant necesse est: quem qui nesciunt, nec sapientes esse possunt, nec religiosi. sic fit, ut philosophi, & qui Deos colunt, similes sint aut filijs abdicatis, aut seruis fugitiuis; quia neque illi patrem quærunt, neq; hi dominum. & sicut abdicati, hæreditatem patris non assequuntur, & fugitiui impunitatem; ita neq; philosophi immortalitatem accipiunt, quæ est regni cœlestis hæreditas, idest summum bonum; quod illi maxime quærunt; neq; cultores Deorum, pœnam sempiternæ mortis effugiẽt; quæ est animaduersio ueri domini aduersus fugitiuos suæ maiestatis, ac nominis. Deum uero esse patrem, eundemq; dominum, utriq; ignorauerunt, tam cultores Deorum, quàm ipsi sapientiæ professores: quia aut nihil omnino colendum putauerunt; aut religiones falsas approbauerunt; aut, etiã si uim, potestatemq; summi Dei intellexerunt, ut Plato, qui ait unũ esse fabricatorẽ mundi Deum; & M. Tullius, qui fatetur hominem præclara quadam conditione à summo Deo esse generatum; tamen ei debitum cultum tanquam summo patri non reddiderunt: quod erat consequens, ac necessariũ. Deos autem neq; patres, neq; dominos esse posse, non tantum multitudo (ut supra ostendi) sed etiam ratio declarat: quia neque fictum esse à Dijs hominem, traditur; neque, Deos ipsos antecedere originem hominis, inueni-

tur. siquidem fuisse in terra homines, ante quàm Vulcanus, & Liber, & Apollo, & ipse Iupiter, nascerentur, apparet. Sed neque Saturno fictio hominis, neq; Cœlo patri eius assignari solet. Quòd si nullus eorũ, qui coluntur, formasse à principio, atq; instituisse hominem traditur; nullus igitur ex his pater hominis nuncupari potest; ita ne Deus quidem. Ergo fas non est, uenerari eos, à quibus non sit homo generatus; quia neq; à multis generari potest. Vnus igitur, ac solus coli debet, qui Iouem, qui Saturnum, qui Cœlũ ipsum, terramq́; antecessit. Is enim necesse est hominem figurauerit, qui ante hominem, cœlum, terramq́; perfecit. Solus pater uocandus est, qui creauit; solus dominus nuncupandus, qui regit, qui habet uitæ, ac necis ueram, & perpetuam potestatem. quem qui non adorat; & insipiens seruus est, qui dominum suum aut fugiat, aut nesciat; & impius filius, qui suum uerum patrem uel oderit, uel ignoret. Nunc, quoniam docui sapientiam, & religionem non posse diduci; superest, ut de ipsa religione, ac sapientia disseramus. Sentio quidem, quàm sit difficilis de rebus cœlestibus disputatio: sed tamen audendum est; ut illustrata ueritas pateat; multiq; ab errore, atq; interitu liberentur; qui eam sub uelamine stultitiæ latentem aspernantur, ac respuunt. Sed prius quàm incipiam de Deo, & operibus eius dicere; mihi pauca de prophetis ante dicenda sunt. quorum testimonijs nunc uti necesse est. quod in prioribus libris ne facerẽ, temperaui. Ante omnia, qui ueritatem studet comprehendere, non modo intelligendis prophetarum uocibus animum debet intendere; sed etiam tem-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

pora, per quæ quisq; illorum fuerit, diligentissime inquirere; ut sciat & quæ futura prædixerint; & post quot annos prædicta completa sint. Nec difficultas in his colligẽdis inest ulla. testati sunt enim, sub quo quisq; rege diuini spiritus fuerit passus instinctum. Multiq; scriptores libros de temporibus ediderunt, initium facientes à propheta Moyse; qui troianum bellum nongentis fere annis antecessit. Is autem, cum per annos quadraginta populum rexisset, successorem habuit Iosuem; qui septem, & uiginti annis tenuit principatũ. Exinde sub iudicibus fuerunt per annos trecentos septuaginta. tum mutato statu reges habere cœperũt. quibus imperiũ tenentibus per annos quadringentos LX. usq; ad Sedechiæ regnum, oppugnati à rege Babylonio, captiq; Iudæi, diuturnum seruitium pertulerũt; donec septuagesimo post anno eos Cyrus maior terris, ac sedibus suis redderet; qui per idem tempus in Persas suscæpit imperiũ, quo Romæ Tarquinius Superbus. Quare cum omnis temporum series & ex iudaicis, & ex græcis, romanisq; historijs colligatur; etiam singulorum prophetarum tempora colligi possunt; quorum sane ultimus Zacharias fuit; quem constat sub Dario rege, secũdo anno regni eius, octauo mense cecinisse. Adeo antiquiores etiam græcis scriptoribus prophetæ reperiũtur. Quæ omnia eò profero; ut errorem suum sentiãt, qui scripturam sacram coarguere nituntur, tanquam nouam, & recens fictam; ignorantes ex quo fonte sanctæ religionis origo manauerit. Quòd siquis collectis, perspectisq; temporibus, fundamentum doctrinæ salubriter iecerit; & ueritatem penitus comprehendet; &

errorẽ cognita ueritate, deponet. Deus igitur machinator, constitutorq; rerum, sicuti in secundo libro diximus; ante quàm præclarum hoc opus mundi adoriretur, sanctum, & incorruptibilem, & irreprehensibilem spiritum genuit, quem filium nuncuparet. Et quãuis alios postea innumerabiles creauisset, quos angelos dicimus, hunc tamen solum primogenitum diuini nominis appellatione dignatus est, patria scilicet uirtute, ac maiestate pollẽtem. esse autem summi Dei filium, qui sit potestate maxima præditus, non tantũ congruẽtes in unum uoces prophetarum, sed etiam Trismegisti prædicatio, & Sibyllarũ uaticinia demonstrant. Hermes in eo libro, qui ὁ λογος τέλειος inscribitur, his usus est uerbis. ὁ κύριος καὶ τῶν πάντων ποιητὴς, ὃν θεὸν καλεῖν νενομίκαμεν, ἐπεὶ τὸν δεύτερον ἐποίησε θεὸν ὁρατὸν καὶ αἰσθητὸν (αἰσθητὸν δέ φημι οὐ διὰ τὸ αἰσθέσθαι αὐτόν, περὶ γὰρ τούτου οὐκ ἔστι πότερον αὐτὸς αἴσθοιτο, ἀλλ᾽ ὅτι εἰς αἴσθησιν ὑποπέμπει καὶ εἰς νοῦν) ὅτι οὖν τοῦτον ἐποίησε πρῶτον καὶ μόνον καὶ ἕνα, καλὸς δὲ αὐτῷ ἐφάνη καὶ πληρέστατος πάντων τῶν ἀγαθῶν, ἡγίασέ τε καὶ πάνυ ἐφίλησεν ὡς ἴδιον τόκον. Sibylla erythræa in carminis sui principio, quod à summo Deo exorsa est, filiũ Dei, ducem & Imperatorem omnium his uersibus prædicat,

παντατρόφον κτίστην, ὅστις γλυκὺ πνεῦμα ἅπασι
κάτθετο, χ᾽ ἡγητῆρα θεῶν πάντων ἐποίησε.

Et rursus in fine eiusdem carminis,

αὐτὸν ἔδωκε θεὸς πιστοῖς ἀνδράσσι γεραίρειν.

Et alia Sibylla præcipit hunc oportere cognosci.

αὐτὸν σὸν γίνωσκε θεὸν θεοῦ υἱὸν ἐόντα

Videlicet & ipse est Dei filius, qui per Solomonem sa-

pientissimum regem diuino spiritu plenum locutus est, ea quae subiecimus. Deus condidit me in initio uiarum suarũ, in opera sua ante secula. Fundauit me in principio, ante quàm terram faceret, & ante quàm abyssos constitueret; prius quàm prodirent fontes aquarum. ante omnes colles genuit me dominus: fecit regiones, & terras inhabitabiles sub coelo. Cum pararet coelũ, aderam illi; & cum secerneret suam sedem; cum super uentos faceret ualidas nubes; & cum confirmatos poneret montes sub coelo. quando fortia faciebat fundamenta terrae, eram penes illum disponens. Ego eram, cui adgaudebat; quotidie autem iucundabar ante faciem eius, cum laetaretur orbe perfecto. Idcirco autem Trismegistus δημιουργὸν τοῦ θεοῦ dixit. & Sibylla σύμβουλον appellat; qui tanta sapientia, & uirtute sit instructus à Deo patre, ut & consilio eius, et manibus uteretur in fabricatione mundi. Fortasse quaerat aliquis hoc loco, quis sit iste tam potens, tam Deo carus, & quod nomen habeat; cuius prima natiuitas nõ modo antecesserit mundũ, uerum etiam prudentia disposuerit, uirtute construxerit. Primũ scire nos conuenit, nomen eius neq; angelis quidẽ notum esse, qui morantur in coelo; sed ipsi soli, ac Deo patri. nec ante id publicabitur, ut est sanctis literis traditum; quàm dispositio Dei fuerit impleta. Deinde nec enuntiari posse hominis ore: sicut Hermes docet, haec dicens.

αἰτία δὲ τούτου τοῦ αἰτίου ἡ τοῦ θείου ἀγαθοῦ βούλησις, ἣ θεὸν προηνέγκεν, οὗ τὸ ὄνομα οὐ δύναται ἀνθρωπίνῳ στόματι λαληθῆναι. Et paulo post ad filium.

ἔστι γάρ τις ὦ τέκνον ἀπόρρητος λόγος σοφίας πάντων,

καὶ προεννοουμένου κυρίου, ὃν εἰπεῖν ὑπὲρ ἄνθρωπόν ἐστι. Sed quamuis nomen eius, quod ei à principio pater summus imposuit, nullus alius præter ipsum sciat; habet tamen & inter angelos aliud uocabulum, & inter homines aliud. Iesus quippe inter homines nominatur. nam Christus non proprium nomen est, sed nuncupatio potestatis, & regni. sic enim Iudæi reges suos appellabant. Sed exponenda huius nominis ratio est propter ignorantium errorẽ; qui eum immutata litera Chrestũ solent dicere. Erat Iudæis ante præceptum, ut sacrũ conficerent unguentum; quo perungi possent ij, qui uocabãtur ad sacerdotiũ, uel ad regnum. Et sicut nunc Romanis indumentum purpuræ, insigne est regiæ dignitatis assumptæ; sic illis unctio sacri unguenti, nomen, ac potestatem regiam conferebat. Verum quoniã Græci ueteres χρίεσθαι dicebãt ungi, quod nunc ἀλείφεσθαι, sicut indicat homericus uersus ille,

αὐτοὺς δὲ δμωαὶ λοῦσαν, καὶ χρῖσαν ἐλαίῳ:

ob hanc rationem nos eum Christum nuncupamus, idest unctum, qui hebraice Messias dicitur. Vnde in quibusdam græcis scripturis, quæ male de hebraicis interpretatæ sunt, ἠλειμμένος, idest ungendo curatus, scriptum inuenitur, ἀπὸ τοῦ ἀλείφεσθαι. Sed tamen utrolibet nomine rex significatur: non quòd ille regnum hoc terrenum fuerit adeptus, cuius capiendi nondum tempus aduenit; sed quòd cœleste, ac sempiternum. de quo disseremus in ultimo libro. nunc uero de prima eius natiuitate dicamus. In primis enim testificamur, illum bis esse natum; primum in spiritu, postea in carne. Vnde apud Hieremiã ita dicitur

Prius quàm te formarem in utero, noui te. Et itē apud ipsum. Beatus qui erat ante, quàm nasceretur; quod nulli alij contigit, præter Christum. Qui cum esset à principio filius Dei, regeneratus est denuo secundum carnē. quæ duplex natiuitas eius magnum intulit humanis pectoribus errorem; circunfuditq; tenebras etiam ijs, qui ueræ religionis sacramenta retinebant. Sed nos id plane, dilucideq; monstrabimus; ut amatores sapientiæ facilius, ac diligentius instituantur Qui audit, Dei filium dici; non debet tantum nefas mente concipere, ut existimet ex connubio, ac permistione fœminæ alicuius Deum procreasse; quod non facit nisi animal corporale, mortiq; subiectum. Deus autem, cū solus adhuc esset, cui permiscere se potuit? aut cum esset tantæ potestatis, ut quicquid uellet, efficeret; utiq; ad creandum societate alterius non indigebat. nisi forte existimabimus, Deū, sicut Orpheus putauit, & marem esse, & fœminam, quòd aliter generare nequiuerit, nisi haberet uim sexus utriusq; quasi aut ipse secum coierit; aut sine coitu non potuerit procreare. Sed Hermes in eadem fuit opinione, cum dicit αὐτοπάτορα καὶ αὐτομήτορα. Quod si ita esset; ut à prophetis pater dicitur, sic etiam mater diceretur. Quomodo igitur procreauit? Primum nec sciri à quoquam possunt, nec narrari opera diuina; sed tamen sanctæ literæ docent; in quibus cautum est, illum Dei filium, Dei esse sermonem; itemq; cæteros angelos Dei spiritus esse. Nam sermo est spiritus cum uoce aliquid significante prolatus. Sed tamen quoniam spiritus, & sermo diuersis partibus proferuntur; siquidem spiritus naribus, ore sermo procedit; magna inter hunc

Dei filium

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

Dei filium, & cæteros angelos differentia est. Illi. n. ex Deo taciti spiritus exierunt; quia non ad doctrinã Dei tradendam, sed ad ministerium creabantur. Ille uero cum sit & ipse spiritus; tamen cum uoce, ac sono ex Dei ore processit, sicut uerbum, ea scilicet ratione, q̃a uoce eius ad populum fuerat usurus; idest, ꝙ ille magister futurus esset doctrinæ Dei, & cœlestis arcani ad homines perferendi. quod ipsum primo locutus est, ut per eum ipse ad nos loqueretur; & ille uocem Dei, ac uoluntatem nobis reuelaret. Merito igitur sermo, et uerbum Dei dicitur: quia Deus procedentem de ore suo uocalem spiritum, quem non utero, sed mente conceperat; inexcogitabili quadam maiestatis suæ uirtute ac potentia in effigiem, quæ proprio sensu, ac sapientia uigeat; comprehendit; & alios item spiritus in angelos figurauit. Nostri spiritus dissolubiles sunt, q̃a mortales sumus. Dei autem spiritus & uiuunt, et manent, & sentiunt; quia ipse immortalis est, & sensus, & uitæ dator. Nostræ uoces licet aure misceãtur, atq; euanescant; tñ plerũq; permanent literis cõprehensæ. q̃to magis Dei uocem credendũ est & manere in æternũ; & sensu, ac uirtute comitari; quã de Deo patre tanquam riuus de fonte traduxerit. Quòd siquis miratur ex Deo Deum prolatione uocis, ac spiritus potuisse generari; si sacras uoces prophetarũ cognouerit, desinet profecto mirari. Solomonem, patremq; eius Dauid potentissimos reges fuisse, & eosdem prophetas, etiam ijs fortasse sit notũ, qui diuinas literas nõ attigerunt; quorũ alter, qui posterius regnauit, Troianæ urbis excidiũ centũ & quadraginta annis antecessit. Huius pater diuinorũ scri-

ptor hymnorum in psalmo XXXII sic ait. Verbo Dei cœli solidati sunt, et in spiritu oris eius omnis uirtus eorum. Itẽ rursus in psalmo quadragesimoquarto. Eructauit cor meũ uerbum bonũ, dico ego opera mea regi. Contestans uidelicet, nulli alij opera Dei esse nota, nisi filio soli; qui est uerbum Dei; et quẽ regnare in perpetuum, necesse est. Item Solomon ipsum, uerbũ Dei esse demonstrat, cuius manibus opera ista mundi fabricata sint. Ego, inqt, ex ore altissimi prodiui ante oẽm creaturã; ego in cœlis feci ut oriretur lumen indeficiens; & nebula texi oẽm terram. Ego in altis habitaui; et thronus meus in columna nubis. Ioãnes quoq; ita tradidit. In principio erat uerbũ; & uerbum erat apud Deũ; & Deus erat uerbũ. Hoc fuit in principio apud Deũ. Omnia per ipsum facta sunt; et sine ipso factũ est nihil.

Sed melius Græci λόγον dicunt, q̃ nos uerbũ, siue sermonem. λόγος enim et sermonẽ significat, et rationem; quia ille est et uox, & sapiẽtia Dei. Hunc sermonẽ diuinum ne philosophi quidem ignorauerũt. siquidem Zenon rerum naturæ dispositorem, atq; opificem uniuersitatis λόγον prædicat; quem & fatum, & necessitatem rerum, & Deum, & animum Iouis nuncupat; ea scilicet consuetudine, qua solent Iouem pro Deo accipere. Sed nihil obstant uerba; cum sententia congruat ueritati. Est enim spiritus Dei; quem ille animum Iouis nominauit. nam Trismegistus, qui ueritatẽ pene uniuersam nescio quomodo inuestigauit; uirtutem, maiestatemq; uerbi sæpe descripsit; sicut declarat superius illud exẽplum; in quo fatetur esse ineffabilẽ quendam, sanctumq; sermonẽ, cuius enarratio modum ho-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

minis excedat. Dixi de natiuitate prima breuiter, ut po-
tui. Nunc de secunda, qm̃ controuersia est in ea maxi-
ma, latius differendũ est; ut ueritatem scire cupiẽtibus,
lumen intelligẽtiæ præferamus. In primis igitur
scire hoies oportet, sic à principio processisse dispositionẽ
summi Dei, ut esset necesse, appropinquãte seculi termi-
no, Dei filium descendere in terrã, ut constitueret Deo
templum, doceretq; iustitiam: uerũtamen non in uir-
tute angeli, aut potestate cœlesti; sed in figura hominis, et
conditione mortali: ut cum magisterio functus fuisset;
traderetur in manus impiorũ, mortemq; susciperet; ut
ea quoq; per uirtutẽ domita resurgeret; et homini, quẽ
induerat, quem gerebat, & spem uincendæ mortis af-
ferret, & ad præmia immortalitatis admitteret. Hãc
ergo dispositionem nequis ignoret, docebimus prædicta
esse omnia, quæ i Christo uidemus esse completa. Nemo
asseuerationi nostræ fidẽ cõmodet; nisi ostendero pro-
phetas ante multam tẽporum seriem prædicasse, fore,
ut aliquando filius Dei nasceretur sicut homo; & mi-
rabilia faceret; et cultum Dei per totam terram semi-
naret; et postremo, patibulo figeretur; & tertia die re-
surgeret. Quæ omnia cum probauero eorum ipsorum
literis, qui Deum suum mortali corpore utentem uio-
lauerunt; quid aliud obstabit, quo minus uerã sapien-
tiam, clarum sit, in hac sola religione uersari? Nunc à
principio totius sacramenti origo narrãda est. Maiores
nostri, qui erãt principes Hebræorum, cum sterilitate,
atq; inopia laborarent, transierunt in Aegyptum rei
frumentariæ gratia; ibiq; diutius commorantes, in-
tolerabili seruitutis iugo premebantur. tum misertus eo-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

rũ Deus, eduxit eos, ac liberauit de manu regis Aegyptiorum, post annos trecentos triginta, duce Moyse; per quem postea illis lex à Deo data est. in qua eductione ostendit uirtutem suæ maiestatis Deus. Traiecit enim populũ medio mari rubro, præcedente angelo, et scindente aquam, ut populus per siccum gradi posset; quem uerius (ut ait poëta)

Curuata in montis faciem circunstetit unda.

Qua re audita tyrannus Aegyptiorum cum magna suorũ manu insecutus, et mare adhuc patens temere ingressus, coëuntibus aquis cũ omni exercitu deletus est. Hebræi uero egressi, in solitudine multa mirabilia uiderunt. Nam cũ sitim paterentur; ictu uirgæ rupe percussa, prosilijt fons aquæ, populumq; recreauit. Quo rursus esuriẽte, cœlestis alimenti pluuia descendit. quin etiam coturnices in castra eorum uentus induxit; ut nõ modo pane cœlesti, sed etiam instructioribus epulis saturarentur. Pro his tamen diuinis beneficijs honorẽ Deo non reddiderunt: sed depulsa iam seruitute; iam siti, fameq; deposita, in luxuriam prolapsi, ad profanos Aegyptiorum ritus animos transtulerunt. Cum enim Moyses Dux eorũ ascendisset in montem, atq; ibi quadraginta diebus moraretur; aureum caput bouis, quem uocant Apin, quod eos signo præcederet, figurarunt. Quo peccato, ac scelere offensus Deus, impium, & ingratum populum pro merito pœnis grauibus affecit; et legi, quam per Moysen dederat, subiugauit. Postea uero cum in deserta quadam parte Syriæ consedisset, amiserunt uetus nomen Hebræi. et qm̃ princeps examinis eorũ Iudas erat, Iudæi sunt appellati; et terra, quã in-

coluere, Iudæa. Et primo quidem non dominio regum subiecti fuerunt; sed populo, ac legi ciuiles iudices præsedebant; non tamen in annuum constituti sunt, sicut Romani cõsules; sed perpetua iurisdictione subnixi. Tũ sublato iudicum nomine, potestas regalis inducta est. Verum iudicibus regimen eorum tenentibus, prauas religiones sæpe susceperant; atq; offensus ab his Deus, toties alienigenis subiugabat, donec rursus pœnitentia populi mitigatus, liberaret eos seruitute. Item sub regibus finitimorum bellis, ob delicta uexati; postremo capti, abducti'q; Babylonem, pœnas impietatis suæ, graui seruitio pependerunt; donec Cyrus ueniret in regnum; qui statim Iudæos restituit edicto. Exinde Tetrarchas habuerunt usque ad Herodem; qui fuit sub imperio Tiberij Cæsaris; cuius anno quintodecimo, idest duobus geminis consulibus, ante diem septimam Calendarum aprilium Iudæi Christum cruci affixerunt. hic rerum textus, hic ordo in arcanis sanctarum literarum continetur. Sed prius ostendam, qua de causa in terrã uenerit Christus; ut fundamentum diuinæ religionis, & ratio clarescat. Cum sæpe Iudæi præceptis salutaribus repugnarent, atq; à diuina lege desciscerent aberrantes ad impios cultus Deorum; tum Deus iustos, & electos uiros spiritu sancto implebat, prophetas in media plebe constituens; per quos peccata ingrati populi uerbis minacibus increparet; & nihilo minus hortaretur ad pœnitẽtiam sceleris agendam quam nisi egissent, atque abiectis uanitatibus ad Deum suum redissent; fore, ut testamentum suum mutaret, idest hæreditatem uitæ immortalis ad exteras conuerteret na=

tiones; aliumq; sibi populum fideliorem ex alienigenis congregaret. Illi autem à prophetis increpati, nõ modo uerba eorum respuerunt; sed quòd sibi peccata exprobrarentur, offensi, eos ipsos exquisitis cruciatibus necauerunt. quae omnia diuinae literae signata conseruant. Dicit enim propheta Hieremias. Misi ad uos seruos meos prophetas: ante lucem mittebam, & non audiebatis me, neq; intendebatis auribus uestris, cum dicerem uobis. Conuertatur unusquisq; à uia sua mala, & à nequissimis affectationibus uestris; & habitabitis in terra ista, quam dedi uobis, & patribus uestris à seculo usq; in seculum. Nolite ambulare post Deos alienos, ut seruiatis eis; & ne incitetis me in operibus manuum uestrarum, ad disperdendos uos. Hesdras etiam propheta, qui fuit eiusdem Cyri temporibus, à quo Iudaei sunt restituti; sic loquitur. Desciuerunt à te; & abiecerunt legem tuam post cor suum; & prophetas tuos interfecerunt, qui obtestabãtur eos, ut reuerterentur ad te. Item Helias in libro βασιλειῶν tertio. Aemulans aemulatus sum domino Deo omnipotẽti; quia dereliquerunt te filij Israel; & altaria tua demolierunt; & prophetas tuos interfecerũt gladio; & remansi ego solitarius; & quaerunt animã meam auferre à me. Propter has illorũ impietates abdicauit eos in perpetuũ; itaq; desijt prophetas mittere ad eos. Sed illum filiũ suum primogenitum, illũ opificem rerum, et consiliatorem suũ delabi iussit è caelo; ut religionẽ sanctam Dei transferret ad gentes. i. ad eos, qui Deũ ignorabant; doceretq; iustitiam, quã perfidus populus abiecerat; quod iampridem se denũtiauerat esse facturũ: sicut Malachias pro-

pheta indicat dicens. Non est mihi uoluntas circa uos, dicit dñs; & sacrificiũ acceptum non habeo ex manibus uestris; qm̃ à solis ortu usq; ad occasum clarificabitur nomen meũ apud gentes. Item David in psalmo XVII. Constitues me in caput gentiũ: populus, quem nõ cognoui, seruiet mihi. Esaias quoq; sic loqtur. Venio colligere omnes gentes, & linguas; & uenient, et uidebunt claritatem meã; & dimittam super eos signũ; & mittam ex his conseruatos in gentes, quæ longe sunt; quæ non audierunt gloriã meam; et nuntiabunt claritatem meã in gentes. Volens igitur Deus metatorẽ templi sui mittere in terram; noluit eum in potestate, & claritate cœlesti mittere; ut ingratus in Deum populus in errorem maximum induceretur; ac pœnas pro facinoribus suis lueret; qui dominũ, ac Deum suũ non recepisset; quòd olim prophetæ cecinerant, sic esse facturum. Esaias. n. quem ipsi Iudæi serra consectum crudelissime necauerunt; ita dicit. Audi cœlũ, & percipe auribus terra, qm̃ dominus locutus est. filios genui, & exaltaui; ipsi autẽ spreuerunt me. agnouit bos possessorem suum, et asinus præsepium domini sui; Israel autem me non cognouit; & populus meus me non intellexit. Hieremias quoq; similiter ait. Cognouit tempus suum turtur, & hirundo; & ruris passeres custodierunt tẽpora introitus sui; populus autem meus non cognouit iudiciũ domini. Quomodo dicitis, Sapientes sumus, et lex dñi nobiscum est? Incassum facta est metatura; falsi scribæ, et cõfusi sunt; sapientes trepidauerunt, & capti sunt; quoniam uerbum domini reprobauerunt. Ergo (ut cœperam dicere) cum statuisset Deus, doctorem uirtutis mittere ad ho-

mines; renasci eum denuo in carne praecepit; & ipsi homini similem fieri; cui dux, & comes, & magister esset futurus. Sed tamen quoniam clemens est, & pius erga suos Deus; ad eos ipsos eum misit, quos oderat; ne illis in perpetuum salutis uiam clauderet; sed daret his liberam facultatem sequendi Deum; ut & praemium uitae adipiscerentur, si secuti fuissent; quod plurimi eorum faciunt, atq; fecerunt: et culpa sua in poenam mortis incurrerent, si regem suum repudiassent. Apud illos igitur, & ex eorum semine regenerari eum iussit; ne, si fuisset alienigena, iustam possent excusationem de lege praetendere, quòd eum non suscepissent; simul, ut nulla omnino gens esset in terra, cui spes immortalitatis negaretur. Descendens itaq; de coelo sanctus ille spiritus Dei, sanctam Virginem, cuius utero se insinuaret, elegit. At illa diuino spiritu hausto repleta concepit; & sine ullo attactu uiri repente uirginalis uterus intumuit. Quòd si animalia quaedam uento, aut aura concipere solere, omnibus notum est; cur quisquam mirum putet, cum spiritu Dei, cui facile est quicquid uelit; grauatam esse Virginem dicimus? Quod sane incredibile posset uideri, nisi hoc futurum ante multa secula prophetae cecinissent. Solomon in ode undeuigesima ita dicit. Infirmatus est uterus Virginis, & accepit foetum; & grauata est, & facta est in multa miseratione mater Virgo. Item propheta Esaias; cuius uerba sunt haec, Propter hoc dabit Deus ipse uobis signum. Ecce Virgo accipiet in uterum, & pariet filium; & uocabitis nomen eius Hemanuel. Quid hoc manifestius dici potest? Legebãt ista Iudaei, qui eũ negauerũt. siqs nos haec fin-

gere arbitratur; ab his requirat, ab his potissimum sumat. Satis firmum testimonium est ad probandam ueritatē, quod ab ipsis perhibetur inimicis. Hemanuel autem nunq̃ uocitatus est, sed Iesus; qui latine dicitur salutaris, siue saluator; quia cunctis gentibus salutifer uenit. Sed propheta declarauit hoc nomine, quòd Deus ad homines in carne uenturus esset. Hemanuel enim significat nobiscum Deus; scilicet quia illo per uirginem nato, confiteri homines oportebat, Deum secum esse, idest in terra, & in carne mortali. Vnde Dauid in psalmo octogesimoquarto, Veritas, inquit, de terra orta est; qa Deus, in quo ueritas est, terrenum corpus accepit; ut terrenis uiam salutis aperiret. Item Esaias ipse. Ipsi autem non crediderunt, & exacerbauerunt spiritum sanctum. & conuersus est eis ad inimicitiam. Et ipse expugnauit; & recordatus est dierum seculi; qui suscitauit de terra pastorē ouium. Quis autem futurus esset ille pastor, declarauit alio loco, dicens. Exultent cœli desuper; & nubes induant iustitiam; aperiatur terra, & pullulet saluatorē. Ego enim dominus Deus creaui eum. Saluator uero est (ut supra diximus) Iesus. Sed & alio loco idem propheta sic prædicauit. Ecce natus est nobis puer; & datus est nobis filius; cuius imperium super humeros eius: & uocatum est nomen eius, magni cōsilij nuntius. Idcirco.n. missus est à Deo patre; ut uniuersis gentibus, quæ sub cœlo sunt; singularis, & ueri Dei sanctum mysteriū reuelaret, ablatum perfido populo; qui aduersus Deū sæpe deliquit. Daniel quoq; similia prælocutus est. Videbam, inquit, in uisu noctis; et ecce in nubibus cœli ut filius hominis ueniēs; & usq; ad

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

uetustum dierum peruenit. Et qui assistebant, obtulerũt eum; & datum est ei regnum, & honor, & imperiũ; & oẽs populi, tribus, linguæ seruient ei; et potestas eius æterna, quæ nunq̃ transibit; & regnum eius, qđ non corrumpetur. Quomodo igitur Iudæi & confitentur, & sperant Christum Dei? qui hũc iccirco reprobauerunt, quia ex homine natus est. Nam cum ita sit à Deo constitutum; ut idem Christus bis ueniat in terrã; semel, ut unũ Deum gentibus nuntiet; deinde rursus, ut regnet: qũo in secundum eius aduentum credunt, qui in primum non crediderũt? Atqui propheta utrosq; aduẽtus eius paucis uerbis comprehendit. Ecce, inquit, in nubibus cœli, ut filius hominis ueniens. non dixit, ut filius Dei, sed filius hominis; ut ostenderet, quòd carne indui haberet in terra; ut suscepta hominis figura, & cõditione mortali, doceret homines iustitiam: et cũ mandatis Dei functus, ueritatem gentibus reuelasset; multaretur ẽt morte; ut inferos quoq; uinceret, ac resignaret; atq; ita demũ resurgens, ad patrem proficisceretur in nube sublatus. Adiecit. n. propheta, & ait; Et usq; ad antiquum dierum peruenit; & oblatus est ei. Antiquum dierum appellauit Deum summum; cuius ætas, & origo non põt comprehendi; qa solus à seculis fuit, & erit semp in secula. Christum aũt post passionem, ac resurrectionẽ ascensurum esse ad Deũ patrem, Dauid in psalmo centesimonono contestatus est his uerbis. Dixit dominus dño meo, sede à dextris meis; quoadusq; ponam inimicos tuos suppedaneum pedem tuorum. qui propheta, cũ rex esset; quem appellare dñm suum posset, qui sederet ad dexteram Dei, nisi Christum filium

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

Dei; qui est rex regum, & dominus dominorũ? Quod Esaias apertius ostendit dicens. Sic dicit dominus Deus Christo domino meo, cuius tenui dextram; Obaudire ante eum gentes faciam; & fortitudinem regum disrumpam. Aperiam ante illum portas; & ciuitates non claudentur. Ego ante ibo; & montes deplanabo; & fores æreas conteram; et seras ferreas confringam; et dabo tibi thesauros absconditos & inuisibiles; ut scias, q. ego sum dominus Deus; qui uoco nomen tuum, Deus Israel. Denique ob uirtutem, ac fidem, quam Deo exhibuit in terra; datum est ei regnum, & honor, & imperium; & omnes populi, tribus, linguæ seruient ei; & potestas eius æterna, quæ nunquam transibit; et regnum eius non corrũpetur. Quod quidem duobus modis intelligitur; quia & nũc habet perpetuã potestatem, cum omnes gentes, & omnes linguæ nomen eius uenerantur, maiestatem confitentur, doctrinam sequuntur, uirtutem imitantur: habet imperium, atque honorem, cum omnes tribus terræ præceptis eius obtemperant. & idem postea, cum rursus aduenerit, in potestate, ac claritate, ut omnem animam iudicet, & iustos restituat ad uitam: tunc uere totius terræ regimen obtinebit: tunc sublato de rebus humanis omni malo, aureum seculum (ut poëtæ uocant) idest iustum, ac pacificum tempus orietur. Sed hæc uberius in ultimo libro differemus, cum de secundo aduentu loquemur: nunc de primo, ut cœpimus, explicemus. Summus igitur Deus, ac parens omnium, cum religionem suã trãsferre uoluisset; doctorem iustitiæ misit è cœlo; ut nouis cultoribus nouam legem in eo, uel per eum daret: nõ sicut

*ante fecerat per hominem; sed tamen nasci eum uoluit
tanq̃ hominem; ut per omnia summo patri similis exi-
steret. Ipse enim pater Deus, & origo, & principium
rerum, q̃m parentibus caret, ἀπάτωρ, atq; ἀμήτωρ à
Trismegisto uerissime nominatur; quòd ex nullo sit pro-
creatus. Iccirco etiam filium bis nasci oportuit, ut ipse
fieret ἀπάτωρ atq; ἀμήτωρ. In prima .n. natiuitate spi-
rituali ἀμήτωρ fuit; quia sine officio matris, à solo Deo
patre progeneratus est. In secunda uero carnali ἀπάτωρ
fuit; quoniã sine patris officio, uirginali utero procrea-
tus est; ut mediam inter Deum, & hominem substan-
tiam gerens, nostram hanc fragilem, imbecillem'q; na-
turam quasi manu ad immortalitatem posset educere.
factus est & Dei filius per spiritum, & hominis p car
nem .i & Deus, & homo. Dei uirtus in eo ex operibus,
quæ fecit, apparuit; fragilitas hominis, ex passione, quã
pertulit. quã cur susceperit, paulopost docebo. Interim
& Deum fuisse, & hominem ex utroq; genere permi-
stum, prophetis uaticinantibus discimus. Esaias Deum
fuisse testatur his uerbis. Fatigata est Aegyptus, & nego-
tiatio Aethiopũ, & Saba; uiri alti ad te transgredien-
tur; & tui erunt serui; & post te ambulabunt uincti
compedibus; & adorabunt te; & te precabuntur; q̃m
in te Deus est; & nõ alius Deus præter te. Tu .n. Deus
es, & nesciebamus, Deus Israel saluator. Confunden-
tur, & reuerebuntur omnes, qui aduersantur tibi; &
cadent in cõfusionem. Item propheta Hieremias sic ait.
Hic Deus noster est, et non deputabitur alius absq; illo;
qui inuenit omnem uiam prudentiæ; & dedit eã Ia-
cob puero suo, et Israel dilecto sibi. Post hæc in terris ui-*

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

ſus eſt; & cum hominibus uerſatus eſt. Item Dauid in pſalmo XLIIII. Thronus tuus Deus in ſecula ſeculorũ, uirga æquitatis, uirga regni tui. Dilexiſti iuſtitiã, & odio habuiſti iniuſtitiam; propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo exultationis. Quo uerbo etiam nomen oſtendit. ſiquidem (ut ſupra docui) ab unctione appellatus eſt Chriſtus. Deinde hominem fuiſſe eundẽ, Hieremias docet, dicens. Et homo eſt; et quis cognouit eũ? Itẽ Eſaias, Et mittet eis Deus hominem, & ſaluabit eos; iudicãs ſanabit eos. Sed & Moyſes in numeris ita loqtur. Orietur ſtella ex Iacob; & exurget homo ex Iſrael. Propterea Mileſius Apollo conſultus utrum'ne Deus, an homo fuerit, hoc modo reſpondit,

θνητὸς ἔην κατὰ σάρκα, σοφὸς τερατώδεσιν ἔργοις,
ἀλλ' ὑπὸ χαλδαίων κριτῶν ὅπλοις συναλωθεὶς,
γόμφοις καὶ σκολόπεσσι πικρὴν ἀνέτλησε τελευτήν.

Primo uerſu uerum quidem dixit; ſed argute conſultorẽ fefellit, ſacramentũ ueritatis penitus neſcientem. Videtur. n. negaſſe illũ Deum. ſed cum fatetur ſecundũ carnem fuiſſe mortalem; quod ẽt nos prædicamus; conſequens eſt, ut ſecundũ ſpiritum Deus fuerit; quod nos affirmamus. Quid. n. fuerat neceſſe carnis facere mentionẽ? cum ſatis eſſet dicere, fuiſſe mortalẽ. Sed ueritate preſſus negare non potuit quẽadmodũ res ſe haberet; ſicut illud, quod ait, fuiſſe ſapientẽ. Quid ad hoc Apollo reſpondes? Si ſapiens eſt; ergo doctrina eius ſapientia eſt, nec ulla alia; & ſapientes, qui ſequuntur, nec ulli alij. Cur igitur uulgo pro ſtultis, et uanis, et ineptis habemur; qui ſectamur magiſtrũ, ẽt ipſorum deorũ confeſſione ſapientẽ? Nam quòd ait, portentifica illũ opera

fecisse, quo maxime diuinitatis fidem meruit; assentiri nobis iam uidetur; cum dicit eadem, quibus nos gloriamur. Sed colligit se tamen, & ad dæmoniacas fraudes redit. Cum enim uerum necessitate dixisset, iam deorum, ac sui proditor uidebatur; nisi quod ab eo ueritas extorserat, mendacio fallente cælasset. Ait ergo, illum fecisse quidem opera miranda, uerũ non diuina uirtute, sed magica. Quid mirũ, si hoc Apollo ueritatẽ ignorantibus persuasit; cum Iudæi quoq;, cultores (ut uidebantur) summi Dei, idem putauerint? cum ante oculos eorum quotidie fierent illa miracula: nec tamen tantarum uirtutum contẽplatione impelli potuerunt, ut Deũ crederent, quem uidebant. Propterea Dauid, quem inter cæteros prophetas uel maxime legunt; in psalmo XXVII sic eos damnat. Redde illis retributionẽ eorũ, quõ non intellexerunt opera dñi. Ex huius ipsius domo Christum generatum iri secundum carnem, et ipse Dauid, & alij prophetæ annuntiauerunt. Apud Esaiam ita scriptum est; Et erit in illa die radix Ieße; et qui exurget principari in nationes, in eum gentes sperabunt; & erit requies eius in honore. & alio loco. Exiet uirga de radice Iesse; & flos de radice eius ascendet; & requiescet super eum spiritus dei, spiritus sapientiæ, & intellectus, spiritus consilij, & fortitudinis, spiritus pietatis, & implebit eum spiritus timoris Domini. Iesse autem fuit pater Dauid; ex cuius radice ascensurum esse florem, prælocutus est; eum scilicet, de quo Sibylla dicit

ἀνθήσει δ' ἄνθος καθαρόν. — Item in βασιλειῶν libro secundo. Propheta Nathan missus est ad Dauid uo-

lentem Deo templum fabricare: & fuit uerbum domini ad Nathan dicens. Vade, & dic seruo meo Dauid, Hæc dicit dominus omnipotens. Non tu ædificabis mihi domum ad inhabitandum; sed cum impleti fuerint dies tui, & dormieris cum patribus tuis, suscitabo semen tuum post te; & parabo semen eius. Hic ædificabit mihi domum in nomine meo; & erigam thronum eius usq; in seculum; & ego ero ei in patrem, & ipse erit mihi in filium; & fidem consequetur domus eius, & regnum eius usque in seculum. Sed hæc ut Iudæi non intelligerent, illa fuit causa; quòd Solomon filius Dauid Deo templum ædificauit, & ciuitatem, quam de suo nomine Hierosolyma nuncupauit. Itaque ad ipsum, quæ à propheta dicta sunt, retulerunt. Solomon autem ab ipso patre suo imperij regimen accepit. Prophetæ uero de eo loquebantur, qui tum nasceretur, post quàm Dauid cum patribus suis requieuisset. Præterea Solomonis imperium perpetuum nõ fuit. annis enim XL regnauit. Deinde q; nunq̃ filius Dei dictus est, sed filius Dauid; et domus, quã ædificauit, non est fidẽ con secuta, sicut ecclesia; quæ est uerum templum Dei; quod non in parietibus est, sed in corde, ac fide hominum; qui credunt in eũ, ac uocantur fideles. Illud uero Solomonium templum, quia manu factum est, manu cecidit. Denique pater eius in psalmo CXXVI de operibus filij sui prophetauit hoc modo. Si dominus non ædificauerit domum; in uanum laborauerunt, qui illam ædificauerunt. si dominus non custodierit ciuitatem; in uanum uigilauit, qui eam custodiuit.

Quibus ex rebus apparet, prophetas omnes denuntiasse de Christo, fore aliquando, ut ex genere Dauid corporaliter natus constitueret æternum templum Deo, quod appellatur ecclesia; & uniuersas gentes ad religionem Dei ueram conuocaret. Hæc est domus fidelis, hoc immortale templum; in quo siquis non sacrificauerit, immortalitatis præmium non habebit. Cuius templi & magni, & æterni quoniam Christus fabricator fuit; idem, necesse est, habeat in eo sacerdotiũ sempiternum. Nec potest nisi per eum, qui cõstituit templũ, ad aditum templi, & ad conspectum Dei perueniri. Dauid in psalmo CIX id ipsum docet dicens. Ante luciferum genui te. Iurauit dominus, & non pœnitebit eum. tu es sacerdos in æternum secũdum ordinem Melchisedech. Item in βασιλέων lib. primo. Et suscitabo mihi sacerdotem fidelem; qui omnia, quæ sunt in corde meo, faciat; & ædificabo ei domum fidelem; et transibit in conspectu meo omnibus diebus. Quis autẽ futurus esset, cui Deus æternum sacerdotium pollicebatur; Zacharias etiam nomine posito, apertissime docuit. sic enim dixit. Et ostendit mihi dominus Deus Iesum sacerdotem magnum stantem ante faciem angeli domini; & diabolus stabat ad dextram ipsius, ut aduersaretur ei. Et dixit Dominus ad diabolum. Imperet tibi dominus in te; qui elegit Hierusalem. & ecce titio eiectus ab igne; & Iesus erat indutus uestimentis sordidis, & stabat ante faciem Angeli; & respondit, & dixit ad circunstantes ante faciem ipsius dicens. Auferte uestimenta sordida ab eo; et induite eum tunica talari; & ponite cydarim mundam super caput ipsius; &

cooperuerunt

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

cooperuerunt eũ ueſtimento; & impoſuerunt cydarim mundam ſuper caput eius; & Angelus domini ſtabat, et teſtificabatur, ad Ieſum dicens. Hæc dicit Dñs omnipotens; ſi in uijs meis ambulaueris; et præcepta mea ſeruaueris; tu iudicabis domum meã; & dabo tibi, qui conuerſentur in medio horum circumaſtantium. Audi itaq; Ieſu ſacerdos magne. Quis non igitur captos mentibus tum fuiſſe Iudæos arbitretur; qui cum hæc legerent, & audirent, nefandas manus ſuas Deo ſuo intulerunt? Atqui ab eo tempore, quo Zacharias fuit; uſq; ad annum quintumdecimum imperij Tiberij Cæſaris; quo Chriſtus crucifixus eſt; anni quingenti numerãtur. ſiquidẽ Darij, & Alexandri adoleuit ætate; qui fuerunt non multo poſt, q̃ Tarquinius Superbus exactus eſt. ſed illi rurſus eodem modo falſi, deceptiq; ſunt, putantes hæc de Ieſu eſſe dicta filio Naue; qui ſucceſſor fuit Moſi; aut de ſacerdote Ieſu filio Ioſedech; in quos nihil congruit eorum, quæ propheta narrauit. Non enim ſordidati illi unquam fuerunt; cum alter eorum princeps potentiſſimus fuerit; alter ſacerdos: aut perpeſſi ſunt aliquid aduerſi, ut, tanquam titio eiectus ex igne, putarentur. Aut aliquando in conſpectu Dei, & angelorum ſteterunt; aut propheta de præteritis loquebatur potius, q̃ de futuris. Locutus eſt igitur de Ieſu filio Dei; ut oſtenderet, eum primo in humilitate, & carne eſſe uenturum. Hæc enim eſt ueſtis ſordida; ut pararet templum Deo; & ſicut titio igni combureretur; ideſt ab hominibus cruciamenta perferret; & ad ultimum extingueretur. Titionem enim uulgus appellat extractũ foco torrem ſemuſtum, extinctum. Quomodo autem,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

& cum quibus mandatis à Deo mitteretur in terrã, declarauit ſpiritus Dei per prophetam, docens futurum, ut cum uoluntatem ſummi patris fideliter, & conſtanter impleſſet; acciperet iudicium, atque imperium ſempiternum. Si in uijs meis, inquit, ambulaueris, & præcepta mea ſeruaueris; tu iudicabis domum meam. Quæ fuerint uiæ Dei, & quæ præcepta eius, nec ambiguum, nec obſcurum eſt. Deus enim, cum uideret malitiam, & falſorum Deorum cultus per orbem terræ inualuiſſe; ut iam nomen eius ex hominum memoria fuiſſet pene ſublatum (ſiquidem Iudæi quoque, quibus ſolis arcanum Dei creditum fuerat; relicto Deo uiuo, ad colẽda figmenta, irretiti dæmonum fraudibus aberraſſent; nec increpiti per prophetas reuerti ad Deũ uellent) filium ſuum principem angelorum legauit ad homines; ut eos conuerteret ab impijs, & uanis cultibus, ad cognoſcendum, & colendum Deum uerum: item, ut eorum mentes à ſtultitia ad ſapientiã, ab iniquitate ad iuſtitiæ opera traduceret. Hæ ſunt uiæ Dei; in quibus ambulare eum, præcepit. Hæc præcepta, quæ ſeruanda mandauit. ille uero exhibuit Deo fidẽ. docuit enim ꝙ unus Deus ſit; eumq; ſolum coli oportere: nec unq̃ ſe ipſe Deum dixit: quia non ſeruaſſet fidem; ſi miſſus, ut Deos tolleret, & unum aſſereret; induceret aliũ, præter unum. Hoc erat, non de uno Deo facere præconium; nec eius, qui miſerat, ſed ſuum proprium negotium gerere; ac ſe ab eo, quem illuſtratum uenerat, ſeparare. Propterea quia tam fidelis extitit, quia ſibi nihil prorſus aſſumpſit, ut mandata mittentis impleret: & ſacerdotis perpetui dignitatem,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

& regis summi honorem, & iudicis potestatem, & Dei nomen accepit. Quoniam de secunda natiuitate diximus, qua se hominibus in carne monstrauit; ueniamus ad opera illa miranda, quae cum essent coelestis indicia uirtutis, magum Iudaei putauerunt. Cum primum coepit adolescere, tinctus est à Ioanne propheta in Iordane flumine; ut lauacro spiritali peccata non sua, quae utique non habebat; sed carnis, quam gerebat, aboleret: ut quemadmodum Iudaeos suscepta circuncisione, sic etiam gentes baptismo, idest purificati roris perfusione saluaret. Tunc uox audita de coelo est: Filius meus es tu: ego hodie genui te. Quae uox apud Dauid praedicta inuenitur. & descendit super eum spiritus Dei, formatus in speciem columbae candidae. Exinde maximas uirtutes coepit operari, non praestigijs magicis, quae nihil ueri, ac solidi ostentant; sed ui, ac potestate coelesti: quae iampridem prophetis nuntiantibus canebantur. Quae opera tam multa sunt, ut unus liber ad complectenda omnia satis non sit. Enumerabo igitur illa breuiter, et generatim, sine ulla personarum, ac locorum designatione; ut ad exponendam passionis eius, crucisq; rationem possim peruenire; quò iandudum festinat oratio. Virtutes eius fuerunt, quas Apollo portentificas appellauit: quòd quacunq; iter faciebat, aegros, ac debiles, et omni morborum genere laborantes, uno uerbo, unoq; momento reddebat incolumes; adeo ut membris omnibus capti, receptis repente uiribus roborati, ipsi lectulos suos reportarent, in quibus fuerant paulo ante delati. Claudis uero, ac pedum uitio afflictis, non modo gradiendi, sed

Nota

etiam currendi dabat facultatem. Tunc quorum cæca lumina in altissimis tenebris erant, eorũ oculos in pristinum restituebat aspectum. Mutorum quoq; linguas in eloquium, sermonem'q; soluebat. Item surdorum patefactis auribus insinuabat auditum: pollutos, ac sparsos maculis, repurgabat. Et hæc omnia non manibus, aut alipua medela, sed uerbo, ac iussione faciebat sicut etiam Sibylla prædixerat.

πάντα λόγῳ πράττων πᾶσάν τε νόσον θεραπεύων.

Nec utiq; mirum, ꝙ uerbo faciebat mirabilia; cum ipse esset Dei uerbum, cœlesti uirtute, ac potestate subnixum. Nec satis fuit, ꝙ uires imbecillis redderet, ꝙ debilibus integritatem, ꝙ ægris & languentibus sanitatem; nisi etiam mortuos suscitaret, uelut e somno solutos; ad uitam'q; reuocaret. Quæ uidentes tunc Iudæi, dæmoniaca potentia fieri arguebant: cum omnia sic futura, ut facta sunt, arcanæ illorum literæ continerent. Legebant quippe cum aliorum prophetarũ, tum Esaiæ uerba dicentis. Confortamini manus resolutæ; & genua debilia cõsolamini. Qui estis pusilli animi, nolite timere, nolite metuere: dominus noster iudicium retribuet: ipse ueniet, & saluos faciet nos. Tunc aperientur oculi cæcorum: & aures surdorũ audient. Tunc saliet claudus sicut ceruus; & plana erit lingua mutorum; quia rupta est in deserto aqua, & riuus in terra sitienti. Sed & Sibylla, eadem cecinit his uersibus.

-ν κρῶν δὲ ἀνάστασις ἔσται

καὶ χωλῶν δρόμος ὠκύς, καὶ κωφὸς ἀκούσει.

καὶ τυφλοὶ βλέψουσι, λαλήσουσ᾽ οὐ λαλέοντες.

Ob has eius uirtutes, et opera diuina, cum magna illum

multitudo ſequeretur uel debilium, uel ægrorũ, uel eorum, qui curandos ſuos offerre cupiebant; aſcendit in montem quendam deſertum, ut ibi adoraret. ubi cum triduo moraretur, ac fame populus laboraret; uocauit diſcipulos, quærens, q̃tos ſecum cibos geſtarent. At illi quinq; panes, & duos piſces in pera ſe habere dixerũt. Afferri ea iuſſit, ac multitudinem per quinquagenos diſtributam diſcumbere. Quod cũ diſcipuli facerent, frãgebat ipſe panem minutatim; carnemq; piſcium comminuebat: & utraq; in manibus eius augebantur. Et cũ apponi illa populo, diſcipulis imperaſſet, ſaturata ſunt quinq; hominum millia; & inſuper duodecim cophini de reſiduis fragminibus impleti. Quid aut dici, aut fieri poteſt mirabilius? At id Sibylla futurum cecinerat olim. Cuius uerſus tales feruntur.

εἰς ἄρτοις ἅμα πέντε, καὶ ἰχθύεσσι δοιοῖσιν
ἀνδρῶν χιλιάδας ἐν ἐρήμῳ πέντε κορέσσει,
καὶ τὰ περισσεύοντα λαβὼν μετὰ κλάσματα πάντα
δώδεκα πληρώσει κοφίνους εἰς ἐλπίδα πολλῶν.

Quæro igitur q̃d hic potuerit ars magica moliri, cuius peritia nihil aliud, q̃ ad circũſcribẽdos oculos ualet. idẽ ſeceſſurus orãdi gratia, ſicut ſolebat, in montẽ; præcepit diſcipulis, ut nauiculam ſumerent, ſeq; præcederent. At illi urgente iam ueſpere profecti, contrario uento laborare cœperunt. cumq; iam medium fretum tenerent; tum pedibus mare ingreſſus cõſecutus eſt eos, tanq̃ in ſolido gradiens; non ut poëtæ Orionem mentiuntur in pelago incedentem; qui demerſa corporis parte, humero ſupereminet undas. Et rurſus cum obdormiſſet in naui; & uentus uſq; ad extremum periculum

sæuire cœpisset: excitatus somno, silere uentum protinus iussit; et fluctus, qui maximi ferebantur, conquiescere: statimq; sub uerbo eius, tranquillitas insecuta est. Mentiũtur fortasse literæ sanctæ, docentes tantã fuisse in eo potestatem, ut imperio suo cogeret uentos obsequi, maria seruire, morbos cedere, inferos obedire. Quid quod eadem Sibyllæ carminibus suis ante docuerunt? quarũ una, cuius supra fecimus mentionem, sic ait.

τοὺς ἀνέμους παύσει τε λόγῳ, στρώσει δὲ θάλασσαν
μαινομένην ποσὶν εἰρήνῃ πίστει τε πατήσας,

Et rursus alia, quæ dicit,

κύματα πεζεύσει, νόσον ἀνθρώπων ἀπολύσει,
ζήσει τεθνειῶτας, ἀπώσεται ἄλγεα πολλοῖς,
ἐκ δὲ μιᾶς πήρης ἄρτου κόρος ἔσσεται ἀνδρῶν.

His testimonijs quidam reuicti, solent eò confugere, ut aiant, non esse illa carmina Sibyllina, sed à nostris conficta, atque composita. Quod profecto non putabit qui Ciceronem, Varronemq; legerit, aliosq; ueteres; qui Erythræam Sibyllam, cæterasq; commemorant. quarum ex libris ista exempla proferimus. qui authores ante obierunt, quàm Christus secundum carnem nasceretur. Verum non dubito, quin illa carmina prioribus temporibus pro deliramentis habita sint, cum ea nemo tum intelligeret. Denuntiabant enim monstruosa quædam miracula: quorum nec ratio, nec tempus, nec author designabatur. Denique Erythræa fore ait, ut diceretur insana, & mendax. Ait enim.

-φήσουσι σιβύλλην

μαινομένην ψεύστριαν ἐπὰν δὲ γένηται ἅπαντα,
τηνίκα μου μνήμην ποιήσετε κοὐκέτι μ' οὐδεὶς
μαινομένην φήσει με θεοῦ μεγάλοιο προφῆτιν.

Latuerunt igitur multis seculis; postea uero animaduersa sunt, quàm Christi natiuitas, & passio patefecit arcana; sicut etiam uoces prophetarum, quæ cum per annos mille quingentos, & eò amplius lectæ fuissent à populo Iudæorum, nec tamen intellectæ sunt, nisi postquam illas Christus & uerbo, & operibus interpretatus est. Illum enim prophetæ annuntiauerunt: nec ullo modo poterant, quæ illi loquebantur, intelligi, nisi fuissent uniuersa completa. Venio nunc ad ipsam passionem: quæ uelut opprobrium nobis obiectari solet, quòd & hominem, & ab hominibus insigni supplicio affectum, & excruciatum colamus: ut doceam, eam ipsam passionem ab eo cum magna, & diuina ratione susceptam; & in ea sola & uirtutem, & ueritatem, & sapientiam contineri. Neque enim, si beatissimus in terra fuisset, & per omnem uitam in summa felicitate regnasset; quisquam illum sapiens, aut Deum credidisset, aut honore diuino dignum iudicasset: quod faciunt ueræ religionis expertes: qui caducas opes, & fragilem potentiam, & alieni beneficij bona non tantum suscipiunt, uerum etiam consecrant; & scientes, memoriæ mortuorum deseruiunt, fortunam iam extinctam colentes: quam ne uiuam quidem, præsentemq; sapientes colendam sibi unquam putauerunt. Nec enim potest aliquid in rebus terrenis esse uenerabi-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

le, cœloq; dignum: sed sola est uirtus, sola iustitia, quæ potest uerum bonum, & cœleste, & perpetuum iudicari; quia nec datur cuiquam, nec aufertur. qua uirtute, ac iustitia quoniam Christus instructus uenit in terram; immo uero, quoniam ipse uirtus, & ipse iustitia est, descendit, ut eam doceret, hominemq; formaret. quo magisterio, ac Dei legatione perfunctus, ob eam ipsam uirtutem, quam simul & docuit, & fecit, ab omnibus gentibus & meruit, & potuit Deus credi. ergo cũ magnus populus ad eum uel ob iustitiam, quam docebat, uel ob miracula, quæ faciebat, subinde conflueret; & præcepta eius audiret; & à Deo missum, Deiq; filium crederet: tum primores Iudæorum, & sacerdotes ira stimulati, ꝙ ab eo tanquã peccatores increpabantur; & inuidia deprauati, ꝙ confluente ad eum multitudine contemni se, ac deseri uidebant; & (quod caput sceleris illorum fuit) stultitia, & errore cæcati, et immemores præceptorum cœlestium, ac prophetarum, coierunt aduersus eum; impiumq; consilium de eo tollendo, cruciandoq; ceperunt: quod prophetæ multo ante descripserant. Nam & Dauid in principio psalmorum suorum prouidens in spiritu, quantum facinus admissuri essent, beatum esse ait, qui non abierit in consilio impiorum. Et Solomon in libro sapientiæ, his uerbis usus est. Circumueniamus iustum, quoniam insuauis est nobis, & exprobrat nobis peccata legis. promittit se scientiam Dei habere; & filium Dei se nominat: factus est nobis in traductionem cogitationum nostrarum: grauis est nobis etiam ad uidendum; quoniam dissimilis est alijs uita illius; & immutatæ sunt uiæ illius. tan-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

quam nugaces æstimati sumus ab eo. continet se à uijs nostris, quasi ab immundicijs; et præfert nouissima iustorum; & gloriatur, patrem se habere Deum. Videamus ergo si sermones illius ueri sunt; & tentemus quæ uentura sunt illi Contumelijs, & tormentis interrogemus eum: ut sciamus reuerentiam illius, & probemus patientiam illius; morte turpissima condemnemus eum. Hæc cogitauerunt; & errauerunt. Excæcauit enim illos stultitia ipsorum: & nescierunt sacramenta Dei. Non'ne ita descripsit nefarium illud consilium ab impijs initum cõtra Deum, ut plane interfuisse uideatur? Atqui à Solomone, qui hæc cecinit, usq; ad id tempus, quo gesta res est, mille ac decem anni fuerunt. Nihil nos affingimus, nihil addimus. Habebant hæc, qui fecerũt. legebant, in quos hæc dicta sunt. sed & nunc hæredes nominis, ac sceleris illorũ hæc & habent; & damnationem suam prophetarum uoce prædictam quotidianis lectionibus personant; nec aliquando in cor suũ, quæ pars est & ipsa damnationis, admittunt. Increpiti ergo à Christo sæpe Iudæi, exprobrante illis peccata, et iniustitias, & à populo pene deserti, concitati sunt ad eum necandum. Cuius rei audaciam dedit illis humilitas eius. Nam cum legerent, cum quanta uirtute, & claritate filius Dei uenturus esset è cœlo; Iesum autem cernerent, humilem, quietum, sordidum, informem: non credebant, filium Dei esse; ignorantes, duos eius aduẽtus à prophetis esse prædictos: Primum in humilitate carnis obscurum: Secundum in fortitudine maiestatis manifestum. De primo Dauid in psalmo septuagesimo primo sic ait. Descendet sicut pluuia in uellus: &

orietur in diebus eius iustitia, & abundantia pacis; donec extollatur luna. Sicut enim pluuia, si descendat in uellus, animaduerti non potest, quia strepitum non facit: ita Christum in terram sine cuiusquam suspitione uenturũ esse dixit, ut iustitiam doceret, et pacem. Esaias quoq; ita tradidit. Domine quis credidit auditui nostro? & brachium domini cui reuelatum est? Annuntiauimus coràm ipso sicut pueri, & sicut radix in terra sitienti. non est figura eius, neq; claritas: & uidimus illum, & non habuit figuram, neq; decorem; sed figura eius, sine honore, & deficiens præter cæteros homines. homo in plaga positus est, sciens ferre imbecillitatem, quia auersus est, & non est computatus. Hic peccata nostra portat, & pro nobis hic dolet: & nos putauimus, ipsum esse in dolore, & in plaga, & in uexatione. Ipse autem uulneratus est propter facinora nostra; & infirmatus est propter peccata nostra. doctrina pacis nostræ super illum. liuore eius nos sanati sumus. Oẽs sicut oues errauimus: & Deus tradidit illum pro peccatis nostris. Et Sibylla eodem modo locuta est.
οἰκτρὸς, ἄτιμος, ἄμορφος καὶ οἰκτροῖς ἐλπίδα δώσει.
Propter hanc humilitatem, Deum suum non agnoscentes, inierunt consilium detestandum, ut priuarent eum uita, qui, ut eos uiuificaret, aduenerat. Sed iræ, atq; inuidiæ suæ, quam in cordibus suis gerebant, intus inclusa malitia, causas præferebant, ꝙ legem Dei per Mosen datam solueret; idest, ꝙ sabbatis non uacaret, operans in salutem hominum; ꝙ circuncisionem uacue faceret; ꝙ abstinentiã suillæ carnis auferret. In quibus rebus Iudaicæ religionis sacramenta cõsistunt. Ob hæc

itaq; cætera pars populi, quæ nō dū ad Christum secesserat, à sacerdotibus incitabatur, ut impiū iudicaret eū, q legem Dei solueret; cum hoc ille non suo iudicio, sed ex Dei uoluntate, & secundum prædicta faceret prophetarum. Micheas.n. nouā legem daturū denuntiauit hoc mō. Lex de Syon proficiscetur, et sermo dñi ex Hierusalē; et indicabit inter plurimos populos; et reuincet, & deliget ualidas nationes. Illa.n. prior lex, quæ per Mosen data est; nō in mōte Syon, sed in mōte Oreb data est: quā Sibylla fore ut à filio dei solueretur, ostendit.

ἀλλ᾽ ὅτε ταῦτ᾽ ἂν ἅπαντα τελειωθῇ ἅπερ εἶπον

εἰς αὐτὸν πᾶς λύεται νόμος.

Sed & ipse Moses, per quem datam sibi legem dum pertinaciter tuentur, exciderunt à deo, & Deum non agnouerunt; prædixerat, fore, ut propheta maximus mittatur, à Deo, qui sit supra legem; qui uoluntatem Dei ad homines perferat. In Deuteronomio ita scriptum reliquit. Et dixit dominus ad me: prophetam excitabo eis de fratribus eorum, sicut te; & dabo uerbum meum in os eius: & loquetur ad eos ea, quæ præcepero ei: & quisquis non audierit ea, quæ loquetur propheta ille in nomine meo, ego uindicabo in eum. Denuntiauit.s. dominus per ipsum legiferum, q filium suum i. uiuā, præsentemq; legem missurus esset; & illam ueterē per mortalē datam soluturus; ut denuo per eum, qui esset æternus, legem sanciret æternā. Item de circuncisione soluenda Esaias ita prophetauit. Hæc dicit dominus uiris Iuda, qui inhabitant Hierusalem. Renouate inter uos nouitatem: & ne seminaueritis in spinis. Circuncidite uos domino Deo uestro; & circun-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

cidite præputium cordis uestri; ne exeat ira mea sicuti ignis; & non sit qui extinguat. Item Moses ipse. In nouissimis diebus circuncidet dominus cor tuum ad dominum Deum tuum amandum. Item Iesus Naue successor eius. Et dixit dominus ad Iesum. Fac tibi cultellos petrinos nimis acutos, & sede, & circuncide secundo filios Israel. Secundam circuncisionem futuram esse dixit, non carnis, sicut fuit prima, qua etiam nunc Iudæi utuntur; sed cordis, ac spiritus, quam tradidit Christus, qui uerus Iesus fuit. Non enim propheta sic ait. Et dixit Iesus ad me, sed ad Iesum; ut ostenderet ꝙ non de eo loqueretur, sed de Christo, ad quẽ tunc Deus loquebatur. Christi enim figuram gerebat ille Iesus: qui cum primum Auses uocaretur, Moses futura præsentiens, iussit eum Iesum uocari; ut quoniam dux militiæ delectus esset aduersus Amalech, qui oppugnabat filios Israel; & aduersarium debellaret per nominis figuram, & populum in terram promissionis induceret. Et icirco etiam Mosi successit; ut ostenderet, nouam legem per Christum Iesum datam, ueteri legi successuram, quæ data per Mosem fuit. Nam illi carnis circuncisio caret utiq; ratione quia si Deus id uellet, sic à principio formasset hominem, ut præputium non haberet. sed huius secundæ circuncisionis figura erat, significans, nudandum esse pectus .i. aperto, & simplici corde oportere nos uiuere: quoniam pars illa corporis, quæ circunciditur, habet quandam similitudinem cordis, & est pudenda. Ob hanc causam Deus nudari eam iussit; ut hoc argumento nos admoneret, ne inuolutum pectus haberemus .i. nequod pudẽdum facinus intra con-

ſcientiæ ſecreta uelemus. Hæc eſt cordis circuncíſio, de qua prophetæ loquuntur, quam Deus à carne mortali ad animam tranſtulit, quæ ſola manſura eſt. Volens enim uitæ, ac ſaluti noſtræ pro æterna ſua pietate conſulere, pœnitētiam nobis in illa circunciſione propoſuit; ut ſi cor nudauerimus. i. ſi peccata noſtra confeſſi ſatis Deo fecerimus, ueniam conſequamur; quæ contumacibus, et admiſſa ſua cælantibus denegatur ab eo, qui nō faciem, ſicut homo, ſed intima, & arcana pectoris intuetur. Eodem ſpectat etiam carnis ſuillæ interdictio; à qua cum eos abſtinere Deus iuſſit, id potiſſimum uoluit intelligi; ut ſe à peccatis, atq; immundicijs abſtinerent. Eſt enim lutulentum hoc animal, & immundum; nec unq̄ cœlum aſpicit; ſed in terra toto & corpore & ore proiectum, uētri ſemper, & pabulo ſeruit; nec ullum aliū, dum uiuit, præſtare uſum poteſt, ſicut cæteræ animantes; quæ uel ſedendi uehiculum præbent; uel in cultibus agrorum iuuant; uel plauſtra collo trahunt; uel onera tergo geſtant; uel indumentum exuuijs ſuis exhibēt; uel copia lactis exuberant; uel cuſtodiendis domibus inuigilant. Interdixit ergo, ne porcina carne uterentur. i. ne uitam porcorum imitarentur, qui ad ſolam mortem nutriuntur; ne uentri, ac uoluptatibus ſeruientes, ad faciendam iuſtitiam inutiles eſſent, ac morte afficerentur. Item ne ſe fœdis libidinibus immergerent, ſicut ſus, quæ ſe ingurgitat cœno: uel ne terrenis ſeruiant ſimulachris, ac ſe luto inquinent. luto enim ſe oblinunt, qui Deos, ideſt, qui lutum, terramq; uenerantur. ſic uniuerſa præcepta Iudaicæ legis ad exhibendam iuſtitiam ſpectant, quoniā per ambagem data ſunt; ut per

carnalium figuram spiritalia noscerentur. Cum igitur e', quae Deus fieri uoluit, quaeq; per prophetas suos multis seculis ante praedixit, Christus impleret; ob ea incitati, et diuinas literas nescientes, coierunt, ut Deũ suum condemnarent. Quod cum sciret futurum; ac subinde diceret, oportere se pati, ac interfici pro salute multorum; secessit tamen cum discipulis suis; non ut uitaret, quod necesse erat perpeti, ac sustinere; sed ut ostenderet, ꝙ ita fieri oporteat in omni persecutione, ne sua quis culpa incidisse uideatur: ac denuntiauit fore, ut ab uno eorum proderetur. Itaque Iudas praemio illectus tradidit eum Iudaeis. At illi comprehensum, ac Pontio Pilato, qui tum legatus Syriam regebat, oblatum, cruci affigi postulauerunt; obijcientes ei nihil aliud, nisi quòd diceret se filium Dei esse, & regem Iudeorum: item ꝙ dixerat. Si solueritis hoc templum, quod aedificatum est annis XLVI, ego illud in triduo sine manibus resuscitabo; significans, breui futuram passionem suam; et se à Iudaeis interfectum, tertio die resurrecturum. Ipse enim erat uerum Dei templũ. Has uoces eius tanq̃ infaustas, et impias insectabantur. Quae cum Pilatus audisset, & ille in defensionem sui nihil diceret; pronuntiauit, nihil in eo damnatione dignum uideri. At illi iniustissimi accusatores cum populo, quem incitauerant, succlamare coeperunt, & crucem eius uiolentis uocibus flagitare. Tum Pontius & illorum clamoribus, & Herodis tetrarchae instigatione, metuentis ne regno pelleretur, uictus est. Nec tamen ipse sententiam protulit, sed tradidit eum Iudaeis, ut ipsi de illo secundum legem suam iudicarent. Duxe=

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

runt ergo eum flagellis uerberatum; et prius quàm cruci affigerent, illuserunt: indutum enim coloris punicei ueste, ac spinis coronatum, quasi regem salutauerunt; & dederunt ei cibum fellis; & miscuerunt ei aceti potionem. Post hæc, conspuerunt faciem eius, & palmis ceciderunt. Cumq; ipsi carnifices de uestimentis eius contenderent, sortiti sunt inter se de tunica, et pallio. Et cum hæc omnia fierent, nullam uocem ex ore suo, tanq̃ si mutus esset, emisit. Tum suspenderunt eum inter duos noxios medium, qui ob latrocinia damnati erant; cruciq; affixerunt. Quid ego hic in tanto facinore deplorem? aut quibus uerbis tantum nefas cõqueirar? Non. n. Gauianam crucem describimus, quam M. Tul. uniuersæ eloquentiæ suæ neruis, ac uiribus, uelut effusis totius ingenij fontibus prosecutus est; facinus indignum esse proclamans, ciuem Romanum contra omnes leges in crucem esse sublatum. Qui quãuis innocens fuerit, et illo supplicio indignus; mortalis tamen, & ab homine scelesto, qui iustitiam ignoraret, affectus est. Quid de huius crucis indignitate dicemus, in qua Deus à cultoribus Dei suspensus est, atque suffixus? Quis tam facundus, & tanta rerum, uerborumq; copia instructus existet? quæ oratio tantæ affluentiæ ubertate decurrens, ut illam crucem merito deploret; quam mundus ipse, et tota elementa luxerunt? Hæc autem sic futura fuisse, & prophetarum uocibus, & Sibyllinis carminibus denuntiatum est. Apud Esaiam ita scriptum inuenitur. Non sum contumax, neque contradico: dorsum meum posui ad flagella, et maxillas meas ad palmas: faciem aũt meam non auerti

a fœditate ſputorũ. ſimiliter Dauid in pſalmo. XXX-IIII. Congregata ſunt ſuper me flagella, & ignora-uerunt: diſſoluti ſunt, nec compuncti ſunt: tentarũt me, & deriſerunt deriſu: & ſtriderunt ſuper me dentibus ſuis. Sibylla quoq; eadem futura monſtrauit.

εἰς ἀνόμους χεῖρας καὶ ἀπίστων ὕστερον ἥξει
δώσουσι δὲ θεῷ ῥαπίσματα χερσὶν ἀνάγνοις
καὶ στόμασιν μιαροῖσι τὰ πτύσματα φαρμακόεντα,
δώσει δ' εἰς μάστιγας ἁπλῶς ἁγνὸν τότε νῶτον

Item de ſilentio eius, quod uſq; ad mortem pertinaci-ter tenuit, Eſaias iterum ſic locutus eſt. Sicut ouis ad im-molandum ductus eſt; & ſicut agnus coràm tonden-tibus ſe ſine uoce, ſic non aperuit os ſuum. Et Sibylla ſupradicta.

καὶ κολαφιζόμενος σιγήσει, μή τις ἐπιγνῷ
τὶς λόγος, ἢ πόθεν ἦλθεν ἵνα φθιμένοισι λαλήσῃ,
καὶ στέφανον φορέσει τὸν ἀκάνθινον.-

De cibo uero, et potu, quem, ante q̃ eum figerent, illi ob-tulerunt, Dauid in pſalmo LXVIII ſic ait. Et dede-runt in eſcam meam fel: & in ſiti mea potum mihi de-derunt acetum. Idem hoc futurum etiam Sibylla con-cionata eſt.

εἰς δὲ τὸ βρῶμα χολὴν καὶ εἰς δίψαν ὄξος ἔδωκαν
τῆς ἀφιλοξενίης ταύτην δείξουσι τράπεζαν

& alia Sibylla Iudæam terrã his uerſibus increpat.

αὐτὴ γὰρ σὺ ἄφρων τὸν σὸν θεὸν οὐκ ἐνόησας
παίζοντ' ἐν θνητοῖσι νοήμασιν ἀλλὰ καὶ ἀκάνθαις,
ἔστεψας στεφάνῳ φοβερήν τε χολὴν ἐκέρασσας,

Fore autem ut Iudæi manus inferrent Deo ſuo, eumq; interficerent, teſtimonia prophetarum hæc anteceſſe-runt.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

runt. Apud Esdram ita scriptum est. Et dixit Esdras ad populum. Hoc pascha saluator noster est, & refugium nostrum. cogitate, & ascendat in cor uestrum, quoniam habemus humiliare eum in signo: & post hæc sperabimus in eum, ne deseratur hic locus in æternum tempus, dicit dominus Deus uirtutum. Si non credideritis ei, neque exaudieritis annuntiationem eius; eritis derisio in gentibus. Vnde apparet, Iudæos nullam aliam spem habere, nisi se abluerint à sanguine, ac sperauerint in eum ipsum, quem negauerunt. Esaias quoque facinus eorum designat, & dicit. In humilitate eius iudicium sublatum est. Natiuitatem eius quis enarrabit? quoniam auferetur à terra uita eius: à facinoribus populi mei adductus est ad mortem. & dabo malos pro sepultura eius, & diuites pro morte eius: quia facinus non fecit, neq; insidias ore suo locutus est. Propterea ipse consequetur multos, & fortium diuidet spolia: propterea quòd traditus est ad mortem, et inter facinorosos deputatus est: & ipse peccatum multorum pertulit: & propter facinora illorum traditus est. Dauid quoq; in psalmo XCIII. Captabunt in animã iusti: & sanguinem innocentem condemnabunt: & factus est mihi dominus in refugiũ. Et Hieremias. Domine significa mihi, & cognoscam. tunc uidi meditationes eorum: ego sicut agnus sine macula perductus sum ad uictimam: in me cogitauerunt cogitationem, dicentes. Venite, mittamus lignum in panem eius; et eradamus è terra uitam eius: & nomen eius non erit in memoria amplius. Lignum autem crucem significat, & panem corpus eius: quia ipse est cibus, et uita homi-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

num, qui credunt in carnem, quam portauit, et in crucem, in qua pependit. De qua tamen apertius ipse Moses in Deuteronomio ita prædicauit. Et erit pēdens uita tua ante oculos tuos: & timebis die, ac nocte: & non credes uitæ tuæ. Idem rursus in numeris. Non quasi homo dominus suspenditur; neque quasi filius hominis minas patitur. Zacharias etiam sic tradidit. Et intuebuntur in me, quem transfixerunt. Item Dauid in psalmo XXI. Effoderunt manus meas, & pedes meos: dinumerauerunt omnia ossa mea: ipsi autem contemplati sunt, & uiderunt me: diuiserunt sibi uestimenta mea, & super uestem meam sortem miserunt. Quæ utique propheta non de se locutus est. Fuit enim rex, & nunquam perpessus est illa: Sed spiritus Dei per eũ loquebatur, qui fuerat illa passurus post annos mille & quinquaginta. Tot enim colliguntur anni à regno Dauid usq; ad crucem Christi. Sed & Solomon filius eius, qui Hierosolymã condidit, eam ipsam perituram esse in ultionem sanctæ crucis, prophetauit. Quòd si auertimini à me, dicit Dominus, et non custodieritis ueritatem meam: reijciam Israel à terra, quã dedi illis: et domum hanc, quam ædificaui illis in nomine meo, proijciam illã ex omnibus: & erit Israel in perditionem, & in opprobrium populo; & domus hæc erit deserta; & omnis, qui transibit per illã, admirabitur, et dicet; Propter quam rem fecit dñs terræ huic, & huic domui hæc mala? Et dicent. Quia reliquerunt dominum Deũ suum; & persecuti sunt regem suum dilectissimum Deo; & cruciauerunt illum in humilitate magna; propter hoc importauit illis Deus mala hæc.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

Quid amplius iam de facinoribus Iudeorum dici potest, q̃ excæcatos tum fuisse, atq; insanabili furore correptos; qui hæc quotidie legentes neq; intellexerunt; neq; quin facerent, cauere potuerunt? Suspensus igitur, atq; affixus exclamauit ad Dñm uoce magna, & ultro spiritum posuit. Et eadem hora terræmotus factus est. Et uelum templi, quod separabat duo tabernacula, scissum est in duas partes; & Sol repente subductus est; & ab hora sexta usq; in nonam tenebræ fuerunt. Qua de re Amos propheta testatur. Et erit in illo die dicit Dñs, occidet sol meridie; & obtenebrabitur dies lucis; & conuertam dies festos uestros in luctum, & cantica uestra in lamẽtationẽ. Item Hieremias; Exterrita est, quæ parit, et tæduit animã; et occidit sol ei, cũ adhuc medius dies esset; confusa est, & maledicta; reliquos eorum in gladiũ dabo, in conspectu inimicorũ eorum; et Sibylla.

*ναοῦ δὲ χισθήσεται πέτασμα, καὶ ἤματι μέσσῳ
νὺξ ἔσται σκοτόεσσα πελώριος ἐν τρισὶν ὥραις.

Cum hæc facta essent, ne prodigijs quidem cœlestibus facinus suum intelligere quiuerunt. Sed quoniam prædixerat se tertio die ab inferis resurrecturum; metuentes, ne à discipulis surrepto, & amoto corpore, uniuersi resurrexisse eum, crederent, & fieret multo maior in plebe confusio; detraxerunt eum cruci; & conclusum in monumento firmiter militari custodia circundederunt. Verum tertio die ante lucem terræmotu facto, repente patefactum est sepulchrum; & custodibus, quos attonitos obstupefecerat pauor, nihil uidentibus, integer è sepulchro, ac uiuus egressus, in Galilæã profectus est, ut discipulos suos quæreret: in sepul-

chro uero nihil repertum est, nisi exuuiæ, quibus conuolutum corpus incluserant. Illum autem apud inferos non remansurum, sed die tertio resurrecturum, prophetæ cecinerant. David in psalmo XV. Non derelinques animam meam apud inferos; nec dabis sanctum tuum uidere interitum. Item in tertio. Ego dormiui, & somnum cepi, & resurrexi; quoniam dominus auxiliatus est mihi. Oseæ quoq; primus XII prophetarum de resurrectione eius testificatus est. Hic filius meus sapiens, propter quod nunc non resistet in contribulatione filiorum suorum; & de manu inferorum eruam eum. Vbi est iudicium tuum mors, aut ubi est aculeus tuus? Idem alio loco. Viuificabit nos post biduum die tertio. Et ideo Sibylla, impositurũ esse morti terminum dixit post tridui somnum.

καὶ θάνατος μοῖραν τελέσει τρίτον ἦμαρ ὑπνώσας
καὶ τότ' ἀπὸ φθιμένον ἀναδείξας εἰς φάως ἥξει
πρῶτος ἀνάστασεως κλητοῖς ἀρχὴν ὑποδείξας

Vitam enim nobis acquisiuit morte superata.

Nulla igitur spes alia consequendæ immortalitatis homini datur, nisi crediderit in eum; & illã crucem portandã, patiendamq; susceperit. Profectus ergo in Galilæã (noluit enim se Iudæis ostendere, ne adduceret eos in pœnitentiam, atque impios resanaret) discipulis iterum congregatis, scripturæ sanctæ literas, idest prophetarum arcana patefecit; quæ ante, q̃ pateretur, perspici nullo modo poterãt; quia ipsum, passionemq; eius annuntiabant. Idcirco Moses, & ydẽ ipsi prophetæ, legem, quæ Iudæis data erat, testamentũ uocant; q̃a nisi testator mortuus fuerit, nec confirmari te-

ſtamentum poteſt, nec ſciri quid in eo ſcriptum ſit; quia clauſum, & obſignatum eſt. Itaq; niſi Chriſtus mortẽ ſuſcepiſſet; aperiri teſtamentum, ideſt reuelari, & intelligi myſterium Dei non potuiſſet. Verum ſcriptura omnis in duo teſtamenta diuiſa eſt. Illud, quod aduentum Domini, paſſionem'q; anteceſſit, ideſt lex, & prophetæ; uetus dicitur. Ea uero, quæ poſt reſurrectionem eius ſcripta ſunt, nouum teſtamentum nominatur. Iudæi ueteri utuntur, nos nouo. ſed tamen diuerſa non ſunt; quia nouum ueteris adimpletio eſt, & in utroque idem teſtator eſt Chriſtus; qui pro nobis morte ſuſcepta, nos heredes regni æterni fecit, abdicato, et exhæredato populo Iudæorum; ſicut Hieremias propheta teſtatur, cum loquitur talia. Ecce dies ueniunt dicit Dominus, & conſumabo domui Iſrael, & domui Iuda teſtamentum nouum; non ſecundum teſtamentum, quod diſpoſui patribus eorum, in die, qua apprehendi manum eorum, ut educerem illos de terra Aegypti; qa ipſi non perſeuerauerunt in teſtamento meo, & ego neglexi eos, dicit Dominus. Item alio loco ſimiliter ait. Dereliqui domum meam: dimiſi hæreditatem meam in manus inimicorum eius. Facta eſt hæreditas mea mihi, ſicut leo in ſylua: dedit ipſa ſuper me uocem ſuam; ideo odi eam. cum ſit hæreditas eius, cæleſte regnum; non utique ipſam hæreditatem ſe dicit odiſſe, ſed hæredes, qui aduerſus eum ingrati, & impij extiterunt. Facta eſt, inquit, mihi hæreditas mea, ſicut leo; ideſt præda, & deuoratio, factus ſum hæredibus meis, qui me immolauerunt ſicut pecus. dedit ſuper me uocem ſuam, ideſt ſententias aduerſus me mortis, crucis'q; dixerunt.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

Nam quod superius ait, consumaturum se domui Iuda testamentum nouum; ostendit, uetus illud testamentum, quod per Mosen est datum, non fuisse perfectum; id autem, quod per Christum dari haberet, consumatū fore. Domū autem Iuda, et Israel non utiq; Iudæos significat, quos abdicauit; sed nos, qui ab eo conuocati ex gentibus, in illorū locum adoptione successimus, & appellamur filij Iudæorū quod declarat Sibylla cum dicat,

ἰουδαίων μακάρων θεῖον γένος οὐρανιώνων,

Quod autem futurum esset id genus, Esaias docet; apud quem pater summus ad filium loquitur, dicens. Ego dominus Deus uocaui te in iustitiam; & tenebo manum tuam, & confirmabo; & dedi te in testamentum generis mei, in lucem gentium, aperire oculos cæcorum, producere ex uinculis alligatos, & de domo carceris sedentes in tenebris. Cum igitur nos antea tanquam cæci, & tanquā carcere stultitiæ inclusi sederemus in tenebris, ignorantes Deum, & ueritatem; illuminati ab eo sumus, qui nos testamento suo adoptauit; & liberatos malis uinculis, atq; in lucem sapientiæ productos, in hæreditatem regni cœlestis asciuit. Ordinata uero discipulis suis euangelica, ac nominis sui prædicatione, circunfudit se repente nubes, eumq; in cœlum sustulit, quadragesimo post passionem die; sicut Daniel fore ostenderat, dicens. Et ecce in nubibus cœli ut filius hominis ueniens, usque ad uetustum dierum peruenit. Discipuli uero per prouincias dispersi, fundamenta ecclesiæ ubiq; posuerunt; facientes & ipsi in nomine magistri Dei magna, & pene incredibilia miracula; quia discedens instruxerat eos uirtute, ac potestate, qua

posset nouæ annuntiationis ratio fundari, & confirmari: sed & futura aperuit illis omnia; quæ Petrus, et Paulus Romæ prædicauerunt; & ea prædicatio in memoriam scripta permansit; in qua cum multa alia mira, tum etiam hoc futurum esse, dixerunt; ut post breue tẽpus immitteret Deus regẽ, qui expugnaret Iudæos, & ciuitates eorum solo adæquaret, ipsos autem fame, sitiq; confectos obsideret. Tum fore, ut corporibus suorum uescerentur, & consumerent se inuicem. Postremo ut capti uenirent in manus hostium; & in conspectu suo uexari acerbissime coniuges suas cernerent; uiolari, ac prostitui uirgines; diripi pueros; allidi paruulos; omnia denique igni, ferroq; uastari; captiuos in perpetuũ terris suis exterminari; eo quòd exultauerint sup aman tissimum, & probatissimum Dei filium. Itaq; post illorum obitum, cum eos Nero interemisset, Iudæorum nomen, & gentem Vespasianus extinxit; fecitq; omnia, quæ illi futura prædixerant. Confirmata sunt (ut opinor) quæ falsa, & incredibilia putantur ab ijs, quos uera cœlestium literarum doctrina non imbuit: sed tamen ut refellantur à nobis etiam illi, qui nimiũ non sine malo suo sapiunt, rebusq; diuinis fidem detrahunt; argumentis quoq; illorum coarguamus errorem; ut tandem aliquando peruideant ita fieri oportuisse, sicut nos ostendimus factum. Et quãquã apud bonos iudices satis habeant firmitatis uel testimonia sine argumentis, uel argumenta sine testimonijs; nos tñ non contẽti alterutro sumus, cũ suppetat nobis utrũq;, ne cui peruerse ingenioso aut non intelligendi, aut contra differendi locum relinquamus. Negant fieri potuisse, ut

naturæ immortali quicquam decederet. Negant deniq; deo dignum, ut homo fieri uellet, seq; infirmitate carnis oneraret; ut passionibus, ut dolori, ut morti seipse subijceret: quasi non facile illi esset, ut citra corporis imbecillitatem, se hominibus ostenderet; eosq; iustitiam doceret (siquidem id uolebat) maiore authoritate ut professi Dei. Tunc enim cunctos fuisse præceptis cœlestibus parituros; si ad ea uirtus, ac potestas Dei præcipientis accederet. Cur igitur (aiunt) ad docendos homines non ut Deus uenit? Cur se tam humilem, imbecillemq; constituit; ut ab hominibus & contemni, & pœna affici posset? cur uim ab imbecillis, & mortalibus passus est? cur non manus hominum aut uirtute repulit, aut diuinitate uitauit? cur non maiestatem suam sub ipsa saltem morte patefecit? sed ut inualidus in iudicium ductus est; ut nocens damnatus; ut mortalis occisus. Refutabo hæc diligenter; nec quenquam patiar errare. Illa enim magna, & mirabili ratione sunt facta. quæ quicunque perceperit, non tantum mirari desinet, Deum ab hominibus esse cruciatum; uerum etiam facile peruidebit, ne Deum quidem potuisse credi, si ea ipsa, quæ arguit, facta non essent. Quicunq; præcepta dat hominibus, ac uitam, moresq; fingit aliorũ, quæro, debeatne ipse facere, quæ præcipit, an nõ debeat? Si nõ fecerit; soluta præcepta sunt. Si.n. bona sunt, quæ præcipiuntur; si uitam hominum in optimo statu collocant; non se debet ipse præceptor à numero, cœtuq; hominũ segregare, inter quos agit; & ipsi eodem modo uiuendum est, quo docet esse uiuendum; ne si aliter uixerit, ipse præceptis suis fidem detrahat; leuioremq;

doctrinam suam faciat, si re ipsa resoluat, quod uerbis nitatur astruere. Vnusquisque enim, cum audit praecipientem, non uult imponi sibi necessitatem parendi; tanquam sibi ius libertatis adimatur. respondebit itaq; doctori hoc modo. Non possum facere, quae iubes, quoniam sunt impossibilia. Vetas me irasci; uetas cupere; uetas libidine commoueri; uetas dolorem, uetas mortem timere: sed hoc adeo contra naturam est, ut his affectibus animalia uniuersa subiecta sint; uel si adeo putas repugnari posse naturae; tu ipse quae praecipis, fac ut sciã, fieri posse. Cum autem ipse non facias; quae insolentia est, ut homini libero imponere uelis leges, quibus ipse non pareas? Prius disce, qui doces; & ante quàm mores aliorum corrigas, tuos corrige. Quis neget iustam esse hanc responsionem? quin etiam in contemptum ueniet huiusmodi doctor, & deludetur uicissim; quia uidebitur & ipse deludere. Quid ergo faciet ille praeceptor, si haec ei fuerint opposita? quomodo adimet excusationem contumacibus; nisi ut praesentibus factis doceat, possibilia se docere? Inde euenit, ut philosophorum
» praeceptis nullus obtemperet. Homines enim malunt
» exempla, quàm uerba; quia loqui facile est, praestare
» difficile. Vtinamq; tam multi bene facerent, quàm
» multi loquuntur bene. Sed qui praecipiunt, nec faciunt; abest ab ijs fides. Et si homines fuerint, contemnentur, ut leues; si Deus, opponetur ei excusatio fragilitatis humanae. Superest, ut factis uerba firmentur; quod philosophi facere nequeunt. itaque cum ipsi praeceptores uincantur affectibus, quos uinci praedicant oportere; neminem possunt ad uirtutem, quam falso praedicant, eru-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

dire; ob eam'q; causam putant, neminem adhuc perfectum esse sapientem; idest in quo summae doctrinae, ac scientiae summa uirtus, & perfecta iustitia consenserit. quod quidem uerum fuit. Nemo enim post mundum conditum talis extitit, nisi Christus; qui & uerbo sapientiam tradidit; & doctrinam praesenti uirtute firmauit. Age nunc consyderemus, an doctor è coelo missus, possit non esse perfectus. Non dum de hoc loquor, quem uenisse à Deo negant. Fingamus aliquem de coelo esse mittendum; qui uitam hominum, rudimentis uirtutis instituat, & ad iustitiam formet. Nemini dubium potest esse; quin is doctor, qui coelitus mittitur, tam scientia sit rerum omniũ, quàm uirtute perfectus; ne nihil inter coelestem, terrenum'q; differat. Nam in homine interna, & propria doctrina esse nullo pacto potest. Nec enim mens terrenis uisceribus inclusa, & tabe corporis impedita, aut comprehendere per se potest, aut capere ueritatem, nisi aliunde doceatur. Et si maxime possit; summam tamen uirtutem capere nequeat, & omnibus uitijs resistere; quorũ materia in uisceribus continetur. Eo fit, ut terrenus doctor perfectus esse non possit. At uero coelestis, cui scientiam diuinitas, uirtutem immortalitas tribuit; in docendo quoq;, sicut in caeteris, perfectus, & consumatus sit necesse est. At id omnino fieri non potest, nisi mortale corpus assumat. cur autem fieri non possit, ratio clara est. Nam si ueniat ad homines, ut Deus; ut omittam, quòd mortales oculi claritatem maiestatis eius conspicere, ac sustinere non possunt; ipse certe Deus uirtutem docere non poterit; quia expers corporis nõ faciet, quae

docebit; ac per hoc doctrina eius, perfecta non erit.
Alioqui si summa uirtus est, dolorem patienter pro iu-
stitia, officioq; perferre; si uirtus est, mortem ipsam &
intentatam non metuere, & illatam fortiter sustinere:
debet ergo doctor ille perfectus & docere ista præci-
piendo, & confirmare faciendo: quia qui dat præcepta
uiuendi, amputare debet omnium excusationum uias;
ut imponat hominibus parẽdi necessitatem, non ui ali-
qua, sed pudore; & tamen libertatem relinquat; ut &
præmium sit constitutum parentibus, quia poterãt non
parere, si uellent: et non parentibus pœna; quia pote-
rant parere, si uellent. Quomodo ergo poterit ampu-
tari excusatio, nisi ut qui docet, faciat quæ docet; & sit
quasi præuius; & manum porrigat secuturo? quẽadmo
dum autem potest facere quæ docet, si non sit similis ei
quem docet? nam si nulli subiectus sit passioni, potest ei
docenti homo sic respondere. Volo equidem non pecca-
re, sed uincor; indutus sum n. carne fragili, et imbecilla;
hæc est, quæ concupiscit, quæ irasci, quæ dolet, quæ mo=
ri timet. Itaq; ducor inuitus; et pecco, non quia uolo, sed
quia cogor. Sentio me & ipse peccare; sed necessitas fra-
gilitatis impellit: cui repugnare non possum. Quid ad
hæc respondebit præceptor ille iustitiæ? quomodo refu=
tabit, ac redarguet hominem, qui delictis suis excusa-
tionem carnis obtendet, nisi & ipse carne fuerit indu-
tus; ut ostendat, etiã carnem posse capere uirtutem? Con=
tumacia enim redargui non potest, nisi exemplo. Nam
habere non possunt, quæ doceas, firmitatem, nisi ea
prior feceris; quia natura hominum procliuis in uitia,
uideri uult non modo cum uenia, sed etiã cum ratione

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

peccare. Oportet magistrum, doctorem'q; uirtutis, hominum simillimum fieri; ut uincendo peccatum, doceat hominem, uinci ab eo posse peccatum. Si uero sit immortalis; exemplum proponere homini nullo modo potest. Existet enim constans aliquis, ac dicet. Tu quidẽ non peccas, quia liber es ab hoc corpore; non concupiscis, q̃a immortali nihil est necessarium. Mihi uero multis rebus opus est, ut tuear hanc uitam. Mortem non times; quia ualere in te non potest. Dolorem contemnis; quia nullam uim pati potes. At ego mortalis utrunq; timeo; quia cruciatus mihi grauissimos inferunt, quos tolerare carnis infirmitas non potest. Doctor itaque uirtutis etiam hanc excusationem debuit hominibus auferre; ne quis, quòd peccat, necessitati potius ascribat, quàm culpæ suæ. Ergo ut perfectus esse possit, nihil ei debet opponi ab eo, qui docendus est: ut si forte dixerit, impossibilia præcipis; respondeat, ecce ipse facio. At Ego carne indutus sum, cuius est peccare proprium. Et ego eandem carnem gero; & tamen peccatum in me non dominatur. Mihi opes contemnere difficile est, quia aliter non potest in hoc corpore. Ecce et mihi corpus est, & tamen pugno contra omnem cupiditatem. Non possum pro iustitia nec dolorem ferre, nec mortem; quia fragilis sum. Ecce & in me dolor, ac mors habet potestatem; & ea ipsa, quæ times, uinco; ut uictorem te faciam doloris, ac mortis. Prior uado per ea, quæ sustineri non posse, prætendis; si præcipientem sequi non potes, sequere antecedentem. Sublata est hoc modo omnis excusatio; & fateri hominem necesse est, sua culpa iniustum esse; qui doctorem uirtutis, & eundem ducem

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

non sequatur. Vides ergo quanto perfectior sit mortalis doctor, quia dux esse mortali potest; quàm immortalis; quia patientiam docere non potest, qui subiectus passionibus non est. Nec hoc tamen eò pertinet, ut hominem Deo praeferam; sed ut ostendam, neq; hominem perfecta doctrina esse posse, nisi sit idem Deus; ut authoritate coelesti necessitatem parendi, hominibus imponat; neq; Deum, nisi mortali corpore induatur; ut praecepta sua factis adimplendo, caeteros parendi necessitate constringat. Liquido ergo apparet, eum, qui uitae dux, & iustitiae sit magister, corporalem esse oportere; nec aliter fieri posse, ut sit illius plena & perfecta doctrina, habeat'q; radicem, & fundamentum, stabilis'q; apud homines, ac fixa permaneat. ipsum autem subire carnis, ac corporis imbecillitatem; uirtutem'q; in se recipere, cuius doctor est; ut eam simul & uerbis doceat, & factis. Item, subiectum esse morti, et passionibus cunctis; quoniam & in passione toleranda, et in morte subeunda, uirtutis officia uersantur; quae omnia (ut dixi) consumatus doctor perferre debet, ut doceat posse perferri.

Discant igitur homines, & intelligant, quare Deus summus, cum legatum, ac nũtium suũ mitteret, ad erudiendam praeceptis iustitiae suae mortalitatem, mortali uoluerit eum carne indui, & cruciatu affici, & morte multari. Nam cum iustitia nulla esset in terra; doctorem misit, quasi uiuam legem; ut nomen, ac templum nouum conderet; ut uerum, ac pium cultum per omnẽ terram uerbis, & exemplo seminaret. Sed tamen, ut certum esset, à Deo missum; non ita illum nasci oportuit, sicut homo nascitur, ex mortali utroq; cõcretus; sed

ut appareret, etiam in homine illũ esse cœlestem, creatus est sine opera genitoris. Habebat enim specialẽ patrem Deum. & sicut pater spiritus eius Deus sine matre; ita mater corporis eius uirgo sine patre. Fuit igitur & Deus, & homo, inter Deum, atq; hominem medius constitutus. Vnde illum Græci μεσίτην uocãt; ut hominem perducere ad Deum posset, idest ad immortalitatem: quia si Deus tantum fuisset (ut supradictum est) exempla uirtutis homini præbere non posset; si homo tantum, non posset homines ad iustitiam cogere, nisi authoritas, ac uirtus homine maior accederet. Etenim cum constet homo ex carne, & spiritu; & oporteat spiritũ iustitiæ operibus emereri, ut fiat æternus: caro, quoniam terrena est, ideóq; mortalis, copulatum sibi spiritum trahit secum, & ab immortalitate ducit ad mortem. Ergo spiritus carnis expers, dux esse homini ad immortalitatem nullo pacto poterat; quoniã caro impedit spiritum, quò minus Deum sequatur. Est enim fragilis, & subiecta peccato: peccatum autem pabulum mortis est. Itaq; iccirco mediator aduenit, idest Deus in carne; ut caro eum sequi posset; & eriperet morti hominem, cuius est dominatio in carne. Ideo carne se induit; ut desyderijs carnis edomitis, doceret, non necessitatis esse peccare, sed propositi, ac uoluntatis. Vna enim nobis, & magna, & præcipua cum carne luctatio est; cuius infinitæ cupiditates premunt animam, nec dominũ retinere patiuntur; sed eam uoluptatibus, & illecebris suauibus mancipatã, morte afficiunt sempiterna. Quibus ut repugnare possemus, Deus nobis uiam superandæ carnis & aperuit, & ostendit. Quæ uirtus perfe-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

cta, & omnibus numeris absoluta, coronam uincentibus, & mercedem expetendæ nobis immortalitatis impertit. Dixi de humilitate, & fragilitate, & passione, cur hæc Deus subire maluerit: nunc ipsius crucis ratio reddenda est, et uis enarrãda. Quid summus pater à principio disposuerit, & quemadmodum cuncta, quæ gesta sunt, ordinarit; non tantum diuinatio prophetarum, quæ in Christum uera præcessit, sed etiam ratio ipsius passionis docet. Quæcunq; enim passus est, non fuerunt inania, sed habuerunt figuram, & significantiam magnam, sicut etiam diuina illa opera, quæ fecit: quorum uis, & potentia ualebat quidem in præsens, sed declarabat aliquid in futurum. Aperuit cæcorũ lumina cœlestis uirtus, & lucẽ nõ uidentibus reddidit. Et hoc facto significabat fore, ut conuersus ad gentes, quæ Deum nesciebant, insipientium pectora illuminaret luce sapientiæ, & ad ueritatem contemplandam oculos cordis aperiret. Vere enim cæci sunt, qui cœlestia non uidentes, & tenebris ignorantiæ circunfusi, terrena, & fragilia uenerantur. Patefecit aures surdorum. Non utiq; hactenus uis illa cœlestis operata est: sed declarabat breui fore, ut qui erant ueritatis expertes, & audirent, & intelligerent diuinas Dei uoces. Vere enim surdos dixeris, qui cœlestia, & uera, et facienda non audiunt. Mutorũ linguas in eloquiũ soluit: admirabilis, etiã cum fieret, potẽtia: sed inerat huic uirtuti alia significatio, quæ ostenderet, mox futurum, ut rerum cœlestium nuper ignari, percepta sapientiæ disciplina, de Deo, et ueritate dissererẽt. Nam

qui rationem diuinitatis ignorat, is uere elinguis, & mutus est, licet omnium disertissimus. Lingua.n.cum uerum loqui cœperit.i.uirtutem,maiestatemq; Dei singularis interpretari; tum demum officio naturæ suæ fungitur. quandiu autem falsa loquitur, in usu suo non est: & ideo infans sit, necesse est, qui diuina proloqui non potest. Pedes quoq; claudorum ad officium gradiendi reformauit. Laudabilis diuini operis fortitudo: sed figura id continebat: quòd cohibitis erroribus uitæ secularis, ac deuiæ, iter ueritatis aperiretur, per quod gradderentur homines ad Dei gratiam consequendam. Is enim uere claudus existimãdus est, qui caligine, ac tenebris insipientiæ implicatus, & quò tendat ignarus, offensilibus, & caducis gressibus per uiam mortis incedit. Item labes, & maculas inquinatorum corporum repurgauit. non exigua immortalis potentiæ opera. uerum id portendebat hæc uis, ꝙ peccatorum labibus, ac uitiorum maculis inquinatos, doctrina eius purificatura esset, eruditione iustitiæ. Leprosi enim uere, atq; elephantici debent haberi; quos uel infinitæ cupiditates ad scelera, uel insatiabiles uoluptates ad flagitia compellunt; & dedecorum maculis inustos, labe afficiunt sempiterna. Iacentia mortuorum corpora erexit; eosq; nominibus suis inclamatos à morte reuocauit. Quid congruentius Deo? Quid miraculo dignius omniũ seculorum; q̃ decursam uitam resignasse; completisq; hominum temporibus tempora adiecisse, arcana mortis reuelasse? Sed hæc inenarrabilis potestas, imago uirtutis maioris fuit; quæ demonstrabat, tantam uim habiturã esse doctrinam suam; ut gentes in orbe toto, quæ alienæ

à Deo,

à Deo, subiectæ morti fuerunt; cognitione ueri luminis animatæ, ad immortalitatis præmia peruenirent. Eos enim recte mortuos existimaueris, qui datorem uitæ Deum nescientes, atque animas suas à cœlo in terram deprimentes, in laqueos æternæ mortis incurrunt. Quæ igitur tum faciebat in præsens; imagines erant futurorum. quæ illæsis, affectisq; corporibus adhibebat; ea spiritalium figuram gerebant; ut & in præsenti, uirtutis nobis non terrena opera monstraret; & in futurum, potestatem cœlestis suæ maiestatis ostenderet. Ergo sicut opera eius significantiam quoque maioris potestatis habuerunt; ita et passio nõ simplex, nec superuacua, nec fortuita præcessit. Sed ut illa, quæ fecit, magnam uirtutem, ac potestatem doctrinæ eius significabant; sic ea, quæ passus est, odio futuram esse sapientiam nuntiabant. aceti enim potus, ac fellis cibus, acerbitates, & amaritudines, in hac uita, sectatoribus ueritatis pollicebatur. Et quanquam passio ipsa per se acerba, & amara, specimen nobis futurorum tormentorum dabat; quæ morantibus in hoc seculo, uirtus ipsa proponit: tamen illiusmodi potus, & cibus, in os doctoris nostri ueniens, pressurarum nobis ac laborum, & miseriarum præbebat exemplum. Quæ omnia tolerare, ac perpeti necesse est eos, qui ueritatem sequuntur; quoniam ueritas acerba est, & inuisa omnibus, qui uirtutis expertes, uitam suam mortiferis uoluptatibus dedunt. Nam corona spinea, capiti eius imposita, id declarabat; fore, ut diuinam sibi plebem de nocentibus congregaret. Corona enim dicitur, circunstans in orbem populus. Nos autem, qui ante cogni-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

tionem Dei, fuimus, iniusti, spinæ, idest mali, & nocentes eramus; ignorantes, quid esset bonum; & à iustitiæ notione, atq; operibus alieni, omnia scelere, ac libidine polluebamus. Electi ergo ex dumis, & sentibus sanctum Dei caput cingimus; quia conuocati ab ipso, & circunfusi undiq; ad eum, magistro, ac doctori Deo assistimus; regem'q; illum mundi, & omnium uiuentium dominum coronamus. Quod uero ad crucem spectat; magna in ea uis, ac ratio est; quam nunc conabor ostendere. Deus nãq; (sicut superius exposui) cum statuisset hominem liberare, magistrum uirtutis legauit in terram; qui & præceptis salutaribus formaret homines ad innocentiam; & operibus, factis præsentibus, iustitiæ uim panderet; qua gradiens homo, & doctorem suũ sequens, ad uitam æternam perueniret. Is igitur corporatus est, & ueste carnis indutus; ut homini, ad quem docendum uenerat, uirtutis & exẽpla, et incitamenta præberet. Sed cũ in omnibus uitæ officijs, iustitiæ specimen præbuisset; ut doloris quoq; patientiã, mortis'q; contemptũ, quibus perfecta, & consumata fit uirtus, traderet homini; uenit in manus impiæ nationis; cum & uitare potuisset, scientia futuri, quam gerebat; et repellere eadem uirtute, qua mirabilia faciebat. Sustinuit ergo cruciatus, et uerbera, et spinas. Postremo etiam mortem suscipere non recusauit; ut homo illo duce subactã, & cathenatam mortem cũ suis terroribus triumpharet. Cur autem summus pater id potissimum genus mortis elegerit, quo affici eum sineret; hæc ratio est. Dicat enim fortasse aliquis; cur si Deus fuit, et mori uoluit, non saltem honesto aliquo mortis genere affe-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

ctus est? cur potissimum cruce? cur infami genere supplicij? quod etiam homine libero, q̃uis nocente uideatur indignum. Primũ quòd is, qui humilis aduenerat, ut humilibus, & infimis opẽ ferret, & omnibus spem salutis ostenderet; eo genere afficiendus fuit, quo humiles, et infimi solent; ne quis esset omnino, qui eũ nõ posset imitari. Deinde, ut integrũ corpus eius conseruaretur, quem die tertio resurgere ab inferis oportebat. Nec .n. hoc cuiq̃ ignorãdum est; quòd ipse ante de sua passione praedicans, etiam id notum fecerit; habere se potestatem, cum uellet, deponendi spiritum, & resumendi. Suffixus itaq; cum spiritum sponte deposuisset, necessarium carnifices non putauerunt, ossa eius suffringere (sicut mos eorũ ferebat) sed tantũmodo latus eius perforauerunt. Sic integrum corpus patibulo detractum est, & sepulchro diligenter inclusum. Quae omnia iccirco facta sunt, ne laesum, ac diminutum corpus ad resurgendum inhabile redderetur. Illa quoq; praecipua fuit causa, cur Deus crucem maluerit; quòd illa exaltari eũ fuit necesse; & omnibus gentibus passionem Dei notescere. Nam qm̃ is, qui patibulo suspenditur, & conspicuus est omnibus, & caeteris altior; crux potius electa est, quae significaret illum tam conspicuum, tam'q; sublimen futurum, ut ad eum cognoscendum, pariter et colendum, cunctae nationes ex omni orbe concurrerẽt. Deniq; nulla gens tam inhumana est, nulla regio tam remota, cui aut passio eius, aut sublimitas maiestatis ignota sit. Extendit ergo in passione manus suas, orbem'q; dimensus est; ut iã tunc ostenderet, ab ortu solis, usq; ad occasum, magnum populũ ex omnibus linguis,

& tribubus congregatum, sub alas suas esse uenturum; signumq; illud maximum, atq; sublime, frontibus suis suscepturum. Cuius rei figuram Iudæi etiam nunc exhibent; cum limina sua de cruore agni notant. Deus. n. percussurus Aegyptios, ut ab ea plaga immunes faceret Hebræos; præceperat his, ut agnum cādidum, sine macula immolarent; ac signum liminibus suis de sanguine eius imponerent. Itaq; cum Aegyptiorum primogenita una nocte interissent; Hebræi soli, signo sanguinis, tuti fuerunt; non quia cruor pecudis tantam in se uim gerebat, ut hominibus saluti esset; sed imago fuerat rerum futurarum Nam agnus candidus, sine macula, Christus fuit. i. innocens, et iustus, & sanctus; qui ab iisdem Iudæis immolatus, saluti est omnibus, qui signum sanguinis i. crucis, qua sanguinem fudit, in sua fronte conscripserint. Frons enim summū limen est hominis; et lignum sanguine delibutum, crucis significatio est. Deniq; immolatio pecudis ab iis ipsis, qui faciūt, pascha, nominatur ἀπὸ τοῦ πάσχειν, quia passionis figura est; quam Deus præscius futurorum, tradidit per Mosen populo suo celebrandam. Sed tum figura ualuit in præsenti ad depellendū periculum; ut appareret, quantum ueritas ipsa ualitura sit, ad plebem Dei protegendam, in extrema totius orbis necessitate. Quomodo autem, uel in qua plaga tuti omnes sint futuri, qui signum hoc ueri, et diuini sanguinis in summo corporis sui notauerint; in nouissimo libro docebo. Nunc satis est, huius signi potentiā, q̄tum ualeat, exponere. Quāto terrori sit dæmonibus hoc signū, sciet, qui uiderit, quatenus adiurati per Christum, de corporibus, quæ obse-

derint, fugiant. Nam sicut ipse, cum inter homines ageret, uniuersos dæmones uerbo fugabat; hominumq; mentes emotas, & malis incursibus furiatas, in sensus pristinos reponebat: ita nunc sectatores eius, eosdem spiritus inquinatos, de hominibus, et nomine magistri sui, & signo passionis excludunt. Cuius rei non difficilis est probatio. Nam cum Dijs suis immolant; si assistat aliquis signatam frontem gerens; sacra nullo modo litant. Nec responsa potest cõsultus reddere uates. Et hæc sæpe causa præcipua iustitiam persequendi, malis regibus fuit. Cum enim quidã ministrorum nostri sacrificantibus dominis assisterent; imposito frõtibus signo, Deos illorũ fugauerunt; ne possent in uisceribus hostiarum futura depingere. Quod cum intelligerent aruspices; instigantibus ijsdem dæmonibus, quibus prosecrant; conquerentes, profanos homines sacris interesse; egerunt principes suos in furorem; ut expurgarent Dei templũ; seq; uero sacrilegio contaminarent; quod grauissimis persequentium pœnis expiaretur. Nec tamen ex hoc ipso cæci homines intelligere possunt; aut hanc esse ueram religionem, cui ad uincendum tanta uis inest; aut illam falsam, quæ subsistere, aut congredi non potest. Sed aiunt, hoc Deos non metu, uerum odio facere. quasi quisquam possit odisse nisi eum, qui aut noceat, aut possit nocere. immo uero congruens maiestati fuit, ut eos, quos oderant, præsentibus pœnis afficerent potius, q̃ fugerẽt. Sed qm̃ neq; accedere ad eos possunt, in q̃bus cœlestem notã uiderint; nec ijs nocere, quos signũ immortale munierit, tanq̃ inexpugnabilis murus; lacessunt eos per homines, et manibus persequuntur alie=

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

nes; quos profecto si esse confitentur, uicimus. Necesse est enim ueram esse hanc religionem, quae & rationem daemonum nouit, & astutiam intelligit, & uim retundit; & eos spiritalibus armis domitos, ac subactos, caedere sibi cogit. Si negant; testimonijs poëtarum, ac philosophorum refellentur. Quòd si esse, & malos esse, inficias non eunt; quid superest, nisi ut alios dicant esse Deos, alios daemones? Exponant igitur nobis differētias generis utriusq; ut sciamus quid colendum quid execrandum sit. Habeant'ne inter se aliquod consortium; an uero inimici sint. Si sunt aliqua necessitudine copulati; quatenus eos discernemus? aut quomodo utriusq; generis honorem, cultum'q; miscebimus? Si autem sunt inimici; cur aut daemones Deos non timent, aut dij daemones fugare non possunt? Ecce aliqs instinctu daemonis percitus dementit, effertur, insanit. ducamus hūc in Iouis optimi maximi templum; uel, q̄a sanare homines Iupiter nescit, in Aesculapij, uel Apollinis fanum. Iubeat utriuslibet sacerdos, Dei sui nomine, ut nocens ille spiritus excedat ex homine: nullo id pacto fieri potest. Quae igitur uis Deorum est, si subiectos sibi daemonas non habent? At uero ijdem daemones adiurati p nomē Dei ueri, protinus fugiunt. Quae ratio est, ut Christum timeant; Iouem autem non timeant; nisi q̄ ijdem sunt daemones, quos uulgus Deos esse opinatur? Deniq; si constituatur in medio & is, quem constat incursum demonis perpeti, & Delphici Apollinis uates, eodē modo Dei nomen horrebunt; & tam celeriter excedet de uate suo Apollo, q̄ ex homine spiritus ille daemoniacus; et adiurato, fugato'q; Deo suo, uates in perpetuū conticescet. Ergo

ijdem sunt dæmones, quos fatentur execrãdos esse; ijdẽ dij, quibus supplicant. Si nobis credendũ esse non putãt, credant Homero; qui summũ illum Iouem dæmonibus aggregauit; sed & alijs poëtis, ac philosophis; qui eosdem modo dæmonas, modo Deos nuncupant; quorum alterũ uerum, alterũ falsum est. Illi. n. nequissimi spiritus, ubi adiurãtur, ibi se dæmonas confitentur; ubi coluntur, ibi se Deos mentiũtur; ut errores hominibus immittant, & auocent à ueri Dei notione; per quã solam potest mors æterna uitari. Iidẽ sunt, qui deijciẽdi hominis causa, uarios sibi cultus, p diuersa regionum condiderunt; mentitis tamen, assumptis'q; nominibus, ut fallerent. Nã quia diuinitatem p seipsos affectare nõ poterant; asciuerunt sibi nomina potentiũ regum; sub quorũ titulis honores sibi Deorũ uẽdicarent. Qui error discuti potest; & in lucẽ ueritatis protrahi. Nam siquis studet altius inquirere; congreget eos, quibus peritia est ciere ab inferis animas. Euocent Iouẽ, Neptunum, Vulcanũ, Mercurium, Apollinem, patrem'q; omniũ Saturnũ. Respondebunt ab inferis omnes; & interrogati loquentur; & de se ac Deo fatebuntur. Post hæc euocent Christum; non aderit, non apparebit; quia non amplius q̃ biduo apud inferos fuit. Quid hac probatione certius proferri potest? Ego uero non dubito, quin ad ueritatem Trismegistus hac aliqua ratione peruenerit; qui de Deo patre omnia, de filio locutus est multa; quæ diuinis continentur arcanis. Quæ cum ita se habeant, ut ostendimus; apparet, nullam aliam spem uitæ, homini esse propositam, nisi ut abiectis uanitatibus, & errore miserabili, Deum cognoscat, et Deo seruiat; ni-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

si huic temporali renuntiet uitæ; ac se rudimentis iusti-
tiæ ad cultum ueræ religionis instituat. Hac. n. conditio=
ne gignimur; ut generanti nos deo, iusta, & debita ob-
sequia præbeamus; hunc solum nouerimus; hunc se-
quamur. Hoc uinculo pietatis, obstricti Deo, & religati
sumus; unde ipsa religio nomen accepit; non ut Cicero
interpretatus est, à relegendo; q in libro de natura Deo=
rum secundo dicit ita. Non enim philosophi solum, ue=
rũ etiã maiores nostri supstitionẽ à religione separaue-
rũt. Nã qui totos dies precabantur, & immolabant, ut
sui sibi liberi superstites essent; superstitiosi sunt appel-
lati. Qui autem omnia, quæ ad cultum Deorum per=
tinerent, retractarent, & tanq̃ relegerent; ij dicti sunt
religiosi ex religendo; tanquam ex eligendo elegantes,
& ex deligendo diligentes, intelligendo intelligentes.
His enim omnibus inest uis legendi, eadem, quæ in re=
ligioso. ita factum est in superstitioso, & religioso, alte-
rum uitij nomen; alterum laudis. Hæc interpretatio q̃
inepta sit, ex re ipsa licet noscere. Nam si in ijsdem
dijs colendis & superstitio, & religio uersatur; exigua,
uel potius nulla distantia est. Quid enim mihi afferet
causæ, cur precari pro salute filiorum semel, religiosi;
& idem decies facere, superstitiosi esse hominis arbi-
tretur? si enim semel facere optimum est; quanto magis
sæpius? si hora prima; ergo & tota die. Si una hostia
placabilis; placabiliores utique hostiæ plures; quia mul
tiplicata obsequia demerentur potius, quàm offendunt.
Non enim nobis odiosi uidentur ij famuli, qui assidui, et
frequentes ad obsequium fuerint, sed magis cari. Cur
igitur sit in culpa, & nomen reprehensibile suscipiat,

qui aut filios suos magis diligit, aut deos satis honorat; laudetur autem qui minus? Quod argumentum etiam ex contrario ualet. Si enim totos dies precari, et immolare criminis est; ergo & semel. Si superstites filios subinde optare, uitiosum est; superstitiosus igitur & ille, qui etiam raro id optauerit. Aut cur uitij nomen sit ex eo tractum, quo nihil honestius, nihil iustius optari potest? Nam quod ait, religiosos à religendo appellatos, qui retractent ea diligenter, quæ ad cultum Deorũ pertineant: cur ergo illi, qui hoc sæpe in die faciant, religiosorum nomen amittant; cum multo utiq; diligentius ex assiduitate ipsa relegant ea, quibus dij coluntur? Quid ergo est? Nimirũ religio ueri cultus est, superstitio falsi. Et omnino quid colas, interest; non quemadmodum colas, aut quid precere. Sed quia Deorum cultores religiosos se putant, cum sint superstitiosi: nec religionem possunt à superstitione discernere; nec significantiam nominum exprimere. Diximus nomen religionis à uinculo pietatis esse deductum; quòd hominem sibi Deus religauerit, & pietate constrinxerit: quia seruire nos ei, ut domino; & obsequi, ut patri, necesse est. melius ergo id nomen Lucretius interpretatus est; quia ait, religionum se nodos exsoluere. Superstitiosi autem uocantur, non qui filios suos superstites optant (omnes enim optamus) sed aut ij, qui superstitem memoriã defunctorum colunt; aut qui parentibus suis superstites, colebant imagines eorum domi, tanquam Deos penates. Nam qui nouos sibi ritus assumebant, ut in Deorum uicem mortuos honorarent; quos ex hominibus in cœlum receptos putabant; hos superstitiosos uocabant. Eos

uero, qui publicos, & antiquos Deos colerent, religiosos nominabant. Vnde Virgilius.

Vana superstitio, ueterumq; ignara Deorum.

Sed cum ueteres quoq; Deos inueniamus eodem modo consecratos esse post obitum; superstitiosi ergo qui multos, ac falsos Deos colunt. Nos autem religiosi, qui uni, & uero Deo supplicamus. Fortasse quærat aliquis, quomodo, cum Deum nos unum colere dicamus, duos tamen esse asseueremus, Deum patrem, & Deum filium; quæ asseueratio plerosq; in maximum impingit errorem. Quibus cum probabilia uideantur esse, quæ dicamus; in hoc uno labare nos arbitrantur; q & alterum, & mortalem Deum fateamur. De mortalitate iã diximus: nunc de unitate doceamus. Cum dicimus Deũ patrem, & Deum filium, non diuersum dicimus, nec utrũq; secernimus; quia nec pater sine filio esse potest; nec filius à patre secerni; siquidem nec pater sine filio nuncupari, nec filius potest sine patre generari. Cum igitur & pater filium faciat, & filius patrem; una utrique mens, unus spiritus, una substantia est. sed ille quasi exuberãs fons est; hic tanq̃ defluens ex eo riuus. ille tanquam sol; hic quasi radius à sole porrectus. qui quoniam summo patri & fidelis, & carus est, non separatur, sicut nec riuus à fonte, nec radius à sole; qa & aqua fontis in riuo est, et solis lumen in radio. æque neq; uox ab ore seiungi, nec uirtus, aut manus à corpore diuelli potest. Cum igitur à prophetis idẽ manus Dei, & uirtus, & sermo dicatur, utiq; nulla discretio est; quia & lingua sermonis ministra est; & manus, in qua est uirtus, indiuiduæ sunt corporis portiones. Pro-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

piore uti exemplo libet. Cum quis habet filium, quem unice diligit, qui tamen sit in domo, et manu patris; licet ei nomen domini, potestatemq; concedat; ciuili tamen iure & domus una, & unus dominus nominatur. Sic hic mundus, una Dei domus est; & filius ac pater, qui unanimes incolunt mundum, Deus unus est. quia & unus tanquam duo, & duo tanquã unus. Neq; id mirum; cum & filius sit in patre, quia pater diligit filium; & pater in filio, quia uoluntati patris fideliter paret; nec unquam faciat aut fecerit, nisi quod pater aut uoluit, aut iussit. Deniq; unum Deum esse tam patrem quàm filiũ, Esaias in illo exemplo, quod superius posuimus, ostendit, cum diceret. Adorabunt te, & in te precabuntur; quoniam in te Deus est; & non est alius Deus præter te. Sed & alio loco similiter ait. Sic dicit Deus rex Israel; & qui eruit eum Deus æternus. ego primus, & ego nouissimus; & præter me nemo est Deus. Cũ duas personas proposuisset Dei regis, idest Christi; & dei patris, qui eum post passionem ab inferis excitauit, sicut ostendisse diximus Oseam prophetam, qui ait; Et de manu inferorum eruam eum: tamen ad utranque personam referens, intulit, & præter me non est Deus; cum posset dicere præter nos. sed fas non erat plurali numero separationem tantæ necessitudinis fieri. Vnus est enim solus, liber, Deus summus, carens origine; quia ipse est origo rerum; & in eo simul & filius & omnia continentur. Quapropter cum mens, et uoluntas alterius in altero sit, uel potius una; in utroq; merito unus Deus uterq; appellatur; quia quicquid est in patre, ad filium transfluit; & quicquid in filio, à

patre descendit. Non potest igitur ille summus, ac singularis Deus nisi per filium coli. qui solum patrem se colere putat; sicut filium non colit, ita ne patrem quidem. Qui autem filium suscipit, & nomen eius gerit; is uero cum filio simul & patrem colit; quoniam legatus, & nuntius, et sacerdos summi patris est filius. Hic templi maximi ianua est, hic lucis uia, hic dux salutis, hic ostium uitæ. Sed quoniam multæ hæreses extiterunt; & instinctibus dæmonum, populus dei scissus est; determinanda est nobis ueritas breuiter, & in suo proprio domicilio collocanda; ut siquis aquam uitæ cupiet haurire, non ad detritos lacus deferatur, qui non habēt uenam; sed uberrimum Dei nouerit fontem, quo irrigatus, perenni luce potiatur. Ante omnia scire nos conuenit, & ipsum, et legatos eius prædixisse, quòd plurimæ sectæ, & hæreses haberent existere; quæ concordiam sancti corporis rumperent: ac monuisse, ut summa prudentia caueremus, nequando in laqueos, et fraudes illius aduersarij nostri, cum quo nos Deus luctari uoluit, incideremus. Tum dedisse certa mandata, quæ in perpetuum custodire deberemus. Quorum plerique immemores, deserto itinere cœlesti, uias sibi deuias per anfractus, et præcipitia condiderunt; per quas partem plebis incautam, & simplicem, ad tenebras, mortemq; deducerent. Quod quatenus acciderit, exponam. Fuerunt quidam nostrorum uel minus stabilita fide, uel minus docti, uel minus cauti, qui dissidiū facerent unitatis, et ecclesiam dissiparent. Sed ij, quorum fides fuit lubrica, cum Deum nosse se, & colere simularent; augendis opibus, & honori studentes, affectabant maxi-

mum sacerdotium; & à potioribus uicti, secedere cum suffragatoribus suis maluerunt, q̃ eos ferre præpositos, quibus concupierant ipsi ante præponi. Quidam uero non satis cœlestibus literis eruditi, cum ueritatis accusatoribus respondere non possent, obijcientibus uel impossibile, uel incongruens esse, ut Deus in uterum se mulieris includeret; nec cœlestem illam maiestatem ad tantam infirmitatem potuisse deduci, ut hominibus contemptui, derisui, contumeliæ, & ludibrio esset; postremo etiam cruciamenta perferret, atq; execrabili patibulo figeretur: quæ omnia cum neq; ingenio, ne doctrina defendere, ac refutare possent (nec. n. uim, rationemq; penitus peruidebant) deprauati sunt ab itinere recto, & cœlestes literas corruperunt; ut nouam sibi doctrinam sine ulla radice, ac stabilitate componerent. Nonnulli autem falsorum prophetarum uaticinio illecti, de quibus & ueri prophetæ, & ipse prædixerat, exciderunt à doctrina Dei, & traditionem ueram reliquerunt. Sed illi omnes dæmoniacis fraudibus irretiti, quas prospicere, & cauere debuerant, diuinum nomen & cultum per imprudentiam perdiderunt. Cum. n. Phryges, aut Nouatiani, aut Valentiniani, aut Marcionitæ, aut Anthropiani, aut Arriani, seu quilibet alij nominantur; christiani esse desierunt, qui Christi nomine amisso, humana, & externa uocabula induerunt. Sola igitur catholica ecclesia est, quæ uerum cultum retinet. Hic est fons ueritatis; hoc est domiciliũ fidei; hoc templum Dei: quò siquis non intrauerit, uel à quo siquis exiuerit; à spe uitæ, ac salutis æternæ alienus est. Neminem sibi oportet pertinaci concertatione blãdiri. Agitur. n. de ui-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

ta, & salute. cui nisi caute, ac diligenter consulatur; amissa & extincta erit. Sed tamen quia singuli quiq; coetus haereticorum, se potissimum christianos, & suam esse catholicam ecclesiam putant; sciendum est, illam esse verã, in qua est confessio, & poenitentia; quae peccata, & uulnera, quibus subiecta est imbecillitas carnis, salubriter curat. Haec interim paucis admonendi gratia retuli; nequis errorem fugere cupiẽs, maiori implicetur errore; dum penetrale ueritatis ignorat. Postea plenius, & uerius contra omnes mendaciorum sectas proprio, separatoq; opere pugnabimus. Sequitur, ut, quoniam satis de religione uera, & sapientia locuti sumus; in proximo libro de iustitia disseramus.

L. COELII LACTANTII FIRMIANI DIVINARVM INSTITVTIONVM, ADVERSVS GENTEIS, LIBER QVINTVS, DE IVSTITIA AD CONSTANTINVM IMPERATOREM.

n On est apud me dubium, Constantine Imperator Max. quin hoc opus nostrum, quo singularis ille rerum conditor, & huius immensi rector asseritur, siquis attigerit ex istis inepte religiosis (ut sunt nimia superstitione impatientes) insectetur etiam maledictis, & uix lecto fortasse principio, affligat, proijciat, execretur; seq; inexpiabili scelere contaminari, atque astringi putet, si hæc aut legat patienter, aut audiat. Ab hoc tamen, si fieri potest, humanitatis iure postulamus, ut non prius damnet, quàm uniuersa cognouerit. nam si sacrilegis, & proditoribus, & ueneficis potestas defendendi sui datur; nec prædamnari quenq̃ incognita causa licet: non iniuste petere uidemur, ut siquis erit ille, qui inciderit in hæc; si leget, perlegat; si audiet, sententiam differat in extremum. Sed noui hominum pertinaciam; nunq̃ impetrabimus. Timent enim ne à nobis reuicti, manus dare aliquando, clamante ipsa ueritate cogantur. Obstrepunt igitur, & intercedunt, ne audiant; & oculos suos

opprimunt, ne lumen uideant, quod offerimus. Quo plane ipsi diffidentiam suæ perditæ rationis ostendũt; cum neq; cognoscere, neq; congredi audent, quia sciunt se facile superari. Et icirco disceptatione sublata,

Pellitur e medio sapientia, ui geritur res,

Vt ait Ennius; & quia student damnare tanq̃ nocentes, quos utiq; sciunt innocentes; constare de ipsa innocentia nolunt. quasi uero maior iniquitas sit, probatã innocentiam damnasse, q̃ inauditam. Sed (ut dixi) uerentur, ne si audierint, damnare non possint. Et ideo cultores Dei summi, hoc est iustos homines torquent, interficiunt, exterminant; nec causas odiorum reddere ipsi possunt, qui tam uehementer oderunt; quia ipsi errant; irascuntur ijs, qui ueram uiam sequuntur; & cũ corrigere se possint, errores suos insuper crudelibus factis coaceruant; innocentium cruore maculantur; et dicatas Deo mentes euisceratis corporibus extorquent. cũ talibus nunc congredi, & disputare contendimus; hos ad ueritatem ab inepta persuasione traducere; qui sanguinem facilius hauserint, quàm uerba iustorũ. Quid igitur? operam'ne perdemus? Minime. Nam si lucrari hos à morte, ad quam concitatissime tendunt, non potuerimus; si ab illo itinere deuio ad uitam, lucem'q; reuocare; quoniam ipsi saluti suæ repugnant: nostros tñ confirmabimus, quorum non est stabilis, ac solidis radicibus fundata, & fixa sententia. Nutant enim plurimi, ac maxime qui literarum aliquid attigerint. Nã & in hoc philosophi, & oratores, & poëtæ perniciosi sunt; q̄ incautos animos facile irretire possunt suauitate sermonis, & carminum dulci modulatione curren-

tium.

tium. Mella sunt haec uenenum tegentia. Ob eamq; causam uolui sapientiam cum religione coniungere; nequid studiosis inanis illa doctrina possit officere; ut iã scientia literarum non modo nihil noceat religioni, atq; iustitiae, sed etiam prosit quamplurimum; si is, qui eas didicerit, sit uirtutibus instructior, & ueritate sapientior. Praeterea, etiam si nulli alij, nobis certe proderit. delectabit se conscientia, gaudebitq; mens, in ueritatis se luce uersari; quod est animae pabulum, incredibili quadam iucunditate perfusum. Verum non est desperandũ. Fortasse nõ canimus surdis. Nec enim plus impuris spiritibus, quàm sancto licet; aut tã in malo statu res est, ut desint sanae mentes; qbus & ueritas placeat; & monstratum sibi rectum iter & uideant, & sequantur. Circumlinatur modo poculum coelesti melle sapientiae; ut possint ab imprudentibus amara remedia sine offensione potari; dum illiciens prima dulcedo acerbitatem saporis asperi, sub praetextu suauitatis occultat. Nam haec in primis causa est, cur apud sapientes, & doctos, & principes huius seculi, scriptura sancta fide careat; ꝙ prophetae communi, ac simplici sermone, ut ad populum sunt locuti. Contemnuntur itaq; ab ijs, qui nihil audire, uel legere nisi expolitum, ac disertum uolunt; nec quicq̃ inhaerere animis eorum potest; nisi quod aures blandiori sono permulcet. Illa uero, quae sordida uidentur; anilia, inepta, uulgaria existimantur. Adeo nihil uerum putant, nisi quod auditu suaue est; nihil credibile, nisi quod potest incutere uoluptatem: nemo rem ueritate ponderat, sed ornatu. Non credunt ergo diuinis, quia fuco carent; sed ne illis qui-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

dem, qui ea interpretantur, quia sunt et ipsi aut omnino rudes, aut certe parũ docti. Nam ut plane sint eloquentes, perraro contingit; cuius rei causa in aperto est. Eloquentia enim seculo seruit; populo se iactare, & in rebus malis placere gestit. siquidem ueritatem sæpius expugnare conatur, ut uim suam monstret; opes expetit; honores concupiscit; summum deniq; gradum dignitatis exposcit. Ergo hæc quasi humilia despicit; arcana tanquam cõtraria sibi fugit; quippe quæ publico gaudeat; & multitudinem, celebritatemq; desyderet. Eo fit, ut sapientia, & ueritas idoneis præconibus indigeat. Et siqui forte literatorum se ad eam contulerunt, defensioni eius non suffecerunt. Ex ijs, qui mihi noti sunt, Minutius Felix, non ignobilis inter causidicos loci fuit. Huius liber, cui Octauio titulus est, declarat, quàm idoneus ueritatis assertor esse potuisset; si se totum ad id studium contulisset. Septimus quoque Tertulianus fuit omni genere literarum peritus; sed in eloquendo parum facilis, & minus comptus, & multum obscurus fuit. Ergo ne hic quidem satis celebritatis inuenit. Vnus igitur præcipuus, et clarus extitit Cyprianus; quoniam & magnam sibi gloriam ex artis oratoriæ professione quæsierat; & admodum multa conscripsit in suo genere miranda. Erat enim ingenio facili, copioso, suaui, & (quæ sermonis maxima est uirtus) aperto; ut discernere nequeas, utrum'ne ornatior in eloquendo, an facilior in explicando, an potentior in persuadendo fuerit. Hic tamen placere ultra uerba, sacramentum ignorantibus non potest, quoniam mystica sunt, quæ locutus est; & ad id præparata, ut à

que obscuritas tertulliani patet ex ipsius opere.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

solis fidelibus audiantur. Denique à doctis huius seculi, quibus forte scripta eius innotuerunt, derideri solet. Audiui ego quendam hominem sane disertum, qui eum immutata una litera Coprianum uocaret; quasi quod elegans ingenium, & melioribus rebus aptum, ad aniles fabulas contulisset. Quòd si accidit hoc ei, cuius eloquentia non insuauis est; quid tandem putemus eis accidere, quorum sermo ieiunus est, & ingratus; qui neque uim persuadendi, neque subtilitatem argumentandi, neque ullam prorsus acerbitatem ad reuincendum habere potuerunt? Ergo quia defuerunt apud nostros idonei, peritiq; doctores; qui uehementer, qui acriter errores publicos redarguerent; qui causam omnem ueritatis ornate, copioseq; defenderent: prouocauit quosdam hæc ipsa penuria, ut auderent scribere contra ignotam sibi ueritatem. Omitto eos, qui prioribus eam temporibus nequicquam lacesserunt. Ego cum in Bithynia oratorias literas accitus docerem; contigisset'q;, ut eodem tempore Dei templum euerteretur: duo extiterunt ibidem, qui iacenti, atque abiectæ ueritati, nescio utrum superbius, an importunius insultarent; quorum alter antistitem se philosophiæ profitebatur: uerum ita uitiosus; ut continentiæ magister, non minus auaritia, quàm libidinibus arderet; in uictu tam sumptuosus, ut in schola uirtutis assertor, parsimoniæ, paupertatisq; laudator, in palatio peius cœnaret, quàm domi. tamen uitia sua capillis, & pallio, & (quod maximum est uelamentum) diuitijs prætegebat; quas ut augeret, ad amicitias iudicum miro ambitu penetrabat; eosq; sibi repente authoritate falsi

Ciprianus a quodam uiro Coprianus uocabatur.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

nominis obligabat; non modo, ut eorum ſententias uen
deret; uerum etiã ut confines ſuos, quos ſedibus, agriſq́;
pellebat, à ſuo repetendo, hac potentia retardaret. Hic
uero, q̃ ſuas diſputationes moribus deſtruebat, uel mo=
res ſuos diſputationibus arguebat; ipſe aduerſus ſe gra
uis cenſor, & accuſator acerrimus, eodem ipſo tempore,
quo iuſtus populus nefarie lacerabatur, tres libros euo=
muit contra religionem, nomenq́; Chriſtianum. Profeſ=
ſus ante omnia, philoſophi officium eſſe, erroribus ho-
minum ſubuenire; atq; illos ad ueram uiam reuocare,
ideſt ad cultus Deorum; quorum numine, ac maieſtate
(ut ille dicebat) mundus gubernetur; nec pati, homines
imperitos quorundam fraudibus illici; ne ſimplicitas
eorum, prædæ, ac pabulo ſit hominibus aſtutis. Itaq; ſe
ſuſcepiſſe hoc munus, philoſophia dignum; ut præferret
non uidentibus lumen ſapientiæ; non modo ut ſuſceptis
Deorum cultibus reſaneſcant; ſed etiam ut pertinaci
obſtinatione depoſita, corporis cruciamenta deuitent; neu
ſæuas membrorum lacerationes fruſtra perpeti uelint.
Vt autem appareret, cuius rei gratia opus illud ela-
boraſſet; effuſus eſt in principum laudes; quorum pie=
tas, & prouidentia (ut quidem ipſe dicebat) cum in cæ-
teris rebus humanis, tum præcipue in defendendis Deo=
rum religionibus claruiſſet; conſultum eſſe tandem re-
bus humanis, ut cohibita impia, & anili ſuperſtitione,
uniuerſi homines legitimis ſacris uacarent, ac propitios
ſibi Deos experirentur. Vbi autem religionis eius, con-
tra quam perorabat, infirmare uoluit rationem; ine-
ptus, uanus, ridiculus apparuit: quia grauis ille cõſul=
tor utilitatis alienæ, non modo quid oppugnaret, ſed ẽt

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

quid loqueretur nesciebat. Nam siqui nostrorum affue-
runt; quamuis temporis gratia conniuerent, animo ta-
men derisere; utpote cum uiderent hominem profitentē,
se illuminaturum alios, cum ipse cæcus esset; reductu-
rū alios ab errore, cū ipse ignoraret, ubi pedes suos po-
neret; eruditurum alios ad ueritatem, cuius ille ne scin
tillam quidem unam uidisset aliquando; quippe cum
sapientiæ professor, profligare sapientiam niteretur.
Omnes tamen id arguebant; ꝙ illo potissimum tempo-
re id operis esset aggressus, quo furebat odiosa crudeli-
tas. O philosophum adulatorem, ac tempori seruien-
tem. Verum hic pro sua inanitate contemptus est; qui et
gratiam, quam sperauit, non est adeptus; & gloria,
quam captauit, in culpam, reprehensionem'q; conuersa
est. Alius eandem materiam mordacius scripsit; qui
erat tum è numero iudicum; & qui author in primis
faciendæ persecutionis fuit: quo scelere non contentus,
etiam scriptis eos, quos afflixerat, insecutus est. compo-
suit enim libellos duos, non contra christianos; ne ini-
mice insectari uideretur; sed ad christianos; ut hu-
mane, ac benigne consulere putaretur. in quibus ita fal
sitatem scripturæ sacræ arguere conatus est, tanquam
sibi esset tota contraria: nam quædam capita, quæ re-
pugnare sibi uidebantur, exposuit; adeo multa, adeo in-
tima enumerās, ut aliquando ex eadē disciplina fuisse
uideatur. Quod si fuit; quis eum Demosthenes poterit
ab impietate defendere? qui religionis, cui fuerat assen-
sus; & fidei, cuius nomen induerat; & sacramenti, qđ
acceperat, proditor factus est. nisi forte casu in manus
eius diuinæ literæ inciderunt. Quæ igitur temeritas

erat, id audere dissoluere, quod illi nemo interpretatus est? Bene, ꝙ aut nihil didicit, aut nihil intellexit. Tantum enim abest à diuinis literis repugnantia; quantũ ille abfuit à ueritate, & fide. præcipue tñ Paulum, Petrumq́; lacerauit, cæterosq́; discipulos, tanquam fallaciæ seminatores; quos eosdem tamen rudes, & indoctos fuisse, testatus est: nam quosdam eorũ piscatorio artificio fecisse quæstum: quasi ægre ferret, ꝙ illam rem non Aristophanes aliquis, aut Aristarchus commentatus sit.

Abfuit ergo ab his fingendi uoluntas, & astutia, quoniam rudes fuerunt. Aut quis possit indoctus, apta inter se, & cohærentia fingere; cum philosophorũ doctissimi Plato, & Aristoteles, et Epicurus, et Zenon, ipsi sibi repugnãtia, et contraria dixerint? Hæc est. n. mendaciorũ natura, ut cohærere non possint. Illorum autem traditio, quia uera est, quadrat undique, ac sibi tota consentit; & ideo persuadet, quia constanti ratione suffulta est. non igitur quæstus, & commodi gratia, religionem istam commenti sunt; quippe qui & præceptis, & re ipsa eam uitam secuti sunt, quæ & uoluptatibus caret; & omnia, quæ habentur in bonis, sperinit; & qui non tantum pro fide mortem subierint, sed etiam morituros esse se & scierint, & prædixerint; & postea uniuersos, qui eorũ disciplinam secuti essent, acerba, & nefanda passuros. Ipsum autem Christum affirmauit à Iudæis fugatum, collecta noningentorum hominum manu, latrocinia fecisse. Quis tantæ authoritati audeat repugnare? Credamus hoc plane. nam fortasse hoc illi in somnis Apollo aliquis nuntiauit. Tot semper latrones perierunt, & quotidie pereunt;

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

utique multos & ipse damnasti; quis eorum post crucem suam, non dicam Deus, sed homo appellatus est? Verum tu forsitan ex eo credidisti, quia uos homicidam Martem consecrastis, ut Deum: quod tamen non fecissetis, si illum Areopagitæ in crucem sustulissent. Item cum facta eius mirabilia destrueret, nec tamen negaret; uoluit ostendere, Apollonium uel paria, uel etiam maiora fecisse. Mirum, ꝙ Apuleium prætermisit; cuius solent & multa, & mira memorari. Cur igitur o delirum caput, nemo Apollonium pro Deo colit? nisi forte tu solus, illo scilicet Deo dignus; cum quo te in sempiternũ uerus Deus puniet. Si magus Christus, quia mirabilia fecit; peritior utiq; Apollonius, qui (ut describis) cum Domitianus eum punire uellet, repente in iudicio non comparuit; quã ille, qui & comprehensus est, & cruci affixus. At enim ex hoc ipso fortasse insolentiam Christi uoluit arguere, ꝙ Deum se constituerit; ut ille uerecundior fuisse uideatur, qui cum maiora faceret, ut hic putat; tamen id sibi nõ arrogauerit. Omitto nunc ipsa opera computare; quia in secundo, & superiore libro de fraude, ac præstigijs artis magicæ dixi. Nego esse quenquam, qui non optet in primis id sibi post mortem contingere, quod etiam reges maximi concupiscunt. Cur enim sibi homines sepulchra magnifica, cur statuas, cur imagines comparant? cur aliquibus claris factis, aut etiam pro ciuibus morte suscepta, student opiniones hominum promereri? Cur denuq; ipse ingenij tui monimentum hoc detestabile, stultitia, tanquam cœno ædificatum, constituere uoluisti; nisi quòd immortalitatem de memoria nominis spe-

ras? Stultum igitur est, id putare Apollonium noluisse, quod optaret utiq;, si posset. quia nemo est, qui immortalitatem recuset, maxime cum eum dicas & adoratū esse à quibusdam, sicut Deum; & simulachrum eius sub Herculis Alexicaci nomine constitutum, ab Ephesiis etiam nunc honorari. Non potuit ergo post mortē Deus credi, quia & hominem, & magum fuisse constabat; et ideo alieni nominis titulo affectauit diuinitatem, quia suo nec poterat, nec audebat. Noster uero et potuit Deus credi, quia magus non fuit; & creditus est, quia uerus fuit. Non, inquit, hoc dico, idcirco Apollonium non haberi Deum, quia noluerit; sed ut appareat nos sapientiores esse, qui mirabilibus factis non statim fidem diuinitatis adiunximus, quàm uos; qui ob exigua portenta deum credidistis. Non est mirum, si tu, qui à Dei sapientia longe remotus es, nihil prorsus intelligis eorum, quæ legisti; cum Iudæi, qui à principio prophetas lectitauerant, quibus'q; sacramentum dei fuerat assignatum; tamen quid legerint, ignorauerint. Disce igitur, siquid tibi cordis est, non idcirco à nobis deum creditum Christum, quia mirabilia fecit; sed quia uidimus in eo facta esse omnia, quæ nobis annuntiata sunt uaticinio prophetarū. Fecit mirabilia: magum putassemus; ut & uos nuncupatis; & Iudei tunc putauerunt; si non illa ipsa facturum Christum prophetæ omnes uno spiritu prædicassent. Itaq; Deum credimus, non magis ex factis, operibus'q; mirandis; quàm ex illa ipsa cruce, quam uos sicut canes lambitis; quoniam simul & illa prædicta est. Non igitur suo testimonio (cui enim de se dicenti potest credi?) sed prophetarum testimonio, qui

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

omnia, quæ fecit, ac passus est, multo ante cecinerunt;
fidem diuinitatis accepit; quod neque Apollonio, neque
Apuleio, neq; cuiquam magorum potuit, aut potest ali-
quando contingere. Cum igitur talia ignorantiæ suæ
deliramenta fudisset, cum ueritatem penitus excidere
connixus esset; ausus est libros suos nefarios, ac Dei ho-
stes φιλαληθεῖς annotare. O cæcum pectus, o mentem
cimmerijs (ut aiunt) tenebris atriorem. Discipulus hic
fortasse Anaxagoræ fuerit, cui niues atramentum fue-
runt. Atqui eadē cæcitas est, & uero, falsitatis; et men-
dacio, ueritatis nomē imponere. Videlicet homo subdo-
lus uoluit lupum sub ouis pelle celare; ut fallaci titulo
posset irretire lectorē. Verū esto; inscitia hoc, non mali-
tia feceris. Quam tandem nobis attulisti ueritatem? nisi
quod assertor Deorum, eos ipsos ad ultimū prodidisti.
Prosecutus enim summi Dei laudes, quem regem, quem
maximum, quem opificem rerum, quem fontem bo-
norum, quem parentem omnium, quem factorem, al-
torem'q; uiuentium confessus es; ademisti Ioui tuo re-
gnum; eum'q; summa potestate depulsum, in ministro-
rum numerum redegisti. Epilogus itaq; te tuus arguit
stultitiæ, uanitatis, erroris. Affirmas Deos esse; & illos
tamen subijcis, & mancipas ei Deo, cuius religionem
conaris euertere. Ii ergo, de quibus dixi, cū præ-
sente me, ac dolente, sacrilegas suas literas explicassent:
& illorum superba impietate stimulatus, & ueritatis
ipsius conscientia, & (ut ego arbitror) Deo, suscepi hoc
munus; ut omnibus ingenij mei uiribus accusatores iu-
stitiæ refutarem; non ut contra hos scriberem, qui pau-
cis uerbis obteri poterant; sed ut omnes, qui ubiq; idem

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

operis efficiunt, aut effecerunt, uno semel impetu profligarem. Non dubito enim, quin & alij plurimi, & multis in locis, & non modo græcis, sed etiam latinis literis, monimentum iniustitiæ suæ struxerint. quibus singulis quoniam respondere non poteram, sic agendam mihi hanc causam putaui, ut & priores cum omnibus suis scriptis peruerterem; & futuris omnem facultatem scribendi, aut respondendi amputarem. præbeant modo aures. efficiam profecto, ut quicunque ista cognouerit; aut suscipiat quod ante dãnauit; aut, quod est proximum, deridere aliquando desistat. Quanquam Tertulianus eandem causam plene perorauerit in eo libro, cui Apologetico nomen est: tamen quoniam aliud est, accusantibus respondere, quod in defensione, aut negatione sola positũ est; aliud instituere, quod nos facimus; in quo necesse est, doctrinæ totius substantiam contineri; non defugi hunc laborem, ut implerem materiam, quam Cyprianus non executus est in ea oratione, qua Demetrianum (sicut ipse ait) oblatrantem, atque obstrepentem ueritati, redarguere conatur. qua materia non est usus, ut debuit. non enim scripturæ testimonijs, quam ille utique uanam, fictam, commentitiam putabat; sed argumentis, & ratione fuerat refellendus. Nam cum ageret contra hominem ueritatis ignarum, dilatis paulisper diuinis lectionibus, formare hunc à principio tanquam rudem debuit; eiq; paulatim lucis principia monstrare; ne toto lumine obiecto caligaret. Nam sicut infans, solidi, ac fortis cibi capere uim non potest, ob stomachi teneritudinem; sed liquore lactis, ac mollitudine alitur; donec

firmatis uiribus, uesci fortioribus possit: ita & huic oportebat, quia non dum poterat capere diuina, prius humana testimonia offerri, idest philosophorum & historicorum; ut suis potissimum refutaretur authoribus. Quod quia ille non fecit, raptus eximia eruditione diuinarum literarum; ut ijs solis contentus esset, quibus fides constat: accessi Deo inspirante, ut ego facerem; & simul, ut uiam cæteris ad imitandum pararem. At si hortatu nostro docti homines, ac diserti huc se conferre cœperint; & ingenia sua, uimq; dicendi in hoc ueritatis campo iactare maluerint: euanituras breui religiones falsas, & occasuram esse omnem philosophiam, nemo dubitauerit; si fuerit omnibus persuasum, cum hanc solam religionem, tum etiam & solam & ueram esse sapientiam. Sed euagatus sum longius, quàm uolebam. Nunc reddenda est de iustitia proposita disputatio; quæ aut ipsa est summa uirtus; aut fons est ipsa uirtus: quam non modo philosophi quæsierunt, sed poëtæ quoq;, qui & priores multo fuerunt; & ante natum philosophiæ nomen pro sapientibus habebantur. Hi plane intellexerunt, abesse hanc à rebus humanis; eamq; finxerunt offensam uitijs hominum, cessisse terra, in cœlumq; migrasse: atque ut doceant, quid sit iuste uiuere (solent enim præcepta per ambages dare) à Saturni temporibus, quæ illi uocant aurea, repetunt exempla iustitiæ; narrantq; in quo statu fuerit humana uita, dum illa in terra moraretur. Quod quidem non pro poëtica fictione, sed pro uero habendum est. Saturno enim regnante, nondum Deorum cultibus institutis, nec adhuc ulla gente

ad diuinitatis opinionem consecrata, Deus utiq; colebatur. Et ideo non erant neq; dissensiones, neque inimicitiæ, neque bella.
Non dum uesanos rabies nudauerat enseis,
Vt Germanicus Cæsar in Aratæo loquitur carmine.
Nec consanguineis fuerat discordia nota.
Immo ne alienigenis quidem. sed neq; ulli omnino gladij, qui nudarentur, fuerunt. Quis enim præsente, ac uigente iustitia, aut de tutela sui, cum nemo insidiaretur, aut de pernicie alterius cogitaret, cum nemo quicquam concupisceret?
Malebant tenui contenti uiuere cultu, ut Cic. in suo narrat; quod est proprium nostræ religionis.
Ne signare quidem, aut partiri limite campum
Fas erat: in medium quærebant. quippe cum Deus communem omnibus terram dedisset, ut cõmunem degerent uitam; non ut rabida, & furens auaritia sibi omnia uendicaret; nec ulli deesset, quod omnibus nasceretur. Quod poëtæ dictum sic accipi oportet; non ut existimemus nihil omnino tum fuisse priuati; sed more poëtico figuratum: ut intelligamus, tam liberales fuisse homines, ut natas sibi fruges non includerent; nec soli abscondìtis incubarent; sed pauperes ad communionem proprij laboris admitterent.
Flumina iam lactis, iam flumina nectaris ibant.
Nec mirum; cum promptuaria iustorum benigne paterent omnibus; nec auaritia intercipiens beneficia diuina, famem, sitim'q; uulgo faceret; sed omnes æqualiter abundarent; cum habentes non habentibus large, copiose'q; donarent. Sed postquam Saturnus à filio

pulsus, in Latiumq; delatus est,

Arma Iouis fugiens, & regnis exul ademptis,

Cum iam populus uel noui regis metu, uel sua sponte deprauatus, Deum colere desisset; regemq; pro Deo habere cœpisset; cum ipse propemodum parricida, exemplo cæteris esset ad uiolandam pietatem:

Deseruit propere terras iustissima uirgo.

Sed non, ut ait Cicero,

Et Iouis in regno, cœliq; in parte resedit.

Quomodo enim poterat in eius regno residere, aut commorari; qui patrem regno expulit, bello persecutus est, exulem toto orbe iactauit?

Ille malum uirus serpentibus addidit atris,

Prædariq; lupos iussit. idest odium, & inuidiam, & dolum hominibus inseuit, ut tam essent, quàm serpentes uenenati; tam rapaces, quàm lupi. Quod quidem uere faciunt ij, qui iustos, ac fideles Deo, persequuntur, dantq; iudicibus sæuiendi aduersus innoxios potestatem. Fortasse aliquid eiusmodi Iupiter fecerit ad expugnandam, tollendamq; iustitiam; & idcirco efferasse serpentes, ac lupos acuisse tradatur.

Tum belli rabies, & amor successit habendi:

Neq; immerito. sublata. n. Dei religione, boni quoq;, ac mali scientiã perdiderunt. sic hominibus intercidit communitas uitæ; & diremptum est fœdus societatis humanæ. Tum inter se manus conserere cœperunt, et insidiari, et gloriam sibi ex humano sanguine cõparare.

Quorum omniũ malorum fons, cupiditas erat: quæ scilicet ex contemptu ueræ maiestatis erupit. nõ tantum. n. nõ participabant alijs ij, quibus aliquid afflue-

bat; sed aliena quoque rapiebant, in priuatum lucrum trahentes omnia; & quæ antea in usus hominum etiã singuli laborabant, in paucorum domos conferebãtur. Vt enim seruitio cæteros subiugarent, in primis necessaria uitæ subducere, & colligere cœperunt; eaq; firmiter conclusa seruare; ut beneficia cœlestia, facerent sua; non propter humanitatem, quæ nulla in ipsis erat; sed ut omnia cupiditatis, et auaritiæ instrumenta corraderent. leges etiam sibi iustitiæ nomine munitas, iniquissimas, iniustissimasq; sanxerunt; quibus rapinas, & auaritiam suam contra uim multitudinis tuerentur. Tantum igitur authoritate, quantum uiribus, aut opibus, aut malitia præualebant. Et quoniam nullum in his uestigium iustitiæ fuit; cuius officia sunt humanitas, æquitas, misericordia; iam sãpba, & tumida inæqualitate gaudebant; altioresq; se cæteris hominibus, satellitum comitatu, et ferro, et insigni ueste faciebant. Hinc honores sibi, & purpuras, & fasces inuenerunt; ut securium, gladiorumq; terrore subnixi, quasi iure dominorum perculsis, ac pauentibus imperarent. In hac conditione humanam uitam rex ille constituit, qui debellato, ac fugato parente, non regnum, sed impiam tyrannidem ui, & hominibus armatis occupauit; & aureum illud, iustumq; seculum sustulit; coëgitq; homines, malos, & impios fieri, uel ex hoc ipso; quòd ipsos auertit à Deo ad se adorandum: quod terror insolentissimæ potestatis expresserat. Quis enim non metueret eum, quem arma cingebant; quem ferri, & gladiorum fulgor insuetus circundabat? aut cui parceret alieno, qui ne patri quidem suo pepercerat? Quem

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

uero metueret, qui Titanum robustam, & excellentem uiribus gentem bello uicerat, occidione deleuerat? Quid mirum, si omnis multitudo, insolito metu pressa, in unius adulationem concesserat? hunc uenerabantur; huic honorem maximum deferebant. Et quoniam mores, ac uitia regis imitari, genus obsequij iudicatur; abiecerunt omnes pietatem; ne exprobrare regi scelus uiderentur, si pie uiuerent. Sic assidua imitatione corrupti, diuinum fas reliquerunt; & paulatim male uiuendi consuetudo, mos factus est. Nec iam quicquam ex antecedentis seculi pio, atque optimo statu mansit; sed explosa iustitia, & ueritatem secum trahens, reliquit hominibus errorem, ignorantiam, cæcitatem. Imprudenter igitur poëtæ, qui eam confugisse cecinerunt ad Iouis regnum. Si enim seculo, quod uocant aureum, iustitia in terra fuit; à Ioue utique pulsa est, qui aureum seculum commutauit. Seculi autem commutatio, & expulsio iustitiæ, nihil aliud, ut dixi, quàm desertio diuinæ religionis putanda est; quæ sola efficiat, ut homo hominem carum habeat; eumq; sibi fraternitatis uinculo sciat esse constrictum: siquidem pater idem omnibus Deus est, ut Dei, patrisq; communis beneficia cum ijs, qui non habent, partiatur; nulli noceat; nullum premat; non fores claudat hospiti, non aurem precanti; sed sit largus, beneficus, liberalis: quas regias esse laudes Tullius existimauit. Hæc est profecto iustitia, & hoc aureum seculum, quod Ioue primum regnante corruptum; mox & ipso, & omni eius progenie consecrata, Deorumq; multorum suscepto cultu, fuerat omne sublatum.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

Sed Deus, ut parens indulgentissimus, appropinquante ultimo tempore, nuntium misit; qui uetus illud seculum, fugatamq́; iustitiam reduceret; ne humanum genus maximis, & perpetuis agitaretur erroribus. Redijt ergo species illius aurei temporis; & reddita quidem terræ, sed paucis assignata iustitia est; quæ nihil aliud est, q̃ Dei unici pia & religiosa cultura. Sed moueat aliquem fortasse; cur si hæc sit iustitia, non omni humano generi sit data; nec in ea multitudo uniuersa consenserit. magnæ hoc disputationis est; cur à Deo, cũ iustitiam terræ daret, sit retenta diuersitas: quod et alio loco declaraui; & ubicunq; opportune inciderit, explicabitur. Nunc designare id breuissime satis est: Virtutem aut cerni non posse, nisi habeat uitia contraria; aut non esse perfectam, nisi exerceatur aduersis. Hãc enim Deus bonorum, ac malorum uoluit esse distantiam; ut qualitatem boni ex malo sciamus, item mali ex bono; nec alterius ratio intelligi, sublato altero potest. Deus ergo iustitiam reducturus non exclusit malum; ut ratio uirtutis constare posset. Quomodo enim patientia uim suam, nomenq́; retineret, si nihil esset, quod pati cogeremur? Quomodo laudem mereretur deuota Deo suo fides; nisi esset aliquis, qui à Deo uellet auertere? Nam & ideo potentiores esse iniustos permisit, ut cogere ad malum possent; ideo plures, ut uirtus esset pretiosa, quòd rara est. Quod quidem ipsum Quintilianus egregie, ac breuiter ostendit in capite obuoluto. Nã quæ, inquit, uirtus esset innocentia; nisi laudem raritas dedisset? Verum quia natura sic comparatum est, ut odium, cupiditas, ira, in id, quod incubuerint, agant

cæcos,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

cæcos; supra hominem uidetur culpa uacare. Alioqui si natura pares omnibus affectibus dedisset, pietas nihil erat. Hoc q̃ uerum sit, docet necessitas ipsa rationes. Si enim uirtus est, malis, ac uitijs fortiter repugnare; apparet, sine malo, ac uitio nullã esse uirtutem, quã Deus ut absolutam, perfectamq; redderet, retinuit id, quod erat ei contrarium; cum quo depugnare posset. Agitata enim malis quatientibus, stabilitatem capit; & quanto frequentius impellitur, tanto firmius roboratur. Hæc nimirum causa efficit, ut q̃uis sit hominibus missa iustitia, tamen aureum seculũ non esse dicatur; quia malum non sustulit, ut retineret diuersitatem; quæ sacramentum diuinæ religionis cõtinet sola. Qui ergo putant, iustum esse neminem; ante oculos habent iustitiam; sed eam nolunt cernere. Quid est enim, cur illam uel in carminibus, uel in omni sermone describant, conquerẽtes eius absentiam; cum sit facillimum, bonos esse, si uelint? Quid uobis inanem iustitiam depingitis, & optatis cadere de cœlo, tanq̃ in aliquo simulachro figuratam? Ecce in conspectu uestro est; suscipite (si potestis) eamq; in domicilio uestri pectoris collocate. nec difficile, aut alienum à temporibus existimetis. Estote æqui, ac boni; & sequetur uos sua sponte iustitia, quam quæritis. Deponite omnem malam cogitationem de cordibus uestris, & statim uobis illud tempus aureum reuertetur. quod aliter consequi non potestis, quàm si Deum uerum colere cœperitis. Vos autem manente cultu Deorũ, iustitiam desyderatis in terra; quod fieri nullo pacto potest; sed ne tum quidem potuit, cum putatis; quia nondum natis Dijs istis, quos impie coli-

tis, necesse est unius Dei cultum fuisse per terram; eius scilicet qui execratur malitiam, exigitq; bonitatem; cuius templum est, non lapides, aut lutum, sed homo ipse, qui figuram Dei gestat. Quod templum non auro, & gemmarum donis corruptibilibus, sed æternis uirtutum muneribus ornatur. discite igitur (siquid uobis reliquæ mentis est) homines ideo malos, & iniustos esse, quia Dij coluntur; & ideo mala omnia rebus humanis quotidie ingrauescere, quia Deus huius mũdi effector, et gubernator derelictus est; quia susceptæ sunt, contra quàm fas est, impiæ religiones: postremo, quia ne coli quidem uel à paucis Deum sinitis. Quòd si solus Deus coleretur, non essent dissensiones, & bella; cum scirent homines unius se Dei filios esse; ideóq; diuinæ necessitudinis sacro, & inuiolabili uinculo copulatos. nullæ fierent insidiæ; cum scirent cuiusmodi pœnas Deus animarum interfectoribus præparet, qui clandestina scelera, & ipsas etiam cogitationes præuidet. non essent fraudes, neq; rapinæ; si Deo præcipiente didicissent & suo & paruo esse contenti; et fragilibus, & caducis solida, & æterna præferrent. Non essent adulteria, & stupra, & mulierum prostitutiones, si oĩbus notum esset damnari à Deo, quicquid appetitur ultra generãdi cupiditatem. Nec fœminam necessitas cogeret pudorẽ suũ profanare, ut uictum sibi obscœnissimum quærat; cum & mares libidinem contemnerent; & habentium pia, & religiosa collatio, non habentibus subueniret. Non essent igitur (ut dixi) hæc omnia in terris mala; si ab hominibus in legem Dei coniuraretur; si ab uniuersis fierent, quæ unus noster populus operatur. quam beatus

esset, quamq; aureus humanarum rerum status, si per totum orbem mansuetudo, & pietas, & pax, & innocentia, & æquitas, & temperantia, & fides moraretur. Deniq; ad regendos homines, non opus esset tam multis, & tam uarijs legibus; cum ad perfectam innocentiam, Dei lex una sufficeret: neq; carceribus, neq; gladijs præsidum, neq; terrore pœnarum; cum præceptorũ cœlestium salubritas, humanis pectoribus infusa, ultro ad iustitiæ opera homines erudiret. Nunc autem mali sunt ignoratione recti, ac boni. quod quidem Cicero uidit. disputans enim de legibus, Sicut una, inquit, eademq; natura, mundus omnibus partibus inter se congruentibus cohæret, ac nititur; sic omnes homines inter se natura confusi, prauitate dissentiunt; nec se intelligunt esse consanguineos, & subiectos omnes sub unã, eandemq; tutelam. quod si teneretur, Deorum profecto uitam homines uiuerent. Vniuersa igitur mala, quibus humanum genus seipsum inuicem conficit, iniustus, atque impius Deorum cultus induxit. Nec enim poterant retinere pietatem, qui communem omnium patrem Deum, tanquam prodigi, ac rebelles liberi abnegassent. Nonnunquam tamen sentiunt, se malos esse; & ueterum seculorum statum laudant; & de suis moribus, meritisq; coniectant, abesse iustitiam: quam obuersantem oculis suis non tantum non suscipiunt, nec agnoscunt; uerum etiam uiolenter oderunt, & persequuntur, & exterminare contendunt. Fingamus hanc interim non esse iustitiam, quam nos sequimur; quomodo, si illa uenerit, quam uerã putant, eam recipient? qui laniant, et occidunt eos, quos et ipsi

fatentur, imitatores esse iustorum, quia bona operentur, & iusta; cum si tantummodo malos occiderent, digni essent, ad quos iustitia non ueniret; cui nulla fuit alia causa linquendi terram, quàm humani cruoris effusio. Quanto magis, cum pios interficiant; & ipsos iustitiæ sectatores pro hostibus ducant; immo uero plus quàm pro hostibus? quibus, utiq; cum animas eorum, & opes, & liberos ferro, & igni appetant, tamen parcitur ui=ctis; & est locus inter arma clementiæ: aut si adeo sæ=uiri placuit, nihil plus in eos fit, quàm ut occidantur, uel in seruitutem abducantur. Hoc uero inenarrabile est, quod fit aduersus eos, qui malefacere nesciunt. Et nulli nocentiores habentur, quàm qui sunt ex omnibus innocentes. Audent igitur homines improbissimi, iusti-tiæ facere mentionem, qui feras immanitate uincunt; qui placidissimũ Dei gregem uastant, lupi ceu Rapto=res atra in nebula, quos improba uentris Exegit cæ-cos rabies. Verum hos non uentris, sed cordis rabies efferauit; nec atra in nebula, sed aperta prædatione crassantur; nec eos unquam conscientia scelerum reuo=cat, ne sanctum, ac pium nomen iustitiæ, ore illo uio-lent, quod cruore innocentium, tanquam rictus bestia=rum madet. Huius tanti, & tam pertinacis odij quam potissimum causam esse dicamus? Vtrum'ne ueritas o=diũ parit, ut ait poëta, quasi diuino spiritu instinctus: an erubescunt coràm iustis, & bonis esse nequam? an potius utrunq;? Nam et ueritas ideo semper inuisa est; quòd is, qui peccat, uult habere liberum peccandi lo-cum; nec aliter se putat male factorum uoluptate secu-rius perfrui posse; quàm si nemo sit, cui delicta nõ pla=

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

ceant. Ergo tanquam scelerum, & malitiæ suæ testes extirpare funditus nituntur, & tollere; grauesq́; sibi putant, tanquam uita eorum coarguatur. Cur enim sint aliqui intempestiue boni, qui corruptis moribus publicis, conuitium bene uiuendo faciant? cur non omnes sint æque mali, rapaces, impudici, adulteri, periuri, cupidi, fraudulenti? quin potius auferantur, quos coràm male uiuere, pudet; qui peccantium frontem, & si non uerbis, quia tacent; tamen ipso uitæ genere dissimili feriunt, & uerberant. Castigare enim uidetur, quicunque dissentit. Nec est magnopere mirandum, si aduersus homines ista fiunt; cum aduersus ipsum Deum, propter eandem causam, insurrexerit etiam populus in spe constitutus, nec Dei nescius; sequiturq́; iustos eadem necessitas, quæ ipsum iustitiæ uiolauit authorem. Vexant ergo, & exquisitis pœnarum generibus excruciant; parumq́; habent interficere, quos oderunt; nisi etiam crudelitas corporibus illudat. Siqui autem doloris, uel mortis metu, uel suapte perfidia, cœleste sacramentum deseruerint, & ad funesta sacrificia consenserint; eos laudant, & honoribus mactant; ut eorum exemplo cæteros illiciant. Qui autem magni æstimauerint fidem; cultoresq́; se Dei non abnegauerint; in eos uero totis carnificinæ suæ uiribus, ueluti sanguinem sitiant, incumbunt; & desperatos uocant; quia corpori suo minime parcunt: quasi quicquam desperatius esse possit, quàm torquere, ac dilaniare eum, quem scias esse innocentem. Adeo nec pudor ullus apud eos superest, à quibus abest omnis humanitas: & retorquent in homines iustos conuitia sibi congruentia. Impios. n. uocant ipsi. s.

pij, & ab humano sanguine abhorrentes, cum si & actus suos consyderēt, & illorum, quos tanquam impios damnant; iam intelligant, quàm mendaces sint; & ijs omnibus, quæ aduersus bonos aut dicunt, aut faciunt, digniores. Non enim de nostro, sed ex illorum numero semper existunt, q uias obsideāt armati, maria prædentur; uel si palàm grassari non licuit, uenena clàm temperent; qui uxores necent, ut dotes earum lucrentur; aut maritos, ut adulteris nubant; qui natos ex se pueros aut strangulent, aut si nimium pij fuerint, exponant; qui libidines incœstas nec à filia, nec à sorore, nec à matre, nec à sacerdote contineant; qui aduersus ciues suos, patriamq; coniurent; qui nec culleum metuant; qui denique sacrilegia committant; & Deorum, quos colunt, templa dispolient; &, ut quæ leuia sunt, atque inusitata dicamus, qui hæreditates captent; testamenta supponant; iustos hæredes uel auferant, uel excludant; qui corpora sua libidinibus prostituant; qui denique immemores, quid nati sint, cum fœminis patientia certent; qui sanctissimam quoque corporis sui partem contra fas omne polluant, & profanent; qui uirilia sua ferro metant, &, quod est scleratius, ut sint religionis antistites; qui ne uitæ quidem suæ parcant, sed extinguendas publicæ animas suas uendant; qui si iudices sedeant, aut immeritos perdant mercede corrupti; aut noxios impune dimittant; qui cœlum quoque ipsum ueneficijs appetant, tanquam illorum malitiam terra non capiat. Hæc inquam, & his plura scælera utique ab ijs fiunt, qui Deos colunt. Quis inter hæc tot, ac tanta iustitiæ locus est? Et ego de multis

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

pauca collegi; non ut arguerem, sed ut ostenderem. Qui uolent scire omnia, Senecæ libros in manum sumant; qui morum, uitiorumq; publicorum & descriptor uerissimus, & accusator acerrimus fuit. Sed & Lucilius tenebrosam istam uitam circunscripte, breuiterq; depinxit his uersibus.

Nunc uero à mane ad noctem, festo, atq; profesto
Totus item pariterq; die, populusq;, patresq;
Iactare, indufori se omnes; decedere nusquam.
Vni se, atq; eidem studio omnes dedere, & arti,
Verba dare ut caute possint; pugnare, dolose
Blandiri; certare, bonum simulare uirum se;
Insidias facere, ut si hostes sint omnibus omnes.

Nostro autem populo quid horum potest obijci; cuius omnis religio est, sine scelere, ac sine macula uiuere? Cum igitur uideant & se, ac suos ea, quæ diximus genere, nostros autem nihil aliud operari, nisi æquum, et bonum; poterant (siquid saperent) ex hoc intelligere, & illos, qui bonum faciunt, pios esse; & se impios; qui nefanda cõmittunt. neq; enim fieri potest, ut qui in omnibus uitæ suæ actibus non errant, in ipsa summa errent, hoc est in religione; quæ rerum omnium caput est. Impietas enim suscepta in eo, quod est summum, per cætera uniuersa sequeretur. Aeque fieri non potest, ut ipsi, qui errant in omni uita, non & religione fallantur. quoniam pietas in summo regulam tenens, tenorem suũ seruaret in cæteris. Ita fit ut in utraq; parte de cõditione rerũ, quæ geruntur, qualis sit summa ipsa noscatur. Operæpretiũ est, cognoscere illorũ pieta-

tem;ut ex ijs, quæ clementer, ac pie faciunt, possit intelligi, qualia sint, quæ ab his contra iura pietatis geruntur. Ac nequem uidear inclementer incessere, aliquam mihi personam poëticam summam, quæ sit uel maximum pietatis exemplum.

Apud Maronem rex ille,

Quo iustior alter
Nec pietate fuit, nec bello maior, & armis,

Quæ nobis documenta iustitiæ protulit?

Vinxerat & post terga manus, quos mitteret umbris,
Inferias cæso sparsurus sanguine flammas.

Quid potest esse hac pietate clementius; q̃ mortuis humanas uictimas immolare; et ignẽ cruore hoīum, tanq̃ oleo pascere? Sed fortasse hoc nō ipsius uitiũ fuerit, sed poëtæ; qui illum insignem pietate uirum, insigni scelere fœdauerit. Vbi est igitur, ò poëta, pietas illa, quam sæpissime laudas?

Ecce pius Aeneas, =Sulmone creatos
Quattuor hic iuuenes, totidem quos educat Vphens,
Viuentes rapit: inferias quos immolet umbris;
Captiuoq; rogi perfundat sanguine flammas.

Cur ergo dicebat eodem ipso tempore, quo uinctos hoies ad immolationem mittebat? Equidẽ & uiuis concedere uellem; cum quos uiuos habebat in potestate, uice pecudum iuberet occidi? Sed hæc (ut dixi) culpa non illius fuit, qui literas fortasse nō didicerat, sed tua; qui, cũ esses eruditus, ignorasti tñ, quid esset pietas; & illud ipsum, quod nefarie, quod detestabiliter fecit, pietatis esse officiũ credidisti. uidelicet ob hoc unum pius uocatur, quia patrẽ dilexit. Quid quod bonus Aeneas haud aspernenda

precantes trucidauit? adiuratus.n.per eundem patrē, & spes surgentis Iuli, nequaquā pepercit, furijs accensus, & ira. Quisquam'ne igitur hunc putet aliquid in se uirtutis habuisse; qui & furore, tanq̄ stipula, exarserit; & maniū patris, per quem rogabatur, oblitus, iram frenare nequiuerit? Nullo igitur modo pius; qui nō tantum non repugnantes, sed etiam precantes interemit. Dicet hic aliquis. Quae ergo, aut ubi, aut qualis est pietas? Nimirum apud eos, qui bella nesciunt; qui concordiam cum omnibus seruant; qui amici sunt etiam inimicis; qui omnes homines pro fratribus diligunt; qui cohibere iram sciunt, omnem'q; animi furorē tranquilla moderatione lenire. Quanta igitur caligo, quanta tenebrarum, & errorum nubes, hominum pectora obduxit; qui cum se maxime pios putant, tum maxime fiunt impij. Quanto enim religiosius, terrenis istis simulachris inseruiūt; tanto magis scelerati aduersus nomen uerae diuinitatis existunt. Itaq; pro merito impietatis suae grauioribus malis saepe uexantur; quorum causam quia nesciunt, fortunae culpa omnis ascribitur; & locum inuenit Epicuri philosophia, nihil ad Deos pertinere censentis; nec gratia eos tangi, nec ira moueri; quia & contemptores eorum saepe uideant beatos, et cultores saepe miseros. Quod eo fit; quia cum religiosi uideantur, & natura boni; nihil tale creduntur mereri, quale saepe patiuntur. Consolantur se tamen accusatione fortunae; nec sentiunt, quòd si esset ulla, cultoribus suis nunquam noceret. Merito igitur huiusmodi pietatem poena consequitur; & offensa diuinitas scelere hominum praue religiosorum, graui eos infortunio ma-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

ctat; qui licet sanctis moribus uiuant, in summa fide, atq; innocentia; tñ, quia Deos colunt, quorum ritus impios, ac profanos Deus uerus odio habet, à iustitia, & à nomine ueræ pietatis alieni sunt. Nec est difficile docere, cur Deorum cultores, boni, & iusti esse nõ possint. Quomodo. n. sanguine abstinebunt, qui colunt cruentos Deos, Martem, atq; Bellonam? quomodo aut parentibus parcent, qui expulsorem patris sui Iouẽ? aut natis ex se infantibus, qui Saturnum? quomodo pudicitiã tuebuntur, qui colunt deam nudam, & adulteram, et quasi apud Deos prostitutam? quomodo se à rapinis, et fraudibus abstinebunt, qui Mercurij furta nouerũt, docentis, non fraudis esse, decipere, sed astutiæ? quomodo libidines coercebunt, qui Iouem, Herculem, Liberũ, Apollinem, cæteros'q; uenerantur; quorum adulteria, et stupra in mares, & fœminas non tantum doctis nota sunt, sed exprimuntur etiam in theatris, atq; cantantur, ut sint omnibus notiora? Possunt'ne inter hæc iusti esse homines; qui etiam si natura sint boni, ab ipsis tamen dijs erudiantur ad iustitiam? Ad placandum. n. Deum, quem colas, ijs rebus opus est, quibus illum gaudere, ac delectari scias. Sic fit, ut uitam colentiũ Deus pro qualitate numinis sui formet; quoniam religiosissimus est cultus. imitari. Iis igitur hominibus, qui Deorum suorum moribus congruunt, quia grauis est, & acerba iustitia, eandem impietatem suã, qua in cæteris rebus utũtur, aduersus iustos uiolenter exercent. Nec immerito à prophetis bestiæ nominantur. Præclare itaq; M. Tullius. Etenim si nemo est, inquit, quin emori malit, quàm conuerti in aliquam figuram bestiæ, quam=

uis hominis mentem habiturus; quanto est miserius, in hominis figura, animo esse efferato? mihi quidem tanto uidetur, q̃to præstabilior est animus corpore. Aspernantur itaq; corpora belluarũ, quibus sunt ipsi sæuiores; sibiq; adeo placent, quòd homines nati sunt; quorũ nihil, nisi liniamenta, & summã figuram gerunt. Nã quis Caucasus, quæ India, quæ Hyrcania tam immanes, tã sanguinarias unquã bestias aluit? Quoniam ferarum omniũ rabies usq; ad uẽtris satietatem furit; fameq; sedata, protinus conquiescit. Illa est uera bestia, cuius una iussione funditur ater ubiq; cruor, crudelis ubiq; luctus, ubiq; pauor, & plurima mortis imago. Nemo huius tantæ belluæ immanitatem potest pro merito describere; quæ uno loco recubans, tamen per totum orbem dentibus ferreis sæuit; & non tantum artus hominũ dissipat, sed & ossa ipsa comminuit; & in cineres furit; nequis extet sepulturæ locus. quasi uero id affectent, qui Deum confitentur, ut ad eorum sepulchra ueniatur, ac non ut ipsi ad Deum perueniant. Quænam illa feritas, quæ rabies, quæ insania est, lucem uiuis, terrã mortuis denegasse? Dico igitur, nihil esse miserius ijs hominibus, quos ministros furoris alieni, quos satellites impiæ iussionis necessitas aut inuenit, aut fecit. Non.n. honor ille, aut prouectio dignitatis fuit; sed hominis dãnatio ad carnificinam, Dei uero ad pœnã sempiternã. Quæ autem per totum orbem singuli gesserint, enarrare, impossibile est. Quis enim uoluminum numerus capiet tam infinita, tam uaria genera crudelitatis? Accepta enim potestate pro suis moribus qsq; sæuiuit. Alij præ nimia timiditate, plus ausi sunt, quàm iubebatur. Alij

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

suo proprio aduersus iustos odio; quidam naturali mentis feritate; nonnulli ut placerent, & hoc officio uiam sibi ad altiora munirent; aliqui ad occidendũ præcipites extiterunt, sicut unus in Phrygia, qui uniuersum populum cum ipso pariter conuenticulo concremauit. Sed hic quanto sæuior, tanto clementior inuenitur. Illud uero pessimum genus est, cui clementiæ species falsa blanditur; ille grauior, ille sæuior est carnifex, qui neminem statuit occidere. Itaq; dici non potest, huiusmodi iudices quanta, & quàm grauia tormentorum genera excogitauerint, ut ad effectum propositi sui peruenirent. Hæc autem non tantum ideo faciunt, ut gloriari possint, nullum se innocentium peremisse (nam & ipse audiui aliquos gloriantes, quia administratio sua, in hac parte, fuerit incruenta) sed & inuidiæ causa; ne aut ipsi uincantur, aut illi uirtutis suæ gloriam consequantur. Itaq; in excogitandis pœnarũ generibus, nihil aliud, quàm uictoriam excogitant. Sciunt enim, certamen esse illud, & pugnã. Vidi ego in Bithynia, præsidem gaudio mirabiliter elatum, tãquam Barbarorũ gentem aliquam subegisset; quòd unus, qui per biennium magna uirtute restiterat, postremo cedere uisus est. Contendunt igitur, ut uincant; & exquisitos dolores corporibus immittunt; et nihil aliud deuitãt, quàm ut ne torti moriantur. Quasi uero mors tantummodo beatos faciat; ac non etiam tormenta, quanto fuerint grauiora, tanto maiorem uirtutis gloriam pariant. Illi autem pertinaci stultitia iubent, curam tortis diligẽter adhiberi, ut ad alios cruciatus membra renouentur, et reparetur nouus sanguis ad pœnã. Quid tam pium,

tam beneficum, tam humanum fieri potest? non curassent tam solicite, quos amarent. Hæc est Deorum disciplina. Ad hæc opera cultores suos erudiunt; hæc sacra desyderant. Quin etiam sceleratissimi homicidæ contra pios iura impia condiderunt. nam & constitutiones sacrilegæ, & disputationes iuris peritorum leguntur iniustæ. Domitius de officio proconsulis, libris septem rescripta principum nefaria collegit; ut doceret, quibus pœnis affici oporteret eos, qui se cultores Dei confiterentur. Quid ijs facias, qui ius uocant carnificinas ueterum tyrannorum aduersus innocentes rabide sæuientium? Et cum sint iniustitiæ, crudelitatis'q; doctores; iustos se esse tamen, ac prudentes uideri uolunt; cæci, & hebetes, & rerum, & ueritatis ignari. Adeó ne uobis ó perditæ mentes, inuisa iustitia est, ut eam summis sceleribus adæquetis? Adeó ne apud uos perit innocentia, ut ne morte quidem simplici dignam iudicetis? Sed supra omnia facinora habeatur, nullum facinus admittere; pectus'q;, purũ ab omni sceleris contagione præstare. Et quoniam cõmuniter cũ Deorum cultoribus loquimur; liceat per uos bene facere nobiscum. Hæc est enim lex nostra, hoc opus, hæc religio. Si uobis sapientes uidemur, imitamini: Si stulti, contemnite, aut etiam ridete, si libet: nobis enim stultitia nostra prodest. Quid laceratis? quid affligitis? non inuidemus sapientiæ uestræ. Hãc stultitiam malumus: hanc amplectimur. Hoc nobis credimus expedire, ut uos diligamus; & in uos ipsos, qui odistis, omnia conferamus. Est apud Ciceronem non abhorens à uero locus, in ea disputatione, quæ habetur à Furio contra iu-

stitiam. Quæro, inquit, si duo sint, quorum alter optimus uir, æquissimus, summa iustitia, singulari fide; alter insigni scelere, & audacia; & si in eo sit errore ciuitas, ut bonum illum uirum, sceleratum, facinorosum, nefarium putet; contra autem, qui sit improbissimus, existimetur esse summa probitate, ac fide; proq; hac opinione omnium ciuium, bonus ille uir uexetur, rapiatur, manus ei deniq; auferãtur, effodiantur oculi, damnetur, uinciatur, uratur, exterminetur, egeat; postremo, iure etiam optimo omnibus miserrimus esse uideatur: contra autem ille improbus laudetur, colatur, ab omnibus diligatur; omnes ad eũ honores, omnia imperia, omnes opes, omnes denique copiæ conferantur; uir deniq; optimus omnium existimatione, & dignissimus omni fortuna iudicetur: Quis tandem erit tam demens, qui dubitet, utrum se esse malit? Profecto quasi diuinaret, quæ nobis mala, & quo modo uentura essent propter iustitiam, hoc posuit exemplum. Hæc enim populus noster patitur omnia, errantium prauitate. Ecce in eo est errore ciuitas, uel potius orbis ipse totus, ut bonos, & iustos uiros tanquam malos, & impios persequatur, excruciet, damnet, occidat. Nam q̃ ait, neminem esse tam dementem, qui dubitet utrum se esse malit; ille quidem, ut is, qui contra iustitiam disserebat, hoc sensit, male sapientem malum esse cum bona existimatione, quàm bonum cum mala. A` nobis autem absit hæc amentia, ut falsum uero anteponamus. An boni nostri qualitas ex populi potius pendebit erroribus, quàm ex conscientia nostra, & iudicio Dei? Aut aliqua nos illiciet unquam felicitas, ut non potius uerã bonitatem cum omni ma-

lo, quàm falsam cum omni prosperitate malimus? Sua sibi habeant regna reges, suas diuitias diuites (ut loquitur Plautus) suam uero prudentiam prudentes, relinquant nobis stultitiam nostram; quam uel ex hoc apparet esse sapientiam, quòd eam nobis inuident. Quis enim stulto inuideat, nisi qui ipse sit stultissimus? Illi autem non sunt adeo stulti, ut stultis inuideant; sed ex eo, quòd accurate, quòd solicite persequuntur, stultos non esse concedunt. cur enim tam crudeliter sæuiant, nisi quia metuunt, ne in dies inualescente iustitia, cum Dijs suis cariosis relinquantur? si ergo cultores Deorum sapientes sunt, & nos stulti; quid metuant, ne sapientes illiciantur à stultis? Cum autem noster numerus semper Deorum cultoribus augeatur; nunquam uero, ne in ipsa quidem persecutione minuatur; (quoniam peccare homines, & inquinari sacrificio possunt; auerti autem non possunt à Deo) (ualet enim ui sua, ueritas) quis est tam excors, tamq; cæcus, qui non uideat, in utra sit parte sapientia? Sed illi malitia, & furore cæcantur, ne uideant; stultosq; arbitrantur esse, qui cum habeant in sua potestate supplicia uitare, cruciari tamen, & emori malunt; cum possint ex eo ipso peruidere, non esse stultitiam, in quam tanta hominum millia, per orbem totum, una, & pari mente consentiant. Si enim fœminæ sexus infirmitate labuntur (nam interdum isti muliebrem, anilem superstitionem uocant) uiri certe sapiunt. Si pueri, si adolescentes, improuidi sunt per ætatem; maturi certe, ac senes habent stabile iudiciū. Si una ciuitas desipuerit; cæteræ, utiq; innumerabiles, stultæ esse non possunt. Si una

prouincia, una natio prouidentia caret; cæteras omnes
habere intelligentiam recti, necesse est. Cum uero ab or-
tu solis usq; ad occasum lex diuina suscepta sit, et omnis
sexus, omnis ætas, & gens, & regio unitis, ac paribus
animis Deo seruiant, eadem sit ubiq; patientia, idem
contemptus mortis; intelligere debuerant, aliquid in ea
re esse rationis, quòd nõ sine causa usq; ad mortem de-
fendatur; aliquid fundamenti, ac soliditatis, quòd eam
religionem non tantum iniurijs, ac uexatione non sol-
uat, sed augeat semper, & faciat firmiorem. Nam &
in hoc quoq; malitia illorum conuincitur; qui euertisse
se funditus religionem dei opinantur, si homines inqui-
nauerint; cum & Deo satisfacere liceat; & nullus sit
tam malus Dei cultor, qui data facultate, ad placandũ
Deum non reuertatur, & quidem deuotione maiori.
Peccati enim conscientia, & metus pœnæ religiosiorem
facit; & semper multo firmior est fides, quam reponit
pœnitentia. Si ergo ipsi, cum Deos sibi arbitrantur ira-
tos, tamen donis, & sacrificijs, & odoribus placari eos
credunt: quid est tandem, ꝙ Deum nostrum tam im-
mitem, tam implacabilẽ putent; ut uideatur is iam chri
stianus esse non posse, qui Dijs eorum coactus, inuitusq;
libauerit? nisi forte contaminatos semel, putant animũ
translaturos, ut sua sponte iam facere incipiant, quod
per tormenta fecerunt. Quis id officium libens obeat
quod ab iniuria cœpit? Quis cum uideat laterum suo-
rũ cicatrices, non magis oderit deos, propter quos æter-
na pœnarum insignia, et impressas uisceribus suis no-
tas gestet? Ita fit, ut data diuinitus pace, et qui fuerint,
uniuersi redeant; & alius propter miraculum uirtu-

tis, nouus populus accedat. Nam cum uideat uulgus, dilacerari homines uarijs tormentorum generibus, & inter fatigatos carnifices inuictam tenere patientiam; existimant, id quod res est, nec consensum tam multorũ, nec perseuerantiam morientium uanam esse; nec ipsam patientiam sine Deo cruciatus tantos posse superare. latrones, & robusti corporis uiri eiusmodi lacerationes perferre nequeunt; exclamant, & gemitus edunt. uincuntur enim dolore; quia deest illis inspirata patientia. Nostri autem (ut de uiris taceam) pueri, & mulierculæ, tortores suos taciti uincunt; & exprimere illis gemitum nec ignis potest. Eant Romani, et Mutio glorientur aut Regulo. quorum alter necandum se hostibus tradidit, q captiuum puduit uiuere; alter ab hostibus deprehensus, cum uideret mortem se uitare nõ posse, manum foco iniecit; ut pro facinore suo satisfaceret hosti, quem uoluit occidere; eáq; pœna ueniam, quam non meruerat, accepit. Ecce sexus infirmus, & fragilis ætas dilacerari se toto corpore, uriq; perpetitur, non necessitate, quia licet uitare, si uellent; sed uoluntate, quia confidunt Deo. Sed hæc est uera uirtus, quam philosophi quoque gloriabundi, non re, sed uerbis inanibus iactant; disserentes, nihil esse tam congruens uiri sapientis grauitati, atq; constantiæ, quàm nullis terroribus de sententiæ proposito posse depelli; sed tanti esse, cruciari, & emori, ne fidem prodat, ne ab officio discedat, ne metu mortis, aut dolore acerbo subactus, aliquid faciat iniustum. nisi forte delirare illis uidetur Flaccus in lyricis, cum dicit.

Iustum, & tenacem propositi uirum.

Non ciuium ardor praua iubentium,
Non uultus instantis tyranni
Mente quatit solida. Quo nihil uerius dici potest; si hoc ad eos referatur, qui nullos cruciatus, nullam mortem recusant, ne à fide, iustitiáq; declinent; qui non tyrannicas iussiones, non præsidum gladios tremunt, quo minus ueram, & solidam libertatem constanti mente defendant. quæ in hoc solo tuenda sapientia est. Quis enim tam insolens, tam elatus est, qui me uetet oculos in cœlum tollere? quis imponat mihi necessitatem uel colendi, quod nolim; uel quod uelim, non colendi? Quid iam nobis ulterius relinquetur; si etiam hoc, quod uoluntate fieri oportet, libido extorquet aliena? nemo istud efficiet; siquid nobis ad contemnendam mortem, doloremq; uirtutis est. Quam constantiam si tenemus, cur stulti iudicamur, facientes ea, quæ philosophi laudant? Recte igitur Seneca, incongruentiam hominibus obiectãs, ait. Summa uirtus illis uidetur magnus animus. Et ijdem eum, qui contemnit mortem, pro furioso habent; quod est utiq; summæ peruersitatis. Sed ij uanarum religionum cultores, eadem stultitia id obijciunt, qua uerum Deum nõ intelligunt; quos Sibylla Erythræa κωφοὺς καὶ ἀνοήτους uocat; surdos scilicet, et excordes; qui nec audiant diuina, nec sentiant; sed terram digitis suis imaginatam metuant, & adorent.

Quæ uero causa sit, ut eos, qui sapientes sunt, stultos putent, magna ratio est. nec enim frustra falluntur. Quæ nobis diligenter est explicanda, ut errores suos tandem (si fieri possit) agnoscant. Iustitia, suapte natura, speciem quandam stultitiæ habet; quod ego &

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

diuinis, & humanis testimonijs confirmare possum. sed nihil fortasse apud istos agemus; nisi eos de suis doceamus authoribus, non posse quēquam iustum esse, quod est coniunctum cum uera sapientia, nisi idem stultus esse uideatur. Carneades, academicæ sectæ philosophus, cuius in disserendo quæ uis fuerit, quæ eloquētia, quod acumen, qui nescit, is ex prædicatione Ciceronis intelliget, aut Lucilij; apud quem disserens Neptunus de re difficillima, ostendit non posse id explicari, nec si Carneadem ipsum orcus remittat: Is, cum legatus ab Atheniensibus Romam missus esset, disputauit de iustitia copiose, audiente Galba, & Catone censorio, maximis tunc oratoribus. Sed idem disputationem suam postridie, contraria disputatione subuertit; & iustitiam, quam pridie laudauerat, sustulit; non quidem philosophi grauitate, cuius firma, & stabilis debet esse sententia; sed quasi oratorio exercitij genere, in utranq; partem disserendi. Quod ille facere solebat, ut alios quodlibet asserentes posset refutare. Eam disputationem, qua iustitia euertitur, apud Cicer. L. Furius recordatur: credo, quoniam de Rep. disserebat, ut defensionem, laudationemq; eius induceret, sine qua putabat regi non posse Remp. Carneades autem, ut Aristotelem refelleret, ac Platonem, iustitiæ patronos, prima illa disputatione collegit ea omnia, quæ pro iustitia dicebantur; ut posset illa, sicut fecit, euertere. Erat enim facillimum, iustitiam radices non habentem labefactare, quia tum nulla in terra fuit; ut, quid esset, aut qualis, à philosophis cerneretur. Atque utinam tot,

ac tales uiri quantum eloquentiæ, quantum animi, tantum etiam scientiæ ad implēdam defensionem summæ uirtutis habuissent; cuius origo in religione, rō in æquitate est. Sed ij, qui primam illam partem nescierunt, ne secundā quidē tenere potuerunt. Volo autem prius circunscripte, ac breuiter, quid sit, ostendere; ut intelligatur, philosophos ignorasse iustitiam; nec id, quod minime nouerant, potuisse defendere. Iustitia quamuis omnes simul uirtutes amplectatur; tamen duæ sunt omnium principales, quæ ab illa diuelli, separariq; nō possunt, pietas, & æquitas. nam fides, temperātia, probitas, innocentia, integritas, & cætera huiusmodi, uel natura, uel institutis parentum, possunt esse in ijs hominibus, qui iustitiam nesciunt, sicuti semper fuerunt. nā Romani ueteres, qui iustitia gloriari solebant, ijs utiq; uirtutibus gloriabantur; quæ (ut dixi) proficisci à iustitia possunt, et ab ipso fonte secerni. Pietas uero, et æquitas, quasi uenæ sunt eius. his enim duobus fontibus constat tota iustitia. Sed caput eius, & origo in illo primo est, in secundo uis omnis, ac ratio. Pietas autem nihil aliud est, quàm Dei notio; sicut Trismegistus uerissime definiuit; ut alio loco diximus. Si ergo pietas est, cognoscere Deum; cuius cognitionis hæc summa est, ut eum colas: ignorat utiq; iustitiam, qui religionem Dei nō tenet. Quomodo enim potest eam nosse, qui unde oriatur ignorat? Plato quidem multa de uno Deo locutus est, à quo ait constitutum esse mundum: sed nihil de religione somniauerat enim Deum, non cognouerat. quòd si iustitiæ defensionem uel ipse, uel quilibet alius implere uoluisset; in primis religiones Deorum euertere debuit,

quia contrariæ sunt pietati. Quod quidem Socrates qa facere tentauit, in carcerem coniectus est; ut iam tunc appareret, quid esset futurum ijs hominibus, qui iustitiam ueram defendere, Deoq; singulari seruire cœpissent. Altera igitur iustitiæ pars est æquitas; æquitatem dico non utiq; bene iudicandi, quod & ipsum laudabile est in homine iusto; sed se cũ cæteris coæquandi; quã Cic. æquabilitatem uocat. Deus enim, qui homines generat, et inspirat; omnes æquos, idest pares esse uoluit. Eandem conditionem uiuendi omnibus posuit; omnes ad sapientiam genuit; omnibus immortalitatem spopódit. nemo à beneficijs eius cœlestibus segregatur. Nã sicut omnibus unicum suum lumen æqualiter diuidit; emittit omnibus fontes; uictum summnistrat; quietem somni dulcissimã tribuit: sic omnibus æquitatem, uirtutemq; largitur. Nemo apud eum seruus est, nemo dominus. Si enim cunctis idem pater est; æquo iure omnes liberi sumus. Nemo Deo pauper est, nisi qui iustitia indiget; nemo diues, nisi qui uirtutibus plenus est; nemo deniq; egregius, nisi qui bonus, & innocens fuerit; nemo clarissimus, nisi q opera misericordiæ largiter fecerit; nemo perfectissimus, nisi qui omnes gradus uirtutis impleuerit. Quare neq; Romani, neq; Græci iustitiam tenere potuerunt; quia dispares multis gradibus homines habuerunt, à pauperibus ad diuites, ab humilibus ad potentes, à priuatis deniq; usq; ad regum sublimissimas potestates. Vbi enim non sunt uniuersi pares, æquitas non est; & excludit inæqualitas ipsa iustitiam; cuius uis omnis in eo est, ut pares faciat eos, qui ad huius uitæ conditionem pari sorte uenerunt.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

Duobus igitur illis iustitiæ fontibus immutatis, omnis uirtus, & omnis ueritas tollitur; & ipsa iustitia remigrat in cœlum. Ideo non est uerum, illud bonum à philosophis repertum; quia ignorabant, uel unde oriretur, uel quid efficeret. quod nullis alijs, præterquam nostro populo, reuelatum est. Dicet aliquis. Non'ne sunt apud uos alij pauperes, alij diuites, alij serui, alij domini? non'ne aliquid inter singulos interest? nihil; nec alia causa est, cur nobis inuicem fratrum nomen impertiamus, nisi quia pares esse nos credimus. nam cum omnia humana nõ corpore, sed spiritu metiamur; tametsi corporum sit diuersa conditio, nobis tamen serui non sunt; sed eos & habemus, & dicimus spiritu fratres, religione conseruos. Diuitiæ quoque non faciunt insignes, nisi quos possunt bonis operibus facere clariores. Diuites sunt enim, non quia diuitias habent, sed quia utuntur illis ad opera iustitiæ. Et qui pauperes uidentur, eo tamen diuites sunt, quia & non egent, & nihil concupiscunt. Cum igitur & liberi seruis, & diuites pauperibus, humilitate animi pares simus; apud Deum tamen uirtute discernimur. Et tanto quisque sublimior est, quanto iustior. Si enim iustitia est, parem se etiam minoribus facere; quanquam hoc ipso præcellat, ꝙ se inferioribus coæquauit; tamen si non tantum quasi parem, sed etiam quasi minorem se gesserit, utique multo altiorem dignitatis gradum, Deo iudice, consequetur. Nam profecto in hac uita seculari, quoniam breuia, & caduca sunt omnia; & præferunt se alteris homines; & de dignitate contendunt. quo nihil fœdius, nihil arrogantius, et nihil à sa-

pientis ratione semotius. Rebus enim cœlestibus contraria sunt ista uniuersa terrena. Sicut enim sapientia hominum, summa stultitia est apud Deum; stultitia autem (ut docui) summa sapientia est: sic Deo humilis, & abiectus est, qui fuerit conspicuus, & sublimis in terra. nam ut taceam, q̄ hæc præsentia terræ bona, quibus magnus honos tribuitur, uirtuti contraria sunt, & uigorem mentis eneruant; quæ tandem post firma esse nobilitas, quæ opes, quæ potentia; cum possit Deus reges quoq; ipsos, inferiores etiam infimis facere? Et ideo consulēs nobis Deus, inter diuina præcepta illud præcipue posuit. Qui se extollit, humiliabitur; & qui se humiliat, exaltabitur. Cuius præcepti salubritas docet, q̄ qui se apud homines planum fecerit, humilemq; præbuerit; hic apud Deum præcellens, & insignis habeatur. Nec enim falsa est illa sententia, quæ apud Euripidem fertur in hunc modū. Quæ hic mala putantur, hæc sunt in cœlo bona. Exposui causam, cur philosophi nec inuenire iustitiam, nec defendere potuerunt. Nunc redeo ad id, quod intenderam. Carneades ergo, quoniam erant infirma quæ à philosophis afferebantur; sumpsit audaciam refellendi, quia refelli posse intellexit. Eius disputationis summa hæc fuit: Iura sibi homines pro utilitate sanxisse, scilicet uaria pro moribus; & apud eosdem pro temporibus sæpe mutata; ius autem naturale esse nullum: Omnes & homines, & alias animantes ad utilitates suas natura ducente ferri; proinde aut nullam esse iustitiam; aut, si sit aliqua, summam esse stultitiam; quoniam sibi noceret, alienis commodis consulens. & inferebat hæc

argumenta: Omnibus populis, qui florerent imperio, & Romanis quoq; ipsis, qui totius orbis potirentur, si iusti uelint esse, hoc est si aliena restituant, ad casas esse redeundum; & in necessitate, ac miserijs iacendũ. Tum omissis communibus ad propria ueniebat. Bonus uir, inquit, si habeat seruum fugitiuum, uel domum insalubrẽ, ac pestilentem, quae uitia solus sciat, & ideo proscribat, ut uẽdat; utrum'ne profitebitur, fugitiuum seruum, ac pestilentem domum se uendere; an caelabit emptorem? Si profitebitur emptori, fugitiuum esse; bonus quidem, quia non fallet, sed tamen stultus iudicabitur; quia uel paruo uendet, uel omnino non uendet. Si caelauerit; erit quidem sapiens, quia rei consulet; sed idem malus, quia fallet. Rursus, si reperiat aliquem, qui aurichalcum se putet uendere, cum sit illud aurum; aut plumbum, cum sit argentum: tacebit'ne, ut id paruo emat; an id indicabit, ut magno? Stultum plane uidetur, malle magno. Vnde intelligi uolebat, & eum, qui sit iustus, ac bonus, stultum esse; & eum, qui sapiens, malũ. Et tamen sine pernicie fieri posse, ut sint homines paupertate contenti. Trãscendebat ergo ad maiora, in quibus nemo posset sine periculo uitae iustus esse. Dicebat enim. Nempe iustitia est, hominem non occidere; alienũ prorsus non attingere. Quid ergo iustus faciet, si forte naufragium fecerit; & aliquis imbecillior uiribus, tabulam ceperit? non'ne illum tabula deturbabit, ut ipse conscendat, eaq; nixus euadat? maxime cum sit nullus medio mari testis? Si sapiens est, faciet. ipsi enim pereundum est, nisi fecerit. Si autem mori maluerit, q̃ manus inferre alteri; iãiustus ille, sed stultus est; qui uitae suae

non parcat, dum parcit alienæ. Item, si acie suorum fusa, hostes insequi cœperint; & iustus ille nactus fuerit aliquem saucium equo insidentem: ei ne parcet, ut ipse occidatur; an deijciet ex equo, ut ipse possit hostem effugere? Quod si fecerit, sapiens, sed idem malus; Si nō fecerit, iustus, sed idē stultus sit necesse est. Ita ergo iustitiam cum in duas partes diuisisset, alteram ciuilem esse dicēs, alteram naturalem; utranq; subuertit; ꝙ illa ciuilis, sapientia sit quidem, sed iustitia non sit: naturalis autem illa, iustitia sit quidem, sed non sit sapientia. Arguta hæc plane, ac uenenata sunt, et quæ M. Tul. nō potuerit refellere. Nam cum faciat Lælium Furio respondētem, proq; iustitia dicentem, irrefutata hæc, tanquam foueā, prætergressus est: ut uideatur idē Lælius non naturalem, quæ in crimen stultitiæ uenerat, sed illam ciuilem defendisse iustitiam, quam Furius sapiētiam quidē esse concesserat, sed iniustam. Quod ad præsentem disputationem pertinebat, ostendi, quomodo iustitia similitudinem stultitiæ gerat, ut appareat, non sine causa decipi eos, qui putant, nostræ religionis homines stultos esse: qui talia facere uideantur qualia ille proposuit. Nunc maius à me exigi sentio; ut ostendam, quare iustitiam Deus, stultitiæ specie conuolutam, ex oculis hominū uoluerit auferre; si prius Furio respondero, quia parum plene respondit Lælius; qui profecto licet sapiens, ut uocabatur, patrocinari tamen ueræ iustitiæ nullo modo poterat; qui caput ipsum, fontemq; iustitiæ non tenebat. Nobis autem facilior est ista defensio; quibus cœlesti beneficio familiaris est, ac penitus nota iustitia; quiq; illam non nomine, sed re,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

nouimus. Nam Plato, & Aristoteles honesta quidem uoluntate iustitiam defendere cupierunt; effecissentq; aliquid, si conatus eorum bonos, si eloquentiam, si uirtutem ingenij, diuinarum quoq; rerum doctrina iuuisset. Itaque opus illorum inane, atq; inutile iacuit: nec cuiquam hominum persuadere potuerunt, ut eorū praescripto uiueret: quia fundamentum à coelo disciplina illa non habuit. Nostrum opus certius sit necesse est, quos Deus docuit. Illi enim depingebāt uerbis, et imaginabantur iustitiam, quae in conspectu non erat; nec praesentibus exemplis confirmare poterant, quae asserebant. Responderi enim posset ab audientibus, nō posse ita uiui, sicut illi sua disputatione praescriberēt; adeo ut nulli adhuc extiterint, qui id genus uitae sequerētur. Nos autem non uerbis modo, sed etiam exemplis ex uero petitis, uera esse, quae à nobis dicuntur, ostendimus. Sensit igitur Carneades, quae sit natura iustitiae, nisi ꝙ parum alte prospexit, stultitiam non esse: quanquam intelligere mihi uideor, qua mente id fecerit. non enim uere existimauit, eum stultum esse, qui iustus est: sed cum sciret, non esse, & rationem tamen, cur ita uideretur, non comprehenderet; uoluit ostendere, latere in abdito ueritatem, ut decretum disciplinae suae tueretur: cuius summa sententia est, nihil percipi posse. Videamus ergo, utrum'ne iustitia foedus aliquod habere cū stultitia possit. Iustus, inquit, si aut equum saucio, aut tabulam naufrago non ademerit, ut ipse animam suam liberet, stultus est. Primum omnium, nego, ullo modo fieri posse, ut homini, qui quidem uere iustus sit, eiusmodi casus eueniat: quia iustus neque cuiquam na-

ro inimicus est, neque quicquam omnino appetit alienum. Cur enim nauiget, aut quid petat ex aliena terra, cui sufficit sua? Cur autem belligeret, ac se alienis furoribus misceat, in cuius animo pax cum hominibus perpetua uersetur? Scilicet peregrinis mercibus, aut humano sanguine delectabitur; qui nec lucrum sciat appetere, cui sufficit uictus; & non modo ipse cædem facere, sed interesse facientibus, ac spectare, ducat nefas. Sed omitto ista: quoniam fieri potest, ut uel inuitus ad hæc subeunda cogatur. Adeóne ergo iustitiam ò Furi, uel potius ò Carneade, cuius est illa omnis oratio; tam inanem, tam superuacuam, tamq; contemptam Deo putas ut nihil possit, nihilq; habeat in sese, quod ad custodiā sui ualeat? Sed uidelicet, qui sacramentū hominis ignorant, ideoq; ad hanc uitam temporalem referūt omnia; quanta sit uis iustitiæ, scire non possunt. Nam & cum de uirtute disputant, quamuis intelligant erumnis, ac miserijs esse plenissimam, tamen expetendam esse aiunt sua causa. eius enim præmia, quæ sunt æterna, & immortalia, nullo modo uident. sic rebus omnibus ad hāc præsentem uitam relatis, uirtutem plane ad stultitiam redigunt. siquidem tantos huius uitæ labores frustra, & inaniter suscipit. Sed hæc alio loco plenius. interim de iustitia, ut cœpimus. cuius tanta uis est, ut cum oculos in cœlum sustulerit, à Deo mereatur omnia. Recte igitur Flaccus tantam esse dixit innocentiæ uim, ut ad tutelam sui non egeat nec armis, nec uiribus, quacunque iter fecerit.

Integer uitæ, scelerisq; purus
Non eget mauris iaculis, nec arcu,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

Nec uenenatis grauida sagittis
   Fusce, pharetra.
Siue per syrteis iter æstuosas,
Siue facturus per inhospitalem
Caucasum, uel quæ loca fabulosus
   Lambit Hydaspes.

Non potest ergo fieri, quin hominem iustum inter discrimina tempestatum, atq; bellorum, cœlestis tutela custodiat; ac non, etiam si cum pariciidis, & nocentibus nauiget, aut malis quoq; parcatur, ut una iusta, & innocens anima liberetur; aut certe pereuntibus cæteris sola seruetur. sed concedamus posse fieri, quod proponit philosophus: qd ergo iustus faciet, si nactus fuerit aut in equo saucium, aut in tabula naufragum? non inuitus confiteor; morietur potius, quàm occidet. Nec ideo tamẽ iustitia, quod est singulare hominis bonum, stultitiæ nomen accipiet. quid enim melius, quid carius esse homini debet, quàm innocentia? quæ utique tanto perfectior sit necesse est, quanto illam perduxeris ad extremum; moriq; malueris, nequid de innocentiæ ratione minuatur. Stultitia est, inqt, alienæ animæ parcere cum pernicie suæ. Num etiam pro amicitia perire, stultum iudicabitur? Quid ergo illi familiares Pythagoræi laudantur à uobis; quorum alter se tyranno uadem mortis pro altero dedit; alter ad præstitutum tempus, cum iã sponsor eius duceretur, præsentiam sui fecit, eumq; interuentu suo liberauit? quorum uirtus in tanta gloria non haberetur, quòd alter pro amico, alter etiã pro fide mori uoluit, si stulti putarentur. Deniq; ob hanc ipsam uirtutem tyrannus his gratiam retulit, utrunq; seruando;

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

& hominis crudelissimi natura mutata est. Quin etiã deprecatus esse dicitur, ut se tertium in amicitiam reciperent; non utiq; tanquam stultos, sed tanquam bonos, & sapientes uiros. Itaq; non uideo, quare cum pro amicitia, & fide mori, summa gloria computetur; non etiã pro innocentia perire, sit homini gloriosum. Ergo stultissimi sunt, qui nobis crimini dant, mori uelle pro Deo; cum ipsi eum, qui pro homine mori uoluit, in cœlum summis laudibus tollant. Deniq;, ut concludam disputationem, non posse eundem stultum esse, ac iustũ, eundem'q; sapientem, & iniustum, docet ipsa ratio. Qui enim stultus est; quid sit iustum, ac bonum nescit; & ideo semp peccat. Ducitur enim quasi captiuus à uitiis; nec resistere ullo modo potest; quia caret uirtute, quam nescit. Iustus autem ab omni peccato se abstinet; quod aliter facere non potest, quàm si habeat recti, prauí'q; notitiam. Rectum autẽ discernere à prauo quis potest nisi sapiens? Ita fit, ut nunquam possit esse iustus, qui stultus est; neq; sapiens, qui fuerit iniustus. Quod si est uerissimum; manifestũ est, eum, qui aut naufrago tabulam, aut equum saucio non ademerit, stultum nõ esse; quia hæc facere peccatum est; à quo se sapiens abstinet. Videri tamen & ipse confiteor, per hominum errorẽ, ignorantium cuiusq; rei proprietatem. Itaq; omnis hæc quæstio nõ tam argumentis, quàm definitione dissoluitur. Stultitia igitur est, in factis, dictis'q;, per ignorantiã recti, ac boni, erratio. Ergo stultus non est, qui ne sibi quidem parcat, dum ne noceat alteri; quod est malum. Quod quidem nobis & ratio, & ueritas ipsa præscribit. In omnibus enim uidemus animalibus, q a sapien-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

tia carent, conciliatricem sui esse naturam. Nocent igitur alijs, ut sibi prosint. nesciunt enim, quia malum est, nocere. Homo uero, quia scientiam boni, ac mali habet, abstinet se à nocendo, etiam cum incõmodo suo; quod animal irrationale facere non potest. et ideo inter summas hominis uirtutes innocentia numeratur. quibus rebus apparet, sapientissimum esse, qui mauult perire, ne noceat; ut id officium, quo à mutis discernitur, seruet. Nam qui uendentis errorem non redarguit, ut aurum paruo emat; aut qui nõ profitetur, fugitiuum seruum, uel pestilentem se domum uendere, lucro, & commodo suo consulens; non est ille sapiens, ut Carneades uideri uolebat, sed callidus, & astutus. Calliditas, & astutia in mutis quoq; animalibus sunt; uel cum insidiantur alijs, et dolo capiunt, ut deuorent; uel cum insidias aliorum uario genere deludunt. Sapientia uero in hominem solum cadit. Sapientia est enim intelligentia uel ad bonum, rectumq; faciendum; uel abstinentia dictorum, factorumq; improborum. Lucro autem nunq̃ sapiens studet; quia bona hæc terrena contemnit: nec quenq̃ falli patitur; quia boni uiri officium est, errores hominum corrigere, eosq; in uiam reducere. Siquidem socialis est hominis, ac benefica natura; quo solo cognationem cum Deo habet. Sed nimirum hæc causa efficit, ut stultus esse uideatur, qui egere, aut mori malit, quàm noceat, uel eripiat aliquid alteri; quòd hominem morte deleri putant. Ex qua persuasione omnes tum uulgi, tum etiã philosophorum nascuntur errores. Si enim post mortem nihil sumus; profecto stultissimi est hominis, non huic uitæ consulere, ut sit quamdiutina,

& commodis omnibus plena. Quod qui faciet; à iustitiae regula discedat, necesse est. Si autem superest homini uita melior, & longior; quod & philosophorum magnorum argumentis, & uatum responsis, & prophetarum diuinis uocibus discimus: hãc praesentem cũ suis bonis contemnere, sapientis est; cuius omnis iactura, immortalitate pensatur. Apud Ciceronem idem ille iustitiae defensor Laelius, Vult, inquit, plane uirtus honorem; nec est uirtutis ulla alia merces. Est plane, et quidem uirtute dignissima, quam tu Laeli nequaquam poteras suspicari. nihil enim diuinarum noueras literarum. Quam tamen illa (inquit) accipit facile, exigit nõ acerbe. Erras uehementer, si putas, ab homine praemium solui posse uirtuti; cum ipse alio loco uerissime dixeris; Huic tu uiro quas diuitias obijcies? quae imperia? quae regna? qui ista putat humana; sua bona diuina iudicat. Quis ergo te sapientem Laeli putet, cũ ipse tibi loquare contraria? et paulopost uirtuti adimas, quae dedisti? Sed uidelicet ignorantia ueri facit incertam, labãtemq; sententiam. Deinde quid adiungis? Sed si aut ingrati uniuersi, aut inuidi multi, aut inimici potentes; suis uirtutem praemijs spoliant. O` quàm fragilẽ, quàm inanẽ uirtutem induxisti, si spoliari praemio suo potest. Quae si bona sua diuina iudicat (ut aiebas) qui possunt existere tam ingrati, tam inuidi, tam potentes, qui uirtutem spoliare ualeant ijs bonis, quae fuerint in eã collata diuinitus? Nae illa se, inquit, multis solatijs oblectat; maximeq; suo decore seipsa sustentat. Quibus solatijs? quo decore? cum in crimen saepe ueniat, & in poenam decor ille uertatur. Quid enim, si (ut Furius dicebat) ra-

piatur, uexetur, exterminetur, egeat, auferantur ei manus, effodiãtur ei oculi, damnetur, uinciatur, uratur, miseris etiam modis necetur; perdet'ne suum præmiũ uirtus? An potius peribit ipsa? Minime. Sed & mercedem suam Deo iudice accipiet; & uiuet; & semper uigebit. Quæ si tollas; nihil potest in uita hominum tam inutile, tam stultum uideri esse, quàm uirtus; cuius naturalis bonitas, & honestas docere nos potest, animam nõ esse mortalem; diuinumq; illi à Deo præmium constitutũ. Sed iccirco uirtutem ipsam Deus, sub persona stultitiæ uoluit esse cælatam, ut mysterium ueritatis, ac religionis suæ esset arcanum; ut has religiones, sapientiamq; terrenam extollentem se altius, sibiq; multum placentẽ, uanitatis, erroris'q; damnaret; ut proposita deniq; difficultate, angustissimus trames ad ĩmortalitatis præmiũ sublime perduceret. Docui (ut opinor) cur populus noster apud stultos stultus habeatur. Nam cruciari, atq; interfici malle, quàm thura tribus digitis comprehensa, in focum iactare, tam ineptum uidetur, quàm in periculo uitæ, alterius animam magis curare, quàm suã. Nesciunt enim, quantum sit nefas, adorare aliud præter quàm Deum, qui condidit cœlum, atq; terram; qui humanũ genus finxit, inspirauit, luce donauit. Quòd si seruorum nequissimus habetur, qui dominum suum fuga deserit; is'q; uerberibus, & uinculis, & ergastulo, & cruce, & omni malo dignissimus iudicatur; & si filius eodem modo perditus, atque impius existimatur, qui patrem suũ derelinquit, ne illi obsequatur; ob eãq; causam dignus putatur, qui sit exhæres; & cuius nomen in perpetuum de familia deleatur: quanto magis,

qui

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

qui Deum deserit, in quem duo uocabula, domini, & patris, aeque ueneranda conueniunt? nam ille, qui seruum pretio comparat, quid in eum beneficij confert, praeter quàm alimenta, quae illi utilitatis suae gratia subministrat? Et qui filium generat, non habet potestatem, ut concipiatur, ut nascatur, ut uiuat. Vnde apparet, non esse illum patrem, sed tantummodo generandi ministrum. Quibus ergo supplicijs dignus est desertor eius, qui et dominus uerus, & pater est; nisi quae Deus ipse constituit? qui spiritibus iniustis aeternum parauit ignem; quod ipse per uates suos impijs, ac rebellibus comminatur. Discant igitur & suorum, & alienarum interfectores animarum, quàm inexpiabile facinus admittant: Primum, quòd seipsos iugulant, perditissimis daemonibus seruiendo, quos Deus in aeterna supplicia damnauit: Deinde, quòd nec ab alijs Deũ coli patiũtur; sed auertere homines ad mortifera sacra contendunt; nituntur'q; summa diligentia, ne qua sit anima incolumis in terra, quae saluo statu suo spectet in coelum. Quid aliud dicam quàm miseros, qui praedonũ suorum instigationibus parent, quos Deos esse opinantur? quorum neq; conditionem, neq; originem, neq; nomina, neq; rationem sciunt; sed inhaerentes persuasioni uulgari, libẽter errant, & stultitiae suae fauent. À quibus si persuasionis eius rationem requiras, nullã possint reddere, sed ad maiorum iudicia confugiant; quòd illi sapientes fuerint, illi probauerint, illi scierint, quid esset optimum: se'q; ipsos sensibus spoliant, ratione abdicant, dum alienis erroribus credunt. Sic implicati rerum omnium ignorantia, nec se, nec Deos suos norũt.

Atq; utinam soli errare, soli desipere uellent. Alios etiã in consortium mali sui rapiunt, quasi habituri solatiũ de perditione multorum. Sed hæc ipsa ignoratio efficit, ut in persequendis sapientibus tam mali sint; fingantq́; se illis consulere, illos ad bonam mentem uelle reuocare. Num igitur hoc, sermone, aut aliqua ratione reddita facere nituntur? Minime; sed ui, atque tormentis. O` mira, & cæca dementia. in ijs putatur mala mens esse, qui fidem seruare conantur; in carnificibus autem bona. in ijs'ne mala mens est, qui contra ius humanitatis, contra fas omne lacerantur? an potius in ijs, qui ea faciunt in corporibus innocentum, quæ nec sæuissimi latrones, nec iratissimi hostes, nec immanissimi barbari aliquando fecerunt? Adeó ne etiam sibi mentiuntur, ut uicissim, boni, ac mali nomina transferant, & immutent? Quid ergo non, diem, noctem uocant? solem, tenebras? Alioquin eadem impudentia est, bonis, malorũ nomen imponere; sapientibus, stultorum; iustis impiorum. quinimmo, siqua illis fiducia est uel in philosophia, uel in eloquentia; arment se, ac refellant hæc nostra, si possunt; congrediantur comminus, & singula quæq; discutiant. Decet eos, suscipere defensionem Deorum suorum; ne, si nostra inualuerint (ut quotidie inualescunt) cum delubris, ac ludibrijs suis deserantur. Et quoniam ui nihil possunt (augetur enim religio Dei, quanto magis premitur) ratione potius, & hortamentis agant. Procedant in medium pontifices, seu minores, seu maximi; flamines, augures, item reges sacrificoli, quiq́; sunt sacerdotes, & antistites religionum. Conuocent nos ad contionem; cohortentur

ad suscipiendos cultus Deorum; persuadeant, multos esse, quorum numine, ac prouidentia regantur omnia; ostendant, origines, & initia sacrorum, ac deorum quomodo sint mortalibus tradita; qui fons, quae ratio sit, explicent; proferant, quae merces in cultu, quae poena in contemptu maneat; quare ab hominibus coli se uelint; quid illis, si beati sunt, humana pietas conferat. quae omnia non asseueratione propria (nec enim ualet quicquam mortalis hominis authoritas) sed diuinis aliquibus testimonijs confirment; sicuti nos facimus. Nō est opus ui, & iniuria; quia religio cogi non potest. uerbis potius, q̃ uerberibus res agenda est, ut sit uoluntas. distringant aciem ingeniorum suorum; si ratio eorum uera est, afferatur. parati sumus audire, si doceāt. tacentibus certe nihil credimus; sicut ne saeuientibus quidem cedimus. Imitentur nos, aut rationem rei totius exponant. Nos enim non illicimus, ut ipsi obiectāt, sed docemus, probamus, ostendimus. Itaq; nemo à nobis retinetur inuitus. inutilis est enim Deo, qui deuotione, ac fide caret. Et tamen nemo discedit, ipsa ueritate retinente. Doceant isti hoc modo, siqua illis fiducia ueritatis est; loquantur; hiscant; audeant inquam disputare nobiscum aliquid eiusmodi: iam profecto ab aniculis, quas contemnunt, & à pueris nostratibus error illorũ, ac stultitia irridebitur. Cum enim sint peritissimi, Deorumq; progeniem, & res gestas, & imperia, & interitus, & sepulchra de libris nouerint; ipsosq; ritus, quibus sunt initiati, uel ex rebus gestis hominum, uel ex casibus, uel etiam ex mortibus natos sciant: incredibilis dementia est, Deos putare, quos fuisse mortales,

negare non audeant. uel si tam impudentes fuerint, ut negent; suæ illos, ac suorum literæ coarguant, ipsa deniq; illos sacrorum initia conuincant. Sciant igitur uel ex hoc ipso, quantum intersit inter uerum, & falsum; quando ipsi, quum sint eloquentes, persuadere non possunt; imperiti, ac rudes possunt; quia res ipsa, et ueritas loquitur. Quid ergo sæuiunt? ut stultitiam suam dum minuere uolunt, augeant? longe diuersa sunt, carnificina, et pietas; nec potest aut ueritas cum ui, aut iustitia cum crudelitate coniungi. Sed merito non audent de rebus quicq̃ docere diuinis, ne à nostris derideantur, & suis deserantur. Nam ferè uulgus, cui simplex, incorruptumq́; iudicium est, si mysteria illa cognoscat, in memoriam mortuorum constituta, damnabit; aliudq́; uerius, quod colat, quæret. Hinc fida silentia sacris instituta sunt ab hominibus callidis, ut nesciat populus, q̄d colat. Cum autem nos in eorũ doctrinis uersemur, cur nobis aut non credunt, qui utrunq; nouimus? aut inuident, quia falsis uera prætulimus? sed defendenda sunt, inquiunt, suscepta publice sacra. O quàm honesta uoluntate miseri errant. Sentiunt enim, nihil esse in rebus humanis religione præstantius; eamq́; summa ui oportere defendi. sed ut in ipsa religiõe, sic in defensionis genere falluntur. Defendenda enim religio est, non occidendo, sed moriendo; non sæuitia, sed patientia; non scelere, sed fide. illa enim malorum sunt, hæc bonorum. Et necesse est, bonum in religione uersari, non malum. Nam si sanguine, si tormentis, si malo religionem defendere uelis; iam non defendetur illa, sed polluetur, atq; uiolabitur. Nihil est enim tam uoluntarium, quàm re-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

ligio. in qua si animus sacrificãtis auersus est; iam sublata, iam nulla est. Recta igitur ratio est, ut religionem patientia, uel morte defendas. in qua fides conseruata, & ipsi Deo grata est, & religioni addit authoritatẽ. Nam si is, qui in hac terrestri militia regi suo fidẽ seruat in aliquo egregio facinore; si postea uixerit, acceptior fit, & charior; si perierit, summam gloriam consequitur, quòd pro duce suo mortem occubuerit: quanto magis imperatori omnium Deo fides seruanda est, qui non tantum uiuentibus, sed etiam mortuis præmium potest uirtutis exoluere? Igitur Dei cultus, quoniam militiæ cœlestis est, deuotionem maximam, fidem'q; desyderat. Quomodo enim Deus aut amabit colentem, si ipse non ametur ab eo; aut præstabit precanti, quicq̃d orauerit, cũ ad precãdũ neq; ex animo, neq; obseruãter accedat? Isti autem, cum ad sacrificandum ueniunt, nihil intimum, nihil proprium dijs suis offerunt; non integritatem mentis, non reuerẽtiam, non timorem. Peractis itaq; sacrificijs inanibus, omnem religionem in templo, & cum templo, sicut inuenerant, relinquunt; nihil'q; secum ex ea neq; afferunt, neque referunt. Inde est, quòd eiusmodi religiones neq; bonos facere possunt, neq; firmos atq; immutabiles. Traducuntur itaq; ab his homines facile; quia nihil ibi ad uitam, nihil ad sapientiam, nihil ad fidem discitur. Quæ est enim superstitio illorum deorum? quæ uis? quæ disciplina? quæ origo? quæ ratio? quod fundamentum? quæ substantia? quò tendit? aut quid pollicetur, ut ab homine possit fideliter seruari, fortiter'q; defendi? In qua nihil aliud uideo, q̃ ritum ad solos digitos pertinentem. Nostra uero reli-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

gio eo firma est, & solida, & immutabilis, quia iustitiam docet; quia nobiscum semper est; quia tota in animo colentis est; quia mentem ipsam pro sacrificio habet. illic nihil exigitur aliud, quàm sanguis pecudum, & fumus, & inepta libatio: hic, bona mens, purum pectus, innocens uita. illuc ueniunt sine delectu adulteræ impudicæ, lenæ procaces, obscœnæ meretrices; ueniunt gladiatores, latrones, fures, uenefici, & precantur nihil aliud, quàm ut scelera impune committant. Quid enim latro sacrificans, aut gladiator roget, nisi ut occidant? Quid uenenarius, nisi ut fallat? Quid meretrix, nisi ut plurimum peccet? Quid adultera, nisi aut mortem uiri, aut ut sua impudicitia celetur? Quid lena, nisi ut multos bonis exuat? Quid fur, nisi ut plura cõpilet? Hic uero etiam leui, communiq; peccato locus est nullus. Et siquis ad sacrificium non integra conscientia uenerit, audit, quæ illi Deus comminetur; ille, qui latebras cordis uidet; qui peccatis semper infestus est; qui exigit iustitiam; qui fidem poscit. Quis hic malæ menti, aut malæ preci locus est? At illi infelices, nec ex sceleribus suis intelligunt, quàm malũ sit, quod colunt; quandoquidem flagitijs omnibus inquinati, ueniunt ad precandum: & se pie sacrificasse opinantur, si cutem lauerint. tanquam libidines intra pectus inclusas ulli amnes abluant, aut ulla maria purificent. Quanto satius est, mentem potius eluere, quæ malis cupiditatibus sordidatur; & uno uirtutis, ac fidei lauacro uniuersa uitia depellere. Quod qui fecerit, quamlibet inquinatum, ac sordidum corpus gerat, satis purus est.

Ipsi autem, quia nesciunt, uel quid, uel quomo-

do sit colendum; cæci, & imprudentes, in contrarium cadunt. Adorant itaque hostes suos; latrones, & interfectores suos uictimis placant; & animas suas cum thure ipso cremandas, aris detestabilibus imponunt. Irascuntur etiam miseri, quòd non similes alij pereant, incredibili mentium cæcitate. quid enim uideant, qui solem non uident? Quasi uero si dij essent, indigerent hominum auxilio, aduersus contemptores suos. quid ergo nobis irascuntur, si illi nihil possunt? nisi, quòd ipsi deos suos destruunt; quorum potestati diffidunt, magis irreligiosi, quàm qui omnino non colunt. Cicero in suis legibus, cum caste ad sacrificia præciperet accedere, Pietatem, inquit, adhibento, opes amouento. qui secus facit, Deus ipse uindex erit. Recte hoc quidem. Neque enim fas est, desperare de deo, quem ideo colas, quia potentem putes. Nam quomodo uindicare iniuriam colentis se potest, si suam non potest? Libet igitur, ex his quærere, cui potissimum præstare se putent, cogendo inuitos ad sacrificium. Ipsis'ne, quos cogunt? at non est beneficium, quod ingeritur recusanti: sed consulendum est etiam nolentibus; quando quid sit bonum, nesciunt. Cur ergo tam crudeliter uexant, cruciant, debilitant, si saluos uolunt? aut unde pietas tam impia, ut eos miseris modis aut perdant, aut inutiles faciant, quibus uelint esse consultum? An uero dijs præstant? at non est sacrificium, quod exprimitur inuito. nisi enim sponte, atque ex animo fiat, execratio est; cum homines proscriptione, iniurijs, carcere, tormentis adacti, faciunt. Si dij sunt isti, qui sic coluntur; uel propter hoc solum colendi non sunt, quòd sic coli

uolunt; digni scilicet detestatione hominum, quibus cũ lachrymis, cum gemitu, cũ sanguine de membris omnibus fluente libatur. At nos contra, non expetimus, ut deum nostrum; q est omnium uelint, nolint; colat aliquis inuitus; nec, si non coluerit, irascimur. Confidimus enim maiestati eius, qui tam contemptum sui possit ulcisci, q̃ seruorum suorum labores, & iniurias. Et ideo cum tam nefanda perpetimur, ne uerbo quidem reluctamur. sed Deo remittimus ultionem; non ut ij faciũt, qui defensores se esse deorum suorum uideri uolunt, et saeuiunt efferate aduersus non colentes. Ex quo intelligi datur, quàm non sit bonum, Deos colere; quoniam bono potius adducendi homines ad bonum fuerant, nõ malo. Sed quia illud malum est, etiam officium eius bono caret. At enim puniendi sunt, qui destruunt religiones. Num peius nos destruimus, q̃ natio Aegyptiorum? qui turpissimas bestiarum, ac pecudum figuras colunt; quaedam etiam pudenda dictu tanquam Deos adorant. Num peius quàm ijdem ipsi? qui, cum Deos colere se dicant, tamen eos publice, turpiterq; derident; de quibus etiam mimos agi cum risu, & uoluptate patiuntur. Qualis haec religio, aut quanta maiestas putanda est, quae adoratur in templis, illuditur in theatris? Et qui haec fecerint, non poenas uiolati numinis pendunt, sed honorati etiam, laudatiq; discedunt. Num peius nos destruimus, quàm quidã philosophi, qui omnino nullos deos esse aiunt; sed omnia sua sponte nata; omnia fortuitu fieri, quae geruntur? Num peius q̃ epicurei, qui esse quidẽ Deos, sed curare quicquam negant; neq; irasci eos, neq; gratia commoueri? Quibus

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

dictis utiq; persuadent colẽdos omnino non esse. siquidem nec colentes respiciunt, neque non colentibus irascuntur. Praeterea cũ contra metus disserunt, nihil aliud efficere conantur, quàm ut nemo Deos timeat: Et haec tamen ab hominibus & audiuntur libenter, & disseruntur impune. Non ergo ideo aduersus nos insaniunt, quia dij non coluntur à nobis; à multis enim non coluntur; sed quia ueritas penes nos est, quae (ut est uerissime dictum) odium parit. Quid igitur existimabimus, nisi nescire illos, quid patiantur? Perciti enim perferuntur caeco, & irrationabili furore; quem nos uidemus, illi nesciunt. Non enim ipsi homines persequuntur, qui causam, cur irascantur innocentibus, non habent: sed illi spiritus contaminati, ac perditi, quibus ueritas & nota est, & inuisa; insinuant se mentibus eorum, & instigant nescios in furorem. Hi enim, quandiu pax est in populo Dei, fugitant iustos, & pauent: et cum corpora hominum occupant, animasq; diuexãt; adiurantur ab his, & nomine Dei ueri fugantur. Quo audito tremunt, exclamant, & uri se, uerberariq; testantur; & interrogati, qui sint, quando uenerint, quomodo in hominem irrepserint, confitentur. sic extorti, & excruciati uirtute diuini nominis exulant. propter haec uerbera, & minas, sanctos, & iustos uiros semper oderunt. Et quia per se nocere his nihil possunt; publicis eos odijs persequuntur, quos sibi graues sentiunt; exercentq; saeuitiam, quamuiolentissime possunt; ut aut eorum fidem minuant per dolorem; aut, si id efficere non quiuerint, auferant omnino de terra; ne sint, qui possint eorum nequitiam coërcere. Non me fugit, quid

responderi e contrario possit. Cur ergo Deus ille singularis, ille magnus, quem rerum potentem, quem dñm omnium confiteris, hæc fieri patitur; nec cultores suos aut uindicat, aut tuetur? Cur deniq; qui eũ non colunt, & opulenti, & potentes, & beati sunt; & honoribus, regnóq; potiuntur; eósq; ipsos ditioni suæ, ac potestati subiectos habent? Reddenda & huius rei ratio est, ne qd remaneat erroris. Nã in primis hæc causa est, cur existimetur religio Dei uim non habere; ꝙ inducuntur homines specie terrenorũ, ac præsentium bonorũ, quæ ad curã mentis nullo modo pertinent. quibus quia carere iustos uident, & affluere iniustos: & dei cultum inanẽ arbitrantur, in quo inesse illa nõ cernunt; & Deorum ritus æstimant ueros, qm̃ cultores eorum & diuitijs, & honoribus, & regnis fruantur. Verum ij, qui sunt in hac existimatione, non perspiciunt altius uim, rationemq; hominis; quæ tota nõ in corpore, sed in mente est. Nihil .n. uident amplius, q̃ uidetur corpus scilicet; quod, q̃a uidetur oculis, manúq; tractabile est; imbecillũ, fragile, mortale est; cuius sunt illa omnia bona, quæ cupiditati, ac miraculo sunt, opes, honores, imperia; qm̃ corpori afferunt uoluptates; & ideo tam caduca sunt, quàm corpus ipsum. Animus uero, in quo solo est homo; quoniam subiectus oculis non est; nec bona eius aspici possunt, quæ in sola uirtute sunt posita; et ideo tam stabilis, & constans, & perpetuus sit, necesse est, sicut ipsa uirtus, in qua est animi bonum. Lõgum est, uniuersas uirtutis species promere; ut de singulis doceam, quàm necesse sit, sapientem, ac iustum uirum longe ab illis omnibus bonis abhorrere. quibus quia fruuntur

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

iniusti, Deorum cultus ueri, & efficaces esse creduntur. Quod ad præsentē pertinet quæstionem, satis est, si ex una uirtute id probemus, quod intendimus. Nempe magna, & præcipua uirtus est patientia; quam pariter et uulgi uoces publicæ, & philosophi, & oratores summis laudibus celebrant. Quòd si negari nō potest, qn summa sit uirtus; necesse est, iustum, & sapientem uirum in potestate esse hominis iniusti, ut capiat patientiam. Patientia est enim malorum, quæ aut inferuntur, aut accidunt, cum æquanimitate perlatio. Ergo iustus, ac sapiens, quia uirtutem capit, habet in se patientiam; qua carebit omnino, si nihil patietur aduersi. Contra, qui in rebus prosperis agit, impatiens est, & uirtute maxima caret. Impatientem dico, quia nihil patitur. Innocentiā quoq; seruare non potest. quæ & ipsa iusto, & sapienti uiro propria uirtus est. Sed & nocet sæpe, & concupiscit aliena; & rapit, quæ cupierit, per iniuriam; quia uirtutis expers, uitio, peccatoq; subiectus est. Dominari affectat in liberos; quia temperantiam non habet; & fragilitatis oblitus, animo insolenter elato tumet. Inde iniusti, ac Deū nesciētes, et diuitijs, & potentia, & honoribus florent. Hæc n. cuncta, iniustitiæ præmia sunt; quia et perpetua esse nō possunt; & per cupiditatē, uiolentiamq; quæruntur. Iustus uero, ac sapiens, quia illa omnia, humana (ut est à Lælio dictum) sua bona, diuina iudicat; nec alienum quicq̄ concupiscit, neque cōtra ius humanitatis lædat omnino; nec ullam potentiā, honoremúe desyderat, ne cui faciat iniuriam. Scit enim cunctos ab eodem Deo, & eadem conditione generatos, iure fraternitatis esse coniunctos. Sed et suo conten-

tus, & paruo; quia fragilitatis suæ memor, non amplius quærit, q̃ unde uitam sustentet; & ex eo ipso, q̃d habuerit, impertit etiam non habenti, quia pius est. pietas etiam summa uirtus est. Accedit eò, ꝙ uoluptates caducas, uitiosasq́; contemnit, quarum causa opes appetuntur, quoniam continẽs est, ac libidinum uictor. Idem nihil timoris, atq; insolentiæ gerens, non extollit se altius, nec erigit superbum caput; sed placidus, & concors, & comis, & planus est, quia conditionem suã nouit. Cum ergo iniuriam nulli faciat; nec aliena cupiat; nec sua quoq;, si ui auferantur, defendat, cũ sciat etiam illatam iniuriam moderate ferre, quia uirtute præditus est: necesse est, iustum hominem subiectum esse iniusto, & contumelijs affici ab insipiente sapientem; ut & ille peccet, quia iniustus est; & hic in seruitutem abeat, quia iustus est. Siquis autem uolet scire plenius, cur malos, & iniustos, Deus, potentes, beatos, & diuites fieri sinat; pios contra humiles, miseros, inopes esse patiatur: sumat eum Senecæ librũ, cui titulus est, Quare bonis uiris multa mala accidant, cum sit prouidentia. in quo ille multa, non plane imperitia seculari, sed sapiẽter, ac pene diuinitus elocutus est. Deus, inquit, homines pro liberis habet; sed corruptos, & uitiosos, luxuriose, ac delicate patitur uiuere, quia non putat emendatione sua dignos. Bonos autem, quos diligit, castigat sæpius, et assiduis laboribus ad usum uirtutis exercet; nec eos caducis, ac mortalibus bonis corrumpi, ac deprauari sinit. Vnde nemini mirũ debet uideri, si pro nostris sæpe delictis castigamur à Deo. Immo uero, cum uexamur, ac premimur, tum maxime gratias agimus indulgen-

tissimo patri; quod corruptelam nostram non patitur longius procedere; sed plagis, ac uerberibus emendat. Ex quo intelligimus, esse nos Deo curæ; quibus quoniam peccamus, irascitur. Nam cum posset populo suo et opes, & regna largiri, sicut dederat ante Iudæis; quorum nos successores, ac posteri sumus: idcirco eum uoluit sub aliena ditione, atque imperio degere, ne rerum prosperarum felicitate corruptus, in luxuriam laberetur, ac Dei præcepta contemneret; sicut illi maiores nostri, qui sæpe terrenis, ac fragilibus his bonis eneruati, aberrarunt à disciplina; & legis uincula ruperunt. prouidit ergo, quatenus cultoribus suis præstaret quietem, si mandata seruassent; & tamen eos emendaret, si præceptis non obtemperassent. Itaque ne tam corrumperentur otio, quam patres eorum licentia; premi eos uoluit ab ijs, in quorum manibus eos collocauit; ut & labantes confirmet; & corruptos, ad fortitudinem reparet; & fidos experiatur, ac tentet. Quomodo enim potest imperator militum suorum probare uirtutem, nisi habuerit hostem? Et illi tamen aduersarius exurgit inuito; quia mortalis est, et uinci potest. Deo autem quia repugnari non potest, ipse aduersarios nomini suo excitat; non qui contra ipsum Deum pugnent, sed contra milites eius; ut deuotionem, ac fidem suorum uel probet, uel corroboret; donec pressuræ uerberibus defluentem corrigat disciplinam. Est & alia causa, cur aduersum nos persecutiones fieri sinat; ut Dei populus augeatur. Nec est difficile mōstrare, cur, aut quomodo fiat. Primum, fugantur à Deorū cultibus plurimi, odio crudelitatis. qui enim talia sacrificia nō horreant? Deinde placet quibusdam uirtus,

ac fides ipsa. Nonnulli suspicantur, Deorum cultum nō sine causa malum putari à tam multis hominibus, ut emori malint, quàm id facere; quod alij faciunt, ut uiuant. Aliqui cupiunt scire, quidnam sit illud bonum, quod ad mortem usq; defenditur; quod omnibus, quae in hac uita, iucunda sunt, & chara, praefertur; à quo nec bonorum, nec lucis amissio, nec dolor corporis, nec uiscerum cruciamenta deterrent. Valent haec plurimum; sed illae maxime causae nostrorum numerum semper auxerũt. Audit circunstans populus, inter ipsa tormenta dicentes, non sacrificare se lapidibus humana manu factis, sed Deo uiuo, qui sit in coelo. Multi hoc uerum esse intelligunt, & in pectus admittunt. Deinde, ut fieri solet in rebus incertis, dum inter se inuicem quaerunt, quae sit huius perseuerãtiae causa; multa, quae ad religionem pertinent, diuulgata, ac per rumorem uicissim aucupata, discuntur: quae quia bona sunt, placeant, necesse est. Praeterea, ultio consecuta, sicut semper accidit, ad credendum uehementer impellit. Ne haec quidem leuis causa est; quòd immundi daemonum spiritus, accepta licentia, multorum se corporibus immergunt; quibus postea eiectis, omnes, qui resanati fuerint, adhaereant religioni, cuius potentiam senserunt. Hae tot causae in unum collatae, magnam Deo multitudinem mirabiliter acquirunt. Quicquid ergo aduersum nos mali, principes moliuntur, fieri ipse permittit. Et tamen iniustissimi persecutores, quibus Dei nomen contumeliae, ac ludibrio fuit; non se putent impune laturos, quia indignationis aduersus nos eius, quasi ministri fuerunt. Punientur enim iudicio Dei, qui accepta

potestate supra humanum modum fuerint abusi; et insultauerint etiam Deo superbius; eius'q; nomen æternum, uestigijs suis subiecerint, impie, nefarie'q; calcandum. Propterea uindicaturum se in eos celeriter pollicetur, & exterminaturum bestias malas de terra. Sed idem, q̃uis populi sui uexationes & hic in præsenti soleat uindicare; tamen iubet, nos expectare patienter illum cœlestis iudicij diem, quo ipse pro suis quenq; meritis aut honoret, aut puniat. Quapropter non sperent sacrilegæ animæ, contemptos, et inultos fore, quos sic obterunt. Veniet ueniet rabiosis, & uoracibus lupis merces sua; qui iustas, & simplices animas, nullis facinoribus admissis, excruciauerunt. Nos tantummodo laboremus, ut ab hominibus nihil aliud in nobis, nisi sola iustitia puniatur. Demus operam totis uiribus, ut mereamur à Deo simul & ultionem passionis, & præmium.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

L. COELII LACTANTII FIRMIANI DIVINARVM INSTITVTIONVM, ADVERSVS GENTEIS, LIBER SEXTVS, DE VERO CVLTV AD CONSTANTINVM IMPERATOREM.

QVod erat officium suscepti muneris, diuino spiritu instruente, ac suffragante ipsa ueritate compleuimus. Cuius asserendæ, atq; illustrandæ causam mihi & scientiam, & fides, et ipse Dominus noster imposuit: sine quo nec sciri quicquam potest, nec explicari. Venio nũc ad id, quod est summum operis huius, & maximum; ut doceam quo ritu, quó ue sacrificio Deum coli oporteat. Id enim est hominis officium; in eóq; solo summa rerum, & omnis beatæ uitæ ratio consistit: quandoquidem propterea ficti, & inspirati ab eo sumus, nó ut cœlum uideremus, & solem (quod Anaxagoras putauit) sed ut artificem solis, & cœli Deum pura, & integra mente coleremus. Quamuis autem præcedentibus libris, pro ingenij mediocritate defenderim ueritatem; tamen ex ritu quoq; ipso elucere uel maxime potest. Nihil enim, sancta, et singularis illa maiestas, aliud ab homine desyderat, quàm solam innocentiam: quam siquis obtulerit Deo; satis pie, satis religiose litauit. Homines autem neglecta iustitia, cum sint omnibus flagi-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

tijs, ac sceleribus inquinati, religiosos se putant, si templa, ac aras, hostiarum sanguine cruentauerint; si focos odorati, ac ueteris uini profusione madefecerint. Quin etiam sacras dapes apparant; & exquisitas epulas, quasi aliquid inde libaturis offerunt. Quicquid aspectu rarum, quicquid opere, aut odore pretiosum est, id gratum esse dijs suis non ex aliqua diuinitatis ratione, quam nesciunt, sed ex suis cupiditatibus iudicant; nec intelligunt, terrenis opibus Deum non indigere. Nihil enim sapiunt, nisi terram; bonaq;, & mala, solius corporis sensu, & uoluptate perpendunt. Huius arbitrio, ut religionem põderant, sic totius uitæ suæ acta disponunt. Et quoniam se semel à cœli contemplatione auerterunt, sensum'q; illum cœlestem corpori mancipauerunt; libidinibus frena permittunt; tanquam secum ablaturi uoluptatem, quam momentis omnibus capere festinant; cum animus ministerio corporis, nõ corpus ministerio animi uti debeat. Iidem maximum bonum iudicant opes. quas si bonis artibus assequi non possunt, malis assequuntur; fraudant; rapiunt; spoliant; insidiantur; abiurant. nihil deniq; moderati, aut pensi habent, dummodo auro coruscent; argento, gemmis, uestibus fulgeant; auidissimo uentri opes ingerant; stipati familiarium gregibus, per dimotum populum semper incedant. Sic addicti, & seruientes uoluptatibus, uim, uigorem'q; mentis extingunt; & cum uiuere se maxime putant, ad mortem concitatissime properant. Nã, sicut in secundo libro docuimus; cœli ratio in animo, terræ autem in corpore est. qui bona negligunt animi, & corporis appetunt; in tenebris, ac morte uersan-

tur, quae sunt terrae, atq; corporis; quia uita, & lumen à coelo est; cuius quoniam expertes sunt, corpori seruiendo, longe absunt ab intellectu rerum diuinarum. Eadem miseros ubiq; caecitas premit. sicut enim qui sit uerus Deus, ita qui sit uerus cultus, ignorant.

Mactant igitur opimas, ac pingues hostias Deo quasi esurienti; profundunt uina tanquam sitienti; accendũt lumina uelut in tenebris agenti. Quòd si suspicari, aut percipere animo possent, quae sint bona illa coelestia; quorum magnitudinẽ, terreno adhuc corpore obuoluti, sensu capere nó possumus: iam se cum his officijs inanibus, stultissimos esse cognoscant. Vel si coeleste lumen, quod dicimus solem, contemplari uelint; iam sentiant, quòd non indigeat lucernis eorum Deus; qui ipse in usum hominis tam clarã, tam candidã lucem dedit. et tamen cũ in tam paruo circulo, qui propter longinquitatem, non amplius, q̃ humani capitis uidetur habere mensurã, tantum sit fulgoris, ut eum mortaliũ luminũ acies non queat contueri; & si paulisper intenderis, hebetatos oculos caligo, ac tenebrae consequantur: q̃d tandem luminis, quid claritatis apud ipsum Deum, penes quem nulla nox est, esse arbitremur? qui hãc ipsam lucem sic moderatus est, ut neq; nimio fulgore, neq; calore uehementi noceret animantibus, tantumq; istarũ rerum dedit ei, quantũ aut mortalia corpora pati possunt, aut frugum maturitas postularet. Num igitur mentis suae compos putandus est, qui authori, & datori luminis, candelarum, ac cerarum lumen offert pro munere? Aliud uero ille à nobis exigit lumen, & quidem non fumidum, sed (ut ait poëta) liquidum, atque clarum,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

mentis scilicet; propter quod à poëtis φῶς nuncupatur; quod exhibere non potest, nisi qui Deum agnouerit. Illorum autem Dij, quia terreni sunt, egent luminibus, ne in tenebris sint. quorum cultores, quia cœleste nihil sapiunt; etiam religiones, quibus deseruiunt, ad terram reuocant. In ea enim lumine opus est; quia ratio eius, & natura tenebrosa est. Itaq; dijs nõ cœlestem sensum, sed humanum potius attribuũt. ideóq; illis necessaria, & grata credunt esse, quæ nobis; quibus aut esurientibus, opus est cibo; aut sitientibus, potu; aut ueste, algentibus; aut cum sol decesserit, lumine, ut uidere possimus. Nullis igitur ex rebus tam probari, et intelligi potest, Deos istos, cum aliquando uixerint, mortuos esse, quàm ex ipso ritu, qui est totus è terra. Quid enim cœlestis in se boni potest habere pecudum sanguis effusus, quo aras inquinant? nisi forte Deos existimant eo uesci, quod homines aspernantur attingere. Et quisquis illis hanc saginam præstiterit, quamuis ille grassator, adulter, ueneficus, paricida sit; beatus, ac felix erit. Hũc diligunt, hunc tuentur, huic omnia, quæ optauerit, præstant. Merito ergo Persius huiuscemodi superstitiones suo more deridet.

-Qua tu (inquit) mercede Deorum
Emeris auriculas; pulmone, & lactibus unctis?

Sentiebat uidelicet, non carne opus esse ad placandam cœlestem maiestatem, sed mente sancta, et iusto animo, & pectore (ut ipse ait) quod naturali sit honestate generosum. Hæc est religio cœlestis, non quæ cõstat ex rebus corruptis, sed quæ uirtutibus animi, qui oritur è cœlo. Hic uerus est cultus; in quo mens colentis, seipsam

Deo immaculatam uictimã sistit. Id autem ipsum quomodo consequendum, quomodo præstandum sit, docebit huius libri disputatio. Nihil enim tam præclarum, hominiq; conueniens potest esse, quàm erudire homines ad iustitiã. Apud Ciceronem Catulus in Hortensio philosophiam rebus omnibus præferens, malle se dicit uel unum paruum de officio libellum, quàm longam orationem pro seditioso homine Cornelio. Quæ sententia non utiq; Catuli, qui fortasse illud non dixit, sed Ciceronis est putanda, qui scripsit. Credo ut libellos, quos de officijs erat scripturus, commendaret: in quibus ipsis, nihil esse testatur in omni philosophia melius, & fructuosius, q̃ præcepta uitæ dare. Quòd si hoc illi faciũt, quibus non est ueritas cognita; quanto magis nos facere debemus, qui à Deo eruditi, et illuminati, possumus uera præcipere? nec tamen sic docebimus, ut quasi prima uirtutis elementa tradamus, quod est infinitum; sed tanquam docendum susceperimus eum, qui apud illos iam perfectus esse uideatur. Manentibus enim præceptis eorum, quæ solent ad probitatem recte dari, ignota illis superstruemus, ad perficiendam, consumandamq; iustitiam, quam non tenent. Ea uero, quæ possunt cum illis esse communia, prætermittam; ne quid ab ijs uidear mutuari, quorum errores coarguere, atq; aperire decreuerim. Duæ sunt uiæ Constantine Imp. per quas humanam uitam progredi necesse est; una, quæ in cœlum ferat; altera, quæ ad inferos deprimat; quas et poëtæ in carminibus, & philosophi in disputationibus suis induxerunt. Et quidem philosophi alteram uirtutum esse uoluerunt, alteram uitiorum; eamq;, quæ sit

assignata uirtutibus, primo aditu esse & arduam, & cõfragosam; in qua siquis difficultate superata, in summum eius euaserit, habere eum de cætero planum iter, lucidum, amœnumq; campum, & omnes laborũ suorum capere fructus uberes, atq; iucundos. Quos autem primi aditus difficultas deterruerit; eos in eam uitiorũ uiam labi, atq; deflectere, quæ primo ingressu sit quasi amœna, multoq; tritior: deinde cum in eã paulo ulterius processerint, amœnitatis eius speciem repente subduci: exoriri autem uiam præcipitem, nunc saxis asperam, nunc obductam sentibus, nunc gurgitibus intercisam, uel torrẽtibus rapidam, ut laborare, hærere, labi, cadere sit necesse. Quæ omnia eo proferuntur, ut appareat, in uirtutibus capiendis, labores esse maximos; in perceptis autem, maximos fructus, et solidas, atq; incorruptas uoluptates: uitia uero quibusdam delinimentis naturalibus illicere animos hominũ; & inanium iucunditatum specie captos, ad acerbas amaritudines, miseriasq; perducere. Sapiẽs prorsus disputatio, si uirtutum ipsarũ formas, atq; terminos scirent. Non. n. didicerãt, uel quæ sint, uel quid eas mercedis à Deo maneat; quod nos his duobus libris docebimus. Hi uero, quia ignorabant, aut dubitabãt, animas hominũ immortales esse: & uirtutes, et uitia terrenis honoribus, aut pœnis æstimauerunt. Omnis ergo hæc de duabus uijs disputatio, ad frugalitatẽ, ac luxuriã spectat. Dicunt. n. humanæ uitæ cursum. Y. literæ esse similẽ; quòd unusquisq; hominũ, cum primũ adolescentiæ limen attigerit, & in eum locum uenerit, partes ubi se uia findit in ambas; hæreat nutabundus, ac nesciat in quam se partem po-

tius inclinet. Si ducem nactus fuerit, qui dirigat ad meliora titubantem; hoc est, si aut philosophiam didicerit, aut eloquentiam, aut aliquid honestæ artis, quo euadat ad bonam frugem; quod fieri sine labore maximo non potest: honestam, ac copiosam uitã, disputant, peracturum: Si uero doctorem frugalitatis non inuenerit; in sinistram uiam, quæ melioris speciem mentiatur, incedere; idest, desidiæ, inertiæ, luxuriæ se tradere; quæ suauia quidem uidentur ad tempus, uera bona ignoranti; pòst autem amissa omni dignitate, ac re familiari, in omnibus miserijs, ignominiaq; uicturum. Ad corpus ergo, & ad hanc uitam, quam in terra ducimus, fines earum uiarum retulerunt. Poëtæ fortasse melius, qui hoc biuium apud inferos esse uoluerunt. Sed in eo falluntur; quòd eas uias mortuis proposuerunt. Vtriq; ergo uere, sed tamen utriq; non recte; quia oportuit, uias ipsas ad uitam, fines earũ ad mortem referri. Nos igitur melius, & uerius, qui duas istas uias, cœli, et inferorum esse dicimus; quia iustis immortalitas, iniustis pœna æterna proposita est. Quomodo autem uitæ istæ uel in cœlum tollant, uel ad inferna præcipitent, explicabo; aperiamq;, quæ sint uirtutes, quas philosophi nescierunt: tum, earum quæ sint præmia; simul etiam quæ sint uitia, quæue eorum supplicia, monstrabo. Nam fortasse aliquis expectet, ut separatim de uitijs, ac uirtutibus dicam; cum de bono, aut malo disserentibus nobis, etiã quod est contrariũ possit intelligi. Siue enim uirtutes inferas; uitia, sua sponte decedent. siue etiam uitia eximas; uirtutes ultro subibũt. Sic bonorum, ac malorum constituta natura est, ut se

inuicem semper oppugnent, semper expellant. ita fit, ut neq; uitia detrahi sine uirtutibus possint, nec uirtutes inseri sine detractione uitiorum. Has igitur uias longe aliter inducimus, q̃ à philosophis induci solent: Primũ, quòd utriq; præpositum esse dicimus ducem, utrũq; immortalem: sed alterũ honoratum, qui uirtutibus, ac bonis præsit; alterum damnatum, qui uitijs, ac malis. Illi autem in dexteriore tantum uia ducem ponunt, neque unum, neq; perpetuum. Siquidem quemlibet doctorem bonæ artis inducunt, qui à desidia reuocet homines, et frugi esse doceat. Sed neq; ingredi faciunt in eam uiam, nisi pueros, et adolescentes; uidelicet q; artes discantur in his ætatibus. Nos autem, omnis sexus, & generis, et ætatis, in hoc cœleste iter inducimus: quia Deus, qui eius uiæ dux est, immortalitatem nulli homini nato negat. Forma quoq; ipsarum uiarum non ita est, ut illi putauerunt. Quid enim opus est. Y. litera in rebus contrarijs, atq; diuersis? Sed altera illa melior, conuersa est ad solis ortum; altera illa deterior, ad occasum: quoniã qui ueritatem, ac iustitiam sequitur, is accepto immortalitatis præmio, perenni luce potietur: qui autem ab illo malo duce illectus prætulerit uitia uirtutibus, mendaciũ ueritati; necesse est, ad occasum, & tenebras deferatur. Describam igitur utranq;, & earum proprietates, habitusq; monstrabo. Vna est itaq; uirtutis, ac bonorum uia, quæ fert non in Elysios campos (ut poëtæ loquuntur) sed ad ipsam mundi arcem.

–At læua, malorum
Exercet pœnas, & ad impia tartara mittit.

est enim criminatoris illius, qui prauis religionibus in–

stitutis, auertit homines ab itinere cœlesti, & in uiam perditionis inducat. Cuius uiæ species, & figura sic est composita in aspectu, ut plana, & patens, & omni genere florũ, atq; fructuum delectabilis esse uideatur. in ea enim posuit Deus omnia, quæ pro bonis habentur in terra; opulentiam dico, honorem, quietem, uoluptatem, illecebras omnes: sed cum his pariter iniustitiam, crudelitatem, superbiam, perfidiam, libidinem, cupiditatem, discordiam, ignorantiam, mendacium, stultitiam, cæteraq; uitia. Exitus autem huius uitæ talis est. Cum uentum fuerit ad extremum, unde iam regredi non licet; cum omni sua pulchritudine tam subito præciditur, ut non ante quis fraudem prospicere possit, quàm præcipitatus in altitudinem profundam cadat. Quisquis.n. præsentium bonorum specie captus, et in his consequẽdis, ac fruendis occupatus, non præuiderit ea, quæ post mortem secutura sunt; séq; à Deo auerterit: is uero ad inferos deiectus, in æternam damnabitur pœnam. Via uero illa cœlestis, difficilis, & cliuosa proposita est, uel spinis horrentibus aspera, uel saxis extantibus impedita; ut cum summo labore, ac pedum tritu, cumq; magna cadendi solicitudine sit cuiq; gradiendum. In hac posuit iustitiam, temperantiam, patientiam, fidem, castitatem, abstinentiam, concordiam, scientiam, ueritatẽ, sapientiã, cæterasq; uirtutes: sed simul cum his paupertatem, ignominiam, laborem, dolorem, amaritudines omnes. Quisquis enim spem suam porrexerit longius, & meliora maluerit; carebit his terræ bonis; ut expeditus, ac leuis difficultatẽ uiæ superet. Nec enim potest, qui se apparatu regio circundederit, aut diuitijs onera-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

uerit, angustias illas uel ingredi, uel tenere. Vnde intelligitur, iccirco malis, & iniustis facilius prouenire, quæ cupiant; quia prona, & decliuis est eorum uia: bonis autem, quæ optent, difficile procedere; quia difficili, & arduo itinere gradiuntur. Iustus ergo, qm̃ durum, asperumq; iter ingressus est, contemptui, derisui, odio sit, necesse est. Omnes. n. quos cupiditas, aut uoluptas præcipites trahit, inuidẽt ei, qui uirtutẽ capere potuit; & iniq; ferunt, id habere aliquẽ, quod ipsi nõ habent. Erit itaq; pauper, humilis, ignobilis, subiectus iniuriæ; & tamen oĩa, quæ amara sunt, perferens. Et si patientiam iugem, ad summũ illum gradum, finemq; perduxerit, dabitur ei corona uirtutis; & à Deo pro laboribus, quos in uita propter iustitiã pertulit, immortalitate donabitur. Hæ sunt uiæ, quas Deus humanæ uitæ assignauit; in quibus singulis & bona ostendit, & mala, sed ordine præpostero, atq; conuerso. In una enim monstrauit tẽporalia prius mala cũ æternis bonis; qui est ordo melior: in altera, temporalia prius bona, cum æternis malis; q̃ est ordo deterior: ut quicunq; præsentia mala cũ iustitia delegerit; maiora, & certiora cõsequatur bona, q̃ fuerunt illa, quæ spreuit: quisquis autem præsentia bona præposuerit iustitiæ; in maiora, et longiora incidat mala, q̃ fuerunt illa, quæ fugit. Hæc enim uita temporalis, quia breuis est; iccirco & bona eius, & mala, breuia sint, necesse est. Illa uero spiritalis, quæ huic terrenæ contraria est; quoniã sempiterna est; iccirco & bona eius, & mala sempiterna sunt. Ita fit, ut & bonis breuibus mala æterna, & malis breuibus bona æterna succedant. Itaq; cum simul proposita

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

sint homini bona, et mala; considerare unumquenq; secum decet, quanto satius sit, perpetuis bonis mala breuia pensare; q̃ pro breuibus, et caducis bonis mala perpetua sustinere. Nã sicut in hoc seculo, cum est propositum cum hoste certamen, prius laborandum est, ut sis postmodum in otio; esuriendum; sitiendum; æstus, frigora perferenda; humi quiescendum; uigilandum; periclitandum est, ut saluis pignoribus, & domo, & re familiari, & omnibus pacis, ac uictoriæ bonis perfrui possis: sin autem præsens otium malueris, quàm laborem; malum tibi maximum facias, necesse est: præoccupabit enim aduersarius non resistentem; uastabuntur agri; diripietur domus; in prædam uxor, ac liberi uenient; & tu ipse interficiere, aut capiere: quæ omnia ne accidant, præsens commodum differendum est, ut maius, longius'q; pariatur: Sic in omni hac uita, quia nobis aduersarium Deus reseruauit, ut possemus capere uirtutem; omittenda est præsens uoluptas, ne hostis opprimat; uigilandum, stationes agendæ, militares expeditiones obeundæ, fundendus ad ultimum cruor, omnia deniq; amara, & grauiora, patienter ferenda; eo quidẽ promptius, quo nobis Imperator noster Deus præmia pro laboribus æterna constituit. Et cum in hac terrena militia, tantum homines laboris exhauriant, ut ea sibi pariant, quæ possunt eodem modo perire, quo parta sunt; certe nobis nullus labor est recusandus, quibus id acquiritur, quod nullo modo possit amitti. Voluit enim Deus, qui homines ad hanc militiam genuit, expeditos in acie stare; & intentis acriter animis, ad unius hostis insidias, uel aptos impetus uigilare; q̃ nos,

sicut periti, & exercitati duces solent, uarijs artibus captat, pro cuiusq; natura, & moribus sæuiens. Alijs.n. cupiditatem insatiabilem immittit; ut opibus suis tanquam compedibus illigatos, à uia ueritatis excutiat. Alios inflammat iræ stimulis; ut ad nocendum potius intentos, à Dei contemplatione detorqueat Alios immoderatis libidinibus immergit; ut uoluptati, & corpori seruientes, ad uirtutem respicere non possint. Alijs uero inspirat inuidiã, ut suis ipsi tormentis occupati, nihil cogitẽt aliud, nisi eorũ, quos oderint, felicitatẽ. Alios inflammat ambitionibus. Ii sunt, qui ad gerendos magistratus omnem uitæ suæ operã, curamq; conuertũt; ut fastos signent, & annis nomen imponant. Quorundam cupiditas tendit altius; non ut prouincias temporali gladio regant; sed ut infinita, & perpetua potestate Dominos se dici uelint uniuersi generis humani. Quos autem pios uiderit, uanis implicat religionibus, ut impios faciat. Iis uero, qui sapientiam quærunt, philosophiam in oculos impingit; uti specie lucis excæcet; nequis comprehendat, ac teneat ueritatem. Sic hominibus obstruxit aditus omnes, et obsepsit uias, publicis lætus erroribus. quos ut discutere possemus, ipsumq; authorem malorũ uincere, illuminauit nos Deus, & armauit uera, cœlestiq; uirtute; de qua nunc mihi disserendum est.

Sed prius quàm singulas uirtutes exponere incipiã, determinanda est ipsa uirtus; quam nõ recte philosophi definierunt, quid esset, aut in quibus rebus; quid operis, quid habeat officij. Nomen itaq; solum retinuerunt; uim uero, & rationem, & effectum perdiderunt. Quæcunq; autem in definitionem uirtutis so-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

lent dicere, paucis uersibus colligit, & enarrat Lucilius. quos malo equidē ponere; ne, dum multorum sententias refello, sim longior, quàm necesse est.

Virtus Albine est, pretium persoluere uerum;
Queis inuersamur, queis uiuimus rebus adesse.
Virtus est hominis, scire id, quod quæq; habeat res.
Virtus, scire, homini, rectum, utile, quid sit honestum,
Quæ bona, quæ mala item, q̄d inutile, turpe, inhonestū.
Virtus, quærendæ finem rei scire, modumq́;.
Virtus, diuitijs pretium persoluere posse.
Virtus, id dare, quod re ipsa debetur honori:
Hostem esse, atq; inimicum hominū, morumq́; malorū;
Contra, defensorem hominum, morumq́; bonorum;
Hos magnificere, his bene uelle, his uiuere amicum:
Commoda præterea patriæ sibi prima putare,
Deinde parentum, tertia iam, postremaq; nostra.

Ab ijs definitionibus, quas poëta breuiter comprehendit, M. Tullius traxit officia uiuendi, Panætium stoicū secutus; eaq; tribus uoluminibus inclusit. Hæc autem q̄ falsa sint, mox uidebimus; ut appareat, quātum in nos dignatio diuina contulerit, quæ nobis aperuit ueritatē. Virtutem esse dixit, scire, quid sit bonum, & malum; quid turpe, quid honestum; quid utile, quid minus. breuius facere potuit, si tantum bonum, ac malum diceret; quia nihil potest esse utile, uel honestum, quod non idem bonum sit; nihil inutile, ac turpe, quod non idem malum. Quod & philosophis uidetur; & idem Cicero in tertio supradicti operis libro ostendit. Verū scientia non potest esse uirtus; quia non est intus in nobis, sed ad nos extrinsecus uenit. Quod autem transire ab altero ad

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

alterum potest, uirtus non est; quia uirtus sua cuiq; est. Scientia igitur alieni beneficij est; quia posita est in audiendo. Virtus tota nostra est; quia posita est in uoluntate faciendi bona. Sicut ergo in itinere celerando nihil prodest, uiam nosse; nisi conatus, ac uires suppeditent ambulandi: ita uero scientia nihil prodest, si uirtus propria deficiat. Nam feré etiam ij, qui peccant, & si non perfecte, tamen quid sit bonum, & malum sentiunt; et quoties aliquid improbe faciunt, peccare se sciunt, & ideo celare nituntur. Sed cum eos, boni, & mali natura non fallat, cupiditate mala uincuntur, ut peccent; quia deest illis uirtus, idest cupiditas recta, & honesta faciendi. Ex hoc igitur apparet, aliud esse scientiam boni, maliq;; aliud uirtutem; quòd potest esse scietia sine uirtute, sicut in plurimis philosophorum fuit. In quo, quoniam recte, ad culpam pertinet, non fecisse, quæ scieris; recte uoluntas praua, & uitiosus animus, quem excusare ignoratio non potest, punietur. Ergo sicut uirtus non est, bonum, ac malum scire; ita uirtus est, bonum facere, malum non facere. Et tamen scientia sic cum uirtute coniuncta est, ut scientia præcedat uirtutem, uirtus sequatur scientiam; quia nihil prodest cognitio, nisi & actio subsequatur. Horatius igitur paulo melius.

Virtus est, uitium fugere; & sapientia prima,
Stultitia caruisse;

Sed inepte, quòd eā contrario terminauit; ut si diceret. Bonum est, quod malū non est. Cum enim quid sit uirtus, nescio; ne uitium quidem quid sit, scio. Vtrunq; igitur indiget definitione; q̄a natura rei talis est, ut utrūq; aut intelligi, aut non intelligi sit necesse. Verum nos fa-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

ciamus, quod ille debuit. Virtus est, iram cohibere; cupiditatem compescere; libidinem refrenare. id est enim, uitium fugere. Nam ferè omnia, quæ fiunt iniuste, atque improbe, ab his oriuntur affectibus. Si enim commotionis huius, quæ ira dicitur, impetus retundatur; omnes hominum contentiones malæ sopientur; nemo insidiabitur; nemo prosiliet ad nocendum. Item si cupiditas tẽperetur; nemo terra, mariq; grassabitur; nemo exercitum ducet, ut rapiat, & uastet aliena. Item si arbor libidinum comprimatur; omnis ætas & sexus retinebit suam sanctitatem; nemo quicquam pudendum aut patietur, aut faciet. Ergo uniuersa scelera, & flagitia, his commotionibus uirtute sedatis, ex hominum uita, moribusq; tollentur. Quæ sedatio commotionum, et affectuum hanc habet rationem, ut omnia recta faciamus. Omnis igitur uirtutis officium est, non peccare. quo profecto fungi non potest, qui Deum nescit: quoniam ignoratio eius, à quo bona oriuntur; imprudentẽ impingat in uitia, necesse est. Itaque ut breuius, & significantius utriusq; rei summa officia determinemus; scientia est, Deum nosse; uirtus, colere. in illo sapiẽtia, in hoc iustitia continetur. Dixi, quod erat primum, scientiam boni non esse uirtutem: deinde, quid sit uirtus, & in quo sit. Sequitur, ut id quoque ipsum, quid sit bonum, & malum, nescisse philosophos, breuiter ostendam; quod pene declaratum est libro tertio, cum de summo bono disputarem. Qui autem, quid esset summum, nescierunt; & in cæteris bonis, malisúe, quæ summa non sunt: errauerint, necesse est. quæ non potest uero iudicio examinare, qui fontem ipsum non te-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

net, unde illa descendunt. Fons autem bonorum Deus est; malorum uero ille. s diuini nominis semper inimicus, de quo sæpe diximus. Ab his duobus principijs bona, malaq; oriuntur. Quæ ueniunt à Deo, hanc habẽt rationem; ut immortalitatem parent; quod est summũ bonum: quæ autem ab illo altero; id habent officium; ut cœlestibus auocatum, terrenisq; demersum, ad pœnã interficiant sempiternam; quod est summum malum. Num igitur dubium est, quin illi omnes, quid esset bonum, & malum, ignorauerint, qui nec Deum, nec aduersarium eius scierint? Itaq; finem bonorum, ad corpus, & ad hanc breuem uitam retulerunt; quam scilicet solui, & occidere, necesse est: non sunt progressi ulterius. sed omnia eorum præcepta, et omnia, quæ inducunt, bona, terræ inhærent, & humi iacent; quoniã simul cum corpore, quod est terra, moriuntur. pertinẽt enim non ad uitam homini comparãdam, sed ad quærendas, uel augendas opes, honores, gloriam, potentiã; quæ sunt uniuersa mortalia, tam s. quàm ille, qui, ut ea sibi contingerent, laborauit. Hinc est illud. Virtus, quærendæ finem rei scire, modumq;. Præcipiunt enim quibus modis, & quibus artibus, res familiaris quærenda sit; quia uident male quæri solere. sed huiusmodi uirtus non est proposita sapienti. Nec enim uirtus est, opes quærere; quarũ neq; inuentio, neque possessio in nostra potestate est. Itaq; & quæstu, & obtentu faciliores sunt malis, quàm bonis. Non potest ergo uirtus esse in ijs rebus quærendis, in quarum contemptu, uis, ac ratio uirtutis apparet; nec ad ea ipsa transfugiet, quæ magno, ac excelso animo calcare, ac proterere gestit: neq;

sit neq; fas est, animam cœlestibus intentam bonis, ut hæc fragilia sibi comparet, ab immortalibus suis operibus auocari. Sed potissimum in ijs rebus comparandis, uirtutis ratio cõsistit, quas nobis nec homo ullus, nec mors ipsa possit auferre. Cum hæc ita se habeant; illud, quod sequitur, uerum est. Virtus, diuitijs pretium persoluere posse. Qui uersus idẽ fere significat, quod primi duo. sed neq; ipse, neq; quisquam philosophorum scire potuit, pretium ipsum uel quale, uel quod sit. Id enim poëta, & illi omnes, quos secutus est, putauerunt, recte opibus uti, hoc est, frugi esse; nõ instruere conuiuia sumptuose; nec largiri temere; non effundere; in res superuacuas, aut turpes rem familiarem. Dicet aliquis fortasse. Quid tu? negas' ne hanc esse uirtutem? non equidẽ nego. contraria enim uidear probare si negem. Sed ueram nego; quia non sit illa cœlestis, sed tota terrena; quandoquidem nihil efficit, nisi quod remaneat in terra. Quid sit autem recte opibus uti, & qui sit ex diuitijs fructus petendus, declarabo apertius, cum de pietatis officio loqui cœpero. Iam cætera, quæ sequuntur, nullo modo uera sunt. Nam improbis inimicitias indicere, aut bonorum defensionem suscipere, potest cũ malis esse commune. Quidam enim probitate ficta, uiam sibi ad potentiam muniunt, faciunt'q; multa, quæ boni solent; eo quidem promptius, quòd fallendi gratia faciunt. Vtinam'q; tam facile esset præstare, quàm facile est simulare bonitatem. Sed ij, cum esse cœperint propositi, ac uoti sui compotes, & summum potentiæ gradũ ceperint; tum uero simulatione deposita, mores suos detegunt; rapiunt omnia, & uiolant, & uexant; eos'q;

ipsos bonos, quorum causam susceperant, insequuntur; & gradus, per quos ascenderunt, amputant; ne quis illos contra ipsos possit imitari. Veruntamen putemus, hoc officium non nisi boni esse, ut bonos defendat. At id suscipere, facile est; implere, difficile: quia cum te certamini, congressioniq; commiseris; in arbitrio Dei, nõ tuo, posita uictoria est. Et plerunq; improbi & numero, et conspiratione sunt potentiores quàm boni; ut ad eos superandos, non tam uirtus sit, quàm felicitas, necessaria. An aliquis ignorat, quòd aliquoties melior, iustiorq; pars uicta sit? Hinc semper dominationes acerbæ in ciues extiterunt. Plena est exemplis omnis historia; sed nos contenti erimus uno. Cn. Pompeius bonorum uoluit esse defensor; siquidẽ pro republica, pro senatu, pro libertate arma suscepit. Is tamen uictus, cum ipsa libertate occidit; & à spadonibus Aegyptijs detruncatus, insepultus abiectus est. Non est igitur uirtus, aut hostem malorum esse, aut defensorem bonorum; quia uirtus incertis casibus non potest esse subiecta.

Commoda præterea patriæ sibi prima putare.

Sublata hominum concordia, uirtus nihil est omnino. Quæ sunt enim patriæ commoda, nisi alterius ciuitatis, aut gentis incommoda? Id est fines propagare, alijs uiolenter eiectis; augere imperium; uectigalia facere maiora. Quæ omnia non utiq; uirtutes, sed uirtutum sunt euersiones. In primis.n. tollitur humanæ societatis coniũctio; tollitur innocentia; tollitur alieni abstinẽtia; tollitur denique ipsa iustitia, quæ dissidium generis humani ferre non potest; & ubicunq; arma fulserint, hinc eam fugari, & exterminari necesse est. Verum

est.n.Ciceronis illud. Qui autem ciuium rationem dicunt habendam, externorum negant; dirimunt hi communem generis humani societatem. qua sublata, beneficentia, liberalitas, bonitas, iustitia funditus tollitur. Nã quomodo potest iustus esse, qui nocet, qui odit, qui spoliat, qui occidit? Quæ omnia faciunt, qui patriæ prodesse nituntur. Id.n.ipsum prodesse, quid sit, ignorant. nihil putant utile, nihil commodũ, nisi quod teneri manu potest; quod solum teneri non potest, quia eripi potest. Hæc itaq; (ut ipsi appellant) bona quisquis patriæ acquisierit, hoc est, qui euersis ciuitatibus, gentibusq́; deletis, ærariũ pecunia refer serit, agros ceperit, ciues suos locupletiores fecerit; hic laudibus fertur in cœlum; in hoc putatur summa, & perfecta esse uirtus. Qui error non modo populi, & imperitorum, sed ẽt philosophorũ est; qui præcepta quoq; dant ad iniustitiam; ne stultitiæ, ac malitiæ disciplina, & authoritas desit. Itaq; cum de officijs ad rem militarem pertinentibus disputant; neq; ad iustitiam, neq; ad uerã uirtutem accommodatur illa omnis oratio, sed ad hanc uitam, moremq́; ciuilẽ; quem non esse iustitiam, & res indicat, & ipse Cicero testatus est. Sed nos, inquit, ueri iuris, germanæq́; iustitiæ solidam, & expressam effigiem nullã tenemus. Vmbra, & imaginibus utimur: easq́; ipsas utinam sequeremur. feruntur enim ab optimis naturæ, ac ueritatis exemplis. Vmbra est igitur, & imago iustitiæ, quam illi iustitiam putauerunt. Quid sapientiã? non'ne idẽ confitetur, in philosophis esse nullã? Aut cũ Fabritius, inq̃t, fortis, aut Aristides iustus nominatur, aut ab illo fortitudinis, aut ab hoc iustitiæ petitur, tanq̃ à sapiẽte, exẽplum.

Nemo enim horum sic sapiens, ut sapientem uolumus intelligi. Nec ij, qui sapientes habiti, & nominati, M. Cato, & C. Laelius sapientes fuerunt: ne illi quidem septem; sed ex mediorum officiorum frequentia similitudinem quandam gerebant, speciemq; sapientium. Si & philosophis, ipsorum confessione, adempta sapientia est; & ijs, qui iusti habiti sunt, adempta iustitia est: omnes igitur illae uirtutis descriptiones falsae sint, necesse est; q̃a quae sit uirtus uera, scire nõ potest, nisi iustus, ac sapiens. Iustus autem, ac sapiens nemo est, nisi quem Deus praeceptis coelestibus erudiuit. Nam illi omnes, qui per aliorum confessam stultitiam sapientes existimantur, specie uirtutis inducti, umbras, & imagines apprehendunt; nihil uerum, quod ea sit ratione; quoniam uia illa mendax, quae fert ad occasum, multos tramites habet propter studiorum, & disciplinarũ uarietatem; quae sunt in uita hominis dissimiles, atque diuersae. Nam sicut uia illa sapientiae habet aliquid simile stultitiae, quod libro praecedẽte monstrauimus; ita haec, cum sit tota stultitiae, habet aliquid simile sapientiae; quod arripiunt ij, qui stultitiam publicam intelligunt: & ut habet uitia manifesta; sic habet aliquid, quod simile esse uideatur uirtuti: ut habet apertum scelus; sic imaginem quandam, speciemq; iustitiae. Quomodo .n. percursor eius uiae, cuius uis, et potestas omnis in fallẽdo est, uniuersos in fraudem posset inducere, nisi uerisimilia hominibus ostentaret? Deus enim, ut immortale illud arcanum eius in aperto esset, posuit in uia sua, quae homines pro malis, & turpibus aspernarentur; ut auersi à sapientia, & ueritate, quam sine

ullo duce requirebant, in id ipsum inciderent, quod uitare, ac fugere cupiebant. Itaque illam perditionis, ac mortis uiam multiplicem ostendit; uel quòd multa sunt genera uitæ; uel quòd Dij multi, qui colũtur. Huius dux præuaricator, ac subdolus; ut uideatur esse discrimen aliquod falsi, & ueri, mali, ac boni. Alia ducit luxuriosos, alia eos, qui frugi appellantur; alia imperitos, alia doctos; alia inertes, alia strenuos; alia stultos, alia philosophos; et eos quidẽ non uno tramite. Illos enim, qui aut uoluptates, aut diuitias non refugiunt, ab hac publica, & celebri uia modice segregat: eos autem, qui aut uirtutem sequi uolunt, aut contemptum rerũ profitentur, per confragosa quædam præcipitia trahit. Sed tamen illa omnia itinera, quæ speciem bonorum ostentant, non sunt aliæ uiæ, sed diuerticula, et semitæ; quæ uidentur quidem ab illa communi dextrouersum separari; ad eandem tamen, & ad unum omnes exitum sub ipso fine referuntur. Ibi enim dux ille coniungit omnes; ubi opus fuerat, bonos à malis, fortes ab inertibus, sapientes à stultis separari; in Deorum scilicet cultu; in quo ille uniuersos (quia sine ullo discrimine stulti fuerunt, uno mucrone iugulat, & præcipitat in mortẽ. Hæc autem uia, quæ est ueritatis, & sapientiæ, & uirtutis, & iustitiæ; quorum omnium fons unus est, una uis, una sedes; & simplex est; quòd paribus animis, summaq; concordia unum sequamur, & colamus Deũ; & angusta, quoniam paucioribus uirtus data est; & ardua, qm̃ ad bonũ, quod summũ, atq; sublime est, nisi cum summa difficultate, ac labore non potest perueniri.

Hæc est uia, quam philosophi quærunt; sed ideo

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

non inueniunt, quia in terra potius, ubi apparere non potest, quærunt. Errant ergo uelut in mari magno, nec quò ferantur intelligunt; quia nec uiam cernunt, nec ducem sequuntur ullum. Eadem nanque ratione hanc uitæ uiam quæri oportet, qua in alto iter nauibus quæritur; quæ nisi aliquod cœli lumen obseruent, incertis cursibus uagantur. Quisquis autem rectum iter uitæ tenere nititur, non terram debet aspicere, sed cœlum, & (ut apertius loquar) non hominem sequi debet, sed Deum; non his terrestribus simulachris, sed Deo seruire cœlesti; non ad corpus referre omnia, sed ad mentem; non huic uitæ dare operam, sed æternæ. Itaque si oculos in cœlum semper intendas, & solem, quà oritur, obserues, eumq; habeas uitæ, quasi nauigij ducem; sua sponte in uiam pedes dirigentur; & illud cœleste lumen, quod sanis mentibus multo clarius sole est, quàm hic, quem carne mortali uidemus; sic reget, sic gubernabit, ut ad summam sapiētiæ, uirtutisq; portum sine ullo errore perducat. Suscipienda igitur Dei lex est, quæ nos ad hoc iter dirigat, illa sancta, illa cœlestis, quam Marcus Tullius in libro de rep. tertio penè diuina uoce depinxit; cuius ego, ne plura dicerem, uerba subieci. Est quidem uera lex, recta ratio, naturæ congruens, diffusa in omnes, constans, sempiterna; quæ uocet ad officium, iubendo; uetando, à fraude deterreat: quæ tamen neque probos frustra iubet, aut uetat; nec improbos iubendo, aut uetando mouet. Huic legi nec propagari fas est; neque derogari ex hac aliquid licet; neque tota abrogari potest. Nec uero aut per senatum, aut per populum solui hac lege possumus. Neque

est quærēdus explanator, aut interpres eius alius. Nec erit alia lex Romæ, alia Athenis; alia nūc, alia posthac; sed & omnes gentes, & omni tempore una lex, & sempiterna, & immutabilis continebit; unusq́; erit communis quasi magister, et imperator omnium Deus; ille legis huius inuentor, disceptator, lator; cui qui non parebit, ipse se fugiet, ac naturā hominis aspernabitur; hoc ipso luet maximas pœnas, etiam si cætera supplicia, quæ putātur, effugerit. Quis sacramentum Dei sciens tam significanter enarrare legem Dei possit, quàm illam homo longe à ueritatis notitia remotus expressit? Ego uero eos, qui uera imprudenter loquuntur, sic habendos puto, tanquam diuinent spiritu aliquo instincti. Quòd si ut legis sanctæ uim, rationemq́; peruidit; ita illud quoq; sciisset, aut explicasset, in quibus præceptis lex ipsa consisteret: non philosophi functus esset officio, sed prophetæ. Quod quia facere ille non poterat; nobis faciēdum est; quibus ipsa lex tradita est ab illo uno magistro, & imperatore omnium Deo. Huius legis caput primum est, ipsum Deum nosse; soli obtemperare; solum colere. Non potest enim rationē hominis obtinere, qui parentem animæ suæ Deum nescit; quod est summū nefas. Quæ ignoratio facit, ut dijs alienis seruiat. quo nihil sceleratius cōmitti potest. Hinc iam procliuis est ad malitiā gradus per ignorantiā ueri, ac singularis boni; quia Deus, quem nosse refugit, fons est ipse bonitatis. Vel si iustitiam sequi uolet Dei; diuini tñ iuris ignarus, gentis suæ leges, tanquam uerum ius amplectitur; quas nō utiq; iustitia, sed utilitas reperit. Cur enim per omnes populos diuersa, & uaria iura

sunt condita; nisi q unaquæq; gens id sibi sanxit, quod putauit rebus suis utile? Quantum autem à iustitia recedat utilitas, populus ipse Romanus docet; qui per feciales bella indicendo, & legitime iniurias inferendo, semperq; aliena cupiendo, atq; rapiendo, possessionem sibi totius orbis comparauit. Verum hi iustos putant, si contra leges suas nihil faciant; quòd etiam timori ascribi potest, si præsentium pœnarum metu, sceleribus abstineant. Sed cócedamus sane, ut id natura, uel (ut ait philosophus) sua sponte faciant, quod legibus facere coguntur. Num idcirco iusti erunt, quia parent institutis hominum; qui & ipsi aut errare, aut iniusti esse potuerunt? Sicut illi duodecim tabularum conditores, qui publicæ utilitati pro conditione temporũ seruierũt. Aliud est igitur ciuile ius; quod pro moribus ubiq; uariatur. Aliud est uera iustitia; quam uniformem, ac simplicẽ proposuit omnibus Deus: quem qui ignorat, & ipsum Deũ ignoret necesse est. Sed putemus fieri posse, ut aliquis naturali, & ingenito bono, ueras uirtutes capiat; qualem fuisse Cimonem Athenis accepimus; qui & egentibus stipem dedit; & pauperes inuitauit; & nudos induit. Tamen cum illud unũ, quod est maximũ, deest, agnitio Dei; iã illa bona omnia superuacua sunt, & inania; ut frustra in his assequendis laborauerit. Omnis enim iustitia eius, similis est humano corpori caput non habenti. in quo tametsi membra omnia & locis suis constent, & figura, & habitudine; tamen quoniam deest id, quod est omnium principale, & uita, & omni sensu caret. Itaq; membra illa formam tantummodo membrorum habent, usum non habent; tam

ſaliœt, quàm caput ſine corpore. Cui ſimilis eſt, qui cũ Deum non ignoret, uiuit iniuſte. Id enim ſolum habet, quod eſt ſummum; ſed fruſtra; quoniã uirtutibus tanq̃ membris eget. Itaq; ut ſit uiuum, ac ſenſibile corpus, et agnitio Dei neceſſaria eſt, quaſi caput; & omnes uirtutes, quaſi corpus. ita fiet homo perfectus, ac uiuus. ſed tamen ſumma omnis in capite eſt. quod quãuis conſtare non poteſt ſine omnibus, ſine quibuſdam tamen poteſt. Et erit quidẽ animal uitioſum, ac debile; ſed tamen uiuet; ſicut & is, qui & Deum nouit, & in aliqua re peccat. Dat enim ueniam peccatis Deus. Itaq; ſine membris aliquibus uiui poteſt, ſine capite nullo modo. Hæc res efficit, ut philoſophi, etiam ſi natura ſint boni, tamen nihil ſciant, nihil ſapiãt. Omnis doctrina, & uirtus eorum ſine capite eſt; quia Deum neſciunt; qui eſt uirtutis, ac doctrinæ caput: quem qui nõ agnoſcit; licet uideat, cæcus eſt, licet audiat, ſurdus; licet loquatur, elinguis eſt. Cum uero conditorem rerum, parentemq; cognouerit; tunc & uidebit, & audiet, et loquetur. Habere enim caput cœpit, in quo ſunt ſenſus omnes collocati, hoc eſt oculi, aures, & lingua. nam profecto is uidet, qui ueritatem, in qua Deus eſt, uel Deũ, in quo ueritas eſt, oculis cordis aſpexerit: is audit, qui diuinas uoces, ac præcepta uitalia pectori ſuo affigit: is loquitur, qui cœleſtia differens, uirtutem, ac maieſtatem Dei ſingularis enarrat. Quare non eſt dubium, quin impius ſit, quiſquis Deum non agnouerit. omneſq; uirtutes eius, quas habere, aut tenere ſe putat, in illa mortifera uia reperiuntur, quæ eſt tota tenebrarum. Quapropter nihil eſt, quod aliquis ſibi gratuletur, ſi has ina-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

nes uirtutes adeptus est: quia non tantum miser, qui bonis præsentibus careat; sed etiam stultus sit, necesse est, qui labores in uita sua maximos suscipiat incassum. Nam dempta spe immortalitatis, quam Deus pollicetur in sua religione uersantibus; cuius assequendæ gratia uirtus appetenda est, & quicquid malorum acciderit, perferendum; maxima erit profecto uanitas, obsequi uelle uirtutibus, quæ frustra homini calamitates afferunt, & labores. Nam si uirtus est, egestatem, exiliũ, dolorem, mortemq́ue, quæ timentur à cæteris, pati fortiter, ac subire; quid tandẽ in se boni habet, cur eã propter seipsam philosophi dicant expetendam? Nimirũ superuacuis, & inanibus pœnis delectantur, quibus licet agere tranquille. Si enim mortales sunt animæ, si uirtus dissoluto corpore nihil futura est; quid fugimus attributa nobis, quasi aut ingrati, aut indigni, qui diuinis muneribus perfruamur? Quæ bona ut habeamus, scelerate, impieq́ue uiuendum est; quia uirtutem, idest iustitiam paupertas sequitur. Sanus igitur non est, qui nulla spe maiore proposita, ijs bonis, quibus cæteri utuntur in uita, labores, & cruciatus, & miserias anteponat. Si autem uirtus (ut ab his rectissime dicitur) capescenda est, quia constat, ad eam nasci hominem; subesse debet spes aliqua maior, quæ malorum, & laborum, quos perferre uirtutis est, magnum afferat, præclarumq́ue solatium. Nec aliter uirtus, cum per se dura sit, haberi pro bono potest; quàm si acerbitatem suam maximo bono penset. Aeque non aliter his bonis præsentibus abstinendum est, quàm si sint aliqua maiora, propter quæ tanti sit & uoluptates omittere, &

mala omnia sustinere. Ea uero nulla sunt bona alia (ut in tertio docui) nisi perpetuæ uitæ. Hanc autem præstare quis potest, nisi Deus, qui uirtutem ipsam proposuit? Ergo in Dei agnitione, & cultu, rerum summa uersatur. in hoc est spes omnis, ac salus hominis: hic est sapiētiæ gradus primus, ut sciamus quis sit nobis uerus pater; eumq; solum pietate debita prosequamur; huic pareamus; huic deuotissime seruiamus; in eo promerendo actus omnis, et cura, et opera collocetur. Dixi, q͏̄d debeatur Deo: dicam nunc, quid homini tribuendum sit: quanq̄ id ipsum, quod homini tribueris, Deo tribuitur; quia homo Dei simulachrū est. Sed tamen primum officium iustitiæ est, coniungi cum Deo; secundum, cum homine. Sed illud primum, religio dicitur; hoc secundū, misericordia, uel humanitas nominatur. Quæ uirtus propria est iustorum, & cultorum Dei; q̄ ea sola uitæ communis in se continet rationem. Deus enim, qui cæteris animalibus sapientiam non dedit, naturalibus ea munimentis ab incursu, & periculo tutiora generauit. Hominem uero quia nudum, fragilemq; formauit, ut eum sapientia potius instrueret, dedit ei præter cætera hunc pietatis affectum, ut homo hominem tueatur, diligat, foueat, contraq; omnia pericula & accipiat, & præstet auxilium. Summum igitur inter se hominum uinculum est humanitas: quod qui disruperit, nefarius, & parricida existimandus est. Nam si ab uno homine, quem Deus finxit, omnes orimur; certe consanguinei sumus; & ideo maximum scelus putandum est, odisse hominem uel nocentem. Propterea Deus præcepit inimicitias per nos nunquā faciendas, semper

esse tollendas; scilicet ut eos, qui sint nobis inimici, necessitudinis admonitos mitigemus. Item si ab uno Deo inspirati omnes, & animati sumus, quid aliud q̃ fratres sumus? Et quidem coniunctiores qui animis, quàm qui corporibus. Itaq; non errat Lucretius, cum dicit,

Deniq;, cœlesti sumus omnes semine oriundi:
Omnibus ille idem pater est.

Ergo pro belluis immanibus sunt habendi, qui hominibus nocent; qui contra ius humanitatis, et fas omne spoliant, cruciant, occidunt, exterminant. Ob hanc necessitudinem germanitatis docet nos Deus, malum nunquã facere, semper bonum. Id autem ipsum bene facere, quid sit, idem ipse præscribit: præstare auxilium depressis, & laborantibus; impertiri uictum non habentibus. Deus enim, quoniam pius est, animal nos uoluit esse sociale. Itaq; in alijs hominibus, nos ipsos cogitare debemus. non meremur in periculo liberari, si non succurrimus: non meremur auxilium, si negamus. Ad hanc partem, philosophorũ nulla præcepta sunt; quippe qui falsæ uirtutis specie capti, misericordiam de homine sustulerunt; & dum uolunt sanare uitia, auxerunt. Et cum ijdem plerunq; fateantur, societatis humanæ communionem esse retinendam; ab ea plane seipsos inhumanæ suæ uirtutis rigore dissociant. Conuincendus ergo etiam hic error illorum est, qui nihil cuiquam impertiendum putant. Vrbis condendæ originem, atque causam non unam intulerunt; sed alij eos homines, qui sint ex terra primitus nati, cum per syluas, et campos erraticã degerent uitam, nec ullo inter se sermonis, aut iuris uinculo cohærerent; sed frondes, & herbam pro

cubilibus; speluncas, & antra pro domibus haberent; bestijs, & fortioribus animalibus prædæ fuisse commemorant. Tum eos, qui aut laniati effugerant, aut laniari proximos uiderant, admonitos periculi sui, ad alios homines decurrisse; præsidium implorasse; et primo nutibus uoluntatem suam significasse; deinde sermonis initia tentasse; ac singulis quibusq; rebus nomina imponendo, paulatim loquendi perfecisse rationem. Cum autem multitudinem ipsam uiderent contra bestias esse tutam; oppida etiã cœpisse munire; uel ut quietem noctis tutam sibi facerent; uel ut incursiones, atque impetus bestiarum non pugnando, sed obiectis aggeribus arcerent. O ingenia hominibus indigna, quæ has ineptias protulerunt; miseros, atq; miserabiles, qui stultitiam suam literis, memoriæq; mandauerunt. Qui cũ uiderent mutis quoq; animalibus ingenitam esse rationem uel conueniendi, uel inuicem appetendi, uel periculi fugiendi, uel mali cauendi, uel cubicula sibi, & latibula parandi; homines autem ipsos existimauerint non nisi exemplis admoneri, ac discere potuisse, quid metuere sibi, quid cauere, quid facere deberent; aut nũquam conuenturos inter se fuisse, nec loquendi rationem reperturos, nisi eos bestiæ comedissent. Hæc alijs delira uisa sunt (ut fuerunt) dixeruntq;, non ferarum laniatus causam fuisse coeundi, sed ipsam potius humanitatem: itaq; inter se congregatos, quòd natura hominum solitudinis fugiens, & communionis, ac societatis appetens esset. Nõ magna inter eos disceptatio est. Siquidem causæ dispares sunt, res eadem est. Potuit igitur utrunq;, quia non repugnat; sed tamen utrũq; nul-

lo modo uerum est; quia non per omnem terram nati sunt homines è terra tanq̃ ex draconis alicuius dentibus præseminati (ut poëte ferunt) sed unus homo à Deo factus est; ab eoq; uno omnis terra humano genere completa est; eadem scilicet ratione, qua rursus post diluuium. quod certe negare non possunt. Nulla igitur in principio facta est eiusmodi congregatio; nec unquã fuisse homines in terra, qui propter infantiam non loquerentur, intelliget, cui ratio non deest. Fingamus tamen illa uera esse, quæ otiosi, & inepti senes fabulãtur; ut eos potissimum sensibus, & suis rationibus refellamus. Si hac de causa sunt homines congregati, ut mutuis auxilijs imbecillitatem suam tuerentur: succurrendum est igitur homini, qui egeat auxilio. Cum enim præsidij causa homines societatem cum hominibus inierint, & sanxerint; fœdus illud inter homines à principio ortus sui initium, aut uiolare, aut nõ conseruare, summum nefas putandum est. Nam qui se à præstando auxilio remouet; etiam ab accipiendo se remoueat, necesse est; quia nullius ope indigere se putat, qui alteri suam denegat. Huic uero, qui se ipse dissociat, ac secernit à corpore; non ritu hominis, sed ferarum more uiuendum est. Quod fieri si non potest; retinendũ est igitur omni modo uinculum societatis humanæ; quia homo sine homine nullo modo potest uiuere. Retentio aũt societatis est cõmunitas, id est auxiliũ præstare, ut possimus accipere. Sin uero (ut illi alij disputãt) humanitatis ipsius causa, facta est hominũ congregatio, homo certe hominem debet agnoscere. Quod si fecerunt illi rudes, & adhuc feri homines, & fecerunt nondũ consti=

tuta loquendi ratione: quid putemus hominibus expolitis ſermone, rerumq́; omnium cõmertio inter ſe copulatis, eſſe faciendum; qui aſſueti hominibus, ſolitudinem ferre nõ poſſunt? Conſeruãda eſt igitur humanitas, ſi homines recte dici uelimus. Id autem ipſum conſeruare humanitatem, quid aliud eſt, q̃ diligere hominem, quia homo ſit, & idem, quod nos ſumus? Diſcordia igitur, atq; diſſenſio non eſt ſecundum hominis rationem. Verumq́; eſt illud Ciceronis, quód ait, hominem naturæ obedientem homini nocere non poſſe. ergo ſi nocere homini, contra naturam eſt: prodeſſe igitur homini ſecundum naturam ſit, neceſſe eſt. Quod qui non facit, hominis ſe appellatione diſpoliat; q̃a humanitatis officiũ eſt, neceſſitati hominis, ac periculo ſubuenire. Quæro igitur ab ijs, qui flecti, ac miſereri non putant eſſe ſapientis; ſi homo ab aliqua beſtia comprehenſus auxiliũ ſibi armati hominis imploret; utrum ne ſuccurrendum putent, an minime? Non ſunt tam impudentes, ut negent fieri oportere, quod flagitat, quod expoſcit humanitas. Itẽ ſi aliquis circumueniatur igni, ruina opprimatur, mergatur mari, flumine rapiatur; num putent hominis eſſe, non auxiliari? non ſunt ipſi homines, ſi putent. Nemo enim poteſt eiuſmodi periculis non eſſe ſubiectus. Immo uero et hominis, et fortis uiri eſſe dicent, ſeruare periturũ. Si ergo in eiuſmodi caſibus, qui periculũ uitæ homini afferunt, ſuccurrere, humanitatis eſſe concedunt: q̃d cauſæ eſt, cur, ſi homo eſuriat, ſitiat, algeat, ſuccurrendũ eſſe non putent? Quæ cum ſint paria natura cum illis caſibus fortuitis, & unã, eandemq́; humanitatem deſyderent; tñ illa diſcernunt; quia non re

ipsa uera, sed utilitate praesenti omnia metiuntur. Illos enim, quos periculo surripiunt, sperant sibi gratiam relaturos. Egentes autem, quia non sperant; perire arbitrantur, quicquid eiusmodi hominibus impartiant. Hinc est illa Plauti detestanda sententia.

Male meretur, qui mendico dat, quod edat.
Nam & illud, quod dat, perit:
Et illi producit uitam ad miseriam.

At enim poëta fortasse pro persona locutus est. Quid Marcus Tullius in suis officialibus libris, non'ne hoc idem suadet; nō esse omnino largiendum? Sic enim dixit. Largitio, quae fit ex re familiari, fontem ipsum benignitatis exhaurit; ita bonitate benignitas tollitur. qua quo in plures usus sis, eo minus in multos uti possis. & idem paulo post. Quid autem est stultius, q̄ quod libenter facias, curare, ut id diutius facere non possis? Videlicet professor sapientiae refrenat homines ab humanitate: monet'q;, ut rem familiarem diligenter custodiant; malint'q; arcam, q̄ iustitiam conseruare. Quod cum intelligeret inhumanum esse, ac nefarium; mox ex alio capite, quasi actus poenitentia, sic ait. Nōnunquam tamen est largiendum; nec hoc benignitatis genus omnino repudiandum; & saepe idoneis hominibus egentibus de re familiari impertiendum. Quid est idoneis? nempe ijs, qui restituere, ac referre gratiā possint. Si nunc Cicero uiueret, exclamarem profecto. Hic hic M. Tulli aberrasti à uera iustitia; eam'q; uno uerbo sustulisti; cum pietatis, & humanitatis officia utilitate metitus es. Non enim idoneis hominibus largiendū est, sed quantum potest, non idoneis. Id enim iuste, id pie, id

humane

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

humane fit, quod sine spe recipiendi feceris. Hæc est uera illa, & germana iustitia, cuius solidam, & expressam effigiem nullam tenere uos dicitis. Ipse pluribus locis clamas, mercenariam non esse uirtutem; fateris'q; in libris legum tuarum, liberalitatem gratuitam esse, his uerbis. Nec est dubiũ, quin is, qui liberalis, benignus'q; dicitur, officium, non fructum sequatur. Cur ergo idoneis potius largiris, nisi ut postea mercedem recipias? Te igitur authore, ac præceptore iustitiæ, quisquis idoneus non erit, nuditate, siti, fame conficietur; nec homines copiosi, & usq; ad delicias abundantes subuenient ultimæ necessitati. Si uirtus mercedem nõ exigit; si propter se (ut dicitis) expetenda est: ergo iustitia matrem principem'q; uirtutum suo pretio, non tuo cõmodo æstima; ei'q; potissimũ tribue, à quo nihil speres. Quid personas eligis? quid membra inspicis? Pro homine tibi habendus est, quisquis ideo precatur, quia te hominem putet. Abijce umbras illas, imagines'q; iustitiæ; atq; ipsam uerã, & expressam tene. largire cæcis, debilibus, claudis, destitutis; quibus nisi largiare, moriendum est. inutiles sunt hominibus, sed utiles Deo; qui eos retinet in uita; qui spiritu donat; qui luce dignatur. Foue q̃tum in te est, & animas hominum, ne extinguantur, humanitate sustenta. Qui succurrere perituro potest, si non succurrerit, occidit. Verum isti, quia neque naturam retinent; neq; præmium in eo quod sit, sciunt; dum perdere timent, perdunt; & in id, quod maxime cauent, incidunt; ut quicquid largiuntur, aut pereat omnino, aut ad tempus breuissimum prosit. Nam qui exiguam stipem miseris negant; qui conseruare humanitatem sine

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

damno suo uolunt; patrimonia sua effundunt; ut aut peritura, & fragilia sibi comparent; aut certe maximis suis damnis nihil consequantur. Quid enim dicendum est de ijs, qui populari leuitate ducti, uel magnis urbibus suffecturas opes exhibendis muneribus impendūt? nisi eos dementes, ac furiosos; qui præstent id populo, quod & ipsi perdant; & nemo eorum, quibus præstatur, accipiat. Itaq; ut est omnis uoluptas caduca et breuis, oculorum maxime, & aurium, aut obliuiscuntur homines, & alterius damna pro ingratis habent; aut etiam offenduntur, si non est libidini uulgi satisfactū: ut etiam homines stultissimi malum sibi malo comparauerint; ut si adeo placuerint, nihil amplius, q̃ inanē fauorem, paucorumq́; dierum fabulas assequuntur. Sic quotidie leuissimorum hominum patrimonia in res superuacuas prodiguntur. Num ergo illi sapientius, qui utiliora, & diuturniora ciuibus suis exhibent munera? ij scilicet, qui publicis operibus extructis, memoriam nomini suo quærunt? ne isti quidem recte bona sua in terram sepeliunt: quia nec memoria quicquam mortuis confert; nec opera eorum sempiterna sunt: siquidē aut uno tremore terræ dissipantur, & corruunt; aut fortuito consumuntur incendio; aut hostili aliquo impetu diruuntur; aut certe uetustate ipsa dissoluta labuntur. Nihil est enim (ut ait orator) opere, & manu factum, quod non conficiat, & consumat uetustas. Ad hæc iustitia, & lenitas florescit quotidie magis. Illi ergo melius, qui tribulibus suis, aut clientibus largiuntur. aliquid enim præstant hominibus, & prosunt. sed non est illa uera, & iusta largitio. Beneficētia.n. nulla

est,ubicunq; necessitas non est. Perit ergo quicquid gratiæ causa tribuitur non indigentibus, aut cum fœnore redit,& beneficentia non erit. Quod etsi gratum est ijs,qbus datur;iustum tamen non est;quia,si non fiat, nihil mali sequitur. Vnum igitur certum, & uerum liberalitatis officium est,egentes,atque inutiles alere.

Hæc est illa perfecta iustitia,quæ custodit humanam,de qua philosophi loquuntur, societatem. Hic diuitiarum maximus, ac uerissimus fructus est, non uti opibus ad propriam unius uoluptatem, sed ad multorum salutem;non ad præsentem suum fructum,sed ad iustitiam,quæ sola non interit. Tenendum est igitur omnimodo, ut ab officio misericordiæ spes recipiendi absit omnino. Huius enim operis,& officij merces à Deo est expetenda solo: nam si ab homine expectes,iam non humanitas erit illa,sed beneficij fœneratio; nec potest uideri bene meruisse, qui quod fecit, non alteri,sed sibi præstat;& tamen eò redit,ut quod alteri quisque præstiterit,nihil ab eo commodi sperãs, uere sibi præstet;quia mercedem capiet à Deo. Idem Deus præcepit,ut siquando cœnam parauerimus, in conuictum adhibeamus, qui reuocare non possint, & uicem reddere;ut omnis actus uitæ nostræ non careat misericordiæ munere. Nec tamen quisquam interdictũ sibi putet aut communionem cum amicis,aut caritatem cum proximis. sed notum nobis Deus facit, quod sit uerum,& iustum opus; ita nos oportere cum proximis uiuere, dummodo sciamus,illud ad hominem,hoc ad Deum pertinere. Præcipua igitur uirtus est hospitalitas;quod philosophi quoque aiunt;sed eam detor-

quent à uera iustitia, & ad commodum rapiunt. Recte, inquit Cicero, à Theophrasto est laudata hospitalitas. Est enim (ut mihi quidem uidetur) ualde decorum, patere domos hominum illustrium hospitibus illustribus. Eodem modo rursus errauit, quo tum, cum idoneis esse diceret largiendum. Non. n. iusti, & sapientis uiri domus illustribus debet patere, sed humilibus, & abiectis. Nam illustres illi, ac potentes nulla re possunt indigere; quos opulentia sua & munit, et honorat. Nihil autem à uiro iusto faciendum est, nisi quod sit beneficum. Beneficium autem, si refertur, interit, atq; finitur. nec enim possumus id habere integrum, cuius pretium nobis persolutum est. In his itaq; beneficijs iustitiæ ratio uersatur, quæ salua, & incorrupta permanserint. permanent autem non aliter, quàm si præstentur hominibus ijs, qui prodesse nullo modo possunt. At ille in recipiendis illustribus nihil spectauit aliud, nisi utilitatem; nec dissimulauit homo ingeniosus, quid ex eo commodi speraret. Ait enim quid faciat potentem apud exteros futurum per gratiam principum, quos sibi hospitij, & amicitiæ iure constrinxerit. O quàm multis argumentis Ciceronis inconstantia, si id agerem, redargui posset; nec tam nostris, quàm suis uerbis refelleretur. Idem quippe ait, ut quisq; maxime ad suum commodum referat quæcunq; agit, ita minime esse uirum bonum. Idē etiam negat simplicis, & aperti hominis esse, ambire, simulare aliquid, & prætendere; aliud agere uideri, cum aliud agat; præstare se alteri fingere, quod sibi præstet: sed malitiosi potius, & astuti, & fallacis, et subdoli. Quomodo ergo defenderet, quo minus ambi-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

tiosa illa hospitalitas, malitia esset? Tu mihi per omnes portas circuncurses, ut aduenientes populorum, atque urbium principes domum tuã inuites; ut per eos apud ciues eorum potentiam consequare; uelisq; te iustum, et humanum, & hospitalem uideri, cum studeas utilitati tuae. Verum hoc ille nõ potius incaute. Quid enim minus in Ciceronem conuenit? Sed ignorantia ueri iuris, prudens, ac sciens in hoc se laqueos induxit. Quod ut ei possit ignosci, testificatus est, non ad ueram iustitiam, quam non teneat, praecepta se dare; sed ad umbram imaginemq; iustitiae. Ignoscendum est igitur umbratico, et imaginario praeceptori; nec ab eo ueritas exigenda est, qui se nescire fateatur. Captiuorũ redemptio magnum, atq; praeclarum iustitiae munus est. quod idem ipse Tullius approbauit. Itaq; haec benignitas, inquit, etiam reipublicae est utilis, redimi è seruitute captos, locupletari tenuiores. Hanc ego consuetudinem benignitatis, largitioni munerum longe antepono. Haec est grauium hominum, atq; magnorum. Proprium igitur iustorum opus est, alere pauperes, ac redimere captiuos: cum apud iniustos, siqui haec faciant, graues, et magni appellentur. Iis enim maxime laudis est bene facere, quos nemo sperauit esse facturos. Nam qui bonum facit uel consanguineo, uel proximo, uel amico; aut nullã, aut certe non magnam laudẽ meretur; quia facere debet; sitq; impius, ac detestabilis, nisi fecerit id, quod ab eo & natura ipsa, & necessitudo exigit; & si facit, nõ tam gloriae assequendae, q̃ reprehensionis uitandae gratia facit. Qui autem facit alieno, & ignoto; is uero dignus est laude; quoniam, ut faceret, sola ductus est hu-

manitate. Ibi ergo iustitia est, ubi ad bene faciendũ necessitatis uinculum nullum est. Hoc igitur officiũ benignitatis ne anteponere quidem largitioni munerum debuit; quod est comparantis, & è duobus bonis id, qđ sit melius, eligentis. Illa enim largitio hominum patrimonia sua in mare abijcientium, inanis, & leuis, & ab omni iustitia remotissima est. Itaq; ne dici quidem munera oportet, in quibus nemo accipit, nisi qui accipere non meretur. Non minus magnum iustitiæ opus est, pupillos, & uiduas destitutos, & auxilio indigentes tueri, atque defendere. quod adeo uniuersis diuina lex illa præscribit. quandoquidem boni quique iudices ad officium suum iudicant pertinere; ut eos naturali humanitate foueant; ac iisdem prodesse nitantur. Verum hæc opera, proprie nostra sunt; qui legem, qui uerba ipsius Dei præcipientis accepimus. Nam illi sentiunt quidem natura esse iustum, tueri eos, qui tutela carent; sed, cur ita sit, non perspiciunt. Deus enim, cuius perpetua clementia est, iccirco uiduas, pupillosq; defendi, ac foueri iubet, nequis respectu, ac miseratione pignorũ suorum retardetur, quo minus mortem pro iustitia, fideq; suscipiat; sed incunctanter, ac fortiter subeat; cum sciat se caros suos Deo relinquere; nec his unq̃ præsidium defuturum. Aegros quoq;, quibus defuerit, qui assistat; curandos, fouendosq; suscipere, summæ humanitatis, et magnæ operationis est. quod qui fecerit, hic uiuam hostiam Deo acquiret; et quod alteri dederit ad tempus, ipse à Deo accipiet in æternum. Vltimum illud, & maximum pietatis officium est, peregrinorũ, & pauperũ sepultura. quod illi uirtutis, iustitiæq; do-

ctores prorsus non attigerunt. Nec enim poterant id uidere, qui utilitate omnia officia metiebantur. In caeteris enim, quae supradicta sunt, quamuis uerum limitem non tenuerint; tamen quoniam commodi aliquid in his deprehenderunt, quasi odore quodam ueritatis retenti, propius oberrauerunt. hoc autem, q̃a nihil uidere in eo cõmodi poterant, reliquerunt. Quin etiã nõ defuerunt, qui superuacaneã facerent sepulturam; nihil'q; esse dicerent mali, iacere inhumatum, atq; abiectum. quorum impiam sapientiam cum omne humanũ genus respuit, tum diuinae uoces, quae id fieri iubẽt. Verum illi non audent dicere, id non esse faciendum; sed, si forte non fiat, nihil esse incommodi. Itaque in ea re non tam praecipientium, q̃ consolantium funguntur officio; ut si forte id sapienti euenerit, ne se ob hoc miserum putet. Nos autem nõ quid sapienti ferendum sit, dicimus; sed quid facere ipse debeat. Itaq; nõ quaerimus nunc, utrum'ne tota sepeliendi ratio sit utilis, nec ne: sed haec, etiam si sit inanis (ut illi existimant) tamen facienda est, uel ob hoc solum, q̃ apud homines bene, & humane fieri uidetur. Animus enim quaeritur, et propositum ponderatur. Non. n. patiemur, figuram, & figmentum Dei, feris, ac uolucribus in praedam iacere; sed reddamus id terrae, unde ortum est. quamuis in homine ignoto necessariorum sepulturam, nulli negandum munus implebimus; in quorũ locum, quia desunt, succedat humanitas; & ubicunque homo desyderabitur, ibi exigi officiũ nostrum putabimus. In quo autẽ magis iustitiae ratio consistit, q̃ in eo, ut quod praestamus nostris per affectum, praestemus alienis per humanita-

tem; quæ est multo certior, iustiorq́;? Cum iam non homini præstatur, qui nihil sentit, sed Deo soli: cui carissimũ sacrificiũ est, opus iustum. Dicet aliquis fortasse. Si hæc oĩa fecero, nihil habebo. Quid. n. si magnus hominũ numerus egebit, algebit, capietur, morietur; ut hæc faciẽtem. uel uno die patrimonio exui, sit necesse: perdam'ne rem familiarem, meo, aut maiorũ labore quæsitam; ut iam ipsi mihi aliena misericordia uiuendum sit? Quid, tu tam pusillo animo paupertatem times? quã etiã uestri philosophi laudant; nihil hac tutius, nihil'q; tranquillius esse testantur. Hoc, quod times, solicitudinũ portus est. An ignoras, quot periculis, quot casibus cum his malis opibus subiaceas? Quæ tecum bene agent, si sine tuo cruore transierint. Tu uero præda onustus incedis, & spolia geris, quæ irritent animos etiam tuorũ. Quid ergo dubitas, bene collocare id, quod tibi forsitan eripiet aut unum latrocinium, aut existens repente proscriptio, aut hostilis aliqua direptio? Quid uerere, fluxum, & fragile bonum facere sempiternum; aut thesauros tuos custodi Deo credere; ubi non furem, prædonem'q; timeas, non rubiginem, non tyrannum? Qui apud deum diues est, pauper esse nunq̃ potest. Si iustitiam tanti putas; sequere abiectis oneribus, quæ te premunt. libera te ipsum compedibus, & cathenis; ut expeditus ad Deum curras. Magni, et excelsi animi est, despicere, & calcare mortalia. Sed si hãc uirtutem nõ capis, ut diuitias tuas in arcã Dei cõferas, ut fragilibus tibi compares firmiora, liberabo te metu. Oĩa ista præcepta non tibi soli dantur, sed omni populo, qui mente coniũctus est, & cohæret sicut homo unus. Si solus ma-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

gnis operibus non sufficis; pro uirili parte operare iustitiam; sic tamen, ut quantum diuitijs inter cæteros, tantum opere præcellas. Neq; nunc suaderi tibi putes, ut rē familiarem tuam minuas, uel exhaurias; sed quæ in superuacua fueras impēsurus, ad meliora conuertas. Vn̄ bestias emis, hinc captos redime; unde feras pascis, hinc pauperes ale; unde homines ad gladiū comparas, hinc innocentes mortuos sepeli. Quid prodest, perditæ nequitiæ bestiarios facere locupletes, & instruere ad flagitia? Transfer ad magnum sacrificium male peritura; ut pro his ueris muneribus, habeas à Deo munus æternum. Magna est misericordiæ merces; cui deus pollicetur, peccata se omnia remissurum. Si audieris, inq̄t, preces supplicis tui, & ego audiam tuas: si misertus laborantium fueris, et ego in tuo labore miserebor. Si autem non respexeris, nec adiuueris; & ego animum contra te geram, tuisq; te legibus iudicabo. Quoties igitur rogaris; tentari te à Deo crede, an sis dignus exaudiri. Circunspice conscientiam tuam, & quantum potes, medere uulneribus; nec tamen quia peccata largitione tolluntur, dari tibi licentiam peccandi putes. abolentur enim, si Deo largiare, quia peccaueras. nam si fiducia largiendi pecces, non abolentur. Deus enim purgari homines à peccatis maxime cupit, ideóq; agere pœnitentiā iubet. Agere autem pœnitentiam, nihil aliud est, q̄ profiteri, & affirmare, se ulterius non peccaturū. Ignoscitur itaq; ijs, qui ad peccatum ignoranter, imprudenter, incautéq; labuntur: ueniam non habet, qui sciēs peccat. Nec tamen si aliquis fuerit purificatus ab omni labe peccati, temperandum sibi ab opere largitionis

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

existimet; quia non habeat peccata, quae deleat. Immo uero tum magis iustitiam debet operari, cum factus est iustus; ut quod ante in medelam uulnerũ fecerat, postmodum faciat in laudem gloriam'q; uirtutis. Eò accedit, quòd nemo esse sine delicto potest, quandiu indumẽto carnis oneratus est. Cuius infirmitas triplici modo subiacet dominio peccati, factis, dictis, cogitationibus. Per hos gradus ad summum culmen iustitia procedit. Primus est uirtutis gradus, malis operibus abstinere; secundus, etiam malis uerbis; tertius, etiam cogitatione rerum malarum. Qui primum gradum ascendit, satis iustus est; qui secundum, iam perfectae uirtutis; siquidem neq; factis, neque sermone delinquat: qui tertium, is uero similitudinem Dei assecutus uidetur. Est enim penè supra humanum modum, ne in cogitationẽ quidem admittere, quod sit uel factu malum, uel improbum dictu. Itaq; etiam iusti homines, qui frenare se possunt ab omni opere iniusto, nonnunquam tamen ipsa fragilitate uincuntur; ut uel in ira malum dicant; uel in aspectu rerum delectabilium, cogitatione tacita concupiscant. Quòd si mortalis conditio non patitur, esse hominem ab omni macula purum; debent ergo largitione perpetua peccata carnis aboleri. Vnum est enim sapientis, & iusti, et uitalis uiri opus, diuitias suas in sola iustitia collocare. qua profecto qui eget, licet ille Crœsum, aut Crassum diuitijs superet, hic pauper, hic nudus, hic mendicus putandus est. Danda igitur opera, ut indumento iustitiae, pietatis'q; uelemur; quo nos exuat nemo; quod nobis sempiternum praebet ornatum. Nam si Deorum cultores simulachra insensibilia excolunt,

& quicquid pretiosi habent, in ea conferunt, quibus nec uti possunt, nec gratias agere, qui acceperint: quanto iustius est, & uerius, uiuentia Dei simulachra excolere, ut promereare inuenire uiuentem? Quae sicut usui habent quicquid acceperint, & gratias agunt; ita Deus, in cuius conspectu bonum feceris, & probabit, & mercedem pietatis exoluet. Si ergo in homine praeclarum, & excellens est bonum misericordia; idq; diuinis testimonijs, & bonorum, malorumq; consensu optimū iudicatur: apparet, philosophos longe abfuisse ab humano bono; qui neq; praeceperunt eiusmodi quicquam, neq; fecerunt; sed hanc uirtutem, quae in homine propemodum singularis est, pro uitio semper habuerunt. Libet hic interponere unum de philosophia locum, ut illorum plenius coarguamus errores; qui misericordiam, cupiditatem, metum, morbos animi appellant. Conantur illi quidem uirtutes à uitijs distinguere. quod est sanè facillimum. Quis enim non possit liberalem à prodigo separare (ut illi faciunt) aut parcum à sordido, aut quietum ab inerti, aut cautum à timido? quòd haec, quae sunt bona, fines suos habeant; quos si excesserint, in uitia labūtur; ita ut constantia, nisi pro ueritate suscepta sit, fit impudentia. Item fortitudo, si nulla necessitate cogente, aut non pro causa honesta certum periculum subierit, in temeritatem conuertetur. Libertas quoq;, si alios insectetur, potius quàm insectantibus resistat, contumacia est. Seueritas etiam, nisi se intra congruentes nocentium poenas coërceat, fit saeua crudelitas. Itaq; dicunt eos, qui mali uideantur, nō sua sponte peccare, nec mala potius eligere; sed bonorum

ſpecie lapſos, incidere in mala, dum bonorum, ac malorum diſcrimen ignorant. Hæc quidem falſa non ſunt; ſed ad corpus cuncta referuntur. Nam parcum eſſe, aut conſtantem, aut cautum, aut quietum, aut fortem, aut ſeuerum, uirtutes ſunt quidem, ſed huius temporariæ uitæ. Nos autem, qui hanc uitam cõtemnimus, alias nobis uirtutes propoſitas habemus, de quibus philoſophi ne ſuſpicari quidem ulla ratione potuerunt. Itaq; et uirtutes quaſdam pro uitijs, & uitia quædam pro uirtutibus habuerunt. Nam ſtoici affectus omnes, quorũ impulſu animus commouetur, ex homine tollunt, cupiditatem, lætitiam, metum, mœſtitiam. quorum duo priora ex bonis ſunt aut futuris, aut præſentibus; poſteriora ex malis. Eodem modo hæc quatuor, morbos (ut dixi) uocant, non tam natura inſitos, quàm praua opinione ſuſceptos. Et idcirco eos cenſent extirpari poſſe radicitus, ſi bonorum, malorumq; opinio falſa tollatur. Si.n. nihil cenſeat ſapiens bonum, nihil malum; nec cupiditate ardeſcet; nec lætitia geſtiet; nec metu terrebitur; nec ægritudine contrahetur. Mox uidebimus, an efficiãt, quod uelint, aut quid efficiant: interim, propoſitum arrogans, ac penè furioſum; qui ſe putent mederi, et eniti poſſe contra uim, rationemq; naturæ. Hæc enim naturalia eſſe, non uoluntaria, omnium uiuentiũ ratio demonſtrat; quæ ijſdem omnibus quatitur affectibus. Peripatetici ergo rectius, q̃ hæc omnia detrahi negant poſſe, quia nobiſcum ſimul nata ſint; & conantur oſtendere, q̃ prouidenter, & q̃ neceſſario Deus, ſine natura (ſic enim dicunt) his nos armarit affectibus; quos tamen, quia uitioſi plerunq; ſunt, ſi nimij ſint, poſſe ab

homine adhibito modo salubriter temperari; ut tantum homini, quantum naturæ satis est, relinquatur. Non insipiẽs disputatio, si (ut dixi) non ad hanc uitam omnia referrentur. Stoici ergo furiosi, qui ea non temperãt, sed abscindunt; rebusq́; à natura insitis castrare hominem quodãmodo uolunt. Quod tale est, quale si uelint aut metum detrahere ceruis, aut uenenum anguibus, aut iram feris, aut placiditatem pecudibus. Nã quæ singula mutis animalibus data sunt, ea uero uniuersa homini simul. Quòd si, ut medici dicunt, lætitiæ affectus in splene est, iræ in felle, libidinis in iecore, timoris in corde; facilius est interficere animal ipsum, quàm ex corpore aliquid euellere; quod est, animantis naturã uelle mutare. Sed homines prudentes non intelligunt, cum uitia ex homine tollunt, etiam se uirtutem tollere; cui soli locum faciunt. Nam si uirtus est, in medio iræ impetu seipsum cohibere, ac reprimere; quod negare non possunt: caret ergo uirtute, quisquis ira caret. Si uirtus est, libidinem corporis continere; uirtute careat, necesse est, qui libidinem, quam temperet, non habet. Si uirtus est, cupiditatem ab alieni appetitione frenare; nullam certe uirtutem potest habere, qui caret eo, ad quod cohibendum, uirtutis usus adhibetur. Vbi ergo uitia non sunt; nec uirtuti locus est quidem; sicut nec uictoriæ quidem, ubi aduersarius nullus est. Ita fit, ut bonum sine malo esse in hac uita non possit. Affectus igitur, quasi ubertas est naturalis animorum. Nam sicut in sentes ager, qui est natura fœcundus, exuberat; sic animus incultus uitijs sua sponte inualescentibus, uelut spinis obducitur. Sed cum uerus cultor accesserit, statim cedentibus,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

uitijs, fruges uirtutis oriũtur. Deus itaq;, cum hominem primum fingeret, mirabili prouidentia ingenerauit ei prius istas animi commotiones, ut posset capere uirtutẽ, sicut terra culturam; posuitq; materiam uitiorum, in affectibus; uirtutis, in uitijs. Quæ profecto aut nulla erit, aut in usu esse non poterit; si desint ea, per quæ uis eius aut apparet, aut constat. Videamus nunc, ijdẽ illi, qui uitia penitus excidunt, quid effecerint. Quatuor illos affectus, quos ex opinione bonorũ, malorumq; nasci putant; quibus euulsis, sanandum esse animum sapientis existimant; quoniam intelligunt & natura insitos esse, & sine his nihil moueri, nihil agi posse; alia quædam in eorum locum, uicemq; supponunt. Pro cupiditate substituunt uoluntatem. quasi uero non multo sit præstabilius, bonum cupere, quàm malum uelle. Itẽ pro lætitia gaudiũ; pro metu cautionem. At in illo quarto immutandi nominis eius, ratio deficit. Itaq; ægritudinem penitus. i. mœstitiam, doloremq; animi sustulerũt. quod fieri nequaquam potest. Quis. n. possit non dolere, si patriã aut pestilentia exhauserit, aut hostis euerterit, aut tyrãnus oppresserit? Potest aliquis non dolere, si sublatam uiderit libertatem; si proximos, si amicos, si bonos uiros aut exterminatos, aut crudelissime trucidatos? nisi cuius mens ita obstupuerit, ut sit ei sensus oĩs ereptus. Quare aut oĩa tollere debuerũt; aut implẽda fuerat curta hæc, et debilis disputatio; idest etiam pro ægritudine aliquid reponendum; qm̃ superioribus, ita ordinatis, hoc consequens erat. Vt enim præsentibus lætamur bonis; sic malis angimur, ac dolemus. Si ergo lætitiæ, quoniam uitiosam putabant, nomen aliud indide-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

runt; sic ægritudini, quoniam & ipsam uitiosam putabant, aliud uocabulum tribui congruebat. Vnde apparet, non illis rem defuisse, sed uerbum; cuius indigentia eum totum affectum, qui est uel maximus, contra quam natura pateretur, auferre uoluerunt. Nam illas nominum commutationes poteram coarguere pluribus; & ostendere, aut sermonis ornandi, augendæq; copiæ gratia, multa nomina ijsdem rebus imposita; aut nihil, aut certe non multum inter se illa distare. Nam & cupiditas à uolũtate incipit; & cautio à metu oritur; et lætitia nihil aliud est, quàm profusum gaudium. Sed putemus, ut ipsi uolunt, esse diuersa. Nempe igitur cupiditatem esse dicent, perseuerantem, ac perpetuam uolũtatem; lætitiam uero, insolenter se efferens gaudium; metum autem, nimiam, & excedentem modum cautionẽ. Ita fit, ut ea, quæ tollenda esse censent, non tollant, sed temperent; siquidem nomina tantummodo immutant, res ipsæ manent. Eò igitur imprudentes reuoluuntur, quò peripatetici ratione perueniunt; ut uitia, quoniam tolli non possunt, moderanda sint. Ergo errant, quia non efficiunt, quod uolunt; & longo, asperoq; circuitu in eandem uiam redeunt. At ego ne peripateticos quidem accessisse ad ueritatem puto; qui uitia esse concedunt, sed ea mediocriter temperant. Carendum est enim uitijs etiam mediocribus. quin potius efficiendum fuit, primum, ne uitia essent. nec enim quicquam uitiosum nasci potest; sed uitia fieri, si male utamur affectibus; si bene, uirtutes. Deinde monstrandum est, nõ ipsos affectus, sed eorum causas esse moderandas. Non est, inquiunt, lætitia nimia gestiendum, sed modica, ac

temperate. Hoc uero tale est, quale, si dicerent, non esse currendum concitate, sed gradiendum quiete. At potest & qui graditur, errare; & qui currit, rectam uiã tenere. Quid si ostendero, esse aliquid, ubi non tantum modicum, sed uel punctum gaudere, uitiosum sit; & aliud contra, in quo uel exultare lætitia, minime criminosum? Quid tandem nobis ista mediocritas proderit? Quæro, utrum'ne sapienti lætandum putent, siqd inimico suo mali uideat accidere; aut utrum'ne lætitiã frenare debeant, si uictis hostibus, aut oppresso tyranno, libertas, & salus ciuibus parta sit? Nemo dubitat, quin & in illo, exiguum lætari; & in hoc, parum lætari, sit maximũ crimen. Eadem de cæteris affectibus dicere licet. Sed (ut dixi) non in his moderandis sapientiæ ratio uersatur, sed in causis eorum; quoniã extrinsecus commouentur; nec ipsis potissimum frenos imponi oportuit, quoniam & exigui possunt in maximo crimine, & maximi possunt esse sine crimine. Sed assignandi fuerunt certis temporibus, & rebus, & locis; ne uitia sint, quibus uti recte licet. Sicut enim recte ambulare bonum est, errare autem malum; sic moueri affectibus in rectum, bonum est; in prauum, malum. Nam si libido extra legitimum torum non euagetur, licet sit uehemens, tamen culpa caret. Sin uero appetit alienam, licet sit mediocris, uitium tamen maximum est. Non est itaq; morbus irasci, nec cupere, nec libidine commoueri; sed iracundum esse, morbus est, cupidum, libidinosum. Qui enim iracundus est, etiam cui non debet, aut cui non oportet, irascitur. Qui cupidus, etiam quod non opus est, concupiscit. Qui libidinosus, etiam

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

quod legibus uetatur, affectat. Omnis igitur ratio in eo uersari debuit, ut quoniam earum rerum impetus inhiberi non potest, nec debet, quia necessario est insitus ad tuenda officia uitæ; dirigeretur potius in uiam rectam, ubi etiam cursus offensione, ac periculo careat.

Sed euectus sum coarguendi studio longius; cum sit mihi propositum, ea, quæ uitia philosophi putauerũt, ostendere, non tantum uitia non esse, uerum etiam magnas esse uirtutes. Ex alijs docendi gratia, sumam, quæ pertinere ad rem maxime puto. Metum, seu timorem in maximo uitio ponunt, summamq; imbecillitatem esse animi putant; cui sit contraria fortitudo; quæ si sit in homine, locum timori esse nullũ. Credit ergo'ne aliquis, fieri posse, ut idem metus summa sit fortitudo? Minime. Neq; enim uidetur capere natura, ut aliquid in contrarium recidat. Atqui ego non arguta aliqua conclusione, ut apud Platonem Socrates facit; qui eos, quos contra disputat, cogit ea, quæ negauerãt, confiteri; sed simpliciter ostendam, summum metum summam esse uirtutem. Nemo dubitat, quin timidi, & imbecilli sit animi, aut dolorem metuere, aut egestatem, aut exiliũ, aut carcerem, aut mortem. quæ omnia quisquis nõ exhorruerit, fortissimus iudicatur. Qui autem Deum metuit, illa uniuersa non metuit. Ad quod probandum argumentis opus non est: spectatæ sunt enim, spectanturq; adhuc per orbem pœnæ cultorum Dei; in quibus excruciandis noua, & inusitata tormenta excogitata sunt. Nam de mortis generibus horret animus recordari; cũ immanium bestiarum, ultra ipsam mortem, carnificina sæuierit. Has tamen execrabiles corporum lacera-

tiones fœlix, atq; inuicta patientia sine ullo gemitu pertulit. Hæc uirtus omnibus populis, atq; prouincijs, & ipsis tortoribus miraculum maximum præbuit; cum patientia crudelitas uinceretur. Atqui hanc uirtutem nihil aliud, q̃ metus Dei fecit. Itaque (ut dicebam) non euellendus, ut stoici; neq; temperãdus timor, ut peripatetici uolunt; sed in ueram uiam dirigendus est; auferendiq; sunt metus, sed ita, ut is solus relinquatur. qui quoniam legitimus, ac uerus est; solus efficit, ut possint cætera omnia nõ timeri. Cupiditas quoq; inter uitia numeratur. sed si hæc, quæ terrena sunt, concupiscat, uitiũ est; uirtus autem, si cœlestia. Qui. n. iustitiam, qui Deũ, qui uitam perpetuam, qui lucem sempiternam, eaq; omnia, quæ Deus homini pollicetur, consequi cupit; opes istas, & honores, & potentatus, & regna ipsa contemnet. Dicet fortasse stoicus, Volũtate opus esse ad hæc consequenda, non cupiditate. immo uero parũ est uelle. Multi enim uolunt; sed cum dolor uisceribus accesserit, uoluntas cedit, cupiditas perseuerat. quæ si efficit, ut contemptui sint omnia, quæ à cæteris appetuntur, summa uirtus est; siquidẽ continentiæ mater est. Ideoq; illud potius efficere debemus; ut affectus, quibus praue uti, uitium est, dirigamus in rectum. Nam istæ concitationes animorum iuncto currui similes sunt; in quo recte moderando summum rectoris officium est, ut uiam nouerit: quam si tenebit; licet quamconcitate ierit, non offendet. Si autem aberrauerit; licet placide, ac leniter eat, aut per confragosa uexabitur, aut per præcipitia labetur, aut certe, quò non est opus, deferetur. Sic cursus ille uitæ, qui affectibus, uelut equis perniciabus du-

citur; si uiam rectam teneat, fungetur officio. Metus igitur, & cupiditas, si proijciantur in terram, uitia fient, uirtutes autem, si ad diuina referantur. Parsimoniam contra uirtutis loco habent. quæ si studium est habendi, non potest esse uirtus; quia in augendis, uel tuendis terrestribus bonis tota uersatur. Nos autem summum bonum non referimus ad corpus; sed omne officium solius animæ conseruatione metimur. Quòd si (ut supra docui) patrimonio minime parcendum est, ut humanitatem, iustitiamq́; teneamus; non est uirtus, frugi esse. quod nomen uirtutis specie fallit, ac decipit. Est enim frugalitas abstinentia quidem uoluptatum; sed eò uitium, quia ex habendi amore descendit; cum sit & uoluptatibus abstinendum, & pecuniæ minime temperandum. Nam parce, idest mediocriter uti pecunia, quasi quædam pusillitas animi est aut pertimentis, ne sibi desit; aut desperantis, posse se illam reparare; aut contemptum terrestrium non capientis. Sed illi rursus eũ, qui rei familiari suæ non parcat, prodigum uocant. Nam ita liberalem distinguunt à prodigo; ꝙ is liberalis sit, qui cibum & benemeritis, & cum oportet, et q̃tũ satis est, largiatur: prodigus uero, qui & non meritis, et cum opus non est, & sine respectu rei familiaris effundat. Quid ergo? Prodigum'ne dicemus eum, qui misericordiæ causa tribuat egentibus uictum? Atqui multum refert; utrum'ne scortis propter libidinem largiare, an miseris propter humanitatẽ: utrũ pecuniã tuam perductores, aleatores, lenonesq́; diripiant; an illã pietati, ac Deo præstes: utrum'ne illã uentri, ac gulæ ingeras; an thesauro iustitiæ reponas. Vt ergo uitium est, effundere

in malam partem; sic in bonam, uirtus. Si uirtus est, nō parcere opibus, quæ possunt reparari; ut hominis uitā sustentes, quæ reparari non potest: uitium igitur parsimonia est. Quare nihil aliud dixerim, q̃ insanos, qui hominem mite, ac sociale animal orbāt suo nomine; qui euulsis affectibus, quibus omnis constat humanitas, ad immobilem stuporem mentis perducere uolunt; dū student animum à perturbationibus liberare, & (ut ipsi dicunt) quietum, tranquillumq́; reddere. Quod fieri nō tantum non potest, quia uis, & ratio eius in motu est; sed ne oportet quidem. quia sicut aqua semper iacens & quieta, insalubris & magis turbida est; sic animus immotus ac torpens, inutilis est etiam sibi; nec uitam ipsam tueri poterit, quia nec faciet quicquam, nec cogitabit; cum cogitatio ipsa nihil aliud sit, quàm mentis agitatio. Deniq; qui hāc immobilitatem animi asserūt, priuare animū uita uolunt; quia uita actuosa est, mors quieta. Quædam etiam recte pro uirtutibus habent; sed earum modum non tenent. Virtus est constantia; non, ut inferentibus iniuriam resistamus; his enim cedendū est; quod cur fieri debeat, mox docebo; sed ut iubentibus facere nos contra Dei legem, contraq́; iustitiam, nullis minis, aut supplicijs terreamur, quo minus Dei iussionem hominis iussioni præferamus. Item uirtus est, mortem contemnere; non ut appetamus, eamq́; ultro nobis inferamus; sicut philosophorum plurimi, & maximi sæpe fecerunt; quod est sceleratum, ac nefarium; sed ut coacti Deum relinquere, ac fidem prodere, mortem suscipere malimus; libertatemq́; defendamus aduersus impotentiū stultam, uecordemq́; uiolentiam; & omnes

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

seculi minas, atq; terrores fortitudine animi prouocemus. Sic ea, quae alij timent; excelsa & insuperabili mente, dolorem, mortemq; calcamus. Haec est uirtus; haec uera est constantia, in hoc tuenda, & conseruanda solo, ut nullus nos terror, nulla uis à Deo possit auertere. Vera igitur Ciceronis illa sentẽtia est. Nemo, inquit, iustus potest esse, qui mortem, qui dolorem, qui exilium, qui egestatem timet. Item Senecae in libris moralis philosophiae dicentis, Hic est ille homo honestus, non apice, purpurá ue, non lictorum insignis ministerio, sed nulla re minor, qui cum mortem in uicinia uidet, non sic perturbatur, tanquam rem nouam uiderit; qui, siue toto corpore tormenta patienda sunt, siue flamma ore recipienda est, siue extendendae per patibulum manus, non quaerit, quid patiatur, sed quàm bene. Qui autem Deum colit, haec patitur, nec timet. Ergo iustus. His rebus efficitur, ut neq; uirtutes, neque uirtutum exactissimos limites nosse, aut tenere possit omnino, quisquis est à religione Dei singularis alienus.

Sed omittamus philosophos, qui aut omnino nihil sciunt, idq; ipsum pro summa scientia prae se ferunt; aut qui non perspiciunt etiam quae sciunt; aut q, quoniam se putant scire, quae nesciũt, inepte, arroganterq; desipiũt. Nos ergo (ut ad propositum reuertamur) quibus solis à Deo ueritas reuelata, & coelitus missa sapiẽtia est; faciamus, quae iubet illuminator noster Deus; sustineamus inuicem, & labores huius uitae mutuis adiumentis perferamus: nec tamen, siquid boni operis fecerimus, gloriam captemus ex eo. monet enim Deus, operatorem iustitiae non oportere esse iactantem; ne nó

tam mandatis cœlestibus obsequendi, quàm studio pla-
cendi, humanitatis officio functus esse uideatur; habeatq́;
iam pretium gloriæ, quod captauit; nec præmium cœ-
lestis illius, ac diuinæ mercedis accipiat. Cætera, quæ
obseruare cultor Dei debet, facilia sunt, illis uirtutibus
comprehensis; ut non mentiatur unquam, decipiendi,
aut nocendi causa. Est enim nefas, eum, qui ueritati stu-
deat, in aliqua re esse fallacẽ; atq; ab ipsa, quam sequi-
tur, ueritate discedere. In hac iustitiæ, uirtutumq́; omniũ
uia, nullus mendacio locus est. Itaq; uiator ille uerus,
ac iustus non dicet illud Lucilianum.

Homini amico, ac familiari non est mentiri meum,

sed etiam inimico, atq; ignoto existimabit non esse men
tiri suum. nec aliquando committet, ut lingua inter-
pres animi, à sensu, & cogitatione discordet. Pecuniæ, si
quam crediderit, non accipiat usuram; ut & benefi=
cium sit incolume, quod succurrat necessitati; & absti=
neat se prorsus alieno. In hoc enim genere officij debet
suo esse contentus, quem oporteat aliàs ne proprio qui-
dem parcere, ut bonum faciat plus autem accipere, quã
dederit, iniustum est. Quod qui facit, insidiatur quo-
dammodo, ut ex alterius necessitate prædetur. At iustus
nunquam prætermittet, quo minus aliquid misericor-
diter faciat; nec inquinabit se huiusmodi quæstu; sed effi-
ciet, ut sine ullo suo damno, id ipsum, quod commodat,
inter bona opera numeretur. Munus nõ accipiat à pau=
pere; ut siquid ipse præstiterit, eò bonum sit, quo fuerit
gratuitum. Male dicenti bene dicto respondeat, nunquã
ipse male dicat; nec uerbum malum procedat ex ore
hominis, qui colit uerbum bonum. Quin etiam caueat

lingua inter pres animi

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

diligenter, nequando inimicum sua culpa faciat; & siquis extiterit tam proteruus, qui bono, & iusto faciat iniuriam; clementer, ac moderate ferat; & ultionem suam non sibi assumat, sed iudicio Dei reseruet. Innocentiam semper, & ubiq; custodiat. Quod praeceptum non ad hoc tantum ualet, ut ipse iniuriam non inferat; sed ut illatam sibi non uindicet. Sedet enim maximus, & aequissimus iudex, speculator, ac testis omnium. Hūc homini praeferat; hunc malit de causa sua pronuntiare; cuius sententiam nemo effugere potest nec defensione cuiusquam, nec gratia. Ita fit, ut homo iustus contemptui sit omnibus: &, quia putabitur, semetipsum defendere non posse, habebitur pro segni, & inerti. Qui autem fuerit ultus inimicum; hic fortis, hic strenuus iudicatur; hunc colunt, hunc omnes uerentur. Bonus uero ille tametsi prodesse omnibus, uel pluribus possit; illum tamen suspiciunt, qui nocere, quàm qui prodesse possit. sed iustum prauitas hominum deprauare non poterit, quo minus Deo studeat obtemperare; malit'q; contemni, dummodo semper boni fungatur officio, mali nunquam. Cicero in iisdem illis officialibus libris, At uero siquis uoluerit, inquit, animi sui complicatam notionem euoluere, iam se ipse doceat, eum uirum bonum esse, qui prosit, quibus possit, noceat nemini, nisi lacessitus iniuria. O quàm simplicem, ueram'q; sententiam duorum uerborum adiectione corrupit. Quid enim opus fuerat, adiungere, nisi lacessitus iniuria? ut uitium bono uiro quasi caudam turpissimam apponeret; patientiae'q;, quae omnium uirtutum maxima est, faceret expertem? Nociturum esse dixit bonum uirum, si

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

fuerit lacessitus; iam ex hoc ipso boni uiri nomen amittat, necesse est, si nocebit. Non minus enim mali est, referre iniuriam, quàm inferre. Nam unde certamina inter homines, unde pugnæ, contentiones'q; nascuntur; nisi quòd improbitati opposita impatientia, magnas sæpe concitat tempestates? Quòd si patientiam, qua uirtute nihil uerius, nihil homine dignius inueniri potest; improbitati opposueris; extinguetur protinus; tanquam si igni aquam superfuderis. Sin autem prouocatrix illa improbitas impatientiam sibi comparē nacta est; tanquam perfusa oleo, tantum excitabit incendium, ut id non flumen aliquod, sed effusio cruoris extinguat. Magna itaq; patientiæ ratio est; quam sapiens homo ademit bono uiro. Vt.n. nihil malorum fiat, hæc sola efficit. quæ si detur omnibus; nullum scælus, nulla fraus in rebus humanis erit. Quid ergo bono uiro pōt esse tam calamitosum, tam'q; contrarium, quàm iræ frena permittere; quæ illum non modo boni, sed etiam hominis appellatione dispoliet? Siquidem nocere alteri, ut ipse uerissime ait, non est secundum hominis naturā. Nam & pecudes, si lacessas, aut calce, aut cornu repugnāt: et serpentes, ac feræ, nisi persequaris, ut occidas; negotium non exhibent: & (ut ad hominum exempla redeamus) imperiti quoq;, & insipientes, siquando accipiunt iniuriam, cæco, & irrationabili furore ducūtur; & ijs, qui sibi nocent, uicem retribuere conantur. In quo igitur sapiens, ac bonus uir à malis, & insipientibus differt; nisi quòd habet inuictam patientiam, qua stulti carent; nisi quòd regere se, ac mitigare iram suā nouit; quam illi, quia uirtute indigent, refrenare non

possunt? Sed uidelicet hæc illũ res fefellit; quia cum de uirtute, q̃reretur in q̃cunq; contentione uinceret, putauit esse uirtutis: nec uidere ullo modo potuit, hoiem dolori, & iræ succumbentem; et ijs affectibus indulgentẽ, quibus debet potius reluctari; & ruentem quancunq; in partem improbitas prouocarit; uirtutis officium nõ tenere. Qui enim referre iniuriam nititur; eum ipsum, à quo læsus est, gestit imitari. Ita qui malum imitatur, bonus esse nullo pacto potest. Duobus igitur uerbis duas uirtutes maximas bono, & sapienti uiro, innocentiam, patientiamq;, detraxit. Sed quia ipse caninam illam facundiam (sicut Sallustius ab Appio dictum refert) exercuit; uoluit quoq; hominem canino modo uiuere, ut remordeat lacessitus. Quæ retributio cõtumeliæ quàm perniciosa sit, & quas edere soleat strages; unde opportunius petetur exemplum, quàm ex ipsius doctoris tristissimo casu; qui dum his philosophorum præceptis obtemperare gestit, ipse se perdidit? Quòd si lacessitus iniuria patientiam tenuisset; si dissimulare, si ferre contumeliam bono uiri esse didicisset; nec illas nobiles orationes alieni titulo inscriptas, impatientia, & leuitate, & insania profudisset: nunquam capite suo rostra, in quibus ante floruerat, cruentasset; nec rempublicã funditus proscriptio illa delesset. Sapientis ergo, ac boni uiri non est, uelle certare; ac se periculo cõmittere. quoniam & uincere non est in nostra potestate; & est anceps omne certamen: sed est sapientis, atq; optimi uiri, non aduersarium uelle tollere; quod fieri sine scelere, ac periculo non potest; sed certamen ipsum; quod fieri & utiliter, & iuste potest. Summa igitur uirtus habẽda pa-

tientia est. qua ut non careret homo iustus, uoluit illum Deus (ut supra dictum est) pro inerte contemni. Nisi .n. contumelijs fuerit affectus; quantum habeat fortitudinis in seipso cohibendo, ignorabitur. Si autem lacessitus iniuria, lædentem persequi cœperit; uictus est. Si uero motum illum ratione compresserit; hic planè imperat sibi, & hic regere se potest. Quæ sustentatio sui, rectè patientia nominatur. quæ una uirtus omnibus est opposita uitijs, et affectibus. Hæc perturbatum ac fluctuantem animum, ad tranquillitatem suã reuocat; hæc mitigat; hæc hominem sibi reddit. Ergo quoniam naturæ repugnare impossibile est; & inutile, ut non cõmoueamur omnino; prius tamen quàm commotio illa prosiliat ad nocẽdum, quoad fieri potest maturius sopiatur. Præcepit Deus non occidere solem super iram nostrã, ne furoris nostri testis abscedat. Deniq; M. Tullius contra suum præceptum, dè quo paulo ante dixi, obliuionem iniuriarum in magnis laudibus posuit. Spero, inquit Cæsar, qui obliuisci nihil soles, nisi iniurias. Quòd si hoc ille faciebat, homo non à cœlesti tantum, sed à publica quoq;, ciuiliq́; iustitia remotissimus: quanto magis id nos facere debemus, qui immortalitatis uelamne candidati sumus?

Stoici, cum affectus ex homine, tanquam morbos conantur euellere, peripatetici se opponunt; eosq́; non modo retinent, sed etiam defendunt; nihilq́; in homine esse dicunt, quod non magna ratione, ac prouidentia sit innatum. Rectè id quidem, si singularum rerum ueros terminos scirent. Itaque hãc ipsam iram, comitem dicunt esse uirtutis, tanquam nemo possit aduersus hostes fortiter dimicare, nisi fue-

rit ira concitatus. Quo planè ostendunt, nec quid sit uirtus scire se; nec cur homini tribuerit iram Deus. Quæ si nobis ideo data est, ut ea utamur ad occidendos homines; quid immanius homine; quid similius feris belluis existimandum est, quàm id animal, quod ad communionem, & innocentiam Deus fecit? Tres sunt igitur affectus, qui homines in omnia facinora præcipites agunt; ira, cupiditas, libido. Propterea poëtæ tres furias esse dixerunt, quæ mentes hominum exagitant; ira ultionem desyderat; cupiditas opes; libido uoluptates. Sed his omnibus Deus certos limites statuit. quos si transcenderint, maioresq; esse cœperint; necesse est naturam suam deprauent, & in morbos, ac uitia uertantur. Qui autem sint isti limites, non est magni laboris ostendere. Cupiditas ad ea comparanda nobis data est, quæ sunt ad uitam necessaria; libido ad sobolem propagandam; iræ affectus ad coërcenda peccata eorum, qui sunt in nostra potestate; idest ut arctiore disciplina minor ætas ad probitatem, iustitiamq; formetur. quæ nisi metu cohibeatur; licentia pariet audaciam; quæ ad omne flagitium, & facinus euadet. Itaq; ut ira uti aduersum minores, & iustum est, & necessariũ; sic & aduersum pares, et perniciosum est, & impium. Impium, ꝙ uiolatur humanitas; perniciosum, ꝙ illis repugnantibus aut perdere necesse est, aut perire. Hanc aũt, quam dixi, esse rationẽ, cur homini sit iræ affectus datus; ex ipsius Dei præceptis intelligi potest; q̃ iubet, uti male dictis, & lædentibus non irascamur; manus autem nostras supra minores semper habeamus; hoc est, ut peccantes eos assi-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

duis uerberibus corrigamus; ne amore inutili, & indulgentia nimia educentur ad malũ, & ad uitia nutriãtur. Sed rerũ imperiti, & rationis ignari, eos affectus, qui sunt homini ad usus bonos dati, exterminauerunt; & latius, quàm ratio postulat, euagantur. Inde iniuste, atque impie uiuitur. Vtuntur ira contra pares. hinc dissidia, hinc expulsiones, hinc bella contra iustitiam nata sunt. Vtuntur cupiditate ad congregandas opes. hinc fraudes, hinc latrocinia, hinc omnia scelerum genera orta sunt. Vtuntur libidine ad capiendas tantum uoluptates. hinc stupra, hinc adulteria, hinc corruptelæ omnes extiterunt. Quicunq; igitur illos affectus intra fines suos redegerit; quod ignorantes Deum facere non possunt; hic patiens, hic fortis, hic iustus est.

Restat, ut contra quinq; sensuum uoluptates dicam breuiter. nam & ipsius libri mensura iam modum flagitat. quæ omnes, quoniam uitiosæ, ac mortiferæ sunt; uirtute superari, atque opprimi debent; uel (quod paulo ante dicebam de affectibus) ad rationem suam reuocari. Cæteræ animantes præter unam uoluptatem, quæ ad generandum pertinet, nullam sentiũt. Vtuntur ergo sensibus ad naturæ suæ necessitatem. Vident, ut appetant ea, quibus opus est ad uitam tuendam. Audiunt inuicem, seq; dignoscunt, ut possint congregari. Quæ utilia sunt ad uictum; aut ex odore inueniunt, aut ex sapore percipiunt; inutilia respuunt, aut recusant. Edendi, ac bibendi officium uentris plenitudine metiuntur. Homini uero solertissimi artificis prouidentia dedit uoluptatem infinitam, & in uitium cadentem; quia proposuit ei uirtutem, quæ cum uolu-

ptate semper, tanquam cum domestico hoste pugnaret. Cicero in Catone maiore. Stupra uero, inquit, & adulteria, & omne flagitium nullis excitari alijs illecebris, nisi uoluptatis. Cumq; homini siue natura, siue quis Deus nihil mente præstabilius dedisset; huic diuino muneri, ac dono nihil tam inimicũ, quàm uoluptatem. Nec enim libidine dominante, temperantiæ locum esse; neq; in uoluptatis regno uirtutem posse consistere. sed è contrario Deus idcirco uirtutem dedit, ut expugnaret, ac uinceret uoluptatem; eamq; egredientem fines sibi datos, infra præscriptum coërceret; ne hominem suauitatibus delinitum, atque captum, ditioni suæ subijceret, ac sempiterna morte multaret. Voluptas oculorum uaria, & multiplex est; quæ capitur ex aspectu rerum, quæ sunt in usu hominum uel natura, uel opere delectabiles. Hanc philosophi rectissime sustulerunt. Aiunt enim multo esse præclarius, & homine dignius, cœlum potius quàm cælata intueri; & hoc pulcherrimum opus intermicantibus astrorum luminibus, tanquam floribus adornatum, quàm picta, & ficta, & gemmis distincta mirari. Sed cum diserte ad contemptum terrestrium nos exhortati sint, & ad cœli spectaculum excitauerunt; tamen spectacula hæc publica non contemnunt. Itaq; his & delectantur, & libenter intersunt. Quæ, quoniam maxima sunt irritamenta uitiorum; & ad corrumpendos animos potentissime ualent; tollenda sunt nobis; quia non modo ad beatam uitam nihil conferunt, sed etiam nocent plurimũ. Nam qui hominem, q̃uis ob merita damnatum, in conspectu suo iugulari pro uoluptate cõputat; conscientiam suam pol=

luit; tam scilicet quàm si homicidij, quod fit occulte, spectator, & particeps fiat. Hos tamen ludos uocant, in quibus humanus sanguis effunditur. Adeo longe ab hominibus secessit humanitas; ut cum animas hominum interficiant, ludere se opinentur, nocentiores ijs omnibus quorum sanguinem uoluptati habent. Quæro nunc, an possint pij, & iusti homines esse, qui constitutos sub ictu mortis, ac misericordiam deprecantes, non tantum patiuntur occidi, sed efflagitant; feruntq; ad mortem crudelia, & inhumana suffragia, nec uulneribus satiati, nec cruore contenti. quin etiam percussos, iacentesq; repeti iubent, & cadauera ictibus dissipari; nequis illos simulata morte deludat. Irascuntur etiã pugnantibus, nisi celeriter è duobus alter occisus est; & tanquã humanum sanguinem sitiant, oderunt moras. Alios illis compares dari poscunt recentiores, ut quamprimum oculos suos satient. Hac consuetudine imbuti, humanitatem perdiderunt. Itaq; non parcunt etiam innocentibus; sed exercent in omnes, quod in malorum trucidatione didicerunt. Huius igitur publici homicidij socios, & participes esse non conuenit eos, qui iustitiæ uiam tenere nituntur. Non enim cum occidere Deus uetat, latrocinari nos tantum prohibet; quod ne per leges quidẽ publicas licet; sed ea quoq; ne fiant, monet, quæ apud homines pro licitis habentur. Ita neq; militare, iusto licebit, cuius militia est in ipsa iustitia; neq; uero accusare quenquam crimine capitali; q̃a nihil distat, utrum'ne ferro, an uerbo potius occidas; quoniam occisio ipsa prohibetur. Itaq; in hoc Dei præcepto nullam prorsus exceptionem fieri oportet, quin occidere hominem sit sem-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

per nefas, quem Deus sanctum animal esse uoluit. Ergo ne illud quidem concedi aliquis existimet, ut recentes natos liceat oblidere; quæ uel maxima est impietas. ad uitam enim Deus inspirat animas, non ad mortem. Verum homines, ne quod sit facinus, quo manus suas nō polluant; rudibus adhuc, & simplicibus animis abnegant lucem non à se datam. Expectet uero aliquis, ut alieno sanguini parcant, qui non parcunt suo. sed hi sine ulla controuersia scelerati, & iniusti. Quid illi, quos falsa pietas cogit exponere? Non possunt innocentes existimari, qui uiscera sua in prædam canibus obijciunt; & quantum in ipsis est, crudelius necant, quàm si strangulassent. Quis dubitet, quin impius sit, q alienæ misericordiæ locum non tribuit? qui, etiam si contingat ei, quod uoluit, ut alatur; addixit certe sanguinem suum uel ad seruitutem, uel ad lupanar. Quæ autem possint, uel soleant accidere in utroq; sexu, uel per errorem, quis non intelligit? quis ignorat? Quod uel unius Oedipodis declarat exemplum, duplici scelere confusum. Tam igitur nefarium est, exponere, quàm necare. At enim paricidæ facultatum angustias conqueruntur; nec se pluribus liberis educandis sufficere posse prætēdunt. quasi uero aut facultates in potestate sint possidentium; aut non quotidie Deus ex diuitibus pauperes, & ex pauperibus diuites faciat. Quare siquis liberos ob pauperiem non poterit educare; satius est, ut se ab uxoris congressione contineat, quàm sceleratis manibus Dei opera corrumpat. Ergo si homicidium facere nullo modo licet; nec interesse omnino conceditur, ne conscientiam perfundat ullus cruor. siquidem populo

*sanguis ille præstatur. In scænis quoq; nescio an sit cor-
ruptela uitiosior. Nã & comicæ fabulæ de stupris uir-
ginum loquuntur, aut amoribus meretricum; & quo
magis sunt eloquentes, qui flagitia illa finxerunt, eo
magis sententiarum elegantia persuadent; & facilius
inhærent audientium memoriæ uersus numerosi, &
ornati. Item tragicæ historiæ subijciunt oculis parici-
dia, & incesta regum malorum; & cothurnata scælera
demonstrãt. Histrionum quoq; impudicissimi motus, q̃d
aliud nisi libidines docent, & instigant? quorum ener-
uata corpora, & in muliebrẽ incessum, habitum'q; mol-
lita, impudicas fœminas inhonestis gestibus mentiun-
tur. Quid de mimis loquar corruptelarum præferen-
tibus disciplinam? qui docent adulteria, dum fingunt; et
simulatis erudiunt ad uera? Quid iuuenes, aut uirgi-
nes faciant, cum & fieri sine pudore, & spectari liben
ter ab omnibus cernunt? Admonentur utiq;, quid facere
possint; & inflammantur libidine, quæ aspectu maxi
me concitatur; ac se quisq; pro sexu in illis imaginibus
præfigurat; probant'q; illa, dum rident; & adhæren-
tibus uitijs, corruptiores ad cubicula reuertuntur: nec
pueri modo, quos præmaturis uitijs imbui non oportet;
sed etiam senes, quos peccare iam non decet, in talem
uitiorum semitam dilabuntur. Circensium quoq; ludo-
rum ratio quid aliud habet, nisi leuitatem, uanitatem,
insaniam? Tanto nanq; impetu concitantur animi in
furorem, quanto illic impetu curritur: ut iam plus spe-
ctaculi exhibeant, qui spectandi gratia ueniunt, cum
exclamare, & efferri, & exilire cœperint. Vitanda
ergo spectacula omnia; non solum nequid uitiorum*

pectoribus

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di
Firenze.
Ald.1.3.42

pectoribus insidat, quæ sedata, & pacifica esse debent; sed ne cuius nos uoluptatis consuetudo deliniat; & à Deo, atq; à bonis operibus auertat. Nam ludorum celebrationes, Deorum festa sunt: siquidem ob natales eorum, uel templorum nouorum dedicationes sunt constituti. Et primitus quidem uenationes, quæ uocantur munera, Saturno attributæ sunt; ludi autẽ scænici Libero; circenses Neptuno. Paulatim uero & cæteris Dijs idem honos tribui cœpit; singuliq; ludi numinibus eorum consecrati sunt; sicut Sisinnius Capito in libris spectaculorum docet. Siquis igitur spectaculis interest, ad quæ religionis gratia conuenitur; discessit à Dei cultu, & ad Deos se contulit; quorum natales, & festa celebrauit. Aurium uoluptas ex uocum, & cantuum suauitate percipitur; quæ scilicet tam uitiosa est, q̃ oblectatio illa, de qua diximus, oculorum. Quis enim non luxuriosum, ac nequam putet eum, qui scænicas artes domi habeat? Atqui nihil refert, utrum'ne luxuriam solus domi, an cum populo exerceas in theatro. Sed iam de spectaculis dictum est. restat unum, quod est nobis expugnandum; ne capiamur ijs, quæ ad sensum intimum penetrant. Nam illa omnia, quæ uerbis carent, idest aeris, et neruorum suaues soni, possunt facile cõtemni; q̃a nõ adhærent, nec scribi possunt. Carmẽ autem compositum, & oratio cum suauitate decipiens, capit mentes, & quò uoluerit impellit. Inde homines literati cum ad Dei religionem accesserint, ab aliquo imperito doctore fundati minus credunt. Assueti enim dulcibus, & politis siue orationibus, siue carminibus, diuinarum literarum simplicem, communemq; sermo-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

tem pro sordido aspernantur. Id enim quærunt, quod sensum demulceat. Persuadet autem quicquid suaue est; & animo penitus, dum delectat, insidet. Num igitur Deus & mentis, & uocis, et linguæ artifex diserte loqui non potest? Immo uero summa prouidentia carere fuco uoluit ea, quæ diuina sunt; ut omnes intelligerent, quæ ipse omnibus loquebatur. Ergo qui ueritati studet, qui non uult se ipse decipere, abijciat inimicas, ac noxias uoluptates, quæ animam sibi uinciant, ut corpus cibi dulces. præferantur uera falsis, æterna breuibus, utilia iucundis. Nihil aspectu gratum sit, nisi quod pie, quod iuste fieri uideas; nihil auditu suaue, nisi quod alit animam, melioremq; te reddit. Maximeq; hic sensus non est ad uitium detorquendus; qui nobis ideo datus est, ut doctrinam Dei percipere possemus. Itaque si uoluptas est, audire cantus, & carmina; Dei laudes canere, & audire, iucundum sit. Hæc est uoluptas uera, quæ comes, & socia uirtutis est. Hæc est non caduca, & breuis, ut illæ, quas appetunt, qui corpori, ut pecudes, seruiunt; sed perpetua, & sine ulla intermissione delectãs. Cuius terminos siquis excesserit, nihilq; aliud ex uoluptate petierit, nisi ipsam uoluptatem; hic mortem meditatur; quia sicut uita perpetua in uirtute est, ita mors in uoluptate. Qui enim temporalia maluerit, carebit æternis; qui terrena prætulerit, cœlestia non habebit. Ad uoluptates autem saporis, & odoris, qui duo sensus ad solum corpus pertinent; nihil est aliud, quod à nobis disputetur; nisi forte quis exigit, ut dicamus, turpe esse sapienti, ac bono, si uentri, & gulæ seruiat; si unguentis oblitus, ac floribus coronatus

incedat; quod qui facit, utiq; insipiens, ineptus, & nihili est, & quem ne odor quidem uirtutis attigerit. Fortasse quispiam dixerit; Cur ergo illa facta sunt, nisi ut iis fruamur? At enim iam sæpe dictum est, uirtutem nullam fuisse futuram, nisi haberet quæ opprimeret. Itaq; fecit omnia Deus ad instruendum certamen rerum duarum. Ergo illecebræ istæ uoluptatum, arma sunt illius, cuius opus unum est, expugnare uirtutem, iustitiamq; ab omnibus excludere. His blandimentis, & suauitatibus titillat animas. Scit enim, quia mortis est fabricatrix uoluptas. Nam sicut Deus hominem ad uitam non nisi per uirtutem, ac laborem uocat; ita ille ad mortem per delicias, ac uoluptates. & sicut ad uerum bonum per fallacia mala, sic ad uerum malum per fallacia bona peruenitur. Cauenda sunt igitur oblectamenta ista, tanquam laquei, & plagæ; ne suauitudinum mollicie capti, sub ditionem mortis cum ipso corpore redigamur, cui nos mancipauimus.

Venio nunc ad eam, quæ percipitur ex tactu, uoluptatem. qui sensus est quidem totius corporis. Sed ego nõ de ornamentis, aut uestibus, sed de sola libidine dicendum mihi puto; quæ maxime coërcẽda est, quia maxime nocet. Cum excogitasset Deus duorum sexuum rationem; attribuit iis, ut se inuicem appeterent, & coniunctione gauderent. Itaq; ardentissimam cupiditatem cunctorum animantium corporibus admiscuit, ut in hos affectus auidissime ruerent; eaq; ratione propagari, & multiplicari genera possent. Quæ cupiditas, & appetentia, in homine uehementior, & acrior inuenitur; uel quia hominũ multitudinẽ uoluit esse maiorem;

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

uel quoniam uirtutem soli dedit, ut esset laus, & gloria in coërcendis uoluptatibus, & abstinentia sui. Scit ergo aduersarius ille noster, quanta sit uis huius cupiditatis, quam quidam necessitatem dicere maluerunt; eamq; à recto, & bono ad malum, & prauum transfert. Illicita enim desyderia immittit; ut aliena contaminent, quibus habere propria, sine delicto licet. Obijcit quippe oculis irritabiles formas; suggeritq; fomenta; & uitijs pabulum subministrat. tum intimis uisceribus stimulos omnes conturbat, & commouet; & naturalem illum incitat, atq; inflammat ardorem; donec irretitum hominem, implicatumq; decipiat. Ac nequis esset, qui pœnarum metu abstineret alieno, lupanaria quoq; constituit; & pudorem infelicium mulierum publicauit, ut ludibrio haberet tam eos, qui faciunt, quã quas pati, necesse est. His obscœnitatibus animas ad sanctitatem genitas, uelut in cœni gurgite demersit; pudorem extinxit; pudicitiam flagitauit. Idem etiam mares maribus admiscuit; et nefandos coitus contra naturam, cõtraq; iustitiam Dei machinatus est. sic imbuit homines, & armauit ad nefas omne. Quid enim potest esse sanctum ijs, qui ætatem imbecillam, & præsidio indigentem, libidini suæ depopulandam, fœdandamq; substrauerint? Non potest hæc res pro magnitudine sceleris enarrari. Nihil amplius istos appellare possum, quàm impios, & paricidas; quibus non sufficiat sexus à Deo datus, nisi & suum profane, ac petulanter illudant. Hæc tamẽ apud illos leuia, et quasi honesta sunt. Quid dicam de ijs, qui abominandam non libidinẽ, sed insaniam potius exercent? Piget dicere. sed quid his

fore credamus, quos non piget facere? & tamen dicendum est, quia fit. De istis loquor, quorum teterrima libido, & execrabilis furor ne capiti quidem parat. Quibus hoc uerbis, aut qua indignatione tantum nefas prosequar? uincit officium linguæ, sceleris magnitudo. Cum igitur libido hæc edat opera, et hæc facinora designet; armandi aduersus eam uirtute maxima sumus. Quisquis affectus illos frenare non potest, cohibeat eos intra præscriptum legitimi tori; ut & illud, quod auide expetit, assequatur; & tamen in peccatum non incidat. Nam quid sibi homines perditi uolunt? Nempe honesta opera uoluptas sequitur. si ipsam per se appetunt; iusta, & legitima frui, licet. Quòd si aliqua necessitas prohibebit; tum uero maxima adhibenda uirtus erit, ut cupiditati continentia reluctetur. Nec tantũ alienis toris, quæ attingere non licet; uerum etiam publicis, uulgatisq; corporibus abstinendum, Deus præcepit; docetq; nos, cum duo inter se corpora fuerint copulata, unum corpus efficere. Ita qui se cœno immerserit, cœno sit oblitus necesse est: & corpus quidem cito ablui potest; mens autem contagione impudici corporis inquinata non potest, nisi & longo tempore, & multis bonis operibus, ab ea, quæ inhæserit, colluuione purgari. Oportet ergo sibi quenq; præponere, duorum sexuũ coniunctionem generandi causa datam esse uiuentibus; eamq; legem his affectibus positam, ut successionẽ parent. Sicut autem dedit nobis oculos Deus, non ut spectemus, uoluptatemq; capiamus; sed ut uideamus, propter eos actus, qui pertinent ad uitæ necessitatem: ita genitalem corporis partem, quod nomen ipsum do-

æt, nulla alia causa, nisi efficiendæ sobolis accepimus. Huic diuinæ legi summa deuotione parendum est. sint omnes, qui se discipulos Dei profitebuntur, ita morati, & instituti, ut imperare sibi possint. Nam qui uoluptatibus indulgent, qui libidini obsequuntur, ij animam suam corpori mancipant, ad mortem'q; condemnant; quia se corpori addixerunt, in quo habet mors potestatem. Vnusquisq; igitur, quantum potest, formet se ad uerecundiam; pudorem'q; colat; castitatem conscientia, & mente tueatur: nec tantum legibus publicis pareat; sed sit supra omnes leges, qui legem Dei sequitur. Quibus bonis si assueuerit, iam pudebit eum in deteriora descendere. Modo placeant recta, & honesta; quæ melioribus iucundiora sunt, quàm praua, & inhonesta peioribus. Non dum omnia castitatis officia executus sum; quam non modo Deus intra priuatos parietes, sed etiam præscripto lectuli terminat; ut cum quis habeat uxorem, neque seruam, neque liberam habere insuper uelit; sed matrimonio fidem seruet. Non enim, sicut iuris publica ratio est, sola mulier adultera est, quæ habet alium; maritus autem, etiã si plures habeat, à crimine adulterij solutus est. Sed diuina lex ita duos in matrimonium, quod est in corpus unũ, pari iure coniungit, ut adulter habeatur, quisquis compagem corporis in diuersa distraxerit. Nec ob aliã causam Deus, cum cæteras animantes suscepto fœtu, maribus repugnare uoluisset; solam omnium mulierem, patientem uiri fecit; scilicet ne fœminis repugnãtibus, libido cogeret uiros aliud appetere; eo'q; facto, castitatis gloriã non tenerent. Sed neque mulier uirtutem

Rõ qr Deus fecit mulieres conceptu fœtu maribus nõ repugnar.

pudicitiæ caperet, si peccare non posset. Nam quis mutum animal pudicum esse dixerit, quod suscepto fœtu mari repugnat? Quod ideo facit, quia necesse est, in dolorem, atque in periculum ueniat, si admiserit. Nulla igitur laus est, non facere, quod facere non possis. Ideo autem pudicitia in homine laudatur; quia non naturalis est, sed uoluntaria. Seruanda igitur fides ab utroque alteri est; immo exemplo continentiæ, docenda uxor, ut se caste gerat. Iniquum est enim, ut id exigas, quod præstare ipse non possis. Quæ iniquitas effecit profecto, ut essent adulteria, fœminis ægre ferentibus præstare se fidem non exhibentibus mutuam caritatem. Denique nulla est tam perditi pudoris adultera, quæ hanc causam non uitijs suis prætendat; iniuriam se peccando non facere, sed referre. Quod optime Quintil. expressit. Homo, inquit, neq; alieni matrimonij abstinens, neq; sui custos; quæ inter se natura cōnexa sunt. Nam neq; maritus circa corrumpendas aliorum coniuges occupatus, potest uacare domesticæ sanctitati; & uxor, cum in tale incidit matrimonium, exemplo ipso incitata, aut imitari se putat, aut uindicare. Cauēdum igitur, ne occasionem uitijs nostra intemperantia demus: sed assuescant inuicem mores duorum; & iugum paribus animis ferant. Nos ipsos in altero cogitemus. Nā fere in hoc iustitiæ summa consistit; ut non facias alteri, quicquid ipse ab altero pati nolis. Hæc sunt, quæ ad continentiam præcipiuntur à Deo. Sed tamen nequis diuina præcepta circunscribere se putet posse; addantur illa, ut omnis calumnia, & occasio fraudis remoueatur; adulterum esse, qui à marito dimissam du-

xerit; & eum, qui præter crimen adulterij uxorem dimiserit, ut alteram ducat. Dissociari enim corpus, & distrahi Deus noluit. Præterea nõ tantum adulterium esse uitandum, sed etiam cogitationem; nequis aspiciat alienam, & animo concupiscat: adulteram enim fieri mentem, si uel imaginem uoluptatis sibi ipsa depinxerit. Mens est enim profecto, quæ peccat; quæ immoderatæ libidinis fructum cogitatione complectitur. in hac crimen est, in hac omne delictum. Nam & si corpus nulla sit labe maculatum; non constat tamen pudicitiæ ratio, si animus incestus est; nec illibata castitas uideri potest, ubi conscientiam cupiditas inquinauit. Nec uero aliquis existimet, difficile esse, frenos imponere uoluptati; eamq; uagam, & errantem, castitatis, pudicitiæq; limitibus includere; cum propositum sit omnibus hominibus, eam uincere; ac plurimi beatam, atq; incorruptam corporis integritatem retinuerint; multiq; sint, qui hoc cœlesti genere uitæ felicissime perfruantur. Quod quidem Deus non ita fieri præcepit, tanq̃ astringat; qa generari homines oportet; sed tanquam sinat. Scit enim quantam his affectibus imposuerit necessitatem. Siquis hoc, inquit, facere potuerit; habebit eximiam, incomparabilemq; mercedẽ. Quod continentiæ genus quasi fastigium est, omniumq; consumatio uirtutum. Ad quam siquis eniti, atq; eluctari potuerit; hunc seruum dominus, hunc discipulum magister agnoscet; hic terram triumphabit; hic erit consimilis Deo, qui uirtutem Dei cepit. Hæc quidem difficilia uidentur; sed de eo loquimur, cui calcatis oĩbus terrenis, iter in cœlum paratur. Nam qa uirtus in Dei agnitione consistit; omnia gra-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

uia sunt, dum ignores; ubi cognoueris, facilia. per ipsas difficultates nobis exeundum est, qui ad summum bonum tendimus. Nec tamen deficiat aliquis, aut de se ipse desperet; si aut cupiditate uictus, aut libidine impulsus, aut errore deceptus, aut ui coactus, ad iniustitiae uiam lapsus est. Potest enim reduci, ac liberari; si eum poeniteat actorum; & ad meliora conuersus, satisfaciat Deo. quod fieri posse Cicero non putauit; cuius haec in Academico tertio uerba sunt. Quòd si liceret ut ijs, q in itinere deerrauissent, sic uitam deuiam secutos corrigere errorem poenitendo; felicior esset emendatio temeritatis. Licet planè. Nam si liberos nostros, cū delictorum suorum cernimus poenitere, correctos esse arbitramur; & abdicatos, abiectosq; rursus tamen sustentamus, suscipimus, fouemus, amplectimur: cur desperemus, clementiam Dei patris poenitendo posse placari? Ergo idē dominus, ac parens indulgentissimus remissurū se poenitentibus peccata promittit, & obliteraturū omnes iniquitates eius, qui iustitiā denuo coeperit operari. Sicut enim nihil prodest male uiuenti ante actae uitae probitas; quia superueniens nequitia, iustitiae opera deleuit: ita nihil officiunt peccata uetera correcto; qa superueniens iustitia labem uitae prioris aboleuit. Is. n. quem facti sui poenitet, errorem suum pristinum intelligit. ideoq; Graeci melius, & significantius μετάνοιαν dicunt; quam nos latine possumus resipiscentiam dicere. resipiscit enim, ac mentem suam quasi ab insania recipit, quem errati piget; castigatq; seipsum dementiae; et confirmat animum suum ad rectius uiuendum; tum illud ipsum maxime cauet, ne rursus in eosdem laqueos

inducatur. Deniq; muta quoq; animalia, cum fraude capiũtur, si aliquo se modo in fugam extricauerint, fiunt postmodũ cautiora; uitantq́; semper ea omnia, in quibus dolos, insidiasq́; senserunt. Sic hominem pœnitentia cautum, ac diligentem facit ad euitanda peccata, in quæ semel fraude deciderit. Nemo enim potest esse tam prudens, tam circunspectus, ut non aliquando labatur. Et iccirco Deus imbecillitatem nostram sciens, pro sua pietate aperuit homini portum salutis; ut huic necessitati, cui fragilitas nostra subiecta est, medicina pœnitentiæ subueniret. Ergo quicunq; aberrauerit, referat pedem; seq́; quamprimum recipiat, ac reformet.

Sed reuocare gradum, superasq́; euadere ad auras,
Hoc opus, hic labor est.

Degustatis enim male iucũdis uoluptatibus, uix diuelli ab his possũt. facilius recta sequerentur, si earum suauitates non attigissent. Sed si eripiant se malæ seruituti, condonabitur his omnis error, si errorem suum uita meliore correxerint. Nec lucrari se quisquam putet, si delicti conscium nõ habebit. scit enim ille omnia, in cuius conspectu uiuimus. nec si uniuersos homines cælare possumus, Deum possumus; cui nihil absconditum, nihil potest esse secretum. quod in exhortationibus suis Seneca mirabili sententia terminauit. Magnum, inquit, nescio quid, maiusq́;, quàm cogitari potest, numen est, cui uiuendo operam damus. Huic nos approbemus. Nam nihil prodest inclusam esse consciẽtiam: patemus Deo. Quid uerius dici potest ab eo, qui Deum nosset, quã dictum est ab homine ueræ religionis ignaro? nam & maiestatem Dei expressit, maiorem esse di-

cendo, quàm ut eam cogitatio mentis humanæ capere posset; & ipsum ueritatis attigit fontem, sentiendo, uitam hominum superuacuam non esse, ut Epicurei uolunt; sed Deo ab his operam uiuẽdo dari; siquidem iuste, ac pie uixerint. Potuit esse uerus Dei cultor, si quis illi monstrasset. ac contempsisset profecto Zenonem, et magistrum suũ Socionem, si uere sapientiæ ducẽ nactus esset. Huic nos, inqt, approbemus. Cælestis prorsus oratio, nisi antecederet ignorantiæ confessio; Nihil prodest inclusam habere conscientiam; patemus Deo. nullus ergo mendacio, nullus dissimulationi locus est. quia parietibus oculi hominum submouentur: Dei autem diuinitas nec uisceribus submoueri potest, quo minus totum hominem perspiciat, & norit. Idem in eiusdem operis primo. Quid agis inquit? quid machinaris? quid abscondis? Custos te tuus sequitur. Alium tibi peregrinatio subduxit, aliũ mors, aliũ ualetudo. hæret hic, quo carere nunquam potes. Quid locum abditum legis, & arbitros remoues? Putas tibi contigisse, ut oculos omnium effugias demens? Quid tibi prodest non habere consciũ, habenti conscientiam? Non minus mirabiliter de conscientia, & Deo Tullius. Meminerit, inquit, Deũ se habere testem; idest (ut ego arbitror) mentem suam; qua nihil homini dedit Deus ipse diuinius. Item cũ de bono, & iusto uiro loqueretur. Itaq; talis uir, inquit, nõ modo facere, sed ne cogitare quidẽ quicquam audebit, quod nõ audeat prædicare. Purgemus igitur conscientiã, quæ oculis Dei peruia est; &, ut ait idem, semper ita uiuamus, ut rationem reddendam nobis arbitremur; putemusq;, nos momentis omnibus non in aliquo (ut ille

dixit) orbis terræ theatro ab hominibus, sed desuper spectari ab eo, qui & iudex, & testis idem futurus est; cui rationem uitæ reposcenti, actus suos inficiari non licebit. Ergo satius est aut effugere conscientiã; aut nos ipsos ultro aperire animum, & perniciem rescissis uulneribus effundere; quibus nemo alius mederi potest, nisi solus ille, q gressum claudis, uisum cæcis reddidit; maculata membra purgauit; mortuos excitauit. Ille ardorem cupiditatis extinguet; extirpabit libidines; inuidiã distrahet; iram mitigabit. Ille reddet ueram, & perpetuam sanitatem. Appetenda est hæc omnibus medicina; quoniã maiori periculo uexatur anima, quàm corpus; & quamprimum latentibus morbis adhibenda curatio est. Neque .n. si utatur aliquis oculorum acie clara, membris omnibus integris, firmissima totius corporis ualetudine; tñ eum non dixerim sanũ, si efferatur ira; superbia tumidus infletur; libidini seruiat; cupiditatibus inardescat: sed eum potius, qui ad alienam felicitatem non attollat oculos; opes non admiretur; alienã mulierem sancte uideat; nihil omnino appetat, nihil concupiscat alienum; non inuideat ulli; non fastidiat quẽquam; sit humilis, misericors, beneficus, mitis, humanus; pax in animo eius perpetua uersetur. ille homo sanus, ille iustus, ille perfectus est. Quisquis igitur his omnibus præceptis cœlestibus obtemperauerit; hic cultor est ueri Dei; cuius sacrificia sunt, mansuetudo animi, et uita innocens, & actus boni. Quæ omnia qui exhibet; toties sacrificat, quoties bonum aliquid, ac piũ fecerit. Deus enim non desyderat uictimam neq; muti animalis, neq; mortis, ac sanguinis, sed hominis & uitæ. Ad quod sa-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

crificium neq; uerbenis opus est, neq; fibris, neq; cæspiti-
bus, quæ sunt utiq; uanissima; sed ijs, quæ de intimo cor
de proferuntur. Itaq; in aram dei, quæ uere maxima
est, & quæ in corde hominis collocata, coinquinari non
potest sanguine; iustitia imponitur, patientia, fides, in-
nocentia, castitas, abstinentia. Hic est uerissimus ritus;
hæc illa lex Dei (ut à Cicerone dictum est) præclara,
& diuina; semper quæ recta, & honesta iubet; uetat
praua, & turpia. cui parētem sanctissimæ, ac certissi-
mæ legi, iuste, ac legitime necesse est uiuere. Cuius legis
pauca equidem capita posui; quòd sum pollicitus, ea me
tantummodo esse dicturū, quæ summum fastigium uir
tuti, et iustitiæ imponerent. Siquis uolet cætera oīa com
prehendere; ex fonte ipso petat; unde ad nos riuus iste
manauit. Nunc de sacrificio ipso pauca dicemus.
Ebur, inqt Plato, nō castum donū Deo. Quid ergo? Pi-
cta. s. et texta pretiosa? immo uero nō castū donū Deo,
quicqd surripi, qcquid corrūpi potest. Sed sicut hoc ui-
dit, non oportere uiuēti offerre aliqd, quod sit ex mor-
tuo corpore; cur illud nō uidit, non debere incorporali
corporale munus offerri? Quāto melius Seneca, & ue-
rius? Vultis ne uos, inquit, Deū cogitare magnū, et pla-
cidum; & maiestate leni uerendū amicum; & semper
in proximo? Non immolationibus, & sanguine multo
colendū; (quæ. n. ex trucidatione immerentiū, uoluptas
est?) sed mente pura, bono, honestoq; proposito. Non tē-
pla illi congestis in altitudinē saxis exstruenda sunt: in
suo cuiq; consecrādus est pectore. Vestes igitur, gēmas, et
cætera, quæ habētur in pretio; siquis putet Deo cara; is
plane, quid sit Deus, nescit; cui putat uoluptati esse eas

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

res; quas etiã homo siquis contempserit, iure laudabitur. Quid ergo castum, quid Deo dignũ, nisi quod ipse in illa diuina lege sua poposcit? Duo sunt, q̃ offerri debeant, donũ, et sacrificiũ; donum in perpetuum; sacrificium ad tempus. Verũ apud istos, qui nullo modo rõnẽ diuinitatis intelligunt, donum est, quicq̃d auro, argentoq; fabricatur; item quicquid purpura, & serico texitur. Sacrificiũ est uictima, & quæcũq; in ara cremantur. Sed utroq; nõ utitur Deus; quia & ipse incorruptus est; & illud totum corruptibile. Itaq; Deo utrũq; incorporale offerendum est, quo utitur. Donum est integritas animi; sacrificiũ, laus, & hymnus. Si enim Deus non uidetur; ergo his rebus coli debet, quæ non uidentur. Nulla igitur alia religio est uera, nisi quæ uirtute, ac iustitia constat. Quomodo aũt Deus iustitia hominis utatur, intellectu facile est. Si enim iustus fuerit homo, accepta immortalitate in æternum Deo seruiet. Homines autem nõ nisi ad iustitiã nasci, cum philosophi ueteres, tum etiam Cic. suspicatur. differens. n. de legibus, Sed omnium, inquit, quæ in hominum doctorũ disputatione uersantur, nihil est profecto præstabilius, q̃ plane intelligi nos ad iustitiã esse natos. Id ergo solum Deo exhibere, atq; offerre debemus; ad quod capiendũ nos ipse generauit. Hoc autẽ duplex sacrificij genus quàm sit uerissimũ, Trismegistus Hermes idoneus testis est. qui nobiscum, idest cũ prophetis, quos sequimur, tam uerbis quã re congruit; sicq; de iustitia locutus est. Hoc uerbũ ò fili adora, & cole. Cultus autem Dei unus est, malũ non esse. Item in illo sermone perfecto. Cum exaudisset Asclepium quærentem à filio suo, utrum placeret pa-

tri eius, offerri thus, & alios odores ad sacrificiũ Dei; exclamauit. Bene, bene ò mi nate, ò Asclepi. Est enim maxima impietas, tale quid de uno illo, ac singulari bono in animum inducere. Hæc & his similia huic nõ conueniunt. Omnium.n. quæcunq; sunt, plenus est, & omnim minime indigens. Nos uero gratias agentes, adoremus. Huius enim sacrificium sola benedictio. Et recte. Verbo enim sacrificari oportet Deo; siquidẽ Deus uerbum est; ut ipse confessus est. Summus igitur colendi Dei ritus est, ex ore iusti hominis ad Deum directa laudatio: quæ tamen ipsa ut Deo sit accepta; & humilitate, & timore, & deuotione maxima opus est; nequis forte integritatis, et innocentiæ fiduciam gerẽs, tumoris, & arrogantiæ crimen incurrat; eóq; facto, gratiam uirtutis amittat. sed ut sit Deo carus, omniq; macula careat; misericordiã Dei semp imploret; nihilq; aliud precetur, nisi peccatis suis ueniã; licet nulla sint. Siquid aliud desyderauerit; non est opus dicto, scienti, quid uelimus. Siquid ei boni euenerit, gratias agat; siquid mali, satisfaciat; et illud sibi ob peccata sua fateatur euenisse: et nihilo minus ẽt in malis gratias agat, et in bonis satisfaciat: ut idem sit semper & stabilis, & immutabilis, & inconcussus. Nec tantum hoc in templo putet sibi esse faciendum, sed & domi, et in ipso etiam cubili suo. Secum deniq; habeat Deũ semper in corde suo consecratum; quoniam ipse est Dei templum. Quòd si Deo patri, ac domino hac assiduitate, hoc obsequio, hac deuotione seruierit; consumata, et perfecta iustitia est; quã qui tenuerit, hic (ut ante testati sumus) Deo paruit; hic religioni, atq; suo officio satisfecit.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

L. COELII LACTANTII FIRMIANI DIVINARVM INSTITVTIONVM, ADVERSVS GENTEIS, LIBER VII, ET VLTIMVS, DE DIVINO PRAEMIO, ET VLTIMO FVTVRO IVDICIO.

b Ene habet; iacta sunt fundamenta; ut ait eximius orator. Verum nos non fundamenta solũ iecimus, quæ firma, & idonea essent operi perferendo; sed magnis, robustisq; molibus ædificium totum pene usq; ad summa perduximus. Restat, id quod est multo facilius; uel tegere, uel ornare; sine quo tamen priora opera et inutilia sunt, & ingrata. Nam quid prodest, aut falsis religionibus liberari, aut intelligere ueram? quid aut uanitatem falsæ sapientiæ peruidere, aut, quæ sit uera, cognoscere? Quid inquam prodest cœlestem illã iustitiam defendere? quid cum magnis difficultatibus cultum dei tenere, quæ est summa uirtus; nisi eum, diuinum præmium beatitudinis perpetuæ subsequatur? de qua nobis est in hoc libro disserendum; ne priora omnia, irrita, & infructuosa uideantur; si hoc, cuius causa illa suscepta sunt, in incertum relinquamus: nequis forte arbitretur tantos labores incassum suscipi, dum eorũ cœlesti mercede diffidit; quã deus statuit ei, qui hæc suauia terræ bona pro sola, nudaq; uirtute contempserit.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

Satis & huic parti faciamus, cum testimonijs diuinarum literarum, tum etiam probabilibus argumentis; ut æque clarum sit, & futura præsentibus, & diuina terrenis, & perpetua breuibus esse anteponenda; quoniam temporalia sunt præmia uitiorũ, sempiterna uirtutum. Exponam igitur rationem mundi; ut facile possit intelligi, quando, & quare sit effectus à Deo. quod Plato, qui de mundi fabricatione disseruit, nec scire potuit, nec explicare; quippe qui cœleste mysterium, quod non nisi prophetis, ac Deo docente discitur, ignorabat; ideóq; in perpetuum dixit esse fabricatum. quod longe secus est. quoniam quicquid est solido, ac graui corpore; ut initium cœpit aliquando, ita finem capiat necesse est. Nam Aristot. cum non uideret, quemadmodũ posset tanta rerũ magnitudo interire; et hanc præscriptionem uellet effugere; semper ait fuisse mundũ, ac semper futurum. Prorsus nihil uidit; quia quicquid est, necesse est aliquando habuerit principium; nec omnino quicquã potest esse, nisi cœperit. Nam cum terram, & aquam, et ignem disperire, consumi, extinguiq; uideamus; quæ sunt utiq; mũdi partes; intelligitur, id totum esse mortale, cuius mẽbra sunt mortalia. Ita fit, ut natum sit, quicquid potest interire. Sed & omne, quod sub uisum oculorum uenit; & corporale (ut ait Plato) & solubile sit, necesse est. Vnus igitur Epicurus authore Democrito, ueridicus in hac re fuit; qui ait, & ortum aliquando, & aliquando esse periturum. Nec tamen rationem ullam reddere potuit; scilicet aut quibus de causis tantum hoc opus, aut quo tempore resoluatur. Quod quoniam nobis Deus reuelauit; nec coniecturis id assequi-

mur, sed traditione cœlesti; docebimus sedulo; ut tandem studiosis ueritatis appareat, nec uidisse, nec comprehendisse philosophos ueritatem; sed ita leuiter odoratos, ut tamen, unde eos odor ille sapientiæ tam suauis, tam iucundus afflarit, nullo modo senserint. Interim necessarium puto, admonere lectores; quod hæc nostra, quæ tradimus, prauæ, uitiosæq; mentes aut omnino non intelligent, (hebetatur enim acies eorum terrenis cupiditatibus; quæ sensus omnes grauant, imbecillesq; reddunt) aut etiam si intelligent; dissimulabunt tamen, & hæc uera esse nolent, quia trahuntur à uitijs, & scientes malis suis fauent, quorum suauitate capiuntur; & uirtutis uiam deserunt, cuius acerbitate offenduntur. Nam qui auaritia, & opum inexplebili quadam siti flagrant; quia non possunt uenditis, aut dilargitis, quæ amant, tenui cultu uitam degere; sine dubio malunt id esse fictum, quo desyderijs suis renuntiare coguntur. Item qui libidinum stimulis incitati (ut ait poëta) in furias, ignemq; ruunt; utiq; incredibilia nos afferre dicunt; quia uulnerant aures eorum præcepta continentiæ; quæ illos à uoluptatibus suis prohibent; quibus animam suam cum corpore adiudicauerunt. Qui uero ambitione inflati, aut amore potentiæ inflammati, omne studium suum ad honores acquirendos contulerunt; nec si solem quidem ipsum gestemus in manibus, fidem cõmodabunt ei doctrinæ, quæ illos iubet, omni potentia, & honore contempto, humiles uiuere; atq; ita humiles, ut et accipere iniuriam possint, & referre nolint, si acceperint. Ii sunt homines, qui contra ueritatem clausis oculis quoquomodo latrant. Qui autem

ſani erunt, ideſt non ita uitijs immerſi, ut inſanabiles non ſint; & credent his; & libenter accedent; & quæcunq; dicimus, aperta, & plana, & ſimplicia, & quod maxime opus eſt, uera, & inexpugnabilia illis uidebuntur. Nemo uirtuti fauet, niſi qui ſequi poteſt; ſequi autem, non facile eſt omnibus. ij poſſunt, quos paupertas, & rerum indigentia exercuit, & capaces uirtutis effecit. Nam ſi uirtus eſt tolerantia malorum; non capiunt ergo uirtutem, qui ſemper in bonis fuerunt; quia mala neq; experti ſunt, neq; ferre poſſunt, aſſuetudine, ac deſyderio bonorum, quæ ſola nouerunt. Eo fit, ut pauperes, & humiles Deo credant facilius, qui ſunt expediti; quàm diuites, qui ſunt impedimentis plurimis implicati; immo cathenati, & compediti ſeruiunt ad nutum dominæ cupiditatis; quæ illos inextricabilibus uinculis irretiuit; nec poſſunt in cœlum aſpicere, quoniam mens eorum in terram prona, humiq; defixa eſt. Virtutis autem uia non capit magna onera portantes. Anguſtus admodum trames eſt, per quem iuſtitia hominẽ deducit in cœlum. Hunc tenere non poteſt, niſi qui fuerit expeditus, & nudus. Nam iſti locupletes multis, & ingentibus ſarcinis onerati, per uiam mortis incedunt; quæ latiſſima eſt; quoniam late perditio dominatur. His acerba ſunt, his uenena, quæ deus ad iuſtitiam præcepit; quæq; nos Dei magiſterio de uirtute, ac ueritate diſſerimus. Quibus ſi repugnare audebunt; neceſſe eſt, hoſtes ſe eſſe uirtutis, iuſtitiæq; fateantur. Aggrediar nũc, quod ſupereſt; ut finis operi poſſit imponi. Id autem ſupereſt, ut de iudicio dei diſſeramus; quod tum conſtituetur, cum dominus noſter redierit in terrã; ut uni-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

cuiq; pro merito aut præmium persoluat, aut pœnam. Itaq; ut in quarto libro de primo aduentu eius diximus; sic in hoc secundum referamus aduentum, quem Iudæi quoq; et confitentur, et sperant, sed frustra; quoniam necesse est, ad eos consolandos reuertatur, ad quos conuocandos prius uenerat: nam qui uiolauerunt impie humilem, sentient in potestate uictorem; eaq; oĩa, quæ legunt, & non intelligunt, deo repensante patientur; quippe qui peccatis omnibus inquinati, & insuper sancto cruore perfusi, ab illo ipso, cui nefandas manus intulerũt, sint ad æterna supplicia destinati. sed erit nobis contra Iudæos separata materia; in qua illos erroris, & sceleris conuincamus. Nunc ignaros ueritatis instruamus. Dispositione summi Dei sic ordinatũ; ut iniustum hoc seculum, decurso temporum spatio, terminũ sumat; extinctaq; protinus omni malitia, & piorum animis ad beatam uitam reuocatis, quietum, trãquillum, pacificum, aureum deniq; (ut poëtæ uocant) seculum Deo ipso regnante florescat. In primis, causa errorum omnium philosophis hæc fuit; quòd rationem mundi, quæ totam sapientiam continet, non comprehenderunt. Ea uero sensu proprio, & interna intelligentia non potest comprehendi. quod illi sine doctore per seipsos facere uoluerũt. itaq; in uarias, sibiq; sæpe cõtrarias sententias inciderunt, ex quibus exitum non haberent; & in eodem luto (sicut comicus ait) hæsitauerunt; scilicet assumptionibus eorum non respondente ratione; cum assumpsissent quidẽ uera, sed quæ affirmari, probariq; non possent sine scientia ueritatis, rerumq; cœlestium; quæ (ut sæpe iam dixi) non potest esse in homine,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

nisi Deo docente percepta. Nam si potest homo intelligere diuina, potest & facere. nam intelligere, est quasi è uestigio subsequi. Non potest autem facere, quæ Deus; quia mortali corpore indutus est: ergo nec intelligere quidem potest, quæ fecit Deus. Quod autem fieri non possit, ex immensitate rerum, atque operum diuinorũ, facile est unicuiq; metiri. Nam si mundum cum omnibus, quæ sunt in eo, contemplari uelis; intelliges profecto, quantum Dei opus humanis operibus antestet. Ita quantum inter opera diuina, & humana interest; tantum distare inter Dei, hominis'q; sapientiam necesse est. Nam quia Deus incorruptus, atque immortalis est, & ideo perfectus, quia sempiternus est; sapientia quoque eius perinde, ut ipse, perfecta est. nec obstare illi quicq̃ potest; quia nulli rei Deus ipse subiectus est. Homo autem quia subiectus est passioni; subiecta est & sapientia eius errori. & sicut hominis uitam multæ res impediunt, quo minus possit esse perpetua; ita sapientiam quoq; eius multis rebus impediri necesse est, quo minus in perspicienda penitus ueritate, perfecta sit. Ergo nulla est humana sapientia, si per se ad notionem ueri, scientiam'q; nitatur; quoniam mens hominis cum fragili corpore illigata, & in tenebroso domicilio inclusa, neq; liberius euagari, neq; clarius perspicere ueritatem potest; cuius notio diuinæ conditionis est. Deo enim soli opera sua nota sunt. Homo autem non cogitando, aut disputando assequi eam potest; sed discendo, & audiendo ab eo, qui scire solus potest, & docere. Ideo M. Tullius sententiam Socratis de Platone transferens dicentis, uenisse tempus, ut ipse migraret è uita; illos autem,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

apud quos causam suam perorabat, agere uitam: Vtrũ melius sit, inquit, Dij immortales sciunt; hominem autem arbitror scire neminem. Quare necesse est, omnes philosophiæ sectas, alienas esse à ueritate; quia homines errant, qui eas constituerunt; nec ullum fundamentum, aut firmitatem possunt habere, quæ nullis diuinarum uocum fulciuntur oraculis. Et quoniam de philosophorum erroribus loquimur; Stoici naturam in duas partes diuidunt; unam, quæ efficiat; alteram, quæ se ad faciendum tractabilem præbeat. In illa prima esse uim sentiendi; in hac materiam; nec alterum sine altero esse posse. Quomodo potest idem esse, quod tractat, & quod tractatur? Siquis dicat idem esse figulum, quod lutum; aut lutum idem esse, quod figulum; non'ne aperte insanire uideatur? At isti uno naturæ nomine duas res diuersissimas comprehendunt, Deum, & mundum; artificem, & opus; dicunt'q;, alterum sine altero nihil posse; tanquam natura sit Deus mundo permistus. Nam interdum sic confundunt; ut sit Deus ipse mens mundi, & mundus sit corpus Dei. Quasi uero simul esse cœperint mundus, & Deus; ac non ipse mundum fecerit. quod & ipsi fatentur aliâs, cum hominum causa prædicant esse fabricatum; & sine mundo esse, si uelit, possit. siquidem Deus est diuina et æterna mens, corpore soluta, & libera. cuius uim, maiestatem'q; quoniam intelligere non poterant; miscuerunt eum mundo, idest operi suo.

Vnde est illud Virgilianum.

Totam'q; infusa per artus
Mens agitat molem, & magno se corpore miscet.

Vbi est ergo illud, quod ijdē ipsi aiunt; & factum esse diuina prouidentia, & regi? Si enim fecit mundum; fuit ergo sine mundo. Si regit; non utiq; sicut mens corpus regit; sed tanquam dominus domum, nauimq; gubernator, auriga currum. Nec tamen insiti sunt ijs rebus, quas regunt. Nam si hæc omnia, quæ uidemus, dei membra sunt; iam insensibilis ab his constituitur Deus; quoniam membra sensu carent; & mortalis est, quoniam uidemus membra esse mortalia. Possum enumerare, quoties repentinis quassatæ motibus uel hiauerint terræ, uel descenderint in abruptum; quoties demersæ fluctibus & urbes, & insulæ abierint in profundum; frugiferos campos paludes inundauerint; flumina, & stagna siccauerint; montes etiam uel deciderint abrupti, uel planis fuerint adæquati; plurimas regiones, & multorum fundamenta montium, latens, & internus ignis absumit. Et hoc parum est, si membris suis nō parcit Deus, nisi etiam homini liceat aliquid in Dei corpus. maria extruūtur; montes exciduntur; & ad eruendas opes, interiora terræ uiscera effodiūtur. Quid quòd ne arari quidem sine laceratione diuini corporis potest? ut iam scelerati, et impij simus, qui Dei membra uiolemus. Patitur ne ergo uexari corpus suum Deus; et debilem se uel ipse facere, uel ab homine fieri sinit? nisi forte diuinus ille sensus, qui mundo, & omnibus mundi partibus permistus est, primam terræ faciem reliqt, ac se in ima demersit; nequid doloris de assidua laceratione sentiret. Quòd si hoc uanum, & absurdum est; tam igitur ipsi eguerunt, quàm hæc indigent sensu; qui non perspexerunt, diuinum quidem spiritum esse ubiq;

diffusum; eoq; omnia contineri; non tamen ita, ut Deus ipse, qui est incorruptus, grauibus, & corruptibilibus elementis misceatur. Illud ergo rectius, quod à Platone sumpserunt; à Deo factum esse mundum; & eiusdem prouidentia gubernari. Oportebat igitur & Platonem, & eos, qui idem senserunt, docere, atq; explicare, quæ causa, quæ ratio fuerit tanti operis fabricãdi; quare hoc, aut cuius gratia fecerit. At iidẽ stoici, hominum, inquiunt, causa mundus effectus est. Audio. Sed Epicurus ignorat, ipsos homines quare, aut quis effecerit. Nam Lucretius, cum diceret mundum non esse à diis constitutum, sic ait.

Dicere porro hominum causa uoluisse parare
Præclaram mundi naturam. Deinde intulit,
Desipere est. quid enim immortalibus, atq; beatis
Gratia nostra queat largirier emolumenti,
Vt nostra quicquam causa gerere aggrediantur?

Et merito. Illi enim nullam rationem afferebant, cur humanum genus uel creatum, uel constitutum esset à Deo. Nostrum hoc officium est; sacramentum mundi, et hominis exponere; cuius illi expertes, sacrarium ueritatis nec attingere, nec uidere potuerunt. Ergo (ut paulo ante dicebam) cum assumpsissent id, quod erat uerũ, idest mundum à Deo factum, & hominum causa esse factum; tamen, quoniam eos in consequentibus ratio defecit, non potuerunt defendere id, quod assumpserãt. Deniq; Plato, ne Dei opus imbecillum, & ruinosum faceret; in æternum dixit esse mansurũ. Si hominum causa factus est, & ita factus est, ut esset æternus; cur ergo ipsi, quorum causa factus est, non sunt sempiterni? Si

mortales, propter quos factus est; ergo & ipse mortalis, atq; solubilis. Neq; enim pluris est ipse, quàm ij, quorum gratia factus est. Quòd si ei ratio quadraret; intelligeret periturum esse, quia factus est; nec posse in æternũ manere, nisi quod tangi non potest. Qui autẽ negat hominum causa factum; hic nullam rationem tenet. Si. n. dicit, ipsum fabricatorem sua causa tantum hæc opera esse molitum; cur ergo nos nati sumus? Cur mundo ipso fruimur? Quid sibi uult humani generis, cæterorumq; animantium fictio? Cur aliena cõmoda intercipimus? Cur deniq; augemur, minuimur, interimus? Quid habet rationis ipsa generatio? quid ꝑpetua successio? Nimirũ uidere Deus uoluit; & suis uarijs imaginibus tanquàm sigilla confingere, quibus se oblectaret; & nihilo minus tamen, si ita esset, curæ haberet animantes, præcipueq; hominem; cuius imperio cũcta subiecit. Qui autem dicunt semper fuisse mundũ; omitto illud, quòd esse ipsum sine aliquo principio non potest, unde se extricare nequeunt: sed hoc dico; si mundus semper fuit, nullam potest habere rationem. Qui enim potuit in eo ratio moliri, quod nunquam sumpsit exordium? Nam prius, quàm fiat aliquid, aut struatur; opus est consilio, ut disponi possit, quemadmodũ fiat; nec incipi quicquam potest, sine prouisione rationis. Itaque omne opus ratio præcedit. Non habet ergo rationem, quod factum non est. Atqui mundus rationem habet, qua & constat, & regitur. ergo & factus est. si factus est, & resoluetur. Reddant ergo isti rationem, si possunt; cur aut factus in principio sit, aut postea resoluatur. Quod quia docere non poterat Epicurus, siue Democritus,

sua sponte natum esse dixit, seminibus inter se passim coeuntibus; quibus iterum resolutis, dissidium, atque interitum secuturum. Corrupit ergo, quod recte uiderat; & totam rationem penitus ignorantia rationis euertit; redegitq; mundum, & omnia, quae in eo geruntur, ad similitudinem cuiusdam uanissimi somnij; siquidem rebus humanis ratio nulla subsistit. Cum uero mundum, omnesq; partes eius, ut uidemus, mirabilis ratio gubernet; cum coeli temperatio, & aequalis in ipsa uarietate cursus astrorum, luminumq; coelestium, temporum constans ac mira descriptio, terrarum uaria foecunditas, plana camporum, munimenta, & aggeres montium, uiriditas, ubertasq; syluarum, fontium saluberrima eruptio, fluminum opportuna inundatio, maris opulenta, & copiosa interfusio, uentorum diuersa, & utilis aspiratio, caeteraq; omnia ratione summa constent: quis tam caecus est, ut existimet sine causa esse facta, in quibus mira dispositio prouidentissimae rationis elucet? si ergo sine causa nec est, nec fit omnino quicquam; si & prouidentia summi Dei, ex dispositione rerum; & uirtus, ex magnitudine; & potestas, ex gubernatione manifesta est: hebetes ergo, & insani, qui prouidentiam non esse dixerunt: non improbam rem, si Deos idcirco non esse dicerent, ut unum dicerent: cum autem ideo, ut nullum; qui eos delirasse non putat, ipse delirat. Sed de prouidentia satis in primo libro diximus. quae si est, ut apparet, ex mirabilitate operum suorum; necesse est, etiam hominem, caeterasq; animantes eadem prouidentia creauerit. Videamus ergo, quae ratio fuerit fingendi gene-

ris humani; quoniam constat, id quod stoici aiunt, hominum causa mundum esse fabricatum. quãquam in hoc ipso non mediocriter peccent, quod nõ hominis causa dicũt, sed hominum. Vnius enim singularis appellatio totum comprehendit humanum genus. Sed hoc ideo, quia ignorant unũ hominem à Deo esse formatum, putantq́; homines in omnibus terris, & agris, tanquam fungos esse generatos. At Hermes non ignorauit hominem & à Deo, & ad Dei similitudinem fictum. sed redeo ad propositum. Nihil est (ut opinor) quod sit propter seipsum factum: sed quicquid omnino fit, ad usum aliquẽ fieri necesse est. Quis est enim uel tam ineptus, uel tam ociosus, ut aggrediatur aliquid facere frustra, ex quo nullam utilitatem, nullum commodum speret? Qui domum ædificat, non ideo ædificat, ut tantummodo domus sit, sed ut in ea possit habitari. Qui nauem fabricat, non ideo insumit operam, ut tantũ nauis appareat, sed ut in ea nauigetur. Item qui uas aliquod instituit, ac format, non propter ea id facit, ut tantum fecisse uideatur, sed ut uas illud effectum, capiat aliquid necessariũ. Similiter cætera, quæcunq; fiunt, non utiq; in superuacuum, sed ad usus aliquos utiles laborantur. Mundus igitur à Deo factus est, non utiq; propter ipsum mundum; neq; enim aut calore solis, aut lunæ lumine, aut aspiratione uentorum, aut humore imbrium, aut alimonia frugum, cum sensu careat, indiget. Sed ne illud quidem dici potest, quòd Deus propter seipsum fecerit mundum; quoniã potest esse sine mundo, sicut fuit antea; & ijs omnibus, quæ in eo sunt, quæq; generantur, Deus ipse non utitur. Apparet ergo, animantium causa

mundum esse constructum; quoniam rebus ijs, quibus constat, animantes fruuntur; quæ ut uiuere, ut constare possent, omnia his necessaria temporibus certis subministrantur. Rursum cæteras animantes hominis causa esse fictas, ex eo clarum est, quòd homini seruiunt, & tutelæ eius, atque usibus data sunt; quoniam siue terrenæ sunt, siue aquatiles, non sentiunt mundi rationem sicut homo. Respondẽdum est hoc loco philosophis, maximéq; Ciceroni, qui ait. Cur Deus omnia nostri causa cum faceret, tantam uim natricum, uiperarúmq; fecerit? cur tam multa pestifera terra, maríq; disperserit? Ingens ad disputandũ locus, sed ut in transcursu breuiter stringendus est. Quoniam homo ex rebus diuersis, ac repugnantibus configuratus est; animo, & corpore, idest cœlo, atq; terra; tenui, & comprehensibili; æterno, ac temporali; sensibili, atq; bruto; luce prædito, atq; tenebroso: ipsa ratio, ac necessitas exigebat, & bona homini proponi, & mala; bona, quibus utatur; mala, quæ uitet, & caueat. Idcirco enim data est illi sapientia, ut cognita bonorum, malorúmq; natura, & in appetendis bonis, & malis declinandis uim suæ rationis exerceat. Nam cæteris animalibus quia sapientia non data est; et munita indumentis naturalibus, & armata sunt. homini autem pro his omnibus, quod erat præcipuum, rationẽ solam dedit. Itaque nudum formauit, & inermem, ut eum sapientia & muniret, & tegeret. Munimenta, & ornatum eius non foris, sed intus, non in corpore, sed in corde constituit. Nisi ergo essent mala, quæ caueret, quæ à bonis, utilibúsq; distingueret, non esset ei sapientia necessaria. Sciat ergo M. Tullius, aut ideo datã homini

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

esse rationem, ut & pisces caperet usus sui gratia, & natrices, uiperasq; uitaret salutis suae causa; aut iccirco ei bona, malaq; proposita, quia sapientiam acceperat; cuius uis omnis in discernendis bonis, malisq; uersatur. Magna igitur, & recta, & admirabilis est uis, & ratio, et potestas hominis; propter quem, mundum ipsum, et uniuersa, quaecunq; sunt, Deus fecit; tantumq; illi honoris habuit, ut eum praeficeret uniuersis; quoniam solus poterat Dei opera mirari. Optime igitur Asclepiades noster de prouidentia summi Dei disserens, in eo libro, quem scripsit ad me. Atq; ideo, inquit, merito quis arbitretur, proximum sibi locum diuinam prouidentiam dedisse ei, qui potuerit intelligere ordinationem suam. Nam sol iste est; quis eum uidet ita, ut intelligat, quia sol est, & quantum gratiae afferat caeteris institutis? hoc coelum est; quis id suspicit? terra haec; quis eam colit? hoc pelagus; quis nauigat? hic ignis est; quis eo utitur? Instituit ergo summus Deus non propter se, quia nihilo eget, sed propter hominem, qui his congruenter uteretur. Reddamus nunc rationem, quare hominem ipsum fecerit. quod si philosophi scissent; aut defendissent illa, quae uera inuenerant; aut in maximos errores non incidissent. Haec enim summa, hic cardo rerum est. quem qui non tenuerit, ueritas illi omnis elabitur. Hoc est denique, quod efficiat illis non quadrare rationem. quae illis si affulsisset; si sacramentum hominis omne cognouissent: nunquam disputationes eorum, & omnem philosophiam de transuerso Academia iugulasset. Sicut ergo mundum non propter se Deus fecit, quia commodis eius non indiget, sed pro-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

pter hominem, qui eo utitur: ita ipsum hominem propter se. Quae utilitas Deo in homine, inquit Epicurus, ut eum propter se faceret? Scilicet ut esset qui opera eius intelligeret; qui prouidentiam disponendi, rationem faciendi, uirtutem consumandi & sensu admirari, & uoce proloqui posset. Quorum omnium summa haec est, ut Deum colat. Is enim colit, qui haec intelligit: is artificem omnium rerum, is uerum patrem suum debita ueneratione prosequitur, qui uirtutem maiestatis eius de suorum operũ inuentione, inceptione, perfectione metitur. Quod planius argumentum proferri potest, & mundum hominis, & hominem sua causa Deum fecisse, q̃ quòd ex omnibus animantibus solus ita formatus est, ut oculi eius ad coelum directi, facies ad Deũ spectans, uultus cum suo parente communis sit, ut uideaturq; hominem Deus, quasi porrecta manu alleuatum ex humo, ad contemplationem sui excitasse. Quid ergo, inquit, deo cultus hominis confert, beato, & nulla re indigenti? uel si tantum honoris homini habuit, ut ipsius causa mundum fabricaret, ut instrueret eum sapientia, ut dominũm uiuentium faceret, eumq; diligeret tanquam filium; cur mortalem, fragilemq; constituit? cur omnibus malis, quem diligebat, obiecit? cum oporteret & beatum esse hominem, tanquam coniunctum, & proximum Deo; & perpetuum, sicut est ipse; ad quem colendum, & contemplandum figuratus est. Quanquam haec fere in prioribus libris sparsim docuimus: tamen, quoniam proprie id materia nunc exigit, quia de uita beata disserere propositum est, explicanda sunt ista diligentius, et plenius; ut dispositio Dei,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

& opus, uoluntasq; noscatur. Cum posset semper spiritibus suis immortalibus innumerabiles animas procreare, sicut angelos genuit, quibus immortalitas sine ullo malorum periculo, ac metu constat: excogitauit tamen inenarrabile opus, quemadmodum infinitam multitudinem crearet animarum, quas primo fragilibus et imbecillis corporibus illigatas, constitueret inter bonum, malumq; medias; ut constantibus ex utrisq; naturis uirtutem proponeret; ne immortalitatem delicate assequerentur, ac molliter; sed ad illud æternæ uitæ ineloquibile præmium summa cum difficultate, ac magnis laboribus peruenirent. Ergo ut eas grauibus, & nexibilibus membris indueret, quoniam consistere in medio inani non poterant, ponderibus, & grauitate corporis deorsum premente, sedem illis, ac domiciliũ primo condendum esse decreuit. Itaq; ineffabili uirtute, ac potentia præclara mundi opera molitus est, suspensis in altitudinem leuibus elementis, & grauibus in ima depressis; & cœlestia firmauit; & terrena constituit. Non est necesse nunc exequi singula, quoniam in secundo libro uniuersa executi sumus. Lumina igitur posuit in cœlo, quorum moderationes & claritates, & motus aptissime ad utilitates uiuentiũ temperauit. Terræ autem, quam sedem uoluit esse, fœcunditatem uaria gignendi, ac proferendi dedit; ut ubertate frugum, et herbarum, uiuentium pro natura, & usu, cuiq; generi alimoniam administraret. Tum perfectis omnibus, quæ ad conditionem mundi pertinebant, hominem finxit ex ipsa terra, quam illi à principio in habitaculum præparauit. idest spiritum suum terreno corpore induit, et

inuoluit,

& inuoluit, ut & compactus ex rebus diuersis, ac repugnantibus, bonum, ac malũ caperet: & sicut terra ipsa fœcunda est ad fruges pariendas; ita corpus hominis: quod assumptum è terra, generandi copiam, facultatemq́; procreandæ sobolis accepit: ut quoniam fragili materia formatus, in æternũ manere non poterat; peracto temporalis uitæ spatio cederet; & illud, quod fragile, atq; imbecillum gerebat, perpetua successione renouaret. Cur igitur eum mortalem finxit, & fragilẽ, cum illius causa mundum ædificasset? Primum ut infinita uis animarum gigneretur, omnemq́; terram multitudine oppleret: deinde ut proponeret homini uirtutẽ, idest tolerantiam malorum, ac laborum, per quã posset præmium immortalitatis adipisci. Nam quia homo ex duabus rebus constat, corpore, atq; anima, quorum alterum terrenum est, alterum cœleste; duæ uitæ homini attributæ sunt; una temporalis, quæ corpori assignatur; altera sempiterna, quæ animæ subiacet. Illam nascendo accepimus; hanc assequimur laborando; ne immortalitas homini (ut ante diximus) sine ulla difficultate constaret. Illa terrena est, sicut corpus; & ideo finitur. hæc uero cœlestis, sicut anima; et ideo terminum nõ habet. Illam primam nescientes accepimus, hanc secundam scientes. uirtuti enim, non naturæ datur; quia uoluit nos Deus uitam nobis in uita comparare. Idcirco hanc præsentem dedit, ut illam ueram, & perpetuam aut uitijs amittamus, aut uirtute mereamur. In hac corporali non est summum bonum: quoniam sicut necessitate diuina nobis data est; ita rursum diuina necessitate soluitur. Ita quod finem habet, summum bonum non

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

habet. In illa uero spiritali, quam per nos ipsi acquirimus, summum bonum continetur: quia nec malum potest habere, nec finem. cuius rei argumentum natura, & ratio corporis praebet. Caetera nanq; animalia in humũ uergunt, quia terrena sunt; nec capiunt immortalitatem, quae de coelo est. Homo autem rectus in coelum spectat; q̃a proposita illi est immortalitas; nec tamen uenit, nisi tribuatur homini à Deo. Nam nihil interesset inter iustum, & iniustum; siquidem omnis homo natus, immortalis fieret. ergo immortalitas non sequela naturae, sed merces, praemiumq́; uirtutis est. Deniq; homo non statim, quàm natus est, rectus ingreditur, sed quadrupes primo; quia ratio corporis, & huius praesentis uitae communis est nobis cum mutis animalibus: post deinde confirmatis uiribus erigitur; et lingua eius in eloquium soluitur; & mutum animal esse desinit. Quae ratio docet, mortalem nasci hominem; postea uero immortalem fieri, cum coeperit ex Deo uiuere, idest iustitiam sequi; quae continetur in Dei cultu; cum excitauerit hominem Deus ad aspectum coeli, ac sui. Quod tum fit, cum homo coelesti lauacro purificatus, exponit infantiam cum omni labe uitae prioris; & incremento diuini uigoris accepto, fit homo perfectus, ac plenus. Ergo quia uirtutem proposuit homini Deus; licet anima, & corpus consociata sint; tamen contraria sunt, & impugnant inuicem. Animi bona, mala sunt corporis; idest opum fuga, uoluptatum interdictio, doloris, mortisq́; contemptus. Item corporis bona, mala sunt animi; hoc est cupiditas, & libido; quibus & opes appetuntur, & suauitates uariarum uoluptatum, quibus

eneruatus animus extinguitur. Ideo necesse est, iustum, & sapientem in omnibus malis esse; quoniam malorũ uictrix est fortitudo: iniustos autem in diuitijs, in honore, in potestate. Hæc enim bona corporalia, & terrena sunt. Illi autem terrenam uitam agunt, nec assequi immortalitatem queunt, quia se uoluptatibus dediderunt, quæ sunt uirtutis inimicæ. Itaque uita hæc temporalis illi æternæ debet esse subiecta, sicut corpus animæ. Quisquis ergo animæ uitam maluerit; uitam corporis contemnat, necesse est; nec aliter eniti ad summum bonum poterit, nisi, quæ sunt ima, despexerit. Qui autem corporis uitam fuerit amplexus, & cupiditates suas in terram deiecerit; illam superiorem uitam consequi non potest. Sed qui mauult bene uiuere in æternum; male uiuet ad tempus; & afficietur omnibus molestijs, & laboribus, quandiu fuerit in terra, ut habeat diuinum, & cœleste solatium. Et qui maluerit bene uiuere ad tempus; male uiuet in æternum. damnabitur enim sententia Dei ad æternam pœnam, quia cœlestibus bonis terrena præposuit. Propterea igitur coli se Deus expetit, & honorari ab homine tanquam pater, ut uirtutem, ac sapientiam teneat, quæ sola immortalitatem parit. Nã quia nullus alius præter ipsum donare eam potest, quia solus possidet pietatem hominis; qui Deum honorauerit, hoc afficietur præmio, ut sit in æternum beatus, sitq; apud Deum, & cum Deo semp.

✳ Neq; nunc aliquis eo confugiat, ut dicat ad ipsius culpam pertinere, qui & bonum instituit, & malum. Cur enim malum uoluit esse, si id odio habet? Cur non bonum tantũ fecit, ut nemo peccaret, nemo faceret ma-

lum? Quanquam hoc in omnibus fere prioribus libris docuerim; & id iam superius, q̃uis leuiter attigerim: tamen subinde admonendum est; quia omnis ratio in eo posita est. Nulla.n.uirtus esse poterat, nisi diuersa fecisset. nec omnino apparere uis boni potest, nisi ex mali comparatione. Adeo malum, nihil aliud est, quàm boni interpretatio. Sublato igitur malo, etiam bonum tolli necesse est. Si læuam manum, aut pedem amputaueris; nec corpus erit integrum; nec uita ipsa constabit. Adeo ad compagem corporis temperandam, aptissime cum dextris sinistra iunguntur. Item si pares calculos feceris; nemo ludet. Si unum colorem circo dederis; nemo spectandum putabit, sublata omni circensium uoluptate. Quos profecto qui prius instituit, amator unius coloris fuit; sed alterum ei, quasi æmulum posuit; ut posset esse certamen, & aliqua in spectaculo gratia. Sic Deus quum bonum constitueret, quum uirtutem daret; statuit etiam diuersa, cum quibus illa confligerent. Si desit hostis, & pugna; nulla uictoria est. Tolle certamen; ne uirtus quidem quicquam est. Quàm multa sunt hominũ inter se, & quàm uarijs artibus constituta certamina? Nemo tamen fortior, uelocior, præstantior haberetur; si aduersarium, cum quo contenderet, non haberet. Vnde autem abest uictoria; abesse hinc & gloriam simul, & præmium, necesse est. Vt igitur uirtutem ipsam exercitatione assidua roboraret, eamq; faceret de malorum conflictatione perfectam; utrunq; simul dedit; q̃a utrũq; sine altero retinere uim suam non potest. Ergo diuersitas est; cui omnis ratio ueritatis innititur. Non me præterit, quid hoc loco à peritioribus possit opponi. Si bo-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

num sine malo esse non potest; quomodo primum homi
* nem dicis offensum Deum in solo bono fuisse, aut postea in solo bono futurum? Discutienda nobis haec quaestio est. quod in prioribus libris praetermisi; ut hic implerem. Diximus superius, ex elementis repugnantibus hominis constare naturam. Corpus. n. quae terra est; comprehensibile est; tẽporale, brutum, atq; tenebrosum est. Anima uero, q̃a de coelo est; tenuis, aeterna, sensibilis, illustris est. Quae quia inter se contraria sunt; necesse est, hominem bono, & malo esse subiectum. Animae adscribitur bonum; quia dissolubilis est: corpori malum; quia fragile est. Quoniã igitur sociata, & coniuncta sunt corpus, & anima: aeque bonum, & malum cohaereat, necesse est: nec separari alterutro possunt; nisi quum illa separata sunt. Deniq; boni, maliq́; notitia simul homini primo data est. Qua percepta, statim de loco sancto pulsus est; in quo malũ non est. Vbi cum esset in bono tantum; id ipsum bonum esse, ignorabat. Postquam uero accepit boni, maliq́; intelligentiam; iam nefas erat, eum in beatitudinis loco morari; relegatusq́; est in hunc communem orbem; ut ea utraq; simul experiretur, quorum naturam pariter agnouerat. Apparet ergo idcirco datum esse homini sapiẽtiam; ut bonum discernat à malo; ut ab incommodis commoda, ab inutilibus utilia distinguat; ut habeat iudicium, & consyderãtiam, quid cauere, quid appetere, quid fugere, quid sequi debeat. Sapientia igitur constare sine malo non potest. uixitq́; ille princeps generis humani, q̃ diu in solo bono fuit, uelut infans, boni, ac mali nescius. At enim postea hominẽ necesse est & sapientem esse, & sine ullo malo beatum.

Sed id fieri non potest, quandiu anima domicilio corporis induta est. Quum uero factum fuerit corporis, animæq; dissidium; tunc malum à bono separabitur. Et sicut corpus interit, anima manet; ita malum interibit, & bonum permanebit. Tunc homo accepto immortalitatis indumento, erit sapiens, expers mali, sicut Deus. Qui ergo uult nos in bono esse tantum; id potissimum desyderat, ut sine corpore uiuamus; in quo est malum. Quod si tollatur; aut sapientia homini, ut dixi, aut corpus adimetur: sapientia, ut ignoret malũ: corpus, ut non sentiat. Nunc aũt quũ homo & sapientia sit instructus, ut sciat; & corpore, ut sentiat; utrũque pariter in hac uita Deus esse uoluit; ut ratio uirtutis, sapientiæq; constaret. Posuit itaq; hominem inter utrunq; medium; ut haberet licentiam uel mali, uel boni sequendi. Sed malo admiscuit apparentia quædam bona, id est uarias, & delectabiles suauitates; ut earũ illecebris induceret hominem ad latens malum. Bono autem admiscuit apparentia quædam mala, id est erumnas, & miserias, & labores; quorum asperitate, ac molestia offensus animus refugeret à bono latenti. Hic ergo sapientiæ officium desyderatur; ut plus mente uideamus, quàm corpore. quod pauci admodum facere possunt: quia & uirtus difficilis, ac rara est; & uoluptas communis, ac publica. Ita necesse est, sapientem pro stulto haberi, qui dum appetit bona, quæ non cernuntur; dimittit è manibus, quæ uidentur: & dum uitat mala, quæ nõ aspiciuntur; incurrit in mala, quæ ante oculos sunt. Quod accidit nobis, cum neq; cruciatum, neq; mortem pro fide recusamus; quando ad sum-

mum nefas compellimur; ut prodita fide, atque abnegato Deo uero, Dijs mortuis, mortiferisq; libemus. Hæc ratio est, cur hominem Deus & mortalem fecerit, & malis subiecerit; licet ipsius causa mundum ædificasset, scilicet ut uirtutem caperet, & ei uirtus sua immortalitatem daret. Virtus autem, sicut ostendimus, ueri Dei cultus est. ✳ Nunc totam rationem breui circunscriptione signemus. idcirco mundus factus est, ut nascamur: ideo nascimur, ut agnoscamus factorem mundi, ac nostri Deum: ideo agnoscimus, ut colamus: ideo colimus, ut immortalitatem pro laborum mercede capiamus, quoniam maximis laboribus cultus Dei constat: ideo præmio immortalitatis afficimur, ut similes angelis effecti, summo patri, ac Domino in perpetuum seruiamus, & simus æternum deo regnum. Hæc summa rerum est, hoc arcanum Dei, hoc mysterium mundi. à quo sunt alieni, qui sequentes præsentem uoluptatem terrestribus, & fragilibus se bonis addixerunt, & animas ad cœlestia genitas, suauitatibus mortiferis, tanquam luto, cœnó ue demerserunt. Quæramus nunc uicissim, an in cultu Deorum ratio ulla subsistat. qui si multi sunt, si ideo tantum ab hominibus coluntur, ut præstent illis opes, uictorias, honores, & quæ alia non nisi ad præsens ualent; si sine causa gignimur; si in hominibus procreandis prouidentia nulla uersatur; si casu nobismetipsis, ac uoluptatis nostræ gratia nascimur; si nihil post mortem sumus: quid potest esse tam superuacuum, tam inane, tam uanum, q̃ humana res est, quàm mundus ipse? qui, cũ sit incredi-

bili magnitudine, tam mirabili ratione constructus, tamen rebus ineptis uacet. Cur.n. uentorū spiritus citent nubes? cur emicent fulgura? tonitrua mugiant? imbres cadant? ut fruges terra producat? ut uarios fœtus alat? Cur deniq; omnis natura rerum laboret, nequid desit earū rerum, quibus uita hominis sustinetur, si est inanis, si ad nihilum interimus, si nihil est in nobis maioris emolumenti Deo? Quòd si est dictu nefas, nec putandum est fieri posse, ut nō ob aliquam maximam rationem fuerit constitutum, quod uideas maxima ratione cōstare: quæ potest esse ratio in his erroribus prauarum religionum, & in hac persuasione philosophorum, qua putant animas interire? Profecto nulla. Quid enim habent dicere, cur dij hominibus tam diligenter suis quæq; temporibus exhibeant? An ut illis far, & merum demus, & odorem thuris, & sanguinem pecudum? quæ neq; immortalibus grata esse possunt, quia sunt fragilia; neq; usui esse in expertibus corporum, quia hæc ad usum corporalium data sunt. Et tamen si ea desyderarent, sibi ipsi possent exhibere, cum uellent. Siue igitur intereunt animæ; siue in æternum manent: quam rationem continet cultus Deorum; aut à quo mundus constitutus est? cur, aut quando, aut quousq;, quatenus homines, aut quamobrem procreati? cur nascuntur, intereunt, succedunt, renouantur? Quid Dij ex cultibus eorum assequuntur, qui post mortem nihil futuri sunt? quid præstant? quid pollicentur? quid minantur aut hominibus, aut dijs dignum? Vel si manent animæ post mortem; quid de his faciunt, facturi'ue sunt? quid illis opus est thesauro animarum? ipsi illi ex quo fonte ori-

untur? quomodo, aut quare, aut unde multi sunt? Ita fit ut si ab illa rerum summa, quam superius comprehendimus, aberraueris; omnis ratio intereat, & ad nihilũ omnia reuoluantur. Quam summam quia philosophi non cõprehenderũt; nec ueritatem cõprehẽdere potuerunt; q̃uis ea fere, quibus summa ipsa constat, & uiderint, & explicauerint sed diuersi, ac diuerse illa omnia protulerunt, non annectentes nec causas rerũ, nec consequentias, nec rationes; ut summam illam, quæ continet uniuersa, & compingerent, & implerent. Facile est autem docere, pene uniuersam ueritatem per philosophorum sectas esse diuisam. Non enim sic philosophiam nos euertimus, ut academici solent, quibus ad omnia respondere propositum est; quod est potius calũniari, & illudere. sed docemus, nullam sectam fuisse tã deuiam, nec philosophorum quẽquam tam inanem, qui non uiderit aliquid ex uero. Sed dũ contradicendi studio insaniunt, dum sua etiam falsa defendunt; aliorũ etiam uera subuertunt: non tantum elapsa illis ueritas est, quam se quærere simulabant; sed ipsi eam potissimum suo uitio perdiderunt. Quòd si extitisset aliquis, qui ueritatem sparsam per singulos, per sectasq; diffusam colligeret in unum, ac redigeret in corpus; is profecto nõ dissentiret à nobis. Sed hoc nemo facere, nisi ueri peritus, ac sciens, potest. Verum autem non nisi eius scire est, qui sit doctus à Deo. Neq; enim potest aliter repudiare quæ falsa sunt, eligere, ac probare quæ uera. sed si uel casu id efficeret, certissime philosopharetur. et q̃uis non posset diuinis testimonijs illa defendere; tamen seipsa ueritas illustraret suo lumine. Quare incredibi-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

*lis est error illorum, qui, cum aliquam sectam proba-
uerint, eiq; se addixerint; cæteras dãnant tanq̃ falsas,
& inanes; armantq; se ad præliandum, nec, quid de-
fendere debeant, scientes, nec quid refutare; incursantq;
passim sine delectu omnia, quæ afferunt quicunq; dis-
sentiunt. Ob has eorũ pertinacissimas contentiones nul-
la extitit philosophia, quæ ad uerũ propius accederet.
nam particulatim ueritas ab his tota comprehensa est.
Factum esse mundum à Deo, dixit Plato. Idem pro-
phetæ loquuntur: idemq; ex Sibyllæ carminibus appa-
ret. Errant igitur qui uel omnia sua spõte nata esse di-
xerunt, uel minutis seminibus conglobatis: quoniã tan
ta res, tam ornata, tam magna neq; disponi, neq; fieri,
neq; ordinari sine aliquo prudentissimo authore potuit;
& ea ipsa ratio, qua constare, ac regi omnia sentiun-
tur, solertissimæ mentis artificem confitetur. Hominum
causa mundum, & omnia, quæ in eo sunt, esse facta,
stoici loquuntur. idem nos diuinæ literæ docent. Erra-
uit ergo Democritus, qui uermiculorum modo putauit
effusos esse de terra nullo authore, nullaq; ratione. Cur
enim formatus sit homo, diuini sacramenti est. quod q̃a
ille scire nõ poterat, humanam uitam deduxit ad nihi-
lum. Ad uirtutem capessendam nasci homines, Aristote-
les disseruit. idem nos monemur, ac discimus à prophe-
tis. Falsus igitur Aristippus, qui hominem uoluptati, hoc
est malo, tanq̃ pecudẽ subiugauit. Immortales esse ani-
mas Pherecydes, et Plato disputauerunt. hæc uero pro-
pria est in nostra religione doctrina. Ergo Dicæarchus
cum Democrito errauit, qui perire cum corpore, ac dis-
solui argumẽtatus est. Esse inferos Zenon stoicus docuit,*

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

& sedes piorum ab impijs esse discretas; & illos quidem quietas, ac delectabiles incolere regiones; hos uero luere pœnas in tenebrosis locis, atq; in cœni uoraginibus horrendis. idem nobis prophetæ palàm faciunt. Ergo Epicurus errauit, qui poëtarum id esse figmentum putauit; & illas inferorum pœnas, quæ ferantur, in hac esse uita interpretatus est. Totam igitur ueritatem, & omne diuinæ religionis arcanum philosophi attigerũt. Sed alijs refellentibus defendere id, quod inuenerant, nequiuerunt; quia singulis ratio nõ quadrauit; nec ea, quæ uera senserant, in summam redigere potuerunt, sicut superius nos fecimus. Vnũ est igitur summum bonum immortalitas; ad quam capiendam & formati à principio, et nati sumus. Ad hanc tendimus; hanc spectat humana natura; ad hanc nos prouehit uirtus. quod bonum quia deprehendimus; superest etiam ut de ipsa immortalitate dicamus. Platonis documenta, q̃uis ad rem multum conferant, tamen parum habent firmitatis ad probandam, & implendam ueritatem; quoniã nec rationẽ totius mysterij magni consumauerat, in unumq; collegerat; nec summũ bonũ comprehẽderat. Nã licet uerũ de animæ immortalitate sentiret; tamen non ita de illa tanq̃ de summo bono disserebat. Nos igitur certioribus signis eligere possumus ueritatẽ, qui eã nõ ancipiti suspicione collegimus, sed diuina traditione cognouimus. Plato autem sic argumentatus est, immortale esse quicq̃d per seipsum et sentit, et semper mouetur. quod n principiũ motus non habet; nec finem habiturum; q̃a deseri à semetipso nõ potest quod argumentum etiã mutis animalibus æternitatem daret, nisi

adiectione sapientiæ discreuisset. Addidit igitur, ut effugeret hanc communitatem, fieri non posse, quin sit immortalis animus humanus; cuius miranda solertia inueniendi, & celeritas cogitandi, & facilitas percipiendi, atq; discendi, & memoria præteritorum, & prouidentia futurorum, & artium plerunq; innumerabiliũ scientia, qua cæteræ careant animantes, diuina, & cælestis appareat; quia & origo animi, qui tanta capiat, tanta contineat, nulla reperiatur in terra; siquidem ex concretione terrena nihil habeat admistum: sed necesse esse in terram resolui, quod est in homine ponderosum, & dissolubile: quod autem tenue, atq; subtile; id uero esse indiuiduum; ac domicilio corporis uelut carcere liberatum, ad cælum, & ad naturam suam peruolare. Hæc fere Platonis collecta breuiter, quæ apud ipsum late, copioséq; explicantur. In eadem sententia fuit etiã Pythagoras antea, eiusq; præceptor Pherecydes; quem Cicero tradit primũ de æternitate animarũ disputauisse. Qui oẽs licet eloquẽtia excellerent; tamen in hac duntaxat contentione non minus authoritatis habuerunt, qui contra hanc sententiam differebant; Dicæarchus primo, deinde Democritus, postremo Epicurus. adeo ut res ipsa, de qua inter se pugnabant, in dubium uocaretur. deniq; & Tullius expositis horum omnium de immortalitate, ac morte sententijs, nescire se quid sit uerum pronuntiauit. Harum, inquit, sententiarum quæ uera sit, deus aliqs uiderit. Et rursus alibi. Quoniam utraq;, inquit, earum sententiarum doctissimos habuit authores; nec, quid certi sit, diuinari potest. Verum nobis diuinatione opus non est; quibus ueritatem

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

diuinitas ipsa patefecit. His itaq; argumentis, quæ nec Plato, nec ullus alius inuenit, animarum æternitas probari, ac perspici potest. quæ nos breuiter colligemus; quoniam properat oratio ad narrandum iudicium Dei maximum; quod in terra propinquante seculorum fine celebrabitur. Ante omnia, quoniam Deus ab homine uideri non potest; nequis tamen ex eo ipso putaret Deum non esse, quia mortalibus oculis non uideretur; inter cætera institutorum suorum miracula, fecit etiam multa, quorum uis quidem apparet, substantia tamen non uidetur, sicut est uox, odor, uentus; ut harum rerum argumento, & exemplo, etiam Deũ, licet sub oculos non ueniret, de sua tamen ui, & effectu, & operibus cerneremus. Quid uoce clarius? aut uento fortius? aut odore uiolentius? Hæc tamen, cum per aerem feruntur, ad sensusq; nostros ueniunt, et eos potentia sua impellunt; non cernuntur acie luminum, sed alijs corporis partibus sentiuntur. Similiter Deus non aspectu nobis, alio'ue fragili sensu comprehendendus est, sed mentis oculis intuendus; cum opera eius præclara, & miranda uideamus. Nam illos, qui nullum omnino Deum esse dixerunt; non modo philosophos, sed ne homines quidem fuisse dixerim; qui mutis simillimi solo corpore cõstiterunt, nihil omnino cernentes animo, sed ad sensum corporis cuncta referentes; qui nihil putabant esse, nisi quod oculis contuebantur. et quia uidebant aut bonis accidere aduersa, aut malis prospera; fortuitu geri omnia crediderunt, & natura mundum, non prouidentia constitutum. Hinc iam prolapsi sunt ad deliramenta, quæ talem sententiã necessario sequebantur. Quod

si est Deus & incorporalis, & inuisibilis, & æternus; ergo non idcirco interire animam credibile est, q̃a non uidetur, postq̃ recessit à corpore; qm̃ constat esse aliquid constans, & sentiens, ac uigens, quod non ueniat sub aspectum. At.n. difficile est animo cõprehendere, quẽadmodum possit anima retinere sensum sine ijs partibus corporis, in quibus inest officiũ sentiendi. Quid de Deo? num facile est comprehendere quẽadmodum uigeat sine corpore? Quòd si Deos esse credunt; q̃ si sunt, utiq; sunt expertes corporum: necesse est, humanas animas eadem ratione subsistere; qm̃ ex ipsa rõne, ac prouidentia intelligitur esse quædã in homine, ac Deo similitudo. Deniq; illud argumentũ, quod ẽt M. Tul. uidit, satis firmũ est: ex eo æternitatem animæ posse dignosci, quia nullum sit aliud animal, quod habeat notitiam aliquã Dei; religio'q; sit pene sola, quæ hominem discernat à mutis. quæ cum in hominem solum cadat; profecto testatur, id affectare nos, id desyderare, id colere, qđ nobis familiare, qđ proximum sit futurum. An aliqs, cum cæterarum animantium naturam consyderauerit, quas pronis corporibus abiectas, in terram'q; prostratas summi Dei prouidentia effecit, ut ex hoc intelligi possit, nihil eas rationis habere cum cœlo; potest non intelligere, solum ex omnibus cœleste, ac diuinum animal esse hominem, cuius corpus ab humo excitatũ, uultus sublimis, status erectus originem suã quærit, et quasi contempta humilitate terræ ad altum nititur, quia sentit summũ bonum in summo sibi esse quærendum, memor'q; conditionis suæ, qua Deus illũ fecit eximium, ad artificem suũ spectat? Quam spectationẽ Trismegistus

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

θεωρίαν rectissime nominauit: quæ in mutis animalibus nulla est. Cum aūt sapientia, quæ soli homini data est, nihil aliud sit, q̃ notitia Dei; apparet, animam nō interire, neque dissolui, sed manere in sempiternum; quia Deum, qui sempiternus est, & quærit, & diligit, ipsa cogente natura, sentiens uel unde orta sit, uel quò reuersura. Præterea non exiguum immortalitatis argumentum est, quòd homo solus cœlesti elemento utitur. Nam cum rerū natura his duobus elementis, quæ repugnantia sibi, atq; inimica sunt, constet, igne, & aqua; quorū alterum cœlo, alterū terræ ascribitur: cæteræ animantes, q̃a terrenæ, mortalesq; sunt, terreno, & graui utuntur elemento; homo solus ignem in usu habet, quod est elementum leue, sublime, cœleste. Ea uero, quæ ponderosa sunt, ad mortem deprimunt; et quæ leuia sunt, ad uitam subleuant; q̃a uita in summo est, mors in imo. Et ut lux esse sine igne non potest, sic uita sine luce. Ignis igitur elementū est lucis, ac uitæ. unde apparet, hoīem, qui eo utitur, immortalē sortitū esse conditionē; quia id illi familiare est, q̄d facit uitam. Virtus quoq; soli homini data, magno argumento est, immortales esse aīas. q̄d nec erit secundum naturam, si anima extinguitur. huic enim præsenti uitæ nocet. Nam uita ista terrena, quam cōem cum mutis aīalibus ducimus; & uoluptatem expetit, cuius fructibus uarijs, ac suauibus delectatur; & dolorem fugit, cuius asperitas naturam uiuentiū acerbis sensibus lædit et ad mortem perducere nititur; quæ dissoluit animātem. Si ergo uirtus & prohibet ijs bonis hominem, quæ naturaliter appetuntur; & ad sustinenda mala impellit, quæ naturaliter fugiuntur: ergo

malum est uirtus, et inimica naturæ; stultumq́; iudicare necesse est, qui eam sequitur; quoniam se ipse lædit & fugiendo bona præsentia, & appetendo æque mala sine spe fructus amplioris. Nam cum liceat nobis iucundissimis frui uoluptatibus; non'ne sensu carere uideamur, si malimus in humilitate, in egestate, in contemptu, in ignominia uiuere, aut ne uiuere quidem, sed dolere, cruciari, & emori? ex quibus malis nihil amplius assequamur, quo possit uoluptas omissa pensari? Si autem uirtus malum non est, facitq́; honeste, quod uoluptates uitiosas, turpesq́; contemnit, & fortiter; quod nec dolorem, nec mortem timet, ut officium seruet: ergo maius aliquod bonum assequatur necesse est, quàm sunt illa, quæ spernit. At uero morte suscepta, quod ulterius bonum sperari potest, nisi æternitatis? Transeamus nunc uicissim ad ea, quæ uirtuti repugnant; ut et ex his immortalitas animæ colligatur. Vitia omnia temporalia sunt. ad præsens enim commouentur. iræ impetus, recepta ultione sedantur. libidinis, uoluptas, corporis, finis est. cupiditatem autem satietas earum rerũ, quas expetit, aut aliorum affectuum commotiones interimunt. ambitio, postquam honores, quos uoluit, adepta est, consenescit. item cætera uitia consistere, ac permanere non possunt; sed ipso fructu, quem expetunt, finiuntur. Recedunt ergo, & redeunt. Virtus autem sine ulla intermissione perpetua est; nec discedere ab eo potest, qui eam semel cepit. Nam si habeat interuallum, si aliquando ea carere possumus; redeunt protinus uitia, quæ uirtutem semper impugnant. Non est igitur comprehensa, si deserit, si aliquando secedit. Cum uero sibi

domicilium

domicilium stabile collocauit; in omni actu uersari eã, necesse est. nec potest fideliter depellere uitia, & fugare; nisi pectus, qđ insedit, perpetua statione munierit. Ipsa ergo uirtutis perpetuitas indicat, humanum animum, si uirtutem ceperit, permanere: qa & uirtus perpetua est; & solus animus humanus uirtutem capit. Quoniam igitur contraria sunt uitia uirtuti: omnis ratio diuersa, & contraria sit, necesse est: quia uitia commotiones, & perturbationes animi sunt; uirtus é contrario lenitudo, & tranquillitas animi est: quia uitia temporalia, & breuia sunt; uirtus perpetua, & constans, et par sibi semper: quia uitiorũ fructus, idest uoluptates, æque, ut ipsa, breues, temporalesq; sunt. Virtutis ergo fructus, ac præmium sempiternum est, quia uitiorum commodum in præsenti est, uirtutis igitur in futuro. Ita fit, ut in hac uita uirtutis præmium nullum sit; quia uirtus adhuc ipsa est. Nã sicut uitia, cum in actu suo finiuntur, uoluptas, & præmia eorum sequuntur: ita uirtus cum finita est, merces eius insequitur. Virtus autẽ nunquam nisi morte finitur; quoniam & in morte suscipienda summum eius officium est. Ergo præmium uirtutis post mortem est. Deniq; Cicero in Tusculanis, q̃uis dubitanter, tamen sensit, summum homini bonum non nisi post mortem contingere. Fidenti animo, inquit, si ita res feret, gradietur ad mortem. in qua aut summũ bonum, aut nullum malũ esse cognouimus. Mors igitur non extinguit hominem, sed ad præmium uirtutis admittit. Qui autem se (ut ait idem) uitijs, ac sceleribus contaminauerit, uoluptatiq; seruierit; is uero damnatus æternam luet pœnam; quam diuinæ literæ secundã

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

mortem nominant; quæ est & perpetua, et grauissimis cruciatibus plena. Nam sicuti duæ uitæ propositæ sunt homini; quarum altera est animæ, altera corporis: ita & mortes duæ propositæ sunt; una pertinens ad cor-pus, qua cunctos secundum naturam fungi necesse est; altera pertinens ad animam, quæ scelere acquiritur, uirtute uitatur: & ut hæc uita temporalis est, certosq; terminos habet, quia corporis est; sic et mors æque tem=poralis est, certumq; habet finem, quia corpus attingit.

Impletis igitur tēporibus, quæ Deus morti sta-tuit, terminabitur ipsa mors. Et quia temporalem uitā temporalis mors sequitur; consequens est, ut resurgant animæ ad uitam perennem; quia finem mors tempo-ralis accepit. Rursum, sicut uita animi sempiterna est; in qua diuinos, & ineloquibiles immortalitatis suæ fructus capit: ita & mors eius perpetua sit, necesse est; in qua perennes pœnas, & infinita tormenta pro pec=catis suis pēdet. Ergo in ea cōditione res posita est, ut q beati sunt in hac uita corporali, atq; terrena, semꝑ mi-seri sint futuri; quia iam bonis, quæ maluerunt, potiti sunt; qđ ijs euenit, qui deos adorant, ac Deū negligūt. Deinde qui iustitiam sequentes, in hac uita miseri fue=rint, & contempti, & inopes, & ob ipsam iustitiā con tumelijs, & iniurijs sæpe uexati, quia nec aliter uirtus teneri potest; semper beati sunt futuri; ut quia mala iam pertulerunt, et bonis fruantur. quod his utiq; contingit, qui contemptis terrestribus Dijs, & fragilibus bonis, cœlestem religionē sequuntur Dei; cuius bona, sicut ipse, qui tribuit, sempiterna sunt. Quid opera corporis, atq; animi? non ne indicant esse animam mortis expertem?

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

Nam corpus, quia ipsum fragile est, atq; mortale, quæcunq; opera molitur, æque caduca sunt. Nihil n. Tullius ait esse, quod sit manibus humanis laboratum, quod nõ aliquando ad interitum redigatur, uel iniuria hominũ, uel ipsa confectrice rerum omnium uetustate. At uero animi opera uidemus æterna. Nam quicũq; contemptui præsentium studentes, in memoriam monimenta ingeniorum, factorumq́; magnorum reliquerunt; ij plane mentis, ac uirtutis suæ nomen indelebile quæsierunt. Ergo si opera corporis ideo mortalia sunt, quia ipsum mortale est; sequitur ut anima ex eo immortalis appareat, quia uidemus opera eius non esse mortalia. Eodem modo desyderia quoque corporis, animiq; declarant, alterum esse mortale, alterum sempiternum. Corpus enim non nisi temporalia desyderat, idest cibum potum, indumentum, quietem, uoluptatẽ: & tamen hæc ipsa sine ui, nutu, & adminiculo animi nec cupere, nec assequi potest. Animus autem per se multa desyderat, quæ ad officium, fructum'ue corporis non redundent; eaq; non fragilia, sed æterna sunt, ut fama uirtutis, ut memoria nominis. Nam cultum Dei, qui constat abstinentia cupiditatum, ac libidinum, patientia doloris, contemptu mortis, etiam contra corpus anima concupiscit. Vnde credibile est, non interire animam, sed dissociari à corpore; quia corpus sine anima nihil potest, animus uero põt multa, & magna sine corpore. Quid, ꝙ ea, quæ uisibilia sunt oculis, & tangibilia manu, qa externam uim pati possunt, æterna esse non possunt? Ea uero, quæ neque sub tactum, neque sub uisum ueniunt, sed tantummodo uis eorum, & ratio, & effectus ap-

paret, æterna sunt, quia nullam uim patiuntur extrinsecus. Corpus autem si ideo mortale est, quia uisui pariter, & tactui subiacet; ergo & anima idcirco immortalis est, quia nec tangi potest, nec uideri. Nunc argumenta eorũ, qui contra dixerunt, refellamus; quæ Lucretius tertio libro executus est. Quoniam cum corpore, inquit, anima nascitur; cum corpore intereat, necesse est. At non est par utriusq; ratio. Solidum enim, et comprehensibile corpus est; & oculis, et manu uidetur, & tangitur: anima uero tenuis, et tactum, uisumq́; fugiens. Corpus ex terra fictum, atq; solidatum est: anima in se nihil concreti, nihil terreni ponderis habet, ut Plato disserebat. Nec enim tantam posset habere solertiam, tantam uim, tantam celeritatem, nisi originẽ traheret è cœlo. Corpus igitur quoniam fictum ex ponderoso, & corruptibili elemento, & tangibile est, & uisibile; corrumpitur, atq; occidit; nec uim repellere potest, quia sub aspectum, & sub ictum uenit. Anima autẽ, quia tenuitate sua omnem tactum fugit, nullo ictu dissolui potest. Ergo quamuis inter sese coniuncta, & sociata nascantur; & alterum, quod est de terrena concretione formatum, quasi uasculum sit alterius; quod est à cœlesti subtilitate deductũ: cum uis aliqua utrũq; discreuerit, quæ discretio mors uocatur, tum utrunq; in naturam suam redit: quod ex terra fuit, id in terram resoluitur: quod ex cœlesti spiritu, id cõstat, ac uiget semper; quoniam diuinus spiritus sempiternus est. Deniq; idem Lucretius oblitus quid assereret, & quod dogma defenderet, hos uersus posuit.

Cedit item retro, de terra quod fuit ante,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

In terram; sed quod missum est ex ætheris oris,
Id rursus cœli fulgentia templa receptant.

Quod eius non erat dicere, qui perire animas cum corporibus disserebat. sed uictus est ueritate; et imprudẽti ratio uera surrepsit. Præterea id ipsum, quo colligit, dissolui animam, hoc est simul cum corpore interire, quoniam simul nascantur; & falsum est, & in contrariũ conuerti potest. Non enim simul interit; sed anima discedente, integrum per dies multos manet; & plerunq; medicatum, diutissime durat. Nam si ut simul nascuntur, simul interirent; non discederet repente anima, corpus'q; desereret; sed uno temporis puncto utrunq; pariter dissiparetur; & tam celeriter etiam corpus, adhuc spiritu in eo manente, deliquesceret, ac periret, quàm celeriter anima secedit; ĩmo uero dissoluto corpore anima uanesceret, uelut humor fracto uase diffusus. Nam si terrenum, & fragile corpus post secessum animæ nõ statim diffluit, in terram'q; tabescit, ex qua illi origo est: ergo anima, quæ fragilis non est, in æternum manet; quoniam origo eius æterna est. Quoniam crescit, inqt, sensus in pueris, & in iuuenibus uiget, & in senibus diminuitur; apparet esse mortalem. Primũ non est idẽ mens, & anima. aliud est enim, quo uiuimus; aliud, quo cogitamus. nam dormientium mens, non anima sopitur; & in furiosis mens extinguitur, anima manet; et ideo non exanimes, sed dementes uocantur. Mens ergo, idest intelligentia, uel augetur, uel minuitur pro ætate. Anima in statu suo semper est; & ex quo tempore spirandi accepit facultatem, eadem usq; ad ultimum durat; donec emissa corporis claustro, ad sedem suam re-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

uolet. Deinde q̃ anima quamuis à Deo sit inspirata; tamẽ quia tenebroso domicilio terrenæ carnis inclusa est, scientiam non habet, quæ est diuinitatis. Audit igitur, ac discit omnia; & sapientiam discendo, & audiendo capit; & senectus non minuit sapientiam, sed auget; si tamen iuuenilis ætas uirtute decursa est. Sed si nimia senectus fregerit membra; non est animæ uitium, si uisus euanuit, si lingua torpuit, si auditus obsurduit; sed corporis. At enim memoria deficit. quid mirum, si labẽtis domicilij ruina premitur mens, & præterita obliuiscitur, nõ aliter futura diuina, quàm si carcerem, quo cohibetur, effugerit? Verum eadem, inquit, dolori, et luctui obnoxia est, & ebrietate dementit, unde fragilis, & mortalis apparet. Idcirco igitur uirtus, & sapientia necessaria est, ut & mæror, qui contrahitur indigna patiendo, ac uidendo, fortitudine repellatur; & uoluptas non modo potandi, sed etiam rerum cæterarum abstinentia superetur. nam si careat uirtute, si uoluptatibus dedita molliatur; morti fiet obnoxia; quoniam & uirtus (ut docuimus) immortalitatis est fabricatrix, & uoluptas mortis. Mors autem (sicut ostendi) non funditus perimit, ac delet, sed æternis afficit cruciatibus. Nam interire prorsus anima non potest; quoniam ex Dei spiritu, qui æternus est, originem cœpit. Anima, inquit, etiam morbum corporis sentit; & obliuionem sui patitur: & sicut ægrescit; ita etiam sæpe sanatur. Hoc est ergo, cur maxime uirtus adhibenda sit, ne ullo corporis dolore frangatur, & obliuionem sui non anima, sed mens patiatur. Quæ quoniã certa corporis regione cõsistit; cum eam partem uis aliqua morbi uitia-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

uerit, mouetur loco; & quasi conquassata, sede sua emigrat, reditura scilicet, cum medela, & sanitas domicilium suum reformauerit. Nam quia iuncta est anima cum corpore; si uirtute careat, contagio eius ægrescit; et imbecillitas de societate fragilitatis redundat ad mentem. cum autem dissociata fuerit à corpore; uigebit ipsa per se; nec ulla iam fragilitatis conditione tentabitur; quia indumentum fragile proieceit. Sicut oculus, inquit, euulsus à corpore, ac separatus nihil potest uidere; ita & anima separata nihil sentire; quia & ipsa pars est corporis. Falsum hoc, & dissimile est. anima enim non pars corporis, sed in corpore est. Sicut id, quod uase continetur, uasis pars nõ est; nec ea, quæ in domo sunt, partes domus esse dicuntur: ita nec anima pars est corporis; quia corpus uel uas animæ est, uel receptaculum. Iam illud argumentum multo magis inane est, quo ait animam, quia non citius emittatur ex corpore, mortalem uideri; sed paulatim se ex omnibus membris explicet, à summis pedibus incipiens: tanquam, si esset æterna, uno temporis momento erumperet. quod fit in ijs, qui ferro intereunt. quos autem morbus interimit, spiritum diutius exhalant, & paulatim frigescentibus membris anima efflatur. quæ cum materia sanguinis contineatur, sicut lumen oleo; ea materia febrium calore consumpta, necesse est membrorum summa quæque frigescere; quoniam uenæ exiliores in extrema corporis porriguntur; & extrema, ac tenuiores riui deficiente uena fontis arescunt. Nec tamen, quia sensus corporis deficit, animæ sensum extingui, & occidere putandum est. Non enim anima corpore deficiente, sed

corpus anima decedente putrescit; quia sensum omnem trahit secum. Cum autem praesens anima sensum tribuat corpori, & uiuere id efficiat; fieri non potest, ut non ipsa per se uiuat, & sentiat; quoniam ipsa est & sensus, & uita. Nam quod ait,

Quòd si immortalis nostra foret mens,
Non tam se moriens dissolui conquereretur,
Sed magis ire foras, uestem'q; relinquere, ut anguis,
Gauderet. Sed equidem nunquam uidi, qui se quereretur in morte dissolui. sed ille fortasse Epicureum aliquem uiderat, etiam, dum moritur, philosophantem, ac de sui dissolutione in extremo spiritu disserentem. Quomodo sciri potest, utrum dissolui se sentiat, an corpore liberari, cum in exitu lingua mutescat? Nam dum sentit, & loqui potest; nondum dissolutus est: ubi dissolutus est; iam nec sentire, nec loqui potest. ita queri de dissolutione aut nondum potest, aut iam non potest. At enim non prius quam dissoluatur, intelligit se dissolutum iri. Quid, quod uidemus plerosq; morientium non dissolui conquerentes (ut ait) sed exire se, & proficisci, & ambulare testantes; id'q; aut gestu significant, aut, si adhuc possunt, & uoce pronunciant? Vnde apparet, non dissolutionem fieri, sed separationem, quae declarat animam permanere. Caetera Epicurei dogmatis argumenta Pythagorae repugnant, differenti, migrare animas de corporibus uetustate, ac morte confectis, & insinuare se nouis, ac recens natis; & easdem semper renasci modo in homine, modo in pecude, modo in bestia, modo in uolucre; & hac ratione immortales esse, quod saepe uariorum, ac dissimilium corporum domicilia commutent. Quae sententia

deliri hominis quoniam ridicula, & mimo dignior, quàm schola fuit; ne refelli quidem serio debuit. quod qui facit, uidetur uereri ne quis id credat. Prætereunda sunt igitur nobis, quæ pro falso contra falsum disserebantur. satis est, ea refutasse, quæ contra uerum disputata sunt.

Declaraui (ut opinor) animam non esse solubilē. superest, citare testes, quorum authoritate argumenta firmentur. Neq; nunc prophetas in testimonium uocabo; quorum ratio, & diuinatio in hoc solo posita est, ut ad cultum dei, & ad immortalitatem ab eo accipiendam creari hominem doceāt: sed eos potius, quibus istos, qui respuunt ueritatem, credere sit necesse. Hermes naturā hominis describens, ut doceret quemadmodum esset à Deo factus, hæc intulit. καὶ τὸν αὐτὸν ἐξ ἀμφοτέρων φύσεων τῆς τε ἀθανάτου καὶ τῆς θνητῆς μίαν ἐποίει φύσιν ἀνθρώπου, τὸν αὐτὸν πῆ μὲν ἀθάνατον, πῆ δὲ θνητὸν ποιήσας, καὶ τοῦτον φέρων ἐν μέσῳ θείας καὶ ἀθανάτου φύσεως, καὶ τῆς θνητῆς, καὶ μεταβλητοῦ κατεστήσατο, ἵνα ὁρῶν ἅπαντα, ἅπαντα καὶ θαυμάσῃ. Sed hunc fortasse aliquis in numero philosophorum computet, quàuis in deos relatus Mercurij nomine ab Aegyptijs honoretur, nec plus ei authoritatis tribuat, quàm Platoni, aut Pythagoræ. Maius igitur testimonium requiramus. Polytes quidam consuluit Apollinem Milesium, utrum'ne maneat anima post mortem, an resoluatur; & respondit his uersibus.

ψυχὴ μὲν μέχρι οὗ δεσμοῖς πρὸς σῶμα κρατεῖται
φθαρτὰ νοοῦσα πάθη θνηταῖς ἀλγηδόσιν εἴκει
ἡνίκα, ἀνάλυσιν βροτέην μετὰ σῶμα μαρανθὲν
ὠκίστην εὕρηται ἐς αἰθέρα πᾶσα φορεῖται
αἰὲν ἀγήραος οὖσα μένει δ' εἰς πάμπαν ἀτειρής.

πρωτόγονος γὰρ τοῦτο θεοῦ διέταξε πρόνοια.

Quid carmina Sibyllina? Non'ne hoc ita esse declarãt, cum fore aliquando denuntiant, ut à Deo de uiuis, ac mortuis iudicetur? quorum exempla paulo post inferemus. Falsa est ergo Democriti, & Epicuri, & Dicæarchi de animæ dissolutione sententia. qui profecto nõ auderẽt de interitu animarũ mago aliquo præsente disserere, q sciret, certis carminibus cieri ab inferis animas, & adesse, & præbere se humanis oculis uidendas, & loqui, et futura prædicere: & si auderent; re ipsa, et documentis præsentibus uincerentur. Sed quia non peruidebant animæ rationem, quæ tam subtilis est, ut oculos humanæ mentis effugiat; interire dixerunt. Quid Aristoxenus, qui negauit oĩno ullam esse animam, ẽt cum uiuit in corpore? sed sicut in fidibus ex intentione neruorum effici concordem sonum, atq; cantum, quẽ musici harmoniam uocant; ita in corporibus ex compage uiscerum, ac uigore membrorum uim sentiendi existere. quo nihil dici delirius põt. Verũ ille oculos quidẽ habuit incolumes, cor tamen cæcũ; qui uiuere se, & habere mentem, qua idipsum cogitauerat, non uidebat. Sed plerisq; hoc philosophis accidit, ut putarent omnino nõ esse, quicquid oculis nõ apparet, ẽt cũ mẽtis acies multo clarior debeat esse, q̃ corporis, ad ea perspiciẽda, quorũ uis, ac ratio sentitur potius, q̃ uidetur. Quoniã de immortalitate diximus animæ; sequitur, ut doceamus, quatenus homini, & quando tribuatur; ut in hoc quoq; prauitatis, ac stultitiæ suæ perspiciant errores, qui mortales quosdam decretis, placitisq; mortalium Deos esse factos opinantur, uel q̄ artes inuenerant, uel q̄ usum

quarumdã frugum docuerant, uel q; utilia uitæ hominum prodiderant, uel quòd immanes bestias interemerant. Quæ merita q̃ longe ab immortalitate semota sint, & docuimus in prioribus libris, & nunc docebimus; ut appareat solam esse iustitiam, quæ uitam homini pariat æternam; & solum Deum, qui æternæ uitæ præmium largiatur. Nam illi, qui suis meritis immortales facti esse dicuntur; quia nec iustitia, nec ulla in his uera uirtus fuit; non immortalitatem sibi sed mortem peccatis, ac libidinibus quæsierunt; nec cœleste præmium, sed inferna supplicia meruerunt, quæ pendent simul cum ijs omnibus, qui eos coluerunt. cuius iudicij propinquare tempus ostendam; ut & iustis merces digna soluatur; & pœna merita impijs irrogetur. Plato, & multi alij philosophorum, cum ignorarent originem rerum, supremumq; illud tempus, quo mundus esset effectus; multa millia seculorum fluxisse dixerunt, ex quo hic pulcherrimus mũdi extiterit ornatus; sicuti fortasse Chaldæi; qui (ut Cic. tradidit in lib de diuinatione primo) quadringenta septuaginta millia annorum monimentis comprehensa se habere delirant. in quo quia se posse argui non putabant, liberum sibi crediderunt esse mentiri. Nos autem, quos diuinæ literæ ad scientiam ueritatis erudiunt, principium mundi, finemq; cognouimus. de quo nunc in fine operis differemus; quoniam de principio in secundo libro explicauimus. Sciant igitur philosophi, qui ab exordio mundi seculorum millia enumerant, nondum sextum millesimum annum esse conclusum. quo numero expleto, consummationem

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

fieri necesse est, & humanarum rerum statum in melius reformari. cuius rei argumentum prius est enarrandum, quo ratio elucescat. Mundũ Deus, & hoc rerum naturæ admirabile opus (sicut arcanis sacræ scripturæ continetur) sex dierum spatio consumauit; diemq́; septimum, quo ab operibus suis requieuerat, sanxit. Hic est autem dies sabbati; qui lingua Hebræorum à numero nomen accepit; unde septenarius numerus legitimus, ac plenus est. Nam et dies septem sunt, quibus per uicem reuolutis, orbes conficiuntur annorum; & septẽ stellæ, quæ non occidunt; & septem sydera, quæ uocantur errantia; quorũ dispares cursus, & inæquales motus rerum, ac temporum uarietates efficere creduntur. Ergo quoniam sex diebus cuncta Dei opera perfecta sunt; per secula sex, idest annorum sex millia manere in hoc statu mundũ necesse est. Dies enim magnus Dei mille annorum circulo terminatur, sicut indicat propheta, qui dicit. Ante oculos tuos domine mille anni, tanquam dies unus. Et ut Deus sex illos dies in tantis rebus fabricandis laborauit; ita & religio eius, & ueritas in his sex millibus annorũ laborare necesse est, malitia præualente, ac dominante. Et rursus quoniã perfectis operibus requieuit die septimo, eumq́; benedixit; necesse est, ut in fine sexti millesimi anni malitia omnis aboleatur è terra, & regnet per annos mille iustitia; sitq́; tranquillitas, & requies à laboribus, quos mundus iandiu perpessus est. Verum quatenus id eueniat, ordine suo explicabo. Sæpe diximus minora, & exigua magnorum figuras, & præmonstrationes esse; & hunc diem nostrum, qui ortu solis, occasuq́; finitur, diei

magni speciem gerere, quem circuitus annorum mille determinat. Eodem modo etiam figuratio terreni hominis cœlestis populi præferebat in posterum fictionem. Nā sicut perfectis omnibus, quæ in usum hominis molitus est Deus, ipsum hominem sexto die ultimum fecit, eumq; induxit in hunc mundum, tanq̃ in domum iam diligenter instructam; ita nunc sexto die magno uerus homo uerbo Dei fingitur; idest sanctus populus doctrina, & præceptis Dei ad iustitiā figuratur. Et sicut tūc mortalis, atque imperfectus è terra fictus est, ut mille annis in hoc mundo uiueret; ita nunc ex hoc terrestri seculo perfectus homo fingitur, ut uiuificatus à Deo, in hoc eodem mundo per annos mille dominetur. Quomodo autem consumatio futura sit, et qualis exitus humanis rebus impendeat, siquis diuinas literas fuerit scrutatus, inueniet. Sed & secularium prophetarum congruentes cum cœlestibus uoces, finem rerum, et occasum post breue tempus annunciant, describentes quasi fatigati, & delabentis mundi ultimam senectutem. Quæ uero à prophetis, & uatibus futura esse dicantur; prius q̃ superueniat extrema illa cōclusio, collecta ex omnibus, & coacervata subnectam. Est in arcanis sanctarum literarum, transcendisse in Aegyptum cogente inopia rei frumentariæ principem Hebræorum cum omni domo, et cognatione. Cuius posteri, cum diutius in Aegypto commorantes, in magnam gentem creuissent, & graui, atq; intolerando seruitutis iugo premerentur; percussit Aegyptum Deus insanabili plaga & populum suum liberauit, traductum medio mari, discissis fluctibus, et in utranq; partem dimotis, ut per

siccum populus graderetur. Conatusq; Rex Aegyptiorū profugos insequi, coeunte in statum suum pelago, cum omnibus copijs interceptus est. Quod facinus tam clarum, tamq; mirabile, q̃uis ad præsens uirtutem Dei hominibus ostenderet; tamen præsignificatio, & figura maioris rei fuit. quam Deus idem in extrema temporū consumatione facturus est. liberabit enim plebem suā de graui seruitute mundi. Sed quoniam tunc una plebs Dei, & apud unā gentem fuit; Aegyptus tunc sola percussa est. Nunc autē, quia Dei populus ex omnibus linguis congregatus, apud oēs gentes commoratur, et ab his dominantibus premitur; necesse est, uniuersas nationes, idest orbē totum cœlestibus plagis uerberari; ut iustus, & cultor Dei populus liberetur. Et sicut tunc signa facta sunt, quibus futura clades Aegypti ostenderetur; ita in ultimo fient prodigia miranda per omnia elementa mundi, quibus imminens exitus uniuersis gentibus intelligatur. Propinquante igitur huius seculi termino, humanarum rerum statum commutari necesse est, & in deterius nequitia inualescente prolabi: ut etiam nostra hæc tempora, quibus iniquitas, et malitia usq; ad summum gradum creuit, in illius tamen insanabilis mali cōparatione felicia, et prope aurea possint iudicari. Ita etenim iustitia rarescet, ita impietas, et auaritia, et cupiditas, & libido crebrescent; ut siqui tum forte fuerint boni, prædæ sint sceleratis, ac diuexētur undiq; ab iniustis; soli autem mali opulenti sint; boni uero in omnibus contumelijs, atq; in egestate iactentur. Confundetur omne ius, & leges interibunt. Nihil quisquam tunc habebit, nisi aut quæsitum, aut defensum manu. auda-

cia, & uis omnia possidebunt. Non fides in hominibus, non pax, non humanitas, non pudor, non ueritas erit, atque ita neque securitas, neque regimen, neq; requies à malis ulla. Omnis enim terra tumultuabitur: frement ubiq; bella: omnes gentes in armis erunt, & se inuicem oppugnabunt. Ciuitates inter se finitimæ præliabuntur: & prima omnium Aegyptus stultarum superstitionum luet pœnas; & sanguine uelut flumine operietur. Tunc peragrabit clades orbem, metens omnia, & tanquam messem cuncta prosternens. Cuius uastitatis, & confusionis hæc erit causa, ꝙ Romanum nomen, quo nunc regitur orbis (horret animus dicere: sed dicam; quia futurum est) tolletur de terra; & imperium in Asiam reuertetur; ac rursus oriens dominabitur, atq; occidens seruiet. Nec mirum cuiquam debet uideri, si regnum tanta mole fundatum, ac tandiu per tot, & tales uiros auctum, tantis denique opibus confirmatum, aliquando tamen corruet. nihil est enim humanis uiribus laboratum, quod non humanis æque uiribus destrui possit; quoniam mortalia sunt opera mortalium. Sic & alia prius regna, cum diutius floruissent, nihilo minus tamen occiderunt. Nam & Aegyptios, & Persas, & Græcos, & Aßyrios, proditum est, regimen habuisse terrarũ; quibus omnibus destructis, ad Romanos quoq; rerum summa peruenit. Qui quãto cæteris oibus regnis magnitudine antestãt; tãto maiore decidẽt lapsu; qa plus habent põderis ad ruinam, quæ sunt cæteris altiora. Non inscite Seneca Romanæ urbis tẽpora distribuit in ætates. Primam enim dixit infantiam sub rege Romulo fuisse; à quo & genita, et qua=

si educata sit Roma: deinde pueritiam sub cæteris regibus; à quibus & aucta sit, & disciplinis pluribus, institutisq; formata: at uero, Tarquinio regnante, cū iam quasi adulta esse cœpisset, seruitium non tulisse; & reiecto superbæ dominationis iugo, maluisse legibus obtemperare, quàm regibus: cumq; esset adolescentia eius fine punici belli terminata; tum deniq; confirmatis uiribus cœpisse iuuenescere. sublata etenim Carthagine, quæ tam diu æmula imperij Romani fuit, manus suas in totum orbem terra, mariq; porrexit: donec regibus cunctis, & nationibus subiugatis, cum iam bellorum materia deficeret; uiribus suis male uteretur, quibus se ipsa confecit. hæc fuit prima eius senectus: cum bellis lacerata ciuilibus, atq; intestino malo pressa, rursus ad regimen singularis imperij recidit, quasi ad alteram infantiam reuoluta. Amissa enim libertate, quam Bruto duce, & authore defenderat, ita consenuit, tanquā sustentare se ipsa non ualeret, nisi adminiculo regentiū niteretur. Quòd si hæc ita sunt; quid restat, nisi ut sequatur interitus senectutem? Et id futurum breui, conciones prophetarum denuntiant sub ambage aliorum nominum, ne facile quis intelligat. Sibyllæ tamen aperte interituram esse Romam loquuntur, & quidem iudicio Dei; ꝙ nomen eius habuerit inuisum; & inimica iustitiæ, alumnum ueritatis populum trucidarit. Hydaspes quoque, qui fuit Medorum Rex antiquissimus, à quo amnis quoq; nomen accepit, qui nunc Hydaspes dicitur, admirabilis omnium, sub interpretatione uaticinantis pueri ad memoriam posteris tradidit, sublatum iri ex orbe imperium, nomenq; Romanum; multo ante præ-

fatus,

fatus, q̃ illa Troiana gens conderetur. Quomodo autem id futurũ sit, nequis incredibile arbitretur, ostendam. In primis multiplicabitur regnum; et summa rerum potestas per plurimos dissipata, & concisa minuetur. Tunc discordiæ ciuiles in perpetuum serentur; nec ulla requies bellis exitialibus erit; donec reges decem pariter existant, qui orbem terræ, non ad regendũ, sed ad consumandum patiantur. Hi exercitibus in immensum coactis, & agrorum cultibus destitutis, quod est principium euersionis, & cladis, disperdent omnia, & comminuent, & uorabunt. Tum repente aduersus eos hostis potentissimus ab extremis finibus plagæ septentrionalis orietur; qui tribus ex eo numero deletis, qui tunc Asiam obtinebunt, assumetur in societatem à cæteris, ac princeps omnium constituetur. Hic insustentabili dominatione uexabit orbem; diuina, & humana miscebit; infanda dictu, & execrabilia molietur; noua consilia in pectore suo uolutabit, ut proprium sibi constituat imperium; leges commutabit, suas sanciet; contaminabit; diripiet; spoliabit, occidet. Deniq; immutato nomine, atq; imperij sede translata, confusio, ac perturbatio humani generis consequetur. Tum uero detestabile, atq; abominandum tempus existet, quo nulli hominum sit uita iucunda. Eruentur funditus ciuitates, atq; interibunt non modo ferro, atq; igni, uerum etiam terræ motibus assiduis, & eluuie aquarum, & morbis frequentibus, & fame crebra. aer enim uitiabitur, et corruptus, ac pestilens fiet; & modo importunis imbribus, modo inutili siccitate, nunc frigoribus, nũc æstibus nimijs, nec terra homini dabit fructum; nec seges quicquam, non

arbor, non uitis feret. Sed cum in flore spem maximã dederint, in fruge decipient. Fontes quoq; cum fluminibus arescent; ut ne potus quidem suppetat: & aquæ in sanguinem, aut amaritudinem mutabũtur. Propter hæc deficient & in terra quadrupedes, & in aere uolucres, & in mari pisces. Prodigia quoq; in cœlo mirabilia mentes hominum maximo terrore confundent, & crines cometarum, & solis tenebræ, & color lunæ, & cadẽtium syderum lapsus. Nec tamen hæc usitato modo fient; sed existent subito & ignota, & inuisa oculis astra; sol in perpetuum fuscabitur, ut uix inter noctem, diem'q; discernatur. Luna iam non tribus deficiet horis; sed perpetuo sanguine obfũsa, meatus extraordinarios peraget; ut non sit homini promptum, aut syderũ cursus, aut rationem temporum agnoscere. fiet enim uel æstas in hyeme, uel hyems in æstate. Tunc annus breuiabitur; & mensis minuetur; & dies in angustum coarctabitur. Stellæ uero creberrimæ cadent; ut cœlum omne cæcum sine ullis luminibus appareat. Montes quoque altissimi decident, & planis æquabuntur; mare innauigabile constituetur. Ac nequid malis hominum, terræ'q; desit; audietur è cœlo tuba. quod hoc modo Sibylla denuntiat.

σάλπιγξ οὐρανόθεν φωνὴν πολύθρηνον ἀφήσει.

Itaq; trepidabunt omnes, & ad luctuosum illum sonitum contremiscent. Tum uero per iram Dei aduersum homines, qui iustitiam Dei non agnouerunt, sæuiet ferrum, ignis, fames, morbus; & super omnia metus semper impendent. tunc orabunt Deum, & non exaudiet; optabitur mors, & non ueniet; nec nox quidem requiem

timori dabit; nec ad oculos somnus accedet; sed animas hominum soliatudo, ac uigilia macerabit: plorabunt, et gement, & dentibus strident; gratulabuntur mortuis, & uiuos plangent. His & alijs pluribus malis solitudo fiet in terra; & erit deformatus orbis, atq; desertus. quod in carminibus Sibyllinis ita dicitur.

ἔσται κόσμος ἄκοσμος ἀπολλυμένων ἀνθρώπων.

Ita enim conficietur humanum genus, ut uix decima pars hominum relinquatur; & unde mille processerant, uix prodient centum. De cultoribus etiam dei duæ partes interibunt; & tertia, quæ fuerit probata, remanebit. Sed planius, quo id eueniat, exponã. Imminente iam temporum conclusione, propheta magnus mittetur à Deo, qui conuertat homines ad Dei agnitionem, & accipiat potestatem mirabilia faciendi. Vbicunq; non audierint eũ hoies, cludet cœlũ; & abstinebit imbres; & aquã conuertet in sanguinem; & cruciabit illos siti, ac fame. & quicunq; conabitur eum lædere, procedet ignis de ore eius, atq; amburet illũ. His prodigijs, atq; uirtutibus conuertet multos ad Dei cultum; peractisq; operibus ipsius, alter Rex orietur ex Syria malo spiritu genitus, euersor, ac perditor generis humani, qui reliquias illius prioris mali cum ipso simul deleat. Hic pugnabit aduersus prophetam Dei; & uincet, & interficiet eum, & insepultum iacere patietur. Sed post diem tertium reuiuiscet; atq; inspectantibus, & mirantibus cunctis rapietur in cœlum. Rex uero ille teterrimus erit quidem & ipse, sed mendaciorum propheta; & seipsum constituet, ac uocabit Deum; & se coli iubebit ut Dei filium: & dabitur ei potestas, ut faciat

signa, et prodigia; quibus uisis irretiat homines, ut adorent eum. Iubebit ignem descendere de cœlo, & solem à suis cursibus stare, & imaginem loqui: & fient hæc sub uerbo eius. quibus miraculis etiam sapientium plurimi allicientur ab eo. Tunc eruere templum Dei conabitur; & iustum populum persequetur: & erit pressura, & contritio, qualis nunquam fuit à principio mundi. Quicunq; crediderint, atq; accesserint ei; signabuntur ab eo tanquam pecudes. qui autem recusauerint notam eius; aut in montes fugient; aut comprehensi, exquisitis cruciatibus necabuntur. Idem iustos homines obuoluet libris prophetarum; atq; ita cremabit, & dabitur ei desolare orbem terræ mensibus quadragintaduobus. Id erit tempus, quo iustitia proijcietur, & innocentia odio erit; quo mali bonos hostiliter prædabuntur; non lex, aut ordo, aut militiæ disciplina seruabitur; nõ canos quisquam reuerebitur; nõ officium pietatis agnoscet; non sexus, aut infantiæ miserebitur. confundentur omnia, & miscebuntur contra fas, contra iura naturæ. Ita quasi uno communi, grauiq; latrocinio, terra uniuersa uastabitur. Cum hæc facta erunt; tunc iusti, & sectatores ueritatis segregabunt se à malis, & fugient in solitudines. Quo audito, impius rex inflammatus ira ueniet cum exercitu magno, & admotis omnibus copijs circundabit montem, in quo iusti morabuntur, ut eos comprehendat. Illi uero ubi se clausos undiq;, atque obsessos uiderint, exclamabunt ad Deum uoce magna, & auxilium cœleste implorabunt; & exaudiet eos Deus; & emittet regem magnum de cœlo, qui eos eripiat, ac liberet, omnesq; impios ferro, igniq; disperdat.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

Hæc ita futura esse, cum prophetæ omnes ex dei spiritu, tum etiam uates ex instinctu dæmonum cecinerunt. Hydaspes enim, quem superius nominaui; descripta iniquitate seculi huius extremi, pios, ac fideles à nocentibus segregatos, ait, cum fletu, et gemitu extensuros esse ad cœlum manus, & imploraturos fidem Iouis; Iouem respecturum ad terram, & auditurum uoces hominum, atq; impios extincturum. Quæ omnia uera sunt, præter unum, quòd Iouem dixit illa facturum, quæ Deus faciet. Sed & illud non sine dæmonũ fraude subtractum est; missum iri à patre tunc filium Dei, qui deletis omnibus malis pios liberet. quod Hermes tamen non dissimulauit. in eo enim libro, qui, λόγος τέλειος, *inscribitur, post enumerationem malorũ, de quibus diximus, subiecit hæc* ἐπ' ἂν δὴ ταῦτα ὧδε γένηται ὦ ἀσκληπιὲ τότε ὁ κύριος καὶ πατὴρ καὶ θεὸς καὶ τοῦ πρώτου καὶ ἑνὸς θεοῦ δημιουργὸς ἐπιβλέψας τοῖς γενομένοις καὶ τῇ ἑαυτοῦ βουλήσει τοῖς τοιούτοις, τὸ ἀγαθὸν ἀντερείσας τῇ ἀταξίᾳ, καὶ ἀνακαλεσάμενος τὴν πλάνην καὶ τὴν κακίαν ἐκκαθήρας πῆ μὲν ὕδατι πολλῷ καταλύσας, πῆ δὲ πυρὶ ὀξυτάτῳ διακαύσας. ἐνίοτε δὲ πολέμοις, καὶ λοιμοῖς ἐκπιέσας ἤγαγεν ἐπὶ τὸ ἀρχαῖον καὶ ἀπεκατέστησε τὸν ἑαυτοῦ κόσμον. *Sibyllæ quoque non aliter fore ostendunt, quàm ut Dei filius à summo patre mittatur; qui & iustos liberet de manibus impiorum; & iniustos cum tyrannis sæuientibus deleat. è quibus una sic tradidit.*

ἥξει καὶ μακάρων ἐθέλων πόλιν ἐξαλαπάξαι
καὶ κέν τις θεόθεν βασιλεὺς πεμφθεὶς ἐπ' ἰδίων
πάντας ὀλεῖ βασιλεῖς μ γάλους καὶ φῶτας ἀρίστους
εἶθ' οὕτως κρινεῖται ὑπ' ἀφθίτοις ἀνθρώποισι.

Item alia Sibylla,

καὶ τότ᾽ ἀπ᾽ ἠελίου πέμψει θεὸς βασιλῆα
ὃς πᾶσαν γαῖαν παύσει πολέμοιο κακοῖο.

Et rursus alia,

—ἡμετέρας δουλείας
ζυγὸν δυσβάστακτον ἐπ᾽ αὐχένι κείμενον ἄρει
καὶ θεσμοὺς ἀθέους λύσει δεσμούς τε βιαίους,

Oppresso igitur orbe terræ, cum ad destruendam immensarum uirium tyrannidem humanæ opes defecerint; siquidem capto mundo cum magnus latronum exercitibus incubabit; diuino auxilio tanta illa calamitas indigebit. Commotus igitur Deus et periculo ancipiti, & miseranda comploratione iustorum, mittet protinus liberatorem. Tunc aperietur cœlum medium intempesta, et tenebrosa nocte; ut in orbe toto lumen descendentis dei tanquam fulgur appareat. quod Sibylla his uersibus locuta est.

—ὁππότ᾽ ἂν ἔλθῃ
πῦρ ἔσται σκότος ἐν τῇ μέσσῃ νυκτὶ μελαίνῃ.

Et hæc est nox, quæ à nobis propter aduētum regis, ac Dei nostri peruigilio cœlebratur. cuius noctis duplex rō est, quòd in ea & uitam tum recepit, cum passus est; et postea orbis terræ regnum recepturus est. Hic est enim liberator, et iudex, et ultor, et rex, et Deus, quem nos Christum uocamus; qui prius, quàm descendat, hoc signum dabit. Cadet repēte gladius è cœlo; ut sciant iusti ducem sanctæ militiæ descensurum; et descendet comitantibus angelis in medium terræ; et antecedet eum flamma inextinguibilis; et uirtus angelorum tradet in manus iustorum multitudinem illam, quæ montem cir-

cunſederit; et concidetur ab hora tertia uſq; ad ueſperum; et fluet ſanguis more torrentis; deletisq; omnibus copijs, impius ſolus effugiet; et peribit ab eo uirtus ſua. Hic eſt autem, qui appellatur Antichriſtus; ſed ſe ipſe Chriſtum mentietur; et contra uerum dimicabit; et uictus effugiet; et bellum ſæpe renouabit; et ſæpe uincetur; donec quarto prælio confectis omnibus impijs debellatus, et captus, tandem ſcelerum ſuorũ luat pœnas. Sed et cæteri principes, ac tyranni, qui contriuerunt orbem, ſimul cum eo uincti adducentur ad regem; et increpabit eos, et coarguet; et exprobrabit his facinora ipſorum; et damnabit eos, ac meritis cruciatibus tradet. Sic extincta malitia, et impietate compreſſa, requieſcet orbis; qui per tot ſecula ſubiectus errori, ac ſceleri, nefandam pertulit ſeruitutem. Non colentur ulterius dij manu facti; ſed à templis, et puluinaribus ſuis deturbata ſimulachra igni dabuntur; et cum donis ſuis mirabilibus ardebunt. quod etiam Sibylla cum prophetis congruens futurum eſſe prædixit.

ῥίψουσι δ' εἴδωλα βροτοὶ καὶ πλοῦτον ἅπαντα.

Erythræa quoq; idem ſpopondit.

ἔργα δὲ χειροποιητὰ θεῶν συγκαύσονται.

Poſt hæc aperientur inferi; et reſurgent mortui; de quibus iudicium magnum idem ipſe rex, ac Deus faciet; cui ſummus pater et iudicandi, et regnandi dabit maximam poteſtatem. de quo iudicio, et regno apud Erythræam Sibyllam ſic inuenitur.

ὁππότε καὶ τὸ λάβῃ τέλος αἴσιμον ἠδὲ βροτοῖσι
καὶ δὴ ἀφίξηται κρίσις ἀθανάτοιο θεοῖο
ἥξει ἐπ' ἀνθρώπους μεγάλη κρίσις ἠδὲ καὶ ἀρχή.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

Deinde apud aliam,

ταρτάρεον δὲ χάος τότε δείξει γαῖα χανοῦσα
ἥξουσιν δ' ἐπὶ βῆμα θεοῦ βασιλῆος ἅπαντες.

Et alio loco apud eandem,

οὐρανὸν εἱλίξω γαίης κευθμῶνας ἀνοίξω
καὶ τότ' ἀναστήσω νεκροὺς μοῖραν ἀναλύσας
καὶ θανάτου κέντρον καὶ ὕστερον εἰς κρίσιν ἄξω
κρίνων εὐσεβέων καὶ δυσσεβέων βίον ἀνδρῶν.

Nec tamen universi tunc à Deo iudicabuntur, sed ij tantum, qui sunt in Dei religione uersati. Nam qui Deum non agnouerunt; quoniam sententia de his in absolutionem ferri non potest, iam iudicati, damnatiq; sunt, sanctis literis contestantibus, non resurrecturos impios in iudicium. Iudicabuntur ergo qui Deum scierunt; & facinora eorum, idest mala opera cum bonis collata ponderabuntur: ut si plura, & grauia fuerint bona; iustificentur ad uitam beatam: si autem mala superauerint; condemnentur ad poenam. Hic fortasse dixerit quispiā. Si est immortalis anima; quomodo patibilis inducitur, ac poenae sentiens? Si enim ob merita punietur; sentiet utiq; dolorem, atq; ita etiam mortem. Si morti non est obnoxia; nec dolori quidē. patibilis igitur non est. Huic quaestioni, siue argumento, à stoicis ita occurritur: Animas quidem hominum permanere, nec interuentu mortis in nihilum resolui; sed eorum, qui iusti fuerunt, puras, et impatibiles, & beatas ad sedem coelestem, unde illis origo sit, remeare; uel in campos quosdam fortunatos rapi, ubi fruantur miris uoluptatibus: impios uero, quoniam se malis cupiditatibus inquinauerunt; mediā quandam gerere inter immortalem, mortalemq;, natu-

ram;et habere aliquid imbecillitatis ex contagione carnis. cuius desyderijs, ac libidinibus addictae, ineluibilē quendam fucum trahant, labemq; terrenam; quae cum tēporis diuturnitate penitus inhaeserit, eius naturae reddi animas; ut si non extinguibiles in totum, quoniam ex Deo sunt, tamen cruciabiles fiant per corporis maculam; quae peccatis inusta, sensum doloris attribuit. Quam sententiam poëta sic explicauit.

Quin & supremo cum lumine uita reliquit,
Non tamen omne malum miseris, nec funditus omnes
Corporeae excedunt pestes; penitusq; necesse est
Multa diu concreta modis inolescere miris.
Ergo exercentur poenis, ueterumq; malorum
Supplicia expendunt.

Haec propemodum uera sunt. Anima enim, cum diuortium fecit à corpore; est (ut ait idem poëta)

Par leuibus uentis, uolucriq; simillima somno.

quia spiritus est, & ipsa tenuitate incomprehensibilis, sed nobis, qui sumus corporales; Deo autem, cui subiacet posse omnia, comprehensibilis. Primum igitur dicimus, tantam esse Dei potestatem, ut etiam incorporalia comprehēdat, & quemadmodum uoluerit, afficiat. Nam & angeli Deū metuunt, quia castigari ab eo possunt inenarrabili quodam modo; et daemones reformidant, quia torquentur ab eo, ac puniuntur. Quid ergo mirum, si cum sint immortales animae, tamen patibiles sint Deo? Nam cum in se nihil habeant solidum, & contrectabile; à solidis, & corporalibus nullam uim pati possunt. sed quia in solis spiritibus uiuunt; à solo Deo tractabiles sunt; cui uirtus, ac substantia spiritalis

est. Sed tamen docent nos sanctæ literæ, quemadmodũ pœnas impij sint laturi. Nam quia peccata in corporibus contraxerunt; rursus carne induentur; ut in corporibus piaculum soluant; & tamen non erit caro illa, quam Deus homini superiecerit, huic terrenæ similis, sed insolubilis, ac permanens in æternum, ut sufficere possit cruciatibus, & igni sempiterno; cuius natura diuersa est ab hoc nostro, quo ad uitæ necessaria utimur. qui nisi alicuius materiæ fomite alatur, extinguitur. At ille diuinus per seipsum semper uiuit, ac uiget sine ullis alimentis; nec admistum habet fumum; sed est purus, ac liquidus, et in aquæ modum fluidus. Non enim ui aliqua sursum uersus urgetur, sicut noster; quem labes terreni corporis, quo tenetur, & fumus intermistus exilire cogit, & ad cœlestem naturam cum trepidatione mobili subuolare. Idem igitur diuinus ignis una, eademq; ui, atq; potentia & cremabit impios, et recreabit; & quantum è corporibus absumet, tantum reponet; ac sibi ipse æternum pabulum subministrabit. quod poëtæ in uulturem Tityi transtulerunt. ita sine ullo uirescentium corporum detrimento aduret tantum, ac sensu doloris afficiet. Sed & iustos cum iudicauerit, etiam igni eos examinabit. Tum quorum peccata uel pōdere, uel numero præualuerint, perstringentur igni, atque amburentur. quos autem plena iustitia, & maturitas uirtutis incoxerit, ignem illum non sentient. habent enim aliquid inde, quod uim flammæ repellat, ac respuat. Tanta enim uirtus est innocentiæ, ut ab ea ignis ille refugiat innoxius; qui accepit à Deo hāc potestatem, ut impios urat, iustis obtemperet. Nec ta-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

men quisquam putet, animas post mortem protinus iudicari. omnes in una, communiq; custodia detinentur, donec tempus adueniat, quo maximus iudex meritorum faciat examen. Tum quorum fuerit probata iustitia, ij præmium immortalitatis accipient: quorum autem peccata, & scelera detecta; non resurgent; sed cum impijs in easdem tenebras recondentur, ad certa supplicia destinati. Figmenta hæc esse poëtarum quidam putant, ignorãtes, unde illa poëtæ acceperint; ac negant hæc fieri posse. nec mirum est ita illis uideri. Aliter enim, q̃ res habet, traditur à poëtis. qui licet sint multo antiquiores, q̃ historici, & oratores, & cætera genera scriptorum: tamen quia mysterium diuini sacramenti nesciebant, & ad eos mentio resurrectionis futuræ obscurorũ ore peruenerat; eã uero temere, ac leuiter auditam, in modũ commentitiæ fabulæ prodiderunt. Et tamen ijdem testati sunt, non authorem se certum, sed opinionem sequi, ut Maro, qui ait. Sit mihi fas audita loqui. Quamuis igitur ueritatis arcana in parte corruperint: tamen ipsa res eo uerior inuenitur, q cum prophetis in parte consentiunt. quod nobis ad probationem rei satis est. Errori tamen eorum subest ratio nonnulla. Nam cum prophetæ assiduis concionibus prædicarent, iudicaturum esse de mortuis filiũ Dei; et hæc annuntiatio non lateret; qm̃ rectorem cœli esse non alium putabant Deum, q̃ Iouẽ: iudicare apud inferos Iouis filiũ tradiderunt, sed tamen non Apollinẽ, aut Liberũ, aut Mercurium, qui cœlestes putantur, sed Deum, qui & mortalis fuerit, & iustus, uel Minoem, uel Aeacũ, uel Rhadamanthum. Corruperunt ig-

tur poëtica licentia, quod acceperant; uel opinio ueritatem per diuersa ora, sermones'q; uarios dissipata mutauit. Nam ꝙ peractis apud inferos mille annis, rursus ad uitam restitui cecinerunt, Marone ita dicente,

Has omnes, ubi mille rotam uoluere per annos,
Lethæum ad fluuium Deus euocat agmine magno,
Scilicet immemores supera ut conuexa reuisant,
Rursus & incipiant in corpora uelle reuerti:

hæc eos ratio fefellit, ꝙ resurgent defuncti, nō post mille annos mortis suæ; sed ut restituti rursus in uitā mille annis cum Deo regnent. Deus enim ueniet; ut orbe hoc ab omni labe purgato, rediuiuas iustorum animas corporibus innouatis ad sempiternam beatitudinē suscitet. Itaq; præter aquam obliuionis uera sunt cætera. quam icirco finxerunt, ne quis illud opponeret. Cur ergo non meminerunt se aliquando uixisse, aut qui fuerint, aut quæ gesserint? Sed nihilo minus tamen uerisimile non putatur; & res tota uelut licenter, & fabulose ficta respuitur. Nobis autem de resurrectione affirmantibus, & docentibus, animas ad alterā uitam non oblitas sui, sed in eodem sensu, ac figura esse redituras, illud opponitur. Tot iam secula transierunt: quis unq̄ unus ab inferis resurrexit, ut exemplo eius fieri posse credamus? At enim resurrectio fieri non potest, dominante adhuc iniustitia. Hoc enim seculo necantur homines ui, ferro, insidijs, uenenis; afficiuntur iniurijs, egestate, carceribus, tormentis, proscriptionibus. Eodem accedit, ꝙ iustitia inuisa est; ꝙ omnes, qui Deum sequi uolunt, non tantum odio habentur, sed uexantur omnibus contumelijs, & excruciantur multiplici genere pœnarū;

& ad impios cultus fabricatorum Deorum non ratione, aut ueritate, sed nefanda corporum laceratione coguntur. Num igitur oportet ad hæc eadem resurgere, & reuerti homines ad uitam, in qua tuti esse non possint? Cum ergo iusti tam uiles habeantur, ui tam facile tollantur: quid putemus futurum fuisse, siquis ab inferis rediens uitam postliminio recepisset? Auferretur profecto ab oculis hominũ; ne uiso eo, uel audito, Deos uniuersi relinquerent, & ad unius se Dei cultum, religionemq́; conuerterent. Ergo semel fieri resurrectionẽ necesse est, cum malum fuerit ablatum; quoniam eos, qui resurrexerint, nec mori iam ulterius, nec uiolari ullo modo fas est; ut beatam possint agere uitam, quorum mors resignata est. Poëtæ uero, cum scirent, hoc seculũ malis omnibus redundare; obliuionis amnem induxerunt; ne laborum, ac malorum memores animæ reuerti ad superos recusarent. Vnde Virgilius.

O pater, an'ne aliquas ad cœlum hinc ire putandũ est
Sublimes animas, iterumq́; ad tarda reuerti
Corpora? quæ lucis miseris tam dira cupido?

Ignorabant enim quomodo, aut quando id fieri oporteret. ita renasci eas putauerunt, & denuo ad uterum reuolui, atq; ad infantiam regredi. Vnde etiam Plato de anima differens, ex hoc ait posse cognosci animas esse immortales, atq; diuinas, ꝙ in pueris mobilia sunt ingenia, et ad percipiendum facilia; ꝙ ea, quæ discant, ita celeriter rapiant, uti non tunc primum discere illa uideantur, sed recognoscere, atque reminisci. in quo uir sapiens poëtis ineptissime credidit. Non igitur renascentur, quod fieri non potest; sed resurgent, et à Deo

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

corporibus induentur; & prioris uitæ, factorumq; omnium memores erunt; et in bonis cœlestibus collocatæ, ac fruentes iucunditate innumerabilium copiarum, præsenti Deo gratias agent, ꝙ malum omne deleuerit, ꝙ eos ad regnum, uitamq; perpetuam suscitarit. Qua de anastasi philosophi quoque dicere aliquid conati sunt tam corrupte, quàm poëtæ. Nam Pythagoras transire animas in noua corpora disputauit, sed inepte, ꝙ ex hominibus in pecudes, & ex pecudibus in homines, & seipsum ex Euphorbo esse reparatum. Melius Chrysippus; quem Cicero ait fulcire porticum stoicorum; qui in libris, quos de prouidentia scripsit, cum de innouatione mundi loqueretur, hæc intulit. τούτου δὲ οὕτως ἔχοντος δῆλον ὡς οὐδὲν ἀδύνατον καὶ ἡμᾶς μετὰ τὸ τελευτῆσαι πάλιν περιόδων τινῶν εἰλημμένων χρόνου εἰς ὃ νῦν ἐσμὲν καταστήσεσθαι σχῆμα. Sed nos ab humanis ad diuina redeamus. Sibylla dicit hæc.

δύσπιστον γὰρ ἅπαν μερόπων γένος. ἀλλ' ὅταν ἤδη
κόσμου καὶ θνητῶν ἔλθῃ κρίσις ἣν θεὸς αὐτὸς
ποιήσει κρίνων ἀσεβεῖς θ' ἅμα εὐσεβέας τε
καὶ τότε δυσσεβέας μὲν ἐπὶ ζόφον ἐν πυρὶ πέμψει.
ὅσσοι δ' εὐσεβέουσι πάλιν ζήσουσ' ἐπὶ γαίης
πνεῦμα θεοῦ δόντος, τιμὴν ἅμα καὶ βίον αὐτοῖς.

Quòd si non modo prophetæ, sed etiam uates, et poëtæ, & philosophi anastasim mortuorum futuram esse consentiunt: nemo quærat à nobis, quemadmodum fieri possit. Nec enim diuinorum operum reddi potest ratio. Sed si à principio deus hominem nescio quo inenarrabili modo instituit: credamus, ab eodem restitui ueterem posse, qui nouum fecit.

Nunc reliqua subnectam. Veniet igitur summi, et maximi Dei filius, ut uiuos, ac mortuos iudicet, testante, atq; dicente Sibylla,

πάσης γὰρ γαίης τό τε θνητῶν σύγχυσις ἔσται
αὐτὸς ὁ παντοκράτωρ ὅτ᾽ ἂν ἔλθῃ βήματι κρῖναι
ζώντων καὶ νεκύων ψυχὰς καὶ κόσμον ἅπαντα.

Verum ille, cum deleuerit iniustitiam, iudiciumq; maximũ fecerit, ac iustos, qui à principio fuerunt, ad uitam restaurauerit; mille annis inter homines uersabitur; eosq; iustissimo imperio reget. Quod alibi Sibylla uaticinans, furensq; proclamat.

κλῦτε δέ μου μέροπες βασιλεὺς αἰώνιος ἄρχει.

Tum qui erunt in corporibus uiui, non morientur; sed per eosdem mille annos infinitam multitudinem generabunt; & erit soboles eorum sancta, et Deo cara. Qui autem ab inferis suscitabuntur, ij præerunt uiuentibus uelut iudices. Gentes uero non extinguentur omnino; sed quædam relinquentur in uictoriam Dei; ut triumphentur à iustis, ac subiugentur perpetuæ seruituti. Sub idem tempus etiam princeps dæmonum, qui est machinator omnium malorum, cathenis uincietur, et erit in custodia mille annis cœlestis imperij, quo iustitia in orbe regnabit, nequod malum aduersus populum Dei moliatur. post cuius aduentum congregabuntur iusti ex omni terra; peractoq; iudicio, ciuitas sancta constituetur in medio terræ; in qua ipse conditor Deus cum iustis dominantibus commoretur. quam ciuitatem Sibylla designat, cum dicat.

καὶ πόλιν, ἣν ἐποίησε θεὸς, αὐτὴν ἐποίησε
λαμπροτέραν ἄστρων, καὶ ἡλίου, ἠδὲ σελήνης.

Tunc auferentur à mundo tenebræ illæ, quibus offundetur, atq; obcœcabitur cœlũ; & luna claritudinem solis accipiet, nec minuetur ulterius. Sol autem septies tanto, quàm nunc est clarior fiet. Terra uero aperiet fœcunditatem suam, & uberrimas fruges sua sponte generabit. rupes montium melle sudabunt: per riuos uina decurrent: & flumina lacte inundabunt. Mundus deniq; ipse gaudebit; & omnis rerum natura lætabitur, erepta & liberata domnio mali, & impietatis, & sceleris, & erroris. Non bestiæ per hoc tempus sanguine alentur, non aues præda; sed quieta & placida erunt omnia. leones & uituli ad præsepe simul stabunt: lupus ouem non rapiet: canis non uenabitur: accipitres & aquilæ non nocebunt: infans cum serpentibus ludet. Deniq; tunc fient illa, quæ poëtæ aureis temporibus facta esse iam Saturno regnante dixerunt. Quorum error hinc ortus est, ꝙ prophetæ futurorum pleraque sic proferunt, & enuntiant, quasi iam peracta. Visiones enim diuino spiritu offerebantur oculis eorum; & uidebant illa in conspectu suo quasi fieri, ac terminari. Quæ uaticinia eorum cum paulatim fama uulgasset; quoniam profani à sacramento, ignorabant quatenus diceretur; completa iam esse ueteribus seculis illa omnia putauerunt; quæ utiq; fieri, compleriq; non poterant homine regnante. Cum uero deletis religionibus impijs, et scelere compresso, subiecta erit Deo terra:

Cedet & ipse mari uector; nec nautica pinus
Mutabit merces; omnis feret omnia tellus.
Non rastros patietur humus, non uinea falcem.
Robustus quoq; iam tauris iuga soluet arator.

Tunc

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

Tunc etiam molli flauescet campus arista;
Incultisq; rubens pendebit sentibus uua;
Et duræ quercus sudabunt roscida mella;
Nec uarios discet mentiri lana colores.
Ipse sed in pratis aries iam suaue rubenti
Murice, iam croceo mutabit uellera luto.
Sponte sua sandyx pascentes uestiet agnos.
Ipsæ lacte domum referent distenta capellæ
Vbera; nec magnos metuent armenta Leones.

Quæ poëta secundum Cumeæ Sibyllæ carmina prælocutus est. Erythræa uero sic ait.

οὐδὲ λύκοι σὺν ἄρνεσ' ἐν οὔρεσιν ἀμιλλοῦνται.
χόρτον γὰρ λίγκες τ' ἐρίφοισιν ἅμα βόσκονται.
ἄρκτοι σὺν μόσχοισιν ὁμοῦ καὶ πᾶσι βροτοῖσι.
σαρκοβόρος τελέων φάγετ' ἄχυρον παρὰ φάτναις.
σὺν βρέφεσίν τε δράκοντες ἀμάτορσι κοιμήσονται,

Et alio loco de ubertate rerum

καὶ τότε δὴ χαρὰν μεγάλην θεὸς ἀνδράσι δώσει
καὶ γὰρ γῆ καὶ δένδρα καὶ ἄσπετα θρέμματα γαίης
δώσουσιν καρπὸν τὸν ἀληθινὸν ἀνθρώποισι
οἴνου καὶ μέλιτος γλυκέως, λευκοῦ τε γάλακτος
καὶ σίτου, ὅπερ ἐστὶν βροτοῖς κάλλιστον ἁπάντων,

Et alia eodem modo.

εὐσεβέων δὲ μόνων ἁγία χθὼν πάντα τάδ' οἴσει
νᾶμα μέλιτος ἀπὸ πέτρης ἠδ' ἀπὸ πηγῆς
καὶ γάλακτ' ἀμβροσίης ῥύσει πάντεσσι δικαίοις,

Viuent itaq; homines tranquillissimam uitam, & copiosissimam; & regnabunt cum Deo pariter; & reges gentium uenient à finibus terræ cum donis, ac muneribus, ut adorent, & honorificent regem magnum; cu-

ius nomen erit præclarum, ac uenerabile uniuersis nationibus, quæ sub cœlo erunt, & regibus, qui dominabuntur in terra. Hæc sunt, quæ à prophetis futura dicuntur. quorum testimonia, & uerba ponere opus non esse duxi; quoniam esset infinitum; nec tantam rerum multitudinem mensura libri caperet, tam multis uno spiritu similia dicentibus; simulq; ne fastidiũ legentibus fieret, si ex omnibus collecta, & translata congererem; præterea ut ea ipsa, quæ dicerem, non nostris, sed alienis potissimum literis confirmarem; docerémq;, non modo apud nos, uerum etiam apud eos ipsos, qui nos insectantur, ueritatem consignatam teneri, quam recusant agnoscere. siquis autem diligentius hæc uoluerit scire; ex ipso fonte hauriat; & plura, quàm nos in his libris complexi sumus, admirabilia reperiet. Fortasse quispiam nunc requirat, quando ista, quæ diximus, sint futura. Iam superius ostendi, completis annorum sex millibus mutationem istam fieri oportere, & iam propinquare summum illum conclusionis extremæ diem. De signis quæ prædicta sunt à prophetis, licet noscere. prædixerunt enim signa, quibus consumatio temporum & expectanda sit nobis in singulos dies, & timenda. Quando tamen compleatur hæc summa, docent ij, qui de temporibus scripserunt, colligentes ea ex literis sanctis, & ex uarijs historijs, quantus sit numerus annorum ab exordio mundi. qui licet uarient, & aliquantum numeri eorum summa dissentiat; omnis tamen expectatio non amplius, quam ducentorum uidetur annorum. Etiam res ipsa declarat, lapsum, ruinamq; rerum breui fore. nisi quòd in-

columi urbe Roma nihil istiusmodi uidetur esse metuendum. At uero cum caput illud orbis occiderit, & ῥύμη esse cœperit, quod Sibyllæ fore aiunt: quis dubitet uenisse iam finem rebus humanis, orbiq́; terrarum? Illa est.n. ciuitas, quæ adhuc sustentat omnia: precandusq́; nobis, et adorandus est Deus cœli; si tamen statuta eius, & placita differri possunt; ne citius, quàm putemus, tyrannus ille abominandus ueniat, qui tantum facinus moliatur, ac lumen illud effodiat, cuius interitu mundus ipse lapsurus est. Nunc ad cætera exequenda redeamus, quæ deinceps secutura sunt. Diximus paulo ante, in principio regni sancti fore, ut à Deo princeps dæmonum uinciatur. Sed idem, cum mille anni regni, hoc est septem millia cœperint terminari; soluetur denuo, & custodia emissus exibit; atque omnes gentes, quæ tunc erunt sub ditione iustorum, concitabit, ut inferant bellum sanctæ ciuitati; & colligetur ex omni orbe terræ innumerabilis populus nationum; & obsidebit, & circundabit ciuitatem. tunc ueniet nouissima ira Dei super gentes, & debellabit eas usq; ad unum, ac primum concutiet terram quamualidissime; & à motu eius scindentur montes Syriæ; & subsident colles in abruptum; et muri omnium ciuitatum corruent; et statuet Deus solem, triduo ne occidat; & inflãmabit eum; & descendet æstus nimius, & adustio magna supra perduelles, & impios populos, & imbres sulfuris, & grandines lapidum, & guttæ ignis; & liquescent spiritus eorum in calore; & corpora conterentur in grandine; et ipsi se inuicẽ gladio ferient; & replebũtur montes cadaueribus; & campi operientur ossibus. Populus

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

autem Dei tribus illis diebus sub concauis terræ occultabitur; donec ira Dei aduersus gentes extremum iudiciũ terminet. Tunc exibunt iusti de latebris suis, & inuenient omnia cadaueribus, atq; ossibus tecta. Sed & genus omne impiorum radicatus interibit; nec erit in hoc mundo ulla iam natio amplius, præter solam gentem Dei. tum per annos septem perpetes intactæ erunt syluæ; nec excidetur de montibus lignũ. Sed arma gentium comburentur; & iam non erit bellum, sed pax, & requies sempiterna. Cum uero cõpleti fuerint mille anni; renouabitur mundus à Deo; & cœlum complicabitur; & terra mutabitur; & transformabit Deus homines in similitudinem angelorum; & erunt candidi, sicut nix; & uersabuntur semper in conspectu omnipotentis; & domino suo sacrificabunt; & seruient in æternum. Eodem tempore fiet secunda illa, & publica omnium resurrectio, etiam in qua excitabuntur iniusti ad cruciatus sempiternos. Ii sunt, qui manu facta coluerunt; qui dominum mundi, ac parentem uel nescierunt, uel abnegauerunt. Sed & dominus illorum cum ministris suis comprehendetur, ad pœnamq; damnabitur; cum quo pariter omnis turba impiorũ pro suis facinoribus in conspectu angelorum, atq; iustorum perpetuo igni cremabitur in æternũ. Hæc est doctrina sanctorum prophetarum, quam christiani sequimur: hæc nostra sapientia: quam isti, qui fragilia colunt, uel inanem philosophiam tuentur; tanquam stultitiam uanitatemq;, derident, quia non defendere hanc publice, atq; asserere nos solemus, Deo iubente, ut quieti, ac silentes arcanum eius in abdito, atq; intra nostrã conscientiam

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

teneamus; nec aduersus istos uere profanos, qui non discendi, sed arguendi, atq; illudendi gratia inclementer Deum, ac religionem eius impugnant, pertinaci contentione certemus. Abscondi enim, tegiq; mysterium quam fidelissime oportet, maxime à nobis, qui nomen fidei gerimus. Verum illi hanc taciturnitatem nostram, ueluti malam conscientiam, criminantur. unde ēt quasdam execrabiles opiniones de pudicis, & innocentibus fingunt; & libenter his, quæ finxerunt, credunt.

* Sed omnia iam sanctissime imperator figmēta sopita sunt, ex quo te Deus summus ad restituendum iustitiæ domicilium, & ad tutelam generis humani excitauit. Quo gubernante romanæ R.P. statum, iam cultores Dei pro sceleratis, ac nefarijs non habemur. Iam emergente, atq; illustrata ueritate non arguimur ut iniusti, qui opera iustitiæ facere conamur. Nemo iam nobis Dei nomen exprobrat. Nemo irreligiosus ulterius appellatur; qui soli omnium religiosi sumus; quoniam contemptis imaginibus mortuorum, uiuum colimus, & uerum Deum. Te prouidentia summæ diuinitatis ad fastigium principale prouexit; qui posses uera pietate aliorum male consulta rescindere; peccata corrigere; saluti hominum paterna clementia prouidere; ipsos deniq; malos à R.P. summouere. quos summa pietate deiectos, in manus tuas idem Deus tradidit; ut esset omnibus clarum, quæ sit uera maiestas. Illi enim, qui ut impias religiones defenderent, cœlestis, ac singularis Dei cultum tollere uoluerunt; profligati iacent. tu autem, qui nomen eius defendis, & diligis, uirtute, ac felicitate præpollens, immortalibus tuis glorijs beatiss.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

fueris. Illi pœnas sceleris sui & pendunt, & pependerunt. te dextera Dei potens ab omnibus periculis protegit: tibi quietum, tranquillumq; moderamen cum summa omnium gratulatione largitur. Nec immerito rerum dominus, ac rector te potissimum delegit, per quem sanctam religionem suam instauraret; quoniam unus ex omnibus extitisti, qui præcipua uirtutis, & sanctitatis exempla præberes; quibus antiquorũ Principum gloriam, quos tamen fama inter bonos numerat, nõ modo æquares, sed etiam (quod est maximum) præterires. Illi quidem natura fortasse tantum similes iustis fuerunt. qui enim moderatorem uniuersitatis Deum ignorat; similitudinem iustitiæ assequi potest, ipsam uero non potest. Tu uero & morum ingenita sanctitate, & ueritatis, & Dei agnitione in omni actu iustitiæ opera consumas. Erat igitur congruens, ut informando generis humani statu te authore, ac ministro diuinitas uteretur. Cui nos quotidianis precibus supplicamus, ut te in primis, quem rerum custodem uoluit esse, custodiat: deinde inspiret tibi uoluntatem, qua semper in amore diuini nominis perseueres. Quod est omnibus salutare; & tibi ad felicitatem, & cæteris ad quietem. ⁂ Quoniã decursis propositi operis septẽ spatijs, ad metam prouecti sumus; superest, ut exhortemur omnes ad suscipiendã cum uera religione sapientiam; cuius uis, & officium in eo uertitur, ut contemptis terrestribus, et abiectis erroribus, quibus antea tenebamur, fragilibus seruiẽtes, & fragilia concupiscentes, ad æterna cœlestis thesauri præmia dirigamur. quæ ut capere possimus; quãprimum omittendæ sunt huius

præsentis uitæ illicibiles uoluptates, quæ animas hominum perniciosissima suauitate deliniunt. Quanta felicitas existimāda est, subtractum his labibus terræ, proficisci ad illū æquissimum iudicē, parentem'q; indulgentissimum; qui pro laboribus requiē, pro morte uitam, pro tenebris claritatem, pro terrenis, ac breuibus bonis æterna, & cœlestia largiatur. cum qua mercede acerbitates, ac miseriæ, quas perpetimur in hoc mundo, facientes opera iustitiæ; conferri, et coæquari nullo modo possunt. Proinde si sapiētes, si beati esse uolumus, cogitanda, & proponenda sunt nobis non tm̄ Terentiana illa, molendum esse usq; in pistrinū, uapulandum, habēdæ compedes; sed his multo atrociora. carcer, cathenæ, tormenta patiēda; sustinendi dolores; mors deniq; ipsa & suscipienda est, et ferēda: cū liqueat consciētiæ nostræ, nec fragilem istam uoluptatem sine pœna, nec uirtutem sine diuino præmio fore. Vniuersos igitur oportet operam dare, ut se quāprimum ad rectam uiā dirigant; ut susceptis, operatis'q; uirtutibus, huius uitæ laboribus patienter exactis, consolatorem Deum habere mereantur. Pater. n. noster, ac dominus, qui cōdidit, firmauit'q; cœlum, qui solem cum cæteris syderibus induxit, qui libratam magnitudine sua terrā uallauit mōtibus, mari circūdedit, omnibus'q; distinxit, &, quicquid est in hoc opere mundi, conflauit, ac perfecit è nihilo; perspectis erroribus hominū, ducem misit, qui nobis iustitiæ uiam panderet. hunc sequamur omnes; hunc audiamus; huic deuotissime pareamus; quoniā solus (ut ait Lucretius)

Veridicis hominum purgauit pectora dictis:
Et finem statuit cupedinis, atq; timoris:

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

Expoſuitq́;, bonum ſummum, quò tendimus omnes,
Quid foret; atq; uiam monſtrauit limite puro,
Qua poſſemus ad id recto contendere curſu.

nec monſtrauit tantum, ſed etiam præceſſit; nequis difficultatis gratia iter uirtutis horreret. Deſeratur (ſi fieri poteſt) uia perditionis, & fraudis; in qua mors uoluptatis illecebris adoperta cælatur. Et quanto quiſq; annis in ſenectutem uergentibus appropinquare cernit illum diem, quo ſit ei ex hac uita demigrandum; cogitet, quàm purus abſcedat; quàm innocens ad iudicem ueniat; non ut faciunt, quorum cæcis mentibus lux negatur; qui iam deficientibus corporis uiribus, in hoc admonentur inſtantis ultimæ neceſſitatis, ut cupidius, ut ardentius hauriendis libidinibus intendant. Qua ex uoragine liberet ſe quiſq;, dũ licet, dum facultas adeſt; ſeq́; ad Deum tota mente conuertat; ut illum diem ſecurus expectet, quo præſes, dominusq́; mũdi Deus de ſingulorum factis, cogitationibusq́; iudicabit: quæcunq; hic expetuntur, non tantum negligat, ſed & fugiat; potioremq́; animam ſuam iudicet, quàm bona iſta fallacia; quorum incerta, & caduca poſſeſſio eſt. migrant enim quotidie, & multo uelocius exeunt, q̃ intrauerant: & tamen, ſi nobis uſq; ad ultimũ liceat iſtis frui, alijs certe relinquenda ſunt. Nihil nobiſcum ferre poſſumus, niſi uitam bene, atq; innocenter actam. Ille ad Deum copioſus, ille opulentus adueniet, cui aſtabunt continentia, miſericordia, patientia, caritas, fides. Hæc eſt hæreditas noſtra, quæ nec eripi cuiquam, nec transferri ad alterum poteſt. Et quis eſt, qui hæc bona parare, ac adquirere ſibi uelit? Veniant, qui eſuriunt; ut cœleſti cibo ſa-

turati, sempiternam famem ponant. ueniant, qui sitiunt; ut aquam salutarem de perenni, cœlestiq; fonte plenissimis faucibus trahant. Hoc cibatu, atq; potu Dei & cæci uidebunt, & surdi audient, & muti loquentur, et claudi ambulabunt, & stulti sapient, & ægroti ualebunt, & mortui reuiuiscent. Quisquis enim corruptelas terræ uirtute calcauerit; hunc arbiter ille summus, & uerax ad lucem, uitam'q; perpetuam suscitabit. Nemo diuitijs, nemo fascibus, nemo etiam regia potestate confidat. immortalem ista non faciunt. Nam quicunq; rationem hominis abiecerit; ac præsentia secutus, in humum se ipse prostrauerit: tanquam desertor domini, et imperatoris, & patris sui punietur. Intendamus ergo iustitiæ; quæ nos inseparabilis comes ad Deū sola perducet; &, dum spiritus hos regit artus, infatigabilem militiā Deo militemus; stationes, uigiliasq; celebremus; congrediamur cum hoste, quē nouimus, fortiter; ut uictores, ac deuicto aduersario triumphantes, præmium uirtutis, quod ipse promisit, à Domino consequamur.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

L. COELII LACTANTII FIRMIANI DE IRA DEI AD DONATUM, LIBER VNVS.

a Nimaduerti sæpe, Donate, plurimos existimare (quod etiã nonnulli philosophorum putauerunt) non irasci Deum, quoniam uel benefica sit tantummodo natura diuina; nec cuiquam nocere, præstãtissimæ, atque optimæ congruat potestati; uel certe nil curet omnino, ut neque ex beneficentia eius quicquam boni perueniat ad nos, neq; ex maleficentia quicquam mali. Quorum error, quia maximus est, & ad euertendum uitæ humanæ statum spectat; coarguendus est à nobis, ne ipse fallaris, impulsus authoritate hominum, qui se putant esse sapientes. Nec tamen nos tam arrogantes sumus, ut comprehensam nostro ingenio ueritatem gloriemur: sed doctrinam Dei sequimur; qui scire solus potest, & reuelare secreta. Cuius doctrinæ philosophi expertes, existimauerunt naturam rerum omnium coniectura posse deprehendi. Quod nequaquam fieri potest. quia mens hominis, tenebroso corporis domicilio circunsepta, longe à Dei perspectione summota est: & hoc differt ab humanitate diuinitas; q̃ humanitatis est ignoratio, diuinitatis scientia. Vnde nobis aliquo lumine opus est ad depellendas tenebras, quibus offusa est hominis cogitatio; quoniam in carne mortali agentes, nostris sensibus diuinare non possumus. Lumen autem mentis humanæ Deus est. quem qui co-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

gnouerit, & in pectus admiserit; illuminato corde mysterium ueritatis agnoscet. remoto autem Deo, cœlestiq; doctrina, omnia erroribus plena sunt. recteq; Socrates, cum esset omnium philosophorum doctissimus; tamen ut cæterorum argueret inscitiam, qui se aliquid tenere arbitrabantur; ait, se nihil scire, nisi unum, q nihil sciret. Intellexit enim, doctrinam illam nihil habere in se certi, nihil ueri; nec, ut putabant quidam, dissimulauit ipsam doctrinam, ut alios refelleret; sed uidit ex parte aliqua ueritatem. testatus est etiam in iudicio (sicut traditur à Platone) q nulla esset humana sapientia: adeoq; doctrinam, qua tum philosophi gloriabantur, contempsit, derisit, abiecit; ut id ipsum pro summa doctrina profiteretur, quòd nihil scire didicisset. Si ergo nulla est sapientia humana, ut Socrates docuit, ut Plato tradidit; apparet esse diuinam, nec ulli alij, q̃ Deo, ueritatis notitiam subiacere. Deus igitur noscendus est; in quo sola ueritas est. Ille mundi parens, & conditor rerum; qui oculis non uidetur, mente uix cernitur. Cuius religio multis modis impugnari solet ab ijs, qui neque ueram sapientiam tenere potuerunt; neq; magni, & cœlestis arcani comprehendere rationem. Nam cum sint gradus multi, per quos ad domicilium ueritatis ascenditur; non est facile cuilibet euehi ad summum. Caligantibus enim ueritatis fulgore luminibus, qui stabilem gressum tenere non possunt, reuoluuntur in planum. Primus autem gradus est, intelligere falsas religiones, & abijcere impios cultus Deorum humana manu fabricatos; Secundus uero, perspicere animo, q unus sit Deus summus,

cuius poteſtas, ac prouidentia effecerit à principio mundum, & gubernet in poſterum; Tertius, cognoſcere miniſtrum eius, ac nuntium, quem legauit in terrã; quo docente liberati ab errore, quo implicati tenebamur, formatiq́; ad ueri Dei cultum, iuſtitiã diſceremus. ex quibus omnibus gradibus (ut dixi) pronus eſt lapſus, & facilis ad ruinam, niſi pedes inconcuſſã ſtabilitate figantur. De primo gradu eos excuti uidemus, qui, cum falſa intelligant; tamen uerum non inueniunt; contemptisq́; terrenis, fragilibusq́; ſimulachris, non ad colendum ſe Deum conferunt, quem ignorant; ſed mundi elementa mirantes, cœlum, terram, mare, ſolem, lunam, cæteraq; aſtra uenerantur. Sed imperitiam horum iam coarguimus in ſecundo diuinarum inſtitutionum libro. De ſecundo uero gradu eos dicimus cadere, qui conſentiũt, unum eſſe ſummum Deum. ijdem tamen à philoſophis irretiti, et falſis argumentationibus capti, aliter de unica illa maieſtate ſentiunt, q̃ ueritas habet; qui aut figuram negant habere ullã Deũ; aut ullo affectu commoueri putant; quia ſit omnis affectus imbecillitatis; quæ in Deo nulla eſt. De tertio uero ij præcipitantur, q, cum ſciant legatum Dei, eundemq́; diuini, & immortalis templi conditorem; tamen aut non accipiunt eũ, aut aliter accipiunt, q̃ fides poſcit. quos ex parte iam refutauimus in quarto ſupradicti operis libro, & refutabimus poſtea diligentius, cum reſpondere ad omnes ſectas cœperimus, quæ ueritatem, dum diſputant, perdiderunt. Nunc uero contra eos diſſeremus, qui de ſecundo gradu lapſi praua de ſummo Deo ſentiũt. Aiũt enim quidam, nec gratificari eum cuiquam, nec ira-

sci; sed securum, & quietum immortalitatis suæ bonis perfrui. Illi uero iram tollunt, gratiã relinquunt Deo. naturam enim summa uirtute præstantem, ut non maleficam sic beneficam esse debere. ita omnes philosophi de ira consentiunt, de gratia discrepãt. Sed ut ad propositam materiam per ordinem descendat oratio; huiusmodi facienda nobis, & exequenda partitio est; cũ diuersa, & repugnantia sint, ira, & gratia. Aut ira tribuenda est Deo, & gratia detrahenda; aut utrunq; pariter detrahendum. Aut ira demenda est, & gratia tribuenda; aut neutrum tribuendum. Aliud amplius præter hæc nihil potest capere natura; ut necesse sit, in uno istorum aliquo uerum, quod quæritur, inueniri. Consyderemus singula; ut nos ad latebras ueritatis & ratio, et ordo deducat. Primum illud nemo de Deo dixit unquam, irasci eum tantummodo, et gratia non moueri. est enim disconueniens Deo, ut eiusmodi potestate sit præditus, qua noceat, et obsit; prodesse uero, ac benefacere nequeat. Quæ igitur ratio, quæ spes salutis hominibus proposita est, si malorum tantummodo author est Deus? Quod si sit: iam maiestas illa uenerabilis, non ad iudicis potestatem, cui licet seruare, ac liberare, sed ad tortoris, et carnificis officium deducetur. Cum autem uideamus, non modo mala esse in rebus humanis, sed etiam bona: utiq;, si deus non est, authorẽ esse alterum necesse est, qui contraria Deo faciat, et det nobis bona. Si est; quo nomine appellandus est? aut cur nobis, qui male faciat, notior est; quàm ille, qui bene? Si autem nihil potest esse præter deum; absurdum est, & uanum, diuinam putare potestatem, qua nihil est ma-

ius, nihil melius, nocere posse, prodesse non posse. et ideo nemo extitit, qui auderet id dicere; quia nec rationem habet, nec ullo modo potest credi. Quod quia conuenit; transeamus; & ueritatem alibi requiramus.

Quod sequitur, de schola Epicuri est; sicut iram in deo non esse, ita nec gratiam quidem. Nam cum putaret Epicurus alienum esse à deo, malum facere, atque nocere; quod ex affectu iracundiæ plerunq; nascitur: ademit ei etiam beneficentiam; quoniam uidebat consequens esse, ut si habeat iram Deus, habeat & gratiam. Itaq; ne illi uitium concederet, etiam uirtutis fecit expertem. Ex hoc, inquit, beatus, & incorruptus est, quia nihil curat, neq; habet ipse negotium, neq; alteri exhibet. Deus igitur non est, si nec mouetur; quod est proprium uiuentis: nec facit aliquid impossibile homini; quod est propriũ dei, si oĩno nullam habet uoluntatem, nullum actum, nullam deniq; administrationẽ, quæ deo digna sit. Et quæ maior, & quæ dignior administratio deo assignari potest, quã mundi gubernatio, quàm cura uiuentium, maximéq; generis humani, cui omnia terrena subiecta sunt? Quæ igitur in deo potest esse beatitudo, si semper quietus, & immobilis torpet? si precantibus surdus, si colentibus cæcus? Quid tam dignum, tam proprium deo, quàm prouidentia? Sed si nihil curat, nihil prouidet; amisit omnem diuinitatem. Qui ergo totam uim, totam deo substantiam tollit; quid aliud dicit, nisi Deum omnino non esse? Denique M. Tullius à Possidonio dictum refert, id Epicurum sensisse, nullos deos esse; sed ea, quæ de dijs locutus sit, depellendæ inuidiæ causa dixisse: itaque uerbis

illũ deos relinquere, re autem ipsa tollere; quibus nullum motum, nullum tribuit officium. Quod si ita est: quid eo fallacius? quod à sapiente, & graui uiro debet esse alienum. Hic uero si aliud sensit, & aliud locutus est; quid aliud appellandus est, quã deceptor, bilinguis, malus, & propterea stultus? Sed non erat tam uersutus Epicurus, ut fallendi studio ista loqueretur; cum haec scriptis ad aeternam memoriam consignemus: sed ignorantia ueritatis errauit. indoctus.n. à principio uerisimilitudine unius falsae sententiae, necessario in ea, quae sequebantur, incurrit. Prima enim sententia fuit, iram Deo non conuenire. Quod cum illi uerum, et inexpugnabile uideretur; non poterat consequentia resecare; quia uno affectu amputato, etiã caeteros affectus adimere deo necessitas ipsa cogebat. Ita qui non irascitur; utiq; nec gratia mouetur; quod est irae contrarium. iam si non ira in eo, nec gratia est; utiq; nec metus, nec laetitia, nec moeror, nec misericordia. Vna est enim ratio cunctis affectibus, una commotio; quae in Deũ cadere nõ potest. Quòd si nullus affectus in deo est; quia quicquid afficitur, imbecillum est: ergo nec cura ullius rei, nec prouidentia est in eo. Hucusq; peruenit sapientis hominis disputatio. caetera, quae sequũtur, obticuit. scilicet, quia nec cura sit in eo, nec prouidẽtia; ergo nec cogitationem aliquam, nec sensum in eo esse ullum. quo efficitur, ut non sit omnino. Itaq; cum gradatim descẽdisset; in extremo gradu constitit; q̃a iã praecipitium uidebat. Sed quid prodest reticuisse, ac periculum dissimulasse? Necessitas illum uel inuitum cadere coẽgit. Dixit enim, quod noluit; quia argumentum sic ordina=

uit, ut ad illud, quod euitabat, necessario deueniret. Vides igitur quo perueniatur, ira sublata, et deo adempta Denique aut nullus id credit, aut admodum pauci, & quidem scelerati, ac mali; qui sperant peccatis suis impunitatem. Quòd si et hoc falsum inuenitur, nec iram in deo esse, nec gratiam: ueniamus ad illud, quod tertio loco positum est. Existimantur Stoici, et alij nonnulli, aliquanto melius de diuinitate sensisse; qui aiũt, gratiam in Deo esse, iram non esse. Fauorabilis, ac popularis oratio; non cadere in deum hanc animi pusillitatem, ut ab ullo se læsum putet, qui lædi non potest; ut quieta illa, et sancta maiestas concitetur, perturbetur, insaniat; quod est terrenæ fragilitatis. Iram enim, commotionem mentis esse, ac perturbationem, quæ sit à Deo aliena. Quòd si hominem quoq;, qui modo sit sapiens, et grauis, ira non deceat (siquidem, cum in animum cuiusquam incidit, uelut sæua tempestas tantos excitet fluctus, ut statum mentis immutet, ardescant oculi, os tremat, lingua titubet, dentes concrepent, alternis uultum maculet nunc suffusus rubor, nũc pallor albescens) quãto magis Deũ non deceat tam fœda mutatio? Et si homo, qui habet imperium, ac potestatem, late noceat per iram, sanguinem fundat, urbes subuertat, populos deleat, prouincias ad solitudinem redigat: quanto magis Deum, qui habeat totius generis humani, & ipsius mundi potestatem, perditurum fuisse uniuersa credibile sit, si irasceretur? Abesse igitur ab eo tam magnum, tam perniciosum malum oportere. et si absit ab eo ira, et concitatio, quia et deformis, et noxia est, nec cuiquã male facit: nihil aliud superest, nisi ut sit lenis, tranquillus,

propitius,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

propitius, beneficus, conseruator. Ita enim demum & communis omnium pater, & optimus, & uere maximus dici poterit. quod expetit diuina, cœlestis'q; natura. Nã si inter homines laudabile uidetur, prodesse potius, quàm nocere; uiuificare, quã occidere; saluare, quã perdere (nec immerito innocentia inter uirtutes numeratur) & qui hæc fecerit, diligitur, præfertur, honoratur, bene dictis omnibus, uotis'q; celebratur; deniq; ob merita, & beneficia deo simillimus iudicatur: quanto magis ipsum deum par est diuinis, perfectis'q; uirtutibus præcellentem, atq; ab omni terrena labe summotum, diuinis, & cœlestibus beneficijs omne genus hominum promereri? Speciose ista, populariter'q; dicuntur, & multos illiciunt ad credendum: sed qui hæc sentiunt; ad ueritatem quidem propius accedunt; sed in parte labuntur, naturam rei parum consyderantes. Nam si deus non irascitur impijs, & iniustis; nec pios utiq;, iustos'q; diligit. Ergo constantior est error illorum, qui & iram simul, & gratiam tollunt. In rebus enim diuersis aut in utrãq; partem moueri necesse est, aut in neutram. Itaq; qui bonos diligit; & malos odit: & qui malos non odit; nec bonos diligit. quia & diligere bonos, ex odio malorum uenit: & malos odisse, ex bonorum caritate descendit. Nemo est, qui amet uitam sine odio mortis; nec appetat lucem, nisi qui tenebras fugit. Adeo natura ista connexa sunt, ut alterum sine altero fieri nequeat. Siquis dominus habens in familia seruos, bonum, ac malum; non utiq; aut ambos odit, aut ambos beneficijs, & honore prosequitur; quod si faciet, & iniquus, & stultus est: sed bonum & alloquitur amice, & ornat, & domui, ac

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

familiæ, suisq; omnibus rebus præficit: malũ uero maledictis, uerberibus, nuditate, fame, siti, compedibus punit; ut & hic exemplo cæteris sit ad non peccandũ, & ille ad promerendum; ut alios metus coërceat, alios honor prouocet. Qui ergo diligit, & odit; & qui odit, & diligit; sunt enim, qui diligi debeant; sunt, qui odio haberi. Et sicut is, qui diligit, confert bona in eos, quos diligit; ita qui odit, irrogat mala ijs, quos odio habet. quod argumentũ, quia uerum est, dissolui nullo pacto potest. Vana ergo, & falsa est sententia eorũ, qui alterũ Deo tribuunt, alterum detrahunt, non minus q̃ illorũ qui utrunq;. Sed illi (ut ostendimus) ex parte non errant; sed id, quod melius est ex duobus, retinẽt. Ii uero, quos ratio, & ueritas argumenti huius induxit; falsa omnino sententia suscepta, in maximũ errorem cadunt. Non enim sic oportebat eos argumentari: Quia deus non irascitur; ergo nec gratia cõmouetur: sed ita: Quia Deus gratia mouetur; ergo & irascitur. Si enim certũ, & indubitatum fuisset, non irasci Deum; tunc & ad illud alterum ueniri, esset necesse. Cum autem magis sit ambiguum de ira, pene manifestum de gratia; absurdũ est, ex incerto certum uelle subuertere; cũ sit promptius, de certis incerta firmare. Hæc sunt de Deo philosophorum sententiæ. Aliud præterea nihil quisquam dixit. Quòd si hæc, quæ dicta sunt, falsa esse deprehendimus; unum illud extremũ superest, in quo solo possit ueritas inueniri. quod à philosophis nec susceptum est unquam, nec aliquando defensum; consequens esse, ut irascatur deus, quoniam gratia commouetur. Hæc tenenda nobis, et asserẽda sententia est. In ea enim sum-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

ma omnis ratio, et cardo religionis, pietatisq; uersatur. Nam neq; honos ullus deberi potest deo, si nihil praestat colenti; nec ullus metus, si non irascitur non colenti.

Cum saepe philosophi per ignorantiam ueritatis à rõne desciuerint, atq; in errores inciderint inextricabiles (id enim solet his euenire, quod uiatori uiã nescienti, & non fatenti se ignorare, ut uagatur, dum percontari obuios erubescit) illud tamẽ nullus philosophus asseruit unquam, non nihil inter hominem, & pecudẽ interesse: nec omnino quisquam, modo qui sapiens uideri uellet, rationale animal cum mutis, & irrationabilibus coaequauerit: quod faciunt quidã imperiti, atq; ipsis pecudibus similes: qui cum uentri, ac uoluptati se uelint tradere; aiunt, eadem ratione se natos, qua uniuersa, quae spirant. quod dici ab homine nefas est. Quis enim tam indoctus est, ut nesciat? quis tam imprudẽs, ut non sentiat aliquid inesse in homine diuini? Nondũ uenio ad uirtutes animi, & ingenij; quibus homini cũ Deo manifesta cognatio est. Non'ne ipsius corporis status, et oris figura declarat nõ esse nos cũ mutis pecudibus aequales? Illarũ natura in humũ, pabulumq; prostrata est; nec habet quicquã cõmune cum coelo, quod non intuetur. Homo autem recto statu, ore sublimi, ad contemplationẽ mundi excitatus, confert cũ Deo uultũ; et rationem ratio cognoscit. Propterea nullũ est animal (ut ait Cicero) praeter hominem, quod habeat aliquam notitiam Dei. Solus enim sapiẽtia instructus est, ut religionem solus intelligat. & haec est hominis, atque mutorum uel praecipua, uel sola distantia. Nam caetera, quae uidentur hominis esse propria, & si non sint

talia in mutis, tamen similia uideri possunt. Proprius homini sermo est: tamen & in illis quædam similitudo sermonis. Nam & dignoscunt inuicem se uocibus; &, cum irascuntur, edunt sonum iurgio similem; &, cum se ex interuallo uident, gratulandi officium uoce declarant. Nobis quidem uoces eorum uidentur inconditæ, sicut illis fortasse nostræ; sed ipsis, qui se intelligunt, uerba sunt; deniq; in omni effectu certas uocis notas exprimunt, quibus habitum mentis ostendant. Risus quoque est homini proprius: et tamen uidemus in alijs animalibus quędã signa lætitiæ, cum ad lusum gestiunt, aures demulcent, rictum contrahunt, frontẽ serenant, oculos in lasciuiam resoluunt. Quid tam propriũ homini, quã ratio, & prouidentia futuri? Atqui sunt animalia, quæ latibulis suis diuersos, & plures exitus pandant; ut siquod periculũ inciderit, fuga pateat obsessis; quod non facerent, nisi inesset illis intelligentia, & cogitatio. Alia prouident in futurum,

-Vt ingentem formicæ farris aceruum
Comportant, hyemis memores, tectoq; reponũt; ut apes,
Quæ patriam solæ, & certos nouere penates;
Venturæq; hyemis memores, æstate laborem
Experiuntur, & in medium quæsita reponunt.

Longum est, si exequi uelim, quæ à singulis generibus animalium fieri soleant humanæ solertiæ simillima. Quòd si horum omnium, quæ ascribi homini solent, in multis quoq; deprehenditur similitudo: apparet solam esse religionem, cuius in mutis nec uestigium aliquod, nec ulla suspicio inueniri potest. Religionis enim est propria iustitia, quã nullum aliud animal attingit.

Homo enim solus imperat: cætera sibi conciliata sunt. Iustitiæ autem Dei cultus ascribitur. quē qui non suscipit; hic à natura hominis alienus uitam pecudum sub humana specie uiuet. cum uero à cæteris animalibus hoc pene solo differamus, ꝙ soli omnium diuinam uim, potestatem'q; sentimus; in illis autem nullus sit intellectus dei: certe illud fieri nō potest, ut in hoc uel muta plus sapiant, uel humana natura desipiat; cum homini ob sapientiam & cuncta, quæ spirant, & omnis rerum natura subiecta sit. Quare si ratio, si ius hominis hoc præcellit, & superat cæteras animantes, ꝙ solus notitiam dei capit: apparet religionē nullo modo posse dissolui. Dissoluitur autem religio, si credamus Epicuro illa dicenti,

Omnis enim per se diuûm natura necesse est
Immortali æuo summa cum pace fruatur,
Semota à nostris rebus, seiunctaq; longe.
Iam priuata dolore omni, priuata periclis,
Ipsa suis pollens opibus, nil indiga nostri,
Nec bene pro meritis capitur, nec tangitur ira.

Quæ cum dicit, utrum aliquem cultum Deo putat esse tribuendū, an euertit omnem religionem? Si enim Deus nihil unquam boni tribuit; si colentis obsequio nullam gratiam refert: quid tam uanum, tam stultum, quàm templa ædificare, sacrificia facere, dona conferre, rem familiarem minuere, ut nihil assequamur? At enim naturam excellentem honorari oportet. Quis honos deberi potest nihil curanti, & ingrato? An aliqua ratione obstricti esse possumus ei, qui nihil habeat commune nobiscum? Deus (inquit Cicero) si talis est, ut nulla gra-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

tia, nulla hominum caritate teneatur; ualeat. Quid enim dicam, propitius sit? esse enim propitius potest nemini. Quid contemptius dici potuit in Deum? Valeat, inquit; idest abeat, & recedat, quando prodesse nulli pôt. Quòd si negotium Deus nec habet, nec exhibet: cur nõ ergo delinquamus, quoties hoïum conscientiã fallere licebit, ac leges publicas circunscribere? Vbicunque nobis latendi occasio arriserit; consulamus rei; auferamus aliena uel sine cruore, uel etiam cum sanguine; si præter leges nihil est amplius, quod uerendum sit. Hæc dum sentit Epicurus, religionem funditus delet; qua sublata, confusio, ac perturbatio uitæ sequitur. Quòd si religio tolli non potest, ut & sapientiam, qua distamus à belluis, & iustitiam retineamus, qua communis uita sit tutior: quomodo religio ipsa sine metu teneri, aut custodiri potest? Quod enim non metuitur; contemnitur: quod contemnitur, utique non colitur. ita fit, ut religio, & maiestas, et honor metu constet. metus autem non est, ubi nullus irascitur. Siue igitur gratiam Deo, siue iram, siue utrunque detraxeris; religionem tolli necesse est; sine qua uita hominum stultitia, scelere, immanitate completur. Multum enim refrenat homines conscientia, si credamus nos in conspectu Dei uiuere; si non tantum quæ gerimus, uideri desuper, sed etiam quæ cogitamus, aut loquimur, audiri à Deo putemus. At enim prodest id credere (ut quidam putant) non ueritatis gratia, sed utilitatis; quoniam leges conscientiam punire non possunt, nisi aliquis desuper terror impendat ad cohibẽda peccata. Falsa est igitur omnis religio, & diuinitas nulla

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

est. Sed à uiris prudentibus uniuersa confecta sunt, quo rectius, innocentiusq; uiuatur. Magna haec, & à materia, quam proposuimus, aliena quaestio est: sed quia necessario incidit, debet quambreuiter attingi.

Cum sententiae philosophorum prioris temporis de prouidentia consensissent; nec ulla esse dubitatio, quin mundus à Deo, & ratione esset instructus, & ratione regeretur: primus omnium Protagoras extitit temporibus Socratis, qui sibi diceret non liquere, utrum esset aliqua diuinitas, nec'ne. Quae disputatio eius adeo impia, & contra ueritatem, et religionem iudicata est; ut & ipsum Athenięses expulerint suis finibus; et libros eius in concione, quibus haec continebantur, exusserint. De cuius sententia nō est opus disputare; quia nihil certi pronuntiauit. Post haec Socrates, et auditor eius Plato, & qui de schola Platonis, tanquam riuuli diuersas in partes profluxerunt, stoici, et peripatetici in eadem fuere sententia, qua priores. Postea uero Epicurus Deū quidem esse dixit; quia necesse sit esse aliquid in mundo praestans, & eximium, & beatum; prouidentiam tamen nullam: itaq; mundū ipsum nec ratione ulla, nec arte, nec fabrica instructum; sed naturam rerum quibusdam minutis seminibus, & insecabilibus conglobatam. Quo quid repugnantius dici possit, non uideo. Etenim si est Deus; utiq; prouidens est, ut Deus; nec aliter ei potest diuinitas attribui, nisi & praeterita teneat, & praesentia sciat, & futura prospiciat. Cū igitur prouidentiam sustulit; ēt Deum negauit esse. Cum aūt Deū esse professus est; & prouidentiam simul esse concessit. Alterum.n. sine altero nec esse prorsus, nec intelligi po-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

test. Verum ijs postea temporibus, quibus iam philosophia defloruerat, extitit Athenis quidam Diagoras, qui nullum esse omnino Deum diceret; ob eamq; sententiã nominatus est ἄθεος; item Cyrenæus Theodorus. ambo, quia nihil noui poterant reperire, omnibus iam dictis, & inuentis maluerunt contra ueritatem id negare, in quo priores uniuersi sine ambiguitate consenserant. Ii sunt, qui tot seculis, & ingenijs assertam, atque defensam prouidentiã calumniati sunt. Quid ergo? utrum'ne istos minutos, & inertes philosophos ratione, an uero authoritate præstantium uirorum refellemus? an potius utroq;? Sed properandum est, ne longius à materia deuagetur oratio. Qui nolunt diuina prouidentia factum esse mundum; aut principijs inter se temere coeuntibus dicunt esse concretum, aut repente natura extitisse; naturam uero (ut ait Straton) habere in se uim gignendi, & minuendi; sed eam nec sensum habere ullum, nec figurã; ut intelligamus, omnia quasi sua sponte esse generata, nullo artifice, nec authore. Vtrũq; uanum, & impossibile. Sed hoc euenit ignorantibus ueritatem; ut quiduis potius excogitent, quã id sentiant, quod ratio deposcit. Primum minuta illa semina, quorum concursu fortuito totum coijsse mundũ loquuntur; ubi, aut unde sint, quæro. quis illa uidit unquam? quis sensit? quis audiuit? An solus Leucippus oculos habuit? solus mentem? qui profecto solus omnium cæcus, & excors fuit; qui ea loqueretur, quæ nec æger quisquam delirare, nec dormiẽs possit somniare. Quatuor elementis constare omnia philosophi ueteres differebãt. ille noluit; ne alienis uestigijs uideretur insistere. sed

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

ipsorum elementorum alia uoluit esse primordia, quæ nec uideri possint, nec tangi, nec ulla corporis parte sentiri. Tam minuta sunt, inquit; ut nulla sit acies ferri tã subtilis, qua secari, ac diuidi possint. unde illis nomen imposuit atomorum. Sed occurrebat ei, q̃ si una esset omnibus, eademq; natura, non possent res efficere diuersas, tanta uarietate, quantam uidemus inesse mundo. Dixit ergo, leuia esse, & aspera, & rotunda, & angulata, & hamata. Quanto melius fuerat tacere, quàm in usus tam miserabiles, tam inanes habere linguã. & quidem uereor, ne non minus delirare uideatur, q̃ hæc putet refellenda. respondeamus tamen uelut aliquid dicenti. Si leuia sunt, & rotunda; utiq; non possunt inuicem se apprehendere, ut aliquod corpus efficiant; ut siquis milium uelit in unam coagmentationem constringere, leuitudo ipsa granorum in massam coire non sinat. Aspera, inquit, & angulata sunt, & hamata, ut possint cohærere. Diuidua ergo, & secabilia sunt. hamis enim necesse est, & angulis eminere, ut possint amputari. itaq; quod amputari, ac diuelli potest; & uideri poterit, & teneri. Hæc, inquit, per inane irrequietis motibus uolitant; & huc, atq; illuc feruntur; sicut pulueris minutias uidemus in sole, cum per fenestram radios, ac lumen immiserit. Ex his arbores, & herbæ, & fruges omnes oriuntur: ex his animalia, & aqua, & ignis, & uniuersa gignuntur, & rursus in eadem resoluuntur. Ferri hoc potest, quãdiu de rebus paruis agitur. Ex his etiam mundus ipse concretus est. Impleuit numerũ perfectæ insaniæ, ut nihil ulterius adijci posset: sed inuenit tamen ille quid adderet. Quoniam est

omne, inquit, infinitum; nec potest quicquam uacare. necesse est ergo innumerabiles esse mundos. Quæ tanta uis fuerat atomorum, ut moles tam inæstimabiles ex tam minutis conglobarētur? Ac primum requiro, quæ sit istorum seminum uel ratio, uel origo. si enim ex illis sunt omnia; ipsa igitur unde esse dicemus, quæ natura tantam copiam ad efficiendos innumerabiles mundos subministrauit? Sed concedamus, ut impune de mundis delirauerit: de hoc loquamur, in quo sumus, & quē uidemus. Ait, omnia ex indiuiduis corpusculis fieri. Si hoc ita esset; nulla res unq̄ sui generis semine indigeret; sine ouis alites nascerentur, ac oua sine partu; item cætera uiuentia sine coitu: arbores, et quæ gignuntur é terra, propria semina non haberent; quæ nos quotidie tractamus, & serimus. Cur ex frumento seges nascitur, et rursus ex segete frumentum? Deniq; si atomorum coitio, & conglobatio efficeret omnia, & in aere uniuersa cōcrescerent; siquidem per inane atomi uolitant: cur sine terra, sine radicibus, sine humore, sine semine, non herbæ, non arbor, non fruges oriri, aut generari possunt? Vnde apparet, nihil ex atomis fieri; quandoquidem unaquæq; res habet propriam, certamq; naturam, suum semen, suam legem ab exordio datam. Deniq; Lucretius quasi oblitus atomorum, quos asserebat, ut redargueret eos, qui dicunt ex nihilo fieri oĩa, his argumentis usus est, quæ contra ipsum ualerent. sic enim dixit.

Nam si de nihilo fierent, ex omnibus rebus
Omne genus nasci posset: nil semine egeret.

Item postea

Nil igitur fieri de nilo posse fatendum est:

Semine quando opus est rebus: quo quæq; creatæ
Aeris in teneras possint proferrier auras.
Quis hunc putat habuisse cerebrum, cum hæc diceret, nec uideret sibi esse contraria? Nihil enim per atomos fieri exinde apparet, quod semen cuiusq; rei certum est; nisi forte & ignis, & aquæ naturam ex atomis esse credemus. Quid, qđ durissimi rigoris materiæ, si ictu uehementiore collidantur, ignis excutitur? Num in ferro, aut silice atomi latent? Quis inclusit? aut cur sua sponte non emicant; aut quo semina ignes in materia frigidissima permanere potuerũt? Omitto silicem, ac ferrum. Orbem uitreum plenum aquæ si tenueris in sole; de lumine, quod ab aqua refulget, ignis accenditur, etiã in durissimo frigore. Num etiam in aqua ignẽ esse credendum est? atqui de sole ignis ne æstate quidem accendi potest. Si ceræ inhanelaueris, uel si uapor leuis aliqd attigerit, aut crustam marmoris, aut laminam; paulatim per minutissimos rores aqua cõcrescit. Item de halitu terræ, aut maris nebula existit: quæ aut dispersa humefacit quicquid texerit; aut collecta, in arduos montes in sublime uento rapta, stipatur in nubem, atq; imbres maximos deijcit. Vbi ergo dicimus liquores natos esse? num in uapore? num in halitu? num in uẽto? Atqui nihil põt consistere in eo, quod nec tangitur, nec uidetur. Quid ergo de aĩalibus loquar, in quorũ corporibus nihil sine rõne, sine ordine, sine utilitate, sine specie figuratũ uidemus? adeo ut solertissima, et diligẽtissima omniũ partium mẽbrorumq; descriptio casum, ac fortunã repellat. Sed putemus, artus, & ossa, & neruos, & sanguinem de atomis posse concrescere. Quid sensus, cogi-

tatio, memoria, mens, ingenium, quibus seminibus co-
agmentari possunt? minutissimis, inquit. Sunt ergo alia
maiora. Quomodo igitur insecabilia? Deniq; si ex in-
uisibilibus sunt, quæ uidentur; cur igitur nemo uidet?
Sed siue inuisibilia quæ sunt in homine consyderet, si-
ue tractabilia, quæ ueniunt sub aspectum; rōne utraq;
constare quis non uidet? Quomodo ergo sine ratione co-
euntia possunt aliquid efficere rationale? Videmus enim
nihil esse in omni mundo, quod non habeat in se ma-
ximam, mirabilem'q; rationem. Quæ quia supra ho-
minis sensum, & ingenium est; cui rectius, quàm diui-
næ prouidentiæ tribuēda est? An simulachrum homi-
nis, & statuam ratio, & ars fingit; ipsum hominem de
frustis temere concurrentibus fieri putabimus? Et quid
simile ueritatis in ficto, cum summum, & excellens ar-
tificium nihil aliud, nisi umbram, & extrema corpo-
ris lineamenta possit imitari: num potuit humana soler
tia dare operi suo aut motum aliquem, aut sensum?
Omitto usum uidendi, audiendi, odorādi, cæterorum'q;
membrorum uel apparentium, uel latentium mirabi-
les utilitates. Quis artifex potuit aut cor hominis, aut
uocem, aut ipsam fabricare sapientiam? Quisquam'ne
igitur sanus existimat, qđ homo ratione, & consilio fa-
cere non possit, id concursu atomorum passim cohæ-
rentium perfici potuisse? Vides, in quæ deliramenta in-
ciderint, dum nolunt effectionem, curam'q; rerum Deo
dare. Concedamus tamen his, ut ex atomis fiant quæ
terrena sunt: num etiam cœlestia? Deos aiunt incorru-
ptos, æternos, beatos esse; solis'q; dant immunitatem, ne
concursu atomorum concreti esse uideantur. Si enim

Deos quoq; ex illis constituissent; dissipabiles fierent, seminibus aliquando resolutis, atq; in naturam suam reuertentibus. Ergo si est aliquid, quod atomi non effecerint: cur nõ cætera eodem modo intelligamus? Sed quæro, ante quàm mundum primordia ista generarẽt, cur sibi Dij habitaculum non ædificauerint? Videlicet, nisi atomi coiissent, cælumq; fecissent, adhuc Dij per mediũ inane penderent. Quo igitur consilio, qua ratione de confuso aceruo se atomi congregauerunt, ut ex alijs inferius terræ conglobarentur, cælum desuper tenderetur, tanta syderum uarietate distinctum, ut nihil unquam excogitari possit ornatius? Tanta ergo qui uideat, & talia; potest existimare, nullo effecta esse consilio, nulla prouidentia, nulla ratione diuina; sed ex atomis subtilibus, exiguis concreta esse tanta miracula? Non'ne prodigio simile est, aut natum esse hominem, qui hæc diceret; aut extitisse, qui crederet? ut Democritum, qui auditor eius fuit; uel Epicurum, in quem uanitas omnis de Leucippi fonte profluxit. At enim (sicut alij dicunt) natura mundus effectus est, quæ sensu, & figura caret. Hoc uero multo est absurdius. Si natura mundum fecit; consilio, & ratione fecerit, necesse est. is enim facit aliqd, qui aut uoluntatem faciẽdi habet, aut scientiam. Si caret sensu, ac figura; quomodo potest ab ea fieri, quod et sensum habeat, & figuram? nisi forte quis arbitretur, animalium fabricam tam subtiliter à non sentiente natura formari, animariq; potuisse; aut istam cæli speciem tam prouidenter ad utilitates uiuentium temperatam, nescio quo casu, sine conditore, sine artifice, subito extitisse. Siquid est, inquit Chrysippus, quod effi-

ciat ea, quæ homo licet ratione sit præditus, facere non possit; id profecto est maius, & fortius, & sapientius homine. Homo autem non potest facere cœlestia: ergo illud, quod hæc efficiet, uel effecerit, superat hominē arte, consilio, prudentia, potestate. Quis igitur potest esse, nisi Deus? Natura uero, quā ueluti matrem esse rerum putant, si mentem non habet, nihil efficiet unquam, nihil molietur. Vbi enim non est cogitatio; nec motus est ullus, nec efficacia. Si autem consilio utitur ad incipiendum aliquid, ratione ad disponendum, arte ad efficiendum, uirtute ad consumandum, potestate ad regendum, & continēdum; cur natura potius, quā Deus nominetur? Aut si concursus atomorum, uel carens mente natura ea, quæ uidemus, efficit; quæro, cur facere cœlum potuerit, & urbem, aut domum non potuerit? cur montes marmoris fecerit, columnas, & simulachra non fecerit? Atqui potuerant atomi etiam ad hæc efficienda concurrere; siquidem nullam positionem relinquunt, quā non experiantur. nam de natura, quæ mentem nó habeat, non est mirandum; quod hæc facere oblita sit. Quid ergo est? Vtique Deus, cum inchoaret hoc opus mundi, quo nihil potest esse nec dispositius ad ordinem, nec aptius ad utilitatem, nec ornatius ad pulchritudinem, nec maius ad molem, quæ fieri ab homine non poterant, fecit ipse; in quibus etiam hominem ipsum; cui particulam de sua sapientia dedit; & instruxit eum ratione, quātum fragilitas terrena capiebat, ut ipse sibi efficeret, quæ in usus suos essent necessaria. Si uero in huius mundi (ut ita dixerim) republica nulla prouidentia est, quæ regat; nullus Deus, qui administret; nec

omnino sensus ullus in hac rerum natura pollet: unde igitur mens humana tam solers, tam intelligens orta esse credetur? Si enim corpus hominis ex humo factum est, unde nomen accepit: animus ergo, qui sapit, rector est corporis; cui membra obsequuntur tanquam regi, & imperatori; qui nec aspici, nec cõprehendi põt; non potuit ad hominem nisi à sapiente natura peruenire. Sed sicut omne corpus mens, & animus gubernat; ita & mundum Deus. Nec enim uerisimile est, ut minora, & humilia regimen habeant; maiora, & summa non habeant. Deniq; M. Cicero in Tusculanis, Et in cõsolatione animorum, inquit, nulla in terris origo inueniri potest. Nihil est, inquit, in animis mistum, atq; cõcretum; aut quod ex terra natum, atq; factum esse uideatur; nihil'q; humidũ, aut flabile, aut igneum. His enim innatum nihil inest, quod uim memoriæ, mentis, cogitationis habeat; quo & præterita teneat, & futura prouideat, & complecti possit præsentia, quæ sola diuina sunt. Nec enim inueniuntur unquam, unde ad hominem uenire possint, nisi à Deo. Exceptis igitur duobus, tribus'ue calumniatoribus uanis, cum constet, diuina prouidentia mundũ regi, sicut et factus est; nec sit quisquã, qui Diagoræ, Theodori'q; sñiam, uel Leucippi inane commentum, uel Democriti, Epicuri'q; leuitatem præferre audeat authoritati uel illorũ septem priorũ, qui sunt appellati sapientes; uel Pythagoræ, uel Socratis uel Platonis, cæterorum'q; summorum philosophorum, qui esse prouidentiam iudicauerunt: falsa igitur est & illa sententia, qua putant terroris, ac metus gratia religionem à sapientibus institutam, quo se homi-

nes imperiti à peccatis abstinerent. Quod si uerum sit; ergo derisi ab antiquis sapientibus sumus. Quòd si fallendi nostri, atq; adeo totius generis humani causa commenti sunt religionem; sapientes igitur non fuerunt; quia in sapiente non cadit mendaciũ. Sed ut fuerint sapientes; quæ tanta felicitas mentiendi, ut non tantummodo indoctos, sed Platonem quoq;, ac Socratem fallerent; & Pythagoram, Zenonem, Aristotelem maximarum sectarum principes tam facile deluderent? Est igitur diuina prouidentia, ut senserunt ij homines, quos nominaui; cuius ui, ac potestate omnia, quæ uidemus, et facta sunt, & reguntur. Nec enim tanta rerum magnitudo, tanta dispositio, tanta in seruandis ordinibus, temporibus'q; constantia aut olim potuit sine prouido artifice oriri; aut constare tot seculis sine incola potenti; aut in perpetuum gubernari sine perito rectore. quod ratio ipsa declarat. Quicquid est enim, quod habet rationem; ratione sit ortum, necesse est. Ratio autem sentientis, sapientis'q; naturæ est; sapiens uero, sentiens'q; natura, nihil aliud potest esse, q̃ Deus. Mundus autem, quoniam rationem habet, qua & regitur, & constat; ergo à Deo factus est. Quòd si est conditor, rector'q; mundi Deus; recte igitur, ac uere religio constituta est. authori enim rerum, parenti'q; communi honos, ueneratio'q; debetur. Quoniam constitit de prouidentia; sequitur ut doceamus, utrum'ne multorum esse credenda sit, an potius unius. Satis (ut opinor) ostendimus in nostris institutionibus, Deos multos esse non posse; ꝙ diuina uis, ac potestas si distribuatur in plures, diminuitur utiq;, & mortalis est; si uero mortalis

non est

nõ est, nec minui, nec diuidi põt. Deus igitur unus est; in quo uis, et potestas consumata est; nec minui põt, nec augeri. Si autem sunt multi; dũ habent singuli potestatis aliquid, ac numinis, summa ipsa decrescit; nec poterunt singuli habere totum, quod est commune cum pluribus; unicuiq; tantum deerit, quantum cæteri possidebunt. Nõ possunt igitur in hoc mundo multi esse rectores, nec in una domo multi dñi, nec in naui una multi gubernatores, nec in armẽto, aut grege duces multi, nec in uno regimine multi reges. sed nec in cœlo quidẽ multi soles esse poterunt, sicut nec animæ plures in uno corpore. adeo in unitate natura uniuersa consentit. Quód si mundũ

Spiritus intus alit; totamq́; infusa per artus
Mens agitat molem, & magno se corpore miscet:

Apparet testimonio poëtæ, unum esse mundi habitatorem Deum; siquidem corpus omne nisi ab una mente incoli, regiq́; non potest. Omnem igitur diuinam potestatem necesse est in uno esse, cuius nutu, & imperio regantur omnia; & ideo tantus est, ut ab homine nõ possit aut uerbis enarrari, aut sensibus æstimari. Vnde igitur ad homines opinio multorum Deorum persuasione peruenit? Nimirum ij omnes, qui coluntur ut Dij, homines fuerunt, & ijdem primi, ac maximi reges: sed eos aut ob uirtutem, quia profuerant hominum generi, diuinis honoribus affectos esse post mortem; aut ob beneficia, & inuenta, quibus humanam uitam excoluerant, immortalem memoriam cõsecutos, quis ignorat? nec tantum mares, sed & fœminas. Quod cum uetustissimi Græciæ scriptores, quos illi θεολόγους nũcupant, tum etiam Romani Græcos secuti, & imitati docent.

quorum præcipue Euhemerus, ac noster Ennius; qui eorum omnium natales, coniugia, progenies, imperia, res gestas, obitus, simulachra demonstrant. Et secutus eos Tullius tertio de natura deorum libro dissoluit publicas religiones: sed tamen ueram, quam ignorabat, nec ipse, nec alius quisquam potuit inducere. Adeo & ipse testatus est falsum quidem apparere, ueritatem tamen latere. Vtinam, inquit, tam facile uera inuenire possem, quã falsa conuincere. Quod quidem nõ dissimulanter, ut Academicus, sed uere, atque ex animi sententia proclamauit: quia ueritas humanis sensibus erui non potest; quod assequi ualuit humana prouidentia; id assecutus est, ut falsa detegeret. Quicquid enim fictum, & commentitium; quia nulla ratione subnixũ est, facile dissoluitur. Vnus est igitur princeps, & origo rerum Deus; sicut Plato in Timæo & sensit, & docuit; cuius maiestatem tantam esse declarat, ut nec mente comprehendi, nec lingua exprimi possit. Idem testatur Hermes; quem Cicero ait in numero Deorum apud Aegyptios haberi, eum scilicet, qui ob uirtutem, multarumq; artium scientiam Trismegistus nominatus; & erat non modo Platone, uerũ ẽt Pythagora, septemq; illis sapientibus longe antiquior. Apud Xenophontem Socrates disputans ait, formam Dei non oportere conquiri. Et Plato in legum libris: Quid omnino sit Deus, non esse quærendum; quia nec inueniri possit, nec enarrari. Pythagoras quoque unum Deum confitetur, dicens incorporalem esse mentem, quæ per omnem rerum naturam diffusa, & intenta, uitalem sensum cunctis animãtibus tribuat. Antisthenes autem in phy-

ſico unum eſſe naturalem Deum dixit, q̃uis gentes, & urbes ſuos habeant populares. Eadem fere & Ariſtoteles cum ſuis peripateticis, & Zenon cum ſuis ſtoicis. Longum eſt enim ſingulorum ſententias exequi: qui licet diuerſis nominibus ſint abuſi; ad unam tamen poteſtatem, quæ mundum regeret, concurrerunt. Sed tamen ſummum Deum cum & philoſophi, & poëtæ, et ipſi deniq;, qui Deos colunt, ſæpe fateantur; de cultu tamen, & honoribus eius nemo unquam requiſiuit, nemo diſſeruit, ea ſcilicet perſuaſione, qua ſemper beneficum, incorruptum'q; credentes, nec iraſci eum cuiquã, nec ullo cultu indigere arbitrantur. adeo religio eſſe nõ poteſt, ubi metus nullus eſt. Nunc quoniam reſpondimus impiæ quorundam, deteſtabili'q; imprudentiæ, uel potius amentiæ; redeamus ad propoſitum. Diximus, religione ſublata, nec ſapientiam teneri poſſe, nec iuſtitiam; cum diuinitatis intellectus, quo differimus à belluis, in homine ſolo reperiatur: qua niſi cupiditates noſtras Deus, qui falli non poteſt, coërcuerit; ſcelerate, impie'q; uiueremus. ſpectari ergo actus noſtros à Deo, non modo quo ad utilitatem communis uitæ attinet, ſed etiam ad ueritatem; quia religione, iuſtitia'q; detracta, uel ad ſtultitiam pecudum amiſſa ratione deuoluimur, uel ad beſtiarum immanitatem; immo uero amplius; ſiquidem beſtiæ ſui generis animalibus parcunt. Quid erit homine truculentius, quid immitius, ſi dempto metu ſuperiore, uim legum aut fallere potuerit, aut contemnere? Timor igitur Dei ſolus eſt, qui cuſtodit hominum inter ſe ſocietatem, per quem uita ipſa ſuſtinetur, munitur, gubernatur. Is autem timor

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

auferetur, si fuerit homini persuasum, quod iræ sit expers Deus; quem moueri, & indignari non modo, cum iniusta fiunt, communis utilitas, sed etiam ratio ipsa, & ueritas persuadet. Rursus nobis ad superiora redeundum est; ut quia docuimus à Deo factum esse mundũ, doceamus quare sit effectus. Si consyderet aliqs uniuersam mũdi administrationem, intelliget profecto, quã uera sit sententia stoicorum, qui aiunt, nostra causa mundum esse constructum. Omnia enim, quibus constat, quæq; generat ex se mundus, ad utilitatem hominis accommodata sunt. Homo utitur igni ad usum calefaciendi, & luminis, & coquendorum ciborum, ferriq; fabricandi: utitur fontibus ad potum, et ad lauacra, fluminibus ad agros irrigandos, terminandasq; regiones: utitur terra ad percipiendam frugum uarietatem, collibus ad conserenda uineta, montibus ad usum arborũ, atq; lignorum, planis ad segetem: utitur mari non solũ ad comertia, & copias ex longinquis regionibus ferendas, uerum etiam ad ubertatem omnis generis pisciũ. Quod si his elementis utitur, quibus est proximus; non est dubium, quin & cœlo; quoniam & cœlestium rerũ officia ad fertilitatem terræ, ex qua uiuimus, temperata sunt. Sol irrequietis cursibus, & spatijs inæqualibus orbes annuos conficit; & aut oriens diem promit ad laborem, aut occidens noctem superducit ad requiem; et tum abscessũ longius ad meridiem, tum accessũ propius ad septentrionem, hyemis, & æstatis uicissitudines facit; ut & hybernis humoribus, ac pruinis in ubertatem terra pinguescat; & æstiuis caloribus uel herbidæ fruges maturitate durentur, uel quæ sunt in humidis, inco=

cta, & ferue facta mitescant. Luna quoq; nocturni temporis gubernatrix, et amissi, ac recepti luminis uicibus menstrua spatia moderatur; & cæcas tenebris horrentibus noctes fulgore suæ claritatis illustrat; ut æstiua itinera, & expeditiones, & opera sine labore, ac molestia confici possint. siquidem

Nocte leues melius stipulæ, nocte arida prata
Tondentur; noctis lentus non deficit humor;
Et quidam seros hyberni ad luminis ignes
Peruigilat, ferroq; faces inspicat acuto.

Astra etiam cætera uel ortu, uel occasu suo certis stationibus opportunitates temporum plane subministrant. Sed & nauigijs, quo minus errabundo cursu per immensum uagentur, regimen præbent, cum ea rite gubernator obseruans, ad portũ destinati litoris prouehamr. Ventorum spiritu attrahũtur nubes, ut sata imbribus irrigentur, ut uites fœtibus, arbusta pomis exuberent. Et hæc per orbem uicibus exhibentur, ne desit aliquãdo, quo uita hominum sustineatur. At enim cæteras animantes eadem terra nutrit, & eiusdem fœtu etiã muta pascuntur. Num etiam mutorũ causa Deus laborauit? Minime; quia sunt rationis expertia. Sed intelligimus, & ipsa eodẽ modo ad usum hominis à Deo facta, partim ad cibos, partim ad uestium, partim ad operis auxilia; ut clarum sit, diuinam prouidentiam rerum, & copiarum abundantia hominum uitam instruere, atq; ornare uoluisse; ob eamq; causam & aërem uolucribus, & mare piscibus, & terram quadrupedibus impleuit. Sed academici cõtra stoicos differentes solẽt quærere, cur, si Deus omnia hominum causa fecerit, etiam

multa contraria, & inimica, & pestifera nobis reperiantur tam in mari, q̃ in terra. Quod stoici ueritatem non respicientes ineptissime repulerunt. Aiunt. n. multa esse in gignentibus, & in numero animalium, quorum lateat utilitas; sed eam processu temporum inueniri; sicut iam plura prioribus seculis incognita necessitas, et usus inuenerit. Quae tandem utilitas potest in muribus, in blattis, in serpentibus reperiri, quae homini molesta & pernitiosa sunt? An medicina in his aliqua latet? Quae si est; inuenietur aliquando, nempe aduersus mala, cum id illi querantur esse omnino malũ. Viperã ferunt exustam, in cineremq́; dilapsam, mederi eiusdẽ bestiae morsui. Quãto melius fuerat eã prorsus non esse, q̃ remediũ contra se ab ipsa desyderari. Breuius igitur, ac uerius respondere potuerunt in hunc modũ. Deus cũ formasset hominem ueluti simulachrũ suum, quod erat diuini opificij summum, inspirauit ei sapientiã soli, ut oĩa imperio, ac ditioni suae subiugaret, omnibusq́; mundi commodis uteretur. proposuit tamen ei & bona, & mala; quia sapientiam dedit; cuius omnis ratio in discernẽdis malis, ac bonis posita est. Nõ potest. n. q̃squã eligere meliora, & scire, quid bonum sit, nisi sciat simul reijcere, ac uitare, quae mala sunt. Inuicem enim sibi alterutrum connexa sunt; ut sublato alterutro, utrunq; tolli sit necesse. Propositis igitur bonis, malisq́;, tum demũ opus suum peragit sapientia; & quidem bonum appetit ad utilitatem, malum reijcit ad salutem. Ergo sicut bona innumerabilia data sunt homini, quibus frui posset; sic etiam mala, quae caueret. Nam si malum nullũ sit, periculumq́;, nihil deniq;, qđ laedere hominem possit;

tollitur omnis materia sapientiæ; nec erit homini necessaria. Positis enim tantummodo in cõspectu bonis, quid opus est cogitatione, intellectu, scientia, ratione? Quocũq; porrexerit manum; id naturæ aptum, & commodum sit; ut siquis uelit apparatissimam cœnam infantibus, qui nondum sapiant, apponere, utiq; id appetent singuli, quo unumquęq; aut impetus, aut fames, aut etiam casus attraxerit; et qcqd sumpserint, id illis erit utile, ac salubre. Quid igitur nocebit, eos, sicuti sunt, permanere, & semper infantes, ac nescios esse rerum? Si autẽ admisceas uel amara, uel inutilia, uel etiam uenenata; decipiuntur utiq; per ignorantiam boni, ac mali, nisi accedat his sapientia, per quã habeant malorum reiectionem, bonorumq; delectum. Vides ergo, magis propter mala opus bonis esse sapiẽtia. quæ nisi fuisset proposita; rationale animal non essemus. Quòd si hæc ratio uera est, quã stoici nullo modo uidere potuerunt: dissoluitur etiam argumentum illud Epicuri. Deus, inquit, aut uult tollere mala, & non potest; aut potest, & non uult; aut neq; uult, neq; potest; aut & uult, & potest. Si uult, & non potest; imbecillis est; quod in Deum nõ cadit. Si potest, & non uult; inuidus; quod æque alienum à Deo. Si neq; uult, neq; potest; & inuidus, et imbecillis est; ideoq; neq; Deus. Si uult, & potest, quod solum Deo conuenit; unde ergo sunt mala? aut cur illa nõ tollit? Scio plerosq; philosophorum, qui prouidentiam defendunt, hoc argumento perturbari solere, & inuitos pene adigi, ut deum nihil curare fateãtur; quod maxime quærit Epicurus. sed nos ratione perspecta, formidolosum hoc argumentum facile dissoluimus. Deus

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

enim potest, quicquid uelit; & imbecillitas, uel inuidia in deo nulla est: potest igitur mala tollere, sed nō uult; nec ideo tamen inuidus. icirco enim non tollit, quia et sapientiam (sicut docui) simul tribuit, & plus boni, ac iucunditatis in sapientia, quā in malis molestiæ. sapientia etiam facit, ut etiam Deum cognoscamus, & per eā cognitionem immortalitatē assequamur; quod est summum bonum. Itaq; nisi prius malum agnouerimus; nec bonū poterimus agnoscere. Sed hoc nō uidit Epicurus, nec alius quisquā; si tollātur mala, tolli pariter sapientiam; nec ulla in homine uirtutis remanere uestigia; cuius ratio sustinenda, & superanda, malorum acerbitate consistit. Itaq; propter exiguum compendium sublatorum malorum maximo, & uero, & proprio nobis bono careremus. Constat igitur, omnia propter hominē proposita, tam mala, quàm etiam bona. Sequitur, ut ostendam, cur fecerit hominem ipsum Deus, sicut mundum propter hominem machinatus est, ita ipsum propter se, tanquam diuini templi antistitem, spectatorem operū, rerumq; cœlestium. Solus est enim, qui sentiens, capaxq; rationis intelligere possit deum, qui opera eius admirari, uirtutē, potestatemq; perspicere. icirco enim consilio, mente, prudentia instructus est. ideo solus præter cæteras animantes rectus corpore, ac statu factus est, ut ad contemplationem parentis sui excitatus esse uideatur. ideo sermonem solus accepit, ac linguam cogitationis interpretem, ut enarrare maiestatem domini sui possit. postremo icirco ei cuncta subiecta sunt, ut factori, atq; artifici Deo esset ipse subiectus. Si ergo Deus hominem suum uoluit esse cultorem; ideoq; illi tantum

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

honoris attribuit, ut rerum omnium dominaretur: utique iustissimum est et Deũ colere, uidelicet eum, qui tanta præstiterit; et amare hominem, qui sit nobiscum diuini iuris societate coniunctus. Nec enim fas est, cultorẽ Dei à Dei cultore uiolari. Vnde intelligitur, religionis, ac iustitiæ causa esse hominem figuratũ. cuius rei testis est M. Tullius in libris de legibus, ita dicens. Sed omniũ, quæ in doctorum hominum disputatione uersantur, nihil est profecto præstabilius, q̃ plane intelligi, nos ad iustitiam esse natos. Quod si est uerissimum; Deus ergo uult omnes homines esse iustos, idest Deum, & hominẽ caros habere; Deum scilicet honorare tanquam patrẽ, hominem diligere uelut fratrem. in his enim duobus tota iustitia consistit. Qui ergo aut Deum non agnoscit, aut homini nocet; iniuste, & contra naturam suam uiuit; & hoc modo rumpit institutum, legemq; diuinam.

Hic fortasse quærat aliquis, unde ad hominem peccata peruenerint, aut quæ prauitas diuini instituti regulam ad peiora detorserit; ut cum sit ad iustitiam genitus, opera tamen efficiat iniusta. Iam superius explanaui, simul Deum proposuisse bonum, ac malum; et bonum quidẽ diligere; ac malum, quod huic repugnat, odisse; sed ideo malum permisisse, ut & bonum emicaret; quòd alterum sine altero (sicut sæpe docui) intelligimus constare non posse: deniq; ipsum mundũ ex duobus elementis repugnantibus, & inuicem copulatis esse concretum, igneo & humido; nec potuisse lucem fieri, nisi & tenebræ fuissent; quia nec superum potest esse sine infero, nec oriens sine occidente, nec calidum sine frigido, nec molle sine duro. Sic et nos ex duobus æq; re-

pugnantibus compacti sumus, anima, & corpore. quorum alterum coelo ascribitur, quia tenue est, & intractabile; alterum terrae, quia comprehensibile est; alterum solidum, & aeternum est; alterum fragile, atque mortale. Ergo alteri bonum adhaeret, alteri malum; alteri lux, uita, iustitia; alteri tenebrae, mors, iniustitia. Hinc extitit in hominibus naturae suae deprauatio; ut esset necesse constitui legem, qua possent et uitia prohiberi, & uirtutis officia imperari. Cum igitur sint in rebus humanis bona, & mala, quorum rationem declaraui; necesse est, ad utranq; partem moueri Deum, & ad gratiam, cum iusta fieri uidet; & ad iram, cum cernit iniusta. Sed occurrit nobis Epicurus, ac dicit. si est in Deo laetitiae affectus ad gratiam, & odij ad irā; necesse est habeat & timorem, & libidinem, & cupiditatem, caeterosq; affectus, qui sunt imbecillitatis humanae. Non est necesse ut timeat, qui irascitur; aut moereat, qui gaudet: denique iracundi, minus timidi sunt; & natura laeti, minus moerent. Quid opus est de humanis affectibus dicere, quibus fragilitas nostra succumbit? cōsyderemus diuinam necessitatem. nolo enim naturam dicere; quia Deus noster nunquam creditur natus. Timoris effectus habet in homine materiam, in Deo nō habet. Homo qa multis casibus, periculisq; subiectus est, metuit, nequa uis maior existat, quae illū uerberet, spoliet, laceret, affligat, īterimat. Deus aūt, in quē nec egestas, nec iniuria, nec dolor, nec mors cadit; timere nullo pacto pōt; quia nihil est, quod ei uim possit inferre. item libidinis ratio in homine manifesta est. Nam qui fragilis, et mortalis est effectus; necesse fuit alterum

sexum diuersumq; constitui, cuius permistione soboles effici posset ad continendam generis perpetuitatem. Haec autem libido in Deo locum non habet; quia & fragilitas, & interitus ab eo alienus est; nec ulla est apud eũ foemina, cuius possit copulatione gaudere; nec successione indiget, qui semper futurus est. Eadem de inuidia, & cupiditate dici possunt; quae certis, manifestisq; de causis in hominem cadunt, in Deum nullo modo. At uero & gratia, & ira, et miseratio habent in Deo materiam; recteq; illis utitur summa illa, & singularis potestas ad rerum conseruationem. Quaerit quispiam, quae sit ista materia. Primum accidentibus malis afflicti homines ad deum plerunque confugiunt, mitigant, obsecrant, credentes eum posse ab his iniurijs propulsare. Habet igitur causam miserandi. nec enim tam immitis est hominum contemptor, ut auxilium laborantibus deneget. Item plurimi, quibus persuasum est deo placere iustitiam; eumq;, qui sit dominus, ac parẽs omnium, uenerantur cum precibus assiduis, ac frequentibus uotis; dona & sacrificia offerunt; nomen eius laudibus prosequuntur, iustis, ac bonis operibus demereri eum laborantes. Ergo est, propter quod Deus & possit, & debeat gratificari. Nam si nihil est tam conueniens deo, quã beneficentia; nihil autem tam alienum, quã ut sit ingratus: necesse est, ut officijs optimorum, sancteq; uiuentium praestet aliqd, ac uicem reddat, ne subeat ingrati culpam; quae est etiam homini criminosa. Contra autem sunt alij facinorosi, & nefarij, qui libidinibus omnia polluant, caedibus uexent, fraudent, rapiant, peierent, nec consanguineis, nec pa-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

rentibus parcant, leges, & ipsum etiam Deum negligant. Habet igitur ira in Deo materiã. non est enim fas, eum, cum talia fieri uideat, non moueri, & insurgere ad ultionem scæleratorum, & pestiferos, nocentesq́; delere, ut bonis omnibus consulat. adeo et in ipso ira est, & gratificatio. Inania ergo, & falsa reperiuntur argumenta uel eorum, qui, cum irasci Deum nolunt, gratificari uolunt, quia ne hoc quidem fieri sine ira potest; uel eorum, qui nullum animi motum esse in Deo putant. Et quia sunt aliqui affectus, qui non cadunt in Deum, ut libido, timor, auaritia, mœror, inuidia; omni prorsus affectu eum uacare dixerunt. his enim uacat, quia uitiorum affectus sunt. eos autem, qui sunt uirtutis, idest ira in malos, caritas in bonos, miseratio in afflictos, quoniam diuina potestate sunt digna, proprios, & iustos, & ueros habet. Quæ profecto nisi habeat; humana uita turbabitur; atq; ad tantam confusionem deueniet status rerum, ut contemptis, superatisq́; legibus, sola regnet audacia; ut nemo deniq; tutus esse possit, nisi qui uiribus præualeat. ita quasi communi latrocinio terra omnis depopulabitur. Nunc uero, quoniam & mali pœnam, & boni gratiam, & afflicti opem sperant; est uirtutibus locus, & scælera rariora sunt. At. n. plerunq; & scælerati feliciores sunt, et boni miseriores; & iusti ab iniustis impune uexãtur. Consyderabimus postea, cur ista fiant. Interim de ira explicemus, an sit aliqua in Deo; utrum nihil curet omnino, nec moueatur ad ea, quæ impie gerũtur. Deus, inquit, Epicurus, nihil curat: nullam igitur habet potestatem. curare enim necesse est eum, qui habet potestatem; uel si ha-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

bet, & non utitur; quæ tanta est negligendi causa, ut ei non dicam nostrum genus, sed etiam mundus ipse sit uilis? Ideo, inquit, incorruptus est, ac beatus, quia semper quietus. Cui ergo ministratio tantarum rerum cessit, si hæc à Deo negliguntur, quæ uidemus rõne summa gubernari? aut quietus esse quomodo potest qui uiuit, & sentit? Nam quies aut somni res est, aut mortis. sed nec somnus habet quietem. nã cum soporati sumus, corpus quidem quiescit, animus autem irrequietus agitatur; imagines sibi, quas cernat, effingit, ut naturalem suum motum exerceat uarietate uisorum; auocat'q; se à falsis, dum membra saturentur, ac uigorem capiant de quiete. Quies igitur sempiterna solius mortis est. Si autem mors Deũ non attingit; Deus igitur nunquã quietus est. Dei uero actio quæ potest esse, nisi mundi administratio? Si uero mundi curam gerit, curat igitur hominum uitam deus, ac singulorum actus animaduertit, eos'q; sapientes, ac bonos esse desyderat. Hæc est uoluntas Dei, hæc diuina lex; quã qui sequitur, qui obseruat, Deo carus est. Necesse est igitur, ut ira moueatur aduersus eum, qui hanc æternam, diuinam'q; legẽ aut uiolauerit, aut spreuerit. Si nocet alicui deus, iam bonus non est. Non exiguo falluntur errore, qui censuram siue humanam, siue diuinam acerbitatis nomine infamant, putantes nocentem dici oportere, qui nocẽtes afficit pœna. Quod si est; nocẽtes igitur leges habemus, quæ peccantibus supplicia sanxerunt; nocentes iudices, qui scelere conuictos pœna capitis afficiunt. Quòd si et lex iusta est, quæ & nocenti tribuit, quod meretur; & iudex integer, ac bonus dicitur, cum male facta uindicat

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

(bonorum enim salutem custodit, qui malos punit) ergo & Deus, cum malis obest, nocens non est; ipse autem est nocens, qui aut innocenti nocet, aut nocenti parcit, ut pluribus noceat. Licet quaerere ab ijs, qui Deum faciũt immobilem; siquis habeat rem, domum, familiam; seruiq; eius contemnentes patientiam domini, omnia inuaserint; ipsi bonis eius fruantur; ipsos familia eius honoret; dominus autem contemnatur ab omnibus, derideatur, relinquatur: utrum ne sapiẽs esse possit, qui contumelias non uindicet, suisq; rebus eos perfrui patiatur, in quos habeat potestatem? Quae tanta in quoquam potest patientia reperiri? si tamen patientia nominanda est, & non stupor quidam insensibilis. Sed facile est ferre contemptum. Quid si fiant illa, quae à Cicerone dicuntur? Etenim quaero, siquis paterfamilias liberis suis à seruo interfectis, uxore occisa, incensa domo, supplicium de seruo nunquam acerrimum sumpserit; utrum is clemens, ac misericors, an inhumanus, & crudelissimus esse uideatur? Quòd si eiusmodi facinoribus ignoscere, crudelitatis est potius, quã pietatis: nõ est ergo uirtutis in Deo, ad ea, quae iniuste fiunt, non cõmoueri. Nã mundus tanquam Dei domus est, & homines tanquã serui. qbus si ludibrio sit nomen eius; qualis, aut quãta patientia est, ut honoribus suis cedat, praua, & iniqua fieri uideat, & non indignetur; quod proprium, & naturale est ei, cui peccata non placeant? Irasci ergo rationis est. auferuntur enim delicta, & refrenatur licentia, quod utiq; iuste, sapienterq; fit. Sed stoia non uiderunt esse discrimen recti, & praui; esse iram iustam, et iniustam; & quia medelam rei non inueniebant, uo-

luerunt eam penitus excidere. Paripatetici uero nō excidendā, sed temperandā esse dixerunt. quibus in sexto libro institutionum satis respondimus. Nescisse autē philosophos, quæ ratio esset iræ, apparet ex definitionibus eorum, quas Seneca enumerauit in libris, quos de ira composuit. Ira est, inquit, cupiditas ulciscendæ iniuriæ. Alij (ut ait Possidonius) cupiditas puniendi eius, à quo te inique putes læsum. Quidam ita definierunt. Ira est incitatio animi ad nocēdū ei, q aut nocuit, aut nocere uoluit. Aristotelis definitio nō multum à nostra abest. Ait enim, iram esse cupiditatem doloris rependēdi. Hæc est ira, de qua superius diximus; quæ etiā mutis inest: in homine uero cohibenda est; ne ad aliquod maximum prosiliat per furorem. Hæc in Deo esse non potest, quia illæsibilis est; in homine autem, quia fragilis est, inuenitur. irritat enim læsio dolorem; & dolor facit ultionis cupiditatem. Vbi est ergo illa ira iusta, qua mouetur aduersus delinquentes? quæ utiq; non est cupiditas ultionis, quia non præcedit iniuria. non dico de ijs, qui aduersus leges peccant, quibus & iudex sine crimine irasci potest. fingamus tamen, eum sedato animo esse debere, cum subijcit pœnæ nocentem; quia legum sit minister, non animi, aut potestatis suæ. sic enim uolunt, qui iram conantur euellere. sed de ijs potissimum dico, qui sunt nostræ potestatis, ut serui, liberi, coniuges, & discipuli: quos cum delinquere uidemus, incitamur ad coërcendum. Necesse est enim bono, ac iusto displicere, quæ praua sunt; & cui malum displicet, moueri, cū id fieri uideat. Ergo surgimus ad uindictam, non quia læsi sumus, sed ut disciplina seruetur, mores corrigātur,

licentia comprimatur. Hæc est ira iusta; quæ sicut in homine necessaria est ad prauitatis correctionem, sic utiq; in Deo, à quo ad hominem peruenit exemplum. Nam sicuti nos potestati nostræ subiectos coërcere debemus: ita etiã peccata uniuersorum deus coërcere debet: quod ut faciat, irascatur necesse est; quia naturale est bono ad alterius peccatum moueri, & incitari. ergo definire debuerunt; Ira est motus animi ad coërcenda peccata insurgentis. nam definitio Ciceronis, Ira est libido ulciscendi, non multum à superioribus distat. Ira autem, quã possumus uel furorem, uel iracundiam nominare, hæc ne in homine quidem debet esse; quæ tota uitiosa est. Ira uero, quæ ad correctionem uitiorum pertinet; nec homini adimi debet, nec Deo potest; quia & utilis est rebus humanis, & necessaria. Quid opus est, inquiunt, ira, cum sine hoc affectu peccata corrigi possint? Atqui nullus est, qui peccatorẽ possit uidere tranquille: possit fortasse, qui legibus præsidet; quia facinus non sub oculis eius admittitur, sed defertur aliunde tãquam dubium; nec unquam potest esse scelus tam clarum, ut defensioni locus non sit; & ideo potest iudex non moueri aduersus eum, qui potest innocens inueniri. Cumq; detectum facinus in lucem uenerit; iam non sua, sed legum sententia utitur. Sed potest concedi, ut sine ira faciat, quod facit. habet enim quod sequatur. Nos certe, cum domi peccatur à nostris; siue id cernimus, siue sentimus, indignari necesse est. ipse enim peccati aspectus indignus est. nam qui non mouetur omnino; aut probat delicta, quod est turpius, & iniustius; aut molestiam castigandi fugit, quã sedatus animus, & quieta

mens

mens aspernatur, ac renuit, nisi ira stimulauerit. qui autem commouetur, tamen intempestiua leuitate uel sæpius, quàm necesse est, uel etiam semper ignoscit; is plane, et illorum uitam perdit, quorum audaciã nutrit ad facinora maiora; & sibi ipsi æternã molestiarũ materiam subministrat. Vitiosa est ergo in peccatis iræ suæ cohibitio. Laudatur Archyta Tarentinus, qui cum in agro corrupta esse omnia comperisset, uillici sui culpam redarguens, Miserum, inquit, quem iam uerberibus necassem, nisi iratus essem. Vnicum hoc exemplum temperãtiæ putant; sed authoritate ducti non uident, quàm inepta & locutus fuerit, et fecerit. Nam (sicut ait Plato) nemo prudens punit, quia peccatum est; sed ne peccetur. apparet, quàm malũ uir sapiens proposuerit exẽplum. si enim senserint serui, dominum sæuire, cũ non irascitur; tum parcere, cum irascitur; non peccabunt utiq; leuiter, ne uerberentur; sed, quantum poterunt, grauissime; ut stomachum eius incitent, atque impune discedant. Ego uero laudarem, si cum fuisset iratus, dedisset iræ suæ spatium; ut residente per interuallum temporis animi tumore, haberet modum castigatio. Non ergo propter iræ magnitudinem donãda erat pœna, sed differenda; ne aut peccanti maiorem iusto dolorem inureret, aut castiganti furorem. nunc uero quæ tandẽ æquitas, aut sapientia est, ut aliquis ob exiguum delictum puniatur? aut ob maximum nõ puniatur? Quòd si naturam rerum, causasq; didicisset; nunquam tam importunam continentiam profiteretur, ut nequam seruus iratum sibi fuisse dominum gratularetur. Nã sicut corpus humanum Deus multis, et uarijs sensibus ad usum

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

uitæ necessarijs instruxit; sic et animo uarios attribuit affectus, quibus uitæ ratio constaret: ut libidinem producendæ gratia sobolis dedit; sic iram cohibendorum causa delictorum. Verum ij, qui nesciunt fines bonorũ, ac malorum, sicut libidine utuntur ad corruptelas, & ad uoluptates; sic ira, et affectu ad nocendum; dum ijs, quos odio habent, irascuntur, aut paribus, aut etiam superioribus. Hinc quotidie ad maxima facinora prosilitur: hinc tragœdiæ sæpe nascuntur. Esset igitur laudandus Archytas, si, cum alicui cui, & pari facienti sibi iniuriam fuisset iratus, repressisset se tamen, & patientia furoris impetum mitigasset. Hæc sui cohibitio gloriosa est, qua compescitur aliquod imminẽs magnum malum. Seruorum aũt, filiorumq; peccata non coërcere, peccatum est. euadent. n. ad maius malum per impunitatem. Hic non cohibenda ira, sed etiam, si iacet, excitanda est. Quod autem de homine dicimus, id etiam de Deo, qui hominem similẽ sui fecit. Omitto de figura Dei dicere, quia stoici negant habere ullam formam Deum; & ingens alia materia nascitur, si eos coarguere uelimus: de animo tantum loquor. Si Deo subiacet, cogitare, sapere, intelligere, prouidere, præstare; ex omnibus aũt animalibus homo solus hoc habet: ergo ad Dei similitudinem factus est; sed ideo procedit in uitium, quia de terrena fragilitate permistus, nõ potest id, qđ à deo sumpsit, incorruptum, purumq; seruare, nisi ab eodẽ deo iustitiæ præceptis imbuatur. Sed quoniam compactus est (ut diximus) e duobus homo, animo, & corpore; in altero uirtutes, in altero uitia continentur, & impugnant se inuicem. Animi enim bona, quæ sunt in

continendis libidinibus; contraria sunt corpori; & corporis bona, quæ sunt in omni genere uoluptatum, inimica sunt animo. Sed si uirtus animi repugnauerit cupiditatibus, easq; compresserit; erit uere Deo similis. Vnde apparet, animam hominis, quæ uirtutem diuinam capit, nō esse mortalem. Sed discrimen illud est, quòd cum uirtus habeat amaritudinē, et sit dulcis illecebra uoluptatis, uincuntur plurimi, & abstrahuntur ad suauitatem. Ii uero, qui se corpori, rebusq; terrenis addixerunt; premuntur in terram, nec assequi possunt diuini numinis gratiam, quia se uitiorum labibus inquinarunt. Qui autem deum secuti, eiq; parentes, corporis desyderia contempserint; & uirtutem præferentes uoluptatibus, innocentiam, iustitiamq; seruauerint: hos deus ut sui similes recognoscat. Cum igitur sanctissimam legem posuerit; uelitq; uniuersos, innocentes, ac beneficos esse: potest ne non irasci, cum uidet contemni legem suam, abijci uirtutem, appeti uoluptatem? Quòd si est mundi administrator (sicut esse debet) non utiq; contemnit id, quod est in omni mundo uel maximum. Si est prouidens (ut oportet Deum) consulit utiq; generi humano, quo sit uita nostra & copiosior, & melior, et tutior. Si est pater, ac deus uniuersorū; certe et uirtutibus hominum delectatur, et uitijs cōmouetur; ergo et iustos diligit, et impios odit. Odio, inqt, opus non est: semel.n. statuit bonis præmium, et malis pœnam. Quod si aliquis iuste, innocenterq; uiuat, & deū nec colat, nec curet omnino, ut Aristoteles, et Timon, cæteriq; philosophorū; cedet ne huic impune? qđ cum legi Dei obtemperarit, ipsum tamen spreuerit. Est igitur aliqd, propter

quod Deus possit irasci, tanquam fiducia integritatis aduersus eum rebellandi. Si huic potest irasci propter superbiam; cur non magis peccatori, qui legem cum ipso pariter latore contempserit? Iudex peccatis ueniam dare non potest, quia uoluntati seruit alienæ; Deus autem potest, quia est legis suæ ipse disceptator, & iudex; quam cum poneret, non ademit sibi omnem potestatẽ, sed habet ignoscendi licentiam. Si potest ignoscere, potest igitur irasci. cur ergo, inquiet aliquis, et qui peccant, sæpe felices sunt; et qui pie uiuunt, sæpe miseri? Quia fugitiui, & abdicati libere uiuunt; & qui sub disciplina patris, aut domini sunt, strictius, & frugalius. Virtus enim per mala & probatur, & constat; uitia per uoluptatẽ. nec tamen ille, qui peccat, sperare debet perpetuã impunitatẽ, q̃a nulla est perpetua felicitas.

Sed scilicet ultima semper
Expectanda dies homini est; dicíq; beatus
Ante obitum nemo, supremaq; funera debet;

Vt ait poëta non insuauis. exitus est, qui arguit felicitatem; & nemo iudicium Dei potest nec uiuus effugere, nec mortuus. Habet enim potestatem & uiuos præcipitare de summo, & mortuos æternis afficere cruciatibus. Immo, inquit, si irascitur Deus, statim debuit uindicare, & pro merito queq; punire. At enim si id faceret, nemo superesset. Nullus est enim, qui nihil peccet; & multa sunt, quæ ad peccandum irritent; ætas, uiolentia, egestas, occasio, præmium. Adeo subiecta est peccato fragilitas carnis, qua induti sumus; ut nisi huic necessitati Deus parceret, nimium fortasse pauci uiuerent. propter hanc causam patientissimus est, & iram suam

continet. Nam quia perfecta est in eo uirtus; necesse est patientiam quoq; eius esse perfectam; quae & ipsa uirtus est. Quàm multi ex peccatoribus iusti posterius effecti sunt, ex malis boni, et ex improbis continentes. quàm multi in prima aetate turpes, & omnium iudicio damnati, postmodum tamen laudabiles extiterũt quod utiq; non fieret, si omne peccatum poena sequeretur. Leges publicae manifestos reos damnant: sed plurimi sunt, quorum peccata occultantur; plurimi, qui delatorem comprimunt aut precibus, aut praemio; plurimi, qui iudicia eludunt per gratiam, uel potentiam. Quòd si eos omnes, qui humanam poenam effugiunt, censura diuina damnaret; esset homo aut rarus, aut nullus in terra. Deniq; uel una illa causa delendi generis humani iusta esse potuisset, quòd homines contempto Deo uiuo, terrenis, fragilibus'q; figmentis honorem diuinum tanquam coelestibus deferunt, adorantes opera humanis digitis laborata. Cum'q; illos Deus artifex, ore sublimi, statu recto figuratos, ad contemplationem coeli, & notitiã dei excitauerit; curuare se ad terram maluerunt pecudũ more. Humilis enim, & curuus, & pronus est, q ab aspectu coeli, dei'q; patris auersus, terrena, quae calcare debuerat, idest de terra ficta, & formata ueneratur. In tanta igitur impietate hominũ, tantis'q; peccatis id assequitur patientia Dei, ut se ipsi homines damnatis uitae prioris erroribus corrigant. Deniq; & boni sunt, iusti'q; multi; & abiectis terrenis cultibus, maiestatem Dei singularis agnoscunt. Sed cum maxima & utilissima sit Dei patientia; tamen quamuis sero noxios punit, nec patitur longius procedere, cum eos inemendabiles esse per=

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

uiderit. Superest una maxima, & extrema quaestio. Nam dixerit fortasse quispiam, adeo non irasci Deum, ut & in praeceptis hominem irasci uetet. Possem dicere, quod ira hominis refrenanda fuerit, quia iniuste saepe irascitur; & praesentem habet motum, quia temporalis est. Itaque ne fierent ea, quae faciunt per iram & humiles, & mediocres, & magni reges; temperari debuerat furor eius, et comprimi; ne mentis impos aliquod inexpiabile facinus admitteret. Deus autem & non ad praesens irascitur; & quia aeternus est, perfectaeq; uirtutis, nunquam nisi merito irascitur. Sed tamen non ita res se habet. Nam si omnino prohiberet irasci; ipse quodammodo reprehensor opificij sui fuisset; quia in principio iram iecori hominis indidisset. siquidem creditur, causam huius commotionis in humore felis contineri. Non igitur in totum prohibet irasci; quia is affectus necessario datus est: sed prohibet in ira permanere. ira enim mortalium debet esse mortalis: nam si maneat, confirmantur inimicitiae ad perniciem sempiternam. Denique rursus eum irasci quidem, sed tamen non peccare praecepit; non utique euellit iram radicitus, sed temperauit; ut in omni castigatione modum, ac iustitiam teneremus. Qui ergo irasci nos iubet; ipse utiq; irascitur. qui placari celerius praecepit; est utique ipse placabilis. siquidem praecepit, quae sunt iusta, & rebus utilia communibus. Sed quia dixeram non esse iram dei temporalem, sicut hominis, qui praesentanea commotione feruescit, nec facile regere se potest propter fragilitatem: non ideo intelligere debemus, quia sit aeternus deus, iram quoque eius in aeter-

num manere; sed rursum quia uirtute sit maxima prædi-
ditus, in potestate habere iram suam; nec ab ea regi; sed ipsum illam, quemadmodum uelit, moderari. quod utique non repugnat superiori. Nam si prorsus immortalis fuisset ira eius; non esset satisfactioni, aut gratiæ post delictum locus; cum ipse homines ante solis occasum reconciliari iubeat. Sed ira diuina in æternũ manet aduersus eos, qui peccant in æternum. Itaque Deus non thure, non hostia, non pretiosis muneribus, quæ omnia sunt corruptibilia, sed morum emendatione placatur; & qui peccare desinit, iram Dei mortalem facit. iccirco enim non ad præsens noxium quẽq; punit, ut habeat homo resipiscendi sui facultatem. Hæc habui, quæ de ira Dei dicerem, Donate carissime; ut scires quemadmodum refelleres eos, qui Deum faciunt immobilem. Restat, ut more Ciceronis utamur epilogo ad perorandum, sicut ille in Tusculanis de morte disserens fecit. ita nos in hoc opere testimonia diuina, quibus credi possit, adhibere debemus, ut illorum persuasionem uincamus, qui sine ira deum esse credentes, dissoluunt omnem religionem; sine qua (ut ostendimus) aut immanitate belluis, aut stultitia pecudibus adæquamur. in sola enim religione, idest in Dei summi notione sapientia est. Prophetæ uniuersi diuino spiritu repleti, nihil aliud, quã de gratia dei erga iustos, & de ira eius aduersus impios loquuntur. quorum testimonia nobis quidem satis sunt: uerum ijs quoniam non credunt isti, qui sapientiam capillis, & habitu iactant; ratione quoq;, & argumentis fuerant à nobis refellendi. Sic enim præpostere agitur, ut humanam diuinis

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

tribuant authoritatem, cum potius humanis diuinam debuerint. Quæ nunc sane omittamus; ne nihil apud istos agamus, et in infinitum materia procedat. Ea igitur quæramus testimonia, quibus illi possint aut credere, aut certe non repugnare. Sibyllas multas fuisse, plurimi, & maximi authores tradiderunt; Græcorũ, Aristo Chius, & Apollodorus Erythræus; nostrorũ, Varro, & Fenestella. Hi omnes præcipuam, & nobilẽ præter cæteras Erythræam fuisse commemorant. Apollodorus quidem ut de ciui, ac populari sua gloriatur. Fenestella uero etiam legatos Erythras à Senatu esse missos refert, ut huius Sibyllæ carmina Romam deportarentur, & ea Coss. Curio, & Octauius in capitolio, quod tunc erat curante Q. Catullo restitutum, ponenda curarent. Apud hanc de summo & conditore rerũ Deo huiusmodi uersus reperiuntur.

ἄφθαρτος κτίστης αἰώνιος αἰθέρα ναίων
τοῖς τ' ἀγαθοῖς ἀγαθὸν προφέρων πολὺ μείζονα μισθόν,
τοῖς δὲ κακοῖς ἀδίκοις τε χόλον καὶ θυμὸν ἐγείρων.

Rursus alio loco enumerans, quibus maxime facinoribus incitetur Deus; hæc rettulit.

φεῦγε δὲ λατρείας ἀνόμους, θεῷ ζῶντι λάτρευε.
μοιχείας τε φύλασσε, καὶ ἄρσενος ἄκριτον εὐνὴν
ἰδίαν γενεὰν παίδων τρέφε, μηδὲ φόνευε.
καὶ γὰρ οἱ ἀθάνατος κεχολώσεται, ὅς κεν ἁμάρτῃ.

Verum quia plures (ut ostendi) Sibyllæ à doctissimis authoribus fuisse traduntur; unius testimonium satis non sit ad confirmandam, sicut intendimus, ueritatem. Cumeæ quidem uolumina, quibus Romanorum fata conscripta sunt, in arcanis habentur.

cæterarum tamen fere omnium libelli, quo minus in usu sint omnibus, non uetantur. ex quibus alia denun tians uniuersis gentibus iram Dei ob impietatem hominum, hoc modo exorsa est.

ἐρχομένης ὀργῆς μεγάλης ἐπὶ κόσμον ἀπ᾽ ἐσθοῦ
ἔσχατον εἰς αἰῶνα θεοῦ μηνύματα φαίνω,
πᾶσι προφητεύσασα κατὰ πόλιν ἀνθρώποισι.

Alia quoq; per indignationem Dei aduersus iniustos cataclysmum priore seculo factum esse dixit, ut malitia generis humani extingueretur.

ἐξ οὗ μηνίσαντος ἐπουρανίοιο θεοῖο.
αὐταῖσι πολίεσσι καὶ ἀνθρώποισιν ἅπασιν·
γῆν ἐκάλυψε θάλασσα κατακλυσμοῖο ῥαγέντος.

Simili modo deflagrationem postea futuram uaticinata est, qua rursus impietas hominum deleatur.

καί ποτε τὴν ὀργὴν θεὸν οὐκ ἔτι πραΰνοντα,
ἀλλ᾽ ἐξεμβρίθοντα, καὶ ἐξολύοντά τε γένναν
ἀνθρώπων ἅπασαν ὑπ᾽ ἐμπρησμοῦ πέρθοντα.

Vnde apud Nasonem de Ioue ita dicitur.

Esse quoq; in fatis reminiscitur, affore tempus,
Quo mare, quo tellus, correptaq; regia cæli
Ardeat, & mundi moles operosa laboret.

quod tunc fiat necesse est, cum honor, et cultus Dei summi apud homines interierit. Eadem tamen placari eum pœnitentia factorum, & sui emendatione contestans, hæc addidit.

ἀλλ᾽ ἐλέει μετάθεσθε βροτοὶ δὴ μὴ δὲ πρὸς ὀργὴν
παντοίην ἀγάγητε θεὸν μέγαν.—

Item paulopost.

οὐκ ὀλέσει, παύσει δὲ πάλιν χόλον εὖτ᾽ ἂν ἅπαντες

ἀσεβείην περὶ θυμῷ ἐνὶ φρεσὶν ἀσκήσητε,

Deinde alia Sibylla cœlestium, terrenorumq́; genitorem diligi oportere denuntiat, ne ad perdendos homines indignatio eius insurgat.

μήποτε θυμωθεὶς θεὸς ἄφθιτος ἐξαπολέσσῃ
πᾶν γένος ἀνθρώπων βίοτον καὶ φῦλον ἀναιδὲς
δεῖ στέργειν γενετῆρα θεὸν σοφὸν αἰὲν ἐόντα.

Ex his apparet uanas esse rationes philosophorum, qui Deum putant sine ira, & inter cæteras laudes eius id ponunt. quod est contra ipsam maiestatem. Regnum hoc, imperiumq́; terrenum nisi metus custodiat, soluitur. Aufer iram regi; non modo nemo parebit, sed etiam de fastigio præcipitabitur. immo uero cuilibet humili eripe hunc affectum; quis eum non spoliabit? quis non deridebit? quis non afficiet iniuria? Ita nec indumenta, nec sedem, nec uictum poterit habere, alijs quicquid habuerit diripientibus; nedum putemus cœlestis imperij maiestatem sine ira, & metu posse consistere. Apollo Milesius de Iudæorum religione consultus, responso hoc indidit.

ἢ δὲ θεὸν βασιλῆα καὶ γεννητῆρα πρὸ πάντων
ὃν τρέμεται καὶ γαῖα, καὶ οὐρανὸς, ἠδὲ θάλασσα,
ταρτάρεοί τε μυχοὶ, καὶ δαίμονες ἐκφρίσσουσιν.

Si tam lenis est, quã philosophi uolũt; quomodo ad nutum eius non modo dæmones, & ministri tantæ potestatis, sed etiam cœlum, & terra, & rerum natura omnis contremiscit? Si enim nullus alteri seruit, nisi coactus; omne igitur imperium metu constat; metus autem per iram. nam si non moueatur quis aduersus parere nolentem; nec cogi poterit ad obsequium. Censu-

lat unusquisque affectus suos: iam intelliget, neminem posse sine ira, & castigatione imperio subiugari. Vbi ergo ira non fuerit, imperium quoque non erit. Deus autem habet imperium: ergo & iram, qua constat imperium, habeat necesse est. Quapropter nemo uaniloquentia philosophorum inductus, ad contemptum se Dei erudiat; quod est maximum nefas. Debemus hunc omnes & amare, quia pater est; & uereri, quod dominus; & honorificare, quia beneficus; & metuere, quia seuerus. utraque persona in eo uenerabilis. Quis salua pietate non diligat animæ suæ parentem? aut quis impune contemnat eum, qui rerum dominator habeat in omnes ueram, & æternam potestatem? Si patrem consyderes; ortum nobis ad lucem, qua fruimur, subministrat; per illum uiuimus; per illum in hospitium huius mundi intrauimus. Si Deum cogites; ille nos innumerabilibus copijs alit; ille sustentat; in huius domo habitamus; huius familia sumus, & si minus obsequens, quã decebat, minusq; officiosa, quàm domini, & parentis immortalia merita poscebant; tamen plurimum proficit ad ueniam consequẽdam, si cultum eius, notionemq; teneamus; si abiectis humilibus, terrenisq; tam rebus quã bonis, cœlestia, & diuina sempiterna meditemur. quod ut facere possimus, Deus nobis sequendus est, Deus adorandus; quoniam in eo est materia rerum, & ratio uirtutum, & fons bonorum. Quid enim Deo aut potentia maius est, aut ratione perfectius, aut claritate luculentius? Qui quoniam nos ad sapientiam genuit, ad iustitiam procreauit; non est fas hominẽ relicto Deo, sensus, ac uitæ datore, terrenis, fragilibusq;

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

ſimulari; aut quærendis temporalibus bonis inhærentem, ab innocentia, & pietate diſcedere. Non faciunt beatum uitioſæ, ac mortiferæ uoluptates, non opulentia libidinum incitatrix, non inanis ambitio, non caduci honores; quibus illaqueatus animus humanus, & corpori mancipatus, æterna morte damnatur; ſed innocentia ſola, ſola iuſtitia. cuius legitima, & digna merces eſt immortalitas; quã ſtatuit à principio deus ſanctis, & incorruptis mentibus; quæ ſe à uitijs, & ab omni labe terrena integras, inuiolatasq́; conſeruant. Huius præmij cœleſtis, ac ſempiterni participes eſſe non poſſunt, q fraudibus, rapinis, circunſcriptionibus conſcientiam ſuam polluerunt, quiq́; iniurijs hominum, nefarijs commiſſis, ineluibiles ſibi maculas inuſſerunt. Proinde uniuerſos oportet, qui ſapientes, qui homines merito dici uolunt, fragilia contemnere, terrena calcare, humilia deſpicere, ut poſſint cum deo beatiſſima neceſſitudine copulari. Auferatur impietas; diſcordiæ, diſſenſionesq́; turbulentæ, ac peſtiferæ ſopiantur; quibus humanæ ſocietates, & publici fœderis diuina coniunctio rumpitur, dirimitur, diſſipatur: quantum poſſumus, boni, ac benefici eſſe meditemur: ſiquid nobis opum, ſiquid ſuppetit copiarum; non uoluptati unius, ſed multorum ſaluti impartiatur. Voluptas enim tam mortalis eſt, quã corpus, cui exhibet miniſterium. Iuſtitia uero, & beneficentia tam immortales, quã mens, & anima, quæ bonis operibus ſimilitudinem Dei aſſequitur. Sit nobis Deus non in templis, ſed in corde noſtro conſecratus: Deſtructibilia ſunt omnia, quæ manu fiunt. mundemus hoc templum; quod non fumo, non puluere, ſed

malis cogitationibus ſordidatur; quod non cereis arden tibus, ſed claritate, ac luce ſapientiæ illuminatur. In quo ſi Deum ſemper crediderimus eſſe præſentem, cuius diuinitati ſecreta mentis patent; ita uiuemus, ut & propitium ſemper habeamus, & nunquam uereamur iratum.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

L. COELII LACTANTII FIRMIANI DE OPIFICIO DEI LIBER VNVS, AD DEMETRIANVM AVDITOREM SVVM.

QVàm minime sim quietus, etiam in summis necessitatibus; ex hoc libello poteris existimare; quem ad te rudibus pene uerbis, prout ingenij mediocritas tulit, Demetriane, perscripsi; ut & quotidianum studium meum nosses; & non deessem tibi, præceptor etiã nunc, sed honestioris rei, melioris'q; doctrinæ. Nam si te in literis nihil aliud quàm linguam instruentibus, auditorem satis strenuum præbuisti: quanto magis in his ueris, & ad uitam pertinentibus docilior esse debebis? apud quem nunc profiteor nulla me necessitate uel rei, uel temporis impediri, quo minus aliquid excudam, quo philosophi nostræ sectæ, quam tuemur, instructiores, doctiores'q; in posterum fiant; quamuis nunc male audiant, castigentur'q; uulgo, ꝙ aliter, quàm sapientibus conuenit, uiuant, & uitia sub obtentu nominus cælent; quibus aut mederi oportuit, aut ea prorsus effugere, ut beatum, atque incorruptum sapientiæ nomen uita ipsa cum præceptis congruente, præstarẽt. Ego tamen, ut nos ipsos simul, & cæteros instruam, nullum laborem recuso. Neq; enim ut non possum obliuisci mei, tum præsertim, cum maxime opus sit meminisse; sic ne tu quidem tui, ut spero, & opto. Nam licet te

publicæ rei necessitas à ueris, & iustis operibus auertat: tamen fieri non potest, quin subinde in cœlum aspiciat mens sibi conscia recti. Ego quidem lætor, omnia tibi, quæ pro bonis habentur, prospere fluere; sed ita, si nihil de statu mentis immutent. Vereor enim, ne paulatim consuetudo, uel iucunditas earum rerum (sicut fieri solet) in animum tuum sensim repat. Ideoq; te moneo, repetens iterumq; monebo; ne oblectamēta ista terræ pro magnis, aut ueris bonis habere te credas; quæ sunt non tantum fallacia, quia dubia; uerum etiam insidiosa, quia dulcia. Nam & ille colluctator, & aduersarius noster scis quā sit astutus, & idem ipse uiolentus, sicuti nūc uidemus. Is hæc omnia, quæ illicere possunt, pro laqueis habet, & quidem tam subtilibus, ut oculos mentis effugiant, nec possint hominis prouisione uitari. Summa ergo prudentia est, pedetentim incedere; quoniam utrobique saluti insidet, & offensacula pedibus latenter opponit. Itaque res tuas proprias, in quibus nunc agis; suadeo, ut pro tua uirtute aut contemnas, si potes; aut non magnopere mireris. Memento & ueri parentis tui; & in qua ciuitate nomen dederis; & cuius ordinis fueris. intelligis profecto quid loquar. Nec enim te superbiæ arguo; cuius in te ne suspicio quidem ulla est: sed ea, quæ dico, ad mentem referenda sunt, non ad corpus; cuius omnis ratio ideo cōparata est, ut animo tanquam domino seruiat, & regatur nutu eius. Vas est enim quodammodo fictile, quo animus, idest homo ipse uerus continetur, & quidem non à Prometheo fictum (ut poëtæ loquuntur) sed à summo illo rerum conditore, ac artifice Deo; cuius

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

diuinam prouidentiam, perfectissimamq; uirtutem nec sensu comprehendere, nec uerbo enarrare possibile est. tentabo tamen, quoniam corporis, et animi facta mentio est, utriusq; rationem, quantum pusillitas intelligentiæ meæ peruidet, explicare. Quod officiũ hac de causa maxime suscipiendum puto, ꝗ M. Tullius, uir ingenij singularis, in quarto de republica libro, cum id facere tentasset, nihil prorsus effecit; & materiam late patentẽ angustis finibus terminauit, leuiter summa quæq; decerpens. Ac ne ulla esset excusatio, cur eum locũ non fuerit executus, ipse testatus est, nec uoluntatem sibi defuisse, nec curam. In libro enim de legibus primo, cum hoc idem summatim stringeret, sic ait. Huc locum satis (ut mihi uidetur) in ijs libris, quos legistis, expressit Scipio. Postea tamen in libro de natura Deorum secundo, hoc idem latius exequi conatus est. Sed quoniam ne ibi quidem satis expressit; aggrediar hoc munus; & sumam mihi audacter explicandum, quod homo disertissimus pene omisit intactum. Forsitan reprehendas, q͛d in rebus obscuris coner aliquid disputare; cum uideas tanta temeritate homines extitisse, qui uulgo philosophi nomnantur, ut ea, quæ abstrusa prorsus, atq; abdita Deus esse uoluit, scrutarentur; ac naturam rerum cœlestium, terrenarumq; cõquirerent; quæ à nobis longe remotæ, neq; oculis contrectari, neq; tangi manu, neque percipi sensibus possunt. & tamen de illarum omnium ratione sic disputant, ut ea, quæ asserunt, probata, & cognita uideri uelint. Quid est tandem, cur nobis inuidiosum quisquam putet, si rationem corporis nostri inspicere, & contemplari uelimus? Quæ plane

obscura non est; quia ex ipsis membrorum officijs, & usibus partium singularũ, quanta ui prouidẽtiæ quisq; factus sit, intelligere nobis licet. Dedit enim homini artifex ille noster, ac parens Deus sensum, atque rationem; ut ex eo appareret, nos ab eo esse generatos; quia ipse intelligentia, ipse sensus, ac ratio est. Cæteris animantibus quoniam rationalem istam uitam nō attribuit; quemadmodum tamen uita eorum tutior esset, ante prouidit. omnes enim suis ex se pellibus texit, quo facilius possent uim pruinarum, ac frigora sustinere. singulis autem generibus ad propulsandos impetus externos sua propria munimenta constituit; ut aut naturalibus telis repugnent fortioribus; aut quæ sunt imbecilliora, subtrahant se periculis pernicitate fugiendi; aut quæ simul & uiribus, & celeritate indigent, astu se protegant, aut latibulis sepiant. Itaque alia eorum uel plumis leuibus in sublime suspensa sunt, uel suffulta ungulis, uel instructa cornibus. quibusdam in ore arma sunt dentes, aut in pedibus adunci ungues; nulli'q; munimentum ad tutelam sui deest. Siqua uero in prædam maioribus cedunt; ne tamen stirps eorum funditus interiret; aut in ea sunt relegata regione, ubi maiora esse non possunt; aut acceperunt uberem generandi fœcunditatem; ut & bestijs, quæ sanguine aluntur, uictus sup peteret ex illis; & illatam tamen cladem, ad conseruationem generis multitudo ipsa superaret. Hominẽ autem, ratione concessa, & uirtute sentiendi atq; eloquendi data, eorum, quæ cæteris animantibus attributa sunt, fecit expertem; quia sapientia reddere poterat, quæ illi naturæ conditio denegasset, statuit nudum, & inermem;

hō qr nudus est factus

quia & ingenio poterat armari, & ratione uestiri. Ea uero ipsa, quae mutis data, & homini denegata sunt; q̃ mirabiliter homini ad pulchritudinem faciant, exprimi non potest. Nam si homini ferinos dentes, aut cornua, aut ungues, aut ungulas, aut caudã, aut uarij coloris pilos addidisset; quis non sentit, quàm turpe animal esset futurum, sicut muta, si nuda, & inermia fingerẽtur? Quibus si detrahas uel naturalem sui corporis uestem, uel ea, quibus ex se armantur; nec speciosa poterunt esse, nec tuta; ut mirabiliter, si utilitatem cogites, instructa, si speciem, ornata uideãtur. adeo miro modo consentit utilitas cum decore. Hominem uero, qm̃ aeternum animal, atq; immortale fingebat, non forinsecus, ut caetera, sed interius armauit; nec munimentũ eius in corpore, sed in animo posuit; quoniã superuacuũ fuit, cũ illi, quod erat maximum, tribuisset, corporalibus eum tegere munimentis; cum praesertim pulchritudinẽ humani corporis impedirent. Vnde ego philosophorum, qui Epicurum sequuntur, amentiam soleo mirari; qui naturae opera reprehendunt, ut ostendant, nulla prouidẽtia instructum esse, ac regi mundũ; sed originem rerum insecabilibus, ac solidis corporibus assignant, quorum fortuitis concursionibus uniuersa nascuntur, & nata sunt. Praeterea, quae ad ipsum mundum uitio dant, in quo ridicule insaniunt; id sumo; quod ad rem, de qua nunc agimus, pertinet. Queruntur, hominem nimis imbecillum, & fragilem nasci, quàm caetera animalia nascuntur; quae ut sunt edita ex utero, protinus in pedes suos erigi, & gestire discursibus, statimq; aëri tolerando idonea esse, quòd in lucem naturalibus in-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

dumentis munita processerint; hominē contra, nudū, et inermem, tanquam ex naufragio in huius uitæ miserias proijci, & expelli; qui neq; mouere se loco, ubi effusus est, possit; nec alimētum lactis appetere; nec iniuriam temporis ferre: itaq; naturam non matrem esse humani generis, sed nouercam: quæ cum mutis tam liberaliter se gesserit; hominem uero sic effuderit, ut inops, & infirmus, & omni auxilio indigens, nihil aliud possit, quàm fragilitatis suæ conditionem ploratu, ac fletibus ominari, scilicet,

Cui tantum in uita restet transire malorum.

Quæ cum dicunt, uehementer sapere creduntur, propterea quòd unusquisq; incōsyderate suæ cōditioni ingratus est. ego uero illos nunquam magis desipere contendo, quā cum hæc loquuntur. Cōsyderans enim conditionem rerū, intelligo nihil fieri aliter debuisse, quàm factum est; ut non dicam, potuisse; quia Deus potest omnia; sed necesse est, quòd illa prouidentissima maiestas id effecerit, quod erat melius, & rectius. Libet igitur interrogare istos diuinorum operum reprehensores, quid in homine deesse, quia imbecillior nascitur, credāt; num idcirco minus educentur homines; num minus ad summum robur ætatis prouehantur; num imbecillitas aut incrementum impediat, aut salutem: quoniam quæ desunt, ratio deprehendit. At hominis, inquiunt, educatio maximis laboribus constat. Pecudum scilicet conditio melior; quòd hæ omnes, cum fœtum ediderint, non nisi pastus sui curam gerunt. ex quo efficitur, ut uberibus sua sponte distentis, alimentum lactis fœtibus ministretur; & id, cogente natura, sine ma-

trum solicitudine appetant. Quid aues? quarum ratio diuersa est: non'ne maximos suscipiunt in educando labores? ut interdum aliquid humanæ intelligentiæ habere uideantur. nidos enim aut luto ædificant, aut uirgultis, & frondibus construunt; & aborum expertes, incubant ouis; & quoniam fœtus de suis corporibus alere datum non est, cibos conuehunt; & totos dies in huiusmodi discursione consumunt; noctibus uero defendunt, fouent, protegunt. Quid amplius facere homines possunt? nisi hoc solum fortasse, quòd non expellunt adultos, sed perpetua necessitudine, ac uinculo caritatis adiunctos habent. Quid, quòd auium fœtus multo fragilior est, q̃ hominis? quia non materno corpore ipsum animal edunt; sed quod materni corporis fœtu, & calore tepefactum, animal efficiat; quod tamen cum spiritu fuerit animatum. id uero implume, ac tenerum nõ modo uolandi, sed ambulandi quoque usu caret. Num ergo ineptissimus sit, siquis putet male cum uolucribus egisse naturam, primum quòd bis nascuntur; deinde, qđ tam infirmæ, ut sint quæsitis per laborem cibis à parentibus nutriendæ? Sed illi fortiora eligunt, imbecilliora prætereunt. Quæro igitur ab ijs, qui conditionem pecudum suæ præferunt; quid eligant, si Deus his deferat optionem; utrum malint humanam sapiẽtiam cum imbecillitate, an pecudum firmitatem cum illarum natura? Scilicet non tam pecudes sunt, ut non malint uel fragiliorem multo, quàm nunc est, dummodo humanam; quàm illam irrationabilem firmitatem. Sed uidelicet prudentes uiri neq; hominis rationem uolunt cum fragilitate, neq; mutorũ firmitatem sine ratione. Qua-

re nihil est tam repugnans, tamq; contrarium; quòd unumquodq; animal aut ratio instruat necesse est, aut conditio naturæ. Si naturalibus munimentis instruatur, superuacua rõ est. quid n. excogitabit? quid faciet? aut quid molietur? aut in quo lumen illud ingenij ostendet, cum ea, quæ possunt esse rõnis, ultro natura concedat? Si aũt ratione sit præditum; quid opus erit sepimentis corporis? cum semel concessa ratio naturæ munus possit implere. quæ quidem tantum ualet ad ornandũ, tuendumq; hominem; ut nihil potuerit maius, ac melius à Deo dari. Deniq; cũ & corporis non magni homo, & exiguarũ uirium, et ualetudinis sit infirmæ; tñ qm̃ id, quod est maius, accepit; & instructior est cæteris animalibus, & ornatior. Nam cũ fragilis, imbecillisq; nascatur; tñ & à mutis omnibus tutus est; & ea oĩa, quæ firmiora nascuntur, etiam si uim cœli fortiter patiuntur, ab homine tamen tuta esse nõ possunt. Ita fit, ut plus homini conferat ratio, quàm natura mutis; quoniam in illis nec magnitudo uirium, neq; firmitas corporis efficere potest, quo minus aut opprimantur à nobis, aut nostræ subiecta sint potestati. Potest'ne igitur aliquis, cum uideat ẽt boues, & uaccas, aut equos cum immanissimis corporibus seruire homini; queri de opifice rerum deo, quòd modicas uires, quòd paruum corpus accepit? nec beneficia in se diuina pro merito æstimat? qđ est ingrati, aut (ut uerius loquamur) insani. Melius igitur Plato, ut hos (credo) ingratos refelleret, naturæ gratias egit, ꝙ homo natus esset. quod & ipsum q̃le sit, nõ est huius materiæ ponderare. Quanto melius, & sanius, qui sentit conditionem hominis esse meliorem; q̃ isti, qui

se pecudes natos esse maluerint. Quos si Deus in ea for te converterit animalia, quorum sortem praeferunt suae; iam profecto cupiant remigrare; magnisq; clamoribus conditionem pristinam flagitent; quia non est tanti robur, ac firmitas corporis, ut officio linguae careas; aut auium per aërem libera discursatio, ut manibus indigeas. plus enim manus praestant, quã leuitas, usus'q; pennarum; plus lingua, quã totius corporis fortitudo. Quae igitur amentia est, ea praeferre, quae, si data sint, accipere detrectes? Iidem queruntur, hominem morbis, & immaturae morti esse subiectum. Indignantur uidelicet, non Deos se esse natos. Minime, inquiunt; sed ex hoc ostendimus, hominem nulla prouidentia esse factum, quòd aliter fieri debuit. Quid si ostendero, id ipsum magna ratione prouisum esse, ut morbis uexari posset, & uita saepe in medio cursus sui spatio rumperetur? Cum enim Deus, animal, quod fecerat, sua sponte ad mortem transire cognouisset; ut mortem ipsam, quae est dissolutio naturae, capere posset; dedit ei fragilitatem, quae morti aditum ad dissoluendum animal inueniret. Nam si eius roboris fieret, ut ad eum morbus, & aegritudo adire non posset; ne mors quidem posset; quoniam mors sequela morborum est. Immatura uero mors quomodo abesset ab eo, cui esset constituta natura? Nempe nullum hominem mori uolunt, nisi cum centesimum aetatis compleuerit annum. Quomodo illis in tanta repugnantia rerum ratio poterit constare? Vt enim ante annos centum mori quisq; non possit; aliquid illi roboris, quod sit immortale, tribuendum est. Quo concesso, necesse est conditio-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

nem mortis excludi. Id autem ipsum cuiusmodi potest esse, quòd hominem contra morbos, & ictus extraneos solidum, atq; in expugnabilē faciat? Cum enim constet ex ossibus, & neruis, & uisceribus, & sanguine; quid horum potest esse tam firmum, ut fragilitatem repellat ac mortem? Vt igitur homo indissolubilis sit ante illud tempus, quod illi putant oportuisse constitui; ex qua ei materia corpus attribuent? Fragilia sunt omnia, quæ uideri, ac tangi possunt. Superest, ut aliquid ex cœlo petant; quoniam in terra nihil est, quod non sit infirmum. Cum ergo homo sic formandus esset à Deo, ut mortalis esset aliquando; res ipsa exigebat, ut terreno, & fragili corpore fingeretur. Necesse est igitur, ut mortem recipiat, quando libet; quoniam corporalis est. corpus enim quodlibet solubile, atq; mortale est. Stultissimi ergo sunt, qui de morte immatura queruntur; quoniā naturæ conditio locum illi facit. Ita consequens erit, ut morbis quoq; subiectus sit. neq; enim patitur natura, ut abesse possit infirmitas ab eo corpore, quod icirco non solidum, firmumq; natum est, ut aliquando soluendum sit. Sed putemus fieri posse, quemadmodum uolunt, ut homo non ea conditione nascatur, qua morbo, morti'ue subiectus sit, nisi peracto ætatis suæ spatio, ad ultimam processerit senectutem. Non igitur uidēt, si ita sit constitutum, quid sequatur; hominem utiq; nisi certo tempore mori nullo modo posse: sed, si prohiberi ab altero uictu potest, mori poterit. Res igitur exigit, ut homini, q ante certū diem mori nō potest, ciborū alimentis, q a subtrahi possunt, opus nō sit. Si opus cibo nō erit, iā nō homo ille, sed Deus fiat. Ergo (ut supius dixi) qui de

fragilitate hominis queruntur, id potissimum queruntur, quòd non immortales, & sempiterni sint nati. Nemo enim, nisi senex, mori debet. Nempe ideo mori debet, quia Deus nõ est. Atqui mortalitas non potest cum immortalitate coniũgi. si enim mortalis est in senectute; immortalis esse in adolescentia non potest; nec est ab eo conditio mortis aliena, qui quandoque moriturus est; nec ulla immortalitas est, cui sit terminus constitutus. Ita fit, ut & immortalitas exclusa in perpetuum, & ad tempus recepta mortalitas, hominem constituat in ea conditione, ut sit in qualibet ætate mortalis. Quadrat igitur necessitas undique, nec debuisse aliter fieri, nec fas fuisse. Sed isti rationem sequentium non uident, quia semel errauerunt in ipsa summa. Exclusa enim de rebus humanis diuina prouidentia, necessario sequebatur, ut omnia sua sponte sint nata. Hinc inuenerunt illas minutorum seminum plagas, & concursiones fortuitas; quia rerum originem non uidebant. In quas se angustias cum coniecissent; iam cogebat eos necessitas existimare, animas cum corporibus nasci, et item cum corporibus extingui. assumpserant enim, nihil fieri mente diuina. quod ipsum non aliter probare poterant, quàm si ostenderent esse aliqua, in quibus uideretur prouidentiæ ratio claudicare. Reprehẽderunt igitur ea, in quibus uel maxime diuinitatem suam prouidentia mirabiliter expressit; ut illa, quæ retuli, de morbis, et immatura morte; cũ debuerint cogitare, his assumptis, quæ necessario sequeretur. sequuntur aũt illa, quæ dixi. si morbum non reciperent; neque tectis, neque uestibus indigerent. quid enim uentos, aut imbres, aut

frigora metuerent; quorum uis in eo est, ut morbos afferant? Idcirco enim accepit sapientiam, ut aduersus nocentia fragilitatem suam muniat. Sequitur necessario, ut quoniam retinendæ rationis causa morbos capit; etiam mortem semper accipiat; quia is, ad quem morbus nõ uenit, firmus sit necesse est; infirmitas autem habet in se mortis conditionem; firmitas uero ubi fuerit, nec senectus locum potest habere, nec mors, quæ sequitur senectutem. Præterea, si mors certæ cõstituta esset ætati; fieret homo insolentissimus, & humanitate omni careret. Nam fere iura omnia humanitatis, quibus inter nos cohæremus, ex metu, & conscientia fragilitatis oriuntur. Denique imbecilliora, & timidiora quæque animalia congregantur; ut quoniã uiribus tueri se nequeunt, multitudine tueantur: fortiora uero solitudines appetunt, quoniam robore, uiribusq; confidunt. Homo quoque si eodem modo haberet ad propulsanda pericula suppetẽs robur; nec ullius alterius auxilio indigeret: quæ societas esset? quæ reuerentia inter se? quis ordo? quæ ratio? quæ humanitas? aut quid esset deterius homine? quid efferacius? quid immanius? Sed quoniam imbecillis est, nec per se potest sine homine uiuere; societatem appetit, ut uita communis & ornatior fiat, & tutior. Vides igitur omnem hominis rationem in eo maxime stare, ꝙ nudus, fragilisq; nascitur, qđ morbis afficitur, quòd immatura morte multatur. Quæ si homini detrahantur; rationem quoq;, ac sapientiam detrahi, necesse est. Sed nimis diu de rebus apertis disputo; cum sit liquidum, nihil sine prouidentia nec factum esse unquam, nec fieri potuisse. De cuius operibus uniuersis si nunc

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

libeat disputare per ordinem, infinita materia est. Sed ego de uno corpore hominis tantum institui dicere; ut in eo diuinæ prouidentiæ potestatem, quanta fuerit, ostendam, his dũtaxat in rebus, quæ sunt comprehensibiles, & apertæ: nam illa, quæ sunt animæ; nec subijci oculis, nec comprehendi queunt. Nunc de ipso uase hominis loquamur, quod uidemus. In principio, cum Deus fingeret animalia, noluit ea in rotundam formæ speciem conglobare, atq; colligere; ut & moueri ad ambulandum, & flectere se in quamlibet partẽ facile possent: sed ex ipsa corporis summa produxit caput: item produxit membra quædam longius, quæ uocantur pedes; ut alternis motibus solo fixa perducerẽt animal, quò mens tulisset, aut quò petendi cibi necessitas prouocasset. Ex ipso autem uasculo corporis quatuor fecit extãtia, bina posterius; quæ sunt in omnibus pedes: item bina capiti, et collo proxima; quæ uarios animantibus usus prebent. In pecudibus enim, ac feris sunt pedes posterioribus similes; in homine autem manus; quæ non ad ambulandum, sed ad faciendum, operandum'q; sunt natæ. Est & tertium genus, in quo priora illa neque pedes, neq; manus sunt; sed alæ; in quibus pennæ per ordinem fixæ, uolandi exhibent usum. Ita una fictio diuersas species, et usus habet. Atq; ut ipsam corporis crassitudinem firmiter comprehenderent; maioribus, & breuibus ossibus inuicem colligatis, quasi carinam compegit, quam nos dicimus spinam; eam'q; noluit ex uno, perpetuo'q; osse formare, ne gradiendi, flectendi'q; se facultatem animal non haberet. Ex eius parte quasi media costas, id est transuersa, & plana

ossa porrexit in diuersum; quibus clementer curuatis, & in se uelut in circulum pene conductis, interna uiscera contegantur, ut ea, quæ mollia, & minus ualida fieri opus erat, illius solidæ cratis amplexu possent esse munita. In summa uero constructionis eius, quam similem nauis carinæ diximus, caput collocauit, in quo esset regimen totius animantis. datumq; illi hoc nomen est, ut quidem Varro ad Ciceronem scribit, quòd hinc capiant initium sensus, ac nerui. Ea uero, quæ diximus de corpore uel ambulandi, uel faciēdi, uel uolandi causa esse producta; neque nimium longis, propter celerem mobilitatem; neque nimium breuibus, propter firmitatem, sed & paucis, & magnis ossibus constare uoluit. Aut enim bina sunt, ut in homine; aut quaterna, ut in quadrupede; quæ tamen non fecit solida, ne ingradiendo pigritia, et grauitas retardaret; sed cauata, & ad uigorem corporis conseruandum medullis intrinsecus plena; eaq; rursus nō æqualiter porrecta finiuit; sed summas eorum partes crassioribus nodis cō globauit, ut & substringi neruis facilius, & uerti tutius possent; unde sunt uertibula nominata. Eos nodos firmiter solidatos leni quodam operculo texit; quod dicitur chartilago; scilicet, ut sine attritu, & sine sensu doloris aliquo flecterentur. eosdem tamen non in unum modum formauit. alios enim fecit simplices, & in orbem rotundos, in ijs duntaxat articulis, in quibus moueri membra in omnes partes oportebat, ut in scapulis; quoniam manus utrolibet agitari, & contorqueri necessarium est: alios autem latos, & æquales, & in unam partem rotundos, & in his utiq; locis, ubi

Caput dr̄ q̄ ab eo initium capiant sensus et nerui.

tantummodo curuari membra oportebat, ut in genibus, & in cubitis, & in manibus ipsis. Nam sicut manus ex loco, unde oriuntur à corpore, ubique uersus moueri, speciosum simul, & utile fuit: sic profecto, si hoc idem etiam cubitis accederet, & superuacuus esset huiusmodi motus, & turpis. Iam enim manus amissa dignitate, quam nunc habet, mobilitate nimia proboscidi similis uideretur; esset'q; homo plane anguimanus. quod genus in illa immanissima bellua mirabiliter effectum est. Deus enim, qui prouidentiam, & potestatem suam multarum rerum mirabili uarietate uoluit ostendere; quoniam caput eius animalis non tam longe porrexerat, ut terram posset ore contingere, quòd erat futurum horribile, atque tetrum; & quia os ipsum profusis dentibus sic armauerat, ut etiā si contingeret, pascendi tamen facultatem dentes adimerent: produxit inter eos à summa fronte molle, ac flexibile mēbrum, quo prendere, quo tenere quodlibet posset; ut rationem uictus capiendi uel dentium prominens magnitudo, uel ceruicis breuitas non impediret. Non possum hoc loco teneri, quo minus Epicuri stultitiam rursum coarguam. illius enim sunt omnia, quæ delirat Lucretius. qui, ut ostenderet animalia non artificio aliquo diuinæ mentis, sed, ut solet, fortuito esse nata; dixit, in principio mundi alias quasdam innumerabiles animantes miranda specie, & magnitudine fuisse natas; sed eas permanere non potuisse, quòd illas aut sumendi cibi facultas, aut coeundi, generandi'q; ratio defecisset. Videlicet ut & atomis suis locum faceret per infinitum, & inane uolitantibus diuinam prouidentiam uoluit ex=

cludere. Sed cum uideret, in omnibus, quæ ſpirant, mirabilem prouidentiæ ineſſe rationem: quod malum uanitatis erat, dicere, fuiſſe animalia prodigioſa, in quibus ratio ceſſaſſet? Quoniam igitur omnia, quæ uidemus, cum ratione nata ſunt; id enim ipſum naſci, efficere niſi ratio non poteſt: manifeſtum eſt, nihil omnino rationis expers potuiſſe generari. At enim prouiſum eſt in ſingulis quibusq; fingendis, quatenus & miniſterio membrorum ad neceſſaria uitæ uteretur; & quatenus adiugatis corporibus elata ſoboles, uniuerſas generatim conſeruaret animantes. Nam ſi peritus architectus, cum magnum aliquod ædificium facere conſtituit; primo omnium cogitat, quæ ſumma perfecti ædificij futura ſit; et ante emetitur, quem locum leue pondus expectet; ubi magni operis ſtatura ſit moles; quæ colũnarum interualla; qui, aut ubi aquarum cadentium decurſus, & exitus, et receptacula; hæc inquam prius præuidet, ut quæcunque ſunt perfecto operi iam neceſſaria, cum ipſis fundamentis pariter ordiatur: cur Deũ quiſquã putet machinandis animalibus non ante prouidiſſe, quæ ad uiuendum neceſſaria eſſent, quàm ipſam uitam daret? Quæ utique conſtare non poſſet, niſi prius effecta eſſent quibus conſtat. Videbat igitur Epicurus in corporibus animalium diuinæ rationis ſolertiam; ſed ut efficeret, quod ante imprudenter aſſumpſerat, adiecit aliud deliramentum ſuperiori congruens. Dixit enim, neq; oculos ad uidendum eſſe natos, neque aures ad audiendum, neq; pedes ad ambulandũ; quoniam mẽbra hæc prius nata ſunt, quàm eſſet uſus uidendi, & audiendi, & ambulandi; ſed horum omnia

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

officia ex natis extitisse. Vereor, ne huiusmodi portenta, & ridicula refutare, non minus ineptum esse uideatur. Sed libet ineptire; quoniam cum inepto agimus; ne se ille nimis argutum putet. Quid ais Epicure? Non sunt ad uidendum oculi nati? Cur igitur uident? Postea, inquit, usus eorum apparuit. Videndi ergo causa nati sunt; siquidem nihil possunt aliud, quàm uidere. Item membra cætera cuius rei causa nata sint, ipse usus ostendit. qui utiq; nullo modo posset existere; nisi essent membra omnia tam ordinate, tam prouidenter effecta, ut usum possent habere. Quid enim, si dicas aues nõ ad uolandum esse natas, neque feras ad sæuiendum, neque pisces ad natandum, neq; homines ad sapiendum; cum appareat ei naturæ, officioq; seruire animantes, ad quod sunt quæq; generata? Sed uidelicet qui summam ueritatis amisit, semper erret necesse est. Si enim non prouidentia, sed fortuitis atomorum concursionibus nascuntur omnia; cur nũquam fortuito accidit, sic coire illa principia, ut efficerent animal eiusmodi, quod naribus potius audiret, odoraret oculis, auribus cerneret? Si enim primordia nullum genus positionis inexpertum relinquunt; oportuit eiusmodi quotidie mõstra generari, in quibus membrorum ordo præposterus, & usus longe diuersus existeret. Cum uero uniuersa genera, & uniuersa quoq; membra leges suas, & ordines, & usus sibi attributos tueantur: manifestum est, nihil fortuito esse factum, quoniam diuinæ rationis dispositio perpetua seruatur. Verum alias refellemus Epicurum: nunc de prouidentia (ut cœpimus) disseramus. Deus igitur solidamenta cor-

poris, quæ ossa dicuntur, nodata, & adiuncta inuicem neruis alligauit, atque constrinxit; quibus mens, si excurrere, aut resistere uelit, tanquam retinaculis uteretur; et quidem nullo labore, nulloq; conatu, sed minimo nutu totius corporis molem temperaret, ac flecteret. Hæc autem uisceribus operuit, ut quencunque locum decebat, utq; solida ossa conclusa tegerent. Item uisceribus ipsis uenas admiscuit quasi riuos per corpus omne diuisos; per quos discurrens humor, & sanguis, uniuersa membra sucis uitalibus irrigaret; & ea uiscera formata in eũ modũ, qui unicuiq; generi, ac loco aptus fuit, superiecta pelle contexit: quã uel sola pulchritudine decorauit; uel setis adoperuit; uel squamis muniuit; uel plumis insignibus adornauit. Illud uero commentũ Dei mirabile, quòd una dispositio, & unus habitus innumerabiles animantiũ perferat uarietates. Nam in omnibus fere, quæ spirant, eadẽ series, & ordo membrorum est. Primũ enim caput, & huic annexa ceruix. Item collo pectus adiunctum, et ex eo prominentes armi, adhærens pectori uenter. Item uentri subnexa genitalia. Vltimo loco femora, pedesq;. Nec solũ membra suũ tenorem, ac situm in omnibus seruãt sed etiam partes membrorum. Nam in uno capite ipso certam sedẽ possident aures, certam oculi, nares item, os quoq;, & in ore dentes, & lingua. Quæ omnia cum sint eadem in omnibus animantibus; tamen infinita, et multiplex diuersitas figurarum est; quòd ea, quæ dixi aut productiora, aut cõtractiora lineamẽtis uarie differentibus cõprehensa sunt. Quid illud? Non ne diuinũ quòd in tanta uiuentiũ multitudine unũquodq; animal

in suo genere, & specie pulcherrimum est? ut siquid uicissim de altero in alterum transferatur; nihil impeditius ad utilitatem, nihil deformius ad aspectum uideri necesse sit: ut si elephanto ceruicē prolixam tribuas, aut camelo breuem; uel si serpentibus pedes, aut pilos addas; in quibus porrecti aequaliter corporis longitudo nihil aliud exhibeat, nisi ut maculis terga distincti, & squamarum leuitate suffulti, in lubricos tractus sinuosis flexibus laberentur. In quadrupedibus autem idem opifex contextum spinae à summo capite deductū, longius extra corpus eduxit, & acuminauit in caudam; ut obscoenae corporis partes uel propter foeditatem tegerentur, uel propter teneritudinem munirentur; ut animalia quaedam minuta, & nocentia motu eius arcerētur à corpore. quod membrum si detrahes; imperfectū fit animal, ac debile. Vbi autem ratio, et manus est; nō est id tam necessarium, quàm indumentum pilorum. adeo in suo quoq; genere aptissime congruunt; ut neque nudo quadrupede, neq; homine tecto excogitari quicquā turpius possit. Cum tamen ipsa nuditas hominis mire ad pulchritudinem ualeat; non tamen etiam capiti congruebat. quanta enim in eo futura deformitas esset, ex caluitio apparet. texit ergo illud pilo: et quia in summo futurum erat; quasi summum aedificij culmen ornauit. qui ornatus non est in orbem coactus, aut in figuram pilei teres factus, ne quibusdam partibus nudis esset informis; sed alibi infusus, alibi retractus pro cuiuslibet loci decentia. Frons ergo uallata per circuitū, & temporibus effusi ante aures capilli, et earum summae partes in coronae modū cinctae, & occipitiū omne

contectum

contectum, speciem muri decoris ostentant. Iam, barbæ ratio incredibile est quantum conferat ad dignoscendã corporum maturitatem, uel ad differentiam sexus, uel ad decorẽ uirilitatis, ac roboris; ut uideatur omnino non constatura fuisse totius corporis ratio, si quicquam aliter esset effectum. Nunc rationem totius hominis ostendam; singulorumq; membrorum, quæ in corpore aperta, aut operta sunt, utilitates, et habitus explicabo. Cum igitur statuisset Deus ex omnibus animalibus solum hominẽ facere cœlestem, cætera uniuersa terrena; hunc ad cœli contemplationem rigidum erexit, bipedemq; constituit, scilicet ut eadem spectaret, unde illi origo est; illa uero depressit ad terram; ut quia nulla his immortalitatis expectatio est, toto corpore in humũ proiecta, uentri, pabuloq; seruirẽt. Hominis itaq; solius recta ratio, & sublimis status, & uultus Deo patri cõmunis, ac proximus, originem suam, fictoremq; testatur. Eius prope diuina mens, quia non tantum animantum, quæ sunt in terra, sed etiam sui corporis est sortita dominatum; in summo capite collocata, tanquam in arce sublimis speculatur omnia, & contuetur. Hãc eius aulam Deus non obductam, porrectamq; formauit, ut in mutis animalibus; sed orbi, & globo similem; q̄d orbis rotunditas perfectæ rationis est, ac figuræ. Eo igitur mens, & ignis ille diuinus tanquam cœlo tegitur. cuius cum summum fastigium naturali ueste texisset; priorem partem, quæ dicitur facies, necessarijs membrorum ministerijs & instruxit pariter, & ornauit. Ac primum oculorum orbes concauis foraminibus conclusit; à quo foratu frontem nominatam Varro existimauit: & eos

frons dr a foratu oculorũ.

neq; minus, neq; amplius, quã duos esse uoluit; qđ ad
speciem nullus est perfectior numerus, quã duorum; si=
cut & aures duas; quarum duplicitas incredibile est
quantam pulchritudinem præ se ferat; qđ tum pars u=
traq; similitudine ornata est, tum ut ueniẽtes altrinse-
cus uoces facilius colligantur. nã & forma ipsa miran
dum in modũ ficta; quòd earum foramina uoluit esse
nuda, & inobsepta; quòd & minus decorũ, & minus
utile fuisset; quoniam simplicium cauernarum angu-
stias præteruolare uox posset, & spargi, nisi perceptam
per cauos sinus, & repercussu retẽta foramina ipsa con
ueherent, illis similia uasculis, quibus impositis solent
angustiora uasa compleri. Eas igitur aures, quibus est
inditum nomen à uocibus hauriẽdis (unde Virgilius,

Vocem'q; his auribus hausi.

quia uocem ipsam Græci αὐδὴν uocant ab auditu, per
immutationem literæ, aures uelut audes sunt nomi-
natæ) noluit Deus artifex mollibus pelliculis infor-
mare, ne pulchritudinem demerent pẽdulæ, atque flac=
centes; neque duris, ac solidis ossibus, ne ad usum inha-
biles essent, immobiles, ac rigentes; sed, quod esset ho-
rum medium, excogitauit; ut eas chartilago mollior
alligaret, & haberent aptam simul, & flexibilem
firmitatem. In his audiendi tantum officium constitu-
tum est, sicut in oculis uidendi. quorum præcipue in-
explicabilis est, ac mira subtilitas; quia eorum orbes
gemmarum similitudinem præferentes, ab ea parte,
qua uidendum fuit, membranis perlucentibus texit;
ut imagines rerum contra positarum, tanquam in spe=
culo refulgentes ad sensum intimum penetrarent. Per

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

eas igitur membranas sensus ille, qui dicitur mens, ea, quæ sunt foris, transpiciat: ne forte existimes aut imaginum incursione nos cernere (ut philosophi dixerunt) quoniam uidendi officium in eo debet esse, quod uidet; non in eo, quod uidetur; aut intentione aëris, cum acie, aut effusione radiorum: quoniam, si ita esset, tardius, quàm oculis aduertimus, uideremus; donec intentus aër cum acie, aut effusi radij ad id, quod uidendum esset, peruenirent. Cum autem uideamus eodem momento temporis; plerunque uero aliud agentes, nihilo minus tamen uniuersa, quæ contra sunt posita, intueamur: uerius, & manifestius est mentem esse, quæ per oculos ea, quæ sunt opposita, transpiciat quasi per fenestras lucente uitro, aut speculari lapide obductas. Et idcirco mens, & uoluntas ex oculis sæpe dignoscitur. Quod quidem ut refelleret Lucretius, ineptissimo usus est argumento. Si enim mens, inquit, per oculos uidet; erutis, & effossis oculis magis uideret; quoniam euulsæ cum postibus fores, plus inferunt luminis, quàm si fuerint obductæ. Nimirum ipsi, uel potius Epicuro, qui eũ docuit, effossi oculi erant, ne uiderent, effossos orbes, et ruptas oculorum fibras, & fluentem per uenas sanguinem, & crescentes ex uulneribus carnes, & obductas ad ultimum cicatrices nihil posse lucas admittere, nisi forte auribus oculos similes nasci uolebant; ut non tam oculis, quàm foraminibus cerneremus. quo nihil ad speciem fœdius, ad uisum inutilius fieri potest. Quantulum enim uidere possemus, si mens ab intimis penetralibus capitis per exiguas cauernarum rimulas attenderet; ut siquis uellet transpicere per cicutam, non plus

profecto cernat, quàm acutæ ipsius capacitas comprehendat. Itaq; ad uidendum membris potius in orbem conglobatis opus fuit; ut uisus in latum spargeretur; & quæ in primori facie adhærerent, ut libere possent omnia contueri. Ergo ineffabilis diuinæ prouidentiæ uirtus fecit duos simillimos orbes; eosq; ita deuinxit, ut nõ in totum conuerti, sed moueri tamen, ac flecti cum modo possent. Orbes autem ipsos humoris puri, ac liquidi plenos esse uoluit; in quorum media parte scintillæ luminum conclusæ tenerentur, quas pupillas nuncupamus; in quibus puris, ac subtilibus cernendi sensus, ac ratio continetur. Per eos igitur orbes seipsam mens intendit, ut uideat; miraq; ratione in unum miscetur, & coniungitur amborum luminum uisus. Libet hoc loco illorum reprehendere uanitatem, qui dum uolunt ostendere sensus falsos esse, multa colligunt, in quibus oculi fallantur; inter quæ illud etiam, quòd furiosis, & ebrijs omnia duplicia uideantur. quasi uero eius erroris obscura sit causa. Ideo enim fit, quia duo sunt oculi. Sed quomodo id fiat, accipe. Visus oculorum intentione animi constat. Itaq; quoniam mens (ut supra dictum est) oculis tanquam fenestris utitur; non tantum hoc ebrijs, aut insanis accidit, sed etiam sanis, ac sobrijs. Nam si aliquid nimis propius admoueas, duplex uidebitur. certum est enim interuallum, ac spatium, quo acies oculorum coit. Item si retrorsum auoces animum, quasi ad cogitandum; & intentionem mentis relaxes; cum acies oculi utriusque diducitur, tunc singuli uidere incipiunt separatim. si animum rursus intenderis, aciemq; direxeris; coit in unũ, quicquid duplex

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

uidebatur. Quid ergo mirum, si mens ueneno, ac potentia uini dissoluta, dirigere se non potest ad uidendũ, sicut ne pedes quidem ad ambulandum, neruis stupescentibus debiles? aut si uis furoris in cerebrum sæuiẽs, concordiam disiungit oculorum? Quod adeo uerum est; ut luscis hominibus, si aut insani, aut ebrij fiant, nullo pacto possit accidere, ut aliquid duplex uideant. Quare si ratio apparet, cur illi falluntur; manifestum est, non esse falsos sensus; qui aut non falluntur, si sint puri, & integri; aut si falluntur, mens tamen non fallitur, quæ illorum nouit errorem. Sed nos ad Dei opera reuertamur. Vt igitur oculi munitiores essent ab iniuria, aliorum tegminibus occuluit; unde oculos dictos esse, Varroni placet. Nam & ipsæ palpebræ, quibus mobilitas inest, palpitatio uocabulum tribuit; pilis in ordine stantibus uallatæ, septum oculis decentissimum præbent. Quarum motus assiduus incomprehensibili celeritate concurrens, & uidendi tenorem non impedit, & reficit obtutum. Acies enim, idest mẽbrana illa perlucens, quam siccari, & obarescere non oportet; nisi humore assiduo tersa pure niteat, obsolescit. Quid ipsa superciliorum fastigia pilis breuibus adornata? non'ne quasi aggeribus & munimentum oculis, nequid superne incidat, & speciem simul præstant? Ex quorum confinio nasus exoriens, & ueluti æquali porrectus iugo, utranque aciem simul et discernit, & munit. Inferius quoque genarum non indecens tumor, in similitudinem collium leniter exurgens, ab omni parte oculos efficit tutiores; prouisumq; est ab artifice summo, ut siquis forte uehementior ictus extite-

rit, emmentibus repellatur. Nasi uero pars superior usq; ad medium solida formata est; inferior autem chartilagine adhæret molli, ita ut ad usum digitorum possit esse tractabilis. In hoc autem, quãuis simplici, membro tria sunt officia constituta; unum ducendi spiritus; alterum capiendi odoris; tertiũ ut per eius cauernas purgamenta cerebri defluant. quas ipse deus tam mirabili, quàm diuina ratione molitus est; ut tamen hiatus ipse nasi, oris speciem non deformaret. Quod erat plane futurum, si simplex foramen pateret. At id uelut pariete per medium ducto intersepsit, atque diuisit, fecitq; ipsa duplicitate pulcherrimũ. Ex quo intelligitur, quãtum dualis numerus una, & simplici compage solidatus, ad rerum ualeat perfectionem. Nam cum sit corpus unum; tamen totum ex simplicibus membris cõstare non poterat, nisi ut essent partes uel dextræ, uel sinistræ. Itaq; ut pedes duo, & item manus, non tantum ad utilitatem aliquam, usumq; uel gradiendi, uel faciendi ualent; sed & habitum, decoremq; admirabilem conferunt: sic & in capite, quod totius diuini operis quasi culmen est, & auditus in duas aures, & uisus in duas acies, & odoratio in duas nares à summo artifice diuisa est; quia cerebrum, in quo sentiendi ratio est, q̃uis sit unum, tamen in duas partes membrana interueniente discretum est. sed & cor, quod sapientiæ domicilium uidetur, licet sit unum, duos tamen intrinsecus sinus habet; quibus fontes uiui sanguinis continentur, septo intercedente diuisi: ut sicut in ipso mundo summa rerum uel de simplici duplex, uel de duplici simplex & gubernat, & continet totum; ita in corpore

Tria nasus officia.

de duobus uniuersa compacta, indissociabilem praetenderent unitatē. Oris quoq; species, & rictus ex transuerso patefactus, q̃ utilis, q̃ decens sit, enarrari non pōt. cuius usus in duobus constat officijs, sumendi uictus, et eloquendi. Lingua intus inclusa; quae uocem motibus suis in uerba discernit, & est interpres animi; nec tñ sola potest per se eloquendi munus implere, nisi acumen suum palato illiserit, nisi adiuta uel offensione dentiū, uel compressione labiorum. dentes tamen plus conferūt ad loquendum. nam & infantes non ante incipiunt fari, q̃ dentes habuerint; & senes amissis dentibus ita balbutiunt, ut ad infantiam reuoluti denuo esse uideantur. Sed haec ad hominem solum pertinent, aut ad aues; in quibus acuminata, et uibrata certis motibus lingua, innumerabiles cantuum flexiones, & sonorum uarios modos exprimit. Habet praeterea & aliud officium; quo in omnibus, sed tamē solo in mutis utitur; quod contritos, & commolitos dentibus cibos colligit, & conglobatos ui sua deprimit, & transmittit ad uentrem. Itaq; Varro a ligando cibo putat linguae nomen impositū. Bestias etiā potu adiuuat. protenta enim, cauataq; hauriunt aquam; eamq; comprehensam linguae sinu, ne tarditate, ac mora defluat, ad palatum celeri mobilitate complodunt. Haec itaque palati concauo tanquam testudine tegitur; eamq; dentium ordine sepiens Deus quasi muro circumuallauit. Dentes autem ipsos, ne nudi, ac restricti magis horrori, quàm ornamento essent, gingiuis mollibus, quae a gignendis dentibus nominantur, ac deinde labiorum tegminibus honestauit. quorum durities, sicut in molari lapide, maior est, et aspe-

rior, quàm in cæteris ossibus, aut ad conterendos cibos, pabulumq; sufficerent. Labra ipsa, quæ quasi antea cohærebant, quàm decenter intercidit; quorum superius sub ipsa medietate narium, lacuna quadam leui, quasi ualle signauit; inferius, honestatis gratia foras molliter explicauit. Nam quod attinet ad saporem capiendum; fallitur, quisquis hunc sensum palato inesse arbitratur. lingua est enim, qua sapores sentiuntur; nec tamen tota. nam partes eius, quæ sunt ab utroq; latere teneriores, saporem subtilissimis sensibus trahunt. et cum neq; ex cibo quicquam, neq; ex potione minuatur; tamen inenarrabili modo penetrat ad sensum sapor eadem ratione, qua nihil de quacunq; materia odoris decerpit. Cætera quàm decora sint, uix exprimi potest. Deductum clementer à genis mentum, & ita inferius conclusum, ut acumen eius extremum signare uideatur leuiter impressa diuisio: rigidum, ac teres collum; quo scapulæ uelut mollibus iugis à ceruice demissæ: ualida, & substricta neruis ad fortitudinem brachia: toris insignibus extentum lacertorum ingens robur: utilis, ac decens flexura cubitorum. Quid dicā de manibus, rationis, ac sapientiæ ministris? quas solertissimus artifex plano, ac modice concauo sinu fictas, ut siquid tenendum sit, apte possit insidere; in digitos terminauit. in quibus difficile est expedire, utrum'ne species, an utilitas maior sit. Nam & numerus perfectus, ac plenus; & ordo, ac gradus decentissimus; & articulorum parium curuatura flexibilis; & forma unguium rotunda, concauis tegminibus digitorum fastigia comprehendens, atque firmans, ne mollitudo carnis in tenendo cederet,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

magnum præbet ornatum. Illud uero ad usum miris modis habile; qđ unus à cæteris separatus, cum ipsa manu oritur, & in diuersum maturius finditur. qui se uelut obuiũ cæteris præbẽs, oẽm tenendi, faciendiq; rationem uel solus, uel præcipue possidet, tanquam rector omnium, atque moderator. unde etiam pollicis nomen accepit; quòd ui, & potestate inter cæteros polleat. Duos quidem articulos extantes habet, non, ut alij, trinos; sed unus ad manus carnem nectitur pulchritudinis gratia. Si enim fuisset tribus articulis & ipse discretus; fœda, & indecora species ademisset manibus honestatem. Nã pectoris latitudo sublimis, & exposita oculis, mirabilem præsefert habitus sui dignitatem. Cuius hæc causa est, qđ uidetur hominem solum Deus ueluti supinum formasse (nam fere nullum animal iacere in tergum potest) mutas autem animantes quasi alterno latere iacentes finxisse, atque ad terram compressisse. Idcirco illis angustum pectus, & ab aspectu remotum, & ad terram uersus subiectum; homini autem patens, & rectum; quia plenum rationis à cœlo datum, humile, aut indecens esse non debuit. Papillæ quoque leuiter eminentes, & fuscioribus, ac paruis orbibus coronatæ, non nihil addunt uenustatis, fœminis ad alendos fœtus datæ, maribus ad solum decus; ne informe pectus, & quasi mutilum uideretur. Huic subdita est planicies uentris; quã mediam fere umbilicus non indecenti nota signat, ad hoc factus, ut per eum fœtus, dum est in utero, nutriatur. Sequitur necessario, ut de internis quoq; uisceribus dicere incipiam. quibus non pulchritudo, quia sunt abdita, sed utilitas incredibilis

attributa est; quoniam opus fuerat, ut terrenum hoc corpus succo aliquo, de cibis, ac potibus aleretur, sicut terra ipsa imbribus, ac pruinis. Prouidentissimus artifex in medio eius receptaculum cibis fecit; quibus concoctis & liquefactis, uitales succos membris omnibus dispertiret. Sed cum homo constet ex corpore, atque anima; illud, quod supra dixi, receptaculum soli corpori praestat alimentum; animae uero aliam sedem dedit. Fecit enim genus quoddam uiscerum molle, atque rarum, quod pulmonem uocamus; in quod spiritus reciproca uicissitudine commearet; eumq; non in uteri modũ finxit, ne effunderetur simul spiritus, aut inflaret simul. ideoq; ne plenum quidem uiscus effecit, sed inflabile, atq; aëris capax; ut paulatim spiritum reciperet, dum uitalis uentus per illam spargitur raritatem; & eundẽ rursus paulatim redderet, dum se ex illo explicat. ipsa enim uicissitudo flandi, & spirandi respirandiq; tractus, uitam sustentat in corpore. Quoniam ergo duo sunt in homine receptacula, unum aëris, qđ alit animam; alterum ciborum, quod alit corpus, ut flecti ceruix, ac moueri facile possit: duas esse per collum fistulas necesse est, cibalem, ac spiritalem; quarum superior ab ore ad uentrem ferat, inferior à naribus ad pulmonem. Quarum ratio, & natura diuersa est. Ille enim, qui est ab ore transitus, mollis effectus est, & qui semper clausus cohaereat sibi, sicut os ipsum; quoniam potus, & cibus dimotae, & patefacta gula, quia corporales sunt spatium sibi transmeandi faciũt. Spiritus contra, qui est incorporalis, ac tenuis, quia spatium sibi facere non poterat, accepit uiam patentem, quae uocatur

gurgulio. Is constat ex ossibus flexuosis, ac mollibus, quasi ex annulis in cicutæ modum inuicem compactis, & cohærentibus; patet'q; semper hinc transitus. Nullam enim requiem meandi habere spiritus potest; quia is, qui semper commeat, demissa utiliter de cerebro mẽbri portione, cui uua nomen est, uelut occursu quodam refrenatur; ne aut teneritudinem domicilij cum impetu ueniens attracta pestilenti aura corrumpat; aut totam nocendi uiolentiã internis receptaculis perferat. ideo'q; etiam nares breuiter sunt apertæ; quæ idcirco sic nominantur, quia per eas uel odor, uel spiritus nare non desinit. Tamen hæc fistula spiritalis non tantum ad nares, uerum ad os quoque iter patet in extremis palati regionibus, ubi se colles faucium spectantes uuam tollere incipiunt in tumorem. Cuius rei causa, & ratio non obscura est. loquendi enim facultatem non haberemus, si sicut gulæ iter ad os tantum, ita gurgulio ad nares tantum pateret. Aperuit igitur uiam uoci diuina solertia ex illa fistula spiritali; ut posset lingua ministerio suo fungi; & uocis ipsius inoffensum tenorem, pulsibus suis in uerba cõcidere. Qui meatus, si aliquo modo interceptus sit, mutum faciat necesse est. Errat enim profecto quisquis aliã causam putat, cur homines muti sint. Non enim (ut uulgo creditur) uinctam gerũt linguam; sed ij uocalem illum spiritum per nares, quasi mugientes profundunt, q̃d uoci transitus ad os aut nullus omnino est, aut nõ sic patens, ut plenã uocem possit emittere. Quod plerunq; natura fit; aliquando etiã casu accidit, ut morbo aliquo hic aditus obseptus uocem non transmittat ad linguam, faciat'q; de loquentibus

mutos. Quod cum acciderit; auditum quoq; obstrui, necesse est; ut quia uocem emittere non potest, ne admittere quidem possit. Loquēdi ergo causa patefactus est hic meatus. Illud quoq; præstat, ut in lauacris celebrandis, quia nares calorem ferre non possunt, aër feruens ore ducatur. Item si forte spiramēta narium frigoris pituita præcluserit; per os auram trahere possumus; ne obstructa meandi facultate, spiritus strangulet ur. Cibi uero in aluum recepti, et cum potus humore permisti, cum iam calore percocti fuerint, eorum succus inenarrabili modo per membra diffusus, irrigat uniuersum corpus, & uegetat. Intestinorum quoque multiplices spiræ, ac longitudo in se conuoluta, & uno tantū substricta uinculo, quā mirificum Dei opus est? Nam ubi maceratos ex se cibos aluus emiserit; paulatim per illos internorum anfractus extruduntur; ut quicquid ipsis inest succi, quo corpus alitur, membris omnibus diuidatur. Et tamen ne qui forte obhæreant, ac resistant; quod fieri poterat propter ipsorum uoluminum flexiones in se sæpe redeuntes, & fieri sine pernicie non poterat; oppleuit ea intrinsecus crassiore succo; ut purgamēta illa uētris ad exitus suos facilius per lubricū mitterentur. Illa quoq; ratio subtilissima est; q̄d uesica, cuius usum uolucres non habent, cum sit ab intestinis separata, nec ullā habeat fistulam, qua ex illis urinem trahat; completur tamen, & humore distenditur. Id quomodo fiat, nō est difficile peruidere. Intestinorum.n. partes, quæ ab aluo cibum, potumq; suscipiunt; patentiores sunt, quā cæteræ spiræ, & multo tenuiores. Hæ uesicam circumplectuntur, & continent. ad quas partes cum potus, & cibus

mista peruenerint; fimum quidem crassius fit, et trãsmeat; humor autem omnis per illam teneritudinẽ percolatur; eumq́; uesica, cuius æque tenuis, subtilisq́; membrana est, absorbet, & colligit, ut foras, qua natura exitum patefecit, emittat. De utero quoq;, & conceptione, quoniam de internis loquimur, dici necesse est, nequid præterisse uideamur. quæ quanquam in operto latent; sensus tamen, atque intelligentiam latere nõ possunt. Vena in maribus, quæ semen continet, duplex est, paulo interior, quàm illud humoris obscœni receptaculum. Sicut enim renes duo sunt, itemq́; testes; ita & uenæ seminales duæ, in una tantum compage cohærentes: quod uidemus in corporibus animalium, cum interfecta patefiunt. sed illa dexterior masculinum continet semen, sinisterior fœmininum; & ideo in toto corpore pars dextra masculina est, sinistra uero fœminina. Ipsum semen quidam putant ex medullis tantum, quidam ex omni corpore ad uenam genitalem confluere, ibiq́; concrescere. Sed hoc humana mens quo modo fiat, non potest comprehendere. Item in fœminis uterus in duas se diuidit partes; quæ in diuersum diffusæ, ac reflexæ circumplicantur, sicut arietis cornua. Quæ pars in dextram retorquetur, masculina est; quæ in sinistram, fœminina. Conceptum igitur Varro, & Aristoteles sic fieri arbitrantur. Aiunt enim, non tantum maribus inesse semen, uerum etiam fœminis; et inde plerũq; matribus similes procreari; sed earum semen sanguine esse purgatum: quod si recte cũ uirili mistum sit; utraque concreta, & simul coagulata informari: et primum quidem cor hominis confingi; q́d in

eo sit & uita homines, & sapientia: deniq; totum opus quadragesimo die consumari. Ex abortionibus hæc fortasse collecta sunt. In auium tñ fœtibus primum oculos fingi, dubiũ non est; quod in ouis sæpe deprehendimus. Vnde fieri non posse arbitror, quin fictio à capite sumat exordium. Similitudines aũt in corporibus filiorũ sic fieri putant: Cũ semina inter se permista coalescũt; si uirile superauerit, patri similem prouenire siue marem, seu fœminam: si muliebre præualuerit; progeniem cuiusq; sexus ad imaginem respondere maternam. id autem præualet è duobus, quod fuerit uberius. alterum enim quodã modo amplectitur, ac includit. Hinc plerũq; fieri solet, ut unius tm̃ lineamenta prætendant. Si uero æqua fuerit ex pari semine permistio; figuras quoq; misceri; ut soboles illa communis aut neutrum referre uideatur, quia totum ex altero non habet; aut utrunq;, quia partem de singulis mutuata est. Nam in corporibus animalium uidemus aut confundi parẽtum colores, ac fieri tertiũ neutri generãtiũ simile; aut utriusq; sic exprimi, ut discoloribus membris per omne corpus concors mistura uarietur. Dispares quoque naturæ hoc modo fieri putantur. Cum forte in læuam uteri partem masculinæ stirpis semen inciderit; marem quidẽ gigni, opinatio est; sed quia sit in fœminina parte conceptus, aliquid in se habere fœmineum, supra q̃ decus uirile patiatur, uel formam insignem, uel nimium candorem uel corporis leuitatem, uel artus delicatos, uel staturam breuem, uel uocem gracilem, uel animum imbecillum, uel ex his plura. Item si partem in dextram semen fœminini sexus influxerit; fœminam quidem procreari;

sed quoniam in masculina parte concepta sit, habere in se aliquid uirilitatis, ultra quàm sexus ratio permittat, aut ualida membra, aut immoderatam longitudinem, aut fuscum colorem, aut hispidã faciem, aut uultum indecorum, aut uocem robustam, aut animum audacem, aut ex his plura. Si uero masculinum in dexteram, fœmininum in sinistram peruenerit; utrosq; fœtus recte peruenire; ut & fœminis per omnia naturæ suæ decus constet; & maribus tam mente, quàm corpore robur uirile seruetur. Illud uero ipsum quàm mirabile institutum Dei est, quòd ad conseruationem generum singulorum, duos sexus maris, ac fœminæ machinatus est; quibus inter se per uoluptatis illecebras copulatis, successiua soboles pareretur, ne omne genus uiuentium conditio mortalitatis extingueret. Sed plus roboris maribus attributum est, quo facilius ad patientiam iugi maritalis fœminæ cogerentur. Vir itaq; nominatus est, quòd maior in eo uis est, quàm in fœmina; & hinc uirtus nomen accepit. Item mulier (ut Varro interpretatur) à molliciae est dicta, immutata, & detracta litera, uelut mollier. cui suscepto fœtu, cum partus appropinquare iam cœpit, turgescentes mammæ dulcibus succis distenduntur; & ad nutrimenta nascentis fontibus lactis fœcundum pectus exuberat. Nec enim decebat aliud; quàm ut sapiens animal à corde alimoniam duceret. Idq; ipsum solertissime comparatum est, ut candens, ac pinguis humor teneritudinem noui corporis irrigaret, donec ad capiẽdos fortiores cibos & dentibus instruatur, et uiribus roboretur. Sed redeamus ad propositũ; ut cætera, quæ supersunt, breuiter explicemus.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

Poteram nunc ego ipsorum quoque genitalium membrorum mirificam rationem tibi exponere, nisi me pudor ab huiusmodi sermone reuocaret. itaque à nobis indumento uerecundiæ, quæ sunt pudenda, uelentur. Quod ad hãc rem attinet, queri satis est, homines impios, ac profanos summum nefas admittere, qui diuinũ, & admirabile Dei opus ad propagandam successionem inexcogitabili ratione prouisum, & effectum; uel ad turpissimos quæstus, uel ad obscœnæ libidinis pudenda opera conuertunt; ut iam nihil aliud ex re sanctissima petant, quã inanem, & sterilem uoluptatem. Quid reliqui corporis partes, num carent ratione, ac pulchritudine? Conglobata in nates caro, quã sedẽdi officio apta; & eadem firmior, quã in cæteris membris, ne premente corporis mole ossibus cederet. Item feminum deducta, & latioribus toris ualida longitudo, quo facilius onus corporis sustineret; quã paulatim deficientem in angustum genua determinant; quorum decentes nodi flexuram pedibus ad gradiendum, sedendumq; aptissimam præbent. Item crura non æquali modo ducta, ne indecens habitudo deformaret pedes; sed teretibus suris clementer extantibus, sensimq; tenuatis, & firma sunt, & ornata. In plantis uero eadem quidem, sed tamen longe dispar, quã in manibus, ratio est. quæ quoniam totius operis quasi fundamenta sunt; mirificus eas artifex non rotunda specie, ne homo stare non posset, aut alijs ad standum pedibus indigeret, sicut quadrupedes; sed porrectiores, longioresq; formauit, ut stabile corpus efficerent planicie sua. unde illis inditum nomen est. digiti æque totidem, quot in manibus, speciem magis, quã usum

usum præferētes; ideoq; & iuncti, & breues, & gradatim compositi. quorum qui est maximus, quoniam illum sicut in manu discerni à cæteris, opus non erat; ita in ordinem redactus est, ut tamen ab alijs magnitudine, ac modico interuallo distare uideatur. Hæc eorū speciosa germanitas, non leui adiumento usum pedum firmat. conitari enim ad cursum non possumus, nisi digitis in humum pressis, soloq; nitentibus, impetum, saltumq; capiamus. Explicasse uideor omnia, quorum ratio intelligi potest. Nunc ad ea uenio, quæ uel dubia, uel obscura sunt. Multa esse cōstat in corpore, quorū uim, rationemq; perspicere nemo, nisi qui fecit, pōt. An aliquis enarrare se putat posse, q̄d utilitatis, q̄d effectus habeat tenuis membrana illa perlucens, qua circunnectitur aluus, ac tegitur? Quid renum gemina similitudo? quos ait Varro ita dictos, quasi riui ab his obscœni humoris oriantur. quod est longe secus; quia spinæ altrinsecus supini cohærent, et sunt ab intestinis separati. Quid splen? quid iecur? quæ uiscera quasi ex conturbato sanguine uidentur esse concreta? quid fellis amarissimus liquor? quid globus cordis, q̄ unus sanguinis fons est? Nisi forte illis credendum putabimus, qui affectum iracundiæ in felle constitutum putant, pauoris in corde, lætitiæ in splene. Ipsius autem iecoris officium uolunt esse, ut cibos in aluo concoquat amplexu, & calefactu suo. quidam libidines rerum uenerearum in iecore contineri arbitrantur. Primum ista perspicere acumen humani sensus non potest; quia horum officia in operto latent, nec usus suos patefacta demonstrant. nam si ita esset; fortasse placidiora quæque animalia uel nihil

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

fellis omnino, uel minus haberent, quàm feræ; timidiora plus cordis, salaciora plus iecoris, lasciuiora plus splenis habuissent. Sicuti igitur nos sentimus, audire auribus, oculis cernere, naribus odorare: ita profecto sentiremus, nos felle irasci, iecore cupere, splene gaudere. Cum autem, unde affectus isti ueniant, minime sentiamus: fieri potest, ut aliunde ueniant, & aliud uiscera illa, quàm suspicamur, efficiant. Nec tamen conuincere possumus, falsa illos, qui hæc disputãt, dicere. sed omnia, quæ ad motus animi, animæq; pertineant, tam obscuræ, altæq; rationis esse arbitror; ut supra hominem sit, ea liquido peruidere. Id tamen certum, & indubitatum esse debet; res tot, tantaque uiscerum genera, unũ, & idem habere officium; ut animam contineant in corpore. Sed quid proprie muneris singulis sit iniunctum; quis scire, nisi artifex, potest; cui soli opus suum notum est? De uoce autem quam rationem reddere possumus? Grammatici quidem, ac philosophi uocem esse definiunt, aërem spiritu uerberatum: unde uerba sunt nuncupata. quod perspicue falsum est. Non enim uox extra os gignitur, sed intra. & ideo uerisimilior est illa sententia, stipatum spiritum, cum obstantia faucium fuerit illisus, sonum uocis exprimere; ueluti cum in patentem cicutam, labroq; subiectam dimittimus spiritum; & is cicutæ concauo repercussus, ac reuolutus à fundo, dum descendentem occursu suo reddit, ad exitum nitens sonum gignit, & in uocalem spiritum resiliens per se uentus animatur. Quod quidem an uerum sit, Deus artifex uiderit. Videtur enim non ab ore, sed ab intimo pectore oriri.

Denique & ore clauso, & naribus emittitur sonus qualis potest. Praeterea ex maximo spiritu, quo anhelamus, uox non efficitur; & leui, & non coarctato spiritu, quoties uolumus, efficitur. Non est igitur comprehensum, quomodo fiat, aut quid sit omnino. Nec me nunc in Academiae sententiam delabi putes; quia non omnia sunt incomprehensibilia. Vt enim fatendum est multa nesciri, quae uoluit Deus intelligentiam hominis excedere; sic tamen multa esse, quae possint & sensibus percipi, & ratione comprehendi. Sed erit nobis contra philosophos integra disputatio. Conficiamus igitur spatium, quo nunc decurrimus.

Mentis quoq; rationem incomprehēsibilem esse, quis nesciat; nisi qui omnino illā non habet; cum, ipsa mens quo loco sit, aut cuiusmodi, nesciatur? Varia ergo à philosophis de natura eius, ac loco disputata sunt. Ac ego non dissimulabo, quid ipse sentiā; non quia sic esse affirmem (quod est insipientis in re dubia facere) sed ut exposita rei difficultate, intelligas, quanta sit diuinorum operum magnitudo. Quidam sedem mentis in pectore esse uoluerunt. quod si ita est: quanto tandem miraculo dignum est, rem in obscuro, ac tenebroso habitaculo sitam, in tanta rationis, atque intelligentiae luce uersari? tum q̄d ad eam sensus ex omni corporis parte conueniunt, ut in qualibet regione membrorum praesens esse uideatur. Alij sedem eius in cerebro esse dixerunt. & sane argumētis probabilibus usi sunt; Oportuisse scilicet, quod totius corporis regimē haberet, potius in summo, tanquam in arce habitare; nec quicquam esse sublimius, quā id, quod uniuersum ratione moderetur, sicut

ipse mundi dominus, & rector in summo est. Deinde qđ sensus omnis, idest audiendi, & uidendi, & odorandi ministra membra in capite sunt locata; quorum omnium uiæ non ad pectus, sed ad cerebrum ferant. alioqui necesse nos esset tardius sentire; donec sentiendi facultas longo itinere per collum ad pectus usq; descenderet. Ii uero aut non multum, aut fortasse non errãt. Videtur enim mens, quæ dominatum corporis tenet, in summo capite constituta, tanquã in cœlo Deus: sed quando in aliqua sit cogitatione; commeare ad pectus; & quasi ad secretum aliquod penetrale secedere; ut consilium, tanquam ex thesauro recondito, eliciat, ac proferat. ideóq; cum intenti ad cogitandum sumus, & cum mens occupata in altum se abdiderit; neq; audire quæ circunsonant, neq; uidere, quæ obstant, solemus. Id uero siue ita est; admirãdum profecto est, quomodo id fiat, cum ad pectus ex cerebro nullum iter pateat. sin autem non; tamen nihilo minus admirandum est, qđ diuina nescio qua ratione fiat, ut ita esse uideatur. An potest aliquis non admirari, qđ sensus ille uiuus, atq; cœlestis, qui mens, uel animus nuncupatur; tantæ mobilitatis est, ut ne tum quidem, cum sopitus est, conquiescat; tantæ celeritatis, ut uno temporis puncto cœlum omne collustret; &, si uelit, maria peruolet; terras, ac urbes peragret; omnia denique, quæ libuerit, quamuis longe, lateq; summota sint, in conspectu sibi ipse constituat? Et miratur aliquis, si diuina mens Dei per uniuersas mundi partes intenta discurrit, & omnia regit, omnia moderatur, ubiq; præsens, ubique diffusa? cum tanta sit uis, ac potestas mẽtis humanæ intra mortale corpus in-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

clusæ; ut ne septis quidem grauis huius, ac pigri corporis, cui illigata est, coërceri ullo pacto possit, quo minus sibi liberam uagandi facultatem quietis impatiens largiatur. Siue igitur in capite mens habitat, siue in pectore; potest'ne aliquis comprehendere, quæ uis rationis efficiat, ut sensus ille incomprehensibilis aut in medulla cerebri hæreat, aut in illo sanguine bipartito, qui est inclusus in corde? ac non ex eo ipso colligat, quanta sit Dei potestas, quòd animus seipsum non uidet, aut qualis, aut ubi sit; nec si uideat, tamen perspicere possit, quo pacto rei corporali res incorporalis adiuncta sit? Siue etiã mentis locus nullus est, sed per totum corpus sparsa discurrit, quod & etiam fieri potest, et à Xenocrate Platonis discipulo disputatum est; siquidem sensus in qualibet parte corporis præsto est: nec q̃d sit mens, nec qualis, intelligi potest; cum sit natura tam subtilis, ac tenuis; ut solidis uisceribus infusa, uiuo, & quasi ardenti sensu membris omnibus misceatur. Illud aũt caue, ne unquã simile ueri putaueris, quod Aristoxenus dixit; Mentem omnino nullam esse; sed quasi harmoniam in fidibus ex constructione corporis, et cõpagibus uiscerum uim sentiendi existere. Musici. n. intentionẽ, cõcentumq; neruorũ in integros modos sine ulla offensione consonantium harmoniam uocant. Volunt igitur animum simili ratione constare in homine, qua et concors modulatio constat in fidibus; idest, ut singularum corporis partiũ firma coniunctio, membrorumq; omniũ consentiens in unum uigor motum illum sensibilem faciat, animumq; concinnet, sicut sunt nerui bene intenti ad conspirantem sonum. Et sicuti in fidibus, cũ ali-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

quid aut interceptum, aut relaxatum est, omnis canendi ratio turbatur, & soluitur; ita in corpore cum pars aliqua membrorum duxerit uitium, destrui uniuersa, corruptisq; omnibus, atque turbatis, occidere sensum, eamq; mortem uocari. Verum ille, si quicquam mentis habuisset, non harmoniã de fidibus ad hominem transtulisset. Non enim canere sua sponte fides possunt; ut sit ulla in his comparatio, ac similitudo uiuentis. Animus autem sua sponte & cogitat, & mouetur. Quòd si quid in nobis harmoniæ simile esset; ictu moueretur externo, sicut nerui manibus, qui sine tactu artificis, pulsuq; digitorum muti, atq; inertes iacent. Sed nimirum pulsandus ille manu fuit, ut aliquando sentiret; quia mens eius ex membris male compacta torpebat.

Superest, de anima dicere: q̃q̃ percipi ratio eius, & natura non possit. nec ideo tamen immortalem esse animam non intelligimus: quoniam quicquid uiget, mouetur'q; per se semper, nec uideri, aut tangi potest; æternum sit necesse est. Quid autem sit anima, nondum inter philosophos conuenit, nec unquam fortasse conueniet. Etenim alij sanguinem esse dixerunt, alij ignem, alij uentum; unde anima, uel animus nomen accepit; quòd græce uentus ἄνεμος dicitur; nec illorum tamen quisquam dixisse aliquid uidetur. Non enim, si anima sanguine aut per uulnus effuso, aut febrium calore consumpto, uidetur extingui, continuo in materia sanguinis animæ ratio ponenda est; ueluti si ueniat in quæstionem, lumen, quo utimur, quid sit; & respondeatur, oleũ esse; q̃m consumpto illo lumen extinguitur; cum sint utiq; diuersa; sed alterũ sit alterius alimentum. Vi-

detur ergo anima similis esse lumini, quæ non ipsa sit sanguis, sed humore sanguinis alitur, ut lumẽ oleo. Qui autem ignem putauerunt, hoc usi sunt argumẽto, quod præsente anima corpus caleat, recedente frigescat. Sed ignis & sensu indiget, & uidetur, & tactu comburit. Anima uero & sensu aucta est, & uideri non potest, et non adurit. Vnde apparet, animam nescio quid esse Deo simulem. At illi, qui uentum putant, hoc falluntur; q͠d ex aëre spiritum ducentes, uiuere uideamur. Varro itaq; definit. Anima est aër cõceptus ore, deferuefactus in pulmone, tepefactus in corde, diffusus in corpus. Hæc apertissime falsa sunt. Neq; enim tam obscuram nobis huiusmodi dico esse rationem, ut ne hoc quidem intelligamus, quid uerũ esse non possit. An si mihi quis dixerit æneum esse cœlũ, aut uitreum (ut Empedocles ait) aërem glaciatum; statim'ne assentiar, quia, cœlum ex qua materia sit, ignorem? Sicut enim hoc nescio; ita illud scio. Anima ergo non est aër ore conceptus; quia multo prius gignitur anima, quã concipi aër ore possit. Non enim post partum insinuatur in corpus, ut quibusdam philosophis uidetur; sed post conceptũ protinus; cum fœtum in utero necessitas diuina formauit: quia adeo uiuit intra uiscera genitricis; ut & incremento augeatur; & crebris pulsibus gestiat emicare. Denique abortum fieri necesse est, si fuerit animal intus extinctum. Cæteræ definitionis partes eò spectãt, ut illis nouem mensibus, quibus in utero fuimus, mortui fuisse uideamur. Nulla ergo ex his tribus uera sententia est. Nec tamen in tantum falsos esse dicendũ est, qui hæc senserunt, ut omnino nihil dixerint. nã et sanguine simul,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

& calore, & spiritu uiuimus. Sed cum constet anima in corpore omnibus adunatis; non expresserunt proprie, quid esset; quia tam non potest exprimi, quã uideri. Sequitur alia, & ipsa inextricabilis quæstio: Idem'ne sit anima, & animus; an uero aliud sit illud, quo uiuimus; aliud autem, quo sentimus, & sapimus. Non desunt argumenta in utranque partem. Qui enim unum esse dicunt, hanc rationem sequuntur; qđ neq; uiui sine sensu possit, nec sentiri sine uita; ideóq; esse non posse diuersum id, quod non potest separari; sed quicquid est illud, & uiuendi officium, & sentiendi habere rationem. Icirco animum, & animam indifferenter appellant duo epicurei poëtæ. Qui autem dicunt esse diuersa, sic argumentantur: Ex eo posse intelligi, aliud esse mentem, aliud esse animam; quia incolumi anima mens possit extingui; quod accidere soleat insanis; item qđ anima morte sopiatur, animus somno; et quidẽ sic, ut non tantum, quid fiat, aut ubi sit, ignoret; sed etiam rerum falsarum contemplatione fallatur. Quod ipsum quomodo fiat, non potest peruideri; cur fiat, potest. Nam requiescere nullo pacto possumus, nisi mens uisionũ imaginibus occupata teneatur. Latet autem mens oppressa somno, tanquam ignis obducto cinere sopitus; quem si paululum commoueris, rursus ardescit, et quasi euigilat. Auocatur ergo simulachris, donec membra sopore irrigata uegetentur. corpus.n. uigilante sensu, licet iaceat immobile; tñ non est quietum; quia flagrat in eo sensus, & uibrat, ut flamma; & artus oẽs ad se astrictos tenet. Sed postquam mens ad contemplãdas imagines ab intentione traducta est; tunc demũ

corpus omne resoluitur in quietem. Traducitur autem mens cogitatione cæca, cũ cogentibus tenebris secum tan tummodo esse cœperit: dum intenta est in ea, de quibus cogitat; repente somnus obrepit; et in species proximas sensim ipsa cogitatio declinat. sic ea, quæ sibi ante oculos posuerat, uidere quoq; incipit. Deinde procedit ulterius, & sibi auocamenta inuenit, ne saluberrimã quietem corporis interrumpat. Nam ut mens per diem ueris uisionibus auocatur, ne obdormiat; ita falsis nocte, ne excitetur. Nam si nullas imagines cernat; aut uigilare illam necesse est, aut perpetua morte sopiri. Dormiendi ergo causa tributa est à Deo ratio somniandi, & quidẽ in commune uniuersis animantibus, sed illud homini præcipue, q̃d cum eam rõnem Deus quietis causa daret, facultatem sibi reliquit docendi hominem futura per somnium. Nam & historiæ sæpe testantur, extitisse somnia, quorum præsens, & admirabilis fuerit euentus; & responsa uatum nostrorum ex parte somnijs constiterunt. Quare neq; semper uera sunt, neque semper falsa, Virgilio teste, qui duas portas uoluit esse somniorum. Sed quæ falsa sunt, dormiendi causa uidetur; quæ uera, immittuntur à Deo, ut imminens bonum, aut malum hac reuelatione discamus. Illud quoq; uenire in quæstionem potest; Vtrum'ne anima ex patre, an potius ex matre, an uero ex utroque generetur. Sed ego id meo iure ab ancipiti uendico. Nihil enim ex his tribus uerum est; quia neq; ex utroq;, neq; ex alterutro seruntur animæ corporibus. Corpus n. ex corporibus nasci potest; quoniam confertur aliquid ex utroque: de animis anima non potest; quia ex re tenui, & incom-

prehensibili nihil potest decedere. Itaq; serendarũ animarum ratio uni, ac soli Deo subiacet.
Deniq;, cœlesti sumus omnes semine oriundi:
Omnibus ille idem pater est,
Vt ait Lucretius. nam de mortalibus non potest quicquam nisi mortale generari. nec putari pater debet, qui transfudisse, aut inspirasse animam de suo nullo modo sentit; nec si sentiat, quando, aut quomodo id fiat, habet animo comprehensum. Ex quo apparet, non à parentibus dari animas, sed ab uno, eodem'q; omniũ Deo patre; q legem, rationem'q; nascendi tenet solus; siquidem solus efficit. nam terreni parentis nihil est, nisi ut humorem corporis, in quo est materia nascendi, cũ sensu uoluptatis emittat, uel recipiat. circa hoc opus homo resistit; nec quicquam amplius potest; ideo nasci sibi filios optant, quia non ipsi faciunt. Cætera iam Dei sunt omnia; scilicet conceptus ipsi, & corporis informatio, & inspiratio animæ, & partus incolumis, & quæcunque deinceps ad hominem conseruandum ualent; illius munus est, qđ spiramus, qđ uiuimus, qđ uigemus. Nam præter quã qđ ipsius beneficio, incolumẽ sumus corpore; & qđ uictum nobis ex uariјs rebus subministrat; sapientiam quoq; homini tribuit, quã terrenus pater dare nullo modo potest. Ideo'q; & de sapientibus stulti, & de stultis sapientes sæpe nascuntur; quod quidam fato, ac syderibus assignant. Sed non est nunc locus de fato disserendi. Hoc dicere satis est; qđ etiam si astra efficientiam rerum cõtinent, nihilo minus omnia à Deo fieri certum est; qui astra ipsa & fecit, & ordinauit. Inepti ergo, qui hanc potestatem deo detrahũt,

& operi eius attribuunt. Hoc igitur Dei munere cœlesti, atque præclaro an utamur, in nostra uoluit esse potestate. Hoc enim concesso, ipsum hominem uirtutis sacramento religauit, quo uitam posset adipisci. Dedit ei, & constituit aduersarium nequissimum, & fallacissimum spiritum, quo cum in hac terrestri uita sine ulla securitatis requie dimicaret. Cur autem Deus hunc uexatorẽ generi hominum constituerit, breuiter exponã.

Ante omnia diuersitatem uoluit esse; ideoq; uulgo non aperuit ueritatem, sed eam paucissimis reuelauit. quæ diuersitas omne arcanum mundi continet. Hæc est enim, quæ faciat uirtutem; quæ scilicet sine ipsa nõ modo non esse, sed ne apparere quidem posset; qa uirtus esse nõ poterit, nisi fuerit compar aliquis, in quo superando uim suã uel exerceat, uel ostendat. Nã ut uictoria constare sine certamine non potest; sic nec uirtus quidem ipsa sine hoste. Ita quoniam uirtutem dedit homini; statuit ei è contrario inimicum, ne uirtus otio torpens naturam suam perderet. Cuius omnis ratio in eo est, ut concussa, & labefactata firmetur; nec aliter ad summum fastigium possit uenire, nisi trudenti manu semper agitata: se ad salutem suam dimicandi tenore fundauerit. Noluit enim Deus hominem ad immortalem illam beatitudinem delicato itinere peruenire. Daturus ergo uirtutem, dedit hostem prius, qui animis hominum cupiditates, et uitia immitteret; qui esset author errorum, malorumq; omnium machinator; ut quoniã Deus hominem ad uitam uocat, ille contra ut rapiat, & traducat ad mortem. Hic est, qui aut inducit, aut decipit eos, qui ueritati student; aut si dolo, & studijs

non quiuerit, uirilem gerit animum, quo sublimiũ uigorem labefactare conetur, infanda dictu, & execrabilia moliens: uexat, interficit; & tamen, ut prosternit multos, sic à multis uictus, prostratusq́; discedit. Magna est enim uis hominis, magna ratio, magnum sacramẽtum. A' quo siquis non defecerit, nec fidem suam, deuotionemq́; prodiderit; hic beatus, hic deniq; (ut breuiter finiam) similis Deo sit, necesse est. Errat.n. quisquis hominem carne metitur. Nã corpusculũ hoc, quo induti sumus, hominis receptaculum est. Nam ipse homo neque tangi, neq; aspici, neq; comprehendi potest; quia latet intra hoc, quod uidetur. Qui si delicatus magis, ac tener in hac uita fuerit, quã ratio eius exposcit; si uirtute contẽpta, desyderijs se carnis addixerit: cadet, & premetur in terram. sin autem (ut debet) statum suum, quem rectũ recte sortitus est, prompte, constanterq́; defenderit; si terræ, quã calcare, ac uincere debet, non seruierit: uitam merebitur sempiternam. Hæc ad te Demetriane interim paucis, & obscurius fortasse, quã decuit, pro rerum, ac temporis necessitate peroraui; quibus contentus esse debeas; plura, & meliora lecturus, si nobis indulgentia coelitus uenerit. tunc ergo te ad ueræ philosophiæ doctrinam & planius, & uerius cohortabor. Statui enim, quã multa potero, literis tradere, quæ ad uitæ beatæ statum spectent; & quidem contra philosophos; quoniam sunt ad perturbandam ueritatem perniciosi, & graues. Incredibilis est enim uis eloquentiæ; & argumentandi, disserendiq́; subtilitas quemuis facile deceperit. quos partim nostris armis, partim uero ex ipsorum inter se concertatione sumptis reuincemus;

ut appareat, eos induxisse potius errorem, q̃ sustulisse. Fortasse mireris, quòd tantum facinus audeam. Patie-mur'ne igitur extingui, aut opprimi ueritatem? Ego ue-ro libentius uel sub hoc onere defecerim. Nã si M. Tul-lius eloquentiae ipsius unicum exemplar ab indoctis, et ineloquentibus, quia tamen pro uero nitebantur, saepe superatus est: cur desperemus, ueritatem ipsam contra fallacem, captiosamq; facundiam, sua propria ui, et cla-ritate ualituram? Illi quidẽ sese patronos ueritatis pro-fiteri solent. sed quis potest eam rem defendere, quam non didicit; aut illustrare apud alios, quam ipse non nouit? Magnũ uideor polliceri: sed coelesti opus est mu-nere, ut nobis facultas, ac tempus ad proposita perse-quenda tribuatur. Quòd si uita est optanda sapienti: profecto nullam aliam ob causam uiuere optauerim, q̃ ut aliquid efficiam, quod uita dignum sit, & quod utilitatem legentibus, etsi non ad eloquentiam, quia te-nuis in nobis facundiae riuus est, ad uiuendum tamen afferat: quod est maxime necessarium. Quo perfecto, satis me uixisse arbitrabor, & officium hominis im-plesse, si labor meus aliquos homines ab erroribus li-beratos, ad iter coeleste direxerit.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

L. COELII LACTANTII FIRMIANI LIBRI ACEPHALI EPITOME. Cap. 1.

Am si iustitia est ueri Dei cultus: (quid enim tam iustum ad æquitatem, tam pium ad honorem, tam necessarium ad salutem, q̃ Deum cognoscere ut parentem, uenerari ut dominum, eiusq; legi, aut præceptis obtemperare?) nescierunt ergo iustitiam philosophi, quia nec ipsum Deum agnouerunt; & ideo refelli potuerunt à Carneade; cuius hæc fuit disputatio, nullũ esse ius naturale; itaq; omnes animantes ipsa ducente natura commoda sua defendere; & ideo iustitiã, si alienis utilitatibus consulet, suas negliget, stultitiam esse dicendam. Quòd si omnes populi, penes quos sit imperium, ipsiq; Romani, qui orbem totum possedere, iustitiam sequi uelint; ac suum cuique restituere, quod ui, & armis occupauerunt; ad casas, et egestatem reuertentur. quod si fecerint; iustos dicemus quidem; sed tamen stultos iudicare, necesse est; qui ut aliis prosint, sibi nocere contendant. Deinde si reperiat aliquis hominem, qui aut aurum pro aurichalco; aut argentum pro plumbo uendat per errorem; atq; id emere necessitas cogat: utrum dissimulabit, & emet paruo, an potius indicabit? iustus utique dicetur, quia non fefellit; sed idem stultus, qui alteri fecerit lucrum, sibi damnum. sed facile de damno est. quid si uita eius in periculum ueniet; ut eum aliquando necesse sit aut

occidere, aut mori: quid faciet? Potest hoc euenire, ut naufragio facto, inueniat aliquem imbecillem tabulæ inhærentem; aut uicto exercitu fugiens, reperiat aliquem uulneratum equo insidentem: utrum'ne aut illum tabula, aut hunc equo deturbabit, ut ipse possit euadere? Si uolet iustus esse, non faciet; sed idem stultus iudicabitur, qui dum alterius uitæ parcit, suã perdet. Si faciet; sapiens quidem uidebitur, quia sibi consulet; sed & idem malus, quia nocebit. Acuta ista sane: sed respondere ad ea facile possumus. Imitatio enim nominum facit, ut sic esse uideatur. Nam & iustitia imaginem habet stultitiæ; non tamen est stultitia: & malitia imaginem sapientiæ; non tamen sapientia est. Sed sicut malitia ista in conseruandis utilitatibus suis intelligens redargui uidetur; quia non sapientia, sed calliditas, & astutia est: ita & iustitia non debet stultitia, sed innocentia nominari; quia necesse est, iustum esse sapientem, & eum, qui sit stultus, iniustum. Nam neque ratio, neque natura ipsa permittit, ut is, qui iustus est, sapiens non sit; quoniam iustus nihil utique facit, nisi quod rectum, & bonum est, prauum, & malum semper fugit. Quis autem discernere bonum, & malum, prauum, & rectum poterit, nisi qui sapiens fuerit? Stultus autem male facit; quia bonum, & malum quid sit, ignorat; ideo peccat, quia non potest praua, et recta discernere: igitur neq; stulto iustitiam, neq; iniusto sapientiam conuenire. Ergo stultus non est, qui nec tabula naufragum, nec equo sauciũ deiecerit; quia se abstinuit à nocendo, quod est peccatum; peccatum autem uitare, sapientis est. Sed ut stultus prima facie uideatur,

illa res efficit; quod extingui animam cum corpore existimant. idcirco omne commodum ad hanc uitam referũt. Si enim post mortẽ nihil est; utiq; stulte facit, qui alterius animae parcit cum dispendio suae; aut qui alterius lucro magis, quã suo, consulit. si mors animam delet; danda est opera, quo iustius, commodius'q; uiuamus. si autem uita post mortem superest aeterna, & beata; hãc utique corporalem cum omnibus terrae bonis iustus, ac sapiens contemnet; quia sciet, quale à Deo sit praemiũ recepturus. Teneamus igitur innocentiam; teneamus iustitiam; subeamus imaginem stultitiae, ut ueram sapientiam tenere possimus. Et si hominibus uidetur ineptum, ac stultũ, torqueri, et mori uelle; cum libere liceat abire sine noxa: nos tamen omni uirtute, omni'q; patientia fidem Deo exhibere nitamur. Non mors terreat, nec dolor frangat, quo minus uigor animi & constantia inconcussa seruetur. Stultos uocent, dummodo ipsi stultissimi sint, & caeci, & hebetes, & pecudibus aequales; qui non intelligunt esse mortiferum, relicto Deo uiuo prosternere se, atq; adorare terrena; qui nesciunt, ex illis aeternam poenã manere, qui figmenta insensibilia fuerint uenerati; & eos, qui nec tormenta, nec mortem pro cultu, & honore ueri Dei recusauerint, uitam perpetuã consecuturos. Haec est fidelissima, haec est uera sapiẽtia; haec perfecta iustitia. Nihil ad nos attinet, quid iudicẽt stulti, quid homunculi sentiant. Nos iudicium Dei expectare debemus, ut eos postmodum, qui de nobis iudicauerint, iudicemus. Dixi de iustitia, quid esset: sequitur, ut ostendam, quid sit uerum sacrificium Dei, quis iustissimus ritus colẽdi; nequis arbitretur, aut uictimas,

Cap. 2.

aut odores,

aut odores, aut dona præsentia desyderari à Deo: à quo si fames, si sitis, si algor, si omnium rerum terrenarum cupiditas abest; non ergo utitur ijs omnibus, quæ templis, alijsq; fictilibus inferuntur; sed sicut corporalibus corporale, sic utique incorporalibus incorporale sacrificium necessarium est. Illis, quæ in usum tribuit homini Deus, ipse nō indiget: et est omnis terra sub potestate ipsius. non indiget templo, cuius domiciliū mundus est. nō indiget simulachro, q est & oculis, et mente incomprehensibilis. non indiget terrenis luminibus, qui solem cum cæteris astris in usum hominibus potuit accendere. Quid igitur ab homine desyderat Deus, nisi cultum mentis, qui est purus, et sanctus? Nam illa, quæ aut digitis fiunt, aut extra hominem sunt; hoc sacrificium uerum non est; nec quod ex arca, sed quod ex corde profertur; non quod manu, sed quod mente libatur. hæc acceptabilis uictima est; quam de seipso animus immolat. Nam quid hostiæ? quid thura? quid uestes? quid aurum? quid argentum? quid pretiosi lapides conferunt, si colentis pura mens non est? Sola ergo iustitia est, quam Deus expetit. in hac sacrificium, in hac Dei cultus est. de quo nunc mihi disserendum est; docendumq;, in quibus operibus iustitiā necesse sit contineri. CA. 3. Duas esse humanæ uitæ uias, nec philosophis ignotum fuit, nec poëtis: sed eas utique diuerso modo induxerunt philosophi: alteram industriæ, alteram inertiæ esse uoluere: sed hoc minus recte, cum eas ad solius uitæ commoda retulerunt. melius poëtæ, qui alteram iustorum, alteram impiorum esse dixerunt. Sed in eo peccant, quòd eas non in hac uita, sed

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

apud inferos esse aiunt. Nos utiq; rectius, qui alteram uitæ, alteram mortis, & hic tamen has uias esse dicimus. sed illa dexterior, qua iusti sunt, gradientes non in elysium fert, sed in cœlum. immortales enim fiunt. sinisterior ad tartarum. æternis enim cruciatibus addicuntur iniusti. Veneranda est à nobis iustitiæ uia, quæ ducit ad uitam. Primum autem iustitiæ officium est, Deum cognoscere, ut parentem; eumq; metuere, ut dominum; diligere, ut patrem. Is est enim qui nos genuit, qui uitali spiritu animauit, qui alit, qui saluos facit. Habet in nos nō modo ut pater, uerum etiam ut dominus licentiam uerberandi, & uitæ, ac necis potestatem. unde illi ab homine duplex honos, idest amor cum timore debetur. Secundum iustitiæ officium est, hominem agnoscere uelut fratrem. Si enim idem Deus fecit, & uniuersos ad iustitiam, & ad uitam æternam pari conditione generauit: fraterna utiq; necessitudine cohæremus; quā qui non agnoscit, iniustus est. Sed origo huius mali, quo societas inter se hominum, quo necessitudinis uinculum dissoluitur; est, q^d ab ignorantia ueri Dei nascitur. Qui enim fontem illum benignitatis ignorat, bonus esse nullo modo potest. Inde est, quòd ex eo tempore, quo multi Dij consecrari ab hominibus, coliq; cœperunt, fugata est (sicut poëtæ aiunt) iustitia. sic direptum est omne fœdus, direpta societas iuris humani; cum sibi quisque consulere, ius in uiribus computare, nocere inuicem, fraudibus aggredi, dolis circūscribere, cōmoda sua aliorū incommodis adaugere, nō cognatis, non liberis, nec parentibus parcere, ad necem hominum pocula temperare, obsidere cum ferro uias,

cap. 4.

maria infestare, libidini autẽ, quo furor eduxerit, frena laxare, nihil denique sancti habere, quod cupiditas infanda non uiolaret. Cum hæc fierent; tum leges sibi homines condiderunt pro utilitate communi; ut se interim tutos ab iniurijs facerent. Sed metus legum nõ scelera comprimebat, sed licentiam submouebat. Poterant enim leges delicta punire; conscientiam munire nõ poterant. Itaque quæ ante palam fiebant, clàm fieri cœperunt: circunscribi etiam iura: siquidem ipsi præsides legum præmijs, muneribusq́; corrupti, uel in remunerationem malorum, uel perniciem iustorum sententias uenditabant. His accedebant dissensiones, & bella, & mutuæ deprædationes, & oppressis legibus sæuiendi potestas licenter assumpta. In hoc statu cum essent humanæ res, misertus est nostri Deus: reuelauit se nobis, & ostendit; ut in ipso religionem, fidẽ, castitatem, misericordiam disceremus; legemq́; diuinam, quæ humana cum cœlestibus copulat, tradente ipso domino sumeremus; qua lege uniuersi, quibus irretiti sumus, errores cum uanis, & impijs superstitionibus tollerentur. Quid enim homini debeamus, eadẽ illa lex præscribit; quæ docet, quicq̃d homini præstiteris, Deo præstare. Sed radix iustitiæ, & omne fundamentum æquitatis est illud. Vide ut ne facias ulli, quod pati nolis: sed alterius animum de tuo metieris. si acerbum est iniuriam ferre; & qui eam fecerit, uidetur iniustus: trãsfer in alterius personam quod in te sentis, & in tuam quod de altero iudicas; & intelliges tam te iniuste facere, si alteri noceas; quàm alterum, si tibi. Hæc si mente uoluemus; innocentiam tenebimus; in qua iustitia ue-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

lut in primo gradu consistit. primus est enim, non nocere proximo, sed officiose prodesse. Et sicut in rudibus agris prius quã serere incipias, euulsis sentibus, & omnium stirpium radicibus amputatis, arua purganda; sic de nostris animis prius uitia detrahenda; & tunc demum uirtutes inserendæ; de quibus seminatæ per uerbum Dei fruges immortalitatis oriantur. Tres affectus, uel (ut ita dicam) tres furiæ sunt, quæ in animis hominum tantas perturbationes ciunt, & interdũ cogunt ita delinquere, ut nec famæ, nec periculi sui respectum, aut curam habere permittant; Ira, quæ uindictam cupit; Auaritia, quæ desyderat opes; Libido, quæ appetit uoluptates. His uitijs resistendum est; hæ stirpes eruendæ, ut uirtutes seri possint. Hos affectus stoici amputandos, peripatetici temperandos putant. Neutri eorum recte: quia neque detrahi possunt; siquidem natura insita habent certam, magnam'q; rationem: neque minui; quoniam si mala sunt, carendum est etiã temperatis, & mediocribus; si bona, integris adutendũ est. Nos uero neque detrahendos, neque minuendos esse dicimus. Non enim per se mala sunt, quæ Deus homini rationabiliter inseruit; sed cum sint utique natura bona, quoniam ad tuendam uitam sunt attributa; male utendo fiunt mala; sicut, si fortissime pro patria dimices, bonum est; si contra patriam, malum. Sic & affectus, si ad usus bonos habeas, uirtutes erunt; si ad malos, uitia dicentur. Ira igitur ad coërtionem peccatorum, idest ad regendam subiectorum disciplinam data est à Deo; ut metus licentiam comprimat, & compescat audaciã. & qui terminos eius ignorat, irascitur paribus, aut

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

fortioribus. Inde ad immania facinora prosilitur: inde ad cædes, inde ad bella consurgitur. Cupiditas ad desyderanda, & conquirenda uitæ necessaria tributa est. Sed qui nesciunt fines eius, insatiabiliter opes congerere nituntur. Hinc uenena, hinc circunscriptiones, hinc falsa testimonia, hinc omnium fraudum genera erupere. Libidinis autem affectus ad procreandos filios insitus, & innatus est; sed qui limites eius animo non tenent, utuntur eo ad solā uoluptatem. Inde illicitæ nuptiæ, inde adulteria, & stupra, inde omnes corruptelæ oriuntur. Redigendi ergo sunt isti affectus intra fines suos, & in uiam rectam redigendi: in qua etsi sunt uehementes; culpam tamen habere non possunt. cap. 5.

Cohibenda est ira, cum patimur iniuriā; & ut malū cōprimatur, quod ex certamine impendet; et ut duas maximas uirtutes innocentiam, & patientiam teneamus. Auaritia frangitur, cum habemus, quod satis est. Quis enim furor est, in his congerendis laborare, quæ aut latrocinio, aut furore, aut proscriptione, aut morte ad alios facile sit peruenire? Libido extra legitimū torum non euagetur; sed creandis liberis seruiat. appetentia enim nimia uoluptatis, & periculum parit, & insaniam generat, & (quod est maxime cauendū) mortem incurrit æternā. Nihil est enim tam inuisum Deo, q̄ mens incesta, et animus impurus. Nec hac sola uoluptate abstinendum sibi putet, quæ capitur ex fœminei corporis copulatione; sed & cæteris uoluptatibus sensuū reliquorum; quia & ipsæ sunt uitiosæ; & eiusdē uirtutis est, eas contemnere. Oculorum uoluptas percipitur ex rerum pulchritudine; aurium, de uocibus canoris, et

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

suasionibus; narium, de odore iucundo; saporis, de cibis dulcioribus. quibus omnibus uirtus repugnare fortiter debet; ne his illecebris irretitus animus, à cœlestibus ad terrena, ab æternis ad temporalia, à uita immortali ad perpetuam pœnam deprimatur. In saporis, & odoris uoluptate hoc periculum est, ꝙ trahere ad luxuriam poterit. Qui enim fuerit his deditus; aut non habebit ullam rem familiarem; aut si habuerit, assumet, et aget postmodum uitam detestabilem. Qui aūt rapitur auditu (ut taceam de cantibus; qui sensus ita sæpe deliniunt, ut etiam status mentis furore perturbetur compositis certis orationibus, numerosisq; carminibus, aut argutis disputationibus) ad impios cultus facile traducatur. Inde est, qđ scriptis cœlestibus, quia uidentur incompta, non facile creditur; quia aut ipsi sunt diserti, aut diserta legere uolunt, nec quærunt uera, sed dubia; immo illis hæc uidētur uerissima esse, quæ auribus blādiuntur. ita respuunt ueritatem, dum sermonis uarietate capiuntur. Voluptas uero, quæ spectat ad uisum, multiformis est. Nam quæ percipitur ex rerum pretiosarum pulchritudine; auaritiam concitat; quæ aliena esse debet à sapiente, atque iusto: quæ autem capitur de specie mulierum; in alteram rapit uoluptatem. de qua iam superius locuti sumus. Ca. 6. Superest, de spectaculis dicere. quæ quoniam potentia sunt ad corrumpendos animos; uitanda sapientibus, & cauenda sunt totaliter; quòd ad celebrandos Deorum honores inuenta memorātur. Nam munerū editiones Saturno facta sunt. Scena, liberi patris est. Ludi uero circenses Neptuno dicati putantur. ut iam qui spectat, uel interest; relicto

Dei cultu, ad profanos ritus transisse uideatur. Sed ego de re malo dicere, quã de origine. Quid tam horribile, tam tetrũ, quã hoīs trucidatio? Ideo seuerissimus legibus uita nostra multatur: ideo bella execrabilia sunt. inuenta tamen consuetudo, quatenus homicidium sine bello, ac sine legibus faciant, & hoc ut scelus uindicet. Quòd si interesse homicidio, sceleris conscientia est; & eodem facinore spectator obstrictus est, quo & admissor: ergo et his gladiatorũ sceleribus non minus cruore perfunditur qui spectat, quã ille, qui facit; nec potest esse immunis à sanguine, qui uoluit effundi; aut uideri non interfecisse, qui interfectori & fauet, & præmiũ postulauit. Quid scena? num sanctior? in qua comœdia de stupris, & amoribus; tragœdia de incestis, & parricidijs fabulatur. Histrionica etiam impudici gestus, quibus infames fœminas imitantur, libidines, quas saltando exprimunt, docent. an non minus corruptela disciplinarum est? in quo fiunt per imaginem, quæ nõ sunt; ut fiant sine pudore, quæ uera sunt. Spectant hæc adolescentes; quorum lubrica ætas, quæ frenari, ac regi debet, ad uitia, & peccata his imaginibus eruditur. Circus non innocentior æstimatur; sed maior hic furor est; siquidem mentes spectantium tanta feruntur insania, ut non modo in conuicia, sed etiam in rixas, nec non & in prælia, et contentiones sæpe consurgant. Fugienda igitur oīa spectacula, ut tranquillũ mentis statum tenere possimus. renuntiandũ noxijs uoluptatibus; ne deliniti suauitate pestifera, in mortis laqueos incidamus. Placet sola uirtus; cuius merces immortalis est, cum uicerit uoluptatem. Suppositis autem affectibus,

& perdomitis uoluptatibus, facilis in comprimẽdis cæteris labor est ei, qui sit Dei, ueritatisq; sectator: nõ male dicet unquam, qui expectabit à Deo benedictionem. Hic uitabit, ne Deum ludibrio habeat: sed ne iurabit quidẽ; nequando uel necessitate, uel cõsuetudine in periurium cadat. Nihil subdole, nihil dissimulanter loquetur; neque abnegabit, quod spoponderit; neq; promittet, quod facere non possit; non inuidebit cuiquam; qui de suo contentus, nec detrahet, aut male alteri uolet, in quem forsitan beneficia Dei proniora sunt. Non furabitur; nec omnino quicquam concupiscet alienum; non dabit in usura pecuniam. Hoc est enim, de alienis malis lucra captare: nec tamen negabit; siquidem necessitas cogit mutuari. Non erit asper in filium, nec in seruum: meminerit, q̃d ipse patrem habeat, ac dominum. Ita cum his aget, quemadmodum secum agi uellet. Munera superabundantia non recipiet à tenuioribus: nec enim iustum est augeri patrimonia locupletũ per dãna miserorum. Vetus præceptum est, non occidere. quod sic accipi debet, non tanquam iubeamur ab homicidio tantum, quod etiam legibus publicis iubetur, manus abstinere; sed nec iussione interposita, nec uerbo licebit periculũ inferre, nec infantem necare, aut exponere, nec seipsum uoluntaria morte damnare; item non adulterare. sed hoc præcepto non solum corrumpere alienum matrimonium prohibetur, quod etiam communi gentium iure damnatur; uerum etiam prostitutis corporibus abstinere. Supra leges lex enim Dei est. ea quoque, quæ pro licitis habentur, uetat; ut iustitiam consumet. Eiusdem legis est, falsum testimonium non dicere.

quod & ipsum latius patet, si mendacium nocet ei, contra quem dicitur; & fallit eum, apud quem dicitur. Nunquam igitur mentiendum est; quia mendacium semper aut fallit, aut nocet. Non est uir iustus, qui non sine noxa uitioso sermone mentitur. Hinc uero nec adulari licet. perniciosa est enim, ac deceptrix adulatio. sed ubiq; custodiat ueritatem. quae licet ad praesens sit insuauis; tamen, cum fructus eius, atq; utilitas apparuerit, non odium pariet (ut ait poëta) sed gratiam. Cap. 7.

Dixi de ijs, quae uetantur. dicam nunc breuiter, quae iubentur. Innocentiae proxima est misericordia. Illa enim malum non facit; & haec bonum operatur. illa incohat iustitiam; haec complet. Nam cũ imbecillior sit hominum natura, quã caeterarum animantium, quas Deus & instructas ad inferendã, & munitas ad uim repellendã figurauit; affectum nobis misericordiae dedit, ut omne praesidiũ uitae nostrae in mutuis auxilijs poneremus. Si. n. facti ab uno Deo, & orti ab uno homine, consanguinitatis iure sociamur; omnem igitur hominem diligere debemus. itaq; non tantum inferre iniuriam non oportet, sed ne illatã quidẽ uindicare; ut sit in nobis perfecta innocentia. Ideo iubet nos Deus ẽt pro inimicis precem facere semper. Ergo animal cõmune, atq; consors esse debemus; ut nos inuicem praestandis, recipiendisq; auxilijs muniamus. In multis enim casibus, et incommodis fragilitas nostra subiecta est. Speres tibi accidere, q̃d alteri accidit. ita demũ excitaberis ad opem ferendam, si sumpseris eius animum, qui opem tunc in malis constitutus implorat. Siquis uictu indiget, impertiamur. Siquis à potentiori iniuriam

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

sustinet, eruamus. Pateat domiciliũ nostrũ uel peregrinis, uel indigentibus tecto. Pupillis defensio, uiduis tutela nostra nõ desit. Redimere ab hoste captiuos, magnanimi opus est; itẽ ægros pauperes uisitare, atq; fouere. inopes, aut pauperes (si obierint) non patiamur insepultos iacere. Hæc sunt opa, hæc officia misericordiæ; quæ siquis perfecerit, uerum, & acceptum sacrificium Deo immolabit. Hæc litabilior uictima est apud Deum; qui non pecudum sanguine, sed hominis pietate placatur: quem Deus (quia iustus est) sua & ipsum lege, sua & conditione persequitur: miseretur ei, quem uiderit misericordem: inexorabilis est ei, quem precantibus cernit immitem. Ergo ut hæc omnia, quæ Deo placent, facere possimus; contemnẽda est pecunia, et ad cœlestes trãsferenda thesauros, ubi fur non effodiet, nec rubigo consumet, nec tyrannus eripiet; sed nobis ad æternam opulentiam Deo custode seruabitur.

Cap. 8. Fides quoq; magna iustitiæ pars est: quæ maxime à nobis, qui nomen fidei gerimus; conseruanda est, præcipue in religionẽ: quia Deus prior est, & potentior, quã homo. Et si est gloriosum pro amicis, pro parentibus, pro liberis, idest pro homine suscipere mortem, & qui hoc fecerit, diuturnam memoriam, laudemq; consequitur; quanto magis pro Deo, qui potest æternam uitam pro temporali morte præstare? Itaque cum inciderit huiusmodi necessitas, ut discedere à Deo, atque ad ritus gentiũ transire cogamur; nullus nos metus, nullus terror inflectat, quo minus traditam nobis fidem custodiamus. Deus sit ante oculos, sit in corde, cuius interno auxilio dolor uiscerum, & adhibita corpori tormenta superentur.

Nihil tunc aliquid, quã uitæ immortalis præmia cogitemus. Ita facile, etiam si dissipandi, aut urendi artus fuerint, tolerabimus, quæ in nos tyrannicæ dominationis amentia molietur. Postremo ipsam mortem non inuiti, aut timidi, sed libenter, & interriti subire nitamur, ut qui scimus, quali apud Deum gloria sumus functuri triumphato seculo ad promissa uenientes. Quibus bonis quanta beatitudine breuia hæc pœnarum mala, & huius uitæ damna pensemus. Quòd si facultas huius gloriæ deerit; habebit fides etiam in pace mercedem. teneatur ergo in omnibus uitæ officijs, teneatur in matrimonio. Non enim satis est, si alieno toro, aut lupanari abstineas. Qui habet coniugem; nihil quærat extrinsecus; sed contentus ea sola, carnem castiget; inuiolati cubilis sacramenta custodiat. Adulter enim Deo est perinde atque incestus, qui abiecto iugo, uel in liberam, uel in seruam peregrina uoluptate luxuriat. Sed sicut fœmina castitatis uinculis obligata est, & ne aliud concupiscat: ita uir eadem lege teneatur, quo Deus & uiro uxorem unius corporis compage solidauit. Ideo præcepit non dimitti uxorem, nisi crimine adulterij deuictam; & nunquam coniugalis fœderis uinculũ, nisi ruperit, resoluatur. Illud quoq; ad consumandam pudicitiam iungitur, ut non modo peccatum absit, uerum etiam cogitatio. Pollui enim mentem quãuis inani cupiditate, manifestum est. Itaq; iustum hominem, qui scit se nec facere oportere, nec uelle. Purganda est igitur conscientia; quam Deus peruidet, qui falli non potest. Euacuetur omni labe pectus; ut templum Dei esse possit; q&

non auri, nec eboris nitor, sed fidei, & castitatis fulgor illustrat. Sed enim haec omnia difficilia sunt homini; nec patitur conditio fragilitatis naturae, esse quenquam sine macula. Vltimum ergo remedium illud est; ut confugiamus ad poenitentiam: quae non minimum locum inter uirtutes habet; quia sui correctio est, ut cum forte aut re, aut uerbo lapsi fuerimus, statim resipiscamus, aut nos deliquisse fateamur, oremusq; a Deo ueniam: quā pro sua misericordia non negabit; nisi perseuerabimus in errore. Magnum est poenitentiae auxilium, magnum solatium. illa est uulnerum, peccatorumq; sanatio; illa spes, illa portus salutis. quā qui tollit; uiam uitae sibi amputat: quia nemo esse tam iustus potest, ut nunquam sit ei poenitentia necessaria. Nos uero, etiam si nullum sit peccatum, confiteri tamen debemus, & pro debitis nostris idētidem deprecari, gratias agere etiam in malis. hoc enim semper obsequium domino deferamus. humilitas enim tam cara, & amabilis Deo est; ut cum angelis suscipiat peccatorem confitentem; quem in regnis coelestibus faciat pro humilitate sublimari. Haec sunt, quae debet cultor Dei exhibere. hae sunt uictimae; hoc sacrificium placabile; hic uerus est cultus. cum homo mentis suae pignora in aram Dei confert; summa illa maiestas hoc cultore laetatur; hunc ut filium suscipit sibi; quia donum immortalitatis impartitur. de qua nunc mihi disserēdum est; & arguēda est persuasio eorum, qui extingui animas cum corporibus putauerunt. qui, quia nec Deum sciebant, nec arcanum mundi perspicere poterant; ne hominis quidem, animaeq; rationem comprehenderunt.

Quomodo enim possent sapientia prouidere, qui scientiam nullo modo habebant? Negantes ergo prouidentiã; utiq; Deum, qui fons, & caput eius est, negauerunt. sequebatur, ut ea, quæ sunt; aut semper fuisse diceret, aut sua sponte esse nata, aut minutorum seminum conglobatione concreta. semper fuisse, dici non potest; q a quicquid est, esse sine aliquo initio nõ potest. sua sponte autem nihil nasci potest; quia nulla est sine ratione natura. semina enim principalia quomodo esse potuerunt; cum & semina exordijs oriantur, & uicissim res ex seminibus? Nullum igitur semen est, quod originem non habeat. Sic factum est, ut cum putarent, mundum nulla prouidẽtia factum; ne hominem quidem putarint aliqua ratione generari. Quòd si nulla esset in fingendo homine ratio uersata; mortalem igitur animã esse posse. Alij uero ex aduerso, & Deum esse unum, & ab eo mundum, & hominem esse factum, & animas immortales existimauere. Sed cum ea senserunt; ij tamen diuini operis, atque consilij nec causas, nec rationes, nec exitus perspexerunt; ut omne ueritatis arcanum consumarent, atque ueluti fine concluderent. Sed quod illi facere non potuerunt, quia ueritatem perpetuo non tenebant; nobis faciendum est, qui eam cognouimus, Deo annuntiãte. Consyderemus igitur, quæ ratio fuerit huius tanti, tamq; immensi operis fabricandi. Fecit Deus mundum, sicut Plato existimauit, sed, cur fecit, nõ ostendit. Quia bonus, inquit, et inuidens nulli, fecit quæ bona sunt. Atqui uidemus in rerum natura & bona esse, & mala. Potest ergo existere peruersus aliquis, qualis fuerit ἄθεος ille Theodorus, et Platoni respondere; Im-

mo, quia malus est, fecit, quæ mala sunt. Quomodo illum redarguet? Si quæ bona sunt, Deus fecit: unde igitur tanta mala eruperunt? quæ plerunq; etiam bonis præualent. In materia, inquit, continebantur. Bona igitur, & mala; aut nihil fecit Deus. si bona tantum fecit; æterniora sunt mala, quæ facta non sunt; quàm bona, quæ habuerunt exordium. Finem igitur habebunt, quæ aliquando cœperunt; et permanebunt, quæ semper fuerunt. Mala igitur potiora sunt. si autem potiora esse non possunt; ne æterniora quidem possunt. Ergo aut utraq; semper fuerunt, & Deus otiosus; aut utraque ex uno fonte fluxerunt. Est enim conueniens, ut Deus omnia fecerit potius, quā nihil. ergo, secundum sententiam Platonis, ideo Deus, & bonus est, quia bona facit; & malus, quia mala. Quod si fieri non potest; apparet, non ideo factum esse mundum, quia mundus bonus est. quoniam enim complexus est bona, & mala, nec fecit propter se quicquam, sed propter aliud. Domus enim ædificatur non ad hoc solum, ut sit domus; sed ut suscipiat, & tueatur habitantem. Item nauis fabricatur non ad hoc, ut nauis uideatur; sed ut in ea possint homines nauigare. Vasa autem fiunt non ut uasa sint solum; sed ut capiant, quæ sunt usui necessaria. Sic & mundum Deus ad usum aliquem fecerit, necesse est. Stoici aiunt, causa hominum factum esse: & recte. Homines enim fruuntur his omnibus bonis, quæ mundus in se continet. Sed, ipsi homines cur facti sint, aut quid in illis habeat illa fabricatrix prouidentia, non explicant. Immortales esse animas, idem Plato affirmat; sed cur, aut quando, aut quomodo, aut per quem immor-

talitatem assequantur; aut quidnam tantum illud mysterium; cur ij, qui sunt immortales futuri, prius mortales nascantur; deinde decurso temporis uitæ spatio, atq; abiectis fragilium corporum exuuijs, ad æternam illam beatitudinem transferantur, non comprehendit. deniq; nec iudicium Dei, nec discrimen iusti, & iniusti explicauit; sed animas, quæ se sceleribus immerserint, hactenus condẽnari putauit, ut in pecudibus renascantur, & ita peccatorum suorum luere pœnas, donec rursus ad figuras hominum reuertantur; & hoc fieri semper, nec citra finem transmeandi. ludum mihi nescio quem inducit somno similem; cui nec ratio ulla, nec Dei gubernatio, nec consilium aliquod inesse uideatur. Cap. xj.

Dicam nunc quæ sit illa sententia, quam nec ij quidem, qui uera dixerũt, collatis in unum causis, atq; fictionibus connectere potuerunt. Factus à Deo mũdus, ut homines nascerentur. nascuntur autem homines, ut Deum patrem agnoscant, ut colant, in quo iustitia est. colunt, ut mercedem immortalitatis accipiant. accipiũt immortalitatem, ut in æternũ Deo seruiant. Vides'ne, quemadmodum sibi connexa sint & prima cum medijs, & media cum extremis? Inspiciantur singula; & uideamus, utrum'ne illis ratio quoq; subsistat. Fecit ergo Deus mundum propter hominem. Hoc qui nõ uidet, non multum distat à pecude. quis cœlum suspicit nisi homo? quis solem? quis astra? quis opera Dei miratur, nisi homo? quis colit terram? quis ex ea fructum capit? quis nauigat mare? quis pisces, quis uolatilia, quis quadrupedes habet in potestate, nisi homo? Cun-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

cta igitur propter hominem Deus fecit; quia usui hominum cuncta cessere. Recte ergo uiderunt philosophi: sed illud, quod sequitur, non uiderunt, quòd ipsum hominẽ propter se fecerit. Erat enim consequens, & necessarium, & pium; ut cum hominis causa tantam operam molitus sit; cum tantum illi honoris, tantum illi potestatis tribuerit, ut dominetur mundo; homo agnosceret dominum, tantorũ beneficiorum authorem; qui fecit mundum propter ipsum; & ei cultum, & honorem debitum redderet. Hic Plato aberrauit; hic perdidit, quam primum arripuerat, ueritatem; cum de cultu eius Dei, quem conditorem rerum, ac parentem fatebatur, obticuit: nec intellexit, hominem Deo potestatis uinculis esse religatum: unde ipsa religio nominatur. Et hoc est solum, propter quod immortales animæ fiant. sensit tamen æternas esse: sed non per gradus ad eam sententiam descendit. Amputatis enim medijs, incidit totius rei ueritatem, quasi per abruptum aliquod præcipitiũ; nec ulterius progressus est; quoniam casu ad eam, non ratione peruenerat. Colendus est igitur Deus, ut per religionem, quæ eadem iustitia est, accipiat homo à Deo immortalitatem: nec est ullum aliud præmiũ piæ mentis. quæ si est inuisibilis; non potest ab inuisibili Deo nisi inuisibili mercede donari. Plurimis uero argumẽtis colligi potest, æternas esse animas. Plato ait, Quod per se ipsum mouetur; neq; principiũ motus, neq; finem posse habere; animum autem hominis per se semper moueri, quia sit ad cogitandum mobilis, ad inueniendum solers, ad percipiendũ facilis, ad discendum capax, ut qui præterita teneat, præsentia comprehendat, futura pro-

spiciat,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

spiciat, multarumq; rerum, & artium scientiam complectatur; immortalem esse; siquidem nihil habeat in se terreni ponderis labe concretum. Praeterea, ex uirtute, an uoluptate intelligitur aeternitas animae? uoluptas omnis, communis animalibus; uirtus, solius est hominis. illa uitiosa est, haec honesta: illa secundum naturam, haec aduersa naturae, nisi anima immortalis est. uirtus enim pro fide, pro iustitia nec egestatem timet; nec exilium metuit; nec carcerem perhorrescit; nec dolorē reformidat; nec mortem recusat. quae quia natura contraria sunt; aut stultitia est uirtus, si & commoda impedit, et uitae nocet; aut si stultitia non est, ergo anima immortalis est, & ideo praesentia bona contemnit; quia sunt alia potiora, quae post dissolutionē sui corporis assequatur. Illud autem maximum argumentum immortalitatis; quòd Deum solus homo agnoscit. In mutis nulla suspicio religionis; q̃a terrena prospiciūt. Homo ideo rectus coelum aspiciat, ut Deū quaerat. An potest ergo esse mortalis, qui immortalem desyderat? Non potest esse solubilis, qui cū Deo et uultu, & mente cōmunis est. Deniq; coelesti elemento, quod est ignis, homo solus utitur. Si.n. lux per ignē, uita per lucem: apparet, eū, qui usum ignis habet, non esse mortalem; q̃m id illi proximū, id familiare est, sine quo non pōt nec lux, nec uita constare. Sed quid argumentis colligimus aeternas esse animas; cum habeamus testimonia diuina? id enim sacrae literae, ac uoces prophetarum docent. Quod si cui parum uideatur; legat carmina Sibyllarum; Apollinis quoque Milesii responsa consyderet; ut intelligat delirasse Democritum, & Epicurū, & Dicaearchū, qui soli omniū

Cap. xij. mortalium, quod est euidens negauerunt. Confirmata immortalitate, superest dicere, à quo ei tribuatur; cum certa, & constituta diuinitus tempora compleri coeperint; & interitum, & consumationem rerum fieri necesse est, ut innouetur à Deo mundus. Id uero tempore in proximo est, quantum de numero annorum, deq; signis, quae praedicta sunt à philosophis, colligi potest. Sed cum sint innumerabilia, quae de fine seculi, & consumatione temporum dicta sunt; ea ipsa, quae dicuntur, nuda ponenda sunt; quoniam (ut testimonijs utamur) immensum est. siquis illa desyderat, aut nobis minus credit; adeat ad sacrarium coelestium literarum; quarum fide instructior, errasse philosophos sentiat; qui aut aeternum esse hunc mundum, aut infinita esse annorum millia putauerunt, ex quo fuerit instructus. Nondum enim sex millia completa sunt. quo numero consumato, tum demum malum omne tolletur, ut regnet sola iustitia. quod quatenus euenturum sit, paucis explicabo. Haec à prophetis, & à uatibus futura dicuntur. Cum coeperit mundo finis ultimus propinquare; malitia inualescet; omnia uitiorum, & fraudum genera crebrescent; iustitia interibit; fides, pax, misericordia, pudor, ueritas non erit; uis, & audacia praeualebit; nemo quicquam habebit, nisi male partum, manuq; defensum; siqui erunt boni, praedae, ac ludibrio habebuntur; nemo pietatem parentibus exhibebit; nemo infantis, aut senis miserebitur; auaritia, libido uniuersa corrumpet; erunt caedes, & sanguinis effusiones; erunt bella non modo externa, & finitima, uerum etiam intestina; ciuitates inter se belligerabunt;

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

omnis sexus, & omnis ætas arma tractabunt; non imperij dignitas conseruabitur, non militiæ disciplina; sed more latrocinij deprædatio, & uastatio fiet; regnũ multiplicabitur; & decem uiri occupabunt orbem, & partientur, & uorabunt; & existet longe potentior, ac nequior, q̃ tribus ex eo numero deletis Asiã possidebit; cæteris in potestate sua redactis, & abscissis; uorabit oẽm terrã leges nouas statuet, ueteres abrogabit; Remp. suam faciet; nomen imperij, sedemq́; mutabit. Tunc erit tempus infandum, & execrabile, quo nemini libeat uiuere. Deniq; in eum statum res cadet, ut omnes uiuos lamentatio, mortuos gratulatio sequatur. Ciuitas, & oppida interibunt, modo ferro, & igni, modo terræmotibus crebris, modo aquarum inundatione, modo pestilentia, & fame. Terra nihil feret, aut rigoribus nimijs, aut caloribus sterilis. Aqua omnis partim mutabitur in cruorem; partim amaritudine uitiabitur; ut nihil sit nec ad cibos utile, nec ad potum salubre. His malis accident prodigia hominibus ad timorem. Cometæ crebro apparebunt. Sol perpetuo squalore fuscabitur. Lunã color sanguinis obumbrabit, nec amissæ lucis damna reparabit. Stellæ omnes decident; nec temporibus sua ratio constabit, hyeme, ac æstate confusis. Tunc & annus, & mensis, & dies breuiabitur: & hanc esse mundi senectutem, & defectionem, Trismegistus elocutus est. quæ cum uenerit; adesse tempus sciendum est, quo Deus ad commutandũ seculũ reuertatur. Inter autem hæc mala surget rex impius non modo generi hominum, sed etiam Deo inimicus. Hic reliquias illius prioris tyranni conteret, cruciabit, uexabit, inte=

rimet. Tunc etiam lachrymæ, luctus, & gemitus perpetes, & ad eum cassæ preces; nulla requies ad formidinem, aut somnus ad quietem. Dies cladẽ, nox metus augebit semper. Sic orbis terrarũ pene ad solitudinem hominum redigetur. Tunc impius iustos homines, ac deditos Deo duobus, & quadraginta mensibus persequetur; & se coli iubebit, ut Deum. Se. n. dicet esse Deũ; cum sit Antichristus. qui ut aduersari ei possit; accipiet potestatem mirabilia faciẽdi; ut ignis descendat de cœlo; ut sol desistat à cursu; ut imago, quã posuerit, loquatur. Quibus prodigijs alliciet multos, ut adorent eum; signumq; eius in manu, aut fronte suscipiant. & qui nõ adorauerit, signumq; susceperit; exquisitis cruciatibus morietur. Ita fere duas partes exterminabit: tertia in desertas solitudines fugiet. Sed ille proteruia implacabili furẽs adducet exercitum; et obsidebit montem, quo iusti confugerint. Qui cũ se uiderint circunsessos; implorabunt auxiliũ Dei uoce magna; & audiet eos Deus; et immittet eis liberatorẽ. Tunc cœlũ intempesta nocte patefiet; & descendet Christus in uirtute magna; et antecedet eum claritas ignea, & uirtus inæstimabilis angelorum; & extinguetur omnis illa multitudo impiorum; & torrẽtes sanguinis current; et ipse ductor effugiet; atque exercitu sæpe reparato, quartum præliũ faciet; quo captus cũ cæteris tyrannis tradetur exustioni. Sed & ipse dæmonũ princeps, author, et machinator malorũ, cathenis igneis alligatus, custodiæ dabitur; ut pacem mundus accipiat; ut uexata seculis terra requiescat. Pace igitur parta, cõpressoq; omni malo, rex ille iustus, & uictor, iudicium magnũ de uiuis, &

mortuis faciet super terram; & uiuentibus quidem iu=stis tradet in seruitutem gentes uniuersas; mortuos autem ad æternam uitam suscitabit; & in terra cum his ipse regnabit; & condet sanctam ciuitatem; et erit re=gnum iustorum mille annis. Per idē tempus stellæ candidiores erunt; & claritas solis augebitur; & luna nō patietur diminutionem. Tunc descendet à Deo pluuia benedictionis matutina, & uespertina; & omnem frugem terra sine labore hominum procreabit. Stillabunt mella de rupibus: lactis, et uini fontes exuberabunt: bestiæ deposita feritate mansuescent: lupus inter pecudes errabit innoxius: uitulus cum leone pascetur: columba cum accipitre congregabitur: serpens uirus nō habebit: nullum animal uiuet ex sanguine. omnibus enim Deus copiosum, atq; innocentem uictum dabit. Peractis uero mille annis, ac resoluto dæmonum principe, rebellabunt gentes aduersus iustos; & ueniet innumerabilis multitudo ad expugnandam, delendamq; sanctorum gentem. concutiet enim à fundamentis suis terram; & corruent ciuitates; & pluet super impios ignē cum sulphure, & grādine; & ardebunt; & se inuicem trucidabunt: iusti uero paulisper sub terra latebunt, donec perditio fiat gentium; & exibunt post diem ter=tium; & uidebunt campos cadaueribus opertos. Tūc fient terræmotus; & scindent se montes; & sub=sident in latitudine uallis profundæ; & congerentur in ea corpora mortuorum; & uocabitur nomen eius πολυάνδριον. Post hæc renouabit mundum; & trans=formabit iustos in figuram angelorum; ut immortalitatis ueste donati, seruiant Deo in sempiternum.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

tunc.n. impij resurgent non ad uitam, sed ad pœnam; eisq; secunda resurrectio facta Deum excitabit, ut ad perpetua tormenta dãnet, æternis ignibus traditi merita pro sceleribus suis soluant. Hæc omnia uera, omniũ consona administratione prædicta, cum eadem Trismegistus, eadem Hydaspes, eadem Sibyllæ concinerint, dubitari non potest. Curæ, spes omnes uitæ, ac salutis in sola religione Dei sint posita.

cap. xiij.

Itaque nisi homo susceperit, quem Deus ad liberationem misit, qui missus est, nisi summum Deũ per eum cognouerit, mandata eius, legesq; seruauerit; in eas incidet pœnas, de quibus locuti sumus. Proinde fragilia contemnenda sunt, ut solida cõsequamur; spernẽda terrena, ut cœlestibus oneremur; temporalia fugienda, ut ad æterna ueniamus. Erudiat se quisq; ad iustitiam, firmet ad continentiam, præparet ad agonem, instruat ad uirtutem; ut si forte aduersarius indixerit bellum, nulla ui, nullo terrore, nullis cruciatibus à recto, & bono diuellatur: non se substernat insensibilibus figmentis; sed uerum, & solum Deũ rectus cognoscat: abijciat uoluptates; quarum illecebris anima sublimis deprimitur ad terram: teneat innocentiam: prosit quãplurimis: incorruptibiles sibi thesauros bonis operibus acquirat; ut possit Deo iudice pro uirtutis suæ meritis uel coronam fidei, uel præmium immortalitatis adipisci.

FINIS.

L. Cœlij Lactantij Firmiani Phœnix.

e

St locus in primo felix oriente remotus,
Qua patet æterni ianua cælsa poli;
Nec tamen æstiuos, hyemis'q; propinquus ad (ortus;
Sed qua sol uerno fundit ab axe diem.
Illic planicies tractus diffundit apertos;
Nec tumulus crescit; nec caua uallis hiat.
Sed nostros montes, quorum iuga cælsa putantur,
Per bis sex ulnas eminet ille locus.
Hic solis nemus est; & consitus arbore multa
Lucus, perpetuæ frondis honore uiret.
Cum phaëthontæis flagrasset ab ignibus axis;
Ille locus flammis inuiolatus erat.
Et cum diluuium mersisset fluctibus orbem;
Deucalioneas exuperauit aquas.
Non huc exangues morbi, non ægra senectus,
Nec mors crudelis, nec metus asper adit,
Nec scelus infandum, nec opum uesana cupido,
Aut mars, aut ardens cædis amore furor:
Luctus acerbus abest, & egestas obsita pannis,
Et curæ insomnes, & uiolenta fames.
Non ibi tempestas, nec uis furit horrida uenti;
Nec gelido terram rore pruina tegit.
Nulla super campos tendit sua uellera nubes;
Nec cadit ex alto turbidus humor aquæ.
Sed fons in medio est; quem uiuum nomine dicunt;
Perspicuus, lenis, dulcibus uber aquis.
Qui semel erumpens per singula tempora mensum,
Duodecies undis irrigat omne nemus.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

Hic genus arboreum procero stipite surgens,
Non lapsura solo mitia poma gerit.
Hoc nemus, hos lucos auis incolit unica Phœnix,
Vnica, sed uiuit morte refecta sua.
Paret, & obsequitur Phœbo memoranda satelles.
Hoc natura parens munus habere dedit.
Lutea cum primum surgens aurora rubescit,
Cum primum rosea sydera luce fugat;
Ter quater illa pias immergit corpus in undas;
Ter quater é uiuo gurgite libat aquam.
Tollitur, ac summo consedit in arboris altæ
Vertice, quæ totum despicit una nemus:
Et conuersa nouos Phœbi nascentis ad ortus,
Expectat radios, & iubar exoriens.
Atq; ubi sol pepulit fulgentis limina portæ,
Et primi emicuit luminis aura leuis;
Incipit illa sacri modulamina fundere cantus,
Et mira lucem uoce ciere nouam.
Quam nec iulææ uoces, nec tibia possit
Musica cyrrhæis assimulare modis.
Sed neq; olor moriens imitari posse putatur,
Nec cyllenææ fila canora lyræ.
Postquam Phœbus equos in aperta refudit olympi,
Atq; orbem totum protulit usq; means;
Illa ter alarum repetito uerbere plaudit
Non errabilibus nocte dieq; sonis.
Atq; eadem celeres etiam discriminat horas;
Igniferumq; caput ter uenerata, silet.
Antistes nemorum, & luci ueneranda sacerdos,
Et sola arcanis conscia Phœbe tuis,

Quae postquam uitae iam mille peregerit annos,
Ac se reddiderint tempora longa grauem;
Vt reparet lassum spatijs urgentibus aeuum,
Assueti nemoris dulce cubile fugit.
Cumq; renascendi studio loca sancta reliquit;
Tunc petit hunc orbem, mors ubi regna tenet.
Dirigit in Syriam celeres longaeua uolatus;
Phoenicis nomen cui dedit ipsa uetus.
Secretosq; petit deserta per auia lucos,
Hic ubi per saltus sylua remota latet.
Tum legit aërio sublimem uertice palmam,
Quae gratum Phoenix ex aue nomen habet.
Quam nec dente nocens animal perrumpere possit,
Lubricus aut serpens, aut auis ulla rapax.
Tum uentos claudit pendentibus Aeolus antris,
Ne uiolent flabris aëra purpureum;
Neu concreta Noto nubes per inania coeli
Summoueat radios solis, & obsit aui.
Construit inde sibi seu nidum, siue sepulchrum;
Nam perit, ut uiuat; se tamen ipsa creat.
Colligit hinc succos, & odores diuite sylua;
Quos legit Assyrius, quos opulentus Arabs;
Quos aut Pygmeae gentes, aut India carpit;
Aut molli generat terra Sabaea sinu.
Cinnama dehinc, auramq; procul spirantis amomi
Congerit, & musto balsama cum folio.
Non casiae mitis, nec olentis uimen acanthi,
Nec thuris lachrymae, guttaq; pinguis abest.
His addit teneras nardi pubentis aristas,
Et sociat myrrhae pascua grata nimis.

Protinus in strato corpus mutabile nido,
 Vitaliq́; toro membra quieta locat.
Ore dehinc succos membris circumq́;, supraq́;
 Inijcit, exequijs immoritura suis.
Tunc inter uarios animam commendat odores;
 Depositi tanti nec timet illa fidem.
Interea corpus genitali morte peremptum
 Aestuat; & flammas parturit ipse calor;
Aërioq́; procul de lumine concipit ignem;
 Flagrat, & ambustum soluitur in cinerem.
Hos uelut in massam cineres in morte coactos
 Conflat; & effectum seminis instar habet.
Hinc animal primum sine membris fertur oriri;
 Sed fertur uermis lacteus esse color.
Creuit in immensum subito cum tempore certo;
 Seq́; oui teretis colligit in speciem.
Inde reformatur, qualis fuit ante figura;
 Et Phœnix ruptis pullulat exuuijs.
Ac uelut agrestes, cum filo ad saxa tenentur,
 Mutari pennæ papilione solent.
Non illi cibus est nostro concessus in orbe;
 Nec cuiquã implumem pascere cura subest.
Ambrosios libat cœlesti nectare rores;
 Stellifero teneri qui cecidere polo.
Hos legit; his medijs alitur in odoribus ales,
 Donec maturam proferat effigiem.
Ast ubi primæua cœpit florere iuuenta;
 Euolat ad primas iam reditura domos.
Ante tamen, proprio quicquid de corpore restat,
 Ossaq́;, uel cineres, exuuiasq́; suas

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

Vnguine balsameo, myrrhaq́;, & thure soluto
 Condit, & in formam conglobat ore pio.
Quam pedibus gestans contendit solis ad ortus;
 Inq́; ara residens, ponit in æde sacra.
Mirandam sese præstat, præbetq́; uidenti;
 Tantus ibi decor est, tantus abundat honor.
Principio color est, qualis sub sydere cœli,
 Mitia quem croceo punica grana legunt;
Qualis inest folijs, quæ fert agreste papauer,
 Cum pendens uestit sole rubente polus.
Hoc humeri, pectusq́; decens uelamine fulgent;
 Hoc caput, hoc ceruix, summaq; terga nitent.
Caudaq; porrigitur fuluo distincta metallo;
 In cuius maculis purpura mista rubet.
Clarum inter pennas insigne est desuper, Iris
 Pingere ceu nubem desuper alta solet.
Albicat insignis misto uiridante smaragdo;
 Et puro cornu gemmea cuspis hiat.
Ingentes oculos credas, geminosq́; hyacinthos;
 Quorum de medio lucida flamma micat.
Aequatur toto capiti radiata corona,
 Phœbei referens uerticis alta decus.
Crura tegunt squamæ flauo distincta metallo;
 Ast ungues roseus pingit honore color.
Effigies inter Pauonis mista figuram
 Cernitur, & mistam Phasidis inter auem.
Magnitiem, terris Arabum quæ gignitur ales,
 Vix æquare potest, seu fera, seu sit auis.
Non tamen est tarda, ut uolucres, quæ corpore magno
 Incessus pigros per graue pondus habent.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

Sed leuis, & uelox, regali plena decore,
 Talis in aspectu se exhibet usq; hominum.
Conuenit Aegyptus tanti ad miracula uisus;
 Et raram uolucrem turba salutat ouans.
Protinus insculpunt sacrato in marmore formam;
 Et signant titulo remq;, diemq; nouo.
Contrahit in cœtum sese genus omne uolantum;
 Nec prædæ memor est ulla, nec ulla metus.
Alituum stipata choro uolat illa per altum;
 Turbaq; prosequitur munere læta pio.
Sed postq̃ puri peruenit ad ætheris auras;
 Mox redit ista; suis conditur ille locis.
Hæc fortunatæ sortis, fatiq; uolucris,
 Cui de se nasci præstitit ipse Deus.
Fœmina, uel mas hæc, uel neutrum sit mage, felix,
 Felix, quæ Veneris fœdera nulla colit.
Mors illi Venus est; sola est in morte uoluptas;
 Vt possit nasci, hæc appetit ante mori.
Ipsa sibi proles, suus est pater, & suus hæres,
 Nutrix ipsa sui, semper alumna sibi.
Ipsa quidem, sed non eadem; quia & ipsa, nec ipsa est,
 Aeternam uitam mortis adepta bono.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

L. COELII LACTANTII FIRMIANI DE RESVRRECTIONIS DOMINICAE DIE.

Alue festa dies, toto uenerabilis æuo;
s *Qua deus infernũ uicit, et astra tenet.*
Tẽpora florigero rutilãt distincta sereno;
Et maiore poli lumine porta patet.
Altius igniuomum solem cœli orbita ducit;
Qui uagus oceanas exit, & intrat aquas:
Armatus radijs elementa liquentia lustrans,
Hac in nocte breui tendit in orbe diem.
Splendida syncero producunt æthera uultu;
Lætitiamq; suam sydera clara probant.
Terra ferax uario fundit munuscula cultu,
Cum bene uernarit; reddit & annus opes.
Mollia purpureum pingunt uiolaria campum:
Prata uirent herbis; & micat herba comis.
Paulatim subeunt stellantia lumina florum:
Floribus arrident gramina cuncta suis.
Semine deposito late seges exilit aruis,
Spondens agricolæ uincere posse famem.
Caudice deserto, lachrymat sua gaudia palmes;
Vnde merum tribuat, dat modo uitis aquam.
Cortice de matris tenera lanugine surgens
Præparat ad partum turgida gemma sinum.
Subq; hyemis tempus foliorum crine refuso,
Iam reparat uiridans frondea tecta nemus.
Mista salix, abies, corylus, siler, ulmus, acer, nux,
Plaudit quæq; suis arbor amœna comis.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

Constructura fauos apis hinc aluearia linquens,
Floribus instrepitans poplite mella rapit.
Ad cantus reuocatur auis, quæ carmine clauso
Pigrior hyberno frigore muta fuit.
Hinc Philomela suis attemperat organa cannis;
Fitq; repercusso dulcior aura melo.
Ecce renascentis testatur gratia mundi,
Omnia cum domino dona redisse suo.
Nãq; triumphanti post tristia tartara Christo
Vndiq; fronde nemus, gramina flore fauent.
Legibus inferni oppressis, super astra meantem
Laudant rite Deum lux, polus, arua, fretum.
Qui crucifixus erat, Deus ecce per omnia regnat;
Dantq; creatori cuncta creata precem.
Mobilitas anni, mensum, lux alma dierum,
Horarum splendor, stridula cuncta fauent.
Hinc tibi sylua comis, plaudit quoq; campus aristis;
Hinc grates tacito palmite uitis agit.
Hinc tibi nunc auium resonant uirgulta susurro;
Has inter nimio passer amore canit.
Christe salus rerum, bone conditor, atq; redemptor,
Vnica progenies ex deitate patris,
Irrecitabiliter manans de corde parentis,
Verbum subsistens, & patris ore potens,
Aequalis, concors, socius, cum patre coæuus,
Quo sumpsit mundus principe principium;
Aethera suspendis, sola congeris, æquora fundis,
Quæq; locis habitant, quæ moderata uigent.
Qui genus humanum cernens mersum esse profundo;
Vt hominem eriperes, es quoq; factus homo.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

Nec nostro tantum uoluisti è corpore nasci,
Sed caro, quæ nasci pertulit, atq; mori.
Funeris exequias patris nouus author, & orbis,
Intra mortis iter dando salutis opem.
Tristia cessarunt infernæ uincula legis;
Expauitq; chaos luminis ore premi.
Depereunt tenebræ Christi fulgore fugatæ:
Aeternæ noctis pallia crassa cadunt.
Sollicitam sed redde fidem, precor, alma potestas.
Tertia lux rediit, surge sepulte meus.
Non decet, ut uili tumulo tua membra tegantur;
Non pretium mundi uilia saxa premant.
Indignum est, cuius clauduntur cuncta pugillo,
Vt tegat inclusum rupe uetante lapis.
Lintea tolle precor; sudaria linque sepulchro:
Tu satis es nobis; & sine te nihil est.
Solue cathenatas inferni carceris umbras;
Et reuoca sursum quicquid ad ima ruit.
Redde tuam faciem, uideant ut secula lumen;
Redde diem, qui nos, te moriente, fugit.
Sed plane implesti remeans pie uictor olympum.
Tartara pressa iacent, nec sua iura tenent.
Inferus insaturabiliter caua, guttura pandens,
Qui raperet semper, fit tua præda deus.
Eripis innumerum populum de carcere mortis;
Et sequitur liber, quò suus author abis.
Euomit absorptam pauide fera bellua plebem;
Et de fauce lupi subtrahit agnus oues.
Hinc tumulum repetens post tartara carne resumpta
Belliger ad cœlos ampla trophæa refers.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

Quos habuit pœnale chaos, iam reddidit iste;
Et quos mors peteret, hos noua uita tenet.
Rex sacer ecce tui radiat pars magna trophæi,
Cum puras animas sacra lauacra beant.
Candidus egreditur nitidis exercitus undis,
Atq; uetus uitium purgat in amne nouo.
Fulgentes animas uestis quoq; candida signat;
Et grege de niueo gaudia pastor habet.
Additur hac felix concors mercede sacerdos;
Qui dare uult domino dupla talenta suo.
Ad meliora trahens gentili errore uagantes,
Bestia ne raperet, munit ouile dei.
Quos prius Eua nocens infecerat; hos modo reddit
Ecclesiæ pastor ubere lacte sinu.

FINIS.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

LACTANTII FIRMIANI CARMEN

De passione Domini, quod in uetustis exemplaribus inuenimus, hic addendum curauimus.

Visquis ades, mediiq; subis in limina templi,
Siste parum, insontemq; tuo pro crimine passum,
Respice me, me conde animo, me in pectore serua.
Ille ego, qui casus hominum miseratus acerbos,
Huc ueni, pacis promissæ interpres, & ampla
Communis culpæ uenia, hic clarissima ab alto
Reddita lux terris, hic alma salutis imago,
Hic tibi sum requies, uia recta, redemptio uera,
Vexillumq; dei, signum & memorabile fari.
Te propter, uitamq; tuam sum Virginis aluum
Ingressus, sum factus homo, atq; horrentia passus
Funera, nec requiem terrarum in finibus usquam
Inueni, sed ubiq; minas, sed ubiq; labores.
Horrida prima mihi in terris magalia Iudæ
Hospitia in partu, sociæq; fuere parenti.
Hic mihi fusa dedit bruta inter inertia primum
Arida in angustis præsepibus herba cubile.
In phariis primos uixi regionibus annos
Herodis regno profugus, reliquosq; reuersus
Iudæam, semper ieiunia, semper & ipsam
Pauperiem extremam, & rerum inferiora secutus,
Semper egens monitis humana salubribus almæ
Ingenia ad studium probitatis aperta salubri

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

Plurima doctrinæ iniungens miracula, quare
Impia Hierusalem rabidis exercita curis
Inuidiæ, sæuisq; odijs, & cæca furore,
Insonti est pœnis letalibus ausa cruentam
In cruce terribili mortem mihi quærere. quæ si
Latius ipse uelim distinguere, siq; per omnes
Ire iuuet gemitus, mecum & sentire dolores,
Collige consilia, insidiasue, meiq; nefandum
Sanguinis innocui pretium, & simulata clientis
Oscula, & insultus, & sæuæ iurgia turbæ.
Verbera præterea, & promptas ad crimina linguas,
Fige animo, & testes, & cæca infanda Pilati
Iudicia, ingentemq; humeros, & fessa prementem
Terga crucem, atq; graues horrēda ad funera gressus.
Nunc me nunc uero desertum extrema secutum
Supplicia, & dulci procul à genitrice leuatum
Vertice ad usq; pedes me lustra. en aspice crines
Sanguine concretos, & sanguinolenta sub ipsis
Colla comis, spinisq; caput crudelibus haustum
Vndiq; diua pluens uiuum super ora cruorem,
Compressos speculare oculos, & luce carentes,
Afflictasq; genas, arentem suspice linguam
Felle uenenatam, & pallentes funere uultus.
Cerne manus clauis fixas, tractosq; lacertos,
Atq; ingens lateri uulnus, cerne inde fluorem
Sanguineum, fossosq; pedes, artusq; cruentos.
Flecte genu, lignumq; crucis uenerabile adora
Flebilis, innocuo terramq; cruore madentem
Ore petens humili, lachrymis suffunde subortis,
Et me nonnunquam deuoto in corde, meosq;

Per monitus. Sectare meæ uestigia uitæ,
Ipsaq; supplicia inspiciens, mortemq; seueram
Corporis innumeros memorans, animiq; dolores,
Disce aduersa pati, & propriæ inuigilare saluti.
Hæc monimenta tibi, siquando in mente iuuabit
Voluere, siqua fides animo tibi ferre meorum
Debita si pietas, & gratia digna laborum
Surget, erunt ueræ stimuli uirtutis, eruntq;
Hostis in insidias clypei, quibus acer in mnio
Tutus eris, uictorq; feres certamine palmam.
Hæc monimenta tuos si labilis orbis amicos
Auertent sensus, fugiente decoris ab umbra
Mundani efficient, ne spe captatus inani
Mobilis occiduis fortunæ fidere rebus
Auseris, aut uitæ sperare fugacibus annis,
Sed te nimirum, sic ista caduca uidentem,
Sæcula, & exutum patriæ melioris amore
Orbis opes, rerumq; usus, & uota priorum,
Moribus extollens sacris, uitæq; beatæ
Spe, duras inter pœnas, te rore fouebunt
Cœlesti, pactiq; boni dulcedine pascent.
Purpuream donec post ultima fata relicto
Corpore, sublimes animam reuocabit ad auras.
Gratia magna tibi tunc omnem exuta laborem,
Angelicos tunc læta choros, aciesq; beatas
Sanctorum inspiciens, æternæ pacis amœna
Perpetuo fœlix mecum regnabit in aula.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

INTERPRETATIO DICTIONVM GRAECARVM, QVAE IN LACTANTIO REPERIVNTVR, DE VERBO AD VERBVM FACTA, IDQVE VT RVDIVM TIROCINIO CONSVLATVR, RECENSENTE, EMENDANTEQVE MARCO MVSVRO.

Quæ in quaternione a

πρωτόγονος φαέθων περιμήκεος ἠέρος υἱός.
Principio genitus phaëton longo aëre natus.
ἔκτισεν ἀθανάτοις δόμον ἄφθιτον.
Condidit immortalibus domum incorruptibilem.

Quæ in quaternione b

ὁ δὲ θεὸς εἷς, ὁ δὲ εἷς ὀνόματος οὐ προσδεῖται, ἔστι γὰρ ὁ ὢν ἀνώνυμος.
Deus autem unus, unus autem nomine non eget. est enim qui est sine nomine.
εἷς θεὸς ὃν μόνος ἐστιν ὑπερμεγέθης ἀγένητος
Vnus Deus, qui solus est excedens omnem magnitudinem increatus.
ἀλλὰ θεὸς μόνος εἷς πανυπέρτατος. ὃς πεποίηκεν
οὐρανὸν ἠέλιόν τε καὶ ἀστέρας, ἠδὲ σελήνην,
καρποφόρον γαῖάν τε, καὶ ὕδατος οἴδματα πόντου.
Sed Deus solus unus eminentissimus, qui fecit cœlum, solemq; & stellas, & lunam, fructiferamq; terram, et aquæ maris fluctus.
αὐτὸν τὸν μόνον ὄντα σέβεσθ' ἡγήτορα κόσμου,

ὃς μόνος εἰς αἰῶνα καὶ ἐξ αἰῶνος ἔτυχεν.

Ipsum, qui solus est, colite principem mundi, qui solus est in seculum, atq; à seculo fuit.

εἷς μόνος εἰμὶ θεός· καὶ οὐκ ἔστι θεὸς ἄλλος·

Solus enim Deus sum, & non alius.

αὐτοφυὴς ἀδίδακτος ἀμήτωρ ἀστυφέλικτος
οὔνομα μηδὲ λόγῳ χωρούμενον ἐν πυρὶ ναίων.
τουτὶ θεὸς μικρὰ δὲ θεοῦ μερὶς ἄγγελοι ἡμεῖς.

Ex se ortus non edoctus sine matre concussus nomen ne uerbo quidem capiendum, in igne habitans. hoc Deus est. modica autem dei portio angeli nos.

πάνσοφε παντοδίδακτ᾽ ἐνολοίστροφε μέκλυθι δαῖμον

Omnia sapiens omnia docte, qui per cuncta uersaris exaudi dæmon,

ἁρμονίη κόσμοιο φαεσφόρε καὶ σοφὲ δαῖμον

Concentus mundi lucifer & sapiens dæmon.

δαίμονες οἳ φοιτῶσι περὶ χθόνα καὶ περὶ πόντον
ἀκάματοι δάμνανται ὑπαὶ μάστιγι θεοῖο

Dæmones qui uentitant circa terram, & circa pontum indefessi, domantur sub flagello Dei.

αὐτοφυὴς, Ex se ortus, uel ex se ingeniosus.
αὐτογενὴς, Ex se genitus.
ἀγένητος, Ingenitus.
ἀποίητος non factus.

οὐ δύνατ᾽ ἀνδρὸς
ἐκ μηρῶν μήτρας τε θεὸς τετυπωμένος εἶναι.

Non potest ex uiri femine & matrice Deus formatus esse.

Quæ in quaternione c

δαίμονας ἀψύχους νεκύων εἴδωλα καμόντων

ὧν κρήτη καύχημα τάφους ἡ δύσμορος ἴσχει.
Dæmones inanimes cadauerum simulachra mortuorū,
quorum creta in iactantiam sepulchra misera habet.
πρώτιστος μὲν, ἄνασσεν ἐπιχθονίων κρόνος ἀνδρῶν.
ἐκ δὲ κρόνου γένετ' αὐτὸς ἄναξ μέγας εὐρύοπα ζεύς.
Primus quidem regnator erat terrestrium Saturnus
uirorum : ex Saturno autem genitus est ipse rex ma-
gnus, & late cuncta intuens Iupiter.

Quæ in quaternione d

Ἑλλὰς δὴ τί πέποιθας ἐπ' ἀνδράσιν ἡγεμόνεσσι.
Πρὸς τί δὲ δῶρα μάταια καταφθιμένοις, ἀνατίθης.
θύεις εἰδώλοις τίς τοι πλάνην βάλεν ἐν νῷ
ὥστε σε τάδε ποιεῖν μεγάλοιο θεοῖο προσώπου
λειπομένου
Græcia quid confidis in uiros principes? ad quid do-
na inania mortuis dedicas? immolas idolis, quis tibi in
mentem errorem imposuit, ut hæc perficias magni Dei
ore relicto?

Quæ in quaternione e

καὶ κεφαλὰς κρονίδῃ καὶ τῷ πατρὶ πέμπετε φῶτα.
Et capita Saturno, & patri mtttite lumina, seu hoiem.
ἐξηγήσεως πινδαρικῆς.
Expositionis pindaricæ.

Quæ in quaternione h

διάβολον Diabolum.
εἰκὼν ἔστ' ἄνθρωπος ἐμὴ, λόγον ὀρθὸν ἔχουσα,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

Imago est homo mea rationem rectam habens.

Quæ in quaternione i

ὃς μόνος ἐστὶ θεὸς κτίστης ἀκράτητος ὑπάρχων.
αὐτὸς δ᾽ ἐστήριξε τύπον μορφῆς, μερόπων τε
αὐτὸς ἔμιξε φύσιν πάντων γενέτης βιότοιο.

Qui solus est Deus creator inuictus existens. Ipse autem firmauit figuram formæ, hominumq;. Ipse miscuit naturam omnium generationis uitæ.

οἱ δὲ θεὸν τιμῶντες ἀληθινὸν, ἀέναόν τε
ζωὴν κληρονομοῦσι τὸν αἰῶνος χρόνον αὐτοὶ
οἰκοῦντες παράδεισον ὁμῶς ἐριθηλέα κῆπον.

Qui autem Deum honorant uerum, sempiternam utique uitam hæreditario iure possident, per seculi tempus ipsi habitantes paradisum æque peramœnum hortum.

ἄνθρωπον πεπλᾶσθαι θεοῦ παλάμαις ἐνὶ αὐταῖς
ὅν γε πλάνησεν ὄφις δολίως, ἐπὶ μοῖραν ἀνελθεῖν
τοῦ θανάτου γνῶσίν τε λαβεῖν ἀγαθοῦ τε, κακοῦ τε.

Hominem formatum esse Dei manibus, quem etiam seduxit serpens dolose, ut ad fatum accederet mortis, notionemq; acciperet boni, & mali.

τοὶ μὲν δαίμονές εἰσι Διὸς μεγάλου διὰ βουλὰς
ἐσθλοὶ ἐπιχθόνιοι φύλακες θνητῶν ἀνθρώπων.

Ii quidem dæmones sunt Iouis magni propter uoluntatem boni terrestres custodes mortalium hominum.

μία inquit, φυλακὴ εὐσέβεια. εὐσεβοῦς γὰρ ἀνθρώπου οὔτε δαίμων κακός, οὔτε εἱμαρμένη κρατεῖ. θεὸς γὰρ ῥύεται τὸν εὐσεβῆ ἐκ παντὸς κακοῦ. τὸ γὰρ ἓν, καὶ μόνον ἐν ἀνθρώ-

ποις θεῖν ἀγαθὸν εὐσέβεια.

Vna inquit, custodia pietas. pium enim hominem nec dæmon malus, nec fatum tenet. nam Deus liberat pium ab omni malo. quod enim unum, & solum in hominibus bonum est pietas.

ἡ γὰρ εὐσέβεια γνῶσίς ἐστι θεοῦ.

Pietas enim notitia est dei.

Quæ in quaternione k

ἀγγέλους πονηροὺς Angelos malignos.

-ἐπεὶ πλάνη πάντα τάδ᾽ ἐστὶν,
ἅπερ ἄφρονες ἄνδρες ἐρευνῶσι κατ᾽ ἦμαρ.

Quia error hæc omnia sunt, quæ stulti homines scrutantur quotidie.

Quæ in quaternione q

ὁ κύριος καὶ τῶν πάντων ποιητὴς, ὃν θεὸν καλεῖν νενομίκαμεν, ἐπεὶ τὸν δεύτερον ἐποίησε θεὸν ὁρατὸν, καὶ αἰσθητὸν, (αἰσθητὸν δέ φημι οὐ διὰ τὸ αἰσθέσθαι αὐτὸν, περὶ γὰρ τούτου οὐκ ἔστι πότερον αὐτὸς αἴσθοιτο, ἀλλ᾽ ὅτι εἰς αἴσθησιν ὑποπέμπει καὶ ἐς νοῦν) ἐπεὶ οὖν τοῦτον ἐποίησε πρῶτον, καὶ μόνον, καὶ ἕνα. καλὸς δὲ αὐτῷ ἐφάνη, καὶ πληρέστατος πάντων τῶν ἀγαθῶν, ἡγίασέ τε, καὶ πάνυ ἐφίλησεν, ὡς ἴδιον τόκον.

Dominus, atque omnium creator, quem Deum uocare censemus, quia secundum Deum fecit uisibilem, & sensibilem. Sensibilem autem assero non ideo quia ipse sentit (hoc enim non est, utrum ipse sentiat) sed quia ipse in sensum mittit, & mentem. Quoniam ergo hunc fe-

cit primum & solum & unum. pulcher autem ei uisus est, & plenissimus omnium bonorum sanctificauit'q;, & amauit quasi proprium filium.

παντατρόφον κτίστην ὅστις γλυκὺ πνεῦμα ἅπασι
κάτθετο χ' ἡγητῆρα θεῶν πάντων ἐποίησε

Omnium nutritorē, creatorem'q;, qui dulcem spiritum omnibus apposuit, ac principem omnium deorū fecit.

αὐτὸν ἔδωκε θεὸς πιστοῖς ἄνδρασι γεραίρειν.

Eum dedit Deus fidelibus uiris honorare.

αὐτὸν σὸν γίνωσκε θεὸν θεοῦ υἱὸν ἐόντα

Ipsum tuum cognosce Deum, qui dei filius est.

δημιουργὸν τοῦ θεοῦ Opificem Dei.

σύμβουλον Consiliarium,

αἰτία δὲ τούτου τοῦ αἰτίου ἡ τοῦ θείου ἀγαθοῦ βούλησις ἣ θεὸν προήνεγκεν, οὗ τὸ ὄνομα οὐ δύναται ἀνθρωπίνῳ στόματι λαληθῆναι.

Causa autem huius causæ est diuini boni uoluntas, cuius nomen non potest humano ore dici.

ἔστι γάρ τις ὦ τέκνον ἀπόρρητος λόγος σοφίας ὅσιος περὶ τοῦ μόνου κυρίου, ὃν εἰπεῖν ὑπὲρ ἄνθρωπόν ἐστι.

Est enim fili secretus quidam sermo sapientiæ sanctus de solo domino, quem dicere supra hominem est.

αὐτοὺς δὲ δμωαὶ λοῦσαν καὶ χρῖσαν ἐλαίῳ.

Eos autem famulæ lauerunt, & unxerunt oleo.

ἀπὸ τοῦ ἀλείφεσθαι Ab ungendo.

αὐτοπάτορα, καὶ αὐτομήτορα.

Ipsum sui patrem, & ipsum matrem sui.

θνητὸς ἔην κατὰ σάρκα, σοφὸς τερατώδεσιν ἔργοις,
ἀλλ' ὑπὸ χαλδαίων κριτῶν ὅπλοις συλληφθεὶς,
γόμφοις καὶ σκολόπεσσι πικρὴν ἀνέτλησε τελευτήν.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

Mortalis erat ſecundum carnem ſapiens portentificis operibus, ſed ſub iudicibus Chaldæis armis comprehenſus clauis, & cruce amarum tolerauit finem.

ἀνθήσει δ᾽ ἄνθος καθαρόν. Floreſcet autem flos purus.

Quæ in quaternione s

πάντα λόγῳ πράττων πᾶσάν τε νόσον θεραπεύων.

Omnia uerbo agens, omnem infirmitatem curans.

νεκρῶν δὲ ἀνάστασις ἔσται
καὶ χωλῶν δρόμος ἔσ᾽ ὠκὺς, καὶ κωφὸς ἀκούσει
καὶ τυφλοὶ βλέψουσι λαλήσουσ᾽ οὐ λαλέοντες.

Mortuorum autem ſurrectio erit, & claudorum curſus erit uelox, & ſurdus audiet, cæci uidebunt, et mortui loquentur.

ἐν ἄρτοις ἅμα πέντε, καὶ ἰχθύεσσι δυοῖσιν
ἀνδρῶν χιλιάδας ἐν ἐρήμῳ πέντε κορέσσει,
καὶ τὰ περισσεύοντα λαβὼν μετὰ κλάσματα πάντα
δώδεκα πληρώσει κοφίνους εἰς ἐλπίδα πολλῶν.

In panibus ſimul quinq; & piſcibus duobus hominum millia in deſerto quinq; ſatiabit, et reliquias tollens poſt fragmenta omnia duodecim cophinos implebit in ſpem multorum.

τοὺς ἀνέμους παύσει τε λόγῳ στρώσει δὲ θάλασσαν
μαινομένην ποσὶν εἰρήνης πίστει τε πατήσας,

Vẽtos compeſcet, ſternet autem inſanum mare pedibus pacis, fideq; calcatum.

κύματα πεζεύσει, νόσον ἀνθρώπων ἀπολύσει,
ζήσει τεθνήσκοντας, ἀπώσεται ἄλγεα πολλοῖς,
ἐκ δὲ μιᾶς πήρης ἄρτου κόρος ἔσσεται ἀνδρῶν.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

Fluctus perambulabit, morbos hominum resoluet, uiuificabit mortuos, arcebit dolores multis ex uino autẽ fonte panis, satietas erit uiris.

—φήσουσι σιβύλλην
μαινομένην ψεύστριαν. ἐπὰν δὲ γένηται ἅπαντα
τηνίκα μου μνήμην ποιήσετε. κ' οὐκέτι μ' οὐδεὶς
μαινομένην φήσει με θεοῦ μεγάλοιο προφήτιν.

Dicent insanam uatem, & mendacem. Cum autem facta fuerint uniuersa, tum mei memineritis, neque me iam quisquam mendacem dicet Dei magni prophetam.

οἰκτρὸς, ἄτιμος, ἄμορφος ἵν' οἰκτροῖς ἐλπίδα δώσει.

Miserabilis, ignominiosus, informis, ut miserabilibus spem præbeat.

ἀλλ' ὅτε ταῦτ' ἂν ἅπαντα τελειωθῇ, ἅπερ εἶπον,
εἰς αὐτὸν πᾶς λύσεται νόμος.—

Sed quando hæc omnia perfecta erunt, quæ dixi, in ipsum omnis lex soluetur.

εἰς ἀνόμων χεῖρας, καὶ ἀπίστων ὕστερον ἥξει.
δώσουσι δὲ θεῷ ῥαπίσματα χερσὶν ἀνάγνοις,
καὶ στόμασιν μιαροῖσι τὰ πτύσματα φαρμακόεντα.
δώσει δ' εἰς μάστιγας ἁπλῶς ἁγνὸν τό τε νῶτον

In manus iniquorum, et infidelium postea ueniet. dabunt ei alapas manibus incestis, & faucibus immundis expuent salinas uirulentas. dabit autem in uerbera simpliciter innocens tunc dorsum.

καὶ κολαφιζόμενος σιγήσει, μήτις ἐπιγνῷ
τίς λόγος, ἢ πόθεν ἦλθεν, ἵνα φθιμένοισι λαλήσῃ,
καὶ στέφανον φορέσει τὸν ἀκάνθινον.—

Et colaphos accipiens tacebit, ne quis agnoscat

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

quod uerbum, & unde uenit, ut mortuis loquatur, & coronam portabit ſpineam.

εἰς δὲ τὸ βρῶμα χολὴν· καὶ εἰς δίψαν ὄξος ἔδωκαν·
τῆς ἀφιλοξενίης ταύτην δείξουσι τράπεζαν

In cibum autem fel, in ſitim acetum dabunt, in hoſpitalitatis hanc monſtrabunt menſam.

Quæ in quaternione t

αὐτὴ γὰρ σὺ ἄφρων τὸν σὸν θεὸν οὐκ ἐνόησας
παίζοντ' ἐν θνητοῖσι νοήμασιν ἀλλ' ἀκάνθης.
ἔστεψας στεφάνῳ, φοβερήν τε χολὴν ἐκέρασσας,

Ipſa enim ſtulta Deum tuum non cognouiſti ludentem inter mortales cogitationes. Sed & ſpinis coronaſti corona, horridumq; fel miſcuiſti.

ναοῦ δὲ σχισθῇ τε πέτασμα· καὶ ἤματι μέσσῳ
νὺξ ἔσται σκοτόεσσα πελώριος ἐν τρισὶν ὥραις.

Templi uero ſcindetur uelum, & medio die
Nox erit tenebroſa ingens tribus horis.

καὶ θανάτου μοῖραν τελέσει τρίτον· ἦμαρ ὑπνώσας
καὶ τότ' ἀπὸ φθιμένων ἀνακύψας εἰς φάος ἥξει
πρῶτος ἀναστάσεως κλητοῖς ἀρχὴν ὑποδείξας.

Mortis fatum finiet triduum ſopitus; & tunc à mortuis egreſſus in lucem ueniet.

Primus reſurrectionis uocatis initium oſtendens, uitã enim nobis acquiſiuit morte ſuperata.

ἰουδαίων μακάρων θεῖον γένος οὐρανιώνων.

Iudæorum beatum diuinum genus cœleſtium.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

καὶ τὸ αὐτὸ ἐξ ἀμφοτέρων φύσεων τῆς τε ἀθανάτου καὶ τῆς θνητῆς μίαν ἐποίει φύσιν ἀνθρώπου, τὴν αὐτὴν τῇ μὲν ἀθάνατον, τῇ δὲ θνητὸν ποιήσας, καὶ τοῦτον φέρων ἐν μέσῳ θείας καὶ ἀθανάτου φύσεως, καὶ τῆς θνητῆς, καὶ μεταβλητοῦ κατεστήσατο, ἵνα ὁρῶν ἅπαντα, ἅπαντα καὶ θαυμάσῃ.

Et idem ex utraque natura immortali, atque mortali unam faciebat naturam hominis, eundem partim immortalem, partim mortalem faciens, & hunc ferens in medio diuinæ, & immortalis naturæ, & mortalis, mutabilisq; collocauit ut omnia uidens, omnia miraretur.

ψυχὴ μὲν μέχρι οὗ δεσμοῖς πρὸς σῶμα κρατεῖται
φθαρτὰ νοοῦσα πάθη θνηταῖς ἀλγηδόσιν εἴκει
ἡνίκα δ' ἀνάλυσιν βροτέην μετὰ σῶμα μαρανθὲν
ὠκίστην εὕρηται ἐς αἰθέρα πᾶσα φέρεται
αἰὲν ἀγήραος οὖσα μένει δ' εἰς πάμπαν ἀτειρής.
πρωτόγονος γὰρ τοῦτο θεοῦ διέταξε πρόνοια

Anima quidem quoad uinculis corporeis tenetur, corruptibiles passiones sentiens, mortalibus cedit doloribus. Cum uero humanam solutionem uelocissimam, post corruptum corpus inuenerit, omnis in æthera fertur, nunquam senescens, & manet in totum, indomita. Primogenita enim hoc diuina disposuit prouidentia.

σάλπιγξ οὐρανόθεν φωνὴν πολύθρηνον ἀφήσει.

Tuba de cœlo uocem luctuosam emittet.

ἔσται κόσμος ἄκοσμος ἀπολλυμένων ἀνθρώπων.

Erit mundus immundus pereuntibus hominibus.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

ἐπ' ἂν δὴ ταῦτα ὧδε γένηται ὦ ἀσκληπιὲ, τότε ὁ κύριος καὶ πατὴρ καὶ θεὸς καὶ τοῦ πρώτου καὶ ἑνὸς θεοῦ δημιουργὸς ἐπιβλέψας τοῖς γενομένοις καὶ τῇ ἑαυτοῦ βουλήσει τοῖς τοιούτοις, τὸ ἀγαθὸν ἀντερείσας τῇ ἀταξίᾳ, καὶ ἀνακαλεσάμενος τὴν πλάνην καὶ τὴν κακίαν ἐκκαθάρας, τῇ μὲν ὕδατι πολλῷ κατακλύσας, τῇ δὲ πυρὶ ὀξυτάτῳ διακαύσας. ἐνίοτε δὲ πολέμοις, καὶ λοιμοῖς ἐκπιέσας ἤγαγεν ἐπὶ τὸ ἀρχαῖον καὶ ἀποκατέστησε τὸν ἑαυτοῦ κόσμον.

Cum hæc ita facta fuerint ò Asclepi, tunc dominus, & pater, & Deus, & primi, & unius dei creator, respiciens quæ facta sunt, & sua uoluntate cum bonū obiecisset temeritati, & errore reuocato, malitiáq; purgata. Partim aqua nimia diluens, partim igne rapido cremans, interdum bellis, & pestilentijs extergens ad statum pristinum perduxit, & restituit suum mundum.

ἥξει καὶ μακάρων ἐθέλων πόλιν ἐξαλαπάξαι
καὶ κέν τις θεόθεν βασιλεὺς πεμφθεὶς ἐπ' ἰδίων
πάντας ὀλεῖ βασιλεῖς μεγάλους καὶ φῶτας ἀρίστους
εἶθ' οὕτως κρινεῖται ὑπ' ἀφθίτου ἀνθρώποισι.

Veniet et beatorum uolens urbem expugnare: et quidā à Deo missus rex ad suos, omnes perdet reges magnos & uiros optimos: & sic iudicabit ab immortali hominibus.

καὶ τότ' ἀπ' ἠελίου πέμψει θεὸς βασιλῆα
ὃς πᾶσαν γαῖαν παύσει πολέμοιο κακοῖο.

Tunc ex sole Deus mittet regem
Qui omnem terram placabit à bello malo.

- ἡμετέρας δουλείας
ζυγὸν δυσβάστακτον ἐπ' αὐχένι κείμενον ἄρει.
καὶ θεσμοὺς ἀθέους λύσει δεσμούς τε βιαίους,
Nostræ seruitutis iugum intolerabile in collo positum tollet, & leges impias soluet, uinculáq; uiolenta.
- ὁππότ' ἂν ἔλθῃ
πῦρ ἔσται σκότος ἐν τῇ μέσσῃ νυκτὶ μελαίνῃ.
Cum ueniet, ignis erit, tenebræque in media nocte obscura.
ῥίψουσι δ' εἴδωλα βροτοὶ καὶ πλοῦτον ἅπαντα.
Conterent autem simulachra hoies, & diuitias omnes.
ἔργα δὲ χειροποίητα θεῶν συγκαύσονται.
Opera autem Deorum humanis manibus facta exurentur.
ὁππότε καὶ τὸ λάβῃ τέλος αἴσιμον, ἤδε βροτοῖσι
ἤδη ἀφίξηται κρίσις ἀθανάτοιο θεοῖο,
ἥξει ἐπ' ἀνθρώπους μεγάλη κρίσις, ἤδε καὶ ἀρχή.
Cum autem dies iste finē fatalem acceperit & ad mortales iudicium immortalis Dei uenerit, ueniet super homines magnum iudicium, & initium.
ταρτάρεον δὲ χάος τότε δείξει γαῖα χανοῦσα.
ἥξουσιν δ' ἐπὶ βῆμα θεοῦ βασιλῆες ἅπαντες.
Tartareum autem chaos ostendet terra dehiscens.
Venient autem ad tribunal Dei reges omnes.
οὐρανὸν εἱλίξας γαίης κευθμῶνας ἀνοίξω.
καὶ τότ' ἀναστήσω νεκροὺς μοῖραν ἀναλύσας
καὶ θανάτου κέντρον καὶ ὕστερον εἰς κρίσιν ἄξω
κρίνων εὐσεβέων καὶ δυσσεβέων βίον ἀνδρῶν.
Cælum uoluens terræ latebras aperiam, & tunc exuscitabo mortuos fatum soluens, & stimulum mortis, posteáq;

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

ſteáq; in iudicium ducam iudicans piorum, atq; impiorum uitam uirorum.

τούτου δὲ οὕτως ἔχοντος δῆλον ὡς οὐδὲν ἀδύνατον καὶ ἡμᾶς μετὰ τὸ τελευτῆσαι πάλιν περιόδων τινῶν εἰλυμένων χρόνου εἰς ὃ νῦν ἐσμὲν ἀπὸ καταστήσεσθαι σχῆμα.

Quod cum ita ſit, apparet non eſſe impoſſibile, & nos cum uitam ſenierimus rurſus uertiginibus certis temporis reuolutis, in hunc ſtatum, in quo nunc ſumus, reſtitutum iri.

δύσπιστον γὰρ ἅπαν μερόπων γένος. ἀλλ᾽ ὅταν ἤδη
κόσμου καὶ θνητῶν ἔλθῃ κρίσις, ἣν θεὸς αὐτὸς
ποιήσει κρίνων ἀσεβεῖς θ᾽ ἅμα εὐσεβέας τε,
καὶ τότε δυσσεβέας μὲν ὑπὸ ζόφον ἐν πυρὶ πέμψει.
ὅσσοι δ᾽ εὐσεβέουσι πάλιν ζήσουσ᾽ ἐπὶ γαίης
πνεῦμα θεοῦ δόντος, τιμὴν ἅμα καὶ βίον αὐτοῖς.

Etenim durum ad credendum omne hominum genus: ſed cum iam mundi, & mortalium uenerit iudicium, quod Deus ipſe faciet iudicans impios ſimul & pios, tunc demum impios quidem in tenebras in igne mittet: qui autem pietatem colunt, iterum uiuent in terra ſpiritum Deo dante honorem ſimul, & uitam ipſis.

πάσης γὰρ γαίης τότε θνητῶν σύγχυσις ἔσται
αὐτὸς ὁ παντοκράτωρ ὅτ᾽ ἂν ἔλθῃ βήματι κρῖναι
ζώντων καὶ νεκύων ψυχὰς καὶ κόσμον ἅπαντα.

Totius enim terræ mortalium confuſio tunc erit, & ipſe omnipotens cum uenerit tribunali iudicare uiuorum, mortuorumq; animas, & mundum uniuerſum.

κλῦτε δέ μου μέροπες βασιλεὺς αἰώνιος ἄρχει.

Audite me homines: rex ſempiternus dominatur.

καὶ πόλιν, ἣν ἐποίησε θεὸς, αὐτὴν ἐποίησε

λαμπροτέραν ἄστρων, καὶ ἡλίου, ἠδὲ σελήνης,
Vrbem, quam fecit Deus, eam fecit
Clariorem aſtris, atq; ſole, lunaq́;
οἱ δὲ λύκοι σὺν ἄρνεσ' ἐν οὔρεσιν ἄμ' ἰλλοῦνται.
χόρτον γὰρ λύγκες τ' ἐρίφοις ἅμα βοσκήσονται.
ἄρκτοι σὺν μόσχοισιν ὁμοῦ καὶ πᾶσι βοτοῖσι.
σαρκοβόρος τε λέων φάγετ' ἄχυρον παρὰ φάτναις.
σὺν βρέφεσίν τε δράκοντες ἀμάτροσι κοιμήσονται,
Et tunc lupi cum agnis in montibus uerſabuntur;
Herbamq́; linces pariter cum hœdis paſcentur;
Vrſi cum uitulis ſimul omnibusq́; pecoribus:
Carniuorans leo comedet paleas ad præſepia:
Cum infantibus dracones matrum orbis dormient.

Quæ in quaternione M

καὶ τότε δὴ χαρὰν μεγάλην θεὸς ἀνδράσι δώσει
καὶ γὰρ γῆ καὶ δένδρα καὶ ἄσπετα θρέμματα γαίης
δώσουσιν καρπὸν τὸν ἀληθινὸν ἀνθρώποισι
οἴνου καὶ μέλιτος γλυκέως, λευκοῦ τε γάλακτος
καὶ σίτου, ὅπερ ἐστὶ βροτοῖς κάλλιστον ἁπάντων,
Tunc gaudium magnum Deus dabit hominibus. nam & terra, & arbores, & innumerabilia terræ pecora dabunt fructum uerum hominibus, uini, & mellis dulciſſimi, & candidi lactis, atq; tritici: quod eſt hominibus optimum omnium.
εὐσεβέων δὲ μόνων ἁγία χθὼν πάντα τάδ' οἴσει
νᾶμα μέλιτος ἀπὸ πέτρης ἠδ' ἀπὸ πηγῆς
καὶ γάλακτ' ἀμβροσίης ῥεύσει πάντεσσι δικαίοις,
Piorum autem ſolum ſancta terra omnia hæc feret

Fluente mellis de petra, atq; de fonte,
Et lac immortalitatis manabit omnibus iustis

Quæ in quaternione P

ἄφθαρτος κτίστης αἰώνιος αἰθέρα ναίων
τοῖς τ' ἀγαθοῖς ἀγαθὸν προφέρων πολὺ μείζονα μισθόν,
τοῖς δὲ κακοῖς ἀδίκοις τε χόλον καὶ θυμὸν ἀγείρων.
Incorruptibilis, & conditor æternus in æthere habitans, bonis bonum præferens multo maiorem mercedē, malis autem, & iniustis iram, & furorem colligens.
φεῦγε δὲ λατρείας ἀνόμους, θεῷ ζῶντι λάτρευε.
μοιχείας τε φύλασσε, καὶ ἄρσενος ἄκριτον εὐνήν
ἰδίαν γενεὰν παίδων τρέφε, μηδὲ φόνευε.
Fuge scæleratas religiones, & uiuo deo famulare, adulteria caue, & masculi insanum cubile, propriam generationem filiorum nutrias, & ne occidas.
ἐρχομένης ὀργῆς μεγάλης ἐπὶ κόσμον ἀπειθῆ
ἔσχατον εἰς αἰῶνα θεοῦ μηνύματα φαίνω,
αὐταῖσι πολίεσσι καὶ ἀνθρώποισιν ἅπασιν.
γῆν ἐκάλυψε θάλασσα κατακλυσμοῖο ῥαγέντος.
Veniente ira magna ad mundum pertinacem postremum ad seculū dei edicta pando ipsis urbibus, & hominibus cunctis terram cooperuit mare diluuio rupto.
καί ποτε τὴν ὀργὴν θεὸν οὐκ ἔτι πραΰνοντα,
ἀλλ' ἐξεμβρίθοντα, καὶ ἐξολύοντά τε γέννων
ἀνθρώπων καὶ ἅπασαν ὑπ' ἐμπρησμοῦ πέρθοντα.
Et tunc Deum iram non amplius placantem, sed aggrauantem, & pendentem genus hominum, at totum id incendio depopulantem.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

ἀλλ' ἐλέει μετάθεσθε βροτοὶ νῦν μηδὲ πρὸς ὀργὴν
παντοίην ἀγάγητε θεὸν μέγαν.

Sed misericordia conuertimini homines nunc, neque ad iram uariam ducite Deum magnum.

οὐκ ὀλέσει, παύσει δὲ πάλιν χόλον εὖτ' ἂν ἅπαντες
εὐσεβίην περὶ θυμῷ ἐνὶ φρεσὶν ἀσκήσητε

Neque perdet, sedabit autem iterum iram, cum omnes pietatem ex animo in præcordijs exercueritis.

μήποτε θυμωθεὶς θεὸς ἄφθιτος ἐξαπολέσσῃ.
πᾶν γένος ἀνθρώπων βίοτον καὶ φῦλον ἀναιδές.
δεῖ στέργειν γενετῆρα θεὸν σοφὸν αἰὲν ἐόντα.

Ne forte iratus incorruptibilis Deus omne genus hominum perdat uitam & gentem improbam; oportet genitorem Deum amare, qui sapiens semper est.

ἠδὲ θεὸν βασιλῆα καὶ γεννητῆρα προπάντων.
ὃν τρέμεται καὶ γαῖα καὶ οὐρανὸς ἠδὲ θάλασσα.
ταρτάρεοί τε μυχοὶ καὶ δαίμονες ἐκφρίττουσιν.

Et regem autem & genitorem omnium, quem terra contremiscit cœlumq;, & mare, & latebræ tartareæ, & dæmones abhorrescunt.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI APOLOGETICUS ADVERSUS GENTES.

De quo tertulliano plura lactan. firmia. lib. 5. cap. 1. et 4. et fuit in oi gñe literarũ peritus; sed in eloq̃ndo parũ facilis, et minus comptus, et multum obscurus.

De ignorantia caput primum.

I non licet uobis Romani imperij Antiſtites in aperto, & ipſo ferè uertice ciuitatis præſidentibus, ad iudicandum palàm deſpicere, & corràm examinare, quid ſit liquido in cauſa Chriſtianorum, ſed ad hanc ſolam ſpeciem authoritas ueſtra de iuſtitiæ diligentia in publico aut timet, aut erubeſcit inquirere, ſi deniq;, quod proxime accidit, domeſticis indicijs nimis onerata ſectæ huius infeſtatio obſtruit uiã defenſioni, liceat ueritati uel occulta uia tacitarum literarum ad aures ueſtras peruenire. nihil illa de cauſa ſua deprecatur, quia nec de conditione miratur. ſcit ſe peregrinam in terris agere, inter extraneos, facile inimicos inuenire, cæterum genus, ſedem, ſpem, gratiam, dignitatem in cœlis habere. unum geſtit interdum ne ignorata damnetur. quid hinc deperit legibus in ſuo regno dominantibus, ſi audiatur? An hoc magis gloriabitur poteſtas earum, quod etiam inauditam damnabunt ueritatem? Cæterum inauditam ſi damnent,

præter inuidiam iniquitatis, etiam suspicionem merebuntur alicuius conscientiæ, nolentes audire, quod auditum damnare non possint. hanc itaque primam causam apud uos collocamus iniquitatis odium erga nomen christianum. Quam iniquitatem idem titulus & onerat, & reuincit, qui uidetur excusare, ignorantia scilicet. Quid enim iniquius, quàm ut oderint homines quod ignorant, etiam si res meretur odium? Tunc etenim meretur, cum cognoscitur an mereatur. uacante autem meriti notitia, unde odij iustitia defenditur? quæ non de euentu, sed de conscientia probanda est. cum ergo propterea oderint homines, quia ignorant quale sit, quod oderunt: cur non liceat eiusmodi illud esse, quod non debeant odisse? Ita utrunque ex alterutro redarguimus, & ignorare illos, dum oderunt, & iniuste odisse, dum ignorant. Testimonium ignorantiæ est, quæ, iniquitatem dum excusat, condemnat, tam omnes, qui retro oderant, quia ignorabant quale esset, quod oderant, simul ut desinant ignorare, cessant & odisse. Ex his fiunt Christiani utique de comperto, & incipiunt odisse, quod fuerant, & profiteri quod oderant, & sunt tanti, quanti & denotantur. ciuitatem obsessam uociferantur. in agris, in castellis, in insulis ob christianos omnem sexum, ætatem, conditionem, & dignitatem transgredi ad hoc nomen quasi detrimento merent, nec tamen hoc ipso modo ad æstimationem alicuius latentis boni promouent animos. Non licet rectius suspicari, non libet propius expediri. hic tantum urbana curiositas torpescit. amant ignorare, cum alij gaudeant cognouisse. Quanto magis hoc

Anacharsis denotasset imprudentes, de prudentibus iudicantes, quàm non musicos de musicis. malunt nescire, quia iam oderunt, adeo quod nesciunt, praeiudicant id esse. quod si sciant, odisse non poterant, quando si nullum odij debitum deprehendatur, optimum utique sit desinere iniuste odisse. Si uero de merito constet, non modo nihil odij detrahatur, sed amplius acquiratur. Ad perseuerantiam, etiam iustitiae ipsius authoritate abutuntur. Sed non ideo inquiunt, bonum, quia multos conuertit, quanti enim ad malum performantur? quanti transfugae in peruersum? quis negat? tamen quod uere malum est, ne ipsi quidẽ, quos rapit, defendere pro bono audent. omne malum aut timore, aut pudore natura perfudit. Deniq; malefici gestiũt latere, deuitant apparere, trepidant deprehensi, negant accusati: ne torti quidem, facile, aut semper confitentur. certe condemnati moerent. dinumerant in semetipsos mentis malae impetus uel fato, uel astris imputant, nolunt enim suum esse, quia malum agnoscunt. Christianis uero quid simile? neminem pudet, neminem poenitet, nisi planè retro non fuisse. Si denotatur, gloriatur: si accusatur, non defendit. Interrogatus, uel ultro confitetur, damnatus, gratias agit. Quid hoc mali est, quod naturam mali nõ habet? Timorem, pudorem, terguersationem, poenitentiam, deplorationem. Quid hoc mali est? cuius reus gaudet? cuius accusatio uotum est, & poena felicitas. non potes dementiam dicere, qui reuinceris, ignorare. Si certum est, deniq; nos nocentissimos esse: cur à uobis ipsis aliter tractamur, quàm pares nostri. i. caeteri nocentes cum eiusdem noxae eadem tractatio deberet prouenire?

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

Quodcunque dicuntur, cum alij dicuntur, & proprio ore, & mercenaria aduocatione utuntur ad innocentiæ suæ commendationem. respondendi, altercandi facultas patet. quando nec liceat indefensos, & inauditos omnino damnari. sed christianis solis nihil permittitur loqui, quod causam purget, quod ueritatem defendat, quod iudicem non faciat iniustum. Sed illud solum expectatur, quod odio publico necessarium est, cōfessio nominis, non examinatio criminis. quando si de aliquo nocente cognoscitis, non statim confessio eo nomine homicidæ, uel sacrilegi, uel incesti, uel publici hostis, (ut de nostris eulogijs loquar) contenti sitis ad pronuntiandum, nisi & consequentia exigatis qualitatem facti, locum, modum, tempus, conscios socios.

Quòd nomen in Christianis damnetur, non crimen. Cap. II

d E nobis nihil tale. cum æque extorquere oporteret, cum falso iactatur, quod quisque iam infanticidia degustasset, quod incesta concelebrasset, qui coci, qui canes affuissent? O` quanta illius præsidis gloria, si eruisset aliquem, qui centum iam infantes comedisset. Atqui inuenimus inquisitionem quoque in nos prohibitam. Plinius enim Secundus, cum prouinciam regeret, damnatis quibusdam christianis, quibusdam gradu pulsis, ipsa tamen multitudine perturbatus, quid de cætero ageret, consuluit tunc Traianum imperatorem, allegans præter ob=

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

stinationem non sacrificandi, nihil aliud se de sacris eorum comperisse, quā cœtus antelucanos ad canendum Christo & deo, & ad confœderandam disciplinam, homicidium, adulterium, fraudem, perfidiam, & cætera scelera prohibentes. tunc Traianus rescripsit, hoc genus inquirendos quidem non esse, oblatos uero puniri oportere. O sententiam necessitate confusam, negat inquirendos, ut innocentes, & mandat puniri, ut nocentes. Parcit, & sæuit: dissimulat, & animaduertit. Quid temetipsum censura circumuenis? Si damnas, cur non & inquiris? Si non inquiris, cur non & absoluis? Latronibus uestigandis per uniuersas prouincias militaris statio sortitur. in reos maiestatis, & publicos hostes omnis homo miles est. ad socios, ad conscios inquisitio usque extenditur. solum christianum inquiri non licet, offerri licet. quasi aliud esset actura inquisitio, quā oblatio. Damnatis ergo oblatum, quem nemo uoluit requisitum, qui puto iam non meruit ideo pœnam, quia nocens est, sed quia non requirendus, inuentus. Itaque nec in illo ex forma malorum iudicandorum agitis erga nos, quod cæteris negantibus adhibetis tormenta ad confitendum, solis Christianis adnegandum. cum si malum esset, nos quidem negaremus, non uero confiteri tormentis compelleretis. neque enim ideo non putaretis requirenda quæstionibus scelera, quia certi essetis admitti ea ex nominis confessione, qui hodie de confesso homicida, scientes homicidium quid sit, nihilo minus ordinem extorquetis admissi, quo peruersius, cum præsumatis de sceleribus nostris ex nominis confessione, cogitis tormentis de confessione decedere, ut ne-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

gantes nomen pariter utiq; negemus & scelera, de quibus ex confessione nominis præsumpseratis. Sed opinor non uultis nos perire, quos pessimos creditis. Sic. n. soletis dicere homicidæ. nega. laniari iubere sacrilegum, si confiteri perseuerauerit. Si non ita agitis circa nos nocentes, ergo nos innocentissimos iudicatis, cum quasi innocentissimos non uultis in ea confessione perseuerare, quam necessitate, non iustitia damnandam à uobis sciatis. Vociferatur homo, christianus sum, quod est, dicit, tu uis audire quod non est. ueritatis extorquendæ præsides de nobis solis mendacium elaboratis audire. Hoc sum inquit, quod quæris, an sim. quid me torques in peruersum? confiteor, & torques: quid faceres, si negarem? plane alijs negantibus non facile fidem accommodatis. nobis, si negauerimus, statim creditis. suspecta sit nobis ista peruersitas, nequa uis lateat in occulto, quæ nos aduersus formam, aduersus naturam iudicandi, contra ipsas quoq; leges ministret. nisi enim fallor, leges malos erui iubent, non abscondi, confessos damnari perscribunt, nō absolui. Hoc senatusconsultum, hoc principum mandata definiunt, hoc imperium, cuius ministri estis. ciuilis, non tyrannica dominatio uestra est. Apud tyrannos enim tormenta etiam pro pœna adhibentur, apud uos solos quæstioni temperatur. uestram illis seruire legem usq; ad confessionem necessarium. etsi confessione præueniantur, uacabunt. sententia opus est, debito pœnæ nocens expungendus est, non eximendus. deniq; illum nemo gestit absoluere. nobis non licet hoc uelle. Ideo nec cogitur quisquam negare. Christianum hominem omnium scelerum reum, deorum, imperato-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

rum, legum, morum, naturæ totius inimicum existimas. & cogis negare, ut absoluas, quem non poteris absoluere, nisi negauerit. Præuaricaris in leges, uis ergo neget se nocentem, ut eum facias innocentem. equidem inuitum non de præterito reum? unde ista peruersitas? ut etiam illud non recogitetis, sponte confesso magis credendum esse, quàm per uim neganti. uel ne compulsus negare, non ex fide negarit, & absolutus, ibidem post tribunal de uestra rideat æmulatione iterum christianus. Cum igitur in omnibus in nos aliter disquiratis, quàm in cæteros nocentes, id unum contendendo, ut de eo nomine excludamur (excludimur enim, si facimus, quæ faciunt non christiani) intelligere potestis, nõ scelus aliquod in causa esse, sed nomen, quod quædã ratio æmulæ operationis insequitur. Hoc primum agentes homines, ut nolint scire pro certo, q̃d se nescire pro certo sciunt. Ideo & credunt de nobis quæ non probantur, & nolunt inquiri, ne probentur non esse, quæ malunt credidisse, ut nomẽ illius æmulæ rationis inimicum, præsumptis non probatis criminibus de sua sola confessione damnetur. Ideo torquemur confitentes, & punimur perseuerantes, & absoluimur negantes, quia nominis prælium est. Denique quid de tabella recitatis illum christianum, cur nõ & homicidam? Sed homicida christianus, cur non & incestus? uel quodcunque aliud nõ esse creditis? In nobis solis pudet, aut piget ipsis nominibus scelerum pronuntiare? christianus, si nullius criminis reus est, nomen ualde infestum, si solius nominis crimen est.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

Odiosissimum sine causa Christianum esse nomen. Caput III

¶ Vid, quod ita pleriq; clausis oculis in odium eius impingunt, ut bonum alicui testimonium ferentes, admisceant nominis exprobrationem? Bonus uir Caius Seius, sed malus tantum quod christianus. Item alius. ego Lucium sapientem uirum repente factum christianum defero. nemo retractat, non ideo bonus Caius, et prudens Lucius, quia christianus? aut ideo christianus, quia prudens, & bonus? Laudant, quæ sciunt. uituperant, quæ ignorant. & id, quod sciunt, eo quod ignorant, corrumpunt, cum sit iustius occulta de manifestis præiudicare, quàm manifesta de occultis prædamnare. alijs, quos retro ante hoc nomen uagos, uiles, improbos nouerant, ex ipso denotant, quod collaudant. cæcitate odij in suffragium impingunt, quod mulier, quod lasciua, quod festiua, quod iuuenis, qđ Lucius, quã Amasius facti sunt christiani. Ita nomen emendationi imputatur. nonnulli etiam de utilitatibus suis cum odio isto paciscuntur, contenti iniuria, dum ne domi habeant, quod oderunt. Vxorem iam pudicam maritus, iam non zelotypus, filium subiectum pater retro patiens abdicauit, seruum iam fidelem dominus olim mitis ab oculis relegauit. ut quisque hoc nomine emendatur, offendit. tanti non est bonum esse, quanti odium christianorum. nunc igitur, si nominis odium est, quis nominis reatus, quæ accusatio uocabulorum? nisi aut barbarum sonat aliqua uox nominis, aut infaustum, aut maledicum, aut impudicum.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

Christianus uero quantum interpretatio est, de unctio-
ne deducitur. Sed & cum perperam christianus pro-
nunciatur à uobis, nam nec nominis est notitia penes
uos, de suauitate, uel benignitate compositum est. oditur
ergo in hominibus innocuis etiam nomē innocuum. At
enim secta oditur in nomine utique sui authoris. Quid
noui, si aliqua disciplina de magistro cognomentum
sectatoribus suis inducit? nonne philosophi de autho-
ribus suis nuncupantur Platonici, Epicurei, Pytha-
gorici? etiam à locis conuenticulorum, & stationum
suarum Stoici, Academici, atque Medici ab Erasistra-
to, & Grammatici ab Aristarcho, Coci etiam ab Api-
cio? nec tamen quenquam offendit professio nominis
cum institutione transmissa ab institutore. plane si qui
probant malam sectam, & ita malum, & authorem
is probabit, & nomen malum dignum odio de reatu
sectæ, & authoris. Ideoq; ante odium nominis compe-
tebat prius de authore sectam recognoscere, uel autho-
rem de secta. At nunc utriusque inquisitione, & agni-
tione neglecta, nomen detinetur, nomen expugnatur. &
ignotam sectam, ignotum & authorem uox sola præ-
damnat, quia nominantur, non quia reuincuntur. At-
que ideo quasi præfatus hæc ad sugillandam odij erga
nos publici iniquitatem, iam de causa innocentiæ con-
sistam, nec tantum refutabo, quæ nobis obijciuntur, sed
etiam in ipsos retorquebo, qui obijciunt. ut ex hoc quo-
que sciant omnes in christianis non esse, quæ in se ne-
sciunt esse. simul uti erubescant accusantes non dico pes-
simi optimos, sed iam, ut uolunt, compares suos. Re-
spondebimus ad singula, quæ in occulto admittere di-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

cimur, quæ illos palam admittentes inuenimus, in quibus scælesti, in quibus uani, in quibus dānandi, in quibus irridendi deputamur. Sed quoniam, cum ad omnia occurrit ueritas nostra, postremo legum adstruitur authoritas aduersus eam, ut aut nihil dicatur retractandū esse post leges, aut ingratis necessitas obsequij præferatur ueritati, de legibus prius concurram uobiscum, ut cum tutoribus legum.

De legibus Romanorum, quòd quotidie ueteres abrogantur, & nouæ feruntur. Cap. IIII

i Am primum, q̄ dure definitis dicendo. Non licet esse uos. hoc si sine ullo retractatu humaniore præscribitis, uim profitemini, & iniquam ex arce dominationem, si ideo negatis licere, quia uultis, non quia debuit non licere. quòd si, quia nō debet, ideo non uultis licere: sine dubio id non debet licere, quod male fit, & utique hoc ipso præiudicatur licere, quod bene fit. Si bonum inuenero esse, quod lex tua prohibuit, minime ex illo præiudicio prohibere me potest, quod si malum esset iure prohiberet? si lex tua errauit, puto ab homine concepta est? neque enim de cœlo ruit. Miramini hominem aut errare potuisse in lege condenda, aut resipuisse in reprobanda. non enim & ipsius Lycurgi leges à Lacedæmonijs emendatæ, tantum authori suo doloris incusserunt, ut in secessu inedia de semetipso iudicarit? Non'ne & uos quotidie experimentis illuminātibus tenebras antiquitatis totam illam ueterem, & squalentem syluam legum nouis princi-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

palium rescriptorum, & edictorum securibus truncatis, & caeditis? Non'ne uanissimas papias leges, quae ante liberos suscipi cogunt, quàm Iuliae matrimonium contrahi, post tantae authoritatis senectutem, heri Seuerus constantissimus principum exclusit? Sed & iudicatos in partes secari à creditoribus, leges erant. consensu tamen publico crudelitas postea erasa est. & in pudoris notam, capitis poena conuersa est, bonorum adhibita proscriptione. suffundere maluit hominis sanguinem, quàm effundere. Quot adhuc nos repurgandae leges latent, quas neque annorum numerus, neque conditorum dignitas commendat, sed aequitas sola? & ideo, cum iniquae recognoscuntur, merito damnantur, licet damnent cum iniquas dicimus, immo si non puniunt, etiam stultas. si uero facta, cur de solo nomine puniunt facta, quae in alijs de admisso, non de nomine probata defendunt? incestuosus sum, cur non requirunt infanticidia? cur non extorquent? in Deos, in Caesares aliquid committo. cur non audior? quid habeo, quo purger? nulla lux uetat discuti, quod prohibet admitti. quia neque iudex iuste ulciscitur, nisi cognoscat admissum esse, quod non licet: neq; quis fideliter legi obsequitur, ignorãs quale sit, quod ulciscitur lex. Nulla lex sibi soli conscientiam iustitiae suae debet, sed eis, à quibus obsequium expectat. Caeterum suspecta lex est, quae probari se non uult: Improba autem, si non probata dominetur.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

Quod Romani principes christianum nomen probarint, & qui oderint. & Tiberij decretum de Christo adorando. Caput V

u T de origine aliquid retractemus eiusmodi, legum uetus erat decretum, ne qui Deus ab imperatore consecraretur, nisi à senatu probaretur. ut M. Aemilius de deo suo Alburno. facit & hoc ad causam nostram, quod apud uos de humano arbitratu diuinitas pensitatur. nisi homini Deus placuerit, deus non erit, homo iam deo propitius esse debebit. Tiberius ergo, cuius tempore nomen christianum in seculum introiuit, annuntiatam sibi ex Syria, Palestináq; ueritatem illius diuinitatis reuelarat, detulit ad senatum cum prærogatiua suffragij sui. Senatus, quia nō ipse probauerat, respuit. Cæsar in sententia mansit, comminatus periculū accusatoribus christianorum. consulite commentarios uestros. illic reperietis primum Neronem in hanc sectam tum maxime Romæ orientem cæsariano gladio ferocisse. sed tali dedicatore damnationis nostræ etiam gloriemur. qui enim scit, illum, intelligere potest non nisi aliquid bonū grande à Nerone damnatum. tentauerat & Domitianus præ nomine Neronis de crudelitate, sed quia & homo, facile cœptum repressit, restitutis etiam quos relegauerat. tales semper nobis insecutores iniusti, impij, turpes, quos & ipsi damnare consuestis, à quibus damnatos restituere soliti estis. Cæterum de tot exinde principibus ad hodiernum diuinum, humanumq́; sapientibus edite aliquem debellatorem christianorum. at nos

contrario edimus protectorem, si literæ Marci Aurelij gravissimi imperatoris requirantur, quibus illam germanicam sitim christianorum forte militum precationibus impetrato imbri discussam contestatur. qui sicut palàm ab eiusmodi hominibus pœnam dimouit, ita alio modo palàm dispersit, adiecta etiam accusatoribus damnatione, & quidem tetriore.

Quantum à pietate, & maiorum suorum moribus Romani desciuerint. Cap. VI

q Vales ergo leges istæ, quas aduersus nos soli exercent impij, iniusti, turpes, dementes, uani? quas Traianus ex parte frustratus est, uetando inquiri christianos, quas nullus Hadrianus, quanquam curiositatum omnium explorator, nullus Vespasianus, quanquam Iudæorum debellator, nullus Pius, nullus Verus impressit: facilius utique pessimi ab optimis quibusque, ut ab æmulis, quam à suis socijs eradicandi iudicarentur. Nunc religiosissimi legũ, & paternorum institutorum protectores, & cultores respondeant uelim de sua fide, & honore, & obsequio erga maiorum consulta, si à nullo desciuerunt? si in nullo exorbitauerunt? si non necessaria, & aptissima quæque disciplinæ obliterauerunt? quónam illæ leges abierunt sumptum, & ambitionem comprimẽtes? quæ centum æra non amplius in cœnam subscribi iubebant, nec amplius quã unam inferri gallinam, et eam non saginatam? quæ patricium, quod decem pondo argẽti habuisset, pro magno titulo ambitionis senatu sum-

mouebant, quæ theatra stuprandis moribus orientia statim destruebant? quæ dignitatem, & honestorum natalium insignia non temere, nec impune usurpari sinebant? Video enim & centenarias cœnas à centenis iam sestertijs dicendas. & in lances parum est, si senatorũ, & nõ libertinorum uel adhuc flagra rumpentium argentaria metalla producta uideo. & theatra, nec singula satis esse, nec nuda. Nam ne uel hyeme uoluptas impudica frigeret, primi Lacedæmonij penulam ludis excogitarunt. uideo & inter matronas, atque prostibulas nullum de habitu discrimen relictum. circa fœminas quidem etiam illa maiorum instituta ceciderunt, quæ modestiæ, quæ sobrietati patrocinabantur, cum aurum nulla norat præter unico digito, quem sponsus oppignerasset pronubo annulo. cum mulieres usque adeo uino abstinerent, ut matronam ob resignatos cællæ uinariæ loculos sui inedia necarint. Sub Romulo uero quæ uinum attigerat, impune à Mecenio marito trucidata est. Idcirco & oscula propinquis offerre necessitas erat, ut spiritu indicarentur. ubi est illa felicitas matrimoniorum de moribus utique prosperata, qua per annos ferme sexcentos ab urbe condita nulla repudium domus scripsit? nũc in fœminis præ auro nullum leue est membrum. præ uino nullum liberum est osculum. repudium uero iam & uotum est, quasi matrimonij fructus. etiam circa ipsos Deos uestros quæ perspecte decreuerant patres uestri, ijdem uos obsequentissimi rescidistis. Liberum patrem cum mysterijs consules senatus authoritate non modo urbe, sed uniuersa Italia eliminauerunt. Serapidem, & Isi-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

dem, & Harpocratem cum suo Cynocephalo, Capitolio prohibitos inferri, idest curia deorum pulsos, Piso, & Gabinius Coss. non utique christiani, euersis etiam aris eorum abdicauerunt, turpium & otiosarum superstitionum uitia cohibentes. his uos restitutis summam maiestatem contulistis. Vbi religio? ubi ueneratio maioribus debita à uobis? habitu, uictu, & instructu, sensu, ipso denique sermone proauis renuntiastis. Laudatis semper antiquitatem, & noue de die uiuitis. per quod ostenditur, dum à bonis maiorum institutis deceditis, ea uos retinere, & custodire, quae non debuistis, cum quae debuistis, non custoditis. Adhuc quod uidemini fidelissime tueri à patribus traditum, in quo principaliter reos transgressionis christianos destinastis, studiũ dico deorum colendorum, de quo maxime errauit antiquitas, licet Serapidiam iam Romano aras restruxeritis, licet Baccho iam Italico furias uestras immolaritis, suo loco ostendam, proinde despici, & negligi, & destrui à uobis aduersus maiorum authoritatem. nunc enim ad illam occultorum facinorũ infamiam respondebo, ut iam inde ad manifestiora pergam.

Quòd grauissimis accusati sceleribus christiani, nunquam tamen conuicti sunt. Cap. VII

d Icimur sceleratissimi de sacramento infanticidij, et pabulo Iudae, et post cõuiuiũ incesto, q̃d euersores luminũ canes, lenones, scilicet tenebrarũ, et libidinũ impiarũ inuerecundiam procurent.

Dicimur tamen semper, nec uos quod tandiu dicimur, eruere curatis. Ergo aut eruite, si creditis, aut nolite credere, q non eruistis, de uestra nobis dissimulatione praescribitur non esse, quod nec ipsi audetis eruere, longe aliud munus carnificij in christianos imperatis, non ut dicant quae faciunt, sed ut negent, quod sunt. cēsus istius disciplinae, ut iam edidimus, à Tiberio est, cum odio sui coepit ueritas, simul atque apparuit inimica esse, tot hostes eius quot extranei, & quidem proprij, ex aemulatione. iudaei, ex concussione. milites, ex natura. ipsi ēt domesticis nostris quotidie obsidemur, quotidie prodimur. in ipsis plurimum coetibus, & congregationibus nostris opprimimur. Quis unquam taliter uagienti infanti superuenit? quis cruēta, ut inuenerat Cyclopum, & Sirenarum ora iudicij reserauit? quis uel in uxoribus aliqua immunda uestigia deprehendit? quis talia facinora, cum inuenisset, caelauit, aut uendidit ipsos trahens homines? si semper latemus, quando proditum est, quod admittimus? Immo à quibus prodi potuit, ab ipsis enim reis non utique, cum uel ex forma omnibus mysterijs silentij fides adhibeatur. Samothracia, & Eleusinia reticentur. quanto magis talia, quae prodita magis humanam animaduersionem prouocabunt, quàm diuina seruantur. si ergo non ipsi proditores sui, sequitur, ut extranei, & unde extraneis notitia, cum semper etiam impiae initiationes arceant profanos, & arbitris caueatur, nisi si impij nimis metuunt.

Non esse

Non esse credendum famae. Cap. VII

nAtura famae omnibus nota est. utrum est fama malum, quo non uelocius ullum? cur malum fama? quia uelox? an quia plurimum mendax? quae ne tunc quidem, cum aliquid ueri affert, sine mendacij uitio est, detrahens, adijciens, demutans de ueritate. Quid, quod ea illi conditio est, ut non, nisi cum mentitur, perseueret? & tandiu uiuat, quãdiu non probet? Siquidem ubi probauit, cessat esse; & quasi officio nuntiandi functa, rem tradit; & exinde res tenetur, res nominatur; nec quisquam dicit. uerbi gratia; Fama est hoc Romae factum: aut, fama est illum prouinciam sortitum. Sed sortitus est ille prouinciam, & hoc factum Romae. fama incerti est. locum non habet, ubi certum est, an uero famae credat, nisi inconsyderatus? quia sapiens non credit incerto. omnium est existimare quantacunque illa ambitione diffusa sit, quantacunque asseueratione constructa. quod ab uno aliquando principe exorta sit, necesse est; exinde in traduces linguarum, & aurium serpat. & ita modica seminis uitiũ caetera rumoris obscurat, ut nemo recogitet, ne primum mendacium seminauerit quod saepe fit aut ingenio aemulationis, aut arbitrio suspicionis, aut non noua, sed ingenita quibusdam mentiendi uoluptate. Bene autem, quod omnia tempus reuelat testibus etiam uestris prouerbijs, atq; sentẽtijs ex dispositiõe naturae. quae ita ordinauit, ut nihil diu lateat, et quod fama non distulit. merito igitur fama tandiu conscia sola est scelerũ christianorum. hanc indicem aduersus nos profertis.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

quæ, quod aliquando iactauit, tantoq; spatio in opinionem corroborauit, usq; adhuc probare non ualuit.

Quòd quæ de infanticidijs obijciuntur nobis, falsa omnino sint, & q̃d sacra humano sanguine ipsi potius polluant. Caput IX

u T fidem naturæ ipsius appellem aduersus eos, qui talia credenda esse præsumunt; ecce proponimus horum facinorum mercedem uitam æternam. re*promittunt. credite interim. de hoc enim quæro, an & qui credideris, tanti habeas ad eam tali cõscientia peruenire? ueni; demerge ferrũ in infantem nullius inimicum, nullius reũ, omnium filium. uel si alterius officiũ est, tu modo assiste morienti homini ante quàm uixit: fugientem animam nouam expecta: excipe rudem sanguinem: eo panem tuũ satia: uescere libenter. Interea discumbens dinumera loca, ubi mater, ubi soror: nota diligenter: ut cũ tenebræ ceciderint caninæ, non erres. piaculum enim admiseris, nisi incestum feceris. talia initiatus, & consignatus uiuis in æuum. cupio respondeas, si tanti æternitas, aut si non ideo nec credẽda etiam, si credideris, nego te uelle. ēt si uolueris, nego te posse. cur ergo alij possunt, si uos non potestis? cur nõ possitis, si alij possunt? alia nõ opinor natura Cyno*penæ, aut Si*capodes, alij ordines dentiũ, alij ad incestam libidinem nerui. qui ista credis de homine, potes et facere. tu homo es & ipse, quod & christianus. qui nõ potes facere, nõ debes credere. homo est. n. et christianus, quod et tu. Sed ignorãtibus subijci-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

tur, & imponitur. nihil. n. tale de christianis asseuerari sciebant. obseruãdũ utiq; sibi, et omni uigilantia inuestigandũ. Atqui uolẽtibus initiari moris est (opinor) prius patrẽ illum sacrorũ adire, quæ præparãda sint describere. tum ille infans necessarius adhuc tener, qui nesciat mortem, q sub cultro tuo rideat. Item panis, quo sanguinis uirulẽtiã colligas, præterea candelabra, et lucernæ, & canes aliq, et offulæ, quæ illos ad euersionẽ luminũ extendant, ante oĩa cum matre, et sorore tua uenire debebis. qd si noluerint, uel nullæ fuerint? quid deniq; singulares christiani? nõ erit (opinor) legitimus christianus nisi frater, aut filius. qd tum etsi ista oĩa ignaris præparantur, certe postea cognoscunt, et sustinent, et ignoscunt. Timent plecti, si proclament, qui defendi merebuntur, qui ẽt ultro perire malint, q̃ sub tali conscientia uiuere. Age nunc timeãt, cur ẽt perseuerent? Sequitur. n. ne ultra uelis id te esse, quod si prius scisses, non fuisses. Hæc quo magis refutauerim, à uobis fieri ostendam partim in aperto, et partim in occulto, per qđ forsitan et de nobis credidistis. Infantes penes Africã Saturno imolabantur, palàm usq; ad proconsulatum Tiberij, qui eosdem sacerdotes in eisdẽ arboribus templi sui obumbratricibus scelerum, uotiuis crucibus exposuit, teste militia patriæ nostræ, q̃ idipsum munus illi proconsuli functa est. Sed & nunc in occulto perseuerat hoc sacrum facinus. non soli uos contemnunt christiani. nec ullum scelus in perpetuum eradicatur. aut mores suos aliquis deus cum proprijs filijs mutat. Saturnus non pepercit extraneis utiq; non parcendo perseuerabat, quos quidẽ ipsi parentes sui offerebant, & li-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

bentes exponebant, & infantibus blandiebantur, ne la=
chrymantes immolarentur, & tamen multum homi-
cidio paricidium differt. Maior ætas apud gallos Mer=
curio prosecatur. remitto Tauricas fabulas theatris suis.
Ecce in illa religiosissima urbe Aeneadarum pioru͂ est
Iupiter quidam, quem ludis suis humano proluunt san
guine. sed bestiarum inquitis. opinor hoc minus quam
hominis, an hoc turpius, quod mali hominis? certe tamen
de homicidio funditur, O Iouem christianum, & solu͂
patris filium de crudelitate. sed quoniam de infanti-
cidio nihil interest, sacro an arbitrio perpetretur, licet
paricidium homicidio inter sit, conuertar ad populum
quod multis ex his circunstantibus, & in christianorum
sanguinem hiantibus ex ipsis etiam uobis iustissimis,
& seuerissimis in nos præsidibus apud conscientias
pulsem, qui natos sibi liberos enecent. siquidem & de
genere necis differt. utique crudelius in aqua spiritum
extorquetis, aut frigori, & fami, & canibus exponi-
tis? ferro enim mori ætas quoque maior optauit. nobis
uero homicidio semper interdicto, etiam conceptum ute=
ro, dum adhuc sanguis in hominem delibatur, dissolue-
re non licet. homicidij festinatio est prohibere nasci. nec
refert natam quis eripiat animam, an nascentium di-
sturbet. homo est & qui est futurus. etia͂ fructus omnis
iam in semine est. de sanguinis pabulo, & eiusmodi
tragicis ferculis legite. nec ubi relatum sit, est apud He=
rodotum (opinor) diffusum brachijs sanguinem ex al-
terutro degustatum nationes quasdam fœderi compa-
rasse. Nescio quid & sub Catilina degustatum est. Aiu͂t
apud quosdam gentiles Scytharum defunctum quenq;

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

à suis comedi. longe excurro. hodie istic Bellonæ sacratus sanguis de fœnore proscisso in palmulam exceptus, & suis datus signatis. Item illi, qui munere in arena noxiorum iugulatorum sanguinem recentem de iugulo decurrentem exceptum auida siti comitiali morbo medentes auferunt. ubi sunt item illi, qui de arena ferinis obsonijs cœnant? qui de Apro, qui de Ceruo petunt? Aper ille, quem cruentauit, luctando detersit, Ceruus ille, in gladiatoris sanguine iactauit. ursorum alui appetuntur trucidantibus adhuc se uisceribus humanis. Ructatur proinde ab homine caro pasta de homine. Hæc qui editis, quantum abestis à conuiuijs christianorum? Minus autem et illi faciunt, qui libidine fera humanis membris inhiant, quia uiuos uorant. minus humano sanguine ad spurcitiam consecrantur, qua futurum sanguinem lambunt, non edunt infantes plane, sed magis puberes. Erubescat error uester christianos, qui ne animalium quidem sanguinem in epulis esculentis habemus. qui propterea quoque suffocatis, & morticinijs abstinemus, ne quo sanguine contaminemur uel intra uiscera sepulto. denique inter tentamenta christianorum, botulos etiam cruore distentos admouetis, certissimi scilicet illicitum esse penes illos, per quod exorbitare eos uultis. Porro quale est, ut quos sanguinem pecoris horrere confiditis, humano inhiare credatis? nisi forte suauiorem eum experti. quem quidem ipsum proinde examinatorem christianorum adhiberi ut foculum, ut acerram oportebat. proinde enim probarentur sanguinem humanum appetendo, quemadmodum sacrificium respuendo. alioquin necandi si non gustassent,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

quemadmodum ſi immolaſſent, & utique non deeſſet uobis in auditione cuſtodiarum, & damnatione ſanguis humanus. proinde inceſti, qui magis, quàm quos ipſe Iupiter docuit, Perſas cum ſuis matribus miſceri Cteſias refert. Sed & Macedones ſuſpecti, quia cum primum Oedipum tragœdiam audiſſent, ridentes inceſti dolorem *emene dicebant. Iam nunc recogitate quantum liceat erroribus ad inceſtas miſcere materias peſſumitate luxuriæ. In primis filios exponitis ſuſcipiendos ab aliqua prætereunte matre extranea, uel adoptandos melioribus parentibus emancipatis alienati generis neceſſe eſt quandoque memoriam diſſipari. & ſimul error impegerit, exinde iam tradux proficiet inceſti ſerpente genere cum ſcelere. Tunc deinde quocunque in loco domi, peregre, transfreta comes eſt libido. cuius ubique ſaltus facile poſſunt alicubi ignaris filios pangere, uel ex aliqua ſeminis portione uti aſperſum genus per commertia humana concurrat in memorias ſuas. neque eas cœtus inceſti ſanguinis agnoſcat. nos ab iſto euentu diligentiſſima & fideliſſima caſtitas ſepſit. quantumq; ab ſtupris, & ab omni poſt matrimonium exceſſu, tantum & ab inceſti caſu tuti ſumus. Quidam multo ſecuriores totam uim huius erroris uirginea continentia depellunt. ſenes, pueri, ſi hæc in uobis eſſe conſyderaretis, proinde in chriſtianis non eſſe perſpiceretis, ijdem oculi renuntiaſſent utrunq;. ſed cæcitati duæ ſpecies concurrunt, ut qui non uident quærunt, & uidere uideantur, quæ non ſunt. ſic per omnia nunc de manifeſtioribus dicam.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

Deos, quos colunt, non esse deos. Cap. X

d Eos inquitis, non colitis, & pro imperatoribus sacrificia non impenditis. sequitur, ut eadem ratione pro alijs non sacrificemus, quia nec pro uobis ipsis, scimus deos non colendos. Itaq; sacrilegij, & maiestatis rei conuenimur. Summa hæc causa immota est, & utiq; digna cognosci. Si non præsumptio, aut iniquitas iudicet, altera, quæ desperet, altera, quæ recusat ueritatem. deos uestros colere desinimus, ex quo illos non esse cognoscimus. Hoc igitur exigere debetis, uti probemus non esse illos deos, & idcirco non colendos, quia tunc demum coli debuissent, si dij fuissent. Tunc & christiani puniendi, si quos non colerent, quia putarent non esse, constaret illos deos esse, sed nobis, inquitis, dij sunt. Appellamus, & prouocamus à uobis ad conscientiam uestram. illa nos iudicet, illa nos damnet, si poterit negare omnes istos deos uestros homines fuisse. sed & ipsa inficias si ierit, de suis antiquitatum instrumentis reuincetur. de quibus dicit testimonium perhibentibus ad hodiernum & ciuitatibus, in quibus nati sunt, & regionibus, in quibus aliquid operati, uestigia reliquerunt, in quibus etiam sepulti demonstrantur. Nunc ergo per singulos decurram, tot ac tantos, nouos, ueteres, seruos, barbaros, græcos, romanos, peregrinos, captiuos, adoptiuos, proprios, communes, masculinos, fœminas, rusticos, urbanos, nauticos, militares, otiosum est etiam titulos persequi, ut colligam in compendium, & hoc non quo cognoscatis, sed recognoscatis. certe enim oblitos agitis.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

Quomodo ueterum Dij plane mortales fuere, & quare, cum homines essent, facti sint ab hominibus Dij. Caput XI

a Nte Saturnum Deus penes uos nemo est. ab illo census totius uel potioris, uel notioris diuinitatis. Itaque quod de origine constiterit, id posteritate conueniet. Saturnum itaque, quantum literæ docent, neque Diodorus græcus, aut Tallus, neque Cassius Seuerus, aut Cornelius Nepos, neque ullus commentator eiusmodi antiquitatum aliud, quàm hominem promulgauerunt. Si quæras rerum argumenta, nusquam inuenio fideliora, quã apud ipsam Italiam, in qua Saturnus post multas expeditiones, postquã atticã hospitia consedit, exceptus ab Iano, uel Iane, ut Salij uolunt, Mons quem coluerat, Saturnius dictus. ciuitas, quã debellauerat, Saturnia usque nunc est. Tota deniq; Italia post Oenotriam, Saturnia cognominatur, ab ipso primum tabula, & imagine signatus numus, & inde ærario præsidet. Tamen si homo Saturnus, utique ex homine, & quia ab homine, nõ utique de cœlo, & terra, sed cuius parentes ignoti erant, facile fuit eorum filium dici, quorum & omnes possumus uideri. Quis enim non cœlum, et terram matrem, ac patrem uenerationis, & honoris gratia appellet, uel ex consuetudine humane, qua ignoti, uel ex inopinato apparentes de cœlo superuenisse dicuntur? Proinde Saturno repentino aduentu ubiq; cœlitem contigit dici. Nam & terræ filios uulgus uocat, quorum genus incertum est. Taceo quod ita rudes adhuc homi-

nes agebant, ut cuiuslibet noui uiri aspectu, quasi diuino commouerentur. Cum hodie iam politi, quos ante paucos dies luctu publico mortuos sine confessi, in deos consecrent. Satis iam de Saturno, licet paucis etiam Iouem ostēdemus tam hominem quā ex homine, et deinceps totum generis examen tam mortale, quā seminis sui par est, quoniā sicut homines fuisse non audetis negare, ita post mortem Deos factos instituistis asseuerare. causas, quae hoc exegerint, retractemus. In primis quidem necesse est, concedatis esse aliquem sublimiorem Deum, & mancipem quendam diuinitatis, qui ex hominibus deos fecerit. nam neque sibi illi potuissent sumere diuinitatem, quā non habebant, nec alijs praestare eam non habentibus. nisi qui proprie possidebant. Caeterum si nemo esset, qui deos faceret, frustra praesumitis deos factos auferendo factorem. certe quidem si ipsi se facere potuissent, nunquam homines fuissent, possidentes scilicet melioris conditionis potestatem. Igitur si est, qui faciat deos, reuertor ad causas examinandas faciendorum ex hominibus deorum nec ullas inuenio, nisi si ministeria, & auxilia officijs diuinis desyderauit ille magnus Deus. Primo indignum est ut alicuius opera indigeret, et quidem mortui, cum dignius ab initio Deus aliquem fecisset, qui mortui erat operam desyderaturus, sed nec operi locum uideo. Totum enim hoc mundi corpus siue innatum, et infactum secundum Pythagoram, siue natum, & factum secundum Platonem, semel utique in hac constructione dispositum, & instructum, & ordinatum cum omni rationis gubernaculo inuentum est, imperfectum non potuit esse, quod perfi-

cit omnia. Nihil Saturnum, & Saturniam gentem ex-
pectabat. Vani erunt homines, nisi certi sint à primor-
dio, & pluuias de cœlo ruisse, & sydera radiasse, &
lumina floruisse, & tonitrua mugisse, & ipsum Iouē,
quæ in manu eius ponitis fulmina, timuisse. Item omnē
frugem ante Liberum, & Cererem, & Mineruam.
immo ante illum aliquem principem hominem de ter-
ra exuberasse, quia nihil continendo, & sustinendo ho-
mini prospectum post hominem potuit inferri. denique
inuenisse dicuntur necessaria ista uitæ, non instituisse,
quod autem inuenitur, fuit, & quod fuit, non eius de-
putabitur, qui inuenit, sed eius, qui instituit, erat enim
ante, quàm iueniretur. Cæterū si propterea Liber Deus,
quod uitem demonstrauit, male cum Lucullo actum
est, qui primus cerasa ex ponto Italiæ promulgauit,
quod non est propterea cōsecratus, ut nouæ frugis au-
thor, quia inuentor, & ostensor. Quam ob rem si ab
initio & instructa, & certis exercendorum officio-
rum suorum rationibus dispensata uniuersitas consti-
tit, uacat ex hac parte causa allegandæ humanitatis in
diuinitatem quia quas illis stationes, & potestates distri
buistis, tam fuerunt ab initio, quàm & fuissent etiam,
si deos istos non creassetis. Sed conuertimini ad causam
aliam, respondentes collationem diuinitatis meritorum
remunerandorum fuisse rationem. & huic concedetis
opinor illum deum deificum iustitia præcellere, qui nec
temere, nec indigne, nec prodige tantum præmium di-
spēsarit. Volo igitur merita recensere, an eiusmodi sint,
ut illos in cœlum extulerint, & non potius in imum
Tartarum merserint, quem carcerem pœnarum infer-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di
Firenze.
Ald.1.3.42

narum cum multis affirmatis. Illuc enim abstrudi solent impij, quiq; in parentes, in sorores incesti, & maritarum adulteri, & uirginum raptores, & puerorum contaminatores, & qui saeuiunt, & qui occidunt, & qui furantur, & qui decipiunt, & quicunque similes sunt alicuius dei uestri, quem hominem integrũ à crimine, aut uitio probare poteritis nisi hominem negaueritis? Atqui ut illos homines fuisse non possitis negare, etiam istae notae accedunt, quae nec deos postea factos credi permittunt. Si enim talibus uos puniendis praesidetis, si commertium, colloquium, conuictum malorum, & turpium probi quiq; respuitis, horum autem pares Deus ille maiestatis suae consortio abstruit, quid ergo damnatis quorum collegas adoratis? Sugillatio est in coelo uestra iustitia. Deos facitis criminosissimos quosq;, ut placeatis dijs uestris. illorum est honor consecratio coaequalium. Sed, ut omittam huius indignitatis retractatũ, probi, & integri, & boni fuerunt, quod tamen potiores uiros apud inferos reliquistis, aliquem de sapientia Socratem, de iustitia Aristidem, de militia Themistoclem, de sublimitate Alexandrum, de felicitate Polycratem, de copia Crassum, de eloquentia Demosthenem. Quis ex illis dijs uestris grauior, & sapientior Catone? Iustior, & militarior Scipione? Quis sublimior Pompeio? Felicior Sylla, copiosior Crasso, Eloquentior Tullio? Quãto dignius istos deos ille assumendos expectasset, praescius utiq; potiorũ properauit, opinor. & coelum semel clusit, & nunc utiq; melioribus apud inferos musitantibus erubescit.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

Quã uana Deorum simulachra. Cap. XII

Esso iam de istis, ut qui sciam me ex ipsa
c ueritate demonstraturum quid non sint,
cum ostendero quid sint. Quantum igitur
de Dijs uestris, nomina solummodo uideo,
quorum ueterum mortuorum & fabulas audio, & sa-
cra de fabulis recognosco. Quantum autem de simula-
chris ipsis, nihil aliud reprehendo, quã matres, sorores
esse uasculorum, instrumentorumq; communium, uel
ex ijsdem uasculis, & instrumentis quasi fatum conse-
cratione mutantes licentia artis transfigurante, et qui-
dem contumeliosissime, & in ipso opere socrilege, ut re
uera nobis, maxime qui propter deos ipsos plectimur,
solatium pœnarum esse possit, quod eadem & ipsi pa-
tiuntur, ut fiant, crucibus, & stipitibus impositis chri
stianos, quod simulachrum non prius argilla defor-
mat cruci, & stipiti superstructa. In patibulo primum
corpus Dei nostri dedicatur, ungulis deraditis latera
christianorum. At in deos uestros per omnia membra
ualidius incumbunt asciæ, & runcinæ, & scobinæ. cer
uices ponimus ante plumbum, & glutinum, & gom-
phos, sine capite sunt dij uestri. Ad bestias impellimur
certe, quas Libero, & Cybelle, & Cereri applicatis,
ignibus utimur. hoc & illi. à prima quidem massa in
metalla damnamur, inde censentur dij uestri. in in-
sulis relegamur, solet & in insula aliquis Deus uester
aut nasci, aut mori. si per hæc constat diuinitas ali-
qua, ergo cum, qui puniuntur, consecrantur, & nomi-
na erunt dicenda supplicia. sed plane non sentiunt has

iniurias, & contumelias suæ fabricationis dij uestri, sicut nec obsequia. O impiæ uoces, O sacrilega conuitia, infrendite, inspumate, ijdem estis, qui Senecam aliquem pluribus, & à maioribus de uestra superstitione perorantem reprehēdistis. Igitur si statuas, & imagines frigidas mortuorum suorum simillimas non adoramus, quas Milui, & Mures, & Araneæ intelligunt, non'ne laudem magis, quā pœnam merebatur repudiū agniti erroris? Possumus enim uideri lædere eos, quos certi sumus omnino non esse? Quod non est, nihil ab ullo patitur, quia non est. Sed nobis dij sunt inquis, & quomodo uos è contrario impij, & sacrilegi, & irreligiosi erga Deos nostros deprehendimini? qui quos præsumitis esse negligitis, quos timetis, destruitis, quos etiam inditis, illuditis. Recognoscite, si mētiar, primo, quia cum alij alios colitis, utiq; quos non colitis, offenditis. prælatio alterius sine alterius contumelia non potest procedere, quia nec electio sine reprobatione. iam ergo contemnitis, quos reprobatis, quos reprobando, offendere non timetis Nam ut supra perstrinximus, status Dei cuiusq; in senatus æstimatione pendebat. Deus non erat, quem homo consultus noluisset, & nolendo dānasset.

De laribus. Caput XIII

d Omesticos Deos, quos lares dicitis, domestica potestate tractatis, pignerando, uenditando, demutando, aliquando in caccabulum de Saturno, aliquando in trullam de Minerua, ut quisque

contritus, atque concussus est. dum diu colitur, & quisque dominum sanctiorem expertus est, domesticam necessitatem, publicos æque publico iure fœdatis, quos in hastario uectigales habetis. Sic Capitolium, sic Olitorium forum petitur, sub eadem uoce præconis, sub eadem hasta, sub eadem annotatione quæstoris diuinitas addicta conducitur. sed enim agri tributo onusti uiliores. hominum capita stipendio censa ignobiliora. Nam hæc sunt notæ captiuitatis. Dij uero, qui magis tributarij, magis sancti, immo qui magis sancti, magis tributarij. maiestas quæstuaria efficitur. circuit cauponas religio mendicans. exigitis mercedem pro solo templi, pro aditu sacri. non licet Deos nosse gratis. uenales sunt, quid omnino ad honorandos eos facitis, quod non etiam mortuis uestris conferatis? ædes proinde, aras proinde, idem habitus, & insignia in statuis. ut ætas, ut aras, ut negotium mortui fuit, ita Deus est. quo differt ab Epulo Iouis Silicernium? à Simpulo Obba? ab aruspice Pollinctor? Nam & aruspex mortuis apparet. Sed digne imperatoribus defunctis honorem diuinitatis dicatis. quibus & uiuentibus eum addicitis, accepto ferrent dij uestri, immo gratulabuntur, quod pares ei fiant domini sui. Sed cum Larentiam publicum scortum, uelim saltem Laidem, aut Phrynen inter Iunones, & Cereres, ac Dianas adoretis, cum Simonem magum statua, & inscriptione sancti dei inauguratis, cum de pædagogis, aut aulicis nescio quem Cinædum deum facitis, licet non nobiliores dij ueteres, tamen contumeliam à uobis deputabunt: hoc &

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

alijs licuisse, quod solis antiquitas contulit.

De sacrificandi ritu, & quid poëtæ de Dijs fabulati sint. Caput XIIII

u

Olo & ritus uestros recensere, non dico quales sitis in sacrificando, cum enecta, & tabidosa, & saniosa quæq; mactatis: cum de opimis, & integris superuacua quæq; truncatis capitula, & ungulas, quæ domi quoq; pueris, uel canibus destinassetis: cum de decima Herculis, nec tertiam partem in aram eius imponitis. laudo magis sapientiam, quod de perdito aliquid eripitis. Sed conuersus ad literas uestras, quibus informamini ad prudentiam, & ad liberalia officia, quanta inuenio ludibria. Deos inter se propter Troianos, & Achiuos, ut gladiatorum paria congressos depugnasse. Venerem humana sagitta sauciatam, quod filium suum Aeneam pené interfectum ab eodem Diomede rapere uellet. Martem tredecim mensibus in uinculis pené consumptum. Iouem, ne eandem uim à cæteris cœlitibus experiretur, opera cuiusdam monstri liberatum, & nunc flentem Sarpedonis casum, nunc fœde subantem in sororem sub cómemoratione non ita dilectarũ iam pridem amicarum. exinde quis non poëta ex authoritate principis sui dedecorator inuenitur Deorum? Hic Apollinem Admeto Regi pascendis pecoribus addicit. Ille Neptuni structorias operas Laomedonti locat. Est & ille de Lyricis (Pindarum dico) qui

Aesculapium canit auaritiæ merito, qua medicinã nocenter exercebat, fulmine uindicatum. malus Iupiter, si fulmen illius est, impius in Nepotem, inuidus in artificem, hæc neque uera prodi, neq; falsa confingi apud religiosissimos oportebat Nec tragici quidem, aut comici parcunt, ut non erumnas, uel errores domus alicuius Dei præferant. taceo de philosophis Socrate contentus, qui in contumeliam Deorum Quercum, & Hircum, & Canem deierabat. sed propterea damnatus est Socrates, quia Deos destruebat. Plane olim idest semper, ueritas odio est, tamen cum pœnitentia sententiæ Athenienses, & criminatores Socratis postea afflixerint, et imaginem eius auream in templo collocarint, rescissa damnatio testimonium Socrati reddidit. Sed & Diogenes nescio quid in Herculem ludit, & Romanus Cynicus Varro trecentos Ioues, siue Iupiteres dicendum, sine capidibus introduxit.

Quã sint fœda quæ in theatris, ac scena de Dijs repræsententur. Caput XV

Cetera lasciuiæ ingenia etiam uoluptatibus uestris per Deorum dedecus operantur. despicite Lentulorum, & Hostiliorum uetustates, utrum mimos an Deos uestros in iocis, & strophis rideatis. Mœchum Anubim, et masculum Lunam, & Dianam flagellatam, et Iouis mortui testamentum recitatum, & tres Hercules famelicos irrisos. Sed et histrionum literæ omnem fœditatem eorũ designant. Luget Sol filiũ iactatum de cœlo lætantibus

nobis.

uobis. & Cybele pastorem suspirat fastidiosum nō erubescentibus uobis. & sustinetis Iouis eulogia cantari, & Iunonem, Venerem, Mineruam, à pastore iudicari. Quid, quod imago dei uestri ignominiosissimum caput, & famosum uestit, quod corpus impurum, & ad istam artem effoeminatione productum Mineruā aliquam, uel Herculem repræsentat? non'ne uiolatur maiestas, & diuinitas constupratur laudātibus uobis? planè religiosiores estis in cauea, ubi super sanguinem humanum, super inquinamenta poenarum proinde saltāt dÿ uestri, argumenta, & historias noxÿs ministrantes, nisi quod & ipsos Deos uestros sæpe noxÿ induunt. uidimus aliquando castratum Atyn illum deum ex Pessinunte. & qui uiuus ardebat, Herculem induerat. Risimus & inter ludicras meridianorum crudelitates Mercurium mortuos cantherio examinantem. Vidimus & Iouis fratrem gladiatorum cadauera cum malleo deducentem. singula ista quæq; adhuc quis posset inuestigare? si honorem inquietant diuinitatis, si maiestatis uestigia obsoletant, de contemptu utiq; censentur, tam eorum, qui eiusmodi factitant, quā eorum, quibus factitant. sed ludicra ista sint. cæterum si adÿciam, quæ non minus conscientiæ omnium recognoscent, in templis adulteria componi, inter aras lenocinia tractari, in ipsis plerunq; edituorum, & sacerdotum tabernaculis, sub ÿsdem uittis, & apicibus, & purpuris thure flagrante libidinem expungi, nescio ne plus de uobis dÿ uestri, quā de christianis querantur. certe sacrilegi de uestris semper apprehenduntur. christiani templa nec interdiu norunt, spoliarent forsitan ea & ipsi, si et ipsi

ea adorarent. Quid ergo colunt, qui talia non colunt? Iam quidem intelligi subiacet ueritatis esse cultores, qui mendacij non sint. Nec errare amplius in eo, in quo errasse se recognoscendo cessauerint. hoc prius capite, & omnem hinc sacramenti nostri ordinem haurite, repercussis tamen opinionibus falsis.

De capite asinino, & caeteris insignibus, quorum cultura christianis obijciebatur. Cap. XVI

n Am quidam somniastis caput asininum esse Deum nostrum. hanc Cornelius Tacitus suspicionem eiusmodi inseruit. Is enim in qnto historiarum suarum bellum iudaicum exorsus ab origine gentis etiam de ipsa tam origine quã de nomine, & religione gentis, quae uoluit, argumentatus, Iudaeos refert Aegypto expeditos, siue, ut putauit, extorres uastis Arabiae in locis aquarũ egentissimos, cum siti macerarentur, Onagris, qui forte de pastu potum petituri aestimabantur, indicibus, fontibus usos, ob eam gratiam consimilis bestiae effigiem consecrasse. Atq; ita inde (opinor) praesumptum, nos quoq;, ut iudaicae religionis propinquos, eidem simulachro initiari. At enim idem Cornelius Tacitus, sanè ille mendaciorum loquacissimus in eadem historia refert Cn. Pompeium, cum Hierusalem cepisset, propterea quod templum adisset speculandis iudaicae religionis arcanis, nullum illic reperisse simulachrum, & utique si id colebatur, quod aliqua effigie repraesentabatur, nusquam magis quàm in sacrario suo exhiberetur, eo magis, quia nec uerebantur extraneos

arbitros, quanquam uana cultura. Solis enim sacerdotibus adire licitum, & conspectus cæterorum uelo oppanso interdicebatur. Vos tamen non negabitis & iumenta omnia, & coctos cantherios cum sua Hippona coli à uobis. Hoc forsitan improbandum, quod inter cultores omnium pecudum, bestiarumq; asinarij tantum sumus. Sed & qui crucis nos religiosos putat, consecraneus noster erit, cum lignum aliquod propitiatur. uiderit habitus. cum materiæ qualitas eadem sit, uiderit forma, dum id ipsum dei corpus sit. & tamen quanto distinguitur à crucis stipite Pallas attica? & Ceres farrea, quæ sine effigie rudi palo, & informi ligno prostat? Pars crucis est omne robur, quod erecta statiõe defigitur, nos sic forte integrum, et totum deo colimus. Diximus originem deorũ uestrorum à plaustris de cruce induci. Sed & uictorias adoratis, cum in trophæis cruces intestina sint trophæorũ. religio Romanorum tota castrensis, signa ueneratur, signa iurat. omnibus dijs præponit. omnes illi imaginum suggestus insignes, monilia, cruciũ sunt. Sypara illa uexillorum, et Labarorum stolæ cruciũ sunt. laudo diligentiam, noluistis nudas, & incultas cruces consecrare. Alij planè humanius, & uerisimilius Solẽ credunt deum nostrum. Ad Persas si forte deputabimur, licet solẽ non in linteo depictum adoremus, habentes ipsum ubiq; in suo clypeo. deniq; inde suspicio, ꝙ innotuerit nos ad orientis regionem precari. Sed et pleriq; uestrũ affectatione aliquãdo, & cœlestia adorandi ad solis ortum labia uibratis, æque si diẽ Solis lætitiæ indulgemus, alia longe ratione quã religione Solis, secũdo loco ab eis sumus, qui diẽ Sa-

turni otio, & uictui decernunt, exorbitantes & ipsi à iudaico more, quem ignorant. Sed noua iam Dei nostri in ista ciuitate proxime editio publicata est. Ex quo quidã in frustrandis bestijs mercenarius noxius picturam proposuit cũ eiusmodi inscriptione, Deus Christianorum Ononychitis. erat auribus asininis, altero pede ungulatus, librũ gestans, et togatus. Risimus & nomen, & formam. sed illi debebant adorare statim biforme numen, quia & canino, & leonino capite commustos, & de capro, & de Ariete cornutos, & à lumbis hircos, & à cruribus serpentes, & planta, uel tergo alites Deos receperunt. Hæc ex abundanti, nequid rumoris inrepercussum quasi de conscientia, præterissemus. quæ omnia conuersi iam ad demonstrationem religionis nostræ repurgabimus.

Quòd unus sit Deus, et uerus, multis argumentis probari posse. Caput XVII.

QVod colimus & nos, Deus unus est, qui totam molem istam cũ omni instrumento elementorum, corporum, spirituum, uerbo, quo iussit, ratione, qua disposuit, uirtute, qua potuit, de nihilo expressit in ornamentum maiestatis suæ, unde & græci nomen mundo κόσμον accõmodauerunt. inuisibilis est, & si uideatur. incomprehensibilis, & si per gratiã repræsentetur. inæstimabilis, & si humanis sensibus æstimetur. Ideo uerus, & tantus est. Cæterũ quod uideri communiter, quod comprehendi, quod æstimari potest, minus est & oculis, quibus occupatur, & mani-

bus, quibus contaminatur, & sensibus, quibus inuenitur. quod uero immensum est, soli sibi notum est. hoc quod est Deum æstimari facit, dum æstimari non capit. ita enim uis magnitudinis & notum hominibus obiecit, & ignotum. & hæc est summa delicti nolentium recognoscere, quē ignorare non possunt. Vultis ex operibus ipsius tot, ac talibus, quibus continemur, quibus sustinemur, quibus oblectamur, etiam quibus exterremur? uultis ex animæ ipsius testimonio comprobemus? quæ licet carcere corporis pressa, licet institutionibus prauis circunscripta, licet libidinibus & concupiscentijs euigorata, licet falsis dijs exancillata, cū tamen resipiscat, ut ex crapula, ut ex somno, ut ex aliqua ualetudine, & sanitatem suam patitur, & deum nominat solum, quia proprie uerus hic unus Deus, bonus, & magnus, & quod deus dederit omnium uox est. Iudices quoq; cum testatur, illū deus uidet, & deo commendo, & deus mihi reddet. O testimonium animæ naturaliter christianæ, deniq; pronuntians hæc non ad Capitolium, sed ad cœlum respicit. Nouit enim sedē Dei uiui ab illo, & inde descendit: sed quo plenius, & impressius tam ipsum, quā dispositiones eius, & uoluntates adiremus, instrumentū adiecit literaturæ, siq̃d uelit de Deo inquirere, et inquisito inuenire, & inuento credere, et credito deseruire. et uiros. n. iustitia, innocentia dignos deū nosse, et ostendere à primordio in seculum emisit spiritu diuino mundatos, quo prædicarent deū unicum esse, qui uniuersa condiderit, qui hominem de humo instruxerit. Hic enim est uerus Prometheus, qui seculū certis temporum dispositionibus, et exitibus

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.1.3.42

ordinauit. exinde quæ signa maiestatis suæ indicantis ediderit per imbres, per ignes. quas demerendo sibi disciplinas determinauerit. quæ ignoratis, & deseritis, sed obseruantibus his præmia destinarit, & qui producto æuo isto iudicaturus sit suos cultores in uitæ æternæ retributionem, profanos in ignem æque perpetem, suscitatis omnibus ab initio defunctis, & reformatis, et recensitis ad utriusque meriti dispunctionem. hæc & nos risimus aliquando. de uestris fuimus. fiunt, nõ nascuntur christiani,

Quòd Ptolemæi Philadelphi opera sacræ literæ in græcam linguam sunt tralatæ. Cap. XVIII

Vos diximus prædicatores, Prophetæ de officio prophetandi uocantur. uoces eorũ, itemq; uirtutes, quas ad finem diuinitatis edebant, in thesauris literarum manent, nec istæ latent. Ptolemæorum eruditissimus, quẽ Philadelphum supernominãt, & omnes literaturæ sagacissimus, cum studio bibliothecarum Pisistratum (ut opinor) æmularetur, inter cætera memoriarum, quibus aut uetustas, aut curiositas aliqua ad famam patrocinabatur, ex suggestu Demetrij Phalerei grãmaticorum tunc probatissimi, cui præfecturam mandauerat, libros à Iudæis quoq; postulauit. proprias scilicet atque uernaculas literas, quas soli habebant, ex ipsis enim & ad ipsos semper prophetæ perorauerãt, scilicet ad domesticam dei gentem ex patrum gratia Hebræi retro, qui nunc Iudæi.